De Re
Rustica

109

1.6.C.10

VI. 94

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE V. E. II ROMA
1
6 C
10

LIBRI DE RE RVSTICA

M. CATONIS LIB. I.
M. TERENTII VARRONIS LIB. III.
L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LIB. XII.

Eiuſdem de arboribus liber ſeparatus ab alijs.
PALLADII LIB. XIIII.
De duobus dierum generibus, ſimulq; de umbris, & horis, quæ apud Palladium.
Index omnium ferè rerum, quæ in his libris ſcitu dignæ leguntur.
Index Græcarum dictionum.
Enarrationes priſcarum uocum per ordinem literarum digeſtæ.

BASILEAE EX OFFICINA IOAN. HERVAG. ANNO M. D. XXXV.

ALDVS LECTORI S.

IAM pridem decreui, quęcunq; in re poſſum, prodeſſe ſtudioſis. Quam ob rem perquamutile uiſum eſt futurum, ſi hic de diebus, & qui in uigintiquatuor partes, & qui in duodecim diuiduntur. tum de horis, quæ ſunt apud Palladium, nonnihil dicamus: atq; eò magis, quòd à perquã paucis ætatis noſtræ hominibus intelliguntur. Dierum duo ſunt genera alij naturales, alij ciuiles. Naturales, quibus nunc paßim utimur, cõſtant quatuor & uiginti partibus æqualibus ab occaſu ſolis ad alterũ occaſum: quæ horæ appellantur, & græce ἰσημεριναί, latine æquinoctiales dicũtur. Ciuiles autem, ab ortu ſolis ad occaſum, conſtant duodecim partibus inæqualibus, quæ græce καιρικαί, latine temporales, ſeu, quod idem eſt, uulgares nominantur. Atq; hæ duodecim partes hybernis ſolſtitijs breuißimæ ſunt, & tertia parte minores, quàm æquinoctiales: æſtiuis autem longißimæ, eædemq; tertia maiores, quàm illæ, & quod ſequens eſt, uincunt hybernas duabus quartis, ſiue, quod idem eſt, dimidio: id quod ſignificare uoluit Virgilius eo uerſu, An'ne nouum tardis ſidus te mẽſibus addas, id eſt, Iunio, & Iulio, quibus horæ longißimæ ſunt. At uere, ſole Arietem, Autumno Librã ingrediente, pares ſunt æquinoctialibus, eædemq; ab hyberno Solſtitio ad æſtiuum cum die creſcente creſcunt, ab æſtiuo autem ad hybernum cum eodem decreſcente decreſcunt. Et quoniam ſinguli dies ciuiles, ac noctes totius anni, horis duodecim continentur, ſexta diei hora ſemper eſt meridies, & prima incipit oriente ſole, duodecima eodem occidente finitur. Verbi gratia, menſe Martio cũ hæ ipſæ horæ temporales ferè pares ſunt æquinoctialib. prima hora diei ciuilis eſt eadẽ cum tertiadecima diei naturalis. Secunda, eadem cum quartadecima. Tertia, cum quintadecima. Quarta, cum ſextadecima. Quinta, cum decimaſeptima. Sexta, cum decimaoctaua. Septima, cum decimanona. Octaua, cum uigeſima. Nona, cum uigeſimaprima. Decima, cum uigeſimaſecunda. Vndecima, cum uigeſimatertia. Duodecima, cum uigeſimaquarta. Illud igitur in ſacris literis, A ſexta autem hora uſq; ad Nonam, tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram, intelligendum eſt à Decimaoctaua hora, uſque ad uigeſimamprimam diei naturalis, ut nunc horæ aguntur. Nam apud ueteres, ſolaria in horas tam noctis, quàm diei temporales non equinoctiales diuidebantur. Menſe autem Iunio, cum horæ quamlongißimæ ſunt, prima hora temporalis, eſt eadem, quæ nona cum tertia parte decimæ æquinoctialis: Secunda, quod reliquum decimæ cum duabus tertijs undecimæ. Tertia, quæ duodecima cũ tertia parte undecimæ. Atq; ita ſingulæ tres horæ

temporales continent quatuor æquinoctiales. Pari modo, quarta eſt eadem
quæ tertiadecima cum tertia parte quartædecimæ. Quinta, quod reliquũ
quartædecimæ cum duabus tertijs quintædecimæ. Sexta, quod reliquum
quintædecimæ cum integra ſextadecima, & eſt meridies. Item tres tem/
porales, Septima, Octaua, Nona, ſunt eædem, quæ quatuor æquinoctiales:
uidelicet decimaſeptima, decimaoctaua, decimanona, uigeſima. Item deci/
ma, undecima, duodecima, eædem quæ uigeſimaprima, uigeſimaſecun/
da, uigeſimatertia, uigeſimaquarta. Non ab re hic uiſum eſt ſubiungere epi
gramma Martialis ad Euphemum ſtructorem Domitiani: ubi harum ho/
rarum temporalium meminit, eſt autem hoc.

Prima ſalutantes, atq; altera detinet hora.
  Exercet raucos tertia cauſidicos.
In quintam uarios exercet Roma labores.
  Sexta quies laßis: ſeptima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua palæſtris.
  Imperat extructos frangere nona toros.
Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum:
  Temperat ambroſias cum tua cura dapes.
Et bonus ætherio laxatur nectare Cæſar:
  Ingentiq; tenet pocula parca manu.
Tunc admitte iocos greſſu timet ire licenti
  Ad matutinum noſtra Thalia Iouem.

Horæ autem, de quibus agit Palladius, ſunt quæ diem ab ortu ſolis ad oc/
caſum diuidunt, in partes duodecim, quæ umbris ſic deprehendũtur. Fiat
planities quadrata ad regulam, & libellam in loco aperto, qui toto die il/
luſtretur à ſole, ſpectetq; uno latere ſeptentrionem, alio meridiem, ſolem
alio orientem, occidentem alio: Deinde in medio quadrati collocetur inda
gator umbræ, qui græce γνώμων, ſeu σκιαθήρας dicitur, obſerueturq; pri/
ma dies cuiuſuis menſis: Verbi gratia. Ianuarij, idq; cœlo ſereno: tunc
tacto gnomone à ſolis radijs, umbra gnomonis prima hora diei erit longa
pedes 29. Secunda 19. Tertia 15. Quarta 12. Quinta 10. Sexta 9. atq;
hac hora, ſemper (ut dixi) eſt Meridies, tunc enim ſol altißimus facit um
bras breuißimas. Deinde incipit declinare, & deſcendere ad occaſum, atq;
umbræ, eadem qua decreuerant menſura, augentur, quo fit, ut ſeptima ho
ra, quæ eſt prima poſt meridiem, umbra gnomonis ſit longa pedes 10. &
reſpondeat quintæ antemeridianæ (nam horæ ante ſextam antemeridia/
næ, poſt ſextam pomeridianæ appellantur) octaua ſit longa pedes 12. &
reſpondeat

reſpondeat quartæ. Nona, 15. quanta fuerat tertia. Decima, 19. quot pedum erat ſecunda. Vndecima, 29. quot prima. Et quoniam in horarum ſpatio Ianuarius cum Decembri menſe conuenit, eædem erunt umbræ ſingulis horis hoc menſe, quæ & Ianuario. Idem quoq; faciendum eſt in cæteris menſibus, ut bini ſcilicet computentur, & Februarius in horarũ menſura cum Nouembri menſe concordet, Martius cum Octobri, Aprilis cum ſeptembri, Maius cum Auguſto, Iunius cum Iulio: quemadmodum in fine cuiuſque menſis apud Palladium licet uidere. Illud apud eundem in fine poſtremi menſis hijs uerbis. Decembrem Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cum linea ſimili ille augeatur, hic deſcreſcat: intelligendum eſt & de umbris, quod tam ante meridiem, quàm poſt, pares, atq; eædem in ſingulis binis menſibus ſint: idq; diſpari cauſa, & de diebus, quos conſtat ſex menſibus augeri, & ſex decreſcere. Nam & ſi eadem quantitate ſunt horæ menſe Ianuario, qua & decembri, eademq; menſe Februario, qua & nouembri, & ſic in reliquis paribus, quemadmodum autor oſtendit, tamen ex ſingulis paribus quantum augetur alter, tantum alter diminuitur. Aſcendente enim Sole à Capricorno ad Cancrum (ut ſupra diximus) dies ſemper augentur, decreſcunt contra deſcendente illo à Cancro ad Capricornum. Notandũ præterea, creſcentibus diebus, decreſcere ſemper umbras gnomonis: contrà, decreſcentibus illis, has ſemper augeſcere: & hinc eſt, quòd menſe Ianuario cum dies breuiſsimi ſunt, & augentur, prima hora diei, umbra gnomonis eſt longa pedes XXIX. Februario, quæ eſt longiſsima, XXVII. Martio, XXV. Aprili, XXIIII. Maio, XXIII. Iunio, XXII. Menſe autem Iulio, cum dies longiſsimi ſunt, & decreſcunt, prima hora diei umbra gnomonis eſt longa pedes XXII. quæ eſt breuiſsima. Auguſto, XXIII. Septembri, XXIIII. Octobri, XXV. Nouembri, XXVII. Decembri, XXIX. Id quod ut melius cognoſcatur, ſubiunximus & eos menſes, quibus dies augentur, umbris decreſcentibus, & eos, quibus dies decreſcunt, umbris creſcentibus. Incepimus autem ab Ianuario, & Iulio, quorum altero dies ſunt breuiſsimi, & ſemper augentur uſq; ad ſolſtitium æſtiuum, & umbræ longiſsimæ, ſed decreſcunt, quandiu dies augentur. Altero dies ſunt longiſsimi, & ſemper decreſcunt uſque ad ſolſtitium hybernum, & umbræ breuiſsimæ, ſed augentur, quandiu dies decreſcunt. Et licet à ſolſtitijs incipiendum fuiſſet, quæ Decembri, & Iunio fiunt, tuncq; dies uel augeri, uel decreſcere incipiũt: tamen incrementa, uel diminutiones dierum cum diminutionibus, incrementisq; umbrarum ſic facilius dignoſcũtur, qua quidem re cognita, & diſpar illa cauſa cognoſcetur.

qua in horarum ſpatio Ianuarius Decembri, Februarius Nouembri, Martius Octobri, Aprilis Septembri, Maius Auguſto, Iunius Iulio adiuncti, linea ſimili, ut ait Palladius, augentur, uel decreſcunt.

Ianuario augentur dies, & umbræ deſcreſcunt.

hora	1	ped.	29
hora	2	ped.	19
hora	3	ped.	15
hora	4	ped.	12
hora	5	ped.	10
Hora	6	ped.	9
hora	7	ped.	10
hora	8	ped.	12
hora	9	ped.	15
hora	10	ped.	19
hora	11	ped.	29

Iulio decreſcunt dies, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	22
hora	2	ped.	12
hora	3	ped.	8
hora	4	ped.	5
hora	5	ped.	3
Hora	6	ped.	2
hora	7	ped.	3
hora	8	ped.	5
hora	9	ped.	8
hora	10	ped.	12
hora	11	ped.	22

Februario augentur dies, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	27
hora	2	ped.	17
hora	3	ped.	15
hora	4	ped.	10
hora	5	ped.	8
Hora	6	ped.	7
hora	7	ped.	8
hora	8	ped.	10
hora	9	ped.	15
hora	10	ped.	17
hora	11	ped.	27

Auguſto decreſcunt dies, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15
hora	3	ped.	9
hora	4	ped.	6
hora	5	ped.	4
Hora	6	ped.	3
hora	7	ped.	4
hora	8	ped.	6
hora	9	ped.	9
hora	10	ped.	15
hora	11	ped.	25

Martio augentur dies, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15

Septembri decreſcunt dies, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	24
hora	2	ped.	14

hora	3	ped.	11
hora	4	ped.	8
hora	5	ped.	6
Hora	6	ped.	5
hora	7	ped.	6
hora	8	ped.	8
hora	9	ped.	11
hora	10	ped.	15
hora	11	ped.	25

hora	3	ped.	10
hora	4	ped.	7
hora	5	ped.	5
Hora	6	ped.	4
hora	7	ped.	5
hora	8	ped.	7
hora	9	ped.	10
hora	10	ped.	14
hora	11	ped.	24

Aprili dies augentur, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	24
hora	2	ped.	14
hora	3	ped.	10
hora	4	ped.	7
hora	5	ped.	5
Hora	6	ped.	4
hora	7	ped.	5
hora	8	ped.	7
hora	9	ped.	10
hora	10	ped.	14
hora	11	ped.	24

Octobri dies decreſcunt, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15
hora	3	ped.	11
hora	4	ped.	8
hora	5	ped.	6
Hora	6	ped.	5
hora	7	ped.	6
hora	8	ped.	8
hora	9	ped.	11
hora	10	ped.	19
hora.	11	ped.	25

Maio dies augentur, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	23
hora	2	ped.	13
hora	3	ped.	9
hora	4	ped.	6
hora	5	ped.	4
Hora	6	ped.	3
hora	7	ped.	4
hora	8	ped.	6
hora	9	ped.	9
hora	10	ped.	13
hora	11	ped.	23

Nouembri dies decreſcunt. & umbræ augentur.

hora	1	ped.	27
hora	2	ped.	17
hora	3	ped.	13
hora	4	ped.	10
hora	5	ped.	8
Hora	6	ped.	7
hora	7	ped.	8
hora	8	ped.	10
hora	9	ped.	13
hora	10	ped.	17
hora	11	ped.	27

Iunio dies augentur: & umbræ decreſcunt.				*Decembri dies decreſcunt: & umbræ augentur.*			
hora	1	ped.	22	hora	1	ped.	29
hora	2	ped.	12	hora	2	ped.	19
hora	3	ped.	8	hora	3	ped.	15
hora	4	ped.	5	hora	4	ped.	12
hora	5	ped.	3	hora	5	ped.	10
HORA	6	ped.	2	HORA	6	ped.	9
hora	7	ped.	3	hora	7	ped.	10
hora	8	ped.	5	hora	8	ped.	12
hora	9	ped.	8	hora	9	ped.	15
hora	10	ped.	12	hora	10	ped.	19
hora	11	ped.	22	hora	11	ped.	29

SED ſciendum, primos quoſq; dies menſis deſcriptos tantum à Palladio: nec tantas fore umbras cæteris diebus cuiuſq; menſis, quantæ fuere primis, ſiquis eas deſcriberet: ſed ſemper uel minores, cum dies creſcunt, uel maiores, illis decreſcentibus: quæ ſi deſcriberentur omnes, magnum efficerent uolumen: eſſet præterea opus multis annis, ſi id fieret in Europa: nam cum oporteat ſingulos quoſque dies totius anni ab ortu ſolis ad occaſum tunc eſſe ſerenos, nec id contingat unquam in Europa, obſeruandi forent dies ſereni multorum annorum, donec omnes deſcriberentur. Quod quia laborioſum eſt, & longi tædij plenum, nec Palladius fecit, nec alius quiſquam, nec forte erit unquam qui faciat. Sed de his hæc ſatis: tu uero Lector chariſſime uale, & me ama.

INDEX

RERVM FERE OMNIVM

QVAE SCITV DIGNAE IN RVSTIcis ſcriptoribus leguntur, index ſaneq́ copioſus.

A

Abſinthites uinum 213.a
Abrotonites uinum 213.a
Ablaqueandi ratio 110.a
Ablaqueare quid 243.b
Ablaqueatio uitium 281.a
Ablaqueatio 193.a
Acapna ligna 16.a
Aeditimus 23.a
Aedituus 23.a
Acetum quomodo fiat 205.a
Actus quadratus 28.a
Acetum ficulneum 208.a
Acescentis uini remedia 211.b
Accipitres quō capiantur 59.b
Acetum è piris 255.b
Acini uuæ 279.b
Actus minimus 121.b
Actus quadratus 121.b
Arcturi occaſus 192.b
Acetum ſcylliticum 275.b
Acus ad uites pangendas 243.b
Admiſſura pecorū quō fiat 47.a
Admiſſarij forma 265.b
Admiſſura arietum 263.b
Admiſſuræ tempus in equis 144.b
Admiſſarius unus quot fœminis ſatisfaciat 145.a
Admiſſarij ætas 145.b
Admiſſarij aſini ſæuitiam quomodo temperes 148.a
Admiſſarij aſini ætas 148.b
Adorei genera quatuor 82.b
Aedificandū quomodo ſit 2.b
Aedituus 23.a
Aeſtatis initium 33.b
Aegeum mare 42.a
Aetas equorum & quorundam aliorum animalium agnoſcitur 50.a
Aequinoctium uernum 178.b
Aequinoctia & ſolſtitia iuxta Hipparchum 179.a
Aequinoctium autumni 179.a
Aequinoctium uernum 191.b
Aeſtatis initium 192.a
Aequinoctium autumnale 194.a
Aegyptiæ fœminæ 98.a
Aëris ſalubritas 232.a
Africus, qui & uulturnus 174.a
Africus tempeſtatem ſignificans 190.a
Africus quando cum pluuia 19.a
Agricolationis laus 1.
Ager qualis ſit comparandus 1.
Ager quomodo uiſendus 2.
Ager gallicus 23.b
Agricultura 24.b
Agricultura ars neceſſaria 25.b
Agriculturæ diffinitio 25.b
Agriculturæ principia 25.b
Agriculturæ finis 25.b
Agriculturæ partes quatuor 26.b
Agriculturæ partium ſubdiuiſio 26.b
Ager campeſter, collinus, montanus 26.a
Ager optimus 26.b
Agrorum gradus nouem 26.b
Ager alius ad aliam rem aptus 26.b
Ager uicinus urbi emēdus 71.a
Agricolationem negligi 67.b

Agriculturam eſſe neceſ-
ſariam 63.a
Agriculturam artem inno-
xiam 68.a
Agricolas quàm multa ſcire
oporteat 79.a
Agricolæ tria neceſſaria 70.a
Agri modus 72.b
Ager domino imbecillior ſit 72.b
Agreſtis fabrica generalis 235.b
Agri humidi cultura 267.b
Agrorum iteratio 174.b
Agri colendi ratio quibus
conſtet 252.a
Agna 121.b
Agricolæ & paſtoris ſo-
cietas 135.b
Ager optimus qui 233.b
Agnorum cura 151.a
Agni quomodo paſcendi 151.b
Ager peßimus qui 233.a
Agri emendi ratio 234.b
Agnorum nutricatus 45.a
Agni qua ætate caſtrandi. 45.a
Agri ſilueſtres 274.b
Alui deijciendæ ratio 21.b
Altinates oues 45.a
Alui apium 64.b
Aluearia quomodo transfe-
renda 65.a
Alicaſtrum 82.b
Albuielis 95.a
Alligatoris officium 113.a
Albarium opus 236.a
Aluearia 242.a
Aluearia ſuffiri oportere 267.a
Aluearium caſtratio 273.a
Aluearium caſtratio 283.a
Althea 284.a
Allium 286.b
Altinæ uaccæ 144.a
Altinates oues 149.b
Aluo pullorum exitum non ha-
benti remedium 163.a
Aluearia qualia eſſe de-
beant 174.a
Aluearia quomodo collo-
canda 174.a, & b.
Aluearia qumodo trans-
ferenda 18.a
Alui quomodo caſtrandæ 193.a
Allium punicum 198.a
Allij ſerendi ratio memo-
rabilis 198.b
Alba longa 47.b
Amylum 13.a
Amurcæ uſus multiplex 13.b
Amurca 39.a
Amurca condenda 40.a
Ambitio 68.a
Amineæ duæ 94.a
Amethiſtos 95.a
Amineæ fœcundæ 98.b
Amineæ uites in Italia
antiquißimæ 98.b
Amerina ſalix 119.b
Amigdala 246.b
Amineæ 249.a
Amigdala 254.a
Amelli radix 177.b
Animalia inuiſibilia 28.b
Anni diuiſio 33.b
Animalium generandi prin-
cipium 41.b
Anſeres quales eligas 61.b
Anſerum fœtura 61.b
Anſeris collum caputq́; im-
becillum 62.a
Anatum ſepta 62.a
Anſerum pullos quomodo
farcias.

farcias 62.a
Anſeres feri ac uarij 61.b
Anima 100.a
Anſeres 259.a
Anſerem iecur ut tenereſcat 259.b
Aniſum 261.b
Anſerum laus 167.b
Anſeres non ubiq; alendos 167.b
Anſerarium 167.b
Anſeres quali forma & colore 168.a
Anſerum admiſſura 168.a
Anſerum fœtura 168.a
Anſerum pulli quomodo alendi 168.a
Anſerum ſagina 168.b
Anatum paſtio 133.b
Anatum cibaria 169.a
Anatum admiſſura 169.a
Anatum oua & pulli 169.a
Anethum 200.a
Andromedæ ortus 193.b
Apicæ aues 44.a
Appij parſimonia 53.b
Apes unde naſcuntur 53.b
Apes non ſolitariæ 53.b
Apes ratione & arte uti 53.b
Apium laudes 64.a
Apium rex 64.a
Apes muſarum uolucres 64.a
Apium utilitas 64.a
Apiaſtrum 64.a
Apis forma 65.a
Apium ſanitas quomodo expleretur 65.a
Apium pedes ſex 65.a
Apes quomodo paſcendæ per tempeſtates 65.b
Apibus aqua ſuggerenda 65.b
Apium rixantium remedia 66.a
Apes quomodo reuiuiſcant 66.a
Apothecæ 75.b
Apianæ 94.b
Apium ſtatio 242.a
Apum emptio 242.b
Apes uti ne fugiant 242.b
Apianæ 249.a
Apibus ægris remedia 266.b
Apibus felicitas noxia 266.b
Apium ſylueſtrium inueſtigatio 265.b
Apium fuga ſeruanda 273.a
Apium diſcordantium ſigna 273.b
Apum cura 255.a
Apyrenum quomodo facias 133.b
Apulæ oues 149.b
Apiaria 159.b
Aper 172.a
Aper Iouis nutrices 172.b
Apes quando & ubi primum natæ 172.b
Apum uaria genera 172.b
Apes quamdiu durent 172.b
Apum ſoboles propaganda 172.b
Apum paſtio 173.a
Apibus quæ plantæ utiles 173.a
Apum ſedes 173.b
Apes fideliter & pure tractandæ 173.b
Apibus aqua neceſſaria 173.b
Apes ut comparandæ 175.a
Apes ſylueſtres quomodo inuenias 175.a
Apes ſylueſtres qumodo capiendæ 175.a

Apes quomodo contineas 176.a
Apum iras quomodo compeſcas 176.a
Apium paucitas quomodo emendetur 176.b
Ap:um ægrotantium medicinæ 177.b
Apes quomodo reuiuiſcant 177.b
Apibus laborantibus quomodo ſuccurras 178.a
Apium interitus ex prouentu florum 178.a
Apes quomodo reparentur 178.b
Apri!ibus à calendis ad idus quæ tempeſtates, quæ opera 192.a
Apium 199.a
Aquæ marina concinnatio 14.b
Aqua quo modo de agro pellenda 19.b
Aquaticæ plantæ 27.a
Aquarum differentiæ 73.b
Aquæ inueniendæ ratio 277.a
Aquarum ex terræ genere uarietas 277.a
Aquæ probatio 277.b
Aquæ ductuum ratio 277.b
Aquæ ſalubritas 282.b
Aquam hortus habeat 182.a
Aquarius quando ſolem recipiat 290.b
Aquarius quando oriatur 290.a
Aquarius oriri quando incipiat 190.b
Aquilæ ortus 192.b
Aqua:ius incipit occidere 193.a
Aquilæ ortus 193.a
Aquila occidit 193.a
Aquarius medius occidit 293.b
Aquilæ ortus 196.a
Aquilæ occaſus 196.a
Aquæ bonitas quærenda 72.a
Arundinum ſatio 9.b
Area quomodo facienda 13.b
Argos 23.b
Aruum 34.a
Ariſta 37.b
Area qualis eſſe debeat 37.b
Arietis forma laudabilis 44.a
Arietes quomodo admittendi 44.b
Aries ex quo ſemine eligendus 45.a
Arcadici aſini 49.b
Areæ loculatæ 66.b
Area 75.b
Arando tempora 81.b
Arcturi exortus 86.
Auena 87.a
Area quomodo conſtituenda 92.a
Arborum cura 93.a
Arborum ſpecies multiformes 93.a
Arbores homini alimenta tradentes 93.a
Armorum læſorum curatio 146.a
Arbor 93.a
Argitis minor 95.a
Arcelaca 95.b
Argilla 101.b
Arundinis ſatio 170.a
Arenæ genera 235.b
Arbor 223.a
Arbores aptæ uitibus 228.a

Area 2;1.b
Arbuſtum 250.a
Arbuſti putatio 251.a
Arbuſti diſpoſitio 228.a
Arundo 231.b
Area 272.a
Arietis forma 275.a
Armoracea quid 282.b
Architectorum mos 121.a
Arepennis 121.b
Arborum translatio è ſemi
nario 129.a
Arbuſti Italici cultura 119.b
Arbuſtum gallicum 130.b
Armi conuulſi 141.b
Aries qualis eligendus 150.a
Arietis forma 150.a
Arietis ſæuitia quo pacto mi-
tigetur 150.b
Ariſtotelis opinio 151.a
Arbuſculæ atq; herbæ apibus
ſalubres 174.a
Argonauis 194.a
Arcturi ortus 191.a
Argonauis quando oria-
tur 191.a
Aries quando ſolem acci-
pitur 191.b
Arietis ortus 191.b
Arcturi occaſus 192.b
Arcturi occaſus 193.b
Arcturi ortus 194.a
Aries 194.b
Arcturus 195.a
Atriplex 199.b
Ariſtotelis locus 172.b
Arcturi ortus 179.a
Aſparagi ſerendi locus 21.b
Aſcaloniæ 201.a
Aſinorum grex 49.b
Aſini è bono fœminio 49.b
Aſinorum emendorum ſtipu-
latio 49.b
Aſinorum admiſſura 49.b
Aſinæ fœtum quamdiu ge-
ſtent 49.b
Aſini admiſſarij 51.a
Aſparagi 253.b
Aſinus ad mulos generan-
dos 266.b
As 122.a
Aſini forma 148.a
Aſelli utilitas 149.a
Aſelli frugalitas 149.a
Aſiaticæ oues 149.a
Aſparagi ſatiui 200.a
Attici opinio refellitur 15.b
Attilij Reguli ſententia 73.a
Attici & Celſi opinio con-
futata 107.b
Atriplex 268.a
Attinia ulmus 128.a
Aurea uellera 42.a
Aurea mala 442.a
Autolicus 72.a
Auiarium 257.b
Aucupij inſtrumenta 279.a
Auellana 133.b
Auiaria 159.b
Auiarij officium 163.a
Auſter quomodo cum plu-
uia 19.a
Aurigæ occaſus 194.b
Auſpicatio operum 196.b
Autumni initium 193.b

Balare 92.a
Baſilica 95.a
Balneum 142.b
Battis ſatiuus 207.a
Beta 499.b
Bes 122.b
Beticæ oues 149.b
Biturica 95.a
Bipeda 271.a
Bilis æquinæ curatio 146.a
B uus 261.b
Boum curatio & medicina 11.b
Boues quales 31.b
Boues quomodo domandi 32.a
Boſphorus duplex 41.a
Boum dignitas 48.a
Bos nouellus 48.a
Bos uetulus 48.b
Boum emendorum ſtipulationes 48.b
Boues quomodo iungendi 80.b
Boues quomodo comparãdi 264.b
Boues quales eſſe debeant 265.a
Boues quomodo domandi 265.b
Boum uitia prohibenda 265.b
Bouis laus 236.a
Boues italici inter ſe differentes 136.a
Boum forma ex Magone 136.b
Boues quo pacto domandi 136.b
Bos decumbens quomodo emendetur 137.a
Boum cura 137.b
Boum cibaria 137.b
Boum nauſeam langoremq; ut diſcutias 138.a
Boſchides 168.b
Bobus quid præſtandum ſingulis menſibus 198.b
Brochi dentes 50.a
Bruma 179.a
Brachiatæ uineæ 126.b
Braſsica 198.b
Brumale ſolſtitium 196.a
Braſsicæ laudes 20.a
Braſſicæ ſpecies tres 26.b
Bumamma uua 48.a
Buziges 48.a
Bubulcus 78.a
Bubulcus quid agere debeat 78.a
Bubulci uitium 137.a

C

Calx 8
Capræ inuiſæ Palladi 24.b
Cato taxatur 25.a
Camporum utilitas 26.b
Campeſter locus qui laudabilis 26.b
Carbones ſalſi loco ſalis 27.a
Carbunculus 27.a
Cato reprehenſus 31.a
Canes qui habendi 32.a
Catonis opinio de fundi inſtrumento 32.b
Catonis ſententia de ſationibus 33.a
Caprea 34.b
Capreolus 34.b
Canterius mons 4.b
Caprini gregis conſtitutio 45.b
Capra qualis 45.b
Caprarum uelocitas 45.b
Capraſia inſula 45.b
Caprarum emendarum ſtipulatio 45.b
Capras auribus ſpicare 45.b
Capra unde 46.a

INDEX

Capra & hœdi in cœlo 46.a
Capra quãdiu fœtum geſtet 46.a
Caprini gregis numerus 46.a
Caſtratio boum 49.a
Canini dentes 50.a
Canterij 51.a
Capi 51.a
Canes uenatici & paſtorales 51.b
Canum uendendorum ratio 52.a
Canum alimonia 52.a
Catulire 52.a
Canis paſtoralis facies 51.a
Canes paſtorales unde emendi 52.a
Caſei diſcrimina 53.b
Caninum ſtudium 68.b
Catonis oraculum 71.b
Catonis de agro emendo ſententia 71.b
Cacus 72.a
Carioſa terra & uaria, & mirum de ea 144.a.81.b
Canabis 86.a
Caules 100.a
Carbunculus 101.b
Carbunculoſus ager 102.a
Canterius 111.a
Caſtanea 120.a
Caſtaneti conſtituendi ratio 120.b
Caſtanea rum cultus 120.b
Canna 120.a
Caſtratio arundinum 120.a
Calx 235.b
Cannitiæ cameræ 236.
Canthar:des ut arceas 241.a
Canabis 248.b
Cannetum 253.b
Canabum 259.b
Carduorum ſatio 260.b
Cardui ut ſint odorati 260.b
Caprificatio uaria 264.a
Caprificare quid 264.a
Cariæ quomodo ſeruentur 264.b
Caſtratio uitulorum 270.a
Caſtrationis nouum genus 270.b
Caſtrati uictus & medicina 270.b
Caſei faciendi ratio 270.b
Caniculæ ortus 274.a
Capparis 280.a
Cardui 282.a
Caro canum 285.a
Caſtaneæ ſatio 288.e
Caſtaneæ inſitio 288.a
Caſtaneæ quomodo ſeruentur 288.a
Candetum 121.b
Canteriatæ uineæ 126.b
Capitatæ uineæ 126.b
Candoſocci 127.a
Caſtanea 133.b
Catonis reſponſum 135.b
Cæciliæ morſus & remedia 142.a
Caſtratio uitulorum 144.a
Caprinum pecus 154.b
Caprini gregis numerus 154.b
Caprarum admiſſura 155.a
Caprile 155.a
Caprarum cura 155.a
Caprarius qualis 155.a
Caprarum medicinæ 155.a
Caius Licinius Stolo 24.a
Caſei faciendi ratio 155.b
Caſei ſeruandi ratio 156.a
Canna 156.b
Canis uillaticus qualis 158.a

Canis

Canis paſtoralis qualis 158.b
Canum cibaria 155.b
Canum uenus 155.b
Canum educatio 159.a
Canum nomina 159.a
Cauda quomodo caſtranda 159.a
Canem quomodo à muſcis defendas 190.b
Cani pulicoſæ remedia 190.b
Cani ſcabioſæ remedia 190.b
Capi 160.a
Caſtrandorum fauorum ratio 180.a
Catonis uerbum memoratu dignum 187.a
Cancer quando deſinat occidere 190.a
Caliſto occidit 190.b
Caſtrandi pecoris tempus 191.b
Capræ ortus 192.a
Canis latet 192.a
Capræ ortus 191.b
Cancer occidit 193.a
Canicula apparet 193.a
Caprificatio 193.b
Capræ ortus 194.a
Caſiope incipit occidere 195.a
Caniculæ occaſus 196.a
Capræ occaſus 196.a
Caniculæ occaus 196.a
Cancri occaſus 196.b
Capreoli 200.a
Capparis 200.a
Cæpina 201.a
Caſios miniſtros eſſe oportere 204.b
Caſei conditura 214.b
C. Hircij piſcinæ 66.b
Cæra è floribus 180.a
Cæſonianum præceptum 72.b
Ceſtus 27.a
Centuria 28.a
Cella uinaria ubi 28.a
Ceretana regio 96.a
Celſus & Atticus probati agricolæ 110.a
Cella uinaria 236.b
Cellæ balnei 243.a
Ceraſus 247.b
Cephalo 268.b
Ceræ faciendæ ratio 273.a
Ceraſi ſatio & cultura 283.a
Ceraſa ſine oſſe 283.a
Centuria 121.b
Celſi opinio cõfutata 129.b
Ceruicis tumor quomodo curetur 141.b
Ceuæ uaccæ 144.a
Celer 159.a
Cerua 159.a
Ceruus 172.a
Celſi laus 172.a
Celſi opinio improbata 174.a
Celſi opinio de transferendis examinibus 179.a
Cera quomodo conficienda 181.a
Centaurus apparet 192.a
Centaurus 194.a
Centaurus 195.a
Ceparum conditura 206.a
Chordi hœdi 43.a
Chalcis 73.b
Characatæ uineæ 116.a
Chryſomelina Cydonia 134.a
Chenoboſcion 267.b
Chœnix 253.b
Cimices quomodo pellas 25.a
Circumciſitum 35.b
Cilicium unde 54.a

Cicer

Cicer arietinum et punicũ 86.a
Cicera 89.b
Ciconia 203.a
Ciconiæ organum 203.b
Ciſterna 236.b
Cicercula 248.b
Cicer 259.b
Cicera 259.b
Citri ſatio et cultura 262.b
Citrus in Aſſyria ferax 263.a
Citri inſitio 268.b.270.a
Citri ſatio 275.a
Cibaria uaſa gallinarum 161.b
Cithiſus arbuſcula ubiq; 161.b
Cibaria apũ per hyemem cicercula 86.a
Clauolæ 36.a
Claua 262.b
Clima 121.b
Clibani forma 133.a
Claudicationis remedia 140.b
Claui 141.b
Claudius auguſtalis 187.a
Cneus Tremelius Scrofa 24.a
Conſerendum ſine cantatione 2
Conſentes dij 22.b
Cortes 29.a
Compluuiata iugatio 27.a
Cohortes ouium in ſaltibus 44.b
Color boum 48.b
Concipiendi tempus 49.a
Columellares dentes 50.a
Coaguli ſpecies 53.b
Coaguli uicem præſtantia 53.b
Columbæ unde dictæ 59.a
Columbaria crebro euertenda 59.a
Columbarum cibus 59.b
Columbarum fœcunditas 59.b
Columbini pulli quomodo ſaginandi 59.b
Columbaria fictilia 59.b
Coclearij inſtituendi ratio 53.a
Coclearum genera à locis 53.a
Cocleæ quomodo ſaginentur 63.b
Cortinale 75.b
Colonos indigenas eſſe maxime utiles 76.a
Comparationes diſcordantium 79.a
Color fallax teſtis bonæ terræ 80.a
Colles pingues quando arandi 82.a
Columellæ uites & syluini 96.a
Columellæ cura 96.a
Columellæ prædia 98.b
Columellæ in inſitione cura 99.a
Columellæ iuuentum 103.b
Columellæ temporibus Iulius Atticus & Celſus 105.a
Columellæ inuentum 119.a
Coniza 237.a
Cors 237.b
Columbarium 237.b
Columbæ ne locum deſerant 237.b
Colles proſcindendi 248.a
Coaguli uaria genera 270.b
Columellæ patruus M.Columella 127.a
Columellæ inuentum 135.a
Conſiligo ubi plurima 138.b
Coriago quid 241.a

Coriaginis remedia 141.a
Cornua præfracta 141.b
Columellæ M. inuentum 149.b
Cordum f[illegible]num 151.a
Coaguli menſura 155.b
Coaguli uicem quæ exhibeant 155.b
Cohortalis ratio 160.a
Cohors gallinaria qualis 161.b
Columbos quo pacto farcias 164.a
Columbarum agreſtium cura 164.b
Columbarum locus 164.a
Columbarum cibaria 164.a
Columbas quo pacto contineas 164.b
Columbarum pretia 165.a
Columellæ ſeculum 165.a
Columbinos pullos quomodo farcias 165.a
Conchilia 163.b
Columellæ patria 165.b
Columellæ amicus Gallio. 181.a
Columella aduerſus aſtrologos ſcripſit 189.a
Corona occidit 193.a
Corona 194.b
Coruda 200.a
Columellæ patruus 2.0.a
Columella M. 215.a
Colymbades 218.a
Cœli qualitatem longo æuo mutari 70.a
Crura uitis 115.a
Cretoſa terra 10..b
Crocum 253.b
Crudi bouis ſigna 139.a
Cruditatis in boue remedium 139.a
Crateris ortus 191.a
Crater 194.a
Cremia 209.a
Cupreſſetum quomodo ſeras 19.
Culina 29.a
Cuniculus 53.a
Curius Dentatus 58.b
Curij Dentati modeſtia 72.b
Curculio quomodo arcendus 75.a
Cuſtodia hominis quæ maxima 77.a
Cuculubis 95.a
Curam multum poſſe 106.b
Cuſtos 114.a
Cuſtos quomodo ſummittendus 116.a
Cubiculorum altitudo 236.a
Cucumeres 261.a
Cucurbita 261.b
Cuminum 361.b
Cuneati agri forma 121.b
Cuſtodes 127.a
Cunila 173.a
Curator apum qualis 178.a
Cuſtodia nequam hominis 189.a
Cucurbita 200.a
Cuſtos 255.a
Cythiſum 37.a
Cythiſum 45.b
Cythiſum diu florere 45.b
Cydonia ut ſeruentur 256.b
Cydoniorum cultura 25.a
Cyma 279.b
Cydomite 285.a

Cydoni-

Cydoniorum genera tria 134.a
Cythiſus 135.a
Cythiſum ſurculum eſſe non herbam 135a.a
Cythiſus duplex 173.a
Cydoniorum conditura 214.b
Cythiſus frutex 231.a

D

Daps Ioui & bubus 16.a
Delici porci 47.b
Defrutum 255.a
Deſtans 122.a
Deunx 122.a
Delphini occaſus 190.a
Decembris cal. 196.a
Delphini ortus 196.a
Decembris Idus 196.a
Defruti conditura 290.b
Defrutum quid 210.a
Dionyſij Vticenſis libri XX. 23.a
Diophanis libri ſex 23.b
Directa iurgatio 27.a
Diſtincta magis placere 106.b
Diamoron 280.a
Dominum ſerui legitimum quæ res faciant 53.a
Doſſuarij aſelli 49.b
Domini officium in ſeruos 7;.a
Dodrans 122.a
Dolus mendicus & commentaria eius 154.a
Duramenta 113.b

E

Elices 85.a
Emere unumquodq; quo loco debeas 17.a
Emendi pecoris ratio 42.b
Emareus 95.a
Emplaſtratio 172.b
Emplaſtratio 154.a
Emplaſtratio quando iam fieri poſſit 192.a
Enehytum 12.b
Epytirum 15.b
Epytirum 218.a
Epiroticæ familiæ 50.b
Epirotici boues 48.b
Epularum uſus pauperibus olim largior 181.a
Equas è uento concipere 43.a
Equorum greges 50.a
Equi forma 50.a
Equi boni futuri ſigna 50.a
Equorum fœtura 50.b
Equorum admißura 50.b
Equorum caſtitas 50.b
Equi quando domandi 50.b
Equi uarijs uſibus deſtinantur 51.a
Equorū colores probati 266.a
Equarum forma & cuſtodia 266.a
Equini pulli indoles 266.a
Equinum pecus tripartitum 144.b
Equorum paſcua 144.b
Equarum libido furioſa 144.b
Equos in uenerem quomodo excites 145.a
Equa quatenus fœturæ utilis 145.b
Equi indoles et forma 145.b
Equi ætas ex dentibus quomodo noſcatur 146.a
Equorum morbi, eorumq; cauſæ ſigna 146.a
Equarum rabies & remedium 147.b
Equini pulli cura 144.b
Equi occaſus 191.b

Erucum 24
Erithace 64.a.65.a
Eruum 87.b
Erucæ auertendæ ratio 240.b
Eruum 244.b.245.b
Eruca 246.a
Ergaſtuli cura 155.b
Erucæ 201.b
Ethesiæ 193.a
Etheſiæ ceſſant 192.b
Eurus uitandus 25.b
Eugeniæ 94.b
Eudoxi & Metonis faſtus 179 a
Experientia 31.b
Examinis exituri ſigna 65.b
Examen nouum quomodo colligas 65.b
Eximendorum fauorum ſigna 69.a
Eximendorum fauorum modus 66.a
Examen ut condatur 177.a
Examinis fuga ut inhibeatur 177.a

F

Familiæ ruſticæ numerus 6
Falces uariæ 32.b
Familiæ cibaria & ueſtimenta 20.
Familiam Cato quomodo direxerit 31.a
Factum olei 33.a
Farrago 34.b
Faba quomodo ſeratur 34.b
Far quando promendum 40.b
Fauſtulus 42.a
Fœtura in bobus 49.a
Fauus ſexangulus 65.a
Faui quo tempore eximantur 66.a
Fabricius 65.b
Fames mortis comes 79.b
Far cluſinum 82.b
Far ucnuculum 82.b
Fabæ ſatio 85.a
Faba quomodo terenda purgandaq́; 85.b
Farrago 87.a
Fabæ ſarritio 88.a
Fabæ cultura 255.b
Fabæ uti gurguliones non ſentiant 272.b
Farrago 279.a
Falx uitibus cito admouenda 129.b
Faſtidij remedia 139.b
Faſtidij ciborum remedium 147.a
Faber 169.b
Fauonius quando ſpirare incipiat 190.b
Fauonius cũ grandine 191.a
Familiæ ruſticæ ueſtis 188.b
Ferijs quid facere liceat 17.a
Ferijs quæ facere liceat 92.b
Feriæ quibus iumentis nõ ſint 93.a
Feciniæ 94.b
Febris bouis remedia 140.b
Febricitantis bouis ſigna 140.b
Ferox 159.a
Ferarum cibaria 171.b
Februarij cal. tertio nonas, nonis, 7, 6, 3, idus idibus quid contingat 190.b

Februario ab idibus in calendas Martias quid faciendum, & quæ tempeſtates 191.a
Ferijs quid faciendum uillico 188.b
Fici ubi ſerendi 3.a
Ficorum genera 36.b
Ficulna inſitio 38.b.31.b
Ficus ſurculo ſerenda 36.b
Filix 80.a
Ficus 257.b
Fici cultura 264.b
Filix 270.a
Fici emplaſtratio 268.b
Ficus quomodo ſerenda 133.b
Ficorum genera 133.b
Fidiculæ occaſus 190.a
Ficulnei ſurculi poſitio 191.b
Fidicula quando appareat 192.a
Fidiculæ ortus 192.a
Fidis occidit 193.b
Fidis occidit 193.b
Filix 194.a
Fidiculæ ortus 195.b
Fidis ortus 196.b
Ficus 207.b
Ficus quando ſerenda 229.a
Fici ægræ medicina 264.b
Flagellum quid & unde 34.a
Flutæ 49.b
Flagellum 114.a
Flores ſatorum 269.b
Fœnus 2.
Fœneratoris pœna 2.
Fornax calcaria 8.a
Foliorum uerſura in ſolſtitio 37.b
Fœtura 43.a
Foßitia creta 27.a
Fœtura in bobus 49.a
Fœtura canum 52.a
Fœtæ Romanorum 33.a
Fœneratio 62.a
Fœni græciſationes duæ 87.a
Fœni tractandi & condendi ratio 91.b
Fœcunditas uitis quomodo exploranda 98.a
Foſſura hyberna 111.b
Focaneus palmes 115.b
Focaneus palmes 130.a
Focaneus palmes 250.b
Fœnumgræcum 244.a
Formicas à ficis ut abigas 264.b
Fœniſectio prima 269.b
Foſſæ cæcæ 269.b
Formæ agrorum uariæ 122.a
Fœtæ cura 145.a
Fœminæ officium 207.b
Fœniſciæ quomodo inſtituendæ 192.a
Frumentarius ager quibus qualitatibus æſtimandus 80.b
Frumenta uento purganda 91.b
Frumenta quomodo condenda 92.b
Frutex 93.a
Fraxinus 128.a
Fructuarius palmes 130.a
Frondes bubus utiles 130.a
Frumenti ſatio 194.b
Frutex 223.a
Furis pœnas 2.
Fucus & fur 65.a
Fundus qualis optandus 71.b
Furunculus 114.a
Fuci quid, & an omnes perdendi 150.a

G

Gallina quõ farciatur 13.a
Gabrinus eques 46.a
Galli apti ad paſtoriciam artem 53.a
Gallinarum genera tria 60.a
Gallina uillatica qualis eligenda 60.a
Gallus qualis eligendus 60.a
Gallinarum locus qualis 60.b
Gallinarum fœtura 60.b
Gallinæ ruſticæ 61.a
Gallinaria inſula 61.a
Gallinaria inſula 159.b
Gallinæ africanæ 61.a
Gallinas quomodo farcias 61.b
Galathicum ordeum 94.a
Gallicus ager piceno attributus 96.a
Gallinæ 238.a
Gallinarum pediculis remedia 233.a
Gallicæ oues 149.b
Gallinarum genera tria 159.b
Gallina cohortalis 159.b
Gallina ruſtica 159.b
Gallina aphricana uel numidica 160.a
Gallinæ propriæ 160.a
Galli 160.a
Gallinæ quales eligendæ 160.a
Galli tanagrici chalcidici 160.a
Gallus qualis habendus 160.b
Gallum procacem quomodo cohibeas 160.b
Gallinaria ubi conſtituas 160.b
Gallinarij partes 161.a
Gallinis pro lauacro puluis eſt 161.b
Gallinarum cuſtos fidelis ſit 16.a
Gallinarum cibaria 161.b
Gallinarum fœtura 162.a
Gallina incubandis ouis apta 162.a
Gallinæ quæ ſubmouendæ 163.b
Galitanum municipium 169.b
Gemini 42.a
Geſtatio in utero boum 49.a
Gemellæ 94.a
Germania 98.a
Generandi uis 100.a
Genitalia ſecreto loco 100.a
Georgia democriti 197.a
Gemellar 220.a
Gemiſtia 231.b
Gith 180.a
Git 147.a
Globuli 12.a
Gluma 37.b
Glaber quis quomodo fiat 25.a
Glirarium 63.b
Glires quomodo ſaginentur 63.b
Glabreta 84.a
Glarea ſoluta 101.b
Glans quomodo recondenda 156.b
Glociens gallina 213.a
Glycirizites uinum 213.a
Gleconites uinum 213.a
Gleucinum oleum 221.a
Granea triticea 24.
Granum 37.b
Granarium 39.a
Gregis ſuilli numerus 49.a
Gregis bubuli numerus 49.b
Gramen 80.a
Græcini ſententia elegans 108.b
Græcini ſententia de uineali terra 102.a
Grando ut auertatur 204.a
Grana uuæ 279.b
Gramen 270.a

Gramen

Gramen quomodo auferen-
dum 275.b
Græcæ oues 152.a
Gugurlio quo pacto arcea-
tur 237.a
Gymnaſiorum uſus 68.b

H

HAeredium 28.a
Halcionij dies 191.a
Hara 47.b
Haræ conſtituendæ ratio 156.b
Helioſelinon 267.b
Heliotropion 37.b
Helops 49.b.169.b
Heluenacæ plures 95.a
Heluolæ 95.a
Heluus color 95.a
Heſperus indicās horas noctis 958.b
Hexaſticon ordeum 84.b
Higini laus 172.a
Higinus, & opiniones eius 177.b
Hinni 148.a
Hipparchi opinio de cœli
cardinibus 70.a
Hippium argos 42.a
Hippocratis ſcientia 25.b
Hippomanes unde 144.b
Hippoſelinon 267.b
Hirci è quo ſemine eligendi 45.b
Hirci forma 154.b
Hirci libido 154.b
Hircorum ætas breuis 154.b
Hircus Baccho cur immo-
letur 24.b
Hircus qualis 45.b
Hircus unus quot capris
ſufficiat 46.a
Hirudo hauſta, & ad eam
remedia 142.b
Hœdi 194.b
Horda bos 45.b
Horrea 257.a
Horreum ubi 28.b
Horreum ubi optimum 75.a
Hortēſij inſania circa piſcinas 66.b
Hortenſij piſcinæ 66.b
Hortenſiū ſationū tempora 198.a
Horti paſtinandi ratio 297.b
Horti quales in uineis 113.a
Horti ſedes 181.b.197.a
Horti ſepes 240.a
Horti ſepiendi ratio 294.a
Hortorum cultura 264.a
Hortorū cultus 260.b.270.a
Hortorum cultura 254.a
Hortorum cultus à Virgilio
omiſſus 181.b
Hortorum inſtructio 191.a
Hortorum remedia mira 240.b
Hortorum ſatio duplex 157.b
Hortus 240.a
Hortus aræ ne ſubiaceat 197.b
Hortus quando ſtercorandus 182.b
Hortus qumodo fodiendus 182.a
Hoſtia prima ſus 47.a
Hoſtum 33.a
Hyberna habitatio 235.a
Hydromeli 275.b
Hyemis initium 33.b.195.b
Hyemis media 196.b
Hyenæ pellis mira uis 84.a
Hypenemia oua 43.a

I

IAna Luna 95.a
Ianuarij Calendæ 190.b
Ianuarij Idus 190.a
Ibiſcum 264.a
Idibus ab Ianuarij in aduentum fa-
uonij quid faciendum 190.a
Iligneæ frondes quædam ſpi-
noſæ 132.a

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Imitatio 81.b
Impetiginis curatio 146.a
In agricultura duo ſpe-
ctanda 23.b
Inerticula 95.a
Initia Cereris 54.b
Innoxijs agricultura com-
mittenda 98.a
Inoculatio 134.a
Inoculatio perſici 287.a
Inoculatio quæ, & implaſtra-
tio 89.b
Inſerendi ratio 16.b
Inſerendi tempus optimũ 118.a
Inſitio 251.b
Inſitio arborũ 134.a.191.a
Inſitio arborũ uariarum 264.b
Inſitio fici 264.b
Inſitio hyberna 146.b
Inſitio malorum 256.a
Inſitionis genera 230.a
Inſitionis genus nouum 231.a
Inſitionũ genera tria 251.b.134.a
Inſitio quando facienda 36.a
Inſitio ſurculorum, qui pri-
mi florent 190.b
Inſitio uitium 191.b
Inſtrumenta ruſtica 243.b
Inſtrumentum fundi mutũ 32.a
Inſtrumentum fundi ſemi-
uocale 31.b
Inſtrumentum ruſticum 3.b.4.a
Intercus aqua 155.b
Intertriginis curatio 147.a
Intertriginis remedium 21.b
Inula 199.a.217.a
Intyba 282.a
Iſchomachi uerbum memo
rabile 187.b
Iſchomachi Xenophontij
uerbum 188.b
Italia 42.a.136.a
Italia unde dicta 48.a
Italiæ laus 23.b
Italiæ uites indigenas eſſe 98.b
Italiam colono obſequen-
tiſſimam 98.b
Italicus ager quõ arandus 80.a
Iuga 27.a
Iugatæ uineæ 27.a
Iugationis ſpecies duæ 27.a
Iugera ducenta quot ope-
ris colantur 89.a
Iugerum 28.a.1.21.b.122.a
Iugeri forma 122.b
Iugeri modus 122.a
Iuglans 247.a.133.b
Iuglandem quomodo ui-
ridem ſerues 247.a
Iugorum genera quatuor 17.a
Iugum in menſuris 28.a
Iugũ ꝙ altum eſſe oporteat 113.a
Iugum quomodo faciendũ 112.a
Iumenta 135.b
Iuncus 80.a.270.a
Ius ſummum ſumma crux 76.a
Iuuenci quales emendi 136.b
Iuuencus 45.b

L

LActis uis, & uarietas 53.b
Lactuca cappadocia 198.b
Lactuca cæciliana 198.b
Lactuca Cypria 108.b
Lactuca, & mirum de eadẽ 245.b
Lactuca gaditana 198.b
Lactuca unde dicta 246.a
Lactucæ conditura 206.a
Lactucæ ſpecies 183.b
Lactucarum plãtatio 183.b
Lacus Italici, Velinus, Saba-
tinus, Vulſinienſis, Ce-

minus. 169.a
Lanata aminea 94.b
Lapidoſus ager quomodo expediendus 80.a
Laſer 222.b
Laſerpitium 142.b
Lateres 171.a
Lateritius paries 255.b
Laus ẽt ĩferioribus cõtingit 69.b
Legaria 54.b
Legum cuſtodes 244.b
Legumina 52.b
Legumina quæ iuuẽt agrum 59.b
Leguminum meſsis 272.b
Leguminum ſpecies 82.b
Lens ut ſeruetur 572.b
Lẽtẽ qũo à curculiõe defendas 86.a
Lenticula 245.b
Lentis ſatio 86.a
Leo exoritur medius 193.b
Leo occidere quãdo incipiat. 190.a
Leo quãdo occidere deſinat 191.a
Lepidum 199.b
Leporaria 55.b. 62.b
Leporarij faciendi mos antiquus 171.a
Leporis occaſus 196.a
Leporum ætas quãdo cognoſcatur 62.b
Leporum fœcunditas 62.b
Leporum genera tria 62.b
Lepus unde dicatur 62.b
Lex Stolonis de modo agri 24.a
Libra occidere incipit 181.a
Libri Varronis de re ruſtica tres ad quos miſsi 55.a
Libum 12.a
Liburnicæ matresfamilias 53.a
Licinius Murena 169 b
Liguſtrici boues 48.b
Lilia 253.b
Limites quales 29.b
Lini ſemen 86.a
Lini ſementis 230.a
Linguæ uitioſum incrementũ 139.b
Linum 253.b
Liquamen è piris 255.b
Lira 82.a
Lirare 54.a
Lixiuum muſtum 212.a
Lora 58.b.214.b
Luculli error 73.a
Luculli et Metelli uillæ 29.b
Luculli piſcinæ 67.a
Lucũ collocare ut oporteat 17.b
Ludicra hiſtoria de piſcibus 66.b
Ludicra res de illyricis 53.a
Lumbrici eq̃ni qũo tollãtur 146.a
Lumbrici uitularũ, et remed. 144.a
Luna extrema, et prima 35 a
Luna quadripartita 35.a
Lunares dies 35.a
Lupa 159.a
Lupini in uineis 193.b
Lupinus 85.a.179.a
Lupi uarij, & ſine macula 170.b
Lupus fluuiatilis 159.b
Lupus inſtrumentum 243.b
Luſtrare agrũ qũo oportet 17.b
Lutoſa terra 244.a
Luxati excantatio 21.b
Luxuria in auiarijs piſcinis & leporarijs 56.b
Lyra fidis 49.a

M

Maiales 485.a
Maceria qũo ædificãda 8.
Maceriæ ſpecies quatuor 29.b
Magiſter pecoris 78.a
Magiſter pecoris literatus 51.b

Magiſtri pecoris officium 43.b
Magiſtrum ſtudij ſui unumquẽq; ſibi quærere 67.b
Magonis libri xxviij 23.a
Magonis opinio confutata 126.b
Magonis ſentẽtia 7.a.102.b
Maio ab idibus ad Calẽd.Iun.quæ tempeſtates, & opera 192.a
Maio à Cal.ad Idus quæ tempeſtates,& opera 192.a
Mala 42.a.207.b.230.a
Mala cydonia 216.b
Mala granata 265.b.216.a
Mala ne caduca ſint 256.a
Mala punica quõ ſeruentur 262.a
Mala quõ cuſtodiantur 256.a
Malleoli fœcunditas quando exploranda 28.a
Malleoli longitudo 105.b
Malleoli pangendi ratio optima 105.b
Malleoli reſecandi modus 111.a
Malleolos à peritis eligendos 99.b
Malleolos è feraciſsimus eligendos 99.b
Malleolus 224.a
Malleolus qualis eligendus 97.b
Malleolus qualis eſſe debeat 105.a
Malleolus quando è uinea transferendus 112.a
Malleolus quid,& unde 97.b
Malleolus genera uaria 133.b.217.a
Malorum punicorum cultura 262.a
Malorum ſatio 134.a
Maliba calidaria,& frigidaria 243.a
Malibæ genus nouum 236.b
Malum punicum 133.b.229.b
Malus bifera ubi 26.b
Marattites uinum 213.a
M.Ambiuius 204.b
M.Aufidius Lurco 58.b
M.Columella 90.b
M.Lenius Strabo 57.b
Mareotides uuæ 95.a
Mariſca faba 84.a
Maris officium 202.a
Martijs ab Cal.ad Id.quæ tempeſtates,& quid faciendũ 191.a
Martijs ab Id.ad Cal. April.quæ tẽpeſtates,& quid faciendũ 191.a
Materia in uite 130.a
Materies quando cædenda 248.a
Materies quando ſuccidenda 190.b
Materies quando tempeſtiua 9.a
Matrimonij utilitas 202.a
Matronarum antiquarũ laus 202.b
Matronarũ officium 202.b
Mediaſtini 89.a
Mediaſtinus 78.a
Medica 37.a.45.b.248.b
Medicæ ſatio 269.a
Medicamentum bobus utiliſsimum 138.b
Mel deterrimum 173.a
Mel diuerſæ notæ 173.a
Meleagrides 61.a.160.a
Mel ex rore 180.a
Melicæ gallinæ 160.a
Melicæ gallinæ unde 61.b
Melimela muſtea olim 39.b
Meliſpyllon 64.a
Meliſſophyllon 64.a
Mella quo pacto conficias 180.b
Mellarium 64.b
Mellis laus 64.a
Mellis ſelectio 273.a
Mellum 52.b
Mel maturum quando 180.a
Melones 261.a

Mel ſecundæ notæ 180.b
Menas Licinius 204.b
Menalippæ filij 48.a
Menſoris officium 121.a
Menta 199.b
Mentigo 154.a
Mercatura 2
Mercenarij quales 30.b
Mergi 127.b
Mergus 251.b.256.a
Mergus in uineis 111.b
Merulæ mares 57.b
Meſpilus 257.b
Meſsionis genera tria 88.a
Meſsis 38.a.272.a
Meſsis quando facienda 34.b
Meſsis tempus 92.a
Metendi genera plura 92.a
Metendi genus nouum 272.a
Metendi genera plura 92.a
Metendi genus nouum 272.a
Metiendi ratio uaria 28.a
Metiginis remedia 184.b
Mileſiæ oues 149.b
Miliarij forma 269.a
Millij, & panici meſsis 279.b
Millij ſatio 191.b
Militaris uia uitanda 74.a
Militia 68.a.72.a
Milium 84.b.259.b.269.b
Mille paſſuum 121.b
Milliarius cliuus 54.b
Mina 44.a
Mira de conceptu boum 49.a
Mira de cucumere 261.a
Mira Democriti opinio 164.b
Mira, & uix credēda remedia 241.b
Mira quædam 241.b
Mira quædā de malis punicis 262.a
Mira quædā ſuper ſemente 273.b
Mira res de ocymo 268.a
Mirū de conceptu ouium 151.a
Mirum de coryli radice 141.b
Mirum de lupo, & ſue 46.b
Mirū expimētū Aegyptiorū 274.a
Mirum quàm pingueſcat ſus 47.a
Mirum quoddam in gramine emendo 275.b
Modus, & mina 28.a
Modius omniū rerū optimus 67.a
Molæ aquariæ 245.a
Montium ima apta uitibus 101.b
Montium utilitas 26.b
Morborum cauſæ 43.b
Morborum curatio 43.b
Morborū in equis medicinæ 146.a
Morborum ſigna 43.b
Mori ſatio, & cultura 157.a
Mularum educatio 147.b
Mularum uitia, & remedia 148.b
Mulæ partus 43.b. 148.a
Muli 266.b
Mulietos committere 43.a
Mulier cur timenda 203.a
Muli ut duris fiant ungulis 51.b
Mulſa aqua 206.b
Multa 42.a
Mulus 51.a
Murena 51.a
Murena quoduis mare patitur 170.a
Murenam ſcabie uexari 170.a
Murgentina 95.b
Muria 905.a
Muria ad uina condienda 271.b
Murinus color 148.a
Mus araneus 142.a
Muris aranei uirus, & remedia 142.a
Muſcus olearum reſecandus 132.b
Muſcus uitibus noxius 115.b

Muſtacei 15.b

Muſtorum fermentum 285.a

Muſtum 15.b

Muſtum lixiuum 214.b

Muſtum ſemper dulce 212.b

Muſtum tortiuum 213.a

Mutica ſpica 37.b

Mutinenſes oues 149.b

N

Napi 86.b.201.a.274.b

Naſturtium 246.a

Negotiatio tranſmarina 68.a

Nepæ frons 195.a

Nepæ occaſus 192.a

Nepæ occaſus incipiens 191.b

Neſotrophion 168.b

Niger Turanius 41.a

Nocturna ruſtici opera 186.a

Nomentana regio 196.a

Nomentanæ 94.b

Nomina optima non appellando fieri mala 67.a

Nomina Romanorũ à pecore 42.b

Nota quando pecori inurenda 190.b

Nothi pulli optimi 160.b

Noualis 34.a

Nouembres Calendæ 195.b

Nouembres Idus 195.b

Nouis delectari homines 108.b

Nubilarium 29.a.75.b

Nulla diſciplina unius ingenio conſumata 121.a

Numerus non ſemper ad amuſsim 43 b

Numidicarum educatio 167.a

Numiſtana 95.b

Nundinæ 65.b

Nux græca quomodo ſeręda 233.b

Nux quomodo ſerenda 229.b

O

Occare 34.a

Occatio 190.a.195.a

Octobris Calendæ 194.b

Octobris Idus 195.a

Oculorum doloris curatio 147.a

Ocymum 34.b.268.a

Odor grauis, apibus noxius 174.a

Oenanthe 174.a

Oenomeli 284.b

Offringere 34.a

Oleæ faciẽdæ locatio 18.b

Oleæ inimica quercus 131.a

Oleæ laus 131.a

Oleæ legãdæ locatio 18.a

Oleæ legendæ ratio 21

Oleæ maiores ad eſcam, minores ad oleum 131.a

Oleæ quãdo ſeruẽtur 40.a

Oleæ ſterileſcẽtis remedium 251.b

Oleæ transferendæ ratio 132.a

Oleagina 95.b

Oleam non noſci procul à mari 131.a

Olea pendens qua lege ueneat 18.b

Olea quomodo legenda 39.a

Oleariæ cellæ, et torcularia 71.a

Olearis cella 237.b

Olearum cultura 132.a

Olearum genera decem 131.a

Olearum inſitio 267.b

Oleraũ putatio, et emuſcatio 182.b

Olearũ taleæ quãdo ſerãtur 192.b

Oleaſtellum 219.a

Oleaſtro quõ oleam inſeras 267.b

Olei factio 286.a

Olei faciendi ratio 11.a.219.b

Oleis inimica terra 131.a

olcis

INDEX.

Oleis laborantibus remediū 191.b
Olera iunio ſerenda 272.b
Olera Octobri menſe quomodo ſerantur 282.b
Olera quæ aprili ſerantur 268.a
Olera quæ martio ſerantur 260.b
Olera quæ mēſe iulio ſerātur 274.b
Olerum conditura 205.b
Oleum æſtiuum 119.a
Oleum chamamilleū 274.a
Oleū in tabulato nō creſcere 220.b
Oleumlaurinum 247.b
Oleum lentiſcinum 247.b
Oleum liliorum 271.b
Oleum myrtinum 247.b
Oleum optimum 195.b
Oleum quādo faciendum 3
Oleum roſaceum 271.b
Oleum ſalſum non fieri 220.a
Oleum ſecundarium 221.a
Oleum uiolaceum 268.b
Oleum uiride 252.a.219.b
Oliua calabrica 219.a
Oliuæ nigræ conditura 218.b
Oliuam ſtatim exprimendam 220.b
Oliuarum conditura 217.b
Olueta putanda 132.b
Olíueti cultura 281.b
Ol.ueti inſtitutio 252.b
Oliueti poſitio 256.b
Oliueti putatio 17.
Oliuitati quæ præparanda 219.b
Olíueti ſeminarium 131.b
Olus atrum 199.b.222.a
Olus cordum 207.a
Olympionicæ equæ 99.a
Olyſippo 43.a
Omphacomeli 278.a
Onagri 49.b
Operarij quales 10.b
Operarum in genera ſeminum modus 88.b
Operarum ratio 89.a
Ophiuchi occaſus 193.a
Opilionis officium 152.a
Opimi tauri 43.a
Opuli 27.a
Opulus 128.a
Opulus qualis 130.b
Opus ruſticum diuidendum 78.b
Orata 57.a
Ordei ſatio 84.b
Ordeum 247.a
Or.canterinū 84.b.278.b.250.b
Ordeum galathicum 244.a.248.b 250.b
Ordeum quantum proſit 203.b
Origanum 280.a
Oriens eqnoctialis utilis uillæ 74.a
Ornithiæ quando ſpirent 191.a
Ornithones 56.b
Ornithonis genera duo 57.a
Ornithon Luculli 57.a
Ornithon Varronis 57.a
Oryx 172a
Orthociſſ 191.b
Oſtigo 154.b
Otium, & inertia quomodo fugienda 69.b
Oua anſerū quot ſubijcias 168.a
Oua longa & acuta 162.b
Oua pauonum gallinis ſupponenda 166.b
Oua quando ſupponenda 162.b
Oua quomodo diu ſerues 163.b
Oua quomodo ſeruanda 61.a
Oua quot uni gallinæ ſupponas 162.b
Oua rotunda 162.b

Oues ad naturam loci eli/ gendas 149.b
Oues quando ad fœturam idoneæ 150.b
Oues q̃uo paſci oporteat 44.b
Oues quoto anno ſaliantur 45.a
Oues ut marem gignant 151.a
Ouilia qualia eſſe deceat 44.b
Ouilli gregis modus 45.b
Ouilli pecoris admiſſura 150.b
Ouilli pecoris medicinæ 152.a
Ouis pulmonaria 154.a
Ouis qualis optanda 44.a
Ouibus quãdo ſol noxius 152.a
Ouium cura 150.b.275.a
Ouium fructus qua lege uæneant 19.a
Ouium genera duo 150.a
Ouium laus 149.b
Ouium medicinæ 155.b
Ouium pabulum 191.b
Ouium ſcabies unde 153.a
Ouium tonſura 268.b
Ouium tonſura, & medica men 170.b.270.b
Ouium uendendarum for/ mula 44.a
Ouium utilitas 41.a
Ouorum ſupponendorum ratio 162.b
Ouum in cereali pompa 24.a
Oxygala 205.b
Oxyporon 222.b

P

Pabuli hiberni uenditio 19.a
Pabulorum ſpecies 82.b
Paguri 241.a
Palladij agri 263.a
Palladij experimenta 288.a
Palladij exploratio 274.b
Palati tumor q̃uo ſanetur 141.b
Palea 58.a
Palma 48.b
Palmam non ubiq; parere 43.b
Palmaria 57.b
Palmarum planta 168.b
Palmarum ſatio, & cultus 282.b
Palumbes quomodo fartiendi 61.b
Palumbus q̃uo fartiatur 13.a
Palus 117.a
Palus uitanda, ſi poſsis 74.a
Pampinandi modus 127.a
Pampinandi tempus 118.a
Pampinare 54.a
Pampinatio 269.b.276.a
Pampinatio malleoli, & uiuiradicis 109.b
Pampinatio utilior putatione 109.b
Pampinationis tempus 109.b
Pampinarius palmes 130.a
Pampini 100.a
Pandatharia 27.b.57.b
Panicum 54.b.259.b.269.a
Panis depſtitius 25
Panis ex milio 84.b
Papauer 279.b
Papiliones q̃uo necentur 269.a
Papularum curatio 146.a
Paridius ueterenſis 103.b
Parmenſes oues 149.b
Paſcendæ ouis tempus 151.b
Paſcendi pecoris ratio 41.b
Paſcendi ratio antiquiſsi/ ma 155.a
Paſſus 121.b
Paſtinandi ratio 103.a.144.b
Paſtini menſura 145.a
Paſtinum quid 105.a
Paſtio 24.b
Paſtio ab agricultura di/

fert 41.a
Paſtionis uillaticæ utilitas 159.b
Paſtoralis ſcientia 42.b
Paſtoralis ſcientiæ partes 81.42.b
Paſtores quot, & quales habendi 52.b
Paſtoriæ rei origo, & dignitas 41.b
Paſtoris uxor conſerua qualis 53.a
Paſtoritiã rẽ eſſe utiliſſimam 136.a
Paſtorum dignitas antiqua 42.a
Paſtorum numerus 53.b
Patrisfamilias induſtrij officium 73.a
Patrisfamilias officium 76.a
Pauimenta in ſolarijs 271.a
Pauo ſalax 166.a
Pauonem quis primus appoſuerit 59.a
Pauones 138.b
Pauones quantum quæſtũ afferant 58.b
Pauones uenales 58.a
Pauonibus aptus locus 166.a
Pauonum admiſſura 166.b
Pauonum educatio 166.a
Pauonum fœtura 166.b
Pauonum greges agreſtes 58.b
Pauonum pulli quõ alendi 167.a
Pecori notam iniurendam 247.b
Pecoris delectum quotannis faciendum 143.a
Pecudum ſpecies quædam fera 42.a
Peculium 135.b
Pecunia 135.b
Pecunia antiqua 42.a
Pecunia ſeiuncta ab agricultura 69.b
Pedamentum quid, & eius genera 27.a
Pedandæ uineæ ratio 111.a
Pedes uitis 115.a
Pedum dolor quõ ſedetur 25.a
Penſilia quando promenda 40.b
Perdices quõ alendæ 62.a
Pernæ quõ ſaliendæ 22.a
Peroriga 50.a
Perſica 247.b
Perſica inſcripta 286.b
Perſica ſine oſſibus 251.b
Perſici emplaſtratio 270.a
Perſici ſatio 286.b
Perſicorum cultura 256.b
Perſicorum emplaſtratio 265.b
Perſicorum genera 257.a
Perſicorum inſitio 257.a
Pes 121.b
Peſte infeſta locum mutandum 154.a
Peſtiferæ labis curatio 147.a
Peſtilentis morbi remedia 138.b
Peſtis gregis quomodo effugienda 138.b
Petroſelinon 268.a
Phalerides 165.b
Phaſianus 239.a
Phaſelus 85.a
Philippi dictum ac factum luxurioſum 169.b
Phrygia 23.b
Pinea nux 231.b
Pinus et ſatio illius 287.a
Piri & earum cultura 255.a
Piſcandi ratio 279.b
Piſcinæ 56.b
Piſcinæ loculatæ 66.b

Piſtacia 282.b
Piſtrinum 243.a
Piſum 85.a.279.a
Pituitæ remedia 138.a.165.a
Placenta 11.a
Plaga uitis 115.b
Plantæ pomiferæ quales 133.a
Plantarum inſerendarum poſitio 288.a
Plantarum tranſlatio 253.a
Plantarum motus naturales tres 118.a
Platanus 55.b
Platanus non amittens folia 26.b
Ploſtellum punicum 38.b
Plumbeæ fiſtulæ 278.a
Pœni ſcriptores 70.b
Pollentinæ oues 149.b
Pollex 124.a
Pollintio 17.a
Pollices 127.a
Poma quando ſeruanda 285.a
Poma quomodo ſtabilia fiant in arbore 5.a
Poma unde 54.b
Pomarij ſcrobes 135.a
Pomarium 75.b.132.b
Pomarium ſeminarium 18.
Pomiferæ arbores generatim diſponendæ 133.a
Pomiferæ arbores quando ſerendæ 133.a
Pomiferarum arborum diſpoſitio 253.a
Pomiferarum interordinia 133.a
Pomorum cultura 272.b
Pomorum ſatio 107.b
Pomorum ſeruandorum ratio 59.b
Pompeiana 95.b
Pomponij Attici naria nomina 44.a
Pontio 57.b
Pontianus Amiterninus. & hiſtoria de canibus 52.a
Porca 34.a.82.a.111.b
Porca in uirginibus 47.a
Porca præcidanea 16.b
Porcorum educatio 257.b
Porculatio 47.a
Porculatoris officiū 157.a
Porcus græcum antiquum 47.b
Porta itineri lōgiſſima 25.b
Potoria uaſa gallinarū 161.b
Præcipiendi ratio 118.a
Præſidiarius 114.a
Prata 259.b
Prata noua 286.a
Prata ſeruanda 57.b
Prata ſtercoranda 248.
Prati nouelli formandi ratio 279.a
Prati ſeneſcentis remedium 91.a
Pratorum cultus 91.a
Pratorum laus 90.b
Pratum 27.a
Pratum uetus quomodo reficias 279.a
Pratum unde dictum 90.b
Præcipites palmites 150.a
Fretia 95.a
Propagandi ratio 111.b
Fropagatio 10.a.281.b
Propagatio arborum 16.b
Propagatio ueteris uineæ 114.a
Propagines 251.b
Propolis 65.a
Propago 286.a
Proſcindere 54.a

Proſciſſo

Proſciſsio agrorum 269.b
Prouerbium de olueto 132.b
Prunus 147.b
Prunorum ſatio 257.b.134.a
Prunorum natura 257.b
Pſythia 95.a
Ptiſane 82.a
Puerperæ illyricæ 53.a
Pulchritudo quantum poßit 106.b
Pulla terra 69.a,101.b
Pulli quomodo ſubducendi & alendi 61.a
Pullos nuper editos ut tollas 165.
Pullos quot uni nutrici credas 162.b
Pulmonis exulcerati remedia 135.b
Puls punica 121.b
Punici mali cultura, et emendatio 133.b
Pupinia 73.a
Puſula 154.a
Putandi tempora duo 110.b
Putandi tempus 114.b
Putatio 110.b
Putei fodiendi ratio 277.a
Putre & pingue ſolum 79.b
Pira quomodo ſeruentur 255.b
Piri ſatio 33.b
Pirorũ genera multa 133.b

Q

Quadrans 122.a
Quadrati agri forma 122.a
Quadriennio plantarum fœcunditatem declarari 98.a
Quadrupedum genera duo in uilla 136.a
Quæ cuiq; ſolo uitis conueniat 93.b
Quercus 120.b
Quercus non amittens folia 26.b
Quercus & olea contrariæ 30.a
Querquedulæ 165.b
Quid quo loco ſerendũ 7.b
Quinquagena iugera 72.b
Quinquennis umeæ putatio 119.b
Quincunx 122.a
Quincunx 26.b
Quintus Cincinnatus 98.b
Quinti Hortenſij laurentinum 65.a
Quinti Pinnij uilla 55.a
Quinti Scæuolæ error 73.a
Quo quidq; loco ſerendũ 23.b 32.b
Quot parere fœtus ſcrofam oporteat 47.b

R

Rabies ne ueniat, quid faciendum 159.a
Rabidæ canis morſus remedium 140.b
Racemarij pampini 105.b
Radix ſyriaca 201.a
Radicis ſtatio 276.b
Radicis cultura 276.b
Radices 100.a
Rami 100.a
Rana linguax 139.b
Rapa 201.a
Ranæ remedia 199.b
Rapa 86.b
Raporum ſtatio 276.b
Raporum conditura 221.b
Regum in apibus genera tria 64.b
Reges apium 271.a

Regis apium forma 273.b
Regis apum forma 176.b
Reges 175.b
Rei ruſticæ ſcriptores 70.b
Rei ruſticæ cur nullus magiſter 188.a
Remedia horti laborantis 186.a
Repaſtinatæ uineæ 105.a
Repaſtinatum ſolum 105.a
Rex deterior necandus 176.b
Reſex 144.a
Rex erro alarum detractione retinendus 176.b
Reſtibilis terra 57.b
Raphanus 276.b
Rheatini aſini 49.b
Rheatini admiſſarij pretium 51.a
Rhodomeli 271.b
Ridica 27.a
Ridiculum de canibus 52.a
Ridiculum de leporibus 62.b
Ridica laudabilis 117.a
Ridiculum remedium apud ignes ſacros 154.a
Ridicula ſuperſtitio 162.b
Romanus ſedendo uicit 23.b
Roſta 27.a
Rompi 27.b
Roma 54.b
Romanorum cognomina de auibus 55.a
Robus 82.b
Roſæ 251.b
Roſæ ſemina 253.b
Roſæ ut uirides ſeruentur 271.b
Rotundi agri forma 113.q
Roſaria conſerenda 191.a
Roſarium ſerotinum 191.b
Roſa 221.b
Rubus caninus 240.
Rubigo ut arceatur 227.b
Rubrica 69.a
Rubellianæ 49.b
Rudus 135.a
Runcones 243.b
Ruſtici urbanis præpoſiti 41.a
Ruſtica plebs urbanæ præpoſita 68.b
Ruſtica res qua minerua tractetur 69.b
Ruſtica diſciplina honeſta 68.b
Rutæ ſatio 261.b

S

Sabulo duplex 28.a
Sabulo niger et rutilus 102.a
Sacer mos Hiſpaniæ 145.a
Sacer ignis 154.a
Sacres porci 47.b
Sacres porci 43.a
Sagitta in uite 101.a
Sagitta in uitibus 105.a
Sagittarij occaſus 191.a
Sagitta quando oriri incipiat 191.a
Sagittarius medius 196.a
Salutatoris aucupium 68.a
Salubritas agri 72.b
Salgama 204.b
Salgamaria uaſa qualia 205.a
Salem uino addi 211.a
Salix 231.b
Sal candidus 13.a
Saltus 28.a

Salicis uiminalis genera tria 119.b
Salicis ſerendæ ratio 119.b
Salix perticalis 120.a
Salſura 147.b
Salſus egri humor quomodo arceatur 278.b
Samera 128.a
Sampſa 217.b
Sanguinalis herba 140.b
Sanitatis ratio in pecore 43.b
apa 245.a
Sarritio feumentorũ 244.b
Sarriendi ratio 87.b
Sarritio 183.b
Sarritura frumentorum 193.b
Sarritio ſegetum 190.a
Saſernæ opioio de cœli mutatione 70.a
Saſernarum libri 25.a
Saſerna reprehenſus 31.a
Satureia 173.a
Saturei 201.a
Satoris officium 104.a
Sarrillum 13.b
Sextil.s piſcis 169.b
Scorpionis ortus 166.a
Scrobes quàm altas eſſe oporteat 107.b
Scrobes 244.b
Scrobes quot una opera fiant 141.b
Scrupulus in menſuris 112.a
Scrupulus uncia ſextans 28.a
Scrib ita 12.b
Scriptores rei ruſticæ 23.a
Scammum 81.a
Scrofam ſuos fœtus mandere 158.a
Scarus 159.b
Scopæ 19.b
Scrobes quando præparandi 291.b
Scabiei curatio 147.a
Scrofæ forma 256.a
Scyllites uinum 272.b
Scyllitium acetum 223.a
Scrobibus quomodo uitem deponas 102.b
Secluſorium 52.b
Sedum 201.a
Sedi ſuccus 278.b
Seges 34.a
Semina ex plantis 26.a
Semina uetuſtate mutantur 36.a
Semina quoto die naſcantur 37.a
Semina latentia in aere & aqua 36.a
Seminum genera quatuor 35.a
Sementem quomodo facias 14.a
Sementinæ feriæ 23.a
Semina medicanda 201.a
Seminarium quomodo facias 223.a
Seminum uitis electio 223.b
Seminum uariorum modus in iugerum 294.b
Seminandi farris et tritici tempus 83.a
Semina eligenda 84.a
Semis 123.a
Semiuncia 122.a
Sementis ſolennis 255.b
Sementis 250.b
Seminis 288.b
Seminarium 250.a
Semina tranſlata non ubiq; reſpondere 126.b
Semicirculo minor arcus 124.a
Semicirculi forma 113.b

Semiuocale inſtrumentũ fundi 31.b
Seneca 96.a
Senſus quinque 100.a
Sepes uiua quomodo fiat 197.a
Sepes horti unius 254.a
Septembris Idus 194.a
Septimontialis ſatio 85.b
Septena iugera liciniana 72.b
Septorum genera quatuor 28.b
Septentrionalis terrarum pars ſalubrior 23.b
Serere ne dubites 159.b
Serui quales 30.b
Seruandarum arborum ratio 7.a
Sergius Orata 169.b
Serotini pulli 163.b
Serpentes à ſtabulis fugandi 152.b
Serpentum odor pullis peſtilens 163.a
Serpentis ictus, & remedia ad eum 142.a
Serpillum 26.b.199.b
Seris herba 62.a
Seruorum riſus 53.a
Seruorum mentio 53.a
Seſamum 229.a
Seſama in Cilicia et Syria 86.a
Seſamorum ſatio 193.a.193 b.86.a
Sexanguli forma 124.a
Sextula 122.a
Sextans 222.a
Sicilicus 122.a
Siccum denſum, & macrum ſolum 79.b
Siliqua græca 134.a.230.a
Siliqua fœnumgræcum 149.b
Silphium 222.b
Siliqua 87.a.257.a
Sinapis & eius probatio 221.a
Sinapis 199.a.222.a.275.a
Siſer 199.a.221.a
Siccaneum pratum 90.b
Sicilire 38.a
Siligo 82.b.84.b
Sirapa 219.a
Solſtitium 196.a.178.b
Somnus fugiendus 188.a
Sol quando in geminos tranſeat 192.b
Sorborum ſatio 134.a
Solia balnei 243.a
Sorba 204.a.246.a
Sol in ſagittarium 195.b
Sol in capricornum 199.a
Sol in ſcorpionem 195.a
Sol in librã 194.a
Sol in uirginem 193.b
Sol in leonẽ 193.b
Soli taurilibus luſtrari populum 42.b
Solitanæ cocleæ 63.b
Sorbes 227.b
Spectatorum ignauia 68.b
Spionia 98.b
Spadones in uitibus 100.b
Sphærica 12.b
Spirilegium 38.b
Spica 37.b
Spionia 95.b
Specioſus ager utilior 26.b
Spina canina 297.a
Stadium 121.b
Sterilium oliuarum remedia 132.b
Stratæ uineæ cultura 127.b
Stabula uaccarum qualia 143.b
Stercoris modus in iugerũ 195.b

Sterco-

Stercoratio 195.b
Stipulationis formula 44.a
Stramentum 88.a
Sterquilinium ubi facien-
dum 35.b
Stercoris genera 35.b
Stabula ubi 45.a.237.b.24.b
Sterquilinium 75.b.239.b.29.a
Stercorandi ratio no-
ua 278.b,27.a
Stolones 24.a
Stercoris ſpecies 239.b
Stella in uitibus 112.b
Staturæ altiſsime exempla 98.b
Stercorandi modus 82.b
Stercoratio quæ utilis 89.b
Stercus columbinum 59.b
Stercus auium 89.b
Stercus hominis 89.b
Stercus pecudum 89.b
Stercus etiam ubi pecus non
eſt 89.b
Sterquilinium quomodo cu-
randum 90.a
Stercorandi agri tempus 90.a
Stercorationis modus 90.a
Stercoratio ſine ſtercore 90.b
Stirpium nomina non ea-
dem omnibus regionibus 95.b
Statuæ capillatæ 54.a
Stercorationis utilitas 79.a
Struthia cydonia 134.a
Sucularum occaſus 191.a
Sucularum ortus 195.b.192.b
Suculæ celantur 192.a
Suculæ occaſus 196.a
Sucula cum ſole oritur 192.a
Suillæ carnis ſalſura 221.b
Suillum pecus 166.a
Sus quando ad partus
idonea 156.a
Suum caſtratio 156.b
Suis febricitantis ſigna & me-
dicina 157.a
Suis ſtrumoſæ medicina 157.b
Sus nauſeans quomodo cu-
retur 157.b
Sus ueterno laborans 157.b
Sues maxime ſitire 157.b
Suum caſtrationis tem-
pora 157.b
Suum caſtrandorum ra-
tio 157.b
Suibus lutum pro laua-
cro eſt 161.b
Suum grex 46.b
Suis forma & ſemen 46.b
Suum emendorum ſtipu-
latio 46.b
Suum fœtura 46.b
Sues quandiu fœtum geſtent 46.b
Sues quomodo græce 47.a
Succidiæ gallicæ 47.a
Succida lana 54.a
Subrum 43.a
Subrumi 53.b
Surcularis terra 101,b
Suffrago in uite 115.a
Surculi quales inſerendi 118.b
Sulcus 34.a
Surculi quando ſerendi 36.a
Suburbanus fundus 6.
Surculorum genera tria 223.a
Suppurationis remedia 140.a
Suppuratio quomodo re-
ſerenda 147.a
Sybaris qui & Thurij 26.b
Sybillæ libri 22.b
Sylua quomodo in agrum re-
digatur 79.b

Syri putei 75.a
Syri 89.b

T

Tabulata 128.b
Tagrus mons 54.a
Talearũ ſerendarũ rõ 141.b
Talea 262.b
Taleæ 56.a
Talearum ſatio 18.
Tali læſi medicamentum 141.b
Tarentinæ oues 45.a
Tarentina nux 133.b
Tarentinorum ouium cura 152.a
Tarentinæ oues quando tonſuræ præparentur 192.a
Taura 48.b
Taurus 42.a
Tauri nobilitas & forma 48.b
Tauri forma 261.b.145.a
Tauri ætas ad admiſſuram idonea 145.b
Taurus unus quot uaccis ſufficiat 145.b
Taurus quãdo ſolẽ accipiat 192.a
Tauri cornua 196.a
Tectorium 236.a
Tellurem non ſenſcere 67.b
Tempus cito elabi 189.a
Tempora ſcribenda eſſe in uilla 55.a
Temporum ſexpartita diuiſio 55.a
Temporum quatuor initia & dies 55.b
Temporibus uarijs quid agendum 55.b
Terra quot modis dicatur 27.b
Terræ ſpecies plurimæ 27.b
Terræ dignoſcendæ ratio 28.a
Terram natura eſſe fœcundã 67.b
Terrarum uarietas 69.a
Terram non ſeneſcere 72.b
Terræ qualitates ſex 79.a
Terreni genera tria 79.a
Terra quando proſcindatur 192.b
Terra lutulenta 227.b
Terræ qualitas 152.b
Terebra gallica 226.b
Terebra antiqua 119.a
Thaſiæ 95.a
Thebæ Ogygiæ 54.b
Thebæ in Sabinis 54.b
Thebæ Bæotiæ 75.b
Theophraſti libri 26.a
Theriaca uitis 258.a.& b
Theſſalia, Appulia, Roſea 50.a
Thymus 173.a
Thymum 64.b.199.b
Thymites uinum 253.a.279.b
Tibia dextra & ſiniſtra 24.b
Tigris rabies 159.a
Trimeſtrium ſatio 191.a
Tineæ 178.b
Tineæ alucorum 179.a
Tinunculus 164.b
Tithymallus 177.b
Tonſura ouium 54.a
Tonſores quando eſſe in Italia cœperunt 54.a
Tonſæ ouis cura 152.b
Tonſuræ tempus 152.b
Torcularium quomodo ædificandum 10.
Torminum ſigna & remedia 159.b
Trapetum 219.b
Trapeti columella 10.
Trapeti cuppa 10.
Trapetum accomodare quomodo oporteat

oporteat 12.
Tremellij error 79.a
Tremellius Scrofa 78.b
Triangulus lateribus inæqualibus 123.a
Triens 122.a
Tribulum 98.b
Trifolium acutum 142.a
Trifolium ſymonianum 142.a
Trigemmis malleolus 105.b
Triginta porcelli uno partu editi 47.b
Trimeſtre triticum 82.b
Trimeſtris ſatio 83.b
Trimeſtre ſemen nullum 84.a
Triquetri forma 123.a
Tritici genera plura 82.b
Tritici diu ſeruandi ratio 39.b
Tritici ſatio 278.b
Truncus 100.a
Tuberes 247.b.257.b
Tuberum ſatio & cultus 280.a
Tudicula 219.b
Turdi quomodo alantur 165.b
Turdi 238.a
Turdi fœminæ 57.b
Turdorum pretia 166.a
Turdorum altilium mira multitudo 54.a
Turturum paſtio 60.a
Turtures quando farciendi 60.a
Turtures quomodo alendi 165.a
Turtures 238.a
Turtures nouelli ſaginæ aptiores 165.a
Tuſsis bona remedia 140.a
Tuſsis remedia 146.a
Tymbra 173.a
Tyropatia 44.a

V

Vaccarum emendatæ obſeruatio 48.a
Vaccæ forma 141.b
Vaccæ quando tauris ſubmittendæ 227.a
Vacerræ 171.b
Vagina 37.b
Vallis uitanda 236.a
Varronis ætas 22.b
Varronis ſcientia 25.b
Varronis Tuſculanum 65.a
Varronis ſeculum 165.a
Veba 24.b
Vebes 195.b
Vellaturam facere 24.b
Vellera unde 54.a
Vena 210.a
Venus fugienda uillico 188.a
Venæ in quo apparere debet 50.a
Ventrem quamdiu ferant pecudes 43.a
Ventorum orbis 58.b
Verres quãdiu ſaliat 47.a
Verres qua ætate caſtrandi 48.a
Verris forma 257.b
Veris medium 192.a
Veris initium 33.b
Verris forma 199.a
Veris noui principium 289.b
Vergiliæ totæ apparent 192.a
Vergiliæ occidere incipiunt 195.a
Vergiliarum ortus 178.b
Vergiliarum occaſus 192.a
Vergiliarũ plenus occaſus 192.b
Verſus 28.a
Verna ſtatio 183.a
Veſta 65.a
Vetera errore hominum contemni 108.b

Veterum de malleolis opinio 101.
Veruacta iteranda 191.b
Veruacti iteratio 259.b
Vindemia 55.b
Viatores 69.a
Vicia 54.b
Vicinia qualis expetenda 50.a
Vicinus malus fugiendus 72.a
Vicinorum inimicitiæ mutandi ſoli cauſa 72.a
Villa quæ dicitur 155.b
Villa in qua parte agri conſtituenda 73.b
Villa qualis ædificanda 73.a
Villa in quam partem conuertenda 73.b
Villa 24.a
Villæ partes græcis nominibus 41.a
Villæ magnitudo & ubi ponenda 28.a
Villæ ædificium 234.b
Villæ fructuaria pars 74.b
Villæ ruſtica pars 74.b
Villæ urbana pars 74.b
Villæ membra tria 74.a
Villicæ ætas & officium 203.a
Villicæ diligentia 204.a
Villicus qualis 187.a
Villicus docendus 188.a
Villicus quõ doceri queat 188.a
Villici ſtrenuitas 188.b
Villici officium 188.b
Villatica paſtio 155.a
Villaticæ paſtionis utilitas 55.b
Villicum qualem eligere oporteat 76.b
Villici officia 2.a.17.b.77.a
Villici officia 18.a
Villicus 24.a
Vinacia uuæ 179.b
Vinea ubi conſerenda 5.
Vinea ſine iugo 27.b
Vinea ubi ſerenda 55.b
Vinearum foſsio prima 193.b
Vinearum foſsio 190.b. 193.b
Vineæ quinam locus deſtinandus 101.a
Vineæ curatio 7.b
Vineæ transferendæ ratio 7.b
Vineæ ſpecies multæ 27.a
Vineæ altitudo & diſtantia 27.b
Vinearum in quincuncem metatio 104.a
Vineas ueteres magis propagari 108.a
Vineam diligenter colendam 108.a
Vineæ alligandæ ratio 111.a
Vinea uetus quomodo ſub iugum mittatur 114.a
Vineis pernicioſa ſoli uitia 114.b
Vinearum tabulæ 245.a
Vineam quo loco ponas 245.a
Vineæ quam cœli partem ſpectare debeant 102.a.245.b
Vineæ diſpoſitio 248.b
Vineæ prouinciales 250.b
Vinearum putatio 250.b
Vinearum prouincialium putatio 251.b
Vineæ ueteris reparatio 260.b
Vinearum occatio 276.a
Vineæ exili quomodo ſuccurras 276.a
Vinearum cultura 281.a
Vineæ reparatio 286.a
Vinearũ prouincialiũ genera 126.a
Vineæ per ſe ſtantes 126.a
Vinearum cultura, & ſatio 126.a

Vineæ

Vineæ reditus quantus 96.b
Vinea ubi ponenda 224.a
V inearũ genera tria 224.b
Vinea quali cælo lætetur 93.b
Vineæ locus apertus 93.b
Vina quando promenda 40.a
Vini ſapore, & calore di-ſtingui 253.b
Vineta in hortis diuidenda 113.a
Vineta crebro confodienda 109.a
Vindemiatoris ortus 191.a.193.b
Vineti inſtituendi ratio 97.a
Vindemia calidarum regionum 193.b
Vindemiarum maturitas 194.a
Vindemiæ neceſſaria præparanda 194.a
Vindemiæ præparãda 12.b
Vindemia 279.b
Vindemiæ quæ præparãda 208.b
Vinaria uaſa 10.b
Vinum græcũ 12.b
Vinum belueolum 12.b
Vinum græcum quomodo facias 14.a
Vinum coum quõo facias 14.b
Vini concinnatio uaria 14.b.15.b.16.a
Vinum pendens qua lege uæneat 18.b
Vinum in dolijs quomodo uæneat 18.b
Vinum fecatum 19.b
Vinum quomodo admetiri debeas 19.b
Vinum fugiendum uillico 158.a
Vini uetuſtas ad annos XV 107.b
Vini uetuſti ignobilitas non dignoſcitur 107.b
Vinum é piris 255.b
Vinum é malis 256.b
Vinum uiolaceum 265.b
Vini condiendi ratio 253.b
Vinum ut diu duret 283.b
Vinum é duro ſuaue 255.b
Vinum é nigro album 254.a
Vinum contra peſtilentiam 384.a
Vinum roſatum ſine roſis 254.b
Vinum myrtite 213 b.217.b.258.a.& b
Vinum roſatũ 171.a
Vini conditura 290.a
Vinũ aqua marina condiri 210.b
Vinum dulce 212.a
Vini conditura uariæ 212.a
Vini languentis remedium 212.a
Vinum florere 212.b
Vinum græco ſimile 213.a
Vinnius fluuius 58.a
Vinitor q̃d uitet, q̃d ſequatur 125.b
Vinitoris boni officium 115.a
Vinitoris prudentis officium 117.b
Vinacia bobus utilia 118.a
Viola 251.b
Violaria, et roſaria ubi 50.a
Virgilij laus 172.a
Virgilij, et ueterum ruſticorum error 110.b
Virgilij locus de ſeminibus 110.b
Virgilius ubi magonem ſequatur 104.b
Virgilij locus 79.b.53.a.54.a.92.b.95.b.101.a.150.a.157.b.172.b.173.b.
Virginis humeri 193.b
Virginis ortus 194.a
Virginum miniſteria 204.b
Viſulæ 95.a
Vita urbana, et ruſtica 54.b
Vites quæ ſerendæ 95.a

Vita ruſtica antiquior 54.b
Vites quæ ſeruandæ 95.b
Vites negligenter coli 96.a
Vites alligandæ 190.b
Vites fodiendæ, & ligandæ 233.a
Vites duobus modis ſeri 104.a
Vites diſtinctis generibus conſerendas 106.b
Vitem ab imo ſolo rectam eſſe oportere 109.a
Vites ægræ 260.a
Vitiæ ſationes duæ 87.a
Vitis nec arbor, nec frutex 93 a
Vitis laus 96.a
Vitium genera uaria pro regionum uarietate 83.b
Vitium laus 96.a
Vitiaria diligenter facienda 191.a
Vitis 34.b.223.a
Vitis quando ſerenda 224.a
Vitis arbuſtiua 224.b
Vitium inter ſe diſtantia 224 b
Vitium cultura 225.a
Vitis quomodo renouelletur 225.a
Vitis infructuoſæ remedium 226.b
Vitium foſſura 227.b
Vitium pulueratio 227.b
Vitis ter fodienda 118.a
Vitis inſitio per terebrationem 119.a
Vitia 244.a.279.a
Vitium curatio 245.b
Vitiarium ubi faciendum 97.a
Vitiarij locus ſubigendus 97.b
Vitis caput 99.b
Vitis humeri 99.b
Vitis ſerendæ tempus 104.a
Vitis ut ſulco committatur 102.b
Vitium uaria genera ſerendi 106.a
Vitium confuſio quàm noxia 107.a
Vitium putatio 289.a
Viti luxurianti remedium 288.a
Viti ſterili remedium 288.a
Vitis cultura repetitur 129.b
Vitia agri quomodo emendentur 25.b
Vitis, & ficus folia non amittens 25.b
Vitis in arbore 27.b
Vitis bifera ubi 26.b
Vitis lachrymoſa 255.b
Vitis roſata, uiolata, abſynthiata 258.b
Vitium nouellarum cultura 260.b
Vitium inſitio 110.b.226.a. 259.a.267.b
Vitis nouellæ formatio 269.b
Vitis nouellæ formatio 269.b
Vitium poſitio 284.a
Vitis quo loco ponenda 249.a
Vitis quomodo tuto transferatur 250.a
Viuaria 259.b
Viuarij poſitio 171.b
Viuiradices uenales 96.b
Viuiradices in paſtinato 96.b
Viuiradix quomodo ſerẽda 36.a
Vlmarium 127.b
Vlmorum genera duo 227.b
Vlmus noſtras 128.a
Vlmus atinia 128.a
Vlmus 128.a
Vlmi ſerendæ ratio 128.a
Vlmi transferendæ ratio 128.a
Vlmorum cultura 128.b
Vlmus nouella quomodo formanda 129.a
Vlmi cultura 129.a

Vlmus.

Vlmus quomodo maritanda 119.a
Vngulæ læſæ remedium 141.b
Vnio 206.a
Volucra 217.b
Voluptatis illecebræ 144.a
Votum pro bubus 24
Vrbs quomodo cõdita 42.a
Vrina hominis 89.b
Vruncum 37.b.
Vtilis ager 25.b
Vtiliſſimum in uita quid ſit 189.a
Vua quõ ſeruetur 89.a
Vua ut plura genera acinorum habeat 216.b
Vua paſſa 208.a.285.b
Vuæ ollares 215.a
Vua ſine acinis 216.b
Vuæ ad eſcam aptæ 94.a
Vuæ ad uinum aptæ 94.a
Vuæ ſeruandæ ratio 280.a
Vua uariorum botryonum 258.b
Vua ſine ſeminibus 258.a.b
Vulturus Beticæ eurus 218.a

X

Xenophontis locus eligans 204.a
Xenophõtis œconomicus 187.b

Z

Zeus 189.a
Zizipha quõ ſeruetur 268.a
Ziziphus 268.a
Ziziphus duplex 273.a

GRAECARVM DICTIONVM INDEX.

Αλκα 159.a
Αμφίβιον 61.b
Απόκνυσις 85.a
Αποκατάστασις 98.a
Ασφάλτιον 142.a
Αστροσβόροσον 198.a
Ατράφαξις 199.a

Β

Βοῦπις 48.a
Βούλιμος 45.a
Βόιπιινα 48.a
Βούστηον 48.a

Δ

Δρακὼς 158.a

Ε

Εμβρύου ἆπος a

Ι

Ιχπιαζοὶ 151.a
Ιπποσέλινον 199.a
Ιχθυοτροφεῖα 159.a

Κ

Κάμπαι 50.a
Κεράτιον 134.
Κεράτιον 230.a
Κτηνιατροὶ 51.a
Κριμαστῆρες 144.a
Κυνὸς βάτος 197.a

Λ

Λάκων 159.b
Λαγοτροφεῖα 159.a

Μ

Μολιττῶν 64.b
Μελιττῶν 64.b
Μελιττοτροφεῖον 64.b
Μελισσῶνες 159.b
Μελίμελα 216.b

Ν

Νεοσσοτροφεῖον 62.a
Νομοφύλακες 204.b

O

Οἶστροι 178.b.271.a
Ὀρνιθῶνες 109b
Ὀρνιθοτροφεῖα 160.b

Π

Περιστερὼν 59.b
Περιστεροτροφεῖον 59.a
Περιστερῶνες 159.b
Πολύγονον 140.b

Ρ

Ῥώμη 159.a

Σ

Σκύλαξ 159.a
Σκινδάλη 158.a
Σίρια 167.b
Σταφυλὴ ἀγρία 161.b
Σταφυλῖνος 157.a
Σκυτάλη 142.a
Συζυγίαι ἐναντιωτάτων 179.b
Σίλφιον 143.b
Σμύρνιον 199.b

T

Τιθύμαλλον b199.
Τρωγλίτης 191.a

Υ

Ὕδρωψ 155.b

Φ

Φαγέδαινα 178.a

X

Χηνοβοσκεῖον 61.b
Χηνοτροφεῖα 61.b

INDEX.

ENARRATIONES BREVISSIMAE SVPER *nonnullis dictionibus, quæ in his libris ui debantur ſuboſcuræ.*

ABlaqueare ab Italis excodicare dicitur, id eſt, circa uitis radicem dolabra terram aperire. Pal. li.I.

Aboleſcere pro euaneſcere, id eſt ad nihilũ redigi, uſus eſt. Colum.lib.III.

Aborto pro immaturum fœtum edo uſurpat. Var. lib.III. Col.uero abortio.pro eodem eſt & abortior deponens.

Acetabulum uaſis genus quod quartam heminæ partem, id eſt, dragmas quindecim continere quidam ſcribunt, alij totam heminam.

Aceo acorem ſapio.Ca.nam inde acor & acidus.

Aceruus minutarum rerum congeries, tumulus, idem & meta à Var. dicitur lib.II.

Acinum M.Cato neutro genere uſurpat pro uuæ grano, quem alij acinum mas.ge.protulerunt.

Acheloides Nymphæ à flumine Acheloo dictæ.

Acida uua quæ acorem ſapit.Col.lib. XI.

Acras ſylueſtrem pirum apud Col ſignificat li.VII.

Acrimonium allij & ceparum uocant. Col.lib.IX. quanq̃ acrimonia eſt uehementia quædam, animi acumen & mentis ſeueritas.

Acus frumenti purgamentum Cat.& Col.li.VIII.acus etiam quartæ inflexionis, paleæ frumẽti dicũtur, ad ſimilitudinẽ acus qua ſuimus.col.li.II.

Actus duplex, minimus & quadratus, minimus eſt latitudinis pedum quatuor, longitudinis centum uiginti autore Col. li.V.Quadratus undiq; finitur pedibus centum uiginti, ut ſcribit Col.ibidem, & Var. lib. I. actus item qua cuiq; uehiculum trahere licet, & iter quo quis pedes uel eques cõmeare poteſt, de quo latius in dictione iugeri.

Adijcialis cœna erat dapalis & opipara ab adijciendo.Var.

Adminiculo ſiue adminiculor in utraq; pro ſuſtento.Co.lib.ultimo

Adoreum far uernaculum dicitur.Col.li.XI.

Aequilibrium ponderis æquamentum.Col.li.ulti.

Aeacij flores hyacinthus, quem è ſanguine Aeaci natum dicunt.Col.

Aeſtiua ſumma pars uitium à ruſticis dicitur auctore Col.li.ulti.

Aedituus is dicitur, qui ſacras ædes curat: priſci tamẽ dixere æditimũ.Var.

Ager reſtibilis, qui reſtituitur & reſeritur. Veruactũ terra quæ alternis annis requieſcit quaſi uere actum, & eſt quando uere primũ agri proſcinduntur, auctore Var.li.II. Noualis fœ.ge.ſiue nouale neu.ge. aruũ tunc primum ad ſementem proſciſſum, licet alij uelint nouæ ſementi relictũ. ubi Maronis patrocinio, qui ſcripſit Alternis idem tonſas ceſſare noua

les,& ſegnem patiare ſitu dureſcere campum.

Agna in dictione iugeri.

Alaternus genus fruticis apud Col.lib. VII.

Albuelis uitis genus,ſicut item uiſula. Col.

Alita fit ex zea ζείαν græci ſtipulam dicunt.

Allobrogica & biturica mala à gente nomen habuerunt.Col.

Alopecas à cauda uulpium dicta. Col.

Altera genitrix Cretæ Promethea:adludit ad fabulam,quia Prometheus ex creta terra hominem formauit.Col.

Altinum urbs olim in litore Venetiæ florentiſſima fuit.

Althæa hybiſcus dicitur autore Palladio lib. XI. ſiue agreſtis malua,ut alij uolunt.

Alumē ſalſugo terræ dictū à lumine quòd lumē coloribus tingēdis præſtet

Alueus ſiue aluus aluear & aluearīū pro eodē intellectu,id eſt,apiū tugu-riolo ab alimonijs mellis uſurpari à Var.& Col.ſæpe comperies.

Amaracus non modo flos,ſed arboris genus apud Col. legitur lib.IX.

Amylum fit ex tritico lacte expreſſo cum triticū per aliquot dies in aqua purgatum eſt dictum ab à dictione priuatiua & μύλου mola factum ami dum uulgus appellat. Col.li.XII.

Amelus flos eſt quem eleganter Ver.in iiij.Geor.deſcribit.Col.

Amites perticæ aucupatoriæ ſup q̄bus rete uolucribus tēditur.Pal.li.VII.

Amythaon Melampodis pater fuit qui inter medicos præclarus habitus eſt.Columel.

Amigdalus & amigdala & amigdalum neutri generis hæc eadem dici-tur nux græca ſiue thaſia ſiue longa autore Macrobio lib.Satur.XI.

Amphibium dicitur duplicis uitæ.Var.

Amula uas ad aquam geſtandam.Col.

Andrachne herbæ ſpecies quam portulacam dicimus.Col.lib. X.

Amera apud Col.ſemen ulmi ſignificat,licet Pli.Samariam uocet.

Annotinus in dictione anniculus.

Anniculus,unius anni,quo utitur Cato.Carta 5.b.& Varro li.IIII.ſed an-notinus uſus eſt Col.li.IIII.hornus & hornotinus per aſpirationē,quaſi ſit ab hoc & anno quo eſt Col.ibidem uſus, dicimus & bimus ſiue bi-mulus trimus & quadrimus,duorum trium & quatuor annorum, & non ſolum ad res animatas ſed etiam inanimatas referri poſſunt.

Anſerculus anſeris pullus.Col.VIII.

Antepagmēta ualuarū ornamēta quæ antibus appingūtur.i.affigūtur.

Apicia ouis quæ nō ſit uillis altis & denſis toto corpore maxime circa cer-uicem & uentrem Var,lib.IIII.

Apiana

Apiana ab apio braſſica, quam græci σελινίδα uocant.
Appendix quod alij adiunctum eſt, quaſi ex alio pendeat. Var. lib. IIII.
Apyrenum malum granatum proprie dulce uocauerunt priſci medici, uerum ſi græcam dictionem latine explanare uoluerimus apyrenum dicitur, cui nulla eſt granorum duritia uel minor quàm alijs Col.
Apotheca pro cella uinaria & proprie in qua uinum conſeruatur & uenditur Col. l.b. I.
Ἀποδυτήριον apoditirion locus ubi deponebantur ueſtes ante ingreſſum balnei. Vale.
Arborator is eſt: qui arbores curat. Col. lib. X.
Ariſta ab arendo inquit Var. lib. I.
Armenia cereola, & damaſcena, prunorum genera.
Armonium coloris genus tendentis in ſubruſum. Var.
Armeniaca præcocia perſica quidã putant: nam tuberes & armenica proxime ab amigdalis florent.
Artrare eſt aratrare & eſt quando ſata inarantur poſtquam nata ſunt & excreſcunt. Col.
Aruum, quod aratum, nec dum ſatum eſt. Var. lib. II.
Aſiatica Perſica frigoribus proueniebant, contra gallica tempeſtiua fiebant. Columel.
Aſini piſces qui per diminutionem aſelli dicuntur. Var.
Aſirio ſemine radix, hæc ſyrica radix uocatur, quod ex hortis ſyriorum ſit translata.
As erat libra duodecim continens in ſe uncias.
Dupondius à duobus ponderibus, id eſt, libris duabus.
Treſſis à trib. aſſib. & ſic deinceps uſq; ad nouiſſes, id eſt, ad nouẽ aſſes.
Decuſſis ab decem aſſibus dictum, quæ dictio in omni denario numero menſuræ & ponderis ualet.
Aeris minima pars ſextula dicitur, quod ſit ſexta pars unciæ.
Semiuncia, quod ſit dimidia pars unciæ.
Sextans, quòd ſexta pars aſſis.
Quadrans, quòd tertia pars aſſis.
Triens, quarta pars.
Quincunx, à quinq; uncijs, id eſt, partes quinq;.
Semis, dimidium eſt aſſis.
Septunx, à ſeptem & uncia concluſum, id eſt, unciæ ſeptem.
Bes olim des dempto triente, id eſt, octo, & declinatur beſſis.
Dodrans dempto quadrante nouem unciæ.
Dextans dempto ſextante unciæ decem.
Deunx dempta uncia unciæ undecim.

Bilicum

ſilicum dictum eſt, quod ſemunciam fecet.
Sextertius dupondus & ſemis.
Aſphodelus à noſtris ferula dicitur Col.lib.IX
Attæi bimeti, id eſt, attici mellis quod optimum naſcebatur in bimeto monte Athenarum.
Atinia gallica ulmus uulgo forcerago. Col.lib.XI
Atlantides abſconduntur altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium ante nonum Cal.Nouemb.auctor col.lib.XI.
Atrienſis cui atrij cura credebatur. Col.li.XI.
Auellana nux ab Auella oppido campaniæ, ubi abundabat, & cuius arbor corilus dicitur, eadem nux pontica, quod in Aſiam Græciamq; primo è ponto uenit: dicitur & præneſtina quòd præneſtini his abundent. Pal.lib.I
Auerrunces, auertas & depellas. Ca.
Aulla uel olla Cato uſus eſt conuerſa au, in o longum, unde Plautus aullulariam comœdiam ſuam de olla auri plenam inſcripſit.
Autumni æquinoctium circa octauam partem libræ auctore Columella lib.IX. licet ratio hypparchi eo auctore doceat primis ſignorum partibus non octauis ſolſtitia & æquinoctia confici.
Autumnitas pro autumni tempore uſurpatur à Catone.

B

Badius color, ex caſtaneo colore qualem in quibuſdam equis cernimus. Pal.lib.IIII.
Balauſus herba eſt non multum diſſimilis à Narciſſo. Col.lib.X
Baſculi populi Hiſpaniæ. Var.
Baſterna uehiculi genus. Pal. lib.VII.
Battis herba aculeata ſponte naſcens, & eſt marina & hortenſis. Battis ſatiuus à quibuſdam dicitur holus cordum. Col.lib.XI.XII.
Bela ouis quaſi mela, unde belare. Var.lib.IIII.
Beta herba nigra & candida, quæ bleta dicitur. Col.
Bigemmis in dictione palmes.
Bionias herba eſt, quæ pampinorum amœnitatem præſtat & alligat. Columel.
Bipalium foſſoris inſtrumentum altitudinis duorum pedum, auctore Col. lib.XI. quod ruſtici eodem auctore lib.ultimo ſextertium uocant, dictum forte à duabus palis, ut bipennis à duabus pennis.
Biturici populi gallæ, inde biturica uitis. Col.
Βούλιμον magnos oculos habens.
Βούπαιν magnam mammam habens. Var.
Bitus ſiue blitus herba ſatiua quam nos betam dicimus. Pal.lib.IIII.

Boſphorus

Boſphorus bouis trāſitus, ratio tamen exigit, ut boſphorus dicamus. Var.
Boues cerebroſi in dictione cerebroſus.
Βούγονορ magnum puerum.
Βούκ(ρα magna fames.
Brachia in uite uetuſta duramenta uocantur. Col. li. IIII.
Branchiæ ſunt partes piſcium iuxta ceruicem more follium biantes. Col.
Briſſa uua dicitur cum pedibus ad exprimendum uinum calcatur. Colu.
Briſſa uua dicitur cū pedibus ad exprimendū uinū calcatur. Colu. li. XII
Bruma conficitur circa octauum Calen. Ianuarias autore Col. li. IX.
Bubile dictum ut ouile, equile, caprile, hoc eſt ubi boues, equi, capræ ſtabulantur. Var. lib. I
Bulbus capitata, omnis radix, adeo ut & bulbus croci, & cannæ oculus à Col. dicatur lib. IX. & ultimo
Bulbi megarici, quod Megaris ciuitate græciæ uenirent, & genus eſt cepæ. Cato.

C

Cacabus aëni genus in quo pulmentaria coquimus. Col. li. XII
Cæcilia genus ſerpentis.
Cerare ceris oblinire unde ceratura. Col. li. XII.
Cæterus in prima poſitione apud Cat. lib. I. legitur
Cæſim, id eſt, uno ictu. Col.
Calamentum cannarum putamina & fragmenta minutiora Col. appellare uidetur li. IIII.
Calueſcere in arboribus, defluuium foliorum pati. Col. ſignificat li. IIII.
Campe, eruca uermis genus in pampinis & oleribus. Col. li. X.
Cancelli, ligna ſunt, inter ſe modicis interuallis tranſuerſum annexa quibus ſcenæ, & tribunalia atq; feneſtræ muniebantur. Var.
Canabis ſiue (ut inquit Palladius) Cannabum herba eſt, de qua torquentur funes, deriuatiuum canabinus. Var. li. I.
Candoſoccus à gallis dicitur ſpecies mergi. Col. lib. V.
Canteriatæ uites, quæ pedaminibus adnixæ ſingulis.
Cantherius caſtratus equus dictus, quod ſemine careat Catone & Varrone autoribus item iugi genus cum ueteribus depoſitis baſilibus adnectuntur; ſingulæ tranſuerſæ perticæ in unam partem ordinis, auctore Columella lib. IIII. Eſt & cantherius mons in ſabinis, ut inquit Var. lib. III.
Canna degener eſt harundo Col. lib. VII.
Cantharis ſiue cantharida uermis uiridis auri colore ſuperlucens. Cantharides etiam ficorū uermiculi dicuntur & piri & pinus Pal. li. I.
Capiſterium uas ligneum amplum à capiendo dictum quo ruſtici maxime utuntur. Col. lib. I.

Capulare eſt transfundere, id eſt, mittere laticem de uaſe in uas: inde capulator. Ca. lib. & capulæ anſata uaſa.

Capreolus coliculus intortus in uitibus ut cincinnus à capiendo dictus. Var. lib. II. eſt et capreolus bicornis ferramẽti genus apud Col. li. XI.

Capis capidis genus uaſis: unde per diminutionem capidula à capiendo. Cato.

Caput uitis ultimum flagellum. Col. lib. III.

Cappadocea lactuca, quæ pallido, denſo & pexo folio uiret. Col. lib. XI.

Carbones pro uſura ſalis apud Varronem inuenies. lib. I. C.

Carbunculus, terræ ſpecies quod ſatorum radices comburat. Var. lib. I.

Caracata uitis flexa in orbiculos et gyros. Col. lib. V.

Carica fici ſpecies apud Pal. lib. IIII.

Caſia frutex cubitorum trium ſuauiſſimi odoris et uirtutis. Col. lib. III.

Caſtanetũ dictũ eſt, ut cupreſſetum, pinetũ, cãnetũ, et uinetum. Col. lib. IIII.

Caſtitatem oliuæ præſulem crediderunt antiqui. Pal.

Caſſiope aſtrũ in quod relata fuit Caſſiope mater Andromades. Col.

Catulire eſt oſtendere ſe uelle maritari autore Var. lib. II. id eſt coitum maris geſtu appetere.

Catulo facere caniculæ canibus ſacrificare. Col. lib. II.

Cauter uel cauterium ferrum ad urendum. Pal. lib. I.

Caurus uentus qui et corus dicitur. Co.

Cæterus in prima poſitione apud Col. lib. I. legitur.

Cerare, ceris oblinire: inde ceratura. Col. li. XI.

Cæſim id eſt uno ictu. Co.

Cæcilia genus ſerpentis.

Cedria primus ſudor quòd fluit à canali dum pix fit. Co. li. XII.

Centuria eſt modus ducentorum iugerum olim à centũ iugeribus dicta autore Varrone. lib. I. ſed mox duplicata nomen retinuit. Col. li. I. ut in dictione iugeri.

Celiaci qui fluxum uentris patiuntur. Ca.

Cellares columbi, qui clauſi cellis ad fretum nutriuntur. Co. li. VIII.

Centones ex pannis uel lanis diuerſorum colorum in unũ condenſatis uel conſutis fiebant. Ca.

Cephalo, palmorum planta. Pal lib. V.

Cerebroſi boues cõtumaces ut homines à peruerſo cerebro qui toti ſuo conſilio hærent, & iracundiæ obtemperant & à nemine perſuaderi poſſunt. Col. lib. II.

Ceuæ uaccæ humilis ſtaturæ lactis abundantes. Col. lib. VI.

Ciconia menſuræ genus id eſt, regulæ machinula ad menſurandum altitudinem ſulci paſtini. Col. lib. III.

Cicera

Cicera ſimilis piſo à qua elcera diſtat ſolo colore,ut inqt Pal.Col.lib.I.
Cilicium ex uillis capræ à cilicia ubi primum inuentum eſt Var. lib .II.
Cimerius ubi iungitur pontus meotidæ paludi.
Cimolia creta ab inſula cimola .qua ntuntur fullones in ueſtibus abluen-
dis,hanc nunc uulgus terram ſaponariam uocat.Co.
Circunciſitum uinum uterum expreſſum dicitur.Var, lib.III.
Citrus apud nos alterius generis quàm citri atlanticæ, de quibus præci-
oſiſſimæ menſæ apud Romanos fiebant.Pal.lib.IIII.
Citrum lignum præcioſiſſimum quo lectos priſci exornabant,& neutri eſt
generis.Var.
Coagmenta coniunctiones arctæ & compares à cogendo id eſt.ſtrin-
gendo.Cato.
Cocleæ ſolitaria ex Africa.Var.lib.III.
Cocula uaſa ænea coctionibus apta.Ca.
Codicillus pro paruo codice id eſt,exiguo ligni globo.Ca.lib.I.
Cogitato ſi nihil fiat nihilo minus ſumptum futurum. Ca.
Cepina ubi ſunt ſatæ cepe. Col.lib.XI.
Colum ſiue qualum uas uimineum quo de lacu fluens muſtum exceptum
guttatim defluit à colãdo dictum.Ca.li.I.Var .aũt qualos dixit.
Colis et eius diminitiuum coliculus eſt exiguus ac tener braſſicæ uitis &
aliorum olerum caulis.Ca.
Coloſtra uel coloſtrum ſpongioſa lactis denſitas quæ primũ mulgetur: eſt
et morbi genus quo lactantes tentantur.ſi biduo à partu maternum lac
guſtauerint.Col.lib.VI.
Colocaſium herba quæ naſcitur in Aegypto ad Nilum.Col.lib.VIII.
Colluere apud Catonem identidem lauare ſignificat.
Collucare eſt decuſſis ramis ſiue frondibus arborum lucẽ introducere.Ca.
Columba à columinibus uillarum dicta eſt.Var.lib.III.
Columbi miſcelli medij inter maiores & minores .Var.lib.III.
Colliquiæ.ſiue collibiæ ſiue elices ſunt maiores ſulci in quibus ſi redun-
dat aqua excoletur.Col.lib.II.
Collirium non oculorum ſolum ſed pro omni medicamento accipit Colu-
mella.lib.VI.
Comprehendere de ſurculis & plantis.Col.dicit quando promiſſis radici
bus iam germinant.lib.IIII.
Compluuiata uitis dicta à cauis ædium compluuijs.Var.
Congius ſextariorum ſex.Ca.
Conuoluolus à conuoluendo uermiculi genus qui ſe pampino inuoluit un-
de & inuoluolus.Ca.li.I.
Conditio pro cõditura apud Varronem.lib.III.& Col.lib.XII.

Conſultor pro eo, qui petit conſilium & qui dat Var. li. III.
Conſiligo radix Col. lib. XII.
Congilis rapi genus Col.
Cordum eſt quod poſt tempus naſcitur: hinc hœdi & ſues cordi à Varrone nuncupantur. Col. uero autumnale fœnum cordum uocat.
Cortina plumbeum uas in quod de torculari oleum fluit ut uult Ca. uerum cortina uas æneũ, in quo coquuntur colores tingendis lanis uel ſerico.
Coriago morbus quando ita pellis adhæret tergori bouis ut à coſtis abduci non poſſit. Col. lib. VI.
Coracinus piſcis ſpecies: licet à coruo etiã coracinus ducatur. Pal. li. IIII.
Corrudam ſyluestrem aſparagum uocat. Ca.
Corcyrum antrum in Sicilia, unde primum delatum eſt crocum.
Corambla herba eſt, quæ oculos retundit & hebetes facit: ideoq; dicta corambla, nam κορὰ pupillam ſignificat, ἀμϐυ uero retuſum et hebes Co.
Coracinum piſcem nigrum Co.
Cortinale, locus ubi ſunt cortinæ hoc eſt uaſa q̃bus ſapa decoq̃tur. Co. li. I.
Cotyla pocu'i genus quo Diogenes uſus antequàm uideret puerum manũ in poculũ concauaſſe. Cato. Pal. uſus eſt cotyla conuerſa y in u.
Coxendicem coſſam exponit Nonius. Ca.
Cucullones idem putamus quod cucullos. Ca.
Culmus frumenti calamns à radice uſq; ad ſpicam Col. li. VII.
Culex herbæ ſpecies apud Pal. lib. IIII.
Cumæ urbs cãpaniæ unde cumana braſſica ſeſſilis folio et capite patula.
Cuniculus tertia leporum ſpecies dictus, eo quod cuniculos in terra facere ſoleat. Varro li. III.
Cunila bubulæ herbæ ſpecies quam uulgus cotam uocat. Co. li. VI.
Cunela uel cunila quam ruſtici ſatureiam appellant, ſed cunila à ſatureia & timbra diſtinguitur. Co. li. VII. & XI.
Curator gallinarius qui præeſt paſcendis gallinis. Var. li. III.
Cuſpis, tubulus fundi perforati. Var. li. I.
Cuſtos, reſex, præſidiarius appellatur palmes in trunco uitis in pollicem præciſus Col. li. IIII.
Cyma pro ſummitate braſſicæ. Col. li. XII.
Cynus arboris ſpecies apud Pal. li. I.
Cylindrus lapis teres, quo terra denſatur & æquatur.
Cyperum autore Varrone. li. III. genus eſt herbæ paluſtris, quæ à Columella cyperus dicitur. li. XII.
Claſſis, collectio paucorum hominum Col. li. I. claſſes denum hominum faciundæ in ruſtico opere, quas antiqui decurias uocabant.
Clauus genus tuberculi, quod uulgo callus dicitur rotunda ſpecie coloris
albi

albi, innaſcitur plantis digitisq́; pedum maxime. Co. li. VI.

Clathrare clathris aliq̃d claudere quod etiã cãcellare dicimus. Co. li. IX.

Claua longior, & claſsior talea eſt. Pal. li. IIII.

Clathri ligna ſunt caucarum, uel quibus aliquid munitur aut ſepitur inde clathratæ feneſtræ Ca.

Clima quoquouerſus pedũ eſt lx. Col. lib. V. ut uidebimus in dictiõe iugeri

Clibanus genus furni minutioris Co. li. V.

Cloſtrum à claudendo dictum oſtiorũ eſt inſtrumentum ferreũ quaſi clauſtrum conuerſa au in o longam ut qualum colum. Ca. li. I.

Cloaca uero per quam ſordes publicæ eluuntur.

Crates ficaria qua ſiccantur fici. Col. li. I.

Crambe eſt ſpecies braſsicæ. Ca.

Crepido prærupti ſaxi margo: & extremitas uiarum uel ripæ paulo eminentiores crepidines dicuntur. Col.

Creta ſpecies terræ alio modo argilla dicitur. Col. lib. III.

Cremor lac expreſsum ex grano aqua macerato. Ca.

Cribello id eſt cribro: hoc eſt frumenta excutio. Pal. li. I.

Crocogama herbæ ſpecies. Pal. li. XI.

Crocodilus lacerta eſt Nili, immẽſæq́; magnitudinis quã debellauit Chneumon.

Chalcis piſcis eſt de genere rhomborum. Col.

Charchari elachatæ, camarus, gobio piſces ſunt.

Chalbanum ſuccus eſt ferulæ Syriæ: & Græci χάβανον dicunt per ch, noſtri uero in g ch conuertunt. Col.

Cherepolus uel cherephilus oleris ſpecies, quæ humiliter ſerpit. Col. li. X.

Chelas cancri brachia, quæ facere uidentur libræ ſydus. Col.

Chærus genus uaſis.

D

Dardaniæ artes Phrygij faciebant mulierem menſtruatam, nuſquam cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas & cætera hortũ circuire. Col.

Dactylides à digitali gracilitate dictæ. Col.

Decuſſare eſt in decuſses formare, atq; diuidere, & pro integram longitudinem diſſecãdo trahere: decuſſis enim dicitur à decem oſsibus. Col. li. III.

Decacumino eſt cacumina. id eſt, cimata herbarum, fruticum, arborum decerpere. Col. lib. IIII.

Decemodiæ & trimodiæ uaſa ſunt ruſtica, quibus ruſtici in ſerendo frumẽto dum ſerunt utuntur: necnon pollinctor in frumento per molas frangendo trimodia utitur. Col. lib. XII.

Decoxit, domino debitam pecuniam cũ non eſſet ſoluendo abſtulit. Col.

Defrutum à defruendo utnũ decoctum uſq; ad mediam partẽ Pal. li. XI.

Defrutaria uaſa ad defrutum idonea.

Delacbrymare uites dicuntur quando primo uere guttas demittunt. Col.

Delitiares tegulæ à delitia tigno dictæ bas alij colliciares uocant Cat.

Delpbica laurus, quòd uictores delpbis ea coronãtur. & eſt uiridior laurus, Cypria uero folio breui, nigro per margines imbricata criſpa Cat.

Dentes Columellares dicuntur in equis qui incipiunt naſci iam illis agentibus quintum annum. Var. lib. III.

Dentes brocbi eminentes dentes Var. lib. III.

Deplere pro euacuare, ac ſuperna laticis exbaurire. Cat.

Depſo eſt ſubigendo manibus molle & tenerum reddere, quod uerbum à græco fit Ca.

Depangere plantare, inde depactus. Col.

Deſpondere animum eſt ſuæ ſpontis finem ſtatuere, & quaſi ex deſperatione mori decernere. apud Columel. uero pro eodem intellectu deſpondere ſine animo leges lib. VIII.

Deſultor, unde deſultorij equi & deſultores qui olim incurſu agebant ſingulos equos, ut nunc faciunt qui eos ad brauium ut currant alunt Var.

Diffundo pro promo & baurio uſurpat Col. li. XII.

Digitelli diminutiuum à digito & uidetur eſſe genus berbæ.

Dij conſentes qui multorum conſenſu dij babiti ſunt unde conſentia ſacra ex multorum conſenſu ſtatuta. Var. lib. I.

Dioneis floribus, id eſt, Veneris.

Diſpepſia difficilis & ægra concoctio. dis difficile πέπτω concoquo Cato. lib. de re ruſt.

Diſraro eſt diuaricare quod opus ruſtici caſtrationẽ uocant Col. li. IIII.

Diuaricare uſurpat. M. Cato pro rarefacere ac diuidere & in diuerſas partes porrigere.

Dolabra etiam apud Columellam marram ſignificat lib. II.

Dolabella diminutiuũ à dolabra, id eſt, marra Col. lib. IIII.

Dolare non ſolum aſcia uel dolabra cædere, ſed apud Col. lib. XI. in rectitudinem dirigere.

Dolus Mendeſius ſcriptor Aegyptius fuit.

Dupondium menſura duorum pedum apud Col. lib. III.

Ductarius funis, qui per orbiculos roclæ traijcitur. Cat.

Ductim, cum mora Col.

Draco appellatur palmes emeritus pluribusq; induratus annis.

Ebulus

E

Ebulus herba eſt faciens baccas in ſimilitudinem ſambuci.
Elices dicuntur reuolutiones. Col.
Emacitas, emendi auiditas. Col. lib. IIII.
Emaciare macrum facere apud Col. lib. IIII.
Embamma ſignificat immerſionem quando intingimus uel panem, uel obſonium in uaſculis repletis re liquida. Col. lib. XV.
Emblema ex origine dictionis, quæ græca eſt, ſignificat teſſerulas, quibus inſtrata pauimenta uariantur & uerſicoloria fiunt.
Emuſcare, mucum adimere. Col. lib. XI.
Enate genus uitis.
Epiphora oculorum morbus, quem uulgo lacbrymam uocant cum deſcenſus humoris oculos angit. Col. lib. VI.
Epitirum à cōtracta oliua quæ græcè dicitur pitiris conditura eſt oliuarū & eſt genus edulij ſeu caſei ſiculi, fit enim ἐπὶ & τυρὸς caſeus. Col. li. XII
Epiſtates præceptor ſiue præfectus rei faciendæ. Cat.
Ephippium ſtragulum quo equus inſtruitur.
Epiſtomon dicitur foramen per quod aqua effluit.
Equinoctium uernum circa. VIII. Cal. Aprilis in octaua parte arietis: ſic autumnale in octaua parte libræ. Col.
Equienti mulæ equum appetenti ut credimus.
Eruum, pabuli, ſeu leguminis genus dictum ab eruendo quod manu carpatur. Cat.
Erecti piſces ſunt in longitudinem dorſo erecto, ut differant ab his qui dicuntur cubantes & proſtrati, quales ſunt rhombi, ſoleæ, paſſeres.
Eruca à græcis κάμπη uermis genus qui olerum folia rodit præſertim braſſicæ. Col. li. XI.
Etheſiæ uenti flati per ſingulos annos.
Etymon recta interpretatio. Var.
Euanno eſt uanno, hoc eſt, cribro frumenta purgare. Var. lib. II.
Exaltare in altum effodere, hoc eſt in profunditatem, uſus eſt Col. lib. III.
Exactor operis is eſt qui operis rationem exigit. Col. lib. III.
Exherbare herbas euellere. Col. li. IIII.
Examinare examina apum eijcere. Col. lib. IX.
Exaniari, ſudando, exiccari. Col. lib. XII.
Exanio ſaniem eijcio. Col. lib. XII.
Exgrumentes, de menſura & recta uia excedentes uel grumos eruentes.
Eximij proprie ſunt porci qui de grege excepti ad ſacrificandum liberius paſcuntur. Col.

Fabis

Fabis habilis herbas ſignificat quibus fabæ condiri ſolebant. ſunt enim fabæ fabrorum conuiuia.

Factus ſiue factum dicebant, quod uno tempore conficerent, quem alij centumquadraginta modiorum, alij centumuiginti. Cat. & Var.

Falces uericulatæ noſtrates: uel denticulatæ à ueru. Col. li. II.

Falcis uinatoriæ figura capulo pars proxima culter, qua flectitur ſinus, quæ à flexu percurrit ſcalprum, quæ deinde adunca eſt, roſtrum appellatur, cui ſuppoſita ſemiformis lunæ ſpecies ſecuris dicitur, eiuſq; uelut apex pronus imminens mucro uocatur. Col. lib. IIII.

Falcula à falce diminutiuum parua falx. Col. lib. XII.

Falces ſcirpiculas à ſcirpando, id eſt, ligando, nam his utuntur in uinea liganda.

Farraginarium à farragine locus ubi ſeruatur farrago. Col. li. XI.

Farris genera quatuor, cluſinum, candidum, uenuculum, rutilum & candidum, balicaſtrum & trimeſtre. Col. li. II.

Faſtus numero plurali pro faſtis. Col. li. IX.

Fecineæ uuæ pluſq; cæteræ fecis afferunt. Col. lib. III.

Felis animal domeſticum ad murum uenatum, uulgo catus dicitur, quaſi cautus accipitur etiam pro fouino.

Fertum genus libi à fero dictum, quod ſæpe ad ſacra ferebatur uel quòd pluribus uarijsq; rebus fartum eſſet. Cato.

Foriæ denicales, cum familia purgabatur mortui hominis cauſa. id eſt, dies quibus in funere alicuius uacaret tota familia uſq; ad exactum funus. Col. lib. II.

Ferali menſe lupercus, id eſt, Februarius menſis in quo ſacra feralia mortuis fiebant & ludi lupercales. Col.

Feſtucare eſt feſtucis & paleis & amurca aream aut ſola re obducere. Ca.

Ficaria ficorum locus. Pal. lib. IIII.

Fiber animal in ponto qui periculo urgente teſticulos ſibi amputat medici caſtora uocant. Col. lib. ultimo.

Filictum ut cannetum cupreſſetū ſunt multæ felices cannæ cupreſſi. Var. lib. III.

Fiſtuloſus caſeus ſpongioſus dicitur. Col. lib. VII.

Fiſcus pro ſacculo apud Col. lib. X.

Fiſcella non ſolum uas uimineum, aut ex iuncis quo lac colatur, ſed etiam apud Catonem ex uiminibus & funiculis qua boum ora fauceſq; iumentorum capiſtrantur.

Fœniſicium fœni ſecturam & meſſem ſignificat. Var. li. I.

Fœnumgræcum quod ſiliquam uocant ruſtici. Col. lib. II.

Focaneus

Focaneus palmes qui ſolet in bifurco medius prorepere quod inter duo brachia qua ſe diuidit uitis enatus uel fauces obſidet. Col. lib. III.
Forda bos dicitur, quæ prægnans eſt, priſci bordam dicebant unde et ſacra fordicalia quibus prægnantes boues immolabant. Var. lib. III.
Forma, uas in quo formatur caſeus. Col. lib. VII.
Forum uinarium apud Var. canalē ſignificare uidetur: unde Col. lib. XI. forum & torculare in uindemia emundatur.
Foriculis diminutiuum uidetur à foris. Var.
Fortis fortunæ dies appellatus à Seruio tullo rege quod is fanū fortis fortunæ ſecundum Tiberim extra urbem dicauit.
Fucus à Varrone lib. III. appellatur fur.
Furunculus eſt unius aut alterius folij pampinus è duro prorumpens. Col. lib. IIII.
Flagellum uirga ſiue caput minoris ſarmenti ubi naſcitur uua. Var. lib. II.
Flameola rubra, nam flammeum rubeum eſt. Col.
Flaccidi à flaccis, quorum aures pendulæ & non arrectæ ſunt.
Fracidus à frango ſiue fracceo, iam putreſcens, unde fraces apud Ca. feces laticis ſignificant.
Frit in ſumma ſpica minus quàm granum eſt, urruncū in infima Var. li. ſecūdo.
Fruge ſalis mica ſalis.

G

Galbulus cupreſſi pila. Var. lib. II.
Gallinæ aphricanæ quas græci meleagridas uocant. Va. lib. III.
Galinal pumilis parua nana. Col. lib. VIII.
Gallinaria in mari liguſtico inſula. Col. lib. VIII.
Galactopotæ lac potantes. Co.
Gelicidium ipſum gelu & glacies. Col. lib. VII.
Gemellar uaſis genus. Col. lib. XII.
Gemellæ uites ab uuis ſemper geminis nomen habuerunt. Co.
Genera caulium ex his locis complura fiebant nam Pompeianum procerius caule à radice tenui intra folia craſſeſcit.
Gilbus color eſt.
Gurgulio pars gutturis per quam pulmo attrahit et reddit ſpiritus.
Glabreta areæ glabræ, id eſt, quæ herbis fruticibusq; nudæ ſunt in fundo ſato. Col. lib. II.
Glaucium herbæ genus ſylueſtris et erraticæ niagrum uocatur: alij paralion dicūt: naſcitur enim in afflatu maris, aut nitroſo loco: inde nomen ſumpſit, nā glaucū cœruleum ſignificat qui color eſt maris. Col.
Gleconites conditura uini ex pluribus rebus. Col. lib. XII.

Gleucinum oleum græce muſtum, hoc eſt, expreſſum antequam oliuæ premantur. Col. lib. XII.
Glycyriza, dulcis radix. Pal. lib. XI.
Gliſco pro eo quod eſt pingueſco & creſco. Columel. libro ſecundo & libro ſeptimo.
Glocio eſt gallinarum uocis, cum ouis incubituræ ſunt: dicitur etiam glocido. Col. lib. VIII.
Glubo aut corticem aut pellem detraho. Cato.
Gluma eſt grani triticei folliculus à glubendo dicta. Var. lib. II.
Glumus terræ collectæ ueruca minor tumulo.. Col. lib. II.
Grauedo grauior pituita & craßior, unde grauedinoſi. Col.
Granum à gerendo, id enim ſeritur uti ſpica gerat frumentum non ut glumam, aut ariſtam gerat. Var. lib. II.
Großi & groſſuli ficus nondum matureſcentes. Cat.
Γίγαρτα uuæ excrementa. Pal. lib. XII.

H

Halex piſcium inteſtina, & genus piſcis qui ſola aqua nutritur. Cat.
Halicaſtum in dictione farris.
Halica farina hordeacea apud Pal. lib. VII.
Haleſus fluuius & mons non longe ab Aetna. Col.
Halcyonij ab halcyonibus auibus nomen traxere, quarũ fœturæ ante brumam ſeptem diebus & totidem poſt mare ſternitur Col.
Haron in Aegypto uocant bulborum genus ſcillæ proximum amplitudine. Columel.
Harundo craßior, canna gracilior apud Col. lib. IIII. ſcribentem ut canna ſimilis harundo prodeat.
Hara ſtabulum dicitur tam de porcis quàm auibus. Var.
Heliotropium herba ſolaris. Var. lib. II.
Heluolum color inter rufum & album, unde heluolæ uuæ & heluolum uinum Cat.
Hemina menſuræ genus ſextarij dimidium Cat.
Hæredium duo iugera. Var. lib. I.
Herba ſanguinalis, quam græci πολύγονον uocant. Col. VI.
Heritreus color rufus. Col. lib. VII.
Hinnus ab hinnitu equorum mulus ex equo & aſina, mulus uero ex equa & aſino. Var. lib. III. & Col. lib. VI.
Hiena agreſte animal Col. lib. II.
Horreum quò confertur omne ruſticum inſtrumentum. Col. lib. I.
Hordeum exaſticum, à ſex ordinibus, id eſt, cantherinum.
Hordeum diſticum galaticum ponderis & candoris eximij.

Humeri,

Humeri, loci in media uite. Col. lib. III.
Hyemari, tempeſtate agitari ſignificatur apud Col. lib. VI.
Hyemis initium V. idus Nouembris. Col. lib. XI.
Hypomelides poma ſunt ſorbo ſimilia. Pal. lib. XIII.
Hyacinthus iris uel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum.
Hypenemum à uento natum uel factum eſt. Var.
Hyoſciamos herba eſt.
Hyperionis, id eſt, ſolis nam ſol ab Hyperione genitus fuit.

I

Iaculas pro laqueo ut iaculi quibus copulantur iuuenci à iaciendo. Columel. lib. VI.
Iolcos Theſſaliæ ciuitas. Col.
Iugum apud Var. lib. I. uocatur quod iuncti boues uno die exarare poſſunt & apud Pal. lib. III. in uinea iugum dicitur cum duabus, aut pluribus perticis fixis aliæ ſupra eas alligantur, in quibus uites coniunguntur.
Iugerum quòd quadratos duos actus habeat, quod ita Varro diuidit lib. I. actus continet CXX. pedes in longitudinē, & totidem in latitudinem. ſcrupulus continet quoquo uerſus pedes X. uerſus pedes centum: hære dium duo iugera centuria iugera centū. ſaltus conſtat ex quatuor centurijs iugerum: apud Col. uero diſtinctius pes digitorum XVI. paſſus pedum V. actus minimus latitudinis pedū quatuor longitudinis CXX. Clima quoquo uerſus pedum eſt LX. actus quadratus undiq; finitur pedibus CXX. duo actus iugerum efficiunt & ab eo quod erat iunctum nomen iugeri uſurpauit. actum prouinciæ Beticæ ruſtici agnam uocant, ijdem XXX. pedum latitudinem. & CLXXX. longitudinem porcam dicunt, at galli candetum appellant: aratores uero candetum uocant in areis urbanis ſpatium C. pedum in agreſtibus uero pedum CL. ſemijugerum quoque arepennem uocant. iugerum eſt longitudo pedum CXL. latitudo pedum CXX. ſtadium habet paſſus CXXX. centuria eſt modus ducentorum iugerum olim à centum iugeribus dicta, ſed mox duplicata nomen retinuit ſcrupulum iugerum centum pedum qui conficiuntur ex X. pedibus in quadrato ſextula iugeri continet quatuor ſcrupula, ſcicilicus ſex ſcrupula, ſemuncia XII. uncia XXIIII. ſextans XLVIII. quadrans LXXII. triens XCVI. quincunx CXX. ſemis CXLIIII. ſeptunx CLXVIII. bes CXCII. dodrans CCXVI. deſtans CCXL. deunx CCLXIIII. as CCLXXXVIIII. iugerum pedes XXVIII. mil. & DCCC. hoc eſt as in quo ſūt ſcrupula CCLXXXVIII.
Iugarius qui iugum imponit Col. lib. I.
Iumēta quòd noſtrū laborē uel onera ſubuectādo uel arādo iuuēt. C. li. VI.

les, & ſegnem patiare ſitu dureſcere campum.
Agna in dictione iugeri.
Alaternus genus fruticis apud Col.lib. VII.
Albuelis uitis genus, ſicut item uiſula. Col.
Alica fit ex zea ζεῖαν græci ſtipulam dicunt.
Allobrogica & biturica mala à gente nomen habuerunt. Col.
Alopecas à cauda uulpium dicta. Col.
Altera genitrix Cretæ Promethea: adludit ad fabulam, quia Prometheus ex creta terra hominem formauit. Col.
Altinum urbs olim in litore Venetiæ florentiſſima fuit.
Althæa hybiſcus dicitur autore Palladio lib. XI. ſiue agreſtis malua, ut alij uolunt.
Alumē ſalſugo terræ dictū à lumine quòd lumē coloribus tingēdis præſtet
Alueus ſiue aluus aluear & aluearium pro eodē intellectu, id eſt, apium tuguriolo ab alimonijs mellis uſurpari à Var. & Col. ſæpe comperies.
Amaracus non modo flos, ſed arboris genus apud Col. legitur lib. IX.
Amylum fit ex tritico lacte expreſſo cum triticū per aliquot dies in aqua purgatum eſt dictum ab à dictione priuatiua & μύλον mola factum amidum uulgus appellat. Col. li. XII.
Amelus flos eſt quem eleganter Ver. in iiij. Geor. deſcribit. Col.
Amites perticæ aucupatoriæ ſup qbus rete uolucribus tēditur. Pal. li. VII.
Amythaon Melampodis pater fuit qui inter medicos præclarus habitus eſt. Columel.
Amigdalus & amigdala & amigdalum neutri generis hæc eadem dicitur nux græca ſiue thaſia ſiue longa autore Macrobio lib. Satur. XI.
Amphibium dicitur duplicis uitæ. Var.
Amula uas ad aquam geſtandam. Col.
Andrachne herbæ ſpecies quam portulacam dicimus. Col. lib. X.
Amera apud Col. ſemen ulmi ſignificat, licet Pli. Samariam uocet.
Annotinus in dictione anniculus.
Anniculus, unius anni, quo utitur Cato. Carta 5. b. & Varro li. IIII. ſed annotinus uſus eſt Col. li. IIII. hornus & hornotinus per aſpirationē, quaſi fit ab hoc & anno quo eſt Col. ibidem uſus, dicimus & bimus ſiue bimulus trimus & quadrimus, duorum trium & quatuor annorum, & non ſolum ad res animatas, ſed etiam inanimatas referri poſſunt.
Anſerculus anſeris pullus. Col. VIII.
Antepagmēta ualuarū ornamēta quæ antibus appingūtur. i. affigūtur.
Apicia ouis quæ nō ſit uillis altis & denſis toto corpore maxime circa ceruicem & uentrem Var. lib. IIII.

Apiana ab apio braſsica, quam græci [illegible] uocant.
Appendix quod alij adiunctum eſt, quaſi ex alio pendeat. Var. lib. IIII.
Apyrenum malum granatum proprie dulce uocauerunt priſci medici, uerum ſi græcam dictionem latine explanare uoluerimus apyrenum dicitur, cui nulla eſt granorum duritia uel minor quàm alijs Col.
Apotheca pro cella uinaria & proprie in qua uinum conſeruatur & uenditur Col. lib. I.
ἀποδυτήριον apoditirion locus ubi deponebantur ueſtes ante ingreſſum balnei. Vale.
Arborator is eſt: qui arbores curat. Col. lib. X.
Ariſta ab arendo inquit Var. lib. I.
Armenia cereola, & damaſcena, prunorum genera.
Armonium coloris genus tendentis in ſubrufum. Var.
Armeniaca præcocia perſica quidā putant: nam tuberes & armenica proxime ab amigdalis florent.
Artrare eſt aratrare & eſt quando ſata inarantur poſtquam nata ſunt & excreſcunt. Col.
Aruum, quod aratum, nec dum ſatum eſt. Var. lib. II.
Aſiatica Perſica frigoribus proueniebant, contra gallica tempeſtiua fiebant. Columel.
Aſini piſces qui per diminutionem aſelli dicuntur. Var.
Aſirio ſemine radix, hæc ſyrica radix uocatur, quod ex hortis ſyriorum ſit translata.
As erat libra duodecim continens in ſe uncias.
Dupondius à duobus ponderibus, id eſt, libris duabus.
Treſsis à trib. aſsib. & ſic deinceps uſq; ad nouiſſes, id eſt, ad nouē aſſes.
Decuſsis ab decem aſsibus dictum, quæ dictio in omni denario numero menſuræ & ponderis ualet.
Aeris minima pars ſextula dicitur, quod ſit ſexta pars unciæ.
Semiuncia, quod ſit dimidia pars unciæ.
Sextans, quòd ſexta pars aſsis.
Quadrans, quòd tertia pars aſsis.
Triens, quarta pars.
Quincunx, à quinq; uncijs, id eſt, partes quinq;.
Semis, dimidium eſt aſsis.
Septunx, à ſeptem & uncia concluſum, id eſt, unciæ ſeptem.
Bes olim des dempto triente, id eſt, octo, & declinatur beſsis.
Dodrans dempto quadrante nouem unciæ.
Dextans dempto ſextante unciæ decem.
Deunx dempta uncia unciæ undecim.

ſilicum dictum eſt, quod ſemunciam fecet.
Sextertius dupondus & ſemis.
Aſphodelus à noſtris ferula dicitur Col. lib. IX
Attæi bimeti, id eſt, attici mellis quod optimum naſcebatur in bimeto monte Athenarum.
Atinia gallica ulmus uulgo forcerago. Col. lib. XI
Atlantides abſcondũtur altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium ante nonum Cal. Nouemb. auctor col. lib. XI.
Atrienſis cui atrij cura credebatur. Col. li. XI.
Auellana nux ab Auella oppido campaniæ, ubi abundabat, & cuius arbor corilus dicitur, eadem nux pontica, quod in Aſiam Græciamq; primo è ponto uenit: dicitur & prænestina quòd prænestini bis abundent. Pal. lib. I
Auerrunces, auertas & depellas. Ca.
Aulla uel olla Cato uſus eſt conuerſa au, in o longum, unde Plautus aullulariam comœdiam ſuam de olla auri plenam inſcripſit.
Autumni æquinoctium circa octauam partem libræ auctore Columella lib. IX. licet ratio hypparchi eo auctore doceat primis ſignorum partibus non octauis ſolſtitia & æquinoctia confici.
Autumnitas pro autumni tempore uſurpatur à Catone.

B

Badius color, ex caſtaneo colore qualem in quibuſdam equis cernimus. Pal. lib. IIII.
Balauſus herba eſt non multum diſsimilis à Narciſſo. Col. lib. X
Baſculi populi Hiſpaniæ. Var. |
Baſterna uehiculi genus. Pal. lib. VII.
Battis herba aculeata ſponte naſcens, & eſt marina & hortenſis. Battis ſatiuns à quibuſdam dicitur bolus cordum. Col. lib. XI. XII.
Bela ouis quaſi mela, unde belare. Var. lib. IIII.
Beta herba nigra & candida, quæ bleta dicitur. Col.
Bigemmis in dictione palmes.
Bionias herba eſt, quæ pampinorum amœnitatem præſtat & alligat. Columel.
Bipalium foſſoris inſtrumentum altitudinis duorum pedum, auctore Col. lib. XI. quod ruſtici eodem auctore lib. ultimo ſextertiũ uocant, dictum forte à duabus palis, ut bipennis à duabus pennis.
Biturici populi gallæ, inde biturica uitis. Col.
Βοώλμεφ magnos oculos habens.
Βούκιρ magnam mammam habens. Var.
Bitus ſiue blitus herba ſatiua quam nos betam dicimus. Pal. lib. IIII.
Boſphorus

Boſphorus bouis trãſitus, ratio tamen exigit, ut boſphorus dicamus. Var.
Boues cerebroſi in dictione cerebroſus.
Βούπαιδα magnum puerum.
Βούπεινα magna fames.
Brachia in uite uetuſta duramenta uocantur. Col. li. IIII.
Branchiæ ſunt partes piſcium iuxta ceruicem more follium biantes. Col.
Briſſa uua dicitur cum pedibus ad exprimendum uinum calcatur. Colu.
Briſſa uua dicitur cũ pedibus ad exprimendũ uinũ calcatur. Colu. li. XII
Bruma conficitur circa octauum Calen. Ianuarias autore Col. li. IX.
Bubile dictum ut ouile, equile, caprile, hoc eſt ubi boues, equi, capræ ſtabulantur. Var. lib. I
Bulbus capitata, omnis radix, adeo ut & bulbus croci, & cannæ oculus à Col. dicatur lib. IX. & ultimo
Bulbi megarici, quod Megaris ciuitate græciæ uenirent, & genus eſt cepæ. Cato.

C

Cacabus aẽni genus in quo pulmentaria coquimus. Col. li. XII
Cæcilia genus ſerpentis.
Cerare ceris oblinire unde ceratura. Col. li. XII.
Cæterus in prima poſitione apud Cat. lib. I. legitur
Cæſim, id eſt, uno ictu. Col.
Calamentum cannarum putamina & fragmenta minutiora Col. appellare uidetur li. IIII.
Calueſcere in arboribus, defluuium foliorum pati. Col. ſignificat li. IIII.
Campe, eruca uermis genus in pampinis & oleribus. Col. li. X.
Cancelli, ligna ſunt, inter ſe modicis interuallis tranſuerſum annexa quibus ſcenæ, & tribunalia atq; feneſtræ muniebantur. Var.
Canabis ſiue (ut inquit Palladius) Cannabum herba eſt, de qua torquentur funes, deriuatiuum canabinus. Var. li. I.
Candoſoccus à gallis dicitur ſpecies mergi. Col. lib. V.
Canteriatæ uites, quæ pedaminibus adnixæ ſingulis.
Cantherius caſtratus equus dictus, quod ſemine careat Catone & Varrone autoribus item iugi genus cum ueteribus depoſitis baſtlibus adnectuntur; ſingulæ tranſuerſæ perticæ in unam partem ordinis, auctore Columella lib. IIII. Eſt & cantherius mons in ſabinis, ut inquit Var. lib. III.
Canna degener eſt harundo Col. lib. VII.
Cantharis ſiue cantharida uermis uiridis auri colore ſuperlucens. Cantharides etiam ficorũ uermiculi dicuntur & piri & pinus Pal. li. I.
Capiſterium uas ligneum amplum à capiendo dictum quo ruſtici maxime utuntur. Col. lib. I.

Capulare eſt transfundere, id eſt, mittere laticem de uaſe in uas: inde capu-
lator. Ca. lib. & capulæ anſata uaſa.

Capreolus coliculus intortus in uitibus ut cincinnus à capiendo dictus. Var. lib. II. eſt et capreolus bicornis ferramēti genus apud Col. li. XI.

Capis capidis genus uaſis: unde per diminutionem capidula à capiendo. Cato.

Caput uitis ultimum flagellum. Col. lib. III.

Cappadocea lactuca, quæ pallido, denſo & pexo folio uiret. Col. lib. XI.

Carbones pro uſura ſalis apud Varronem inuenies. lib. I. C.

Carbunculus, terræ ſpecies quod ſatorum radices comburat. Var. lib. I.

Caracata uitis flexa in orbiculos et gyros. Col. lib. V.

Carica fici ſpecies apud Pal. lib. IIII.

Caſia frutex cubitorum trium ſuauiſſimi odoris et uirtutis. Col. lib. III.

Caſtanetū dictū eſt, ut cupreſſetum, pinetū, cānetū, et uinetum. Col. lib. IIII.

Caſtitatem oliuæ præſulem crediderunt antiqui. Pal.

Caſsiope aſtrū in quod relata fuit Caſſiope mater Andromades. Col.

Catulire eſt oſtendere ſe uelle maritari autore Var. lib. II. id eſt coitum maris geſtu appetere.

Catulo facere caniculæ canibus ſacrificare. Col. lib. II.

Cauter uel cauterium ferrum ad urendum. Pal. lib. I.

Caurus uentus qui et corus dicitur. Co.

Cæterus in prima poſitione apud Col. lib. I. legitur.

Cerare, ceris oblinire: inde ceratura. Col. li. XI.

Cæſim id eſt uno ictu. Co.

Cæcilia genus ſerpentis.

Cedria primus ſudor quōd fluit à canali dum pix fit. Co. li. XII.

Centuria eſt modus ducentorum iugerum olim à centū iugeribus dicta autore Varrone. lib. I. ſed mox duplicata nomen retinuit. Col. li. I. ut in dictione iugeri.

Celiaci qui fluxum uentris patiuntur. Ca.

Cellares columbi, qui clauſi cellis ad fretum nutriuntur. C o. li. VIII.

Centones ex pannis uel lanis diuerſorum colorum in unū condenſatis uel conſutis fiebant. Ca.

Cephalo, palmorum planta. Pal lib. V.

Cerebroſi boues cōtumaces ut homines à peruerſo cerebro qui toti ſuo conſilio hærent, & iracundiæ obtemperant & à nemine perſuaderi poſſunt. Col. lib. II.

Ceuæ uaccæ humilis ſtaturæ lactis abundantes. Col. lib. VI.

Ciconia menſuræ genus id eſt, regulæ machinula ad menſurandum altitudinem ſulci paſtini. Col. lib. III.

Ciceta

Cleera ſimilis piſo à qua cleera diſtat ſolo colore,ut inqt Pal.Col.lib.I.

Cilicium ex uillis capræ à cilicia ubi primum inuentum eſt Var. lib .II.

Cimerius ubi iungitur pontus meotidæ paludi.

Cimolia creta ab inſula cimola ,qua ntuntur fullones in ueſtibus abluendis,hanc nunc uulgus terram ſaponariam uocat.Co.

Circunciſitum uinum uterum expreſſum dicitur.Var, lib.III.

Citrus apud nos alterius generis quàm citri atlantibicæ, de quil us præcioſiſſimæ menſæ apud Romanos fiebant.Pal.lib.IIII.

Citrum lignum præcioſiſſimum quo lectos priſci exornabant,& neutri eſt generis.Var.

Coagmenta coniunctiones arctæ & compares à cogendo id eſt,ſtringendo.Cato.

Coclea ſolitaria ex Africa.Var.lib.III.

Cocula uaſa ænea coctionibus apta.Ca.

Codicillus pro paruo codice id eſt,exiguo ligni globo.Ca.lib.I.

Cogitato ſi nihil fiat nihilo minus ſumptum futurum. Ca.

Cepina ubi ſunt ſatæ cepe. Col.lib. XI.

Colum ſiue qualum uas uimineum quo de lacu fluens muſtum exceptum guttatim defluit à colãdo dictum.Ca.li.I.Var .aũt qualos dixit.

Colis et eius diminitiuum coliculus eſt exiguus ac tener braſſicæ uitis & aliorum olerum caulis.Ca.

Coloſtra uel coloſtrum ſpongioſa lactis denſitas quæ primũ mulgetur: eſt et morbi genus quo lactantes tentantur.ſi biduo à partu maternum lac guſtauerint.Col.lib.VI.

Colocaſium herba quæ naſcitur in Aegypto ad Nilum.Col.lib.VIII.

Colluere apud Catonem identidem lauare ſignificat.

Collucare eſt decuſſis ramis ſiue frondibus arborum lucẽ introducere.Ca.

Columba à columinibus uillarum dicta eſt.Var.lib.III.

Columbi miſcelli medij inter maiores & minores .Var.lib.III.

Colliquiæ.ſiue collibiæ ſiue elices ſunt maiores ſulci in quibus ſi redundat aqua excoletur.Col.lib.II.

Collirium non oculorum ſolum ſed pro omni medicamento accipit Columella.lib.VI.

Comprehendere de ſurculis & plantis.Col.dicit quando promiſſis radicibus iam germinant.lib.IIII.

Compluuiata uitis dicta à cauis ædium compluuijs.Var.

Congius ſextariorum ſex.Ca.

Conuoluolus à conuoluendo uermiculi genus qui ſe pampino inuoluit unde & inuoluolus.Ca.li.I.

Conditio pro cõditura apud Varronem.lib.III.& Col.lib.XII.

Conſultor pro eo, qui petit conſilium & qui dat Var.li.III.
Conſiligo radix Col.lib.XII.
Congilis rapi genus Col.
Cordum eſt quod poſt tempus naſcitur: hinc hœdi & ſues cordi à Varrone nuncupantur. Col. uero autumnale fœnum cordum uocat.
Cortina plumbeum uas in quod de torculari oleum fluit ut uult Ca. uerum cortina uas æneū, in quo coquuntur colores tingendis lanis uel ſerico.
Coriago morbus quando ita pellis adhæret tergori bouis ut à coſtis abduci non poßit. Col.lib.VI.
Coracinus piſcis ſpecies: licet à coruo etiā coracinus ducatur. Pal.li.IIII.
Corrudam ſyluestrem aſparagum uocat. Ca.
Corcyrum antrum in Sicilia, unde primum delatum eſt crocum.
Corambla herba eſt, quæ oculos retundit & hebetes facit: ideoq; dicta corambla, nam κορὰ pupillam ſignificat, ἄμϐυ uero retuſum et hebes Co.
Coracinum piſcem nigrum Co.
Cortinale, locus ubi ſunt cortinæ hoc eſt uaſa q̄bus ſapa decoqtur. Co.li.I.
Cotyla pocu'i genus quo Diogenes uſus antequā uideret puerum manū in poculū concauaſſe. Cato. Pal. uſus eſt cotyla conuerſa y in u.
Coxendicem coßam exponit Nonius. Ca.
Cucullones idem putamus quod cucullos. Ca.
Culmus frumenti calamus à radice uſq; ad ſpicam Col.li.VII.
Culex herbæ ſpecies apud Pal.lib.IIII.
Cumæ urbs cāpaniæ unde cumana braſſica ſeſſilis folio et capite patula.
Cuniculus tertia leporum ſpecies dictus, eo quod cuniculos in terra facere ſoleat. Varro li.III.
Cunila bubulæ herbæ ſpecies quam uulgus cotam uocat. Co.li.VI.
Cunela uel cunila quam ruſtici ſatureiam appellant, ſed cunila à ſatureia & timbra diſtinguitur. Co.li.VII. & XI.
Curator gallinarius qui præeſt paſcendis gallinis. Var.li.III.
Cuſpis, tubulus fundi perforatī. Var.li.I.
Cuſtos, reſex, præſidiarius appellatur palmes in trunco uitis in pollicem præciſus Col.li.IIII.
Cyma pro ſummitate braßicæ. Col.li.XII.
Cynus arboris ſpecies apud Pal.li.I.
Cylindrus lapis teres, quo terra denſatur & æquatur.
Cyperum autore Varrone.li.III. genus eſt herbæ paluſtris, quæ à Columella cyperus dicitur.li.XII.
Claßis, collectiō paucorum hominum. Col.li.I. claſſes denum hominum faciundæ in ruſtico opere, quas antiqui decurias uocabant.
Clauus genus tuberculi, quod uulgo callus dicitur rotunda ſpecie coloris albi

albi. innaſcitur plantis digitiſq; pedum maxime. Co. li. VI.
Clatbrare clathris aliq̃d claudere quod etiã cãcellare dicimus. Co. li. IX.
Claua longior, & claſſior talea eſt. Pal. li. IIII.
Clathri ligna ſunt caucarum, uel quibus aliquid munitur aut ſepitur inde clathratæ feneſtræ Ca.
Clima quoquouerſus pedũ eſt lx. Col. lib. V. ut uidebimus in dictiõe iugeri
Clibanus genus furni minutioris Co. li. V.
Cloſtrum à claudendo dictum oſtiorũ eſt inſtrumentum ferreũ quaſi claustrum conuerſa au in o longam ut qualum colum. Ca. li. I.
Cloaca uero per quam ſordes publicæ eluuntur.
Crates ficaria qua ſiccantur fici. Col. li. I.
Crambe eſt ſpecies braſſicæ. Ca.
Crepido prærupti ſaxi margo: & extremitas uiarum uel ripæ paulo eminentiores crepidines dicuntur. Col.
Creta ſpecies terræ alio modo argilla dicitur. Col. lib. III.
Cremor lac expreſſum ex grano aqua macerato. Ca.
Cribello id eſt cribro: hoc eſt frumenta excutio. Pal. li. I.
Crocogama herbæ ſpecies. Pal. li. XI.
Crocodilus lacerta eſt Nili, immẽſæq; magnitudinis quã debellauit Chneumon.
Chalcis piſcis eſt de genere rhomborum. Col.
Charchari elacbatæ, camarus, gobio piſces ſunt.
Chalbanum ſuccus eſt ferulæ Syriæ: & Græci χάβανον dicunt per ch, noſtri uero in g ch conuertunt. Col.
Cherepolus uel cherephilus oleris ſpecies, quæ humiliter ſerpit. Col. li. X.
Chelas cancri brachia, quæ facere uidentur libræ ſydus. Col.
Chærus genus uaſis.

D

Dardaniæ artes Phrygij faciebant mulierem menſtruatam, nuſquam cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas & cætera hortũ circuire. Col.
Dactylides à digitali gracilitate dictæ. Col.
Decuſſare eſt in decuſſes formare, atq; diuidere, & pro integram longitudinem diſſecãdo trahere: decuſſis enim dicitur à decem oſſibus. Col. li. III.
Decacumino eſt cacumina. id eſt, cimata herbarum, fruticum, arborum decerpere. Col. lib. IIII.
Decemodiæ & trimodiæ uaſa ſunt ruſtica, quibus ruſtici in ſerendo frumẽto dum ſerunt utuntur: necnon pollinctor in frumento per molas frangendo trimodia utitur. Col. lib. XII.

Decoxit, domino debitam pecuniam cū non eſſet ſoluendo abſtulit. Col.
Defrutum à defruendo uinū decoctum uſq; ad mediam partē Pal. li. XI.
Defrutaria uaſa ad defrutum idonea.
Delacbrymare uites dicuntur quando primo uere guttas demittunt. Col.
Delitiares tegulæ à delitia tigno dictæ bas alij colliciares uocant Cat.
Delphica laurus, quòd uictores delphis ea coronātur. & eſt uiridior laurus, Cypria uero folio breui, nigro per margines imbricata criſpa Cat.
Dentes Columellares dicuntur in equis qui incipiunt naſci iam illis agentibus quintum annum. Var. lib. III.
Dentes brocbi eminentes dentes Var. lib. III.
Deplere pro euacuare, ac ſuperna laticis exhaurire. Cat.
Depſo eſt ſubigendo manibus molle & tenerum reddere, quod uerbum à græco fit Ca.
Depangere plantare, inde depactus. Col.
Deſpondere animum eſt ſuæ ſpontis finem ſtatuere, & quaſi ex deſperatione mori decernere. apud Columel. uero pro eodem intellectu deſpondere ſine animo leges lib. VIII.
Deſultor, unde deſultorij equi & deſultores qui olim incurſu agebant ſingulos equos, ut nunc faciunt qui eos ad brauium ut currant alunt Var.
Diffundo pro promo & baurio uſurpat Col. li. XII.
Digitelli diminutiuum à digito & uidetur eſſe genus berbæ.
Dij conſentes qui multorum conſenſu dij babiti ſunt unde conſentia ſacra ex multorum conſenſu ſtatuta. Var. lib. I.
Dioneis floribus, id eſt, Veneris.
Diſpepſia difficilis & ægra concoctio. dis difficile πέπτω concoquo Cato. lib. de re ruſt.
Diſraro eſt diuaricare quod opus ruſtici caſtrationē uocant Col. li. IIII.
Diuaricare uſurpat. M. Cato pro rarefacere ac diuidere & in diuerſas partes porrigere.
Dolabra etiam apud Columellam marram ſignificat lib. II.
Dolabella diminutiuū à dolabra, id eſt, marra Col. lib. IIII.
Dolare non ſolum aſcia uel dolabra cædere, ſed apud Col. lib. XI. in rectitudinem dirigere.
Dolus Mendeſius ſcriptor Aegyptius fuit.
Dupondium menſura duorum pedum apud Col. lib. III.
Duct. rius funis, qui per orbiculos roclæ traijcitur. Cat.
Ductim, cum mora Col.
Draco appellatur palmes emeritus pluribusq; induratus annis.

Ebulus

E

Ebulus herba eſt faciens baccas in ſimilitudinem ſambuci.
Elices dicuntur reuolutiones. Col.
Emacitas, emendi auiditas. Col. lib. IIII.
Emaciare macrum facere apud Col. lib. IIII.
Embamma ſignificat immerſionem quando intingimus uel panem, uel obſonium in uaſculis repletis re liquida. Col. lib. XV.
Emblema ex origine dictionis, quæ græca eſt, ſignificat teſſerulas, quibus inſtrata pauimenta uariantur & uerſicoloria fiunt.
Emuſcare, mucum adimere. Col. lib. XI.
Enate genus uitis.
Epiphora oculorum morbus, quem uulgo lacbrymam uocant cum deſcenſus humoris oculos angit. Col. lib. VI.
Epitirum à cõtracta oliua quæ græcè dicitur pitiris conditura eſt oliuarũ & eſt genus edulij ſeu caſei ſiculi, fit enim ἐπὶ & τυρὸς caſeus. Col. li. XII
Epiſtates præceptor ſiue præfectus rei faciendæ. Cat.
Ephippium ſtragulum quo equus inſtruitur.
Epiſtomon dicitur foramen per quod aqua effluit.
Equinoctium uernum circa. VIII. Cal. Aprilis in octaua parte arietis: ſic autumnale in octaua parte libræ. Col.
Equienti mulæ equum appetenti ut credimus.
Eruum, pabuli, ſeu leguminis genus dictum ab eruendo quod manu carpatur. Cat.
Erecti piſces ſunt in longitudinem dorſo erecto, ut differant ab his qui dicuntur cubantes & proſtrati, quales ſunt rhombi, ſoleæ, paſſeres.
Eruca à græcis κάμπη uermis genus qui olerum folia rodit præſertim braßicæ. Col. li. XI.
Etheſia uenti ſtati per ſingulos annos.
Etymon recta interpretatio. Var.
Euanno eſt uanno, hoc eſt, cribro frumenta purgare. Var. lib. II.
Exaltare in altum effodere, hoc eſt in profunditatem, uſus eſt Col. lib. III.
Exactor operis is eſt qui operis rationem exigit. Col. lib. III.
Exherbare herbas euellere. Col. li. IIII.
Examinare examina apum eijcere. Col. lib. IX.
Exaniari, ſudando, exiccari. Col. lib. XII.
Exanio ſaniem eijcio. Col. lib. XII.
Exgrumentes, de menſura & recta uia excedentes uel grumos eruentes.
Eximij proprie ſunt porci qui de grege excepti ad ſacrificandum liberius paſcuntur. Col.

Fabis

Fabis babilis herbas ſignificat quibus fabæ condiri ſolebant, ſunt enim fa bæ fabrorum conuiuia.

Factus ſiue factum dicebant, quod uno tempore conficerent, quem alij cen tumquadraginta modiorum, alij centumuiginti. Cat. & Var.

Falces uericulatæ noſtrates uel denticulatæ à ueru. Col. li. II.

Falcis uinatoriæ figura capulo pars proxima culter, qua flectitur ſinus, quæ à flexu percurrit ſcalprum, quæ deinde adunca eſt, roſtrum appel latur, cui ſuppoſita ſemiformis lunæ ſpecies ſecuris dicitur, eiusq; uelut apex pronus imminens mucro uocatur. Col. lib. IIII.

Falcula à falce diminutiuum parua falx. Col. lib. XII.

Falces ſcirpiculas à ſcirpando, id eſt, ligando, nam his utuntur in ui nea liganda.

Farraginarium à farragine locus ubi ſeruatur farrago. Col. li. XI.

Farris genera quatuor, cluſinum, candidum, uenuculum, rutilum & candi dum, halicaſtrum & trimeſtre. Col. li. II.

Faſtus numero plurali pro faſtis. Col. li. IX.

Fecineæ uuæ plusq; cæteræ fecis afferunt. Col. lib. III.

Felis animal domeſticum ad murum uenatum, uulgo catus dicitur, quaſi cautus accipitur etiam pro fouino.

Fertum genus libi à fero dictum, quod ſæpe ad ſacra ferebatur uel quòd pluribus uarijsq; rebus fartum eſſet. Cato.

Foriæ denicales, cum familia purgabatur mortui hominis cauſa, id eſt, dies quibus in funere alicuius uacaret tota familia uſq; ad exactum fu nus. Col. lib. II.

Ferali menſe lupercus, id eſt, Februarius menſis in quo ſacra feralia mor tuis fiebant & ludi lupercales. Col.

Feſtucare eſt feſtucis & paleis & amurca aream aut ſola re obducere. Ca.

Ficaria ficorum locus. Pal. lib. IIII.

Fiber animal in ponto qui periculo urgente teſticulos ſibi amputat medi ci caſtora uocant. Col. lib. ultimo.

Filictum ut cannetum cupreſſetũ ſunt multæ felices cannæ cupreſſi. Var. lib. III.

Fiſtuloſus caſeus ſpongioſus dicitur. Col. lib. VII.

Fiſcus pro ſacculo apud Col. lib. X.

Fiſcella non ſolum uas uimineum, aut ex iuncis quo lac colatur, ſed etiam apud Catonem ex uiminibus & funiculis qua boum ora faucesq; iumen torum capiſtrantur.

Fœniſicium fœni ſecturam & meſſem ſignificat. Var. li. I.

Fœnumgræcum quod ſiliquam uocant ruſtici. Col. lib. II.

Focaneus

Focaneus palmes qui ſolet in bifurco medius prorepere quod inter duo brachia qua ſe diuidit uitis enatus uel fauces obſidet. Col. lib. III.
Forda bos dicitur, quæ prægnans eſt, priſci bordam dicebant unde et ſacra ſordicalia quibus prægnantes boues immolabant. Var. lib. III.
Forma, uas in quo formatur caſeus. Col. lib. VII.
Forum uinarium apud Var. canalẽ ſignificare uidetur: unde Col. lib. XI. forum & torculare in uindemia emundatur.
Foriculis diminutiuum uidetur à foris. Var.
Fortis fortunæ dies appellatus à Seruio tullo rege quod is fanũ fortis fortunæ ſecundum Tiberim extra urbem dicauit.
Fucus à Varrone lib. III. appellatur fur.
Furunculus eſt unius aut alterius folij pampinus è duro prorumpens. Col. lib. IIII.
Flagellum uirga ſiue caput minoris ſarmenti ubi naſcitur uua. Var. lib. II.
Flameola rubra, nam flammeum rubeum eſt. Col.
Flaccidi à flaccis, quorum aures pendulæ & non arrectæ ſunt.
Fracidus à frango ſiue fracco, iam putreſcens, unde fraces apud Ca. feces laticis ſignificant. (ſecũdo.
Frit in ſumma ſpica minus quàm granum eſt, urruncũ in infima Var. li.
Fruge ſalis mica ſalis.

G

Galbulus cupreſſi pila. Var. lib. II.
Gallinæ aphricanæ quas græci meleagridas uocant. Va. lib. III.
Galinal pumilis parua nana. Col. lib. VIII.
Gallinaria in mari liguſtico inſula. Col. lib. VIII.
Galactopotæ lac potantes. Co.
Gelicidium ipſum gelu & glacies. Col. lib. VII.
Gemellar uaſis genus. Col. lib. XII.
Gemellæ uites ab uuis ſemper geminis nomen habuerunt. Co.
Genera caulium ex his locis complura fiebant nam Pompeianum procerius caule à radice tenui intra folia craſſeſcit.
Gilbus color eſt.
Gurgulio pars gutturis per quam pulmo attrahit et reddit ſpiritus.
Glabreta areæ glabræ, id eſt, quæ herbis fruticibusq; nudæ ſunt in fundo ſato. Col. lib. II.
Glaucium herbæ genus ſylueſtris et erraticæ niagrum uocatur: alij paralion dicũt: naſcitur enim in afflatu maris, aut nitroſo loco: inde nomen ſumpſit, nã glaucũ cœruleum ſignificat qui color eſt maris. Col.
Gleconites conditura uini ex pluribus rebus. Col. lib. XII.

Gleucinum oleum græce muſtum, hoc eſt, expreſſum antequam oliuæ premantur. Col. lib. XII.
Glycyriza, dulcis radix. Pal. lib. XI.
Gliſco pro eo quod eſt pingueſco & creſco. Columel. libro ſecundo & libro ſeptimo.
Glocio eſt gallinarum uocis, cum ouis incubituræ ſunt: dicitur etiam glocido. Col. lib. VIII.
Glubo aut corticem aut pellem detrabo. Cato.
Gluma eſt grani triticei folliculus à glubendo dicta. Var. lib. II.
Glumus terræ collectæ ueruca minor tumulo.. Col. lib. II.
Grauedo grauior pituita & craßior, unde grauedinoſi. Col.
Granum à gerendo, id enim ſeritur uti ſpica gerat frumentum non ut glumam, aut ariſtam gerat. Var. lib. II.
Großi & groſſuli ficus nondum matureſcentes. Cat.
Γίγαρτα uuæ excrementa. Pal. lib. XII.

H

Halex piſcium inteſtina, & genus piſcis qui ſola aqua nutritur. Cat.
Halicaſtum in dictione farris.
Halica farina bordeacea apud Pal. lib. VII.
Haleſus fluuius & mons non longe ab Aetna. Col.
Halcyonij ab halcyonibus auibus nomen traxere, quarũ fœturæ ante brumam ſeptem diebus & totidem poſt mare ſternitur Col.
Haron in Aegypto uocant bulborum genus ſcillæ proximum amplitudine. Columel.
Harundo craßior, canna gracilior apud Col. lib. IIII. ſcribentem ut canna ſimilis harundo prodeat.
Hara ſtabulum dicitur tam de porcis quàm auibus. Var.
Heliotropium herba ſolaris. Var. lib. II.
Heluolum color inter rufum & album, unde heluolæ uuæ & heluolum uinum Cat.
Hemina menſuræ genus ſextarij dimidium Cat.
Hæredium duo iugera. Var. lib. I.
Herba ſanguinalis, quam græci πολύγονον uocant. Col. VI.
Heritreus color rufus. Col. lib. VII.
Hinnus ab hinnitu equorum mulus ex equo & aſina, mulus uero ex equa & aſino. Var. lib. III. & Col. lib. VI.
Hiena agreſte animal Col. lib. II.
Horreum quò confertur omne ruſticum inſtrumentum. Col. lib. I.
Hordeum exaſticum, à ſex ordinibus, id eſt, cantherinum.
Hordeum diſticum galaticum ponderis & candoris eximij.

Humeri,

Humeri, loci in media uite. Col. lib. III.
Hyemari, tempeſtate agitari ſignificatur apud Col. lib. VI.
Hyemis initium V. idus Nouembris. Col. lib. XI.
Hypomelides poma ſunt ſorbo ſimilia. Pal. lib. XIII.
Hyacinthus iris uel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum.
Hypenemum à uento natum uel factum eſt. Var.
Hyoſciamos herba eſt.
Hyperionis, id eſt, ſolis nam ſol ab Hyperione genitus fuit.

I

Iaculus pro laqueo ut iaculi quibus copulantur iuuenci à iaciendo. Colu- mel. lib. VI.
Iolcos Theſſaliæ ciuitas. Col.
Iugum apud Var. lib. I. uocatur quod iuncti boues uno die exarare poſ- ſunt & apud Pal. lib. III. in uinea iugum dicitur cum duabus, aut plu- ribus perticis fixis aliæ ſupra eas alligantur, in quibus uites con- iunguntur.
Iugerum quòd quadratos duos actus habeat, quod ita Varro diuidit lib. I. actus continet CXX. pedes in longitudinẽ, & totidem in latitudinem. ſcrupulus continet quoquo uerſus pedes X. uerſus pedes centum: hære dium duo iugera centuria iugera centũ. ſaltus conſtat ex quatuor cen- turijs iugerum: apud Col. uero diſtinctius pes digitorum XVI. paſſus pedum V. actus minimus latitudinis pedũ quatuor longitudinis CXX. Clima quoquo uerſus pedum eſt LX. actus quadratus undiq; finitur pe dibus CXX. duo actus iugerum efficiunt & ab eo quod erat iunctum nomen iugeri uſurpauit. actum prouinciæ Beticæ ruſtici agnam uo- cant, ijdem XXX. pedum latitudinem, & CLXXX. longitudinem por- cam dicunt, at galli candetum appellant: aratores uero candetum uo- cant in areis urbanis ſpatium C. pedum in agreſtibus uero pedum CL. ſemijugerum quoque arepennem uocant. iugerum eſt longitudo pe- dum CXL. latitudo pedum CXX. ſtadium habet paſſus CXXX. centu ria eſt modus ducentorum iugerum olim à centum iugeribus dicta, ſed mox duplicata nomen retinuit ſcrupulum iugerum centum pedum qui conficiuntur ex X. pedibus in quadrato ſextula iugeri continet qua- tuor ſcrupula, ſcicilicus ſex ſcrupula, ſemuncia XII. uncia XXIIII. ſextans XLVIII. quadrans LXXII. triens XCVI. quincunx CXX. ſemis CXLIIII. ſeptunx CLXVIII. bes CXCII. dodrans CCXVI. de- ſtans CCXL. deunx CCLXIIII. as CCLXXXVIIII. iugerum pedes XXVIII. mil. & DCCC. hoc eſt as in quo ſũt ſcrupula CCLXXXVIII.
Iugarius qui iugum imponit Col. lib. I.
Iumẽta quòd noſtrũ laborẽ uel onera ſubuectãdo uel arãdo iuuẽt. C. li. VI.

Iugata uitis à iugo, quod ad ſimilitudinem militaris iugi fiebat, nam duabus defixis haſtis tertia ſuperligabatur.

Iubar lumen eſt & pro aurora ponitur. Col.

Illicium pro incitamento apud Var. *lib.* III.

Imporcare porcas eſt inducere in agros: nam porcam elatam terram, inter duos ſulcos à porrigendo dictam uocant. Col. *lib.* II.

Incerno farinam cribro decutio. Cato.

Incerniculum ſetaceum cribrum quo farina decutitur. Ca.

Indigetur impersonaliter dictum.

Inerticula uua quæ iners habetur in tentandis neruis. Col. *libro* III.

Infer pro infra utitur Cato.

In ficorum genere ſunt calcidicæ, chiæ, purpureæ, chelidoneæ, mariſcæ, caliſtrutiæ, liuiæ, libiſſæ, flauæ, et reliqua.

Infriare, terendo inſpergere. Cat. *de re ruſt.*

Infra menſuram palmi non naſcitur curculio. Col.

Infundibulum quo in uaſa liquores infundunt. Ca.

Inharundulatio ratio colligandi aliquid harundinibus. Var. *lib.* I.

Initia ſacra cereri. Var. *lib.* III.

In re familiari laborioſior eſt negligentia quàm diligentia. Col.

Inſolare eſt ſolem immittere unde inſolatur humus. Col. *lib.* IIII.

Inſula gallinaria in mari tuſco ſecundum Italiam, contra montes liguſticos. Var. *lib.* III.

In ſpeciem litteræ græcæ, id eſt, δ uel λ.

Intertrigo ſuffricationem ſignificat ut apud Cat.

Interordinium ſpatium inter ordines, ut intercolumnium. Col. *lib.* III.

Interuenium ſpatium inter uenas. Pal. *lib.* IX.

Inuncare, eſt aduncum reddere. Col. *lib.* VII.

Inueſtis puer imberbis. Pal.

Inuerſæ metæ ſimilis hoc eſt turbinicā habens figurā cuius una pars anguſta eſt, ſuperior uero lata eſt, meta inferiorem partem habet, ſuperne uero totam tendit in acutum. Col.

Iris herba eſt ſuauiſſimi odoris, radicem habet raphano ſimilem quæ ſternutamenta mouet, uulgo lilium cœruleum. Ca.

Iſchiaci qui coxendice laborant. Ca.

Italia à bubus quòd græci tauros italos dixerunt, uel ab italo tauro perſecuto ab Hercule. Var.

Ithiphallus proprie membrum uirile erectum dicitur: dicuntur & Ithiphalli curatores Bacchi *quòd in orcheſtra ſaltabant: hoc nomine dictus eſt priapus ἰθύφαλλος græce.* Col.

Iteratio ſecunda preſſura: tertiatio, tertia. Col.

Ιπποσέλινον nonnulli σμύρνιον appellant atrum olus. Col.

Ιππιον ἄργος quod & acharchum dicebatur Peloponneſi urbs & uidetur ab equis dictum.

Ιχθυοτροφεῖα piſcina uel uiuarium ubi piſces nutriuntur. Col.

L

Labrum, uinarium uas in quod de leue defluit uinum. Ca.

Lac cyrenaicum ſilphium eſt.

Lactucula q̃uis deſcendat à lactuca tamẽ alia eſt herba lac habens. Col.

Lactis guſtus quæ condiat herba de lepidio uidetur intelligere cuius uſus non eſt ſine lacte: emundat enim cutem in facie, & lepras tollit, & cicatricum uulnera & nomen trahit à græco.

Lactucarum quoq; plura ſunt genera, hoc eſt, Cæciliæ, Cappadociæ, Tarteſſacæ, Paphiæ ſiue Cypriæ, eſt etiam ſeſſilis lactuca.

Laciniæ ſunt in ueſtimento partes extremæ, & cæſuræ particulatim conciſæ decoris cauſa. Col. uero lib. VIII. iubet pecus ægrotum diſtribui in lacinias, id eſt, in particulas ſeparari, ut facilius conualeſcat.

Laconicum eſt locus orbiculans in balneo in ſe recuruus in quo elicitur ſudor ſicco calore, dictũ eo quòd lacones peculiariter uterentur. Col.

Lageos herba leporaria.

Lanatæ uuæ à lanugine quæ eas ueſtit.

Lapſana holus ſylueſtre trium foliorum accipitur pro ſylueſtri braſſica. Columel.

Lapathos ſiue lapathium herba eſt, à noſtris mercurialis dicitur. Col.

Larix, arbor, incendia non recipit. Pal.

Laſerpiciatum à laſerpicio, eſt autem laſerpicum ſilphium, aſam nunc uocant. Cato.

Latrina eſt locus priuatarum ſordium.

Latiæ muſæ Accium & Virgilium non ſolos aditis ſuis recepere. Col.

Lætitia loci pro ubertate. Col. lib. IIII.

Lætare pro ſtercorare apud Pal. lib. I. unde lætamen.

Legarium legumen uoce gallicana, dictum legumen à legendo quòd uellatur & non ſubſecetur. Var. lib. II.

Lentiſcus arbor eſt, ex qua colligitur maſtix & eſt trifera.

Lentorem, tenacitatem & uiſcoſitatem ex humore procedentem nam lentus tenacem ſignificat: unde & lentiſco uerbum.

Leporarium non tantum pro leporum ſepto, ſed pro quocunq; loco ubi incluſa animalia paſcuntur. Var.

Lepidium multi gingion appellant, herba eſt omnibus nota uulgus gicherum appellat. Col.

Lernei cancri, id eſt, qui ex lerna palude exijt dum Herculis pedem mor

 mordit

mordit pugnantis & in ſydus relatus eſt. Col.
Leucoia alba uiola.
Libera dea uini apud Col.
Ligula genus menſuræ.
Liguſticum herba eſt in Liguriæ montibus naſcens.
Limes decumanus in ſemitis & limitatione agrorum is uocatur qui agrū ab exitu æquinoctiali ad occaſum æquinoctialem, ſecat. Col.
Liniamentum filum quod ex lino uoluendo trahitur & pars ex panno lineo. Columel. lib. VI.
Liram, eandem ruſtici porcam uocant cum ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat inde liratim. Columel.
Lithoſtratus locus eſt lapidibus ſtratus, ſi uerbum græcum proprie interpretari uolumus, uerum lithoſtrata ex paruulis cruſtis conſtabat, quibus ſolum pauimentum incruſtabatur. Var.
Loculamenta loca diſtincta uel capſulæ in periſterio, ubi columbi ſiue aliæ aues nidificare ſolent. Col.
Longurius pertica longior, & eſt id lignum, quo in præſepe equi diſcernuntur. Var.
Lomentum panis ex faba. Pal.
Lora ſiue lorea potionis genus, quam græci, δευτερίαν appellant, quaſi ſecundariam dicta à lotis acinis, fitq; ex maceratis aqua uinaceis poſt muſtum acinis expreſſum & eſt operariorum uinum. Ca.
Lotus arbor eſt dicata matri deū, eſt etiā herba ī Phrygia laudatiſſima. C.
Lotos item arbor eſt peculiaris Africæ, cuius bacis ueſcuntur boïes. Col.
Lubrica lapathos, quam ὀξυλάπαθον uocant. Col.
Lupus ſerrula manubriata. Pal.
Lutare luto obducere ſignificat. Ca.
Luteſcere, luto inquinari. Col.
Λαγοτροφεῖα leporaria. Col.
Lira ſignum cœleſte.

M

Magudeus ſerpici genus eſt, alij dicunt caulem laſerpicij eſſe. Col.
Maiales porci ubi deſinunt eſſe uerres. Var.
Malleolus nouellus palmes innatus prioris anni flagello à ſimilitudine rei quòd in ea parte quæ deciditur ex uetere ſarmento prominens utrinq; ſpeciem malleoli præbet. Col. lib. III.
Malagma emplaſtrum ſignificat. Col. lib. VI.
Mazonomum genus lancis. Var.
Malum conſilium conſultori peſſimum. Var.

MOV

Mandragoræ duo ſunt genera candidus qui & mas, & niger qui fœminа exiſtimatur, ferunt mala auellanarum nucum magnitudine. Col.

M. *Varronis uilla in Caſinate.* Var.

Marſicam cepam ruſtici unionem uocant. Col.

Marræ bidentes & ſarcula, ruſtica ſunt inſtrumenta. Col.

Materia palmes, qui de nouello naſcitur & in tenero alligatus dependet. Columel.

Matrices quæ pariunt & fœtus generant. Col.

Matellionem à matella deriuari ſentimus, & eſt aquarium uas. Cat.

Matrices dicuntur quæ ad progenerandum aptæ ſunt & plerunq; in gallinis. Var.

Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſera nunquam quin mala ſit, prouerbium à ueteribus uſurpatum. Col.

Mater Aricia porri, & ex Aricia erat porrum capitatũ, & genus caulium non excelſius filo, numeroſius quoq; atq; tenuius. Col.

Mauricini populi marſos. Col.

Mea quam generat Tarteſſi litore gades, Tarteſiam lactucam ſuam dicit, quoniam Columellarum familia ex gaditano municipio progenita fuit.

Meceſſa pro mihi quæ ceſſit, & ſecundum priſcos locus eſt, qui tibe & ſibe, & me pro tibi & ſibi & mihi dicebant. Var.

Medipontus inſtrumentum funarium. Cat.

Medica herba eſt, quæ & melica quæ ſemel ſata decem annis durat. Var.

Mediaſtinus miniſter in ruſtico opere, qui ad reliquorum mancipiorũ nutum uiliſſima quæq; officia exequatur. Var.

Mellum dicitur cingulum circa collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quã intra capita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri, dictum quod ex pellibus melis fieret. Var.

Meles taxus accipitur pro eo animali, quod uulgus appellat marturellum. Var.

Meliturgus, qui operatur circa mel. Var.

Meliton, uel melitrophion, uel mellariũ locus ubi ſunt aluearia. Var.

Melanthium græce nigrum papauer ſic dictũ latine git, dicitur alio nomine mel aſpermon, id eſt, nigrum ſemen, alij nigellam. Col.

Mellatio uindemia mellis. Col.

Mella mellis reſiduum. Col.

Melimeli liquor ex conditura mellis & mali cidonei.

Meliſphillum herbæ genus: quidam apiaſtrum dicunt. Pal.

Melimela per ſimplex. l. utrobiq; ſunt poma muſtea à μῆλον, id eſt, malũ & μέλι mel, quod mellis ſaporem habet.

Melanthius apud Homerum in Odiſſeá ſeruus Vlyßis, quem herus fœda morte reuerſus domum, affecit. Var.

μελίττωνα apiaria ubi apes nutriuntur. Col.

Meleagrides, & numidicæ & guttæ aues ſunt quæ & afræ dicuntur. Col.

Melicæ gallinæ, quòd in media id genus auium corpore ampliſsimo fiat l, littera pro d, ſubſtituta, media regio orientis, ex qua Medi qui & Perſæ dicuntur. Col.

Melanurium piſcis à nigra cauda nomen trahens. Col.

Mentigo moribus quam paſtores oſtiginem uocant mortifera lactentibus. Columel.

Menalippa, mulier quæ cum booto filio ad metapontum deleta fuit ubi ſacram ædem habuit. Var.

Mendeſius poſſeßiuum à ciuitate Aegypti.

Mergæ furculæ, quibus acerui frugum fiunt, dictæ à mergis uolucribus, ſunt etiam falces. Col. lib. II.

Mergus eſt propaginis curuatura, ubi ſupra terram iuxta ſuum adminiculum uitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſubmerſa producitur ad uacantem palum.

Meta, palearum uel fœni congeries eſt, ſiue ſtrues in acutũ tendens. Cat.

Miliarium uas altum & anguſtum. Pal.

Mina ouis, id eſt, uentre glabro. Var.

Miris ſiue ſmirza, uel ut alij mira, herba eſt ſimillima cicutæ, caule folijsq; & flore minor. Col.

Miſella uua nigra apud Varronem.

Miſcelli in dictione columbi.

Mitulus genus piſcis. Cat.

Modicum menſura CCXLI. iugerum & modica centuria CC. iugerum.

Molile magnum ahenum quod capiat culeos triginta. Ca.

Moloch eſt agriam ibiſcum appellant quidam: alij dicunt malachiam, id eſt, maluam. Col.

Morticinæ oues quæ morbo pereunt. Var.

Mucrone graphio quo in pugillaribus cereis ſcribimus. Col.

Mulietus pecudum fraus Var. li. III. greges ouium cum æſtiuatum abigun tur ductores ad publicanum profitentur, ne ſi inſcriptum pecus pauerent, lege cenſoria committant mulietos.

Mulctus & mulctura pro eodem. Var.

Mulſum, uinum cum melle miſtum. Var.

Mundus muliebris ornatus græce κοσμός. Col.

Munerarij dicebantur qui munera, id eſt, ludos populo dabant. Col.

Murena ſiuta ſole torrefacta, quòd flecti non poßit. Var.

Mureus, coloris ſpecies. Pal.
Murgentinam alij Pompeianam uocant. Col.
Muria, ſal cum aqua medicatum & induratum, de qua plura Col.
Murena tarteſia à Tarteſo oppido Hiſpaniæ ſito quondam inter Betis hoſtia, quo nomine etiam fluuius ipſe appellabatur.
Mus araneus græcis μυγάλη ut alij dicunt nugalem magnitudine muris, muſtellina ſpecie, ore oblongo, cauda gracili, uerſu dentium quadruplici abundat in inſula Britannia. Col.
Muſtum lixiuium antequam prælo preſſum ſit, quod in lacum muſti fluxerit uel quod de lacu fluit antequam nimium calcetur uua. Col.
Muſtela, piſcis in lacu brigantino Retiæ generatus. Col.
Mutilus, ſine cornibus. Col.
Mutica ſpica, quæ non habet ariſtam. Var.

N

Napinæ & rapinæ pro ſemente naporum, & raporum.
Naſiterna uas aquale eſt.
Naſturtium herba dicta, quòd naſum torquere faciat.
Natrix genus natantis ſerpentis. Col.
Naxius ardor Bacchi coronæ ſydus ſignificat, nam ut ferũt poëtæ, in inſula Dia, quæ poſtea naxos dicta fuit, relicta Ariadne à Theſeo nuptias cum Baccho fecit, donataq; corona inter ſydera relata fuit. Col.
Neceſsitas ferijs caret. Pal.
Nefrendes porci dicuntur amiſſo nomine lactantis, ab eo quod nõ fabam frendere poſſent, id eſt, frangere. Var.
Nepita herba eſt quæ græce καλάμινθη.
Nepa ſcorpium ſignificat, alij dicunt cancrum.
Nexus, obligatio quædam quæ per æs & libram fiebat. Col.
Nihil agendo homines male agere diſcunt Catonis oraculum. Col.
Nocturnas uolucres, noctuam, bubonem, ululam, ueſpertilionem, ſolebant enim priſci ad hortos tuendos noctuam pennis patentibus figere. Co.
Nomophylaces dicũtur legum cuſtodes & ſeruatores ἀπὸ τοῦ νόμου, à lege & τοῦ φύλακος quod eſt cuſtos.
Nomades paſtores dicuntur, quorũ uita omnis in paſcendis gregibus habetur, à græco νέμω, id eſt paſco.
Noualis ubi ſatum fuit antequam ſecunda aratione renouetur. Var.
Noxis præſtari, id eſt, pro dãno ſatisfacere et emptorẽ indẽnẽ facere. Va.
Nubilarium locus ad aream quò propter nubes conferuntur frumẽta ſemitrita. Var.
Numella genus uinculi lignei ad diſcutiendos noxios paratũ quo collum & pedes immittuntur. Var.

Nux græca in dictione amigdala.Col.
Nux tarentina teneri corticis.Pal.

O

Obſtrigilandi cauſa,detrahēdi,mordendi,repugnandi.
Occo ab occidendo,occare eſt glebas comminuere.Var.
Ocymum quod cito ueniat, id eſt,pabuli ſegete uiride ſectum antequam gerat ſiliquas.Var.
Oculus articulus & gemma.Col.
Oenates flos uini.Pal.
Ogyges conditor & rex Thebarum,ſub quo diluuium factū eſt.
Oletas, oleitas,oliuitas olei,mellatio mellis,meſſis frugum uindemia uini eſt.Cat.
Olea calabrica quam quidam oleaſtellum uocant,diminutiuū ab oleaſtro Columella.
Oleum lixiuium quod ante preſſuram fluit.Col.
Oletum conſitus olea locus.Col.
Oleagina ad ſimilitudinem oliuæ.
Olea conditanea,quæ condiri poteſt apte.
Olus atriplicis græce ἀτραφαξις.Col.
Olyſippo Luſitaniæ urbs quæ noſtris temporibus Vliſbona dicitur.Va.
Omphaco melli immaturo melli Co.
Onychina pruna quæ colorem habent onychos,id eſt unguis.Col.
Opimi boues altiles,id eſt,ad publica ſacrificia ſaginati.Var.
Oporotecha fructuum repoſitorium.Var.
Opon cyrenaicum ſuccus ſylphij.Pal.
Ora leonis herbam ſignificat leoninam in montibus naſcentem,cuius flores cum emittuntur ſimiles ſunt ori leonino aperto.
Orix origis fera eſt,quæ continuo pilo,hoc eſt,ad caput uerſo ueſtitur ori entemq; caniculam contuetur & adorat, naſciturq; præcipue in Getulia. Columella.
Ornithoboſcion ubi paſcuntur gallinæ.Var.
Ornithon uolucrum omnium generis uiuarium.Var.
Ornithia ab auibus tractum nomen,appellātq; tempus quod eſt ſeptuageſimo die poſt brumam ab aduentu auium,tunc enim adueniunt ciconiæ,hirundines,coturnices & reliquæ aues aduenæ.
Ortus aquilæ ſeptimo idus decembris.Col.
Ortus arcturi circa.6.& 5. Cal.Martias.Col.
Orthociſſos recta hedera,& ingens,quæ ſola ſine adminiculo ſtat.Col.
Oſcitat leo aperitur leonis flos.
Oſtum,quod ex uno facto olei reficitur.Var.

a 4 Oxigalæ

Oxigala condimenti genus. Co

Oximelli mixtura ex aceto & melle. Co.

Oxigarum acetum garo mixtum. Co.

Oximum herba eſt, quam baſilicon alij appellant mendoſe, quidam ocymum pronunciãt, a uerbo greco ὄζω.

οἶστρος oeſtrum aſylum latini uocant, ſiue tabanum, nonnunquam furorem ſignificat

P

Palea pro pelle dependente ex animalium gutture. Va.

Palata uinea à palando, unde palo palas uerbum.

Paliurus herba eſt ſpinoſa & aſpera, ab alijs, acus palearis, ab alijs acer domeſticum uocatur, item arbor eſt Aphricæ ſuauem fructum faciens quo uina commendantur. Co.

Palmes pampinarius infructuoſus, qui ex duro prouenit. Co.

Palmes fructuarius, qui ex anniculo palmite procreatur. Co.

Palmare materias .i. palmites, qui de nouello naſcuntur alligare. Co.

Palma bigemmis, gemmarum duarum. Col. li. V.

Palmulæ cariotæ ἀπὸ τοῦ κάρυος, à capite ſunt enim palmulæ iniquæ capiti.

Palmaria inſula in mari Thyrreno.

Pampinare, eſt pampinos decerpere. Var.

Pampinariũ ſarmentũ quod legitur ex uite fertili in duro trũco natũ. Co.

Pandataria inſula in Puteolano. Var.

Panace centaurea dicitur. Co.

Papulæ, tubercula illa dicuntur, quæ in ſcabie tument, quibus cutis exaſperatur leuiterq; roditur. Col.

Partiarius is eſt, qui fundo quem colit partem dimidiam frugum aufert. Cat.

Palilia, feſta Palis paſtorũ deæ: ubi notandum quòd in hac dictione mutatur r in .l.

Paupertatem certiſſimã eſſe, cum alicuius indigeas, uti eo non poſſis quia ignoraretur ubi proiectum iaceat quod deſyderatur, uetus prouerbium. Columella.

Paſſus tenditur in quinq; pedes in dictione iugeri. Cat.

Paſſus in dictione iugeri. Col.

Paſſum genus liquoris quod ex uua paſſa cogitur. Pal.

Paſtinatio eſt foſsio agri ad putandas uites. Co.

Paſtinum ferramentum bifurcum plantandis malleolis aptum: unde repaſtinatæ uineæ ueteres dictæ, quæ refodiebantur, hæc propria appellatio reſtibilis uineti: ſed nunc quicquid emoti ſoli uineis præparatur,

paratur, repaſtinatam uocant. Col.
at rem familiâs uendacem non emacem eſſe oportere. Cat.
Patibulum ſera eſt lignea. Cat.
Pauſia genus oliuæ. Col.
Pecus arquatum cui uirent oculi quem morbũ auriginẽ alij, regium alij appellant. Col.
Pectita participium uidetur nouẽ dimum à pecto alij legũt percita. Col.
Pectunculus piſcis per diminutionem à pectine.
Pedamentum et iugum pro palo. Var.
Pedare eſt uitibus pedamenta affigere: inde pedatio & pedamina materia pedandis uitibus apta. Col.
Pedicinus idem quod pes, dicitur & petiolus.
Pegaſidum, muſarum à pegaſo equo.
Pelamides à luto nomen traxerunt, quæ primum cordilæ, mox cum annum exceſſere tinni uocantur. Col.
Penicillum, diminutiuum à peniculo, peniculum uero à pene, id eſt, cauda deriuatur. Col.
Pergula in uineis topiarium opus ſignificat. Pal.
Peroriga appellatur quiſquis equum admittit. Var. & Col.
Periſtylus locus columnis clauſus. Var.
Peream niſi piſcem putaui, facetiſſimum Philippi dictum.
Perſica peregrina fuerunt utpote quæ à Perſia ad nos transferunt. Col.
Peſtum oppidum in Campania roſis generoſum.
Pes in dictione iugeri. Col.
Petaſo eſt coxa cum crure porcino ſalita. Var.
Pilea eſt columna ſtans. Col.
Pinſo et piſo in eodem ſenſu eſt in pila tundere uel molis frangere. Ca.
Pinacothecæ ubi tabulæ reponuntur. Var.
Piſces cubantes ſiue proſtrati ſunt quales rombæ, ſoleæ, paſſeres. Col.
Pituita eſt catarrhus, ſed in gallinis quæ alba pellicula extremã linguam ueſtit. Col.
Pix corticata apud Allobroges, Meturica uero in Liguria cõficitur. Col.
Pix brutia ſecundus eſt liquor craſſior defluens à ligno igni circundato, quæ rurſus in cortina ænea conitecta ſpiſſatur & coagulatur. Col.
Pix naritia ab inſula maris Ionij dicta.
Pocillum à poculo diminutiuum. Cat.
Polenta genus liquidioris placentæ. Cat.
Polentia, urbs iuxta alpes diuidentes Italiam à Gallia. Co.
Pollin excrementum inter furfurem & farinam. Ca.
Pollucere, reddere, uerbum ſacrificare eſt libamenta deis. Cat.

Policrates

Polycrates, Phragmon, & Ageladas ſtatuarij fuere generoſi.
Pollinctor, curator piſtrini qui pollinario cribro pollinem excutit. Cat.
Pollubrum uas aquatile. Ca.
Poma quòd indigeant potu. Var.
Pompeij & Herculaneum oppidum Campaniæ. Col.
Porca dicitur quæ eſt elata terra, quod ea ſeges frumentũ porrigit. Var.
Porculatio porcorum nutricatus, porculator porcorũ nutritor. Var.
Porci delici à mamma primum depulſi, neq; iam lactentes, qui à partu decimo die puri ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quòd tum ad ſacrificia idonei primum dicuntur.
Porcus nomen græcum antiquum, ſed obſeruatum quod nunc uocant chiron. Var.
Porrus maſ. gene. in plurali porrorum. Pal.
Porrum tarentinum alio nomine ſectiuum dicitur. Col.
Portitor belles aries qui in cœlis deputatus eſt.
Poſterare pro differre uſurpat. Pal.
Poſt principia locus in caſtris à principibus militibus dictus.
Pullus, pecudum, uolucrum & arborum eſt. Col.
Pulicoſa canis, pulicibus onuſta. Col.
Pullicies, & pullatio pro ipſa pullorum prole & fœtura. Col.
Puleratio à ruſticis occatio cum omnis gleba à ruſticis in uineis effringitur & reſoluitur in puluerem, inde puluero. Col.
Puluinus lyræ edica terra. Col.
Poſca uinum in torculari aquatum quod apud alios lora dicitur, alias genus potionis ex aqua & aceto. Pa.
Pyctes pugillator. Co.
Pyrrhois gemma à colore ignis dicta.
Phalarides aues aquaticæ. Var.
Præſentia domini prouentus eſt agri.
Præcipites palmites, qui de annotinis uirgis enati in duro alligãtur. Col.
Præcidanea à præcidendo, quemadmodum ſuccidanea à ſuccidendo, & erat hoſtia pro frugibus. Cat.
Præcocia quæ cito matureſcit, quaſi percoqua. Col.
Procyon ſtella quæ antecanis dicitur latine.
Prodromi uenti aquilones præcedentes VIII. diebus caniculam præcurſores. Col.
Progemmare uites dicuntur quando oculos promittunt. Col.
Propomata olei genus. Pal.
Propolis quaſi ſuburbanum, id eſt, quod apes ante introitus foramen conſtruunt, ac omnes frigoris & caloris iniurias propulſant. Var.

Proſcindere terram cum primum aratur, cũ iterum, effringere dicũt, cum iteratur offringere uocant, tertio cum arant iacto ſemine boues lirare dicuntur, nonnulli poſtea per ſatores occare ſolent. Var.

Protocomos primum comantes, alij prototomos legunt, id eſt, primæ ſectionis. Columel.

Pſitiæ etiam uites ſunt. Col.

Ptiſana decorticatum hordeum, uel hordei ſuccus ſiue aqua. Col.

φυτῶν ἱστορία plantarum hiſtoria, ſic φυσικῶν αἰτιῶν, id eſt, cauſarum naturalium, ſic enim Theophraſtus libros ſcripſit. Var.

φαγέδαινα morbus ulceroſus uſq; ad oſſa celeriter carnem depaſcens cum aduſtione, emittitq; ſtrentem ſaniem, & puto hoc in loco eſſe malum quod in iumentis uermem appellant. Col.

Πρασοκουρίδες animalia quæ nocent hortis, Pal.

Πολύπυρον multi frumenti. Var.

Πολύαρνας polyarnas, multorum agnorum.

Πολυβούτας polybutas, multorum boum.

Πολυμήλας polymelas, multarum ouium. Var.

Περιπετάσματα ſunt uela quæ extenduntur ad occludendum & ornandum locum.

Περιστεροτροφεῖον columbarium. Var.

Q

Qualus, genus uaſis uiminei, per quod uinum guttatim defluit cum calcatur uua, à colando. Cato.

Quadrantal, uaſis genus pedem quadratum habentis & continet XLVIII. ſextarios. Cat.

Quatuor temporum anni principia, dies primus ueris eſt in aquario, æſtatis in tauro, autumni in leone, hyemis in ſcorpione, adeo ut dies XXIII. aquarij ſit ueris initium, ſic reliquorum ſignorum quatuor anni temporum ſecundum alios, quod magis probatur. Primi dies uerni tẽporis extãt ad 7. idus Maij autumnalis ad 3. id. ſextilis, hyberni ad 3. idus Nouembris. Ver. dies habet 91. æſtas dies habet 94. autumnus 92. Hyems 88. & de ijs latius apud Var.

Querquedulæ & phalerides aquaticæ aues.

Qui agrum colit, grauem tributis creditorem patitur.

Quinquatria dies Mineruæ ſacer.

Q. Hortenſius primus omniũ cœna adiciali pauonem appoſuit. Var.

Qui arat fructum rogat, qui ſtercorat exorat, qui cædit cogit. Col.

R

Racemarij ſurculi ſunt aut ſteriles aut minus feraces. Col.

Radix ſyriaca ignota hac tempeſtate, aut eadem eſt radix barbarica. Col.

Radula

Radula à radendo oſtimentum. Col.
Rana morbus bouillæ linguæ. Col.
Raſis genus crudæ picis. Col.
Rauicoloris appellantur, qui ſunt inter flauos & caſios.
Recraſtinare, & protrahere leges. Col.
Recipere eſt excipere ad uſum ſuum & reſeruare: inde recipitur domino, id eſt, reſeruatur. Cat.
Reditus uel redditus, prouectus & prouentus idem Col.
Regula uas in trapeto unde oleum aut uinum ſtringendo defluit. Col.
Reijculæ, oues quæ ætate uel morbo graues reijciantur. Ca.
Remittere librum, corticem reijcere. Col.
Repaſtinari ager is dicitur cuius natura fodiendo mutatur, de origine & ſignificatione eiuſdem plura Col. & Var.
Reſtibilis terra quæ quotannis oblita ſit. Var.
Reſex malleolus qui ad ſolem reſecatur. Col.
Reſoluit nexus, id eſt, peperit & enixa eſt. Col.
Retrimentum à reterendo deduci uidetur. Pli. recrementum dicit.
Retorridum dicitur, quod intempeſtiue amiſſis uiribus à ſole torretur.
Riphei montes ſeptentrionales.
Ricinus genus uermis canes acrius atq; boues infeſtans. Ca.
Ridica robuſtum pedamentum, id eſt, palus craſſior ſciſſus. Var.
Robus genus tritici. Col.
Robigo, deus quem putabant rubiginem auertere: eſt autem rubigo morbus ſegetum. Var.
Robigo deo, ut auerteret robiginem, catulo ab uberibus tracto faciebant. Columel.
Rododaphnes roſa laurina, quam nereum uocant. Pal.
Roſea campus appellatur in agro reatino, quòd in eo arua rore humida ſemper ſerantur. Var.
Rota, ſyluestris capra. Var.
Rubellæ nomentanæ dicuntur à rubente materia.
Rudis & rudicula aliquando ponitur pro rutabulo ſiue impolita uirga. Palla.
Rudetū, terra, quæ prius rudis fuerat & inculta, tum autem arata. Cat.
Rufrimaceriæ & Pompeij, ſunt oppida Campaniæ. Cat.
Rumpotinum, genus arbuſti gallici, inde rumpotinetum locus. Col.
Rumis ſiue ruma, mamma. unde dicuntur agni lactentes ſubrumi, Ruma præterea dea, in rumis ſacello paſtores ſacrificabant lacte pro uino. Var.
Rumpitraduces arbores, in quas uites ex arboribus traducuntur. Var.

Runcare, manibus herbas noxias frugibus extirpare Cat.

Runco, ruſticum inſtrumentum à runcando, id eſt, ſtirpando uulgo ita appellatur Pal.

Ruſcum, uirgulum uel rebus, qui longiore flagello extẽditur in longum, unde uites ligantur, quidam accipiunt pro frutice, ex quo nunc ſcopæ fiunt qui folia habet myrto ſimilia, ſed acutiora, accipitur etiã pro folliculo pendente in tyrſo in quo claudatur ſemen. Col.

Ruſtica uinalia, quartodecimo Calen. Septembris celebrãtur, quo die primum uinum in urbem deferebant. Var.

Ruſticæ gallinæ ſunt agreſtes roſtro longiore, quæ per diminutionem ruſticulæ quæ quoq; appellantur Col.

Rhynton, tarentinus nugator uiliſſimus in agendis præcipue fabulis ad quem alludunt tam Varro, quàm Columella, apud quos modo legitur Myrthon modo Rhynton.

Rhetica, à rhetis populis alpium.

S

Sabelli, populi à Sabinis orti, qui incolunt montes qui ſunt inter Sabinos nos & marſos. Col.

Sabeum arabicum, nam in Arabia felici odoramenta pretioſa naſcuntur, ut balſamus, caſia, & thus.

Sacres porci dicuntur, quòd puri ad ſacrificium, hoc eſt primum à lacte depulſi immolantur, ſupra in dictione porci. Var.

Sacer ignis, quam puſulam uocant paſtores, inde ouis puſuloſa. Col.

Sacer mons eſt ut opinamur ſacrum promontorium, quod nunc appellant caput ſancti Vincentij. Var.

Sacris tardipedi, id eſt, uulcanalibus.

Sagitta ſuperior pars malleoli, hanc ruſtici uocant nouiſſimã partem ſurculi ſiue quòd longius receſſit à matre & quaſi emicuit atq; proſiluit, aut quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit.

Saltus in dictione iugeri. Var.

Salix triplex, græca, Gallica, ſabina, quam amerinam uocant græcã flaui coloris & obſoleti, purpurei, & tenuiſſimi nimis: amerina ſalix gracilem uirgam & rutilam gerit. Col.

Salix perticalis, quæ perticis, hoc eſt pedamentis apta ſit, uiminalis uero, quæ uinciendis uitibus & alijs rebus naſcantur Col.

Saluio idem uidetur quod ſaliuo, id eſt, ſanum facio. Col.

Sales pro condimento in plurali uſurpat Pal.

Salire proprie dicuntur animalia ratione carentia, quando fœminam mares ineunt, ab eo fit ſalior, unde læta ſalitur ouis, & ſalax, nomen hoc eſt in coitu fortis & creber. Var.

Salaria uia dicta, quoniam ex illa ſal in Sabinos portari conſueuerat. Va.

Salgama appellabantur à priſcis, quæcunq; conditanea ad uſū noſtrum in uaſis ſeruabantur. Col.

Sampſa os oliuæ. Co.

Sampſucus herba, quam nunc appellant maioranam, alioq; nomine amaracus dicitur.

Sãtonica herba, genus abſynthij amariſſimi, à Sãtonibus Galliæ populis. Col.

Sardinia piſcis genus, quod uulgus ſardellã uocat Col.

Sarranæ uiolæ purpureæ, unde ſarrana purpura. Col.

Saxatiles columbi agreſtes, qui in turribus nidificant. Var.

Sebetide nympha. Sebetos fons eſt Neapolis cuius aqua uicatim decurrēs omnes ferè uſus Neapolitanis præſtat.

Sectarius porcus, qui gregem præcedens ducit. Ca.

Sectores dicti ſunt, qui ſpecie lucri ſui ſecuti bona condēnatorū auctionabātur, proq; bis pecunias penſitabant ſingulis, ſectio uero ipſa actio. Var.

Secundæ folliculi ſunt continentes fœtum in matris utero cū mēſtruis. Co.

Sedum uel tabuli, ſeſſum herba eſt quæ in tectis naſcitur, moderni ſemperuiuum appellant alio nomine anagorum. Co.

Sedentaria opera, quæ ab artificibus ſedendo fiunt. Col.

Seges, quod aratro ſatum eſt. Var.

Sentis canis, κυνόσβατον. Col.

Sementinæ feriæ à ſemente quòd ſationis cauſa ſuſceptæ.

Septimontialis ultima ſatio fabæ à ſacrificijs. Col.

Sepū, ſiue ſeuū, tribus enim modis dicitur, pinguedo ex qua fiūt cãdelæ. C

Serta Campanica, herba eſt quam melilotum dicimus. Cat.

Seſquiculeare uas, quod continet culleum & dimidium alterius.

Seſtiana mala à Seſtio nomen acceperunt.

Sexennium ut decennium uſurpat. Pal.

Sextarius menſuræ genus.

Sicilire pratum eſt falcibus conſectari, à ſectione. Var.

Siccaneum pro ſicco. Col.

Signinum opus fractis teſtis addita calce conficiebatur. Col.

Signia urbs Campaniæ.

Silet uinea, herbæ, arbores, quæ nondum germinãt, & ſilet luna quæ nōdum lucet. Col.

Siliqua græca, græce ceration dicitur, genus arboris, et pomi prædulcis.

Siler fluuius iuxta prædicta oppida. Col.

Simonianum trifolium, græci aſphaltion uocant, à nobis acutum trifolium. Columella.

Singultiens gallina, quæ ſingultu pullos illectat, eſt enim ſingultus ipſa il
lectantis gallinæ clocitatio. Col.
Sine afflatu .i. ſine nota aſpirationis.
Siphones, fiſtulæ omnes dicuntur. Co.
Sirus, ſpelunca ſubterranea granaria. Va.
Siſamū, milio ſimile, ſeritur Septembri menſe uſq; ad idus Octob. Pal.
Sylua barbarica id eſt ſeminea recte glandibus, et cæteris ſeminibus con
ſeritur. Colu.
Situlus aquarius pro ſitula, hoc eſt, uaſe ad hauriendam aquam accommo
do. Cato.
Sybaris ciuitas Calabriæ.
Solitaurilia, tauri, arietis, uerris immolationem ſignificat. Ca.
Solſtitium æſtiuum circa octauam partem cancri. Col.
Solſtitium brumale, ut placet Hipparco XVI. Cal. Ian. ut Caldæis IX. Col.
Subrumi, qui alterius quàm matris mammam ſugunt, quod olim mamma
rumis diceretur. Var.
Subſcribere fauere proprie in cauſis agendis, unde & ſubſcriptores fau
tores. Col.
Subrumo pro lacto uſurpatur à Col.
Sublinat id eſt, pinguat. Ca.
Subſcudes appellantur tabellæ quibus tabulæ inter ſe configuntur, quia
quo innituntur ſucciditur. Pacuuius. nec ulla ſubſcus cohibet compa
gem. Cat.
Subfricare à ſub & frio fit, hoc eſt paulum conterere.
Succida lana, recens tonſa à ſudore dicta. Var.
Succida à ſuibus edendis dicta, ſuccidium exponit Nonius pro la
rido.
Suffrago ſoboles innata ad ima crura uitium. Col.
Suggeſtus uel ſuggeſtum, ut hic à ſuggero fit, & eſt locus editior.
Sulcu uncatur, qua aratrum uomere lacunam ſtiriam facit. Ca.
Summum ius ſummam crucem dixerunt antiqui. Col.
Summittere ſinere coaleſcere. Col.
Suniculus genus uaſis. Pal.
Suppurare hoc eſt ſubter pus contrahere inde purulentum. Cat.
Suſtillum morbus guttatim mingentis. Cat.
Sus à græca uoce: dicitur enim à græcis ὗς, à ueteribus uero dicebatur θύ
της, à θύω quod ſignificat ſacrifico, à ſuillo enim pecoris genere immo
lādo initium primum ſumptum uidetur. Var.
Scamnum crudum & immotum ſolum agricolæ appellant. Col.
Scabillum à ſcamno diminutiuum pro ſella. Cat.

Scarifica

Scarifico ſignificat paululum corticem incidere. Cat.
Scapus id in quo ſemina quarundam herbarũ pendent. & quod ademptis uuarum granis relinquitur. Var. lib. 11. & robur ſiue ſtipes fruticibus, & ijs herbis quæ per hyemem non demoriuntur. Colum.
Scabrities pro ſcabie Col.
Scandulæ paruæ tabellæ hoc eſt in paruas laminas ſciſſæ & ligno, quibus tecta teguntur.
Scarus, piſcis eſt, qui ſolus piſcium dicitur ruminare herbisq; ueſci.
Schenus arbor lentiſci. Cat.
Scilla & ſquilla, cepis genus ſylueſtris. Col.
Scirpus iuncus eſt. Col.
Scirpiculum caniſtrum ex ſcirpis confectum. Col.
Scobes, ſcobs, & ſcobis pro ſectura tabularum. Col.
Scutriſcum uaſis genus & uidetur ex figura græca deriuari à ſcutra. Cat.
Sculponea calcei genus ex lana confectum. Cat.
Spadones ſurculi, qui nihil attulerint. Col.
Spicilegium, ſpicarum collectio. Var.
Spongias agricolæ uocant corrudæ radiculas inter ſe implicatas. Col.
Spira dicitur baſis columnæ unius tori, & genus operis piſtorij, & funus nauticus in orbem conuolutus. Cato.
Stranguria difficultas urinæ. Cat.
Stramentum à ſtando, ut ſtramen, ſiue à ſtratu quòd ſubſternatur pecori non edatur.
Stria à ſtringendo faſceolus, uel ſtrige ordines rerum inter ſe continuatarum, collocatarum quòd unà ſint conſtrictæ. Col.
Strigoſum cuius corpus fame, aut aliqua uitij cauſa aſtringitur. Col.
Streptus, quòd cum ſole circumuagatur. Col.
Statumino, ſtatuminibus firmo. & ſupra impono, atq; integro. Pa.
Statumen dicitur id, quo fulcitur uitis, ut pali & pedamenta, & quicquid pro monumento accedit, & ſtatumina à ſtatu arborum dicuntur pro ut crescendo ſtatum accipiunt rami. Col.
Stolones, pulli nati in arborum radicibus. Var.
Staphiſagria paſtinaca agreſtis. Pal.
Stilobata, columnæ aquam fundentes. Var.
Stella, coniunctio capitum uitis. Col.
Stephanitis à coronario naturæ luxu, folijs acinos intercurſantibus.
Stellio genus eſt ſtellati lacerti.
Strues dicebantur extructiones rerum & proprie in ſacrificijs. Cat.

T

Tages is fuit, qui primus Hetruſcis aruſpicij diſciplinam tradidit. Col.

Taleola diminutiuum à talea. Col.

Talea fruſtum ligni præciſum ex utraq;, ut in terra inſeratur, quam alij ſclauolam uocant. Var.

Tamnum herba eſt minutis folijs & aculeata. Col.

Tarcon Hetruriæ dux, & aruſpex.

Taura appellatur quæ ſterilis uacca. Var.

Taxus arbor eſt, ex qua fabricantur arcus: toxica quoq; inde ſudare dicuntur.

Tectorium incruſtatio caule uel gypſo parietum. Cat.

Tectum pecus dicitur ad differentiam colonici, appellatum tectum, quòd operimentis tegeretur.

Tertiarium & quartarium, tertia & quarta pars. Cat.

Tertiare. tertio arare. Col.

Terra ſurcularis ubi ſurgunt plurimi ſurculi. Col.

Termes ramus de arbore reciſus. Col.

Teniola exiguum filum. Col.

Teredo uermis eſt lignum terens, atq; exedens.

Temporius aduerbium deductum à tempore aduerbio quod ſignificat opportune & tempeſtiue. Col.

Teſſeras appellat lapillorum fruſta quadrata.

Titimallum lactuca marina uulgo turtumaglio. Co.

Tyrſos tarteſtacos, id eſt lactucæ Tarteſtæ, Pap bios. Cypriæ.

Tibi trado: reſpicit ad morem currentium cum facibus in feſto Cereris: quorum primus cum ad locum ſtatutum ueniſſet, facem ſequenti dabat.

Torcularium cella olearia. Cat.

Tormina inteſtinorum dolores. Cat.

Torus in trunco uitis, ut in corpore noſtro pars eminentior. Col.

Tomacinæ, quæ apud alios tomacula et tanacæ edulia ex carne porcina. Varro.

Turunda: paſtillus quo uolucres ſaginantur, & liniamentum, & tenta quo ulcera curantur. Var.

Tubuli fiſtulæ ſunt maiores fictiles.

Tubures peregrinæ arbores ex Aphrica in Italiam allatæ. Col.

Turiones ſunt teneritates ſummitatum arborum uel arbuſtorum. Col.

Turduli populi ſunt Hiſpaniæ. Var.

Turdus, merula, uarij, piſcium nomina. Col.

Turni lacus, locus ex conualle aricina, ubi quondam fuit lacus Turni, inde ſubierunt lacunares caules. Col.

Trapetū

Trapetum inſtrumẽtum & mola qua oleum perſtringitur ſic dictum à uertendo ſiue aſtringendo. Ca.

Tracta, tabula qua panis uel aliud fictile formatur. Cat.

Trepidaneæ à menſura dicuntur, alij legunt crepidaneas à crepida.

Trimeſtre eſt triticum quod legitur intra tres menſes. Col.

Trigemmis malleolus qui exceptis oculis quibus eſt frequens in ipſo capite tres deinceps articulos totidemq; gemmas habet.

Trocheæ, ſiue trochalia inſtrumenta cum orbiculis ad ſubleuanda & deprimenda onera.

Trulleum uas quo manus perluuntur, trulla enim & trua uas quo è culina in latrinam aquam fundunt.

Truſatiles molæ, alio nomine manuariæ, quòd manibus trudantur.

Θεατρίδιον diminutiuum forma Græca à theatro.

Θηριοτροφεῖον locus in quo feræ nutriuntur.

Thracius à Thracia hoſtium Ponti per quod in Propontida influit pontus. Var.

Tholus lignum cui inhæret tectum templi, græci quidam exponunt domum eſſe rotundam.

V

Vacerra genus clatrorum ex ſtipitibus confectum. Col.

Valuula pro ſiliqua. Col.

Valetudinarium, locus in quo manent ægroti ut iuuentur. Col.

Vanga pro bipalio uſurpat. Pal.

Vari dicuntur obtortis cruribus introrſum ut putamus, nam in exteriorem partem obtorta crura habentes, uacciæ dicuntur.

Varia & carioſa terra cum poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glebarum madefecit.

Vara ſiue uaria inſtrumenti genus. Col.

Vapidum uinum quod iam exhauſta ſeria in fundo remanſit.

Vegrandes malæ grandes paruæ & minutæ. Var.

Vehæ genus plauſtri à uehendo. Col.

Vellus uel uelumium, eſt lana ex una oue detonſa & conglobata à uellendo. Var.

Vellaturam facere pro uecturam facere. Var.

Ventilabrum pala qua triticum uentilatur. Var.

Verſus pro uerſura. Col.

Veruactum terra quæ alternis annis requieuit, quaſi uere actũ, & eſt quando uere primo agri proſcindũtur ad differentiam reſtibilis dictũ. Var.

Verſus in dictione iugeri. Var.

Veſuuium, ſiue Veſbium mons ardens in Campania.

Veſtiarum pro ipſa ueſte. Col.
Veterina animalia quæ uebunt, quorum medici ueterinarij appellantur quos uulgus mareſcalcos dicit. Var.
Veternum moribus ex nimio ocio. Col.
Viatores qui à uilla in Senatum proceres accerſebant. Col.
Vicia à uinciendo propter capreolos leguminis genus. Var.
Viduertas calamitas quòd non uiduet. Cat.
Viere eſt uincere. uel inflectere.
Villa à uebendo, quaſi uebilla, quod in eam fructus conuehebantur ex agris, ruſtici uiam uebam appellant propter uecturas, & uellam non uillam. Var.
Vindemiator à Græcis τρυγητὴρ. Col.
Vinea reſtibilis quæ ſeritur ubi fuerit. Col.
Vinis in ablatiuo plurali apud Catonem.
Vinum præliganeum ſiue prelo expreſſum, ſiue à prælegendo dictum. Cat.
Vinum myrtite mirto medicatum. Col.
Vinum diurecticum durabile. Pal.
Vinum præſaminum ad ſacrificia electum.
Vitiarium locus unde uites transferuntur Col.
Vitis capitata & brachiata, quæ ſcinditur in diuerſa capita, & in diuerſa brachia Columel.
Vitex ſalicis genus, ex quo uaſa uiminea fiunt.
Vitibus albis, uite bionia quæ dicitur.
Viuiradix ſurculus cum radicibus. Col.
Vocifico apum eſt proprie cum fucos ſuſurro inſequuntur. Var.
Vuæ apianæ quòd apibus prædam afferant. Col.
Vbero pro exubero uerbum ſimplex. Columel.
Vlpicum à quibuſdam punicum alliũ ἀφροσκόροδον à græcis longe maioris incrementi quàm allium Col.
Vncia digitum & trientem ſignificat apud Pal.
Vrpex ruſticum inſtrumentum ad agrum aratum coæquandum. Cat.
Vrna quatuor & uiginti ſextarios continet. Col.
Vrinare eſt mergi unde urinatores qui ſub aqua natant.
Ziziphus genus arboris quàm noſtrates zizibeos uocant, ziziphum eius fructus. Pal.

Marci

MARCI CATONIS PRISCI DE RE RVSTICA LIBRI CAPITA.

Prædium cum comparare cogitabis. Cap. 1
Paterfamiliás, ubi ad uillam uenit. Cap. 2
Prima adoleſcentia patremfamiliæ agrum ſtatim con/ſerere ſtudere. Cap. 3
Bubilia bona, beneq́; ædificata. Cap. 4
Hæc erunt uillici officia. Cap. 5
Agrum quibus locis conſeras. Cap. 6
Fundo ſuburbano arbuſtum maxime conuenit habere. Cap. 7
Ficos mariſcas in loco cretoſo, & aprico ſerito. Cap. 8
Fundum ſuburbanum, & qui eum fundum ſolum habebit. Cap. 9
Oliuetum agri ducentorum quadraginta iugerum. Cap. 10
Vinea centenum iugerum. Cap. 11
In torcularium hæc opus ſunt. Cap. 12
In torcularium uſui quod opus ſit. Cap. 13
Villam ædificandam ſi locabis Cap. 14
Maceria ſi ex calce, & cæmentis, uel ſilice. Cap. 15
Calcem partiario coquendam qui dant. Cap. 16
Robur, & materies quo tempore anni tempeſtiua ſit. Cap. 17
Torcularium ſi ædificare uoles. Cap. 18
In uaſa uinaria ſtipites, arboresq́; binis pedibus altio/res facito. Cap. 19
Trapeti columnellam ferream, quæ in miliario ſtat. Cap. 20
Cuppam trapeti facito pedes decem. Cap. 21
Trapetum hoc modo accommodare oportet. Cap. 22
Face ad uindemiam quæ opus ſunt. Cap. 23
Vinum græcum hoc modo fieri oportet. Cap. 24
Cum uinum coctum erit. Cap. 25
Vindemia facta, uaſa, torcula, corbulas. Cap. 26
Sementem facito ita. Cap. 27
Oleas, ulmos, ficos, poma, uites. Cap. 28
Stercus diuidito ſic. Cap. 29
Bubus frondem populeam, ulmeam. Cap. 30
Ad oleam cogendam, quæ opus erunt. Cap. 31
Vineas, arboresq́; matureface ut incipias putare. Cap. 32
Vineam ſic facito uti curetur. Cap. 33
Redeo ad ſementim. Cap. 34
Fabam in locis ualidis. Cap. 35

QUÆ

Quæ ſegetem ſtercorent.	Cap. 36
Carioſam terram faciet.	Cap. 37
Fornacem calcaream	Cap. 38
Vbi tempeſtates male erunt.	Cap. 39
Per uer hæc fieri oportet.	Cap. 40
Vitis inſitio una eſt per uer.	Cap. 41
Ficos,& oleas altero modo.	Cap. 42
Sulcos,ſi locus aquoſus erit.	Cap. 43
Oliuetum diebus quindecim ante æquinoctium.	Cap. 44
Taleas oleaginas,quas in ſcrobe ſaturus eris.	Cap. 45
Seminarium ad hunc modum facito	Cap. 46
Arundinem ſic ſerito.	Cap. 47
Pomarium ſeminarium ad eundem modum.	Cap. 48
Vineam ueterem ſi in alium locum transferre uoles.	Cap. 49
Prata primo uere ſtercorato.	Cap. 50
Propagatio pomorum,aliarumq; arborum.	Cap. 51
Quæ diligentius propagari uoles.	Cap. 52
Fœnum,ubi tempus erit.	Cap. 53
Per uer cum arabitur ante quàm ocymum naſcatur.	Cap. 54
Ligna domino in tabulato condito.	Cap. 55
Familiæ cibaria ubi opus facient.	Cap. 56
Vinum familiæ,ubi uindemia facta erit.	Cap. 57
Pulmentarium familiæ.	Cap. 58
Veſtimenta familiæ.	Cap. 59
Bubus cibaria annua	Cap. 60
Quid eſt agrum bene colere.	Cap. 61
Quot iuga boum,mulorum,aſinorum habebit.	Cap. 62
Funem torculum eſſe oportet extentum.	Cap. 63
Olea ubi matura erit.	Cap. 64
Oleum uiride ſic facito.	Cap. 65
Cuſtodis,& capulatoris officia.	Cap. 66
Item cuſtodis officia.	Cap. 67
Vbi uindemia,& oleitas facta erit.	Cap. 68
Dolia olearia noua ſic imbuto.	Cap. 69
Bubus ſi morbum metues.	Cap. 70
Bos ſi ægrotare cœperit.	Cap. 71
Boues ne pedes ſubterant.	Cap. 72
Vbi uuæ uariæ cœperint fieri.	Cap. 73
Panem depſticium ſic facito.	Cap. 74
Libum hoc modo facito.	Cap. 75

Placentam ſic facito.	Cap.	76
Spiram ſic facito.	Cap.	77
Scriblitam ſic facito	Cap.	78
Globulos ſic facito.	Cap.	79
Enchytum ſic facito.	Cap.	80
Erneum tanquam placentam facito.	Cap.	81
Sphæricam ſic facito, ita uti ſpiram.	Cap.	82
Votum pro bubus ut ualeant.	Cap.	83
Sauillum hoc modo facito.	Cap.	84
Pultem punicam ſic coquito.	Cap.	85
Graneam triticeam ſic facito.	Cap.	86
Amylum ſic facito.	Cap.	87
Salem candidum ſic farcito.	Cap.	88
Gallinas, & anſeres ſic farcito.	Cap.	89
Palumbum recentem ſic farcito.	Cap.	90
Aroam ſic facito.	Cap.	91
Frumento ne gurgulio noceat.	Cap.	92
Olea ſi fructum non fert, ablaqueato.	Cap.	93
Fici uti groſſos teneant.	Cap.	94
Conuoluulus in uinea ne fiat.	Cap.	95
Oues ne ſcabræ fiant.	Cap.	96
Amurca decocta axem unguito.	Cap.	97
Veſtimenta ne tineæ tangant.	Cap.	98
Fici aridæ, ſi uoles, ut integræ ſint.	Cap.	99
Oleum ſi in metretam nouam indituros eris.	Cap.	100
Virgas myrteas ſi uoles cum bacis ſeruare.	Cap.	101
Si bouem, aut aliam quamuis quadrupedem ſerpens momorderit.	Cap.	102
Boues uti ualeant.	Cap.	103
Vinum familiæ per hyemem.	Cap.	104
Qui ager à mari longe aberit.	Cap.	105
Aquæ marinæ concinnatio.	Cap.	106
Hoc modo labra doliorum circumlinas.	Cap.	107
Vinum ſi uoles experiri duraturum.	Cap.	108
Vinum, aſperum quod erit.	Cap.	109
Odorem deteriorem uino demere ſi uoles.	Cap.	110
Si uoles ſcire in uinum aqua addita ſit, necne.	Cap.	111
Vinum coum ſi facere uoles.	Cap.	112
Vt uinum bene odoratum ſiet.	Cap.	113
Vinum ſi uoles concinnare.	Cap.	114

Vinum ad aluum mouendam.	Cap.	115
Lentim quomodo ſeruari oporteat.	Cap.	116
Oleæ albæ quemadmodum condiantur.	Cap.	117
Oleam albam ſecundum uindemiam.	Cap.	118
Epityrum album, nigrum, uariumq́; ſic facito.	Cap.	119
Muſtum ſi uoles totum annum habere.	Cap.	120
Muſtaceos ſic facito.	Cap.	121
Vinum concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit.	Cap.	122
Vinum ad iſchiãcos ſic facito.	Cap.	123
Canes interdiu clauſos eſſe oportet.	Cap.	124
Vinum myrteum ſic facito.	Cap.	125
Ad tormina, & ſi tineæ, & lumbrici moleſti ſunt.	Cap.	126
Ad diſpepſiam, & ſtranguriam.	Cap.	127
Habitationem delutare cum uoles.	Cap.	128
Aream ubi frumentum teratur, ſic facias.	Cap.	129
Codicillos oleaginos, & cætera ligna.	Cap.	130
Dapem pro bubus piro florente facito.	Cap.	131
Dapem hoc modo fieri oportet.	Cap.	132
Propagatio pomorum, cæterarumq́; arborum.	Cap.	133
Prius quàm meſſem facias.	Cap.	134
Romæ tunicas, togas, ſaga, centones.	Cap.	135
Pollinctionẽ in agro Caſſinate, & Venafri.	Cap.	136
Vineam curandam partiario.	Cap.	137
Boues ferijs coniungere licet.	Cap.	138
Lucum collucare romano more ſic oportet.	Cap.	139
Si fodere uelis altero piaculo eodem modo facito.	Cap.	140
Agrum luſtrare ſic oportet.	Cap.	141
Villici officia quæ ſunt, quæ dominus præcipit.	Cap.	142
Villicæ quæ ſunt officia curato faciat.	Cap.	143
Oleam legendam hoc modo locare oportet.	Cap.	144
Oleam faciundam hac lege oportet locare.	Cap.	145
Oleam pendentem hac lege uenire oportet.	Cap.	146
Lege hac uinum pendens uenire oportet.	Cap.	147
Vinum in dolijs hoc modo uenire oportet.	Cap.	148
Qua lege pabulum hybernum uenire oporteat.	Cap.	159
Fructum ouium hac lege uenire oportet.	Cap.	150
Quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat.	Cap.	151
De ſcopis uirgeis.	Cap.	152
Vinum fecatum ſic facito.	Cap.	153
Vinum emptoribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet.	Cap.	154

per hyemẽ

Per hyemem aquam de agro depellere oportet. Cap. 155
De braſſica quod concoquit. Cap. 156
De braſsica Pythagorea quid in ea boni ſit. Cap. 157
Aluum deijcere hoc modo oportet. Cap. 158
Intertrigini remedium. Cap. 159
Luxum, ſiquod eſt, ut excantes. Cap. 160
Locum, ubi aſparagum ſeras, bene ſubigere oportet. Cap. 161
Pernas ſic ſalire oportet. Cap 162

FINIS.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RUSTICA CAPITA LIBRI I.

Græci & latini, qui de re ruſtica ſcripſerunt. Cap. 1
Quæ disiungenda ſunt ab agricultura. Cap. 2
Uti ars ex agricultura ſit concluſio. Cap. 3
Quæ agriculturæ ſint principia, & fines. Cap. 4
Quot partes habeat diſciplinæ cultura. Cap. 5
De ſolo fundi quæ, & quot ſunt uidenda. Cap. 6
Quis ſit ager optimus, & quis eo proximus, & quis deinceps. Cap. 7
Quid ſpecies uitis plurimæ ſint. Cap. 8
Quòd tribus modis terra dicitur bona, aut non bona, aut communis. Cap. 9
Quot modis metiantur rura. Cap. 10
Quo ſit uilla ſtatuenda modo, & quæ in uilla. Cap. 11
Quo ſit loco potiſsimum uilla ſtatuenda. Cap. 12
Quòd in uilla primitus faciunda ſint bubilia, & ouilia, & cellæ, & uaſa uinaria, & olearia, & alia. Cap. 13
De ſeptis, quæ tutandi fundi cauſa fieri debeant, & qualiter. Cap. 14
Ad quid inuentæ ſepes.
De eis, quæ extra fundum commoda fiant, aut incommoda. Cap. 15
Cap. 16
Quibus rebus agri colantur. Cap. 17
De numero familiæ ruſticalis, & quod operis quiſq; ager coli poſsit, & de modo cuiuſq;. Cap. 18
Quot iuga boum ſingulis iugeribus ſatis ſint, quod inſtrumentum agreſte ſemiuocale nuncupatur. Cap. 19

De eligendis bubus, & de modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Cap. 20
De canibus, ſine quibus utique uilla parum tuta ſit. Cap. 21
Qualiter uniuerſus inſtrumentorum apparatus fundi inſtituatur. Cap. 22
Quæ, & quo quicq; loco maxime oporteat ſerere. Cap. 23
Olea in quo agro ſerunda ſit, qua parte, quo ordine. Cap. 24
Vinea quo agro ſerunda ſit. Cap. 25
Quo in loco ridicæ in uinea figi debeant, & ad quam partem. Cap. 26
Quot diuidatur menſibus, & temporibus annus, & in quibus quid ſeri oportet, ac colligi de agro ſeminata. Cap. 27
Quot dies habeat quælibet quarta pars anni, & in quibus ſignis cœli intrent. Cap. 28
Quid inter fauonium, & æquinoctium uernum fieri oporteat. Cap. 29
Quæ inter æquinoctium uernum, & uergiliarum exortum fieri debeant. Cap. 30
Quid inter uergiliarum exortum, ad ſolſtitium fieri oporteat Cap. 31
Quid inter ſolſtitium, & caniculam faciendum ſit. Cap. 32
Quinto interuallo inter caniculam, & æquinoctium autumni, quæ fieri oportet. Cap. 33
Sexto interuallo ab æquinoctio autumnali, quid fieri oporteat uſq; ad brumam. Cap. 34
Septimo interuallo inter uergiliarum occaſum, & brumam, quæ fieri oportet. Cap. 35
Octauo interuallo inter brumam, & fauonium, quæ fieri oporteat. Cap. 36
De lunaribus diebus. Cap. 37
De ſtercore & ſterquilinio. Cap. 38
Quatuor eſſe genera ſeminum: & quæ quo tempore, & loco debeant ſeri. Cap. 39
Quæ ſint genera ſeminum, & quemadmodum propagari debeant, & quibus, & quo loco debeant ſeri. Cap. 40
De temporibus transferendorum ſurculorum, & quæ ſint poſt ſationem obſeruanda. Cap. 41
De melica. Cap. 42
De cythiſo. Cap. 43
Quot modij ſeruntur fabæ, tritici, ordei, farris. Cap. 44
Sata quoto quæq; die prodeant de terra. Cap. 45
Ex quibus folijs cognoſci poſſunt anni tempora. Cap. 46

Quemad-

Quemadmodum ſata ſunt tuenda. Cap. 47
Quæ in ſpica ſunt uocabula, & cauſæ eorum. Cap. 48
De fructibus maturis capiendis, & fœniſicio, & ſicilitio-
ne pratorum. Cap. 49
De meſſe, & cauſa huius uocabuli, quare meßis appellata,
quareue appellata ſint. Cap. 50
Aream qualem eſſe oporteat. Cap. 51
In ſemen quemadmodū ſpicas ſecerni oporteat, & de tritura. Cap. 52
De ſtipula. Cap. 53
De uindemia facienda. Cap. 54
De olea legenda. Cap. 55
De fœno condendo. Cap. 56
De tritico condendo. Cap. 57
De faba, & leguminibus, & uuis condendis. Cap. 58
De pomis condendis. Cap. 59
De olea condenda. Cap. 60
De amurca condenda. Cap. 61
De promendis frugibus tuendi cauſa. Cap. 62
Quemadmodum frumentum ſit promendum. Cap. 63
De amurca tuenda, ac promenda. Cap. 64
De uino promendo. Cap. 65
De olea promenda. Cap. 66
De nuce, & palmula. Cap. 67
De uuis, & malis, & ſorbis penſilibus promendis. Cap. 68
De farre promendo, aut ad cibarium, aut ſationem,
aut ad uendendum. Cap. 69

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De origine, ac dignitate rei pecuariæ. Cap. 1
De pecudibus, arietibus, & agnis. Cap. 2
De capris, hircis, & hœdis. Cap. 3
De ſue. Cap. 4
De bubus, & uaccis. Cap. 5
De aſinis. Cap. 6
De equis, & equabus. Cap. 7
De mulis, & hinnulis Cap. 8
De canibus. Cap. 9
De paſtoribus. Cap. 10
De lacte, caſeo, lana. Cap. 11

CAPITA LIBRI TERTII.

De uillaticis paſtionibus.	Cap. 1
Quæ dicatur uilla.	Cap. 2
Quæ in uilla, circum'ue eam ali, uel paſci poßint.	Cap. 3
De auibus in genere.	Cap. 4
De turdis.	Cap. 5
De pauonibus.	Cap. 6
De columbis.	Cap. 7
De turturibus.	Cap. 8
De gallinis	Cap. 9
De anſeribus.	Cap. 10
De anatibus.	Cap. 11
De leporibus.	Cap. 12
De apris.	Cap. 13
De cocleis.	Cap. 14
De gliribus.	Cap. 15
De apibus.	Cap. 16
De piſcinis.	Cap. 17

FINIS.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA CAPITA LIBRI I.

Præcepta, quæ ſequantur, qui ruſticari uelint.	Cap. 1
Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur.	Cap. 2
Quæ præcipue reſpiciendo, ante quàm ematur, notanda ſunt.	Cap. 3
De alubritate regionum.	Cap. 4
De aqua.	Cap. 5
De poſitione uillæ.	Cap. 6
De officijs patrifamiliâs.	Cap. 7
De pecore, & pecorum magiſtris.	Cap. 8
Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda ſunt.	Cap. 9

CAPITA

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Terram nec ſeneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoretur. Cap. 1
Quot ſunt genera terreni. Cap. 2
Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opera diſiunctis. Cap. 3
Quo anni tempore campi arandi ſint, & quomodo. Cap. 4
Exilis terra quomodo ſtercoretur. Cap. 5
De generibus ſeminum. Cap. 6
De generibus leguminum. Cap. 7
Quod ſit ſeminandi tempus. Cap. 8
Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminũ. Cap. 9
Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. Cap. 10
De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœnogræco, eruo, & cicera. Cap. 11
Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. Cap. 12
Pro modo cuiuſq; agri quot operæ deſignentur. Cap. 13
Quæ legumina aruis noceãt, quæq; proſint. Cap. 14
De generibus ſtercoris. Cap. 15
Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt. Cap. 16
Quemadmodum ex aruo prata fiant. Cap. 17
Quemadmodum facta prata colantur. Cap. 18
Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari, & condi debeat. Cap. 19
De area conſtituenda. Cap. 20
De meſſe facienda, & de tritura. Cap. 21
Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. Cap. 22

CAPITA TERTII LIBRI.

Quod genus uitis conueniat cuiq; ſolo, & ſtatui cœli. Cap. 1
Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam cõferendæ ſunt. Cap. 2
Nihil magis ruſticis conuenire, quàm uitem colere. Cap. 3
Quæ obſeruare decet, qui uineas inſtituit. Cap. 4
Quali ſolo, & quomodo uitiarium faciundum ſit. Cap. 5
Qualis & ex quibus partibus uitis malleolus legendus ſit. Cap. 6
Quomodo fœcunditatem uitis explores. Cap. 7
Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. Cap. 8
Quomodo amineas feraces facias. Cap. 9
Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. Cap. 10
Quæ ſpectãdæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſtinaueris. Cap. 11

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. Cap. 12
Quomodo terra paſtinetur. Cap. 13
Quot modis uitis ponetur, aut in prouincijs, aut in Italia. Cap. 14
Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo quàm nouali. Cap. 15
Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit uineis. Cap. 16
Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. Cap. 17
Quæ obſeruare debet qui uitem ponit. Cap. 18
Quàm longus debet eſſe malleolus. Cap. 19
Quot genera uitium ponenda ſint. Cap. 20
Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. Cap. 21

CAPITA QVARTI LIBRI.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. Cap. 1
Non oportere uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. Cap. 2
Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſsidua cultura adiuuetur, celeriter interire. Cap. 3
Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. Cap. 4
À conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum ne herbæ naſcantur, & uiuiradices ad unam materiam redigendas. Cap. 5
De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. Cap. 6
Tempeſtiuā eſſe pampinationē, qua digito palmites deijciuūtur. Cap. 7
Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. Cap. 8
Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. Cap. 9
Quod ſit optimum tempus putandi. Cap. 10
Quomodo malleolus reſecandus ſit. Cap. 11
Quemadmodum pedanda ſit uinea, & de canterio. Cap. 12
Quomodo uitis alliganda ſit Cap. 13
Malleolis iugum imponendum, & quàm alte canterius alleuandus ſit. Cap. 14
Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. Cap. 15
Quo tempore uiuiradix transferenda ſit. Cap. 16
Quomodo iugum faciendum ſit. Cap. 17
Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. Cap. 18
De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandum. Cap. 19

De curá

De cura, & modo alligandarum uitium. Cap. 20
Nouella uinea quomodo putanda ſit. Cap. 21
Quemadmodum ueteraneæ uineæ reſtituantur. Cap. 22
Quemadmodum eædem putentur. Cap. 23
Quæ bonus uinitor in cõſtituta iã uinea uitare, aut ſequi debet. Cap. 24
De figura falcis uineaticæ. Cap. 25
De cura adminiculandæ, iugandæq; uineæ. Cap. 26
Quæ bonus uinitor in cõſtituta iã uinea uitare, aut ſequi debat. Cap. 27
Quomodo pampinari, et quot foſſuris uinea excoli debeat. Cap. 28
De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda. Cap. 29
De ratione pedaminum, uiminum, & de ſalicto. Cap. 30
De geniſta. Cap. 31
De arundinetis. Cap. 32
De caſtaneis, & caſtanetis. Cap. 33

CAPITA QVINTI LIBRI.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. Cap. 1
De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. Cap. 2
Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. Cap. 3
De cultura prouincialium uinearum. Cap. 4
De ulmarijs faciendis. Cap. 5
De arbuſto gallico. Cap. 6
De generibus olearum. Cap. 7
De ſeminarijs oliuarum faciendis. Cap. 8
De arboribus pomiferis. Cap. 9
De inſitione arborum. Cap. 10
De cytiſo. Cap. 11

CAPITA SEXTI LIBRI.

Da bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. Cap. 1
De bubus domandis. Cap. 2
De boum cura, & cibarijs. Cap. 3
De uitijs boum, & medicinis. Cap. 4
Quæ ſint quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. Cap. 5
Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. Cap. 6
Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. Cap. 7
De uitioſis incrementis linguæ. Cap. 8
De febre boum. Cap. 9

De tuſsi boum. Cap. 9
Suppurationis remedia. Cap. 10
Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. Cap. 11
Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi, canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. 12
Ad exulcerationem pulmonis, & palati tumorem. Cap. 13
Ad talum, ſeu ungulam læſam remedia. Cap. 14
Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. Cap. 15
Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. Cap. 16
Remedia ad hauſtam hirudinem. Cap. 17
De machina facienda, qua clauſa iumenta curentur. Cap. 18
De tauri forma. Cap. 19
De forma uaccæ. Cap. 20
Quotannis delectus faciendus. Cap. 21
De conſeptis, & ſtabulis faciendis. Cap. 22
Quæ ætas idonea ad admiſſuram. Cap. 23
Remedia ad lumbricos uitulorum. Cap. 24
De caſtrandis uitulis. Cap. 25
De equis. Cap. 26
De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. Cap. 27
De indole, & forma equi. Cap. 28
De cura & medicina equorum. Cap. 29
Ad tuſsim. Cap. 30
Ad intertriginem, & ſcabiem. Cap. 31
Ad muſcas, & oculorum dolores. Cap. 32
Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. Cap. 33
De equarum rabie. Cap. 34
De mulis. Cap. 35
Ad temperandam ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. Cap. 36
De medicinis eorum. Cap. 37

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

De aſello. Cap. 1
De ouibus emendis tuendisq;. Cap. 2
De arietibus eligendis. Cap. 3
De ouibus tectis. Cap. 4
Medicinæ pecoris ouilli. Cap. 5
De caprino pecore. Cap. 6
De medicina caprarum. Cap. 7
Caſei faciendi ratio. Cap. 8

D 3

De ſuibus, & eorum medicinis. Cap. 9
De medicina ſuum. Cap. 10
De caſtratione ſuum. Cap. 11
De canibus. Cap. 12
De morbis, & medicinis canum. Cap. 13

CAPITA OCTAVI LIBRI.

De uillaticis paſtionibus. Cap. 1
De gallinarũ generib. gallis cohortalibus parãdis, & nutriẽdis. Cap. 2
De gallinarijs conſtituendis. Cap. 3
De cibarijs gallinarum. Cap. 4
De ſeruandis, & ſupponendis ouis. Cap. 5
De ouis. Cap. 6
De gallinis farciendis. Cap. 7
De palumbis, & colũbis farciẽdis, & colũbarijs cõſtituendis. Cap. 8
De alendis turturibus. Cap. 9
De turdis educandis. Cap. 10
De pauonibus educandis. Cap. 11
De numidicarũ, & ruſticarũ gallinarũ educatione. Cap. 12
De auibus, quas Græci ἀμφίβια, & latini duplicis uitæ appellant. Cap. 13
De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. Cap. 14
De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. Cap. 15
De piſcinis, & piſcibus alendis. Cap. 16
De poſitione piſcinæ. Cap. 17

CAPITA NONI LIBR.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. Cap. 1
De apibus. Cap. 2
Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimum. Cap. 3
Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionũ apium eſſe debeat. Cap. 4
De ſedibus apum eligendis. Cap. 5
De uaſis alueorum probandis. Cap. 6
Quemadmodum aluei collocandi ſint. Cap. 7
De comparandis apibus, & quemadmodum ſyluestria examina capiantur. Cap. 8
Quemadmodum uernacula examina obſeruentur, & in alueos condantur. Cap. 9

Quæ ſit forma regis apum. Cap. 10
Quomodo apum paucitas emendetur. Cap. 11
De condendo examine, & eius fuga inhibenda. Cap. 12
Remedia apum laborantium morbo. Cap. 13
Quid quoq; tempore faciant apes, & quid earum curator facere debet. Cap. 14
De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. Cap. 15
De cera facienda. Cap. 16

LIBER DECIMVS CARMINA CONTINET DE CVLTV HORTORVM.

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. Cap. 1
Quid quoq; menſe faciendũ ſit, tẽporibus accõmodando opera. Cap. 2
Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. Cap. 3

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. Cap. 1
Quemadmodũ tractare debeat penora, ſiue cellaria. Cap. 2
Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. Cap. 3
Quæ & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. Cap. 4
Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. Cap. 5
Quomodo muria dura fiat. Cap. 6
Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quõ condiantur. Cap. 7
Oxygala quomodo fiat. Cap. 8
Conditura lactucæ. Cap. 9
Cæpæ, pyrorũ, & malorũ, cæterorũq; pomorũ cõpoſitio. Cap. 10
De mella facienda, qua in condituris utuntur. Cap. 11
De aqua mulſa facienda. Cap. 12
De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. Cap. 13
De malis, & pyris in ſole ſiccandis. Cap. 14
De ficis aridis. Cap. 15
De uuis paſſis faciendis, & ſorbis ſeruandis. Cap. 16

De aceto

De aceto ficulneo faciendo.	Cap.	17
Quæ præparanda ſint uindemiæ.	Cap.	18
De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur.	Cap.	19
De ſapa & defruto coquendis.	Cap.	20
De de fruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatem.	Cap.	21
Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias.	Cap.	22
De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram uini picati.	Cap.	23
De pice nemeturica ad condituras.	Cap.	24
De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda.	Cap.	25
Remedia aceſcentis uini.	Cap.	26
De uino dulci faciendo.	Cap.	27
De alijs ſalubribus conditurarum generibus.	Cap.	28
Quẽadmodũ muſtũ ſemper dulce tanq̃ recens permaneat.	Cap.	29
Optima uini curatio, & remedia languentis uini.	Cap.	30
Si quod animal in muſtũ ceciderit, & interierit remedia.	Cap.	31
Vinum ex marrubio.	Cap.	32
Vinum ſcylliten.	Cap.	33
De aceto ſcyllitico.	Cap.	34
Vinum abſynthiten, hyſſopiten, abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo fiat.	Cap.	35
De muſto tortiuo.	Cap.	36
Vinum ſimile græco facere.	Cap.	37
Vinum myrtiten quomodo facias.	Cap.	38
Paſſum quemadmodum fiat.	Cap.	39
Lora optima quomodo fiat.	Cap.	40
Muſtum lixiuum quomodo fiat.	Cap.	41
De caſeo condendo.	Cap.	42
Vuæ ollares quemadmodũ componantur, & ſeruentur.	Cap.	43
Mala granata quemadmodum ſeruentur.	Cap.	44
Mala orbiculata, ſextiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur.	Cap.	45
De conditura inulæ.	Cap.	46
Sampſa quomodo fiat.	Cap.	47
Nigræ oliuæ conditura.	Cap.	48
Sirapa quomodo fiat.	Cap.	49
Oleum quemadmodum fiat.	Cap.	50
De oleo gleucino.	Cap.	51
Oleum ad unguenta quemadmodum facias.	Cap.	52
De ſalſura ſuillæ carnis.	Cap.	53

Rapa,& napos quemadmodum condias. Cap. 54
Sinapim quemadmodum facias. Cap. 55
Oleris atri,& ſiſeris radicem quemadmodum condias. Cap. 56
Moretum,oxyporum,uel,ut alij,oxygarum quemadmodum componas. Cap. 57

CAPITA LIBRI DE ARBORIBVS.

De uitiario faciendo. Cap. 1
Qualia ſemina,& quando legas. Cap. 2
Quemadmodum ſemina eligas,& de habitu terræ. Cap. 3
De generibus uinearum. Cap. 4
Quemadmodum uites coli debeant. Cap. 5
De reſecanda uinea uetere,& propaganda. Cap. 6
De propagatione. Cap. 7
De inſitionibus fructuoſis,quæ uites fœcundas faciunt. Cap. 8
Vt uua complura genera acinorum habeat. Cap. 9
Vindemiam quomodo putes. Cap. 10
De pampinatione. Cap. 11
De foſſura. Cap. 12
Ne rubigo uineam uexet. Cap. 13
Ne formica uitem aſcendat. Cap. 14
Ne ſorices,aut uolucra uitem lædant. Cap. 15
De arbuſtis. Cap. 16
De oliuetis. Cap. 17
De pomario conſtituendo. Cap. 18
De ſcrobibus faciendis. Cap. 19
Quomodo ſemina legas. Cap. 20
Quando ficus ſerenda ſit. Cap. 21
De nuce ſerenda. Cap. 22
De malo punica ſerenda. Cap. 23
De piro. Cap. 24
De malis ſerendis. Cap. 25
De inſitione arborum. Cap. 26
Quòd omnium generum ſurculi omnibus arboribus inſeri poßint. Cap. 27
De cythiſo. Cap. 28
De ſalice,& geneſta,& arundine. Cap. 29
De uiola,& roſa. Cap. 30

PAL

PALLADII TITVLI LIBRI PRIMI.

De præceptis rei ruſticæ Tit. I
De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit. T. II.
De aëris probatione. T. III.
De aqua probanda. T. IIII.
De qualitate terrarũ T. V.
De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſententijs. T. VI.
De agri electione, & ſitu. T. VII.
De ædificio. T. VIII.
De hybernis, & æſtiuis manſionibus, & pauimentis. T. IX.
De calce, & arena. T. X.
De latericijs parietibus. T. XI.
De lumine, & altitudine. T. XII.
De cameris cannicijs. T. XIII.
De opere albario. T. XIIII.
De tectorijs. T. XV.
De uitanda ualle, quæ propter aquas diligi ſolet. T. XVI.
De ciſternis, & maltha fridaria. T. XVII.
De cella uinaria. T. XVIII
De horreo. T. XIX.
De olei factorio. T. XX.
De ſtabulis equorum, & boum. T. XXI.
De corte. T. XXII.
De aularijs. T. XXIII.
De columbarijs. T. XXIIII.
De turturario. T. XXV.
De turdis. T. XXVI.
De gallinis. T. XXVII.
De pauonibus. T. XXVIII.
De phaſianis. T. XXIX.
De anſeribus. T. XXX.
De piſcinis. T. XXXI.
De fœnili, paleario, & lignario. T. XXXII.
De ſterquilinio. T. XXXIII.
De locis horti, & pomarij, & ſepibus, & ſerendi tempore. T. XXXIIII.
De remedijs horti, uel agri. T. XXXV.
De area. T. XXXVI.
De apium caſtris. T. XXXVII.
De uaſculis apium formandis. T. XXXVIII
De apibus emendis. T. XXXIX.
De balneis. T. XL.
De malthis, calidaria, & frigidaria. T. XLI.
De piſtrino. T. XLII.
De inſtrumentis agreſtium. T. XLIII.

De ablaq.

TITVLI MENSIS IANVARII.

De ablaqueandis uitibus. Titul. I.
De pratis abſtinendis in locis macris. Tit. II.
De proſcindendis agris,& iungendis bobus,uel arandi diſciplina. T. III.
De ordeo gallatico ſerendo. T. IIII.
De cicerula ſerenda cum diſciplina ſua. T. V.
De uicia ſerenda non ad pabulum ſecanda,ſed ad ſemina redigenda cum diſciplina ſua. T. VI.
De fœnograeco ſerendo legendi ſeminis cauſa cũ diſciplina ſua. T. VII.
De eruo ſerendo. T. VIII.
De ſarriendis frumentis,& leguminibus cũ diſciplinis ſuis. T. IX.
De paſtinandi generibus,& ſcrobibus uitium. T. X.
De tabulis uinearum. T. XI.
De menſura paſtini Italica. T. XII.
De ſolo,& cœlo,& loco pangendis uineis congruenti,& ea,quæ illuc pertinet,diſciplina. T. XIII.
De hortis,in eodem de lactuca ſerenda cum diſciplina ſua,item naſturtio, ſimiliter & eruca,item caulibus,allio,& ulpico. T. XIIII.
De pomis,in eo de ſorbo,de amygdalo. T. XV.
De nuce iuglande cum diſciplinis ſuis,de alijs pomis,quorum diſciplina ſuis menſibus continetur. T. XVI.
De ſignandis animalibus,& lardi,& pernarum confectione,& echini,& rapis. T. XVII.
De oleo myrtino. T. XVIII.
De uino myrtite. T. XIX.
De oleo laurino. T. XX.
De lentiſcino oleo. T. XXI.
De gallinarum partu. T. XXII.
De cædenda materie. T. XXIII.
De horis. T. XXIIII.

TITVLI MENSIS FEBRVARII.

De pratis ſeruandis,& lætamine ſaturandis. T. I.
De proſcindendis,& collibus. T. II.
De ſatione trimeſtri. T. III.
De ſerenda lenticula cũ diſciplina ſua,item de cicerula. T. IIII.
De ſerendo cannabo. T. V.
De agris medicæ parandis. T. VI.

De eruo ſerendo. T.VII.
De curandis uitibus,& arboribus,& ordeo gallatico ſerendo. T.VIII.
De ponendis uineis, paſtino, uel ſcrobibus,aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet,diſciplina. T.IX.
De arbuſtiuis uitibus,& plantis arborum uitiferarum. T.X.
De uineis prouincialibus. T.XI.
De putandis uineis communibus altis,uel humilibus. T.XII.
De putatione arbuſti. T.XIII.
De prouincialibus uineis putandis. T.XIIII.
De nouellæ uitis putatione. T.XV.
De propaginibus. T.XVI.
De inſitionibus. T.XVII.
De inſtituendis oliuetis. T.XVIII.
De pomiferis,& ſpatijs earum generale præceptum. T.XIX.
De fodiendis palandis,& ligandis uineis,uel lætandis arboribus,& plantis circumfodiendis. T.XX.
De roſis,lilijs,croco,uiolis conſerendis. T.XXI.
De lini ſemine ſerendo. T.XXII.
De cannetis,& aſparagis,& plãtis ſalicum,& geneſtæ, & ſeminarijs myrti,& lauri. T.XXIII.
De hortis,& in eo de ſepibus,de lactuca,carduo,naſturtio, coriãdro,papauere,allio,ulpico,,de ſatureia cum diſciplina ſua, itẽ de cepullis ſimiliter,de aneto,ſinapi,de caulibus cũ diſciplina ſua,de aſparagis, de malua,menta,fœniculo,paſtinaca,cunela,cærefolio,beta,porro cum diſciplina ſua,inula,& colocaſijs,cimino,& aniſo. T.XXIIII.
De pomis,& primo de piro,de malo cydonio,ſiliqua,moro,auellana,mixta cum diſciplinis ſuis. T.XXV.
De educatione porcorum. T.XXVI.
De uino myrtite aliter. T.XXVII.
De uite thyriaca. T.XXVIII.
De uua ſine granis. T.XXIX.
De uite nimis lachrymoſa. T.XXX.
De myrtitis alia confectio ſecundum græcos. T.XXXI.
Vt propomata ſponte naſcantur. T.XXXII.
Vt uitis botriones uarios ferat. T.XXXIII.
De horis. T.XXXIIII.

De putandis uineis, & inſerendis, & pangendis uitibus. T.I.
De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindēdis agris. T.II.
De panico, & milio ſerendo cum diſciplina. T.III.
De cicere ſerendo cum ordine ſuo. T.IIII.
De cannabo. T.V.
De cicera. T.VI.
De nouellis puluerandis, & fodiendis, uitibus palandis, ac ligandis, & ueteranis uineis reſtituendis, & ægris, & læſis. T.VII.
De oleis amurca ſaginandis, et cætera earum cura, item de ſeminarijs, & roſarijs faciendis, uel colendis, & ſarriendis frumentis. T.VIII.
De hortis, in eo de carduis cum diſciplina, de ulpico, allio, & cepulla, cunela, ancto, ſinapi, caulibus, maluis, armoraceæ, origana, lactuca, beta, porro, cappari, colocaſijs, ſatureia, naſturtio, intybis, raphanis, de melonibus, & cucumere cum diſciplina ſua, item de aſparagis, & ſpongijs eorum, ſimiliter & ruta, & coriandro cum diſciplina ſua, & cucurbita ſimiliter, et blito, item de aniſo, & cimino. T.IX.
De pomis, in eo de malo punico cum diſciplina, & uini ſui confectione, de citreo ſimiliter, de meſpilo, & de fico cū diſciplinis ſuis, & alijs pomis, quorum diſciplina ſuis menſibus continetur. T.X.
De comparandis bobus, & tauris, ac uaccis. T.XI.
De domandis bobus. T.XII.
De equis, equabus, & pullis, & ætate eorum. T.XIII.
De mulino genere, & aſinis. T.XIIII.
De apibus. T.XV.
De hortis. T.XVI.

TITVLI MENSIS APRILIS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. T.I.
De inſerenda olea, uel oleaſtro, de uineis, & ſeminarijs fodiendis, & inſerendis uitibus, & agris humidis, et pinguibus proſcindēdis. T.II.
De hortis, in eo de caulibus, item do apio, de atriplice, de ocymo cum diſciplinis ſuis, item de melone, cucumere, porro, cappari, ſerpillo, colocaſia, lactucis, beta, cepullis, coriādro, intybis, cuburbitis, ac menta. T.III.
De zizipha cum diſciplina ſua, & de alijs pomis, quorum ſuis menſibus diſciplina deſcripta eſt. T.IIII.

De oleo

De oleo uiolaceo, & uino. T.V.
De armētis, in eo de uitulis nutriēdis, de tōſuris, et ſignaturis. T.VI.
De apibus, in eo de ueſtigandis apibus, & purgandis aluearijs. T.VII.
De hortis. T.VIII.

TITVLI MENSIS MAII.

De panico, & milio, de florentibus ſatis, de recidendo fœno. T.I.
De nouellæ ſarmentis relinquendis, & pampinandis uitibus. T.II.
De proſcindendis, & aperiendis nouis agris. T.III.
De occandis uitibus arboribusq́;, & rude cædenda, fodiendis ſeminarijs, putandis oleis, ac lupino uertendo. T.IIII.
De hortis, in eo de ſpatijs, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta. T.V.
De pomis, de flore mali punici, perſico emplaſtrando, citro inſerendo, & ficu plantanda, uel inſerenda, de zizipha, & palma plantandis. T.VI.
De armentis, in eo de caſtrandis bobus. T.VII.
De tonſuris ouium. T.VIII.
De caſeo faciendo. T.IX.
De apibus T.X.
De pauimentis, & ſolarijs. T.XI.
De lateribus faciendis. T.XII.
De roſato. T.XIII.
De oleo liliaceo. T.XIIII.
De oleo roſeo. T.XV.
De rodomelli. T.XVI.
De roſis uiridibus ſeruandis. T.XVII.
De hortis. T.XVIII.

TITVLI MENSIS IVNII.

De area paranda. T.I.
De meſſibus. T.II.
De agris proſcindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœnogræco, lenticula, faba, lupino colligendis. T.III.
De hortis, in eo de braſſica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro. T.IIII.
De pomis, in eo de flore punici, de piro, de malo, zizipho, de fico, de emplaſtratione. T.V.

De armentis,in eo de caſtratura,de caſeo,de tonſuris. T.VI.
De apibus,in eo de legendo, & conficiendo melle,uel cera,de ſeruandis examinibus,& ſignis eorum,& regibus,de inopia examinum ſupplenda. T.VII.
De pauimentis,& latere. T.VIII.
Qualiter fructuum uenturorum experimenta ſumantur. T.IX.
De oleo chamæmilleo. T.X.
De œnante. T.XI.
De alica. T.XII.
De horis. T.XIII.

TITVLI MENSIS IVLII.

De iterandis agris,de meſſe triticea, de extirpandis uepribus, & filicis, de arboribus operiendis,puluerandis nouellis. T.I.
De hortis,in eo de cepullis,radicibus atriplice,ocymo,malua,beta,lactuca,porro,item napis,& rapis cum diſciplina ſua. T.II.
De pomis,in eo de emplaſtratione,de piro,malo citreo,ficu,palma. T.III.
De armentis,& gregibus,in eo de admittendis tauris,& arietibus. T.IIII.
De extirpando gramine. T.V.
De uino ſcyllite. T.VI.
De hydromelli. T.VII.
De aceto ſcyllitico. T.VIII.
De ſinapi. T.IX.
De horis. T.X.

TITVLI MENSIS AVGVSTI.

De agris exilibus arandis,de apparanda uindemia,de occatione uinearũ locis frigidis. T.I.
De exili,& miſera uinea reficienda. T.II.
De pampinandis,& obumbrandis uitibus, & extirpandis carites,atque ſiliceis. T.III.
De urendis paſcuis. T.IIII.
De hortis,in eo de rapa,& napo,de radice cum diſciplina ſua,de paſtinaca. T.V.
De pomis. T.VI.
De apibus. T.VII.

De aqua inuenienda. T. VIII.
De puteis. T. IX.
De aqua probanda. T. X.
De aquæ ductibus. T. XI.
De menſuris, & ponderibus fiſtularum. T. XII.
De omphacomelli. T. XIII.
De boris. T. XIIII.

TITVLI MENSIS SEPTEMBRIS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, de ſter/corando. T. I.
De ſerendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. T. II.
De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, & diuerſis reme/dijs ad ſationem pertinentibus. T. III.
De ſerendo ordeo canterino. T. IIII.
De lupino ſerendo. T. V.
De piſo ſerendo. T. VI.
De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad medicam. T. VII.
De uicia, fœnogræco, & farragine ſerendis. T. VIII.
De lupino ſerendo, q natus euertatur, ut loca fœcũdet exilia. T. IX.
De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. T. X.
De uindemia celebranda. T. XI.
De panico, & milio metendis, & faſelo ad eſcam ſerendo, & appa/randis aucupijs. T. XII.
De hortis, in eodem de papauere, braßica, thymo, origano, cappari cũ di/ſciplinis ſuis, item gith, naſturtio, anetho, radicibus, paſtinacis, cærefo/lio, lactuca, betis, coriandris, rapis, & napis. T. XIII.
De pomis, in eo de tubere. T. XIIII.
De pauimentis ſolariorum, & lateribus. T. XV.
De diamoro. T. XVI.
De ſeruandis uuis. T. XVII.
De uite, cuius fructus humore putreſcit. T. XVIII.
De boris. T. XIX.

TITVLI MENSIS OCTOBRIS.

De adoreo,& tritico,& ordeo canterino,& eruo,& lupino,& piſo,& ſiſa/
mo,& faſelo ſerendis. T. I.
De lini ſemine ſerendo. T. II.
De notãda uitiũ fertilitate,qua prouidebimus panctioni. T. III.
De ponendis uineis,uel propagandis,reparandis,putandis,&
arbuſtis. T. IIII.
De ablaqueanda nouella. T. V.
De utilitate propagandæ nunc uineæ. T. VI.
De inſerendis arboribus , uel uitibus T. VII.
De oliuetis inſtituendis, & colendis,lætandis,uel remedijs eo/
rum, uel foßis,riuisq; purgandis. T. VIII.
Remedium,ſi uua compluta eſt. T. IX.
De oleo uiridi faciendo,& laurino. T. X.
De hortis,in eo de intybis,de carduis,de ſinapi malua cũ diſciplinis,item
de anatho,cepulla,menta,paſtinaca,thymo,origano,cappari,beta,ar/
moracea,porrõ transferendo,& ocymo. T. XI.
De pomis,in eo de palma,piſtaceis,ceraſis,& alijs pomis,quorũ permen
ſes ſuos diſciplina digeſta eſt,item de cõdiendis pomis. T. XII.
De apibus. T. XIII.
Quæ Græci,uel alij ſuper uina condienda,curandaq; dixe/
runt. T. XIIII.
De roſato ſine roſa. T. XV.
De uinis pomorum. T. XVI.
De œnomelli. T. XVII.
De defruto, carœno,ſapa. T. XVIII.
De paſſo. T. XIX.
De cydonite. T. XX.
De fermento muſteorum ſeruando. T. XXI.
De uua paſſa. T. XXII.
De boris. T. XXIII.

TITVLI MENSIS NOVEMBRIS.

De ſatione tritici,farris,ordei,fabæ cum diſciplina ſua,de lenticula ma/
ture ſerenda,de lini ſemine. T. I.
De pratis nouis inſtituendis,ponendis uitibus,& propagandis,& cir/
cum fodiendis nouellis,ac recidendis mergis. T. II.
De uinea ueteri in iugo,uel pergula reparanda. T. III.

De pu/

De putandis uitibus, & arboribus locis tepidis, & oliuetis, & facien-
do oleo. T. IIII.
De oliuetis ponendis, & curandis ægris arboribus, corbibus, palis, ri-
dicis faciendis, oleo laurino faciendo. T. V.
De hortis, in eo de allio ulpico cum diſciplinis, de cepullis, & plantis car-
duorum, de armoracea, & cunela. T. VI.
De pomis, in eo de perſico, de pinu, de prunis, de caſtaneis cum omni diſci-
plina, & pomis aliorum menſium. T. VII.
De apibus, in eo de mundandis, ac muniendis caſtris earũ. T. VIII.
Remedium uitibus, quæ ſine fruge luxuriant. T. IX.
Remedium ſterili uiti. T. X.
De roſario ex paucis uirgulis inſtituendo. T. XI.
De uua, quæ uſq; ad uer reſeruetur in uite. T. XII.
De gregibus ouilli generis, & caprini, & paſcendi ordine. T. XIII.
De glandibus legendis. T. XIIII.
De materie cædenda. T. XV.
De transferendis arboribus maioris ætatis. T. XVI.
De oleo faciendo ſecundum Græcos, & emendando. T. XVII.
Oleum liburnico ſimile. T. XVIII.
Vt oleum ſordidum purges. T. XIX.
De oleo odoris horrendi. T. XX.
De oleo rancido curando, & emendando. T. XXI.
De condiendis oliuis. T. XXII.
De horis. T. XXIII.

TITVLI MENSIS DECEMBRIS.

De ſerendis frumentis, & faba, & lini ſemine. Tit. I.
De fodiendis paſtinis, & cædenda materie, palis, & ridicis, & oleo lauri-
no, ac myrtino. T. II.
De hortis, in eo de lactuca, allio, ulpico, cepulla, ſinapi, & cu-
nela. T. III.
De pomis, in eo de hypomelidibus, & aliorũ menſiũ pomis. T. IIII.
De rapis condiendis. T. V.
De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, & auium laqueis di-
ſponendis. T. VI.
De horis. T. VII.

FINIS.

M. CATO DE RE RUSTICA.

EST INTERDVM *præſtare populo, mercaturis rem quærere, ni tam periculoſum ſiet, & item fœnerari, ſi tam honeſtum ſiet. Maiores enim noſtri ſic habuere, & ita in legibus poſuere, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimarint fœneratorem, quàm furem, hinc licet exiſtimari. Et uirum bonum cum laudabant, ita laudabant. Bonũ agricolam, bonumq́; colonũ. Ampliſsime laudari exiſtimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorẽ aũt ſtrenuũ, ſtudioſumq́; rei quærendæ exiſtimo, uerum (ut ſupra dixi) periculoſum, & calamitoſum. At ex agricolis & uiri fortiſsimi, & milites ſtrenuiſsimi gignuntur, maximeq́; pius quæſtus, ſtabiliſsimusq́; cõſequitur, minime inuidioſus. Minimeq́; malecogitãtes ſunt, q in eo ſtudio occupati ſunt. Nunc (ut ad rem redeam) quod promiſi inſtitutum primũ hoc erit.* I.

PRAEDIVM *cum comparare cogitabis, ſic in animo habeto uti ne cupide emas, né ue opera tua parcas uiſere, & ne ſatis habeas ſemel circumire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonũ erit. Vicini quo pacto niteant, id animaduertito. In bona regione bene nitere oportebit, & uti eò cũ introẽas, circũſpicias. uti inde exiri poſsit, uti bonum cœlum habeat, ne calamitoſum ſiet. ſolum bonũ ſua uirtute ualeat. Si poteris ſub radice montis ſiet, in meridiem ſpectet, loco ſalubri, operariorum copia ſiet, boumq́;, ibiq́; aquariũ, & oppidũ ualidũ propè ſiet, aut mare, aut amnis, quà naues ambulãt, aut uia bona, celebrisq́;. Siet autem & in iis agris, qui non ſæpe dominos mutant, qui in his agris prædia uendiderint, quos pigeat uendidiſſe, uti bene ædificatum ſiet. Caueto ne alienam diſciplinam temere cõtemnas. De domino bono colono, bonoq́; ædificatore melius emetur. Ad uillam cum uenies, uideto uaſa, torcula, & dolia, multa ne ſient. ubi nõ erũt, ſcito pro ratione fructuum eſſe. Inſtrumenti magni ne ſiet, bono loco ſiet. Videto quamminimi inſtrumenti ſumptuoſus ager ne ſiet. Scito idem agrum quod hominem, quamuis quæſtuoſus ſiet ſi ſumptuoſus erit, relinquit nõ multum. Prædium quod primum ſiet, ſi me rogabis, ſic dicam. De omnibus agris, optimoq́; loco ſi emeris iugera agri centum, uinea eſt prima ſi uino multo ſiet. Secundo loco hortus irriguus, tertio ſalictum, quarto oletum, quinto pratum, ſexto campus frumentarius, ſeptimo ſylua cædua, octauo arbuſtum, nono glandaria ſylua.* II.

PATER *familiâs ubi ad uillam uenit, ubi larem familiarem ſa/
lutauit, fundum eodem die, ſi poteſt, circumeat, ſi non eodẽ die, at po/
ſtridie, ubi cognouit quomodo fundus cultus ſiet, operaq; quæ facta,
infectaq; ſient. poſtridie eius diei uillicũ uocet, roget, quid operis ſiet
factum, ſatis ne tempori opera ſient cõfecta, quæ durare poßint, quid
reſtet, aut quæ reliqua ſient conficienda, & quid factum uini, frumen/
ti, aliarumq; rerum omniũ. ubi ea cognouit, rationẽ inire oportet ope/
rarium dierum. Si ei opus nõ apparet, dicit uillicus ſedulo ſe feciſſe,
ſeruos nõ ualuiſſe, tempeſtates malas fuiſſe, ſeruos aufugiſſe, opus pu/
blicum effeciſſe. ubi eas, aliasq; cauſas multas dixerit, ad rationẽ ope
rum, operarumq; uillicũ reuoca. Cum tempeſtates, pluuiæ'ue fuerint,
uideto quot dies, quæ'ue opera per imbrem fieri potuerint, dolia la/
uari, picari, uillã purgari, frumentũ transferri, ſtercus foras efferri,
ſterquilinium fieri, ſemen purgari, funes ueteres ſarciri, nouosq; fieri
centones, cuculionés ue familiã oportuiſſe ſibi ſarcire. Per ferias ue/
ro foſſas ueteres tergeri, uiam publicam muniri, uepres recidi, hortũ
fodiri, pratum purgari, uirgas uinciri, ſpinas runcari, cremariq;, ex
piſcina immundicias afferri, mũdicias fieri. ſeruis excocta cibaria nõ
tanta dari, quanta cũ ſine tempeſtate operãtur in aruis. Vbi hæc co/
gnita æquo animo ſient, quæ'ue reliqua opera ſient, curare uti perfi/
ciantur. rationes putare argentariã & frumentariã familiæ, pabuliue
cauſa, quæ parãda ſient parare, rationẽ itẽ uinariã, oleariamq;, quid
uænierit, quid exactũ ſiet, quid reliquũ ſiet, quidq; ſiet, quod uæneat,
quæ ſatis accipiunda ſient, ſatis accipiantur. reliqua quæ ſient, ut cõ/
parcant. Siqua deſint in annũ, uti comparentur, quæ ſuperſint, uti uæ/
neant quæ opus ſient locato, locentur quæ deinde opera fieri uelit, &
quæ locare uelit, imperet, & ea ſcripta relinquat. Pecus conſyderet,
auctionẽ uti faciat. Vendat oleum, ſi preciũ habeat, uinũ frumentumq;
quod ſuperſit. Vendat boues uetulos, armenta reijcula, oues reijculas,
lanã, pelles, ploſtrũ uetus, ferramẽta uetera, ſeruũ ſenem, ſeruũ mor/
boſum, & ſiquid aliud ſuperſit, uendat. Patremfamiliâs uendacem,
non emacem eſſe oportet.*
III.

PRIMA *adoleſcentia patrẽfamiliæ agrũ ſtatim conſerere ſtude/
re, ædificare diu cogitare oportet, cõſerere cogitare nõ oportet, ſed fa
cere. ubi ætás acceßit ad ãnos triginta ſex, tum ædificare oportet. Si
agrũ conſitũ habeas, tũ ita ædifices, ne uilla fundũ quærat, néue fũ/
dus uillam. Patremfamiliæ uillã ruſticã bene ædificatã habere expe
dit, & cellam oleariã, uinariamq; inſtructã, & dolia multa, uti lubeat
caritatem expectare, & id rei & uirtuti, & gloriæ erit. Torcularia bo
na habere*

na habere oportet, ut opus bene effici poſſit. Olea ubi lecta fiet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. Cogitato quot annis tempeſtates magnas uenire, & oleam deijcere ſolere. Si cito ſuſtuleris, & uaſa parata erunt, nihil damni erit ex tempeſtate, & oleum uiridius, & melius fiet. Si in terra, uel tabulato olea nimium diu erit, putreſcet, oleũ fœtidum fiet, ex quauis olea oleum uiridius, uel bonũ fieri poteſt, ſi tempori facies. In iugera oleti centũ uiginti, uaſa bina eſſe oportet. Si oletum bonum, beneq́; frequens, cultumq́; erit, trapetos bonos, priuos impares eſſe oportet, ut ſi orbes contriti fient, cõmutare poſſis, funes loreos, priuos, uectes ſenos, fibulas duodenas, medipontos, priuos, loreos, trochleas græcanicas binas, quæ funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octonis, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas uoles facere, tardius ducentur, ſed minore labore. IIII.

BVBILIA bona, beneq́; ædificata, bonas præſepes, faliſcas habeãt clatratas. Clatros inter ſe oportet pede diſtare. Si ita feceris, pabulũ boues nõ eijcient. Villã ſuburbanã pro copia ædificato in bono prædio. Si bene ædificaueris, beneq́; poſueris eã, ruri ſi recte habitaueris, libẽtius, & ſæpius uenies, fũdus melior erit, minusq́; peccabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior eſt. Vicinus bonus eſto. Familiã ne ſiueris peccare. Si te libẽter uicinitas uidebit, facilius tua uendes, operas facilius locabis, operarios facilius cõduces. Si ædificabis, operis iumentis, materia iuuabũt. Si qd (bona ſalute) uſ.i, benigne defendẽt. V.

HAEC erunt uillici officia. Diſciplina bona utatur. Feriæ ſeruentur. Alieno manum abſtineat. Sua ſeruet diligenter. Litibus familia ſuperſedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo uindicet. Familiæ male ne ſit, prouideat, ne algeat, ne eſuriat, & opere bene exerceat, ſic facilius malo, & alieno prohibebit. Villicus ſi nolet male facere, nõ faciet. Si paſſus erit, dominus impune ne ſinat eſſe. Pro beneficio gratiam referat, ut alijs recte facere libeat. Villicus ne ſit ambulator, ſobrius ſiet ſemper. Ad cœnam nequo eat. Familiã exerceat, conſyderetq́;, ut quæ dominus imperauerit, fiant. Ne plus cenſeat ſapere ſe, quàm dominũ. Amicos domini eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus ſiet, auſcultet. Rem diuinam niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui ſemen, cibaria, far, uinũ, oleum mutuũ dederit nemini. Duas, aut tres familias habeat, unde utenda roget, & quibus det. præter eas nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, pollintorem diutius eundem ne habeat die. Nequid emiſſe uelit inſciente domino, neu quid dominum celauiſſe uelit. Paraſitum

ne quem habeat. Augurem, aruſpicem, ariolum, Chaldæum ne quem
conſuluiſſe uelit. Segetem ne defrudet, nam id infelix eſt. Opus ruſti/
cum omne curet uti ſciat facere, & id faciat ſæpe, dũ ne laſſus fiat. Si
fecerit, ſcibit in mente familiæ quid ſiet, & illi animo æquiore faciẽt.
Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & ualebit rectius, & dormibit li
bentius. Primus cubitu ſurgat, poſtremus cubitũ eat, prius uillam ui/
deat clauſa uti ſiet, & uti ſuo quiſq; loco cubet, & uti iumenta pabulum
habeant. Boues maxima diligentia curatos habeto. Bubulcis obſequi/
tor ſtatim, quo libentius boues curent. Aratra, uomeresq́; facito, uti bo
nos habeas. Terram carioſam caueto ne ares, né ue ploſtrũ, né ue pe/
cus in eam impellas. Si ita non caueris, quò impuleris, triennio fructũ
amittes. Pecori, & bubus diligẽter ſubſternatur, ungulæ curentur. Sca
biem pecori, & iumẽtis caueto, id ex fame, & ſi impluit fieri ſolet. Ope
ra omnia mature conficias face. Nam res ruſtica ſic eſt, ſi unã rem ſe/
rò feceris, omnia opera ſerò facies. Stramenta ſi deerunt, frondem ili/
gneam legito, eam ſubſternito ouibus, bubusq́;. Sterquiliniũ magnum
ſtude ut habeas. Stercus ſedulo conſerua. cum exportaueris ſpargito,
& cõminuito. Per autumnum euehito. Circum oleas autumnitate abla
queato, & ſtercore addito confoueto, frondem populneam, ulmeam,
querneamq́; cædito, & per tempus eam condito, non peraridam pabu
lum ouibus. Item fœnũ, cordum, ſicilimenta de prato demito, eaq́; ari/
da cõdito. Poſt imbrem autumni rapinã pabulũ, lupinũq́; ſerito. VI.

AGRVM quibus locis cõſeras, ſic obſeruari oportet. Vbi ager
craſſus, & lætus eſt ſine arboribus, eum agrum frumentariũ eſſe opor/
tet. Idem ager ſi nebuloſus eſt, rapa, raphanos, milium; panicum id
maxime ſeri oportet. In agro craſſo, & caldo oleam conditiuam, ra/
dium maiorem ſalentinam, orchitem poſcam, ſergianam, colminia/
nam, albicerem, quam earum in his locis optimã dicent eſſe, eam ma/
xime ſerito. Hoc genus oleæ in uigintiquinq;, aut triginta pedes con/
ſerito. Ager oleto conſerundo, qui in uentũ fauonium ſpectabit, & ſoli
oſtentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior
erit, ibi oleam licinianam ſeri oportet. Sin in loco craſſo, aut caldo ſe/
ueris, hoſtus nequam erit, et ferundo arbor peribit, & muſcus ruber
moleſtus erit. Circum coronas, & circum uias ulmos ſerito, et populos
uti frondem ouibus, & bubus habeas, & materiam, ut ſi quid opus erit
parata ſiet. Sicubi in his locis ripæ, aut locus iunctus humectus erit,
ibi cacumina populorum ſerito, & arundinetum. Id hoc modo ſerito,
bipalio uortito, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio
ſerito. Ibiq́; corudam ſerito, unde aſparagi fiant. Nam conuenit
arundinetum.

arundinetum cum coruda, eo quia foditur, & incenditur, & umbram per tempus habet. Salicem græcam circum arundinetũ ſerito, uti ſiet, qui uineam alliges. Vineam quo in agro conſeri oportet, ſic obſeruato. Qui uino locus optimus dicetur eſſe, & oſtentus ſoli, ibi amineum minuſculum, & geminum eugeneum, & helueolum minuſculum conſerito. Qui locus craſſus erit, aut nebuloſior, ibi amineũ maius, aut murgentinum, aut apicium lucanũ ſerito. Cæteræ uites, & de his miſcellæ maxime in quemuis agrum conueniunt. VII.

FVNDO *ſuburbano arbuſtũ maxime conuenit habere, uti ligna & uirgæ ſalicti uenire poßint, & domino fiat, qui utatur. In eodem fundo ſuum quodq. fructi genus conſeri oportet, arbuſtoq; uitem copulari. Amineum minuſculum, & maiuſculum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in uinaceis conduntur. eadem in ſapa, & muſto recte conduntur, quas ſuſpendas duracinas, amineas maiores, & ſcantianas opportuniſſimas eſſe, hæ & ad fabrum ferrarium pro paßis recte ſeruantur. Poma, mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, item alia conditiua mala muſtea, & punica, eo lotium ſuillum, aut ſtercus ad radicem eorum addere oportet, uti ſtabilia mala fiant. Pira uolema, aniciana, & ſementina. Hæc conditiua in ſapa bona erunt, tarentina, muſtea, & cucurbitina. Item alia genera quamplurima ſerito, aut inſerito, oleas orchites, poſias, eæ optimæ conduntur, uel uirides in muria, uel in lentiſco contuſæ. Orchites ubi nigræ erunt, & ſiccæ, ſale confricato dies duos, poſtea ſalem excutito, in ſolem ponito biduum, uel ſine ſale in defrutum condito. Sorba in ſapa cum uis cõdire, uel ſiccare, uiridia facias. item pirea eodem modo facias.* VIII.

FICOS *mariſcas in loco cretoſo & aprico ſerito, africanas, & herculanas, ſaguntinas, hybernas, telanas, atras pediculo longo, eas in loco craſſo, aut ſtercorato ſerito. Pratum ſi irriguum habebis, fœnum non deficiet. ſi non, & erit ſiccum, ſummittito ſub urbe hortum omne genus, coronamenta omne genus, bulbos megaricos, myrtũ cõiugulum, & album, & nigrum, laurum delphicam, & cypricam, & ſyluaticam, nuces caluas, auellanas, prænestinas, & græcas, hæc facito uti ſerantur.* IX.

FVNDVM *ſuburbanum, & qui eum fundum ſolum habebit, ita paret, itaq; cõſerat, uti quamfertilißimũ habeat. Salicta locis aquoſis, uictis, umbroſis, propterq; amnes ibi ſeri oportet. Et id uideto, uti aut domui opus ſient, aut ut uenire poßint. Prata irrigua, ſi aquam habebis, id potißimum facito, ſi aquã non habebis, ſic ut habeas quamplurimum facito. Hoc modo prædium quoduis expedit facere.* X.

OLIVETVM *agri ducentorumquadraginta iugerum habere oportet uillicum, uillicam, operarios quinque, bubulcos tres, ſubulcũ unum, aſinarium unum, opilionem unum. Summa hominũ* XIII. *boues ternos, aſinos inſtratos clitellarios, qui ſtercus uectent tres, aſinũ unum ad oues centũ, uaſa olearia inſtructa, iuga quinq;, ahenũ unum quod capiat quadrantalia triginta, operculum aheni unum, uncos ferreos tres, urceos aquarios tres, infundibula duo, ahenũ aliud quod capiat quadrantalia decem, aheni operculum, urceos tres, labellum pollulum, amphoras olearias duas, urnam quinquagenariam unam, trullas tres, ſitulum aquarium unum, peluim unam, matellionem, trullum ſcutriſcum unum, matellam, naſiternam unam, candelabrum unum, ſextarium unum, ploſtra maiora tria, aratra cum uomeribus ſex, iuga cum loris ornata tria, ornamenta bubus ſex, urpicem unũ, crates ſtercorarias quatuor, ſcirpeas ſtercorarias tres, ſemuncias tres, inſtrata aſinis tria ferramenta, furcas ferreas octo, ſarcula octo, palas quatuor. rutra quinq;, raſtros quadridẽtes duos, falces fœnarias tres. ſtramentarias ſex, arborarias quinq;, ſecures tres, cuneos tres, fiſtulã farrariam unam, forcipes duas, rutabulum unum, foculos duos, dolia olearia decem, labra totidẽ, dolia queis uinaceos condat decem, amurcaria decem, uinaria decem, frumentaria uiginti. labrum lupinarium unum, ſerias ſex, labrum uinaticum unum, ſolium unum, labra aquaria quinque. opercula dolijs, & ſerijs priua plura, molas aſinarias unas, & truſatiles unas, hiſpanienſes unas, mollilia tria, abacum unũ. orbes æneos duos, menſas duas, ſcamna magna tria, ſcamnum in cubiculo unum, ſcabillia tria, ſellas quatuor, ſolia duo, lectum in cubiculo unum, lectos loris ſubtentos quatuor. & lectos communes tres, pilam ligneam unam, fullonicam unam, tedam iogalem unam, pilas duas, pilum fabarium unum, farrearium unum, ſeminarium unum, qui nucleos ſecernat, modium unum, ſemodium unum, culcitras octo, inſtragula octo, puluinos ſexdecim, operimenta decem, mappas tres, centones pueris ſex.* XI.

VINEAM *centenûm iugerũ habere oportet uillicum uillicam, operarios decem. bubulcum unum. aſinarium unum. ſubulcum unum. Summa hominũ* XV. *boues duos. & aſinos ploſtrarios duos. aſinum molarium unum. uaſa torcularia, inſtructa tria. dolia cum operculis, ubi uindemiæ eſſe poßint, culeorum octingentorum. dolia item, ubi uinaceos condat uiginti, frumentaria uiginti. opercula doliorum, & tectoria priua urnas ſparteas ſex. amphoras ſparteas quatuor. infundibula duo. cola uitilia tria. cola, queis florem demant, tria, urceos mu-*

ſtarios

ſtarios decem.ploſtra duo.aratro duo.iuga ploſtraria duo.iugum aſi-
narium unum.mollile unum, abenum,quod capiat culeos triginta.
operculum aheni unum,uncos ferreos tres.ahenum aliud,quod ca-
piat culeos decem,& operculũ,urceos aquarios duos.amphoram na-
ſiternam unam.poluim unam.matellionem unum.trullum unum.ſitu-
lum aquarium unum.trullum ſcutriſcum unum.candelabrum unum.
matellam,lectos quatuor.ſcamnum unum.menſas duas.abacũ unum.
ſcabillia quatuor,arcam ueſtiariam unam,armarium promptuarium
unum.ſcamna longa ſex.rotam aquariam unam.modium præfer-
ratum unum.ſemodium unum.ſolium unum.labrum uinarium unũ.
labrum lupinarium unum.ſerias decem. ornamenta bubus, & aſi-
nis inſtrata tria.ſemuncias tres.ſportas fecarias tres.molas aſinarias
tres . truſatiles unas. ferramenta , falces uineaticas ſex. ſcirpiculas
quinque,falces ſyluaticas quinq;,arborarias tres,ruſticarias decem,
ſecures quinque, & cuneos quatuor,uomeres ferreos decem, palas
ſex,rutra quatuor,raſtros quadridentes ſex,crates ſtercorarias qua-
tuor,ſcirpeam ſtercorariam unam,forcipes duas,foculos duos,ruta-
bulum,corbulas amerinas uiginti, quala ſataria VII. alueos qua-
draginta.palas ligneas quadraginta,lintres duos,culcitras quatuor,
inſtragula quatuor.puluinos ſex.operimenta ſex.mappas tres.cen-
tones pueris ſex. XII.

IN TORCVLARIVM hæc opus ſunt, uaſis quinis,præ-
la temperata quinque ,ſuperuacanea tria , ſuculas quinque , ſu-
peruacaneam unam , funes loreos quinque, ſubductarios quinque,
medipontos quinque , trocleas quinque , capiſtra quinque,aſſercu-
la quinque , ubi præla ſita ſient quinque . ſerias tres, fibulas qua-
draginta,uectes quadraginta,confibulas ligneas,queis arbores com-
primat , ſi debiſcent , & cuneos ſex,trapetos quinque, cuppas mi-
nuſculas decem,alueos decem,palas ligneas decem,rutra ferrea quin
que. XIII.

IN TORCVLARIVM uſui quod opus ſiet. Vrceum unum
æneum,quod capiat quadrantalia quinq;,uncos ferreos tres,orbem
æneum unum,molas unas,cribrũ unum,incerniculum unum,ſecurim
unam, ſcamnum unum, ſeriam uinariam unam, clauem torculario
unam,lectum ſtratum,ubi duo cuſtodes liberi cubent,& tertius ſeruus
unà cum factoribus uti cubet.fiſcinas nouas,uetus epidromum,puluí-
num,corium unum,lucernas craticulas duas,carnarium unum,ſca-
las duas. IN cellam oleariam hæc opus ſunt. Dolia olearia,& oper
cula, & labra olearia XIIII, conchas maiores duas, & minores
duas.

*duas,trullas æneas tres,amphoras olearias duas,urceum aquarium
unum,urnam quinquagenariam unam,ſextarium olearium unum,la
bellum unum,infundibula duo,ſpongias duas,urceos fictiles urnales
duos,trullas ligneas duas, claues cum cloſtris* III. *cellas duas,truti-
nam unam,centũ pondiũ incertum unũ,& pondera certa.* XIIII.

VILLAM *ædificandam ſi locabis nouam ab ſolo,faber hæc fa
ciat oportet.* Parietes *omnes(uti iuſſitur)calce,& cementis,pilas ex la
pide angulari,tigna omnia,quæ opus ſunt,limina,poſtes,iugumenta,
aſſeres,fulcimenta,præſepes bubus hybernas,& æſtiuas faliſcas,equi
le,cellas familiæ, carnaria tria, orbẽ,ahena duo,haras decem,focũ,
ianuam maximã,& alterã,quã uolet dominus,feneſtras, clatros in fe
neſtras maiores, & minores bipedales decẽ,lumina ſex,ſcamna tria,
ſellas quinq;,tedas iogales duas,luminaria ſex,paululũ latam pilam,
ubi triticũ pinſant,unam,fullonicam unã,antepagmenta,uaſa torcu-
la duo.* Herus *materiem,& quæ opus ſunt domui,præſtabit,& ad opus
dabit,ſuccidet,dolabit,lineabit,ſecabitq; materiã ſolam dũtaxat.* Cõ-
*ductor uero lapidem,calcem,arenam,aquam,paleasq; parabit,& ter
ram,unde lutum fiat.* Si *de cœlo uilla tacta ſiet,de ea re uerba diuina
uti fiant,procuret.* Huic *operi preciũ ab domino bono,qui bene præ-
beat,quæ opus ſunt,& numos fide bona ſoluat.* In *tegulas ſingulas.*
N. *duo.* In *tectũ ſic numerabitur tegula,integra quæ erit,quæ nõ erit,
unde quarta pars aberit duæ pro una.* Deliciares *quæ erũt,pro binis
integris putabuntur,in alijs quot erũt in ſingulas quaternæ numera-
buntur.* Villæ *fundamenta ex cementis,& calce ſupra terrã pede,cæ
teros parietes ex latere,iugumenta,& antepagmenta,quæ opus erũt,
ex lapide indito.* Cætera *lex uti uilla ex calce,& cementis ſi fiat,in te
gulas ſingulas* N. CXV. *in loco ſalubri bono domino.* Hæc *precia,
quæ ſupra poſita ſunt,ex ſigno inani precium erit,loco peſtilenti,ubi
æſtate fieri non poteſt,bono domino pars quarta precij accedat.* XV.

MACERIA *ſi ex calce,& cementis,uel ſilice ædificetur,uti do-
minus omnia ad opus præbeat,altam pedes quinque facito,& culmen
pedem unum,craſſam,pedem,& ſemiſſem,longam pedes quindecim,
& uti ſublinat conductor locari oportet.* Parietes *uillæ ſi locet in pe-
des centum,id eſt,pedes denos quoquouorſum,habeat libellum in pe-
des quinos,& perticam unam ped.* III. CIX. Si *ſeſquipedalem parie-
tem dominus uoluerit,fundamenta faciat,& ad opus præbeat,ei lon-
gitudini,& latitudini in pedes ſingulos altitudinis opus eſt calcis mo-
dium unum,arenæ modios duos.* XVI.

CALCEM *partiario coquendam qui dant,ita dant.* Calcarius
perficit

perficit,& coquit, & ex fornace calcem eximit, & ligna conficit ad for-
nacē. Dominus lapidē,ligna ad fornacē,quod opus ſiet,præbet. XVII.

R O B V R, et materies item pro ridica, ubi ſolſtitium fuerit ad bru-
mam ſemper tempeſtiua eſt. Quæ materies ſemen habet, cũ maturum
ſemen habet,tum tempeſtiua eſt. Quæ materies ſemen non habet,cum glu
bet,tum tempeſtiua eſt. Ea quæ ſemen uiride, & maturum habet,uti eſt ſe-
men de cupreſſo, & de pino, quiſuis anni temporibus legere poßis. item
quiſuis anni temporibus matura eſt,& tempeſtiua: ibi dum ſunt nuces bi-
mæ,inde ſemen excidet,& anniculæ. ubi primum incipiunt hiaſcere, tum
legi oportet,tum primum per ſemen incipiunt maturæ eſſe. Poſtea uſque-
adeo ſunt plus menſes octo. Hornotinæ nuces uirides ſunt. Vlmus,cum fo-
lia cadunt,tum utraq; tempeſtiua eſt. XVIII.

T O R C V L A R I V M ſi ædificare uoles,quadrarijs uaſis uti con-
tractiora fient, ad hunc modum uaſa componito, arbores craſſas pedes
duos, altas pedes nouem cum cardinibus,foramina longa pedes tres ſe-
mis; & ex calpta digitos ſex. Ab ſolo foramen primum, pede unoſemis,
inter arbores pedes II. inter arbores & parietes pedes II. arbores ad
ſtipitem primum directos pedes ſexdecim, ſtipites craſſi ped. II, alti cum
cardinibus pedes decem, ſucula præter cardines pedes nouem, prælum
longum pedes uigintiquinque, inibi lingulam ped. C X V, pauimentum
binis uaſis cum canalibus duobus pedes trigintaquatuor, trapetibus lo-
cum dextra, & ſiniſtra, pauimentum pedes uiginti, inter binos ſtipites
uectibus locum pedes uigintiduo. Alteris uaſis ex aduerſum ab ſtipite
extremo ad parietem, qui pone arbores eſt, pedes uiginti. Summa tor-
culario, & uaſis quadrarijs latitudo pedum ſexagintaſex, longitudo
pedum quinquaginta duorum ſiet. Inter parietes arbores ubi ſtatues,
fundamenta bona facito, alta pedibus quinque, inibi lapides ſiliceos in
totum forum ſtatuito longum pedes quinque, latum pedes centum quin-
decim. Ibi foramen pedicinis duobus facito, ibiq; arbores pedicino in
lapide ſtatuito. Inter duas arbores, quod loci ſupererit, robore expleto,
eo plumbum fundito, ſuperiorem partem arborum digitos ſex altam fa-
cito ſiet, eo capitulum robuſtum indito, uti ſient ſtipites ubi ſtent. Funda-
menta pedibus quinis facito. Ibi ſilicem longum pedes centum quinde-
cim, latum pedes C X V. Craſſum, ped. quindecim planum ſtatuito, ibi
ſtipites ſtatuito. Item alterum ſtipitem ſtatuito, inſuper arbores, ſtipitesq;
trabem planam imponito. latam pedes duos, craſſam pedem unum, lon-
gam pedes trigintaſeptem. Has duplices indito, ſi ſolidas non habebis.
ſub eas trabes inter canales, & parietes extremos, ubi trapeti ſtent,

trabeculam pedum uigintitrium & ſemis imponito ſeſquipedalem, aut binas pro ſingulis deſuper ponito. In his trabeculis trabes, quæ inſuper arbores ſtipites ſtant, collocato. In his tignis parietes extruito, iungitoq́; materiæ, uti oneris ſatis habeat. Aream ubi facies, pedes quinque fundamenta alta facito, lata pedes ſex, aream, & canalem rotundam facito, latam pedes quatuor S. Cæterum pauimento toto fundamenta pedum duorum facito, fundamenta primum fiſtucato, poſtea ſementis minutis, & calce arenato ſemipedem unũquodque corium ſtruito. Pauimenta ad hunc modum facito, ubi libraueris de glarea, & calce arenato, primum corium facito, id pilis ſubigito, inde alterum corium facito. Eo calcem cribro ſuccretam indito alte digitos duos. ibi de teſta arida pauimentum ſtruito, ubi ſtructum eſt, pauito, fricatoq́; oleo perungito, ubi pauimentum bonum ſiet. Arbores, ſtipitesq́; robuſtas facito, aut pineas. Si trabes minores facere uoles, canales extra columnam exponito, ſi ita feceris, trabes pedum uigintiduorum longæ opus erunt. Orbem olearium latum pedibus quatuor, punicarnis coagmentis facito craſſum digitis ſex, ſubſcudes iligneas adindito. Eas ubi confixeris, clauis corneis occludito. In eum orbem tres cathenas indito. Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem ex ulmo, aut ex corylo facito. Si utrunque habebis, alternas indito. XIX

IN VASA uinaria ſtipites, arboresq́; binis pedibus altiores facito, ſupra foramina arborũ pedem quæq; uti abſlent, unæ fibulæ locum facito, ſemipedẽ quoquouerſum, in ſuculũ ſena foramina indito, foramen, quod primum facies, ſemipedẽ ab cardine facito. cætera diuidito quàm rectiſſime, porculum in media ſucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediam collibrato, ubi porculũ figere oportebit, uti in medio prælum recte ſitum ſiet. Lingulam cum facies, de medio prælo collibrato, ut inter arbores bene conueniat, digitũ pollicẽ laxamenti facito. Vectes longiſſimos pedum X. & octo, ſecundos pedũ XVI. tertios pedũ XV. remiſſarios pedũ XII. alteros pedũ X. tertios pedum octo. XX

TRAPETI columnellam ferream quæ in miliario ſtat, eam rectam ſtare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis ſalignis circumfigi oportet bene, eò plumbum effundere caueto, ni labet columnella. Si autem mouebitur, eximito, & denuo eodem modo facito, donec non ſe moueat, ſi ſe mouerit, eò plumbum fundito. Modiolos in orbes, oleaginos ex orchite olea facito, & eos circumplumbato, caueto ne laxi ſient. Si autem labent, in cuppam eos indito tunicas ſolidas, & latas digitum pollicem facito, labeam bifariam faciat, & habeat quàs

figat

ſigat clauis duplicibus, ne cadant. XXI.

CVPPAM *trapeti facito pedes* X, *tã craſſam, quàm modioli poſtulabunt, mediam aliam inter orbes, quæ conueniat, tã craſſam, quàm columnella ferrea erit. Eam mediã pertundito, uti in columnella indere poßis. Eò fiſtulam ferreã indito, quæ in columnellã conueniat, & in cuppã. Inter cuppã dextra, ſiniſtraq́; pertundito late digitos primores* IIII. *alte digitos primores tres, ſub cuppa tabulã ferreã lata cuppa media erit, pertuſam figito, quæ in colũnellam conueniat dextra, ſiniſtraq́;. foramina ubi feceris, laminis circũplectito replicato in inferiorem partẽ cuppæ omnis quatuor laminas dextra, ſiniſtraq́; foramina utrinq; ſecus laminas. Sublaminas polulas minutas ſupponito, easq́; inter ſeſe configito, ne foramina maiora fiant, quo cuppæ minuſculæ indentur. Cuppam, qua fini in modiolos erit, utrinq; ſecus imbricibus ferreis* IIII. *deſuos, ibiq́; utrinq; ſecus facito, qui figas. imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinſecus cuppã pertundito, qua clauus eat, qui orbẽ claudat. Inſuper foramen librarium ferreũ digitos ſex latũ indito, pertuſũ utrunq; ſecus, qua clauus eat. Hæc omnia eius rei cauſa fiunt, uti ne cuppa in lapidẽ cõteratur. Armillas quatuor facito, quas circũ orbem indas, ne cuppa, & clauus conterantur. Intrinſecus cuppam materia ulmea, aut faginea facito. Ferrum factum, quod opus erit, uti idem faber figat* LX. *operæ opus ſunt, cũ plumbum in cuppã emittis* IIII. *cuppã qui concinnat, & modiolos qui indat, & plumbet operas fabri duntaxat octo. Idem trapetum oportet accommodet. Sumpti ſumma* N. LXXII. *præter adiutores.* XXII.

TRAPETVM *hoc modo accommodare oportet, librator uti ſtatuat pariter. ab labris digitum minimum orbem abeſſe oportet. ab ſolo mortarij orbes cauere oportet, ne quid mortarium terant. Inter orbem, & miliarium unum digitum intereſſe oportet. ſi plus intererit, atque orbes nimium aberunt, funi circunligato miliarium arcte crebro, uti expleas quod nimium intereſt. Si orbes altiores erunt, atque nimium mortarium deorſum teret, orbiculos ligneos pertuſos in miliarium, in columnellam ſupponito, eò altitudinem temperato. Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis, aut armillis ferreis temperato, uſque dum recte temperabitur.* *Trapetus emptus eſt in Sueſſano numis quadringentis, & olei. p. l. compoſturæ numis ſexaginta, uectura boum, & operas ſex cum bubulcis numis ſeptuaginta duobus. cuppam ornatã numis ſeptuaginta duobus pro oleo* N. *uigintiquinque. Summa ſumpti* N. DC'XXIX. *cæterus ornatus don i. Pompeijs emptus eſt trapetus numis tri.:entis octoginta quatuor, uectura ducentis octoginta numis empta eſt. Domi me-*

lius concinnatur, & accommodatur. Eo ſumpti opus eſt N. L X V. Summa N. D C C X X I X. *Si orbes ueteres trapeto parabis medios craſſos pede uno, digitis tribus, altos pede uno, foramen ſemipede quoquouorſum. eos cum aduexeris, ex trapeto temperato. Venduntur ad Rufri macerias numis centumoctoginta, temperantur numis triginta, tantidem Pompeijs emuntur.* XXIII.

F A C E *ad uindemiam, quæ opus ſunt, uti antea parentur, uaſa lauentur, corbulæ ſarciantur, picentur dolia, & alia, quæ opus ſunt, picentur, & cum pluet aqua imbuantur. Quala parentur, & ſarciantur, far molatur, bennæ emantur, oleæ caducæ ſaliãtur. Vuas miſellas ad uinum præliganeum, quod operarij bibant, ubi tempus erit, legito ſuccum puriter omnium dierum pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutum indito in muſtum, de muſto lixiuo coctum, partem quadrageſimam addito defruti, uel ſalis ſeſquilibram in culeum indito. Marmor ſi indes in culeum, libram indito in urnam, & miſceto cum muſto. Si in dolium reſinam indes, in culeum muſti ped. III. bene comminuito, inde in fiſcellam indito, & facito uti in dolio muſti pẽdeat, eam crebro quaſſato, uti reſina deliqueſcat. Si indideris defrutum, aut marmor, aut reſinam, dies uiginti permiſceto crebro, tribulatoq́; quotidie. Tortiuum muſtum circũcidaneum ſuo cuiq; dolio diuidito, additoq́; pariter.* XXIIII.

V I N V M *græcum hoc modo fieri oportet. Vuas Apicias percoctas bene legito. ubi delegeris, in eius muſti culeum aquæ marinæ ueteris quadrantalia bina, uel ſalis puri modium. Hunc in fiſcellam ſuſpendito, ſinitoq́; cũ muſto diſtabeſcat. Si helueolum uinum facere uoles, dimidium helueoli, dimidium apicij indito, defrutiq́; ueteris partem trigeſimam addito. Quicquid uini defrudabis, partem trigeſimam defruti addito.* XXV.

C V M *uinum coctum erit, & cum legetur, facito uti ſeruetur familiæ primum. Sicq́; facito, ſtudeas bene percoctũ, ſiccumq́; legere, ne uinum nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes ſuccernito. Lectos exiccato reſtibus ſubtentis, cribro illi rei parato, ſiccos conculcato in dolia picata. uel in lacũ uinariũ picatũ, id bene operito, iubetoq́; oblini, uti habeas quod des bubus per hyemem. Indide, ſi uoles, lauito paululũ, & lorea erit familiæ, quod bibat.* XXVI.

V I N D E M I A *facta, uaſa, torcula, corbulas, fiſcinas, funes, patibula, fibulas iubeto ſuo quicq; loco condi. Dolia cum uino bis in die face extergeantur. Priuſque ſcopulas in dolia facito habeas illi rei, queis labra doliorum circunfrices. Vbi erit lectum poſt dies triginta, ſi bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si uoles de fece demere uinum,*

tum erit

ſum erit ei rei optimum tempus. XXVII.

SEMENTIM *facito ita, ocymum, uitiam, fœnũ græcum, fabam, eruum, pabulum bubus ſerito. Alteram, & tertiam pabuli ſationem facito. Deinde alias fruges ſerito. Scrobes inuertito oleis, ulmis, uitibus, ficis, ſimul cum ſemine. Si erit locus ſiccus, tum oleas per ſementim ſerito, & quæ antè ſatæ erunt, teneras tum ſupputato, & arbores ablaqueato.* XXVIII.

OLEAS, *ulmos, ficos, poma, uites, pinos, cupreſſos cum ſeres, bene cum radicibus eximito cum terra ſua quamplurima, circumligatoq́; uti ferre poßis, in alueo, aut in corbula ferri iubeto. Caueto autem, ne cum uentus ſiet, aut imber effodias, aut ſeras, nam id maxime cauendum eſt. In ſcrobe cũ pones, ſummã terrã ſubdito. Poſtea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fiſtucis, uectibusq́; calcato, q̃ optime poteris, id erit ei rei primũ. Poſt hæc arbores craßiores digitis qnq; quæ erũt, eas præciſas ſerito, oblinitoq́; fimo ſummas, & folijs alligato.* XXIX

STERCVS *diuidito ſic. Partẽ dimidiam in ſegetem, ubi pabulum ſeras, inuehito. & ſi ibi olea erit, ſimul ablaqueato, ſtercusq́; addito. Poſtea pabulum ſerito, partem quartam circum oleas ablaqueatas, qua maxime opus erit, addito, terraq́; ſtercus operito. Alteram quartam partem in pratum reſeruato, idq́; tum maxime opus erit, ubi fauonius flabit. Euehito luna ſilenti.* XXX.

BVBVS *frondem populneam, ulmeam, querneam, ficulneamq́; uſquedum habebis, dato. Ouibus frondem uiridem, uſquedum habebis, præbeto. Vbi ſementim facturus eris, ibi oues delegato, & frondem uſq; ad pabula matura dato. Pabulum aridum, quod condideris in hyeme, q̃; maxime conſeruato, cogitatoq́; hyems q̃ longa ſiet.* XXXI.

AD *oleam cogendam quæ opus erunt, parentur. Vimina mature, ſalices per tẽpus legantur, uti ſiet unde corbulæ fiant, & ueteres ſarciantur. Fibulæ unde fiant aridæ, iligneæ, ulmeæ, nuceæ, ficulneæ face uti in ſtercus, aut in aquam conijciantur. inde ubi opus erit, fibulas facito. uectes iligneos, aquifolios, laureos, aut ulmeos facito, uti ſient parati. Prælum de ſappino atra potißimum facito. At ulmeam, pineam, nuceam, hanc, atq; aliam materiem omnem cum effodies, luna decreſcente eximito poſt meridiem ſine uento auſtro. Tum erit tempeſtiua, cum ſemen ſuum maturũ erit. Cautoq́;, ne per rorem trahas, aut doles. Quæ materies ſemen non habebit, cum glubes, tempeſtiua erit. Vento auſtro caueto, nequã materiem, nẽ ue uinum tractes, niſi neceſſariò.* XXXII.

VINEAS, *arboresq; mature face uti incipias putare. Vites propages in ſulcos, ſurſum uorſum, quoad eius facere poteris, facito uti ducas.*

Arbores hoc modo putentur, rami diuaricentur, quos relinques, & uti recte cædantur, & ne nimium crebri relinquantur. uites bene nodentur per omnes ramos. diligenterq; caueto, ne uitem præcipites, & ne nimium perſtringas. Arbores facito uti bene maritæ ſint, uitesq; uti ſatis multæ aſſerantur, & ſicubi opus erit, de arbore deijciantur, & in terram depriman/ur, & biennio poſt præcidito ueteres. XXXIII.

VINEAM ſic facito, uti curetur. Vitem bene enodatam deligato recte, flexuoſa uti ne ſiet, ſurſum uorſum ſemper adducito, quo ad eius poteris, uinarios, cuſtodesq; relinquito. Quã altiſſimã uineã facito, alligatoq; recte, dum ne nimiũ conſtringas, hocq; modo eã curato. Capita uitium per ſementim ablaqueato. Vineã putatã circunfodito, arare incipito, ultrò citroq; ſulcos perpetuos ducito. Vites teneras quãprimũ propagato, ueteres quãminimũ caſtrato. potius ſi opus erit, deijcito, biennioq; pòſt præcidito. Vitẽ nouellã reſecari tũ erit tẽpus, ubi ualebit. Si uinea à uite caluata erit, ſulcos interponito, ibiq; uiuiradicẽ ſerito, umbrã ab ſulcis remoueto, crebroq; fodito. In uinea uetere ſerito ocymũ. Si macra erit, quod granũ capiat, ne ſerito, & circũ capita addito ſtercus, paleas, uinaceas, aut aliquid borũ, quo rectius ualeat. Vbi uinea frondere cœperit, pãpinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules ſatæ perfringãtur. Et quæ iã uitis in perticã ibit, eius pãpinos teneros alligato leuiter, porrigitoq;, uti recte ſpectet. Vbi uua uaria fieri cœperit, uites ſubligato, pãpinatoq;, & uuas expellito, circum capita ſarrito. Salictum ſuo tempore cædito, glubito, arcteq; alligato. Librum conſeruato, & cũ opus erit in uinea, ex eo in aquam conijcito. Vimina unde corbulæ fiant, conſeruato. XXXIIII.

REDEO ad ſementim, ubi quisq; locus frigidiſſimus, aquoſiſſimusq; erit, ibi primũ ſerito. In calidiſſimis locis ſementim poſtremũ fieri oportet. terrã caue carioſam tractes. ager rubricoſus, et terra pulla atterina rudeta et arenoſa. Itẽ q aquoſa nõ erit, ibi lupinũ bonum ſiet. In creta et uligine, et rubrica, et agro, q aquoſus erit, ſemẽ adoreũ potiſſimũ ſerito, quæ loca ſicca, et nõ herboſa erũt, et aperta ab umbra, ibi triticũ ſerito. XXXV.

FABAM in locis ualidis non calamitoſis ſerito. Vitiam, & fœnum græcum quamminime herboſis locis ſerito. Siliginẽ, triticũ in loco aperto, & celſo, ubi ſol quamdiutiſſime ſiet, ſeri oportet. Lentim in rudeto, & rubricoſo loco, qui herboſus nõ ſiet, ſerito. Hordeum qui locus nouus erit, aut qui reſtibilis fieri poterit, ſerito trimeſtrem quo in loco ſementim maturam facere non poteris, & qui locus reſtibilis craſſitudine fieri poterit, ſeri oportet. Rapinã et coles rapicij unde fiãt, et raphanũ in loco ſtercorato bene aut in loco craſſo ſerito. XXXVI.

QVAE ſegetem ſtercorant. Stercus columbinum ſpargere oportet in pratum, uel in hortum, uel in ſegetem. Caprinum, ouillum, bubulum, item cæterum ſtercus omne ſedulo conſeruato. Amurcã ſpargas, uel irriges ad arbores, circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquæ dimidio addito, & prius ablaqueato non alte. XXXVII.

CARIOSAM terram facit, ſi iacies cicer, & quia uellitur, & quod ſalſum eſt, eo malũ eſt. Hordeũ, & fœnũ græcum, & eruum, hæc omnia ſegetem exurunt, & omnia, quæ uelluntur ex eis, mala ſunt. Nucleos in ſegetem ne indideris. Qui ſuffocant fruges. Lupinum, faba, uitia, ſtercus unde facias, habent. Stramenta, paleæ, fabalia, & cætera itidem. Aceris frondem, iligneam, querneam ex ſegeti uellito. Stipulas, ebulum, & cicutam et circum ſata herbam altam ſuccide, et eã ſubſternito ouibus, bubusq;. Frondem putridã & putrem partem de nucleis ſuccernito, & in lacũ conijcito, eò aquam addito, permiſcetoq; rutro bene. Inde lutum circum oleas ablaqueatas addito, & nucleos item combuſtos addito. Vinea ſi macra erit, ſarmenta ſua concidito minute, & ibidẽ inarato, aut infodito. Per hyemẽ lucubratione hæc facito. Ridicas & palos, quos pridie in tecto poſueras, ſiccos dolato, faculas facito, ſtercus egerito, niſi in trimeſtri lunaq; dimidiata materiã ne tangas. Materiã, quam effodies, aut præcides, ab terra diebus ſeptẽ, qbus luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caueto, nequã materiã doles, neu cædes, neu tãgas, niſi ſiccã, neu gelidã, neu rorulentã. Frumẽta bis face ſarrias, runcesq;, auenãq; deſtringas. De uinea, et arboribus putatis ſarmenta deterge, fiſcinã face, et uites, et ligna in caminũ congere, ficulna, et codicillos domino in aceruo componito. XXXVIII.

FORNACEM calcariam pedes latã decẽ facito, altã pedes uiginti uſq; ad pedes tres ſummã latã redigito. Si uno præfurnio coques, lacunam intus magnam facito, uti ſatis ſiet, ubi cinerem concipiat ne foras ſit educendus. Fornacẽ bene ſtruito, farcitoq; foras, ut totã fornacẽ infimam complectatur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cũ cinere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, in altero ignis erit. Ignẽ caueto ne intermittas, quin ſemper ſiet, néue noctu, néue ullo tempore intermittatur. caueto lapidem bonum, quamdurißimum, quamminime uarium in fornacem indito. Cum fornacem facies, fauces præcipites deorſum facito. Vbi ſatis foderis, tum fornaci locum facito, ut quã altißima, & quamminime uentoſa ſiet. Si parum altam fornacem habebis, ubi facies, lateribus ſummam ſtruito, aut cementis. Summam cum luto extrinſecus oblinito. Cum ignem ſubdideris, ſi qua flamma exibit, luto oblinito, ne niſi per orbem exeat ſummam. Ventus ad præfurnium caueto ne accedat.

Inibi

inibi auſtrum caueto permaxime. Hoc ſigni erit, ubi calx coɓa erit, ſummos lapides coɓos eſſe oportebit. Item infimi lapides coɓi cadent, & flamma minus fumoſa exibit. Itaq; ſi ligna, & uirgas nõ poteris uendere, neq; lapidem habebis unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, uirgas, & ſarmenta, quæ tibi uſtioni ſupererunt, in ſegetem comburito. Vbi eas combuſſeris, ibi papauer ſerito. XXXIX.

VBI tempeſtates malæ erunt, cum opus fieri non poterit, ſtercus de ſterquilinio egerito. Bubile, ouile, cortem, & uillam bene purgato. Dolia plumbo uincito, uel materie quernea, & niſi ſicea alligato. Si bene ſarſeris, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentum indideris, beneq; picaueris quoduis dolium, uinarium facere poteris. Medicamentum in doliũ hoc modo facito. Ceræ partẽ I. reſinæ partem I. & ſulfuris partem I S. Hæc omnia in caliccem nouum indito. eo addito gypſum cõtritum, uti craſſitudo fiat quaſi emplaſtrum, & eo dolia ſarcito. Vbi ſarſeris, qui colorem eundẽ facias, cretæ crudæ partes duas, calcis tertiam commiſceto, inde laterculos facito, coquito in fornacem, conterito, idq; inducito. Per imbrem in uillam quærito, quid fieri poßit. Ne ceſſetur munditias facito. Cogitato, ſi nihil fiet, nihilo minus ſumptum futurum. XL.

PER uer hæc fieri oportet. Sulcos, & ſcrobes fieri ſeminarijs. Vitiarijs locum uerti. uites propagari. In locis craßis, & humeɓis ulmos, ficos, poma, oleas ſeri oportet. Ficos, oleas, mala, pira, uites inſeri oportet luna ſilenti poſt meridiẽ, ſine uento auſtro. Oleas, ficos, pira, mala hoc modo inſerito. Quem ramum inſiturus eris, præcidito, inclinato aliquantulum, ut aqua defluat. Cũ præcides, caueto ne librum conuellas. Sumito tibi ſurculum durum, eum peracuito, ſalicem græcam diſcindito, argillam, uel cretam coaddito, arenæ paululũ, & fimum bubulum. Hæc unà bene condenſato, quãmaxime uti lutum fiat, dein capito tibi ſciſſam ſalicem, eaq; ſtirpem præciſam circũligato, ne liber frangatur. ubi id feceris, ſurculũ aridum præacutũ inter librum, & ſtirpem arcito primores digitos duos, poſtea capito tibi ſurculũ, quod genus inſerere uoles, eum primorem præacuito obliquum primores digitos duos. ſurculũ aridum, quem arciueras, eximito, eoq; arcito ſurculum, quem inſerere uoles. librum ad librũ uorſum facito, arato uſqueadeo quo præacueris. Idem alterũ ſurculum tertiũ, quartum facito. Quot genera uoles, tot indito, ſalicem græcam amplius circũligato, luto denſato, ſtirpem oblinito, digitos craſſos tres. Inſuper lingua bubula obtegito, ſi pluat, ne aqua in librũ permeet, eam linguam inſuper librum alligato, ne cadat. Poſtea ſtramentis circũdato, alligatoq;, neu gelu noceat. XLI.

VITIS inſitio una eſt per uer, altera eſt cũ uua floret, ea optima eſt, pirorum, & malorum inſitio per uer, & per ſolſtitium dies quinquaginta, & per uindemiam. Oleæ, & ficorum inſitio eſt per uer. Vitem ſic inſerito, præcidito quam inſeres, eamq; mediam diffindito per medullam. eo ſurculos præacutos arcito. Quos inſeres medullam cum medulla componito. Altera inſitio eſt. Si uitis uitẽ cõtingat, uitis utriuſq; latus alterũ præradito oblique, & inter ſeſe medullam cum medulla libro colligato. Tertia inſitio eſt. Terebra uitem quam inſeres, pertundito. eo duos ſurculos uitigineos, quod genus eſſe uoles, inſertos obliquos arcito ad medullam. facitóque ut medullæ medullam coniũgas, arcitóq; ea, qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos ſurculos facito ſint longi pedes binos, eos in terram demittito, replicatoq; ad uitis caput, uitiq; uinclis alligato, medios in terram defigito, terraq; operito. Hæc omnia luto prædicto oblinito, alligatoq;, integitoq; ad eundem modum, tanquam oleas. XLII.

FICOS, & oleas altero modo inſerito, quod genus aut ficum, aut oleam eſſe uoles, inde librum ſcalpro eximito, & alterum librum cũ gemma de eo fico, quod genus eſſe uoles, eximito, apponitóque in eum locum, unde extraxeris in alterum genus, facitóque uti conueniat. Librum longum facito digitos tres ſemis, & ad eundem modum oblinito, integitoq;, uti cætera. XLIII.

SVLCOS, ſi locus aquoſus erit, alueatos eſſe oportet, latos ſummos pedes tres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum, & palmum. eos lapide conſternito. ſi lapis nõ erit, perticis ſaligneis uiridibus quoquouerſus collatis conſternito. ſi pertica non erit, ſarmentis colligatis itidem facito. Poſtea ſcrobes facito altos pedes tres ſemis, latos pedes quatuor, & facito uti de ſcrobe aqua in ſulcos defluat, & ita oleas inſerito. Vitibus ſulcos, & propagationes, ne minus pedibus II. S. quoquouerſus facito. Si uoles uinea cito creſcat, & olea, quam ſeueris, ſemel in menſe ſarrito, & circum capita oleagina quot menſibus donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato. XLIIII.

OLIVAE tum diebus quindecim ante equinoctium uernũ incipito putare. Ex eo die dies quadraginta quinq; recte putabis. Id hoc modo putato, qui locus recte ferax erit, quæ arida erunt. & ſi quid uentus interfregerit, ea omnia eximito. qui locus ferax non erit, eo plus concidito, aratoq; bene enodato, ſtirpeſq; leues facito. XLV.

TALEAS oleaginas, quas in ſcrobe ſaturus eris, tripedaneas decidito, diligenterq; tractato, ne liber laboret. cum dolabis, aut ſecabis, quas in ſeminario ſaturus eris, pedales facito, easq; ſic inſerito. Locus bipalio

ſubactus ſiet, beneq́; glutus ſiet. Cum taleam demittes, pede tantum opprimito, ſi parũ deſcendit, malleolo, aut matcola adigito, cauetoq́; ne librum ſcindas, cum adiges. Palo prius locum ſi feceris, quo taleam demittas, & ſi ita ſeueris, utilis fiet talea, meliusq́; uiuet, Taleæ ubi trimæ ſunt, tum deniq́; tibi curæ ſint, ubi liber ſeſe uertet. Si in ſcrobibus, aut in ſulcis ſeres, ternas taleas ponito, easq́; diuaricato, ſupra terram, ne plus quatuor digitis tranſuerſis emineant, gemma, uel oculo ſeruato. XLVI.

SEMINARIVM *ad hunc modum facito. Locum quamoptimum, & apertiſsimum, & ſtercoratiſsimum poteris, & quamſimillimum terræ, ubi ſemina poſiturus eris, & uti ne nimis longe ſemina, ex ſeminario ferantur, eum locum bipalio uortito, delapidatóque, & circunſepito bene, & in ordine ſerito, in ſeſquipedem quoquouorſum taleam demittito, opprimitóque pede. & ſi parum deprimere poteris, malleo, aut matcola adigito. digitum ſupra terram facito, ſemina emineant. fimóque bubulo ſummam taleam oblinito, ſignumq́; apud taleam apponito, crebroq́; ſarrito. Si uoles cito ſemina creſcant, ad eundem modum, alia ſemina ſerito.* XLVII.

ARVNDINEM *ſic ſerito. In ternos pedes arundinum oculos diſponito. uitiarium eodem modo facito, ſeritoq́; ubi uitis bima erit, reſecato. ubi trima erit, eximito, ſi pecus paſcetur. ubi uitem ſerere uoles, ter prius reſecato, quàm ad arborem ponas. ubi quinque nodos ueteres habebit, tum ad arborem ponito. quotannis porrinam ibi ſerito, quotannis habebis quid eximas.* XLVIII.

POMARIVM *ſeminarium ad eundem modum, atq́; oleagineum facito, ſuum quodq́; genus talearum ſerito. Semen cupreſsi ubi ſeres, bipalio uortito. uere primo ſerito. porcas pedes quinos latas facito. eo ſtercus minutum addito, & conſarrito, glebasq́; comminuito. Porcam planam facito, paululum concauam. Tum ſemen ſerito, cribro tanquam linum, & eo terram cribro incernito, altam digitum tranſuerſum. eam terram tabula, aut pedibus complanato, furcas circum affigito. eò perticas intendito. eò ſarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus arceant, & ſolem, uti ſubtus homo ambulare poſsit, facito, crebro runcato, ſimulac herbæ inceperint naſci, eximito. Nam ſi herbam duram uelles, cupreſſos ſimul euelles. Ad eundem modum ſemen pirorum, malorum ſerito, tegitoq́;. Nuces pineas ad eundem modum tanquam allium ſerito.* XLIX.

VINEAM *ueterem ſi in alium locum transferre uoles, duntaxat brachium craſſum licebit. Primum deputato, binas gemmas, nec amplius relinquito. ex radicibus brachium bene effodito, eiusq́; radices perſequitor, &*

tor,& caueto,ne radices ſaucies.ita uti fuerit,ponito in ſcrobe,aut in ſulco,operitoq́;,& bene occulcato.Eodemq́; modo uineam ſtatuito, alligato. flexatoq́; uti fuerat,crebroq́; fodito. L.

PRATA primo uere ſtercorato luna ſilenti,quæ irrigua non erunt. Vbi fauonius flare cœperit,tum prata defendes, depurgatoq́;, herbasq́; malas omneis radicitus effodito.Vbi uineam deputaueris,aceruum lignorum,uirgarumq́; facito.Ficos interputato,& in uinea ficos ſuccidito alte, ne eas uites ſcandant.Seminarium facito,& ueteres uites reſarcito.Hoc facito ante quàm uineam defodere incipias.Vbi daps profanata,comeſtaq́; erit,uerno arare incipito,& loca primum arato,quæ ſicciſſima erunt, & quæ craſſiſsima,& aquoſiſſima erunt,ea poſtremum arato,dum ne prius obdureſcant. LI.

PROPAGATIO pomorum, aliarumq́; arborum.Ab arbore abs terra pulli,qui naſcentur,eos in terram deprimito,extollitoq́; primorem partem,uti radicē capiat,inde biennio pòſt effodito,ferítoq́;.Ficū, oleam, malū punicū,cotoneum,aliaq́; mala omnia,laurū, myrtum,nuces prænestinas,platanū.Hæc omnia à capite propagari,eximiq́;,ſeriq́; eodem modo oportet. LII.

QVAE diligentius propagari uoles,in aulas,aut in qualos pertuſos propagari oportet,& cum his in ſcrobem deferri oportet. In arboribus, ubi radices capiant,calicem,aut qualū pertundito, porſundum ramum, quem radicem capere uoles,ſcarificato,traijcitoq́;.Eum qualum,aut calicem terra impleto,calcatoq́; bene,in arborem relinquito. Vbi ita fuerit,& radices egerit,ramum ſub qualo præcidito. Qualū incidito ex una parte propè imūm.Si uero calix erit conquaſſato,cū eo qualo,aut calice in ſcrobem ponito.Eodem modo uitem facito,eam anno pòſt recidito,ſeritoq́; cū qualo.Hoc modo quodq́; genus uolueris propagabis. LIII.

FOENVM,ubi tēpus erit,ſecato,cauetoq́; ne ſerò ſeces. Prius ꝗ̃ ſemen maturū ſiet,ſecato,& quod optimū fœnū erit,ſeorſum cōdito. LIIII.

PER uer cum arabitur antequàm ocymum naſcatur, des quod edant bubus pabulum. Id hoc modo parari,dariq́; oportet.Vbi ſementim patraueris, glandem parari, legiq́; conuenit, & in aquam conijci. Inde ſemodios ſingulis bubus in dies dari oportet,aut modium uinaciorum, quos in dolium condideris. At ſi non laborabunt, paſcantur, ſatius erit. Interdiu paſcito, noctu fœni pondo XXV. uni boui dato.Si fœnum non erit, frondem ilignam, & ederaceam dato.Palcas triticeas,& ordeaceas, uiciam acus fabaginum,uel de lupino, item de cæteris frugibus omnia condito.Cum ſtramenta concedes,quæ herboſiſſima

erunt in tecto condito, & ſale ſuperſpargito. Deinde ea pro fœno dato. Vbi uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo XV. Vbi ocymum tempeſtiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renaſcetur. quod falcula ſecueris, non renaſcetur. Vſque ocymum dato, donec areſcat, ita temperato, poſt uiciam dato, poſtea panicum dato, ſecundum panicum frondem ulmeam dato. Si populneam habueris, admiſceto, ut ulmea ſatis ſiet. Vbi ulmeam non habebis, querneam, & ficulneam dato. Nihil eſt, quod magis expediat, quàm boues bene curare. Boues niſi per hyemem, cum non arabunt, paſci non oportet. Nam uiride cum edunt, ſemper id expectant. & fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur, cum arabunt. LV.

LIGNA domino in tabulato condito, codicillosq́; oleagineos, radices in aceruo ſub dio metas facito. LVI.

FAMILIAE cibaria ubi opus facient per hyemem, tritici modios IIII. per æſtatem modios IIII. ſemis uillico, uillicæ epiſtatæ, opilioni modios III. Compeditis per hyemem panis pondo IIII. Vbi uineam fodere cœperint, panis p. V. uſqueadeo dum ficus eſſe cœperint, deinde ad panes IIII. redito. LVII.

VINVM familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibãt menſes tres. Menſe quarto heminam in dies I. In menſe congios tres. Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, & octauo, in dies ſextarium I. in menſe congios quinq́;. nono, decimo, undecimo, & duodecimo in dies heminas ternas, id eſt, amphorã in menſe. Hoc amplius ſaturnalibus, & compitalibus in ſingulos homines congios. Summa uini in homines ſingulos intra annũ quadrantalia VIII. compeditis autem ut quicquid operis faciẽt pro portione addito. Eos non eſt nimium in annos ſingulos uini quadrantalia X. ebibere. LVIII.

PVLMENTARIVM familiæ, oleæ caducæ quamplurimũ condito. Poſtea oleas tempeſtiuas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, & partito, uti quandiutiſsime durent. ubi oleæ comeſæ erũt, halecem, & acetum dato. Oleum in menſes dato unicuiq; ſextarium I. Salis unicuiq; in anno modium ſatis eſt. LIX.

VESTI menta familiæ tunicam p. III. S. ſaga alternis annis. Quoties cuiq; tunicam, aut ſagam dabis, prius ueterem accipito, unde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. LX.

BVBVS cibaria annua in iuga ſingula lupini modios CXX. ac glandis modios. CCXL. fœni pondo LXXI. ocymi tantundem. fabæ modios XX. uiciæ modios XXX. Præterea generatim uideto uti ſatis uiciæ ſeras. Pabulum cum ſeres, multas ſationes facito. LXI.

QVID

QVID eſt agrum bene colere? Primum bene arare. Qid ſecundum? arare. Quid tertium? ſtercorare. Qui oletum ſæpiſsime, & altiſsime miſcebat, is tenuiſsimas radices exarabit, ſi male arabit, radices ſurſum abibunt, craſsiores fient, & in radices uires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum aras, bene, & tempeſtiue ares, ſulco uario ne ares. Cætera cultura eſt multum ſerere, & diligenter eximere ſemina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. ubi radices bene operueris, calcato bene, ne aqua noceat. Si quis quærat, quod tempus oleæ ſiet, agro ſicco per ſementim, agro lato per uer. LXII.

QVOT iuga boum, mulorum, aſinorum habebis, totidem ploſtra eſſe oportet. LXIII.

FVNEM torculum eſſe oportet extentum p. LV. Funem loreum in ploſtrum p. LX. lorea retinacula longa p. XXVI. ſubiugia in ploſtrum p. XVIII. funiculum p. XV. in aratrum ſubiugia lorum p. XVI. funiculum p. VIII. LXIIII.

OLEA ubi matura erit, quamprimum cogi oportet, quaminimum in terra, & in tabulato eſſe oportet. In terra & in tabulato putreſcit. Leguli uolunt, uti olea caduca quamplurima ſit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu ſit, ut fracida ſit, quo facilius oleum efficiant. Nolito credere oleum in tabulato creſcere poſſe. Quamcitiſsime conficies, tam maxime expediet, & totidem modijs collectæ plus olei efficient, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde minus fiet olei, & deterius. Oleum, ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleum quandiutiſsime in amurca, & in fracibus fuerit, tam deterrimum erit. LXV.

OLEVM uiride ſic facito. oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, & ſtercore purgato. Poſtridie, aut poſt diem tertium, quàm lecta erit, facito. Oleam ubi nigra erit, ſtringito. Quàm acerbiſsima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quatriduum poſt oleum facito. Eam oleam, ſi uoles, ſale inſpergito. Quamcalidiſsimum torcularium, & cellam, habeto. LXVI.

CVSTODIS, & capulatoris officia. Seruet diligenter cellam, & torcularium. Caueat quamminimum in torcularium, & in cellam introeatur. Quammundiſsimo, puriſsimoq́; fiat uaſe aheneo, neque nucleis ad oleum utatur: nam ſi utetur, oleum male ſapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quò oleum fluat. ubi factores uectibus premerint, continuo capulator concha oleum, quã diligentiſsime poterit, tollat, nec ceſſet.

Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrum primum indito. Inde in alterum dolium indito. De ijs labris fraces, amurcamq́; ſemper ſubtrahito. Cum oleum ſuſtuleris de cortina, amurcam dehaurito. LXVII.

ITEM cuſtodis officia. quæ in torcularia erunt uaſa, pura habeat, curetq́; uti olea bene perficiatur, beneq́; ſiccetur. Ligna in torculario ne cædat. Oleum frequenter capulet. Factoribus det in ſingulos factus olei ſextarios, & in lucernam quod opus ſiet. Fraces quotidie eijciat. amurcam commutet uſqueadeo, donec in lacum, qui in cella eſt, poſtremum peruenerit. fiſcinas ſpongia effingat. Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario, & in cella caueat diligenter, nequid olei ſurripiatur. LXVIII.

VBI uindemia, & oleitas facta erit, prœla extollito, funes torculos, medipontos, ſubductarios aut in carnario, aut in prælo ſuſpendito. orbes, fibulas, uectes, ſcutulas, fiſcinas, corbulas, quala, ſcalas, patibula omnia, queis uſus erit, in ſuo quodq́; loco reponito. LXIX.

DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca impleto dies VII. Facito, ut amurcam quotidie ſuppleas. Poſtea amurcam eximito, & areſacito. ubi arebit, cuminum pridie in aqua infundito. Ea poſtridie diluito. Poſtea dolium calefacito. Minus, quàm ſi picare uelis, tepeat, ſatis eſt. Leuibus lignis facito caleſcat. ubi temperate tepebit, tum cuminum indito, poſtea linito. Si recte liueris, in dolium quinquagenarium cumini p. IIII. ſatis erit. LXX.

BVBVS ſi morbum metues, ſanis dato ſalis micas III. laurea folia III. porri fibras III. ulpici ſpicas III. allij ſpicas III. thuris grana III. herbæ ſabinæ plãtas III. rutæ folia III. uitis albæ caules III. uini S. III. Hæc omnia ſublimiter legi, teri, dariq́; oportet. Ieiunus ſiet, qui dabit. Ter triduum de ea potione unicuiq; boui dato. Ita diuidito, cũ ter unicuiq; dederis, omnem abſumas. Boſq́; ipſus, & qui dabit, facito ut uterq́; ſublimiter ſtent. uaſe ligneo dato. LXXI.

BOS ſi ægrotare cœperit, dato continuo ei ouum unum gallinaceum crudum, integrum facito ut deuoret. Poſtridie caput unum ulpici conterito, & id uaſe ligneo terito, & cũ hemina uini facito bibat ſublimiter. Boſq́; ipſus, & qui dabit, ſublimiter ſtet. Ieiunus ieiuno boui dato. LXXII.

BOVES ne pedes ſubterant, priuſquam in uiam quoquam agas, pice liquida cornua infima unguito. LXXIII.

VBI uuæ uariæ cœperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris, tollito, & condito, ne quæras, cum opus ſiet. Eam pellem, & far, & ſalem, & ſerpillum, hæc omnia
una

unà conterito, cũ uino dato bubus omnibus ut bibant. per æſtatẽ boues aquam bonã, & liquidã bibant, ſemper curato, ut ualeant refert. LXXIIII.

PANEM *depſticum ſic facito. Manus, mortariumq́; bene lauato. Farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, ſubigitoq́; pulchre. ubi bene ſubegeris, defingito, coquitoq́; ſub teſta.* LXXV.

LIBVM *hoc modo facito. Caſei pondo* II. *in mortario bene diſterat. ubi bene diſtriuerit, farinæ ſiligineæ libram, aut ſi uoles tenerius eſſe, ſelibram ſiliginis ſolum eodem indito, permiſcetoq́; cum caſeo bene, ouum* I. *addito, & unà bene permiſceto. Inde panem facito. Folia ſubdito, in foco calido ſub teſta coquito leuiter.* LXXVI.

PLACENTAM *ſic facito. Farinæ ſiligineæ lib.* II. *unde ſolum facias in tracta, farinæ lib.* IIII. *& alicæ primæ lib.* II. *alicam in aquam infundito: ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, ſiccatoq́; bene. Deinde manibus depſito. ubi bene ſubactum erit, farinæ lib.* IIII. *paulatim addito, id utrumque tracta facito. In qualo, ubi areſcant, componito. ubi arebunt, componito puriter, tum facies in ſingula tracta. Vbi depſueris, panno oleo uncto tangito, & circumtegito, ungitoq́; ubi tracta erunt. focum, ubi ea coquas, calefacito bene, & teſtam. Poſtea farinæ lib.* II. *conſpergito condepſitoq́;. Inde facito ſolum tenue caſei ouilis pond.* XIIII. *ne acidum ſiet, & bene recens in aquam ter indito, ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, ſiccatoq́; bene paulatim manibus, ſiccum bene in mortarium imponito. Vbi omnem caſeum bene ſiccaueris, in mortarium purum manibus condepſito, comminuitoq́; quammaxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumito, caſeumq́; per cribrum facito tranſeat in mortarium. Poſtea indito mellis boni pondo* IIII. S. *id unà bene commiſceto cum caſeo. Poſtea in tabula pura, quæ pateat pedem* I. *ibi balteum ponito, foliáque laurea uncta ſupponito, placentam fingito. Tracta ſingula in totum ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito ſingulatim, item linito uſqueadeo, donec omnem caſeum cum melle abuſus eris. In ſummum tracta ſingula indito. poſtea ſolum contrahito. ornatóque focum de iunipero, temperatóque. Tunc placentam imponito, texto caldo operito, pruna inſuper, & circum operito. Videto, ut bene, & ocioſe percoquas, aperito, dum inſpicias bis, aut ter ubi cocta erit, eximito, & melle ungito. hæc erit placenta ſemodialis.* LXXVII.

SPIRAM *ſic facito quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, niſi ſic alio modo fingito in ſolo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim tractes facito, ita imponito in ſolo,*

dein plicis completo bene arcte. Cætera omnia quaſi placentam facias, facito, coquitoq́;. LXXVIII.

SCRIBLITAM ſic facito. In balteo tractes caſeo, ad eundem modum facito, uti placentam ſine melle, coquitoq́;. LXXIX.

GLOBVLOS ſic facito. Caſeum cum alica ad eundẽ modum miſceto. inde quantos uoles facere facito, in ahenum caldũ unguen indito. Singulos, aut binos coquito, uerſatoq́; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle ungito, papauere infriato, ita ponito. LXXX.

ENCHYTVM ſic ad eundem modum facito uti globulos, niſi calicem pertuſum cauum habeat. ita in unguem caldum fundito. hoc in reſtim quaſi ſpirã facito. idq́; duabus rudibus uerſato, perfrigitoq́;. Item ungito, coloratoq́;, calidũ ne nimiũ. id cũ melle, aut cũ mulſo apponito. LXXXI.

ERNEVM tanquam placentam facito, eadẽ omnia indito, quæ in placentam, & permiſceto in alueo. Indito in birneam fictilem, eam demittito in aulam æneam aquæ calidæ plenam. Ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, birneam confrigito, ita ponito. LXXXII.

SPHAERICAM ſic facito, ita uti ſpiram, niſi ſic effingito, detractis caſeo, melle, ſphæras pugnum altas facito. Eas in ſolo componito, denſas eodem modo cõponito, atq́; ſpiram, itemq́; coquito. LXXXIII.

VOTVM pro bubus, ut ualeant, ſic facito. Marti Syluano in ſylua interdius, in capita ſingula boum uotum facito, farris adorei libras tres, & lardi pondo IIII. pulpæ pondo IIII.S. uini ſextarios tres S. Id in urnas liceto conijcere, & uinum idem in unum uas liceto conijcere. Eam rem diuinam uel ſeruus, uel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, ſtatim ibidem conſumito. Mulier ad eam rem diuinam ne adſit, né ue uideat quomodo fiat. Hoc uotum in annos ſingulos, ſi uoles, licebit uouere. LXXXIIII.

SAVILLVM hoc modo facito. Farinæ ſelibram, caſei p. II.S. und commiſceto quaſi librum, mellis pondo S. & ouum. Catinum fictile oleo ungito. Vbi bene omnia commiſcueris, in catinum indito. Catinum texto operito. uideto ut bene percoquas medium, ubi altiſſimum eſt. ubi coctum erit, catinum eximito, melle ungito. papauere infriato, ſub textũ ſubde pauliſper, poſtea eximito. ita pone cum catino, & lingulis. LXXXV.

PVLTEM punicam ſic coquito. Libram alicæ in aquam indito, facito ut bene madeat. Id infundito in alueum purũ, eo caſei recentis p. III. mellis pondo S. ouum unum, omnia unà bene permiſceto. Ita inſpito in aulam nouam. LXXXVI.

GRANEAM triticeam ſic facito. Selibram tritici puri in mortarium

rium purum indat, lauetq́; bene, corticemq́; deterat bene, eluatq́. Poſtea in aulam indat, & aquam puram, coquatq́. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim uſqueadeo, donec cremor craſſus factus erit. LXXXVII.

AMYLVM ſic facito. Siliginem purgato bene, poſtea in alueum indat, eo aquam addat bis in die. Die decimo aquam exiccato, exurgeto bene, in alueo puro miſceto bene, facito tanquam fex fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouam, aut in mortarium, id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in ſole ponito, ut areſcat. ubi arebit, in ollam nouam indito, inde facito cum lacte coquat. LXXXVIII.

SALEM candidum ſic facito. Amphoram defricato, colluitoq́; puram impleto aqua pura, in ſole ponito; ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoq́; identidem. Id aliquoties in die facito uſqueadeo, donec ſal deſluerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, menam aridam, uel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua uel carnem, uel caſeos, uel ſalſamenta condias. Eam muriam in labella, uel in patina in ſole ponito. Vſqueadeo in ſole habeto, donec concreuerit. Inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit, in ſole ponito. LXXXIX.

GALLINAS, & anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quæ primum parierint, concludat, polline, uel farina ordeacea conſperſa turundas faciat. eas in aquam intinguat, & in os indat, paulatim quotidie addat, & ex gula conſyderet, quod ſatis ſiet. Bis in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aquam ante ſinat, quàm horam I. Eodem modo anſerem alito, niſi prius dato bibere bis in die, & bis eſcam. XC.

PALVMBVM recentem ſic farcito. Vti prehenſus erit, ei fabam coctam toſtam primum dato. ex ore in eius os inflato item aquã. Hoc dies VII. facito. Poſtea fabam freſam puram, & far purum facito, & fabæ tertia pars ut inferueſcat. cum feruere incipiet, puriter facito, & coquito bene. id ubi excoxeris, deponito, bene oleo manum ungito, depſitoq́; primum puſillum, poſtea magis depſes, oleo tangito, depſitoq́;, dum poteris facere turundas, & eas ex aqua dato, & eſcam temperato. XCI.

AREAM ſic facito. Locum ubi facias confodito, poſtea amurca conſpergito bene, ſinitoq́; combibat. Poſtea comminuito bene glebas. Deinde coæquato, & pauiculis uerberato. Poſtea denuo amurca conſpergito, ſinitoq́; areſcat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ naſcentur. XCII.

FRVMENTO ne gurgulio noceat, ne mures tangant, lutum de amurca facito, palearum parum addito, ſinito marceſcant bene, & ſubigito, eo granarium totum oblinito craſſo luto, poſtea conſpergito, amurca bene omne, quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito, gurgulio non nocebit. XCIII.

OLEA ſi fructum non fert, ablaqueato. Poſtea ſtramenta circumponito. Poſtea amurcam cum aqua commiſceto æquas partes. Deinde ad oleam circunfundito, ad arborem maximam amphoram unam commiſti ſatis eſt. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc ſi facies ad arbores feraces, hæ quoque meliores fient. Ad eas tamen ſtramenta ne addideris. XCIIII.

FICI VTI groſſos teneant, facito omnia, quæ modo oleæ, & hoc amplius, cum uer adpetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & groſſi non cadent, & fici ſcabræ non fient, & multo feraciores erunt. XCV.

CONVOLVVLVS in uinea ne fiat, amurcam condito, puram benefacito, in uas æneum indito congios duos, poſtea igni leui coquito, rudicula agitato crebro uſqueadeo, dum fiat tam craſſa, quàm mel. Poſtea ſumito bituminis tertiarium, & ſulfuris quartarium. Conterito in mortario ſeorſum utrũq;. Poſtea infriato quamminutiſſime in amurcam caldam, & ſimul rudicula miſceto, & denuo coquito ſub dio. Nam ſi in tecto coquas, cum bitumen, & ſulfur additum eſt, excandeſcet. Vbi erit tam craſſum, quàm uiſcum, ſinito frigeſcat. Hoc uitem circum caput, & ſub brachio ungito, conuoluulus non naſcetur. XCVI.

OVES ne ſcabræ fiant, amurcam puram, & aquam ubi lupinus deferbuerit, & fecem de uino bono inter ſe pariter omnia ſumito, & bene commiſceto. Poſtea cum detonderis oues, unguito totas. ſinito biduum, aut triduum conſudent. Deinde in mari lauito, ſi aquam marinam nõ habebis, facito aquam ſalſam, ea lauito. Si hæc ſic feceris, non ſcabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt moleſti. Eodem modo in omnes quadrupedes utitor, ſi ſcabræ erunt. XCVII.

AMVRCA decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia, & meliora facies. XCVIII.

VESTIMENTA ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium, & ea unguito fundam arcæ, & extrinſecus pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, ueſtimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item lignum ſupellectilem omnem ſi ungues, non putreſcet, & cum ea terſeris, ſplendidior fiet. Itẽ omnia ænea unguito, ſed prius extergito bene. Poſtea

cum

cum unxeris, & ea uti uoles, iterum extergito, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta. XCIX.

FICI ARIDAE *ſi uoles ut integræ ſint, in uas fictile condito. id amurca decocta unguito.* C.

OLEVM *ſi in metretam nouam inditurus eris, amurca ita uti eſt cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene cõbibat. Id ſi feceris, metreta oleũ non bibet, & oleum melius fuerit, & metreta ipſa firmior erit.* CI.

VIRGAS *myrteas ſi uoles cum baccis ſeruare, & item aliud genus quod uis, & ſi ramulos ficulneos uoles cum folijs, inter ſe alligato, faſciculos facito, eos in amurcam demittito, ſupra ſiet amurca facito. Sed ea, quæ demiſſurus eris, ſumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito planè.* CII.

SI BOVEM, *aut aliam quamuis quadrupedem ſerpens momorderit Melanthij cætabulum, & quod medici uocant ſmyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipſum morſum ſtercus ſuillum apponito. Et idem hoc (ſi uſus euenerit) homini facito.* CIII.

BOVES *uti ualeant, & curati bene ſient, & qui faſtidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulũ, quod dabis, amurca ſpargito, primo paululum, dum conſueſcant, poſtea magis, & dato rarenter bibere, cõmiſtam cum aqua æquabiliter quarto, quintoq; die. hoc ſi feceris, ita boues & corpore curatiores erunt, & mo rbus erit.* CIIIJ.

VINVM *familiæ, per hyemem qui utatur. Muſti quadrantalia. X. in dolium indito, aceti acris quadrantalia II. Eodem infundito ſapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia L. Hæc rude miſceto ter in die, dies V. continuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris ſextarios. LXIIII. & operculum in dolium imponito, & oblinito dies X. Hoc uinum durabit tibi uſq; ad ſolſtitium. Siquid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerriumm & pulcherrimum erit.* CV.

QVI AGER *à mari longe aberit, ibi uinum græcum ſic facito. Muſti quadrantalia in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem ſubdito. ubi ebullibit uinum, ignem ſubducito. ubi iam uinum refrixerit, in doliũ quadragenarium infundito, ſeorſum in uas aquæ dulcis quadrantal I. infundito, ſalis mod. I. ſinito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calamum in pila contundito, quod ſiet ſextarium unum eodem in dolium confundito, ut odoratũ ſiet. Poſt dies XXX. dolium oblinito. Ad uer in amphoras diffundito. Biennium in ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde in tectum conferto. Hoc uinum non erit deterius, quàm coum.* CVI

AQVAE *marinæ concinnatio. Quadrantal* I. *ex alto ſumito, quô aqua dulcis non accedat, ſeſquilibram ſalis frigito, eodem indito, & rude miſceto uſqueadeo, donec ouum gallinacium natabit, deſinito miſcere.* Eo *dem uini ueteris, uel aminij, uel miſelli albi congios duos infundito, miſceto probe* Poſtea *in uas picatum confundito, & oblinito.* Siquidē *plus uo les aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito.* CVII.

HOC *modo labra doliorum circunlinas, ut odorata ſlent, & nequid uitij in uinum accedat, ſapæ congios* VI. *quamoptime infundito in abenum, aut in plumbeum. & iris aridæ contuſæ heminam, & ſertam campanicam p.* V. *bene odoratam, unà cum iri contundas, quamminutiſſime per cribrum cernas, & unà cum ſapa coquas ſarmentis, & leui flamma commoueto.* Videto, *ne aduras. uſque coquito, dum dimidium excoquas.* Vbi *refrixerit, confundito in uas picatum bene odoratum, & oblinito, & utitor in labra doliorum.* CVIII.

VINVM *ſi uoles experiri duraturum ſit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito, & uini ſextarium de eo uino, quod uoles experiri, eodē infundito, & imponito in carbones, facito bis, aut ter inferueat.* Tum *id percolato, polentam adijcito.* Vinum *ponito ſub dio.* Poſtridie *mane guſtato.* Si *id uinum ſapiet, quod in dolio eſt, ſcito duraturum.* Si *ſubacidum erit, non durabit.* CIX.

VINVM *aſperum quod erit, lene, & ſuaue ſi uoles facere, ſic facito.* De *eruo farinam facito lib.* IIII. *& uini cyathos* IIII. *conſpergito ſapa.* Poſtea *facito laterculos.* Sinito *combibant noctem, & diem.* Poſtea *commiſceto cum eo uino in dolio, & oblinito dies* LX. Id *uinum erit lene, & ſuaue, & bono colore, & bene odoratum.* CX.

ODOREM *deteriorem uino demere ſi uoles, teſtam de tegula craſſam, purā calfacito in igni bene.* Vbi *calebit, eam picato, reſticula alligato, teſtam demittito in dolium infimum leniter, ſinito biduo oblitum doliū, ſi demptus erit odor deterior, id optime, ſi non, ſæpius facito, uſq; dum odorem malum dempſeris.* CXI.

SI VOLES *ſcire in uinum aqua addita ſit, nec ne, uaſculum facito de materia ederacea.* Vinum *id, quod putabis aquam habere, eodē mittito.* Si *habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit.* Nam *non continet uinum uas ederaceum.* CXII.

VINVM *coum ſi facere uoles, aquam ex alto marinam ſumito, mari tranquillo, cum uentus non erit, die ſeptuageſima ante uindemiam, quo aqua dulcis non perueniat.* Vbi *hauſeris de mari, in cu-*

ſcare

ſeare dolium fundito. nolito implere, quadrantalibus quinque minus ſit, quàm plenum. operculum imponito, relinquitoqui interſpiret. ubi dies XXX. præterierint, transfundito in alterum dolium puriter, & leuiter relinquito in imo, quod deſederit. poſt dies uiginti in alterum item dolium transfundito, ita relinquito uſque in uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uuas relinquito in uinea, ſinito ut bene conquantur. & ubi pluerit, & ſiccauerit, tunc deligito. & ponito in ſole biduum, aut triduum ſub dio. ſi pluuiæ non erunt. ſi pluuia erit, in tecto in cratibus componito, & ſi qua acina corrupta erunt, depurgato. Tum ſumito aquæ marinæ ſupraſcriptæ quadrantalia X. & in dolium quinquagenarium infundito. Tum acina de uuis miſellis decerpito, de ſcopio, & in idem dolium uſque dum impleueris, manu comprimito, ut combibant aquam marinam, ubi compleueris doliũ, operculo operito, relinquito qua interſpiret. Vbi triduum præterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinum condito in dolia lauta, & pura, & ſicca. CXIII.

VT uinum bene odoratum ſiet, ſumito teſtam picatam. Eo prunam lenem indito ſuffito. ſerta, & ſchœno, & palma, quam habent unguentarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, ante quàm uinum indas. Hoc facito pridie quàm uinum infundere uoles, de lacu uinum quamprimum in dolium indito, ſinito dies XV. opertum, antè, quàm oblinas, & relinquito qua interſpiret uinum. Poſtea oblinito. Poſt dies XL. diffundito in amphoras, & addito in ſingulas amphoras ſapæ ſextarium unum. Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarum fini. Amphoras in ſole ponito, ubi herba non ſiet. amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatriduũ in ſole ſiueris. Poſt quatriduũ in culeũ cõponito, & inſtipato. CXIIII.

VINVM ſi uoles concinnare, ut aluum bonam faciat, ſecundum uindemiam; ubi uites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe uini, tot uites ablaqueato, & ſignato. earum radices circumſarrito, & purgato. Veratri radices in pila contundito, eas radices ponito circum uitem. & his ſtercus uetus, & ueterem cinerem, & duas partes terræ circumaddito. Radicibus uitis terram inſuper inijcito. Hoc uinum ſeorſum legito. Si uoles ſeruare in uetuſtatem, ad aluum mouendam ſeruato, nec commiſceas cum cætero uino. De eo uino cyathũ ſumito, & miſceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit. CXV.

VINVM ad aluum mouendam, in uinum muſtum uerari atri manipulum conijcito in amphoram. ubi ſatis efferbuerit, de uino manipulũ eijcito. Id uinum ſeruato ad aluum mouendam. Aliter ſi uoles uinum ad al

uum mouendam concinnare. Vites cum ablaquabuntur, ſignato rubrica, ne admiſceas cum cætero uino. Tres faſciculos ueratri atri circumponito circum radices, & terram inſuper injicito. Per uindemiam de his uitibus, quod delegeris, ſeorſum ſeruato, cyathum in cæteram potionem indito, al uum mouebit, & poſtridie purgabit ſine periculo. CXVI.

LENTIM quomodo eruari oporteat. Laſerpitiũ aceto diluito, per miſceto lentim aceto laſerpitiato, & in ſole ponito. Poſtea lentim oleo per fricato, ſinito areſcat, ita integra ſeruabitur recte. CXVII.

OLEAE albæ quemadmodum condiantur, ante quàm nigræ fiant contundantur, & in aqua deijciantur, crebro aquam mutet. Deinde, ubi ſa tis maceratæ erunt, exprimat, & in acetum conijciat, & oleum addat, & ſalis ſelibram. in modium olearum fœniculum, & lentiſcum ſeorſum con dat in acetum. Si unà admiſcere uoles, cito utitor. in orculum calcato ma nibus ſiccis. cum uti uoles, ſumito. CXVIII.

OLEAM albam ſecundum uindemiam, qua uti uoles, ſic condito. Muſti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, uti ſu pra ſcriptum eſt. CXIX.

EPITYRVM album, nigrum, uariumq́; ſic facito. Ex oleis albis, nigris, uarijsq́; nucleos eijcito. Sic condito. Concidito ipſas. addito oleum, acetum, coriandrum, cyminũ, fœniculum, rutam, mentam, in orculam, con dito, oleum ſupra ſiet, ita utitor. CXX.

MVSTVM ſi uoles totum annum habere, in amphoram muſtum in dito, & corticem oppicato, demittito in piſcinam, poſt trigeſimũ diem exi mito, totum annum muſtum erit. CXXI.

MVSTACEOS ſic facito. farinæ ſiligineæ modium unum muſto con ſpergito. Aniſum, cyminum, adipis p. II. caſei libram, & de uirga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia ſubtus addito, dum concoques. CXXII.

VINVM concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Capreidam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini uete ris. in uaſe æneo, uel plumbeo deferuefacito. ubi refrixerit, in lagenam in dito. id mane ieiunus ſumito cyathum, proderit. CXXIII.

VINVM ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam ſemipedem craſſam concidito minutim. Eam ferueſacito cum congio uini ueteris. ubi refrixerit, in lagenam confundito. & poſtea id utitor uini cyathum mane ie iunis proderit. CXXIIII.

CANES interdiu clauſos eſſe oportet, ut noctu uigilantiores, & acrio res ſint. CXXV.

VINVM

VINVM myrteam ſic facito, myrtũ nigram areſacito in umbra. ubi iam erit paſſa, ſeruato ad uindemiam, in urnam muſti cõtundito myrtæ ſemodium, id oblinito. Vbi deſierit feruere muſtum, myrtum eximito. Id eſt, ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cæliacum, & ſi aluus non conſiſtet. CXXVI.

AD TORMINA, & ſi tineæ, & lumbrici moleſti erũt, triginta mala punica acerba ſumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri auſteri congios tres ſuperponito. uas oblinito, poſt XXX. dies aperito, & utitor. ieiunus heminam bibito. CXXVII.

AD DIſpepſiam, & ſtranguriam malũ punicũ ubi florebit, colligito. Tres heminas in amphorã infundito. uini ueteris quadrantal addito, & fœniculi radicẽ puram contuſam heminam unam. Oblinito amphoram. & poſt dies XXX. aperito & utitor. Vbi uoles cibum concoquere, & lotium facere, hinc bibito quantũ uoles ſine periculo. Idem uinum tinias perpurgat, & lumbricos, ſi ſic concinnes. Incœnatũ iube eſſe, poſtridie thuris drachmam conterito, & mellis cocti drachmam unam, & uini prædicti ſextarium, & origanũ, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolũ, & uini heminã. Supra pilam inſcendat, & ſaliat decies, & deambulet. CXXVIII.

HABITATIONEM delutare cum uoles, terram, quammaxime cretoſam, uel rubricoſam ſumito, eo amurcam infundito, paleas indito. Sinito quatriduum fraceſcat. ubi bene fracuerit, rutro concidito ubi conciſeris, delutato. Ita neq; aſpergo nocebit, neq; mures caua facient, neq; herba naſcetur, neq; lutamenta ſcindent ſe. CXXIX.

AREAM ubi frumentũ teratur, ſic facies. Confodiatur minute terra, & amurca bene conſpergatur, ut combibat quãplurimũ. ubi bene cõminuta terra fuerit, & amurcã cõbiberit, cylindro, aut pauicula coæquato. ubi coæquata erit, neq; formicæ moleſtæ erũt, & cũ pluet lutũ nõ erit. CXXX.

CODICILLOS, oleaginos, & cætera ligna amurca cruda perſpergito, & in ſole ponito, perbibant bene. Ita neque fumoſa erunt. & bene ardebunt. CXXXI.

DAPEM pro bubus piro florente facito. Poſtea uerno arare incipito. Ea loca primum arato, quæ rudeta, arenoſaq; erunt. Poſtea uti quæq; grauiſſima, atq; aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato. CXXXII.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini quantum uis poluceto. Eo die feriæ bubus, & bubulcis, & qui dapem facient. Cum polucere oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familiaq; mea culignã uini dapi eius rei ergô. Macte uino inferiori eſto. Macte hac illace dape polucenda eſto. Manus interluito. Poſtea

uinum ſumito. Iupiter dapalis, macte iſtace dape polucenda eſto. Macte ui/
no inferiori eſto. Veſtæ ſi uoles dato. daps Ioui aſſaria pecuina urna uini
Ioui caſte. Profanato ſine contagione. Poſtea dape facta ſerito milium, pa/
nicum, lentim, allium. CXXXIII.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumq; arborum arboribus ab
terra pulli, qui nati erunt, eos in terram deprimito, excolitoq;, uti radicem
capere poßint. Inde, ubi tempus erit, effodito, ſeritoq; recte. Ficum, oleam,
malum punicū, mala ſtruthea, cotonea, aliaq; mala omnia, laurū cypriā,
delphicā, prunum, myrtum coniugulum, & myrtū album, & nigrum, nu/
ces auellanas, prænestinas, platanum, hæc omnia genera à capitibus pro/
pagari, & eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius ſeri uoles,
in calicibus ſeri oportet. In arboribus radices uti capiant, calicem pertu/
ſum ſumito tibi, aut quaßilum, per eum ramulū tranſerito, eum quaßilum
terra impleto, calcatoq;, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramū te/
nerum infra præcidito, cū quaßilo ſerito. Eo modo quoduis genus arbo/
rum facere poteris, uti radices bene habeant. Itē uitem in quaßilū propa/
gato, terraq; bene operito, āno poſt præcidito, cū qualo ſerito. CXXXIIII

PRIVS quam meſſem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri
oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, prius quā haſce fru
ges condantur, far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, ui/
no, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Prius quam porcam fœminam immola/
bis, Iano ſtruem commoueto ſic. Iane pater te hac ſtrue commouenda bo/
nas preces te precor, uti ſies uolens propitius mihi liberiſq; meis, domo,
familiæq; meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto, & mactato ſic. Iupi
ter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor uti ſies uolens propitius
mihi, liberiſq; meis, domo familiæq; meæ mactus hoc ferto. Poſtea Iano
uinum dato ſic. Iane pater, uti te ſtrue cōmouenda bonas preces bene pre/
catus ſum, eiuſdem rei ergo macte uino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic. Iupi/
ter macte ferto eſto, macte uino inferiori eſto. Poſtea porcā præcidaneam
immolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commoueto, mactatoq;
item uti prius obmoueras. Ioui item fertū obmoueto, mactatoq;, uti prius
feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datū fuit
ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum, poſtea Cereri exta, & ui/
num dato. CXXXV.

ROMAE tunicas, togas, ſaga, centones, ſculponeas. Calibus, &
Minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, orna/
menta, murices, clitellas, Venafro, palas Sueſſæ, & in Lucanis ploſtra.

treblæ

trebla albæ, Romæ dolia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terrā ua/
lidā romanica bona erūt, in terrā pullā cāpanica, iuga romanica optima
erūt. Vomis indutilis optimus erit. Trapeti Pōpeijs. Nolæ ad Rufri maceri
am claues. Cloſtro Romæ, ac hamæ. Vrnæ olcariæ, urcei aquarij, urnæ
uinariæ, & alia uaſa ænea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campanicæ. hæ hamæ
utiles ſunt. Funus ſubductarius, ſpartum omne Capuæ. Fiſcinas romani/
cas Sueſſæ, caſ:no. Eæ optimæ erūt Romæ, funē torculū ſiqs faciet caßini
L. numis, Venafri Minturnis CL. eò indere oportet coria bona VIII. no/
ſtratia recēti aqua depſta ſient, quāminimū ſalis habeāt, ea depſere, & un
gere unguine prius oportet, tū ſiccare. Funē exordiri oportet lōgū pedes
LXXII. toros III. habeat loris in toros ſingulos IX. latis digitos II. Cum
tortus fuerit, longus erit pedes XLIX. In cōmiſſura abibunt pedes III. re/
liquū erit pedes XLVI. Vbi extentus erit, accedēt ped. V. longus erit ped.
LI. Funē torculū extentū longū eſſe oportet ped. LV. maximis uaſis, mino
ribus ped. LI. Funē lorcū in ploſtrū iuſtū ped. LX. ſemifuniū ped. XLV.
lora retinacula in ploſtrum pedes XXXVI. ad aratrum pedes XXVI. lo/
ra præductoria pedes XXVII. S. ſubiugia in luſtrum lora pedes XIX. fu/
niculum pedes IX. in aratrum ſubiugia in luſtrum lora pedes XIX. fu/
niculū pedes XV. Trapetos latos maximos pedes IIII. S. orbes altos ped.
III. S. orbes medios ex lapidicinis cum eximet craſſos pedem & palmum
inter miliarium, & labrum pedes II. digitos II. labra craſſa digitum. Se/
cundarium trapetum latum pedes IIII. & palmum, inter miliarium, & la
brum pedē I. digitum I. labra craſſa digitos II. orbes altos pedes III. &
digitos V. craſſos pedem I. & digitos III. Foramen in orbes ſemipedem
quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum pedes IIII. inter miliari/
um, & labrū pedē I. digitos V. orbis altus ped. III. dig. III. craſſos pedē I
digitos II. Trapetum ubi aductum erit, ubi ſtatues, ibi & commodato,
concinnatoq;. CXXXVI.

POLLINTIONEM in agro Caßinate, & Venafri ſic dare opor
tet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio lo/
co ſexta, ſi granum modio diuidet quanta in Venafro ager optimus IX.
parte corbis diuidat. Si cōmuniter pinſunt, quæ ex parte pollintori pars
eſt, eam partem in piſtrinum pollintor ordeum V. modio fabam quin/
ta modio diuidat. CXXXVII.

VINEAM curandam partiario, bene curet fundum, arbuſtū, agrum
frumentarium. Partiario fœnum, & pabulum, quod bubus ſatis ſiet, qui
illic ſient. Cætera omnia pro indiuiſo. CXXXVIII.

BOVES ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, trahant ligna.

Fabalia, frumentum quod non daturus eris. Mul s, equis, aſinis feriæ nullæ, niſi in familia ſunt. CXXXIX.

LVCVM collucare romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus, ſi dea, cuius illud ſacrum eſt, uti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergô. Harumq; rerum ergô ſiue ego, ſiue quis iuſſu meo fecerit, uti id recte factum ſiet. Eius rei ergô te hoc porco piaculo immolãdo bonas preces precor, uti ſies uolẽs, propitius mihi, domo, familiæq; meæ, liberisq; meis. Harunce rerum ergô macte hoc porco piaculo immolando eſto. CXL.

SI FODERE uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciundi cauſa, cum opus quotidie per partes facies, ſed ſi intermiſeris, aut feriæ publicæ, aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito. CXLI.

AGRVM luſtrare ſic oportet, imperans ſolitaurilia circũagi cũ diuis uolentibus, quodq; bene eueniat mando tibi Mani, uti illã ſolitaurilia, fundum, agrũ, terrãq; meã quota ex parte ſiue circumagi, ſiue circunferẽda cenſeas, uti cures luſtrare. Ianũ, Iouẽq; uino præfamino, ſic dicito. Mars pater te precor, quæſoq;, uti ſis uolẽs, propitius mihi, domo, familiæq; noſtræ, quoius rei ergô agrũm, terram, fundũq; meũ ſolitaurilia circumagi iuſſi. uti tu morbos uiſos, inuiſosq;, uiduertatem, uaſtitudinemq;, calamitates, intẽperãtiasq; prohibeſſis defẽdas, auerrũcesq;. utiq; tu fruges, frumẽta, uineta, uirgultaq; grandire, beneq; euenire ſinas. paſtores, pecuaq; ſalua ſeruaſsis, duisq; bonã ſalutẽ, ualetudinemq; mihi, domui, familiæq; noſtræ. Harunce rerum ergô fundi, terræ, agriq; mei luſtrandi, luſtriq; faciendi ergô, ſicuti dixi, macte, hiſce ſolitaurilibus lactẽtibus immolãdis eſto. Mars pater eiuſdẽ rei ergô, macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus eſto. Itẽ cultro facito ſtruẽ, & fertũ uti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnũ, uitulũq; ſic oportet. Eiusq; rei ergô macte hiſce ſolitaurilibus immolãdis eſto nominare uetat Martẽ, neq; agnũ, uitulũq;. Si minus in omnes litabis, ſic uerba concipito. Mars pater, ſi quid tibi in illiſce ſolitaurilibus lactentibus, neq; ſatisfactum eſt, his ſolitaurilibus piaculo. Si uno, duobus'ue dubitaueris, ſic uerba concipito. Mars pater, quod tibi illoc porco, neq; ſatisfactum eſt, te hoc porco piaculo. CXLII.

VILLICI officia quæ ſunt, quæ dominus præcipit, ea omnia, quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi, parariq; oportet, quomodo quæque cibaria, & quæ ueſtimenta dari familiæ oportet, eadem uti curet, faciatque moneo, dominóque dicto audiens ſit. Hoc amplius, quomodo uillicam uti oportet, & quomodo imperari oportet, uti in aduentu domini.

domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturq́; diligenter. CXLIII.

VILLICAE quæ ſunt officia, curato faciat. Si eã tibi dederit dominus in uxorẽ, ea eſto cõtentus. Ea te metuat. Facito ne nimium luxurioſa ſiet. Vicinis, alijśq; mulieribus quãminimum utatur. Ne'ue ad eas domum eat, neue ad ſeſe recipiat. Ad cœnam nequõ eat; néue ambulatrix ſiet. rem diuinam ne faciat, néue mandet qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam, mundamq́; habeat. Focum purum circumuerſam quotidie, prius quàm cubitum eat, habeat. Calendis, idibus, nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eoſdemq́; dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum ſibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, & oua uti habeat. Pira arida, ſorba, ficos, uuas paſſas, ſorba in ſapa, & pira, & uuas in dolijs, & mala ſt ruthea. Vuas in urceis, & in uinaceis, uel in terra obrutas. Et nuces prænestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in dolijs, & alia quæ condi ſolent, & ſyluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & ſubtile far ſciat facere. CXLIIII.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodem fecerit, aut cui olea uænierit. Oleam ne ſtringito, ne'ue uerberato iniuſſu domini, aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neque debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad cuſtodem ſeſe oleam non ſurripuiſſe, neque quenquam ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum ita non iurauerint, quod is legerit, pro eo nemo argentum dabit, neque debebitur. Oleam cogi recte, ſatisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, niſi quæ uetuſtate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas aut arbitratu deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, reſoluito. Id boni uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & factores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur, & tanto minus debebitur. De fundo ligna, & oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportauerit, in ſingulas deportationes HS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aßiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes ſtrictorum præbeto. Ne quis concedat, quo olea legunda, & faciunda carius locetur. Extra quam ſi quem ſocium impræſentiarum dixerit, ſi quis aduerſum ea fecerit, ſi dominus, aut cuſtos uolent, iurent omnes ſocij. Si non ita iurauerint, pro ea

erunt in tecto condito, & ſale ſuperſpargito. Deinde ea pro fœno dato. Vbi uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo XV. Vbi ocymum tempeſtiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renaſcetur. quod falcula ſecueris, non renaſcetur. Vſque ocymum dato, donec areſcat, ita temperato, poſt uiciam dato, poſtea panicum dato, ſecundum panicum frondem ulmeam dato. Si populneam habueris, admiſceto, ut ulmea ſatis ſiet. Vbi ulmeam non habebis, querneam, & ficulneam dato. Nihil eſt, quod magis expediat, quàm boues bene curare. Boues niſi per hyemem, cum non arabunt, paſci non oportet. Nam uiride cum edunt, ſemper id expectant. & fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur, cum arabunt. LV.

LIGNA domino in tabulato condito, codicillosq; oleagineos, radices in aceruo ſub dio metas facito. LVI.

FAMILIAE cibaria ubi opus facient per hyemem, tritici modios IIII. per æſtatem modios IIII. ſemis uillico, uillicæ epiſtatæ, opilioni modios III. Compeditis per hyemem panis pondo IIII. Vbi uineam fodere cœperint, panis p. V. uſqueadeo dum ficus eſſe cœperint, deinde ad panes IIII. redito. LVII.

VINVM familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibãt menſes tres. Menſe quarto heminam in dies I. In menſe congios tres. Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, & octauo, in dies ſextarium I. in menſe congios quinq;. Nono, decimo, undecimo, & duodecimo in dies heminas ternas, id eſt, amphorã in menſe. Hoc amplius ſaturnalibus, & compitalibus in ſingulos homines congios. Summa uini in homines ſingulos intra annũ quadrantalia VIII. compeditis autem ut quicquid operis faciẽt pro portione addito. Eos non eſt nimium in annos ſingulos uini quadrantalia X. ebibere. LVIII.

PVLMENTARIVM familiæ, oleæ caducæ quamplurimũ condito. Poſtea oleas tempeſtiuas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, & partito, uti quandiutiſſime durent. ubi oleæ comeſæ erũt, halecem, & acetum dato. Oleum in menſes dato unicuiq; ſextarium I. Salis unicuiq; in anno modium ſatis eſt. LIX.

VESTImenta familiæ tunicam p. III. S. ſaga alternis annis. Quoties cuiq; tunicam, aut ſagam dabis, prius ueterem accipito, unde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. LX.

BVBVS cibaria annua in iuga ſingula lupini modios CXX. ac glandis modios. CCXL. fœni pondo LXXI. ocymi tantundem. fabæ modios XX. uiciæ modios XXX. Præterea generatim uideto uti ſatis uiciæ ſeras. Pabulum cum ſeres, multas ſationes facito. LXI.

QVID

QVID eſt agrum bene colere? Primum bene arare. Quid ſecundum? arare. Quid tertium? ſtercorare. Qui oletum ſæpiſſime, & altiſſime miſcebat, is tenuiſſimas radices exarabit, ſi male arabit, radices ſurſum abibunt, craſſiores fient, & in radices uires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum aras, bene, & tempeſtiue ares, ſulco uario ne ares. Cætera cultura eſt multum ſerere, & diligenter eximere ſemina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. ubi radices bene operueris, calcato bene, ne aqua noceat. Siquis quærat, quod tempus oleæ ſlet, agro ſicco per ſementim, agro lato per uer. LXII.

QVOT iuga boum, mulorum, aſinorum habebis, totidem ploſtra eſſe oportet. LXIII.

FVNEM torculum eſſe oportet extentum p. LV. Funem loreum in ploſtrum p. LX. lorea retinacula longa p. XXVI. ſubiugia in ploſtrum p. XVIII. funiculum p. XV. in aratrum ſubiugia lorum p. XVI. funiculum p. VIII. LXIIII.

OLEA ubi matura erit, quamprimum cogi oportet, quaminimum in terra, & in tabulato eſſe oportet. In terra & in tabulato putreſcit. Leguli uolunt, uti olea caduca quamplurima ſit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu ſit, ut fracida ſit, quo facilius oleum efficiant. Nolito credere oleum in tabulato creſcere poſſe. Quamcitiſſime conficies, tam maxime expediet, & totidem modijs collectæ plus olei efficient, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde minus fiet olei, & deterius. Oleum, ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleum quandiutiſſime in amurca, & in fracibus fuerit, tam deterrimum erit. LXV.

OLEVM uiride ſic facito. oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, & ſtercore purgato. Poſtridie, aut poſt diem tertium, quàm lecta erit, facito. Oleam ubi nigra erit, ſtringito. Quàm acerbiſſima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quatriduum poſt oleum facito. Eam oleam, ſi uoles, ſale inſpergito. Quamcalidiſſimum torcularium, & cellam, habeto. LXVI.

CVSTODIS, & capulatoris officia. Seruet diligenter cellam, & torcularium. Caueat quamminimum in torcularium, & in cellam introëatur. Quammundiſſimo, puriſſimoq; fiat uaſe aheneo, neque nucleis ad oleum utatur: nam ſi utetur, oleum male ſapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quò oleum fluat. ubi factores uectibus premerint, continuo capulator concha oleum, quã diligentiſſime poterit, tollat, nec ceſſet.

Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrum primum indito. Inde in alterum dolium indito. De ijs labris fraces, amurcamq́; ſemper ſubtrahito. Cum oleum ſuſtuleris de cortina, amurcam dehaurito. LXVII.

ITEM cuſtodis officia. quæ in torcularia erunt uaſa, pura habeat, curetóq; uti olea bene perficiatur, beneq́; ſiccetur. Ligna in torculario ne cædat. Oleum frequenter capulet. Factoribus det in ſingulos factus olei ſextarios, & in lucernam quod opus ſiet. Fraces quotidie eijciat. amurcam commutet uſqueadeo, donec in lacum, qui in cella eſt, poſtremum peruenerit. fiſcinas ſpongia effingat. Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario, & in cella caueat diligenter, nequid olei ſurripiatur. LXVIII.

VBI uindemia, & oleitas facta erit, prœla extollito, funes torculos, medipontos, ſubductarios aut in carnario, aut in prœlo ſuſpendito. orbes, fibulas, uectes, ſcutulas, fiſcinas, corbulas, quala, ſcalas, patibula omnia, queis uſus erit, in ſuo quodq́; loco reponito. LXIX.

DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca impleto dies VII. Facito, ut amurcam quotidie ſuppleas. Poſtea amurcam eximito, & arefacito. ubi arebit, cuminum pridie in aqua infundito. Ea poſtridie diluito. Poſtea dolium calefacito. Minus, quàm ſi picare uelis, tepeat, ſatis eſt. Leuibus lignis facito caleſcat. ubi temperate tepebit, tum cuminum indito, poſtea linito. Si recte liueris, in dolium quinquagenarium cumini p. IIII. ſatis erit. LXX.

BVBVS ſi morbum metues, ſanis dato ſalis micas III. laurea folia III. porri fibras III. ulpici ſpicas III. allij ſpicas III. thuris grana III. herbæ ſabinæ plãtas III. rutæ folia III. uitis albæ caules III. uini S. III. Hæc omnia ſublimiter legi, teri, dariq́; oportet. Ieiunus ſiet, qui dabit. Ter triduum de ea potione unicuiq; boui dato. Ita diuidito, cũ ter unicuiq; dederis, omnem abſumas. Bosq́; ipſus, & qui dabit, facito ut uterq́; ſublimiter ſtent. uaſe ligneo dato. LXXI.

BOS ſi ægrotare cœperit, dato continuo ei ouum unum gallinaceum crudum, integrum facito ut deuoret. Poſtridie caput unum ulpici conterito, & id uaſe ligneo terito, & cũ bemina uini facito bibat ſublimiter. Bosq́; ipſus, & qui dabit, ſublimiter ſtet. Ieiunus ieiuno boui dato. LXXII.

BOVES ne pedes ſubterant, priuſquam in uiam quoquam agas, pice liquida cornua infima unguito. LXXIII.

VBI uuæ uariæ cœperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris, tollito, & condito, ne quæras, cum opus ſiet. Eam pellem, & far, & ſalem, & ſerpillum, hæc omnia

una

unà conterito, cũ uino dato bubus omnibus ut bibant. per æſtatẽ boues aquam bonã, & liquidã bibant, ſemper curato, ut ualeant refert. LXXIIII.

PANEM depſticium ſic facito. Manus, mortariumq; bene lauato. Farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, ſubigitoq́; pulchre. ubi bene ſubegeris, defingito, coquitoq́; ſub teſta. LXXV.

LIBVM hoc modo facito. Caſei pondo II. in mortario bene diſterat. ubi bene diſtriuerit, farinæ ſiligineæ libram, aut ſi uoles tenerius eſſe, ſelibram ſiliginis ſolum eodem indito, permiſcetoq́; cum caſeo bene, ouum I. addito, & unà bene permiſceto. Inde panem facito. Folia ſubdito, in foco calido ſub teſta coquito leuiter. LXXVI.

PLACENTAM ſic facito. Farinæ ſiligineæ lib. II. unde ſolum facias in tracta, farinæ lib. IIII. & alicæ primæ lib. II. alicam in aquam infundito: ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, ſiccatoq́; bene. Deinde manibus depſito. ubi bene ſubactum erit, farinæ lib. IIII. paulatim addito, id utrumque tracta facito. In qualo, ubi areſcant, componito. ubi arebunt, componito puriter, tum facies in ſingula tracta. Vbi depſueris, panno oleo uncto tangito, & circumtegito, ungitoq́; ubi tracta erunt. focum, ubi ea coquas, calefacito bene, & teſtam. Poſtea farinæ lib. II. conſpergito condepſitoq́;. Inde facito ſolum tenue caſei ouilis pond. XIII. ne acidum ſiet, & bene recens in aquam ter indito, ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, ſiccatoq́; bene paulatim manibus, ſiccum bene in mortarium imponito. Vbi omnem caſeum bene ſiccaueris, in mortarium purum manibus condepſito, comminuitoq́; quammaxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumito, caſeumq́; per cribrum facito tranſeat in mortarium. Poſtea indito mellis boni pondo IIII. S. id unà bene commiſceto cum caſeo. Poſtea in tabula pura, quæ pateat pedem I. ibi balteum ponito. foliáque laurea uncta ſupponito, placentam fingito. Tracta ſingula in totum ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito ſingulatim, item linito uſqueadeo, donec omnem caſeum cum melle abuſus eris. In ſummum tracta ſingula indito. poſtea ſolum contrahito. ornatóque focum de iunipero, temperatóque. Tunc placentam imponito, texto caldo operito, pruna inſuper, & circum operito. Videto, ut bene, & ocioſe percoquas, aperito, dum inſpicias bis, aut ter ubi cocta erit, eximito, & melle ungito. hæc erit placenta ſemodialis. LXXVII.

SPIRAM ſic facito quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, niſi ſic alio modo fingito in ſolo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim tractes facito, ita imponito in ſolo,

dein plicis

dein plicis completo bene arcte. Cætera omnia quaſi placentam facias, facito, coquitoq́;. LXXVIII.

SCRIBLITAM ſic facito. In balteo tractes caſeo, ad eundem modum facito, uti placentam ſine melle, coquitoq́;. LXXIX.

GLOBVLOS ſic facito. Caſeum cum alica ad eundẽ modum miſceto. inde quantos uoles facere facito, in ahenum caldũ unguen indito. Singulos, aut binos coquito, uerſatoq́; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle ungito, papauere infriato, ita ponito. LXXX.

ENCHYTVM ſic ad eundem modum facito uti globulos, niſi calicem pertuſum cauum habeat. ita in unguem caldum fundito. hoc in reſtim quaſi ſpirã facito. idq́; duabus rudibus uerſato, perfrigitoq́;. Item ungito, coloratoq́;, calidũ ne nimiũ, id cũ melle, aut cũ mulſo apponito. LXXXI.

ERNEVM tanquam placentam facito, eadẽ omnia indito, quæ in placentam, & permiſceto in alueo. Indito in hirneam fictilem, eam demittito in aulam æneam aquæ calidæ plenam. Ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, hirneam confrigito, ita ponito. LXXXII.

SPHAERICAM ſic facito, ita uti ſpiram, niſi ſic effingito, detractis caſeo, melle, ſphæras pugnum altas facito. Eas in ſolo componito, denſas eodem modo cõponito, atq; ſpiram, itemq́; coquito. LXXXIII.

VOTVM pro bubus, ut ualeant, ſic facito. Marti Syluano in ſylua interdius, in capita ſingula boum uotum facito, farris adorei libras tres, & lardi pondo IIII. pulpæ pondo IIII. S. uini ſextarios tres S. Id in unas liceto conijcere, & uinum idem in unum uas liceto conijcere. Eam rem diuinam uel ſeruus, uel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, ſtatim ibidem conſumito. Mulier ad eam rem diuinam ne adſit, né ue uideat quomodo fiat. Hoc uotum in annos ſingulos, ſi uoles, licebit uouere. LXXXIIII.

SAVILLVM hoc modo facito. Farinæ ſelibram, caſei p. II. S. unà commiſceto quaſi librum, mellis pondo S. & ouum. Catinum fictile oleo ungito. Vbi bene omnia commiſcueris. in catinum indito. Catinum texto operito. uideto ut bene percoquas medium, ubi altiſſimum eſt. ubi coctum erit, catinum eximito, melle ungito. papauere infriato, ſub textũ ſubde pauliſper, poſtea eximito. ita pone cum catino, & lingulis. LXXXV.

PVLTEM punicam ſic coquito. Libram alicæ in aquam indito, facito ut bene madeat. Id infundito in alueum purũ, eo caſei recentis p. III. mellis pondo S. ouum unum, omnia unà bene permiſceto. Ita inſpito in aulam nouam. LXXXVI.

GRANEAM triticeam ſic facito. Selibram tritici puri in mortarium

rium purum indat, lauetq́; bene, corticemq́; deterat bene, eluatq́. Poſtea in aulam indat, & aquam puram, coquatq́. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim uſqueadeo, donec cremor craſſus factus erit. LXXXVII.

AMYLVM ſic facito. Siliginem purgato bene, poſtea in alueum indat, eo aquam addat bis in die. Die decimo aquam exiccato, exurgeto bene, in alueo puro miſceto bene, facito tanquam fex fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouam, aut in mortarium, id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in ſole ponito, ut areſcat. ubi arebit, in ollam nouam indito, inde facito cum lacte coquat. LXXXVIII.

SALEM candidum ſic facito. Amphoram defricato, colluitoq́; puram impleto aqua pura, in ſole ponito, ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoq́; identidem. Id aliquoties in die facito uſqueadeo, donec ſal deſtuerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, menam aridam, uel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua uel carnem, uel caſeos, uel ſalſamenta condias. Eam muriam in labella, uel in patina in ſole ponito. Vſqueadeo in ſole habeto, donec concreuerit. Inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit, in ſole ponito. LXXXIX.

GALLINAS, & anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quæ primum parierint, concludat, polline, uel farina ordeacea conſperſa turundas faciat. eas in aquam intinguat, & in os indat, paulatim quotidie addat, & ex gula conſyderet, quod ſatis ſiet. Bis in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aquam ante ſinat, quâm horam I. Eodem modo anſerem alito, niſi prius dato bibere bis in die, & bis eſcam. XC.

PALVMBVM recentem ſic farcito. Vti prehenſus erit, ei fabam coctam toſtam primum dato. ex ore in eius os inflato item aquā. Hoc dies VII. facito. Poſtea fabam freſam puram, & far purum facito, & fabæ tertia pars ut inferueſcat. cum feruere incipiet, puriter facito, & coquito bene. id ubi excoxeris, deponito, bene oleo manum ungito, depſitoq́; primum puſillum, poſtea magis depſes, oleo tangito, depſitoq́;, dum poteris facere turundas, & eas ex aqua dato, & eſcam temperato. XCI.

AREAM ſic facito. Locum ubi facias confodito, poſtea amurca conſpergito bene, ſinitoq́; combibat. Poſtea comminuito bene glebas. Deinde coæquato, & pauiculis uerberato. Poſtea denuo amurca conſpergito, ſinitoq́; areſcat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ naſcentur. XCII.

FRVMENTO ne gurgulio noceat, ne mures tangant, lutum de amurca facito, palearum parum addito, ſinito marceſcant bene, & ſubigito, eo granarium totum oblinito craſſo luto, poſtea conſpergito, amurca bene omne, quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito, gurgulio non nocebit. XCIII.

OLEA ſi fructum non fert, ablaqueato. Poſtea ſtramenta circumponito. Poſtea amurcam cum aqua commiſceto æquas partes. Deinde ad oleam circunfundito, ad arborem maximam amphoram unam commiſti ſatis eſt. Ad, minores arbores pro ratione induo. Et idem hoc ſi facies ad arbores feraces, hæ quoque meliores fient. Ad eas tamen ſtramentane addideris. XCIIII.

FICI VTI groſſos teneant, facito omnia, quæ modo oleæ, & hoc amplius, cum uer adpetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & großi non cadent, & fici ſcabræ non fient, & multo feraciores erunt. XCV.

CONVOLVVLVS in uinea ne fiat, amurcam condito, puram benefacito, in uas æneum indito congios duos, poſtea igni leui coquito, rudicula agitato crebro uſqueadeo, dum fiat tam craſſa, quàm mel. Poſtea ſumito bituminis tertiarium, & ſulfuris quartarium. Conterito in mortario ſeorſam utrũq;. Poſtea infriato quamminutißime in amurcam caldam, & ſimul rudicula miſceto, & denuo coquito ſub dio. Nam ſi in tecto coquas, cum bitumen, & ſulfur additum eſt, excandeſcet. Vbi erit tam craſſum, quàm uiſcum, ſinito frigeſcat. Hoc uitem circum caput, & ſub brachio ungito, conuoluulus non naſcetur. XCVI.

OVES ne ſcabræ fiant, amurcam puram, & aquam ubi lupinus deferbuerit, & fecem de uino bono inter ſe pariter omnia ſumito, & bene commiſceto. Poſtea cum detunderis oues, unguito totas. ſinito biduum, aut triduum conſudent. Deinde in mari lauito, ſi aquam marinam nõ habebis, facito aquam ſalſam, ea lauito. Si hæc ſic feceris, non ſcabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt moleſti. Eodem modo in omnes quadrupedes utitor, ſi ſcabræ erunt. XCVII.

AMVRCA decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia, & meliora facies. XCVIII.

VESTIMENTA ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium, & ea unguito fundam arcæ, & extrinſecus pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, ueſtimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item lignum ſupellectilem omnem ſi ungues, non putreſcet, & cum ea terſeris, ſplendidior fiet. Itẽ omnia ænea unguito, ſed prius extergito bene. Poſtea

cum

cum unxeris, & ea uti uoles, iterum extergito, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta. XCIX.

FICI ARIDAE *ſi uoles ut integræ ſint, in uas fictile condito. id amurca decocta unguito.* C.

OLEVM *ſi in metretam nouam inditurus eris, amurca ita uti eſt cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene cõbibat. Id ſi feceris, metreta oleũ non bibet, & oleum melius fuerit, & metreta ipſa firmior erit.* CI.

VIRGAS *myrteas ſi uoles cum baccis ſeruare, & item aliud genus quod uis, & ſi ramulos ficulneos uoles cum folijs, inter ſe alligato, faſciculos facito, eos in amurcam demittito, ſupra ſiet amurca facito. Sed ea, quæ demiſſurus eris, ſumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito plané.* CII.

SI BOVEM, *aut aliam quamuis quadrupedem ſerpens momorderit Melanthij catabulum, & quod medici uocant ſmyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipſum morſum ſtercus ſuillum apponito. Et idem hoc (ſi uſus euenerit) homini facito.* CIII.

BOVES *uti ualeant, & curati bene ſient, & qui faſtidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulũ, quod dabis, amurca ſpargito, primo paulum, dum conſueſcant, poſtea magis, & dato rarenter bibere, cõmiſtam cum aqua æquabiliter quarto, quintoq; die. hoc ſi feceris, ita boues & corpore curatiores erunt, & m o rbus erit.* CIIIJ.

VINVM *familiæ, per hyemem qui utatur. Muſti quadrantalia. X. in dolium indito, aceti acris quadrantalia II. Eodem infundito ſapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia L. Hæc rude miſceto ter in die, dies V. continuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris ſextarios. LXIIII. & operculum in dolium imponito. & oblinito dies X. Hoc uinum durabit tibi uſq; ad ſolſtitium. Siquid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerriumm & pulcherrimum erit.* CV.

QVI AGER *à mari longe aberit, ibi uinum græcum ſic facito. Muſti quadrantalia in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem ſubdito. ubi ebullibit uinum, ignem ſubducito. ubi iam uinum refrixerit, in doliũ quadragenarium infundito, ſeorſum in uas aquæ dulcis quadrantal I. infundito, ſalis mod. I. ſinito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calamum in pila contundito, quod ſiet ſextarium unum eodem in dolium confundito, ut odoratũ ſiet. Poſt dies XXX. dolium oblinito. Ad uer in amphoras diffundito. Biennium in ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde in tectum conferto. Hoc uinum non erit deterius, quàm coum.* CVI

AQVAE *marinæ concinnatio. Quadrantal* I. *ex alto ſumito, quò aqua dulcis non accedat, ſeſquilibram ſalis frigito, eodem indito, & rude miſceto uſqueadeo, donec ouum gallinacium natabit, deſinito miſcere. Eodem uini ueteris, uel aminij, uel miſelli albi congios duos infundito, miſceto probe. Poſtea in uas picatum confundito, & oblinito. Siquidẽ plus uoles aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito.* CVII.

HOC *modo labra doliorum circunlinas, ut odorata ſient, & nequid uitij in uinum accedat, ſapæ congios* VI. *quamoptime infundito in aheneum, aut in plumbeum. & iris aridæ contuſæ heminam, & ſertam campanicam p.* V. *bene odoratam, unà cum iri contundas, quamminutiſsime per cribrum cernas, & unà cum ſapa coquas ſarmentis, & leui flamma commoueto. Videto, ne aduras. uſque coquito, dum dimidium excoquas. Vbi refrixerit, confundito in uas picatum bene odoratum, & oblinito, & utitor in labra doliorum..* CVIII..

VINVM *ſi uoles experiri duraturum ſit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito, & uini ſextarium de eo uino; quod uoles experiri, eodẽ infundito, & imponito in carbones, facito bis, aut ter inferueat. Tum id percolato, polentam adijcito. Vinum ponito ſub dio. Poſtridie mane guſtato. Si id uinum ſapiet, quod in dolio eſt, ſcito duraturum. Si ſubacidum erit, non durabit.* CIX..

VINVM *aſperum quod erit, lene, & ſuaue ſi uoles facere, ſic facito. De eruo farinam facito lib.* IIII. *& uini cyathos* IIII. *conſpergito ſapa. Poſtea facito laterculos. Sinito combibant noctem, & diem. Poſtea commiſceto cum eo uino in dolio, & oblinito dies* LX. *Id uinum erit lene, & ſuaue, & bono colore, & bene odoratum..* CX.

ODOREM *deteriorem uino demere ſi uoles, teſtam de tegula craſſam, purã calfacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato, reſticula alligato, teſtam demittito in dolium infimum leniter, ſinito biduo oblitum doliũ. ſi demptus erit odor deterior, id optime, ſi non, ſæpius facito, uſq; dum odorem malum dempſeris..* CXI..

SI VOLES *ſcire in uinum aqua addita ſit, nec ne, uaſculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodẽ mittito. Si habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit. Nam non continet uinum uas ederaceum:.* CXII..

VINVM *coum ſi facere uoles, aquam ex alto marinam ſumito: mari tranquillo, cum uentus non erit, die ſeptuageſima ante uindemiam, quo aqua dulcis non perueniat. Vbi hauſeris de mari, in cu-*

lcare

ſtare dolium fundito. nolito implere, quadrantalibus quinque minus ſit, quàm plenum. operculum imponito, relinquitoqui interſpiret. ubi dies XXX. præterierint, transfundito in alterum dolium puriter, & leuiter relinquito in imo, quod deſederit. poſt dies uiginti in alterum item dolium transfundito, ita relinquito uſque in uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uuas relinquito in uinea, ſinito ut bene conquantur. & ubi pluerit, & ſiccauerit, tunc deligito. & ponito in ſole biduum, aut triduum ſub dio. ſi pluuiæ non erunt. ſi pluuia erit, in tecto in cratibus componito, & ſi qua acina corrupta erunt, depurgato. Tum ſumito aquæ marinæ ſupraſcriptæ quadrantalia X. & in dolium quinquagenarium infundito. Tum acina de uuis miſellis decerpito, de ſcopio, & in idem dolium uſque dum impleueris, manu comprimito, ut combibant aquam marinam, ubi compleueris doliũ, operculo operito, relinquito qua interſpiret. Vbi triduum præterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinum condito in dolia lauta, & pura, & ſicca. CXIII.

VT uinum bene odoratum ſiet, ſumito teſtam picatam. Eo prunam lenem indito ſuffito. ſerta, & ſchœno, & palma, quam habent unguentarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, ante quàm uinum indas. Hoc facito pridie quàm uinum infundere uoles, de lacu uinum quamprimum in dolium indito, ſinito dies XV. opertum, antè, quàm oblinas, & relinquito qua interſpiret uinum. Poſtea oblinito. Poſt dies XL. diffundito in amphoras, & addito in ſingulas amphoras ſapæ ſextarium unum. Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarum fini. Amphoras in ſole ponito, ubi herba non ſiet. amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatriduũ in ſole ſiueris. Poſt quatriduũ in culeũ cõponito, & inſtipato. CXIIII.

VINVM ſi uoles concinnare, ut aluum bonam faciat, ſecundum uindemiam, ubi uites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe uini, tot uites ablaqueato, & ſignato. earum radices circumſarrito, & purgato. Veratri radices in pila contundito, eas radices ponito circum uitem. & his ſtercus uetus, & ueterem cinerem, & duas partes terræ circumaddito. Radicibus uitis terram inſuper inijcito. Hoc uinum ſeorſum legito. Si uoles ſeruare in uetuſtatem, ad aluum mouendam ſeruato, nec commiſceas cum cætero uino. De eo uino cyathũ ſumito, & miſceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit. CXV.

VINVM ad aluum mouendam, in uinum muſtum uerari atri manipulum conijcito in amphoram. ubi ſatis efferbuerit, de uino manipulũ eijcito. Id uinum ſeruato ad aluum mouendam. Aliter ſi uoles uinum ad al-

uum mouendam concinnare. Vites cum ablaquabuntur, ſignato rubrica, ne admiſceas cum cætero uino. Tres faſciculos ueratri atri circumponito circum radices. & terram inſuper inijcito. Per uindemiam de his uitibus, quod delegeris, ſeorſum ſeruato, cyathum in cæteram potionem indito, aluum mouebit, & poſtridie purgabit ſine periculo. CXVI.

LENTIM quomodo eruari oporteat. Laſerpitiũ aceto diluito, permiſceto lentim aceto laſerpitiato, & in ſole ponito. Poſtea lentim oleo perfricato, ſinito areſcat, ita integra ſeruabitur recte. CXVII.

OLEAE albæ quemadmodum condiantur, ante quàm nigræ fiant contundantur, & in aqua deijciantur, crebro aquam mutet. Deinde, ubi ſatis maceratæ erunt, exprimat, & in acetum coniiciat, & oleum addat, & ſalis ſelibram. in modium olearum fœniculum, & lentiſcum ſeorſum condat in acetum. Si unà admiſcere uoles, cito utitor. in orculum calcato manibus ſiccis. cum uti uoles, ſumito. CXVIII.

OLEAM albam ſecundum uindemiam, qua uti uoles, ſic condito. Muſti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, uti ſupra ſcriptum eſt. CXIX.

EPITYRVM album, nigrum, uariumq; ſic facito. Ex oleis albis, nigris, uarijsq; nucleos eijcito. Sic condito. Conciditò ipſas. addito oleum, acetum, coriandrum, cyminũ, fœniculum, rutam, mentam, in orculam, condito, oleum ſupra ſiet, ita utitor. CXX.

MVSTVM ſi uoles totum annum habere, in amphoram muſtum indito, & corticem oppicato, demittito in piſcinam, poſt trigeſimũ diem eximito, totum annum muſtum erit. CXXI.

MVSTACEOS ſic facito. farinæ ſiligineæ modium unum muſto conſpergito. Aniſum, cyminum, adipis p. II. caſei libram, & de uirga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia ſubtus addito, dum concoques. CXXII.

VINVM concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Capreidam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini ueteris. in uaſe æneo, uel plumbeo deferuefacito. ubi refrixerit, in lagenam indito. id mane ieiunus ſumito cyathum, proderit. CXXIII.

VINVM ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam ſemipedem craſſam concidito minutim. Eam ferueſacito cum congio uini ueteris. ubi refrixerit, in lagenam confundito. & poſtea id utitor uini cyathum mane ieiunis proderit. CXXIIII.

CANES interdiu clauſos eſſe oportet, ut noctu uigilantiores, & acriores ſint. CXXV.

VINVM

VINVM myrteum ſic facito, myrtũ nigram arefacito in umbra. ubi iam erit paſſa, ſeruato ad uindemiam, in urnam muſti cõtundito myrtæ ſemodium, id oblinito. Vbi deſierit feruere muſtum, myrtum eximito. Id eſt, ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cæliacum, & ſi aluus non conſiſtet. CXXVI.

AD TORMINA, & ſi tineæ, & lumbrici moleſti erũt, triginta mala punica acerba ſumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri auſteri congios tres ſuperponito. uas oblinito, poſt XXX. dies aperito, & utitor. ieiunus heminam bibito. CXXVII.

ADDI ſpepſiam, & ſtranguriam malũ punicũ ubi florebit, colligito. Tres heminas in amphorã infundito. uini ueteris quadrantal addito, & fœniculi radicẽ puram contuſam heminam unam. Oblinito amphoram. & poſt dies XXX. aperito & utitor. Vbi uoles cibum concoquere, & lotium facere, hinc bibito quantũ uoles ſine periculo. Idem uinum tinias perpurgat, & lumbricos, ſi ſic concinnes. Incœnatũ iube eſſe, poſtridie thuris drachmam conterito, & mellis cocti drachmam unam, & uini prædicti ſextarium, & origanũ, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolũ, & uini heminã. Supra pilam inſcendat, & ſaliat decies, & deambulet. CXXVIII.

HABITATIONEM delutare cum uoles, terram, quammaxime cretoſam, uel rubricoſam ſumito, eo amurcam infundito, paleas indito. Sinito quatriduum fraceſcat. ubi bene fracuerit, rutro concidito ubi concideris, delutato. Ita neq; aſpergo nocebit, neq; mures caua facient, neq; herba naſcetur, neq; lutamenta ſcindent ſe. CXXIX.

AREAM ubi frumentũ teratur, ſic facies. Confodiatur minute terra, & amurca bene conſpergatur, ut combibat quãplurimũ. ubi bene cõminuta terra fuerit, & amurcã cõbiberit, cylindro, aut pauicula coæquato. ubi coæquata erit, neq; formicæ moleſtæ erũt, & cũ pluet lutũ nõ erit. CXXX.

CODICILLOS, oleaginos, & cætera ligna amurca cruda perſpergito, & in ſole ponito, perbibant bene. Ita neque fumoſa erunt. & bene ardebunt. CXXXI.

DAPEM pro bubus piro florente facito. Poſtea uerno arare incipito. Ea loca primum arato, quæ rudeta, arenoſaq; erunt. Poſtea uti quæq; grauiſſima, atq; aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato. CXXXII.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini quantum uis poluceto. Eo die feriæ bubus, & bubulcis, & qui dapem facient. Cum polucere oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familiaq; mea culignã uini dapi eius rei ergô. Macte uino inferiori eſto. Macte hac illace dape polucenda eſto. Manus interluito. Poſtea

uinum

uinum ſumito. Iupiter dapalis, macte iſtace dape poluccenda eſto. Macte uino inferiori eſto. Veſtæ ſi uoles dato. daps Ioui aſſaria pecuina urna uini Ioui caſte. Profanato ſine contagione. Poſtea dape facta ſerito milium, panicum, lentim, allium. CXXXIII.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumq; arborum arboribus ab terra pulli, qui nati erunt, eos in terram deprimito, excolitoq;, uti radicem capere poſſint. Inde, ubi tempus erit, effodito, ſeritoq; recte. Ficum, oleam, malum punicũ, mala ſtruthea, cotonea, aliaq; mala omnia, laurũ cypriã, delphicã, prunum, myrtum coniugulum, & myrtũ album, & nigrum, nuces auellanas, præneſtinas, platanum, hæc omnia genera à capitibus propagari, & eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius ſeri uoles, in calicibus ſeri oportet. In arboribus radices uti capiant, calicem pertuſum ſumito tibi, aut quaſſilum, per eum ramulũ tranſerito, eum quaſſilum terra impleto, calcatoq;, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramũ tenerum infra præcidito, cũ quaſſilo ſerito. Eo modo quoduis genus arborum facere poteris, uti radices bene habeant. Itẽ uitem in quaſſilũ propagato, terraq; bene operito, ãno poſt præcidito, cũ qualo ſerito. CXXXIIII

PRIVS quam meſſem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, prius quã haſce fruges condantur, far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, uino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Prius quam porcam fœminam immolabis, Iano ſtruem commoueto ſic. Iane pater te hac ſtrue commouenda bonas preces te precor, uti ſies uolens propitius mihi liberiſq; meis, domo, familiæq; meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto, & mactato ſic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor uti ſies uolens propitius mihi, liberiſq; meis, domo familiæq; meæ mactus hoc ferto. Poſtea Iano uinum dato ſic. Iane pater, uti te ſtrue cõmouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergo macte uino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic. Iupiter macte ferto eſto, macte uino inferiori eſto. Poſtea porcã præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commoueto, mactatoq; item uti prius obmoueras. Ioui item fertũ obmoueto, mactatoq;, uti prius feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datũ fuit ob ſtruem. obmouendam, & fertum libandum, poſtea Cereri exta, & uinum dato. CXXXV.

ROMAE tunicas, togas, ſaga, centones, ſculponeas. Calibus. & Minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, ornamenta, murices, clitellas, Venafro, palas Sueſſæ, & in Lucanis ploſtra,

treblæ

treblæ albæ, Romæ dolia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terrã ualidã romanica bona erũt, in terrã pullã cãpanica, iuga romanica optima erũt. Vomis indutilis optimus erit. Trapeti Põpeijs. Nolæ ad Rufri maceriam claues. Cloſtro Romæ, ac hamæ. Vrnæ oleariæ, urcei aquarij, urnæ uinariæ, & alia uaſa ænea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campanicæ. hæ hamæ utiles ſunt. Funus ſubductarius, ſpartum omne Capuæ. Fiſcinas romanicas Sueſſæ, caßino. Eæ optimæ erũt Romæ, funẽ torculũ ſlqs faciet caßini L. numis, Venafri Minturnis C L. cõ indere oportet coria bona V I I I. noſtratia recẽti aqua depſta ſient, quãminimũ ſalis habeãt, ea depſere, & ungere unguine prius oportet, tũ ſiccare. Funẽ exordiri oportet lõgũ pedes LXXII. toros III. habeat loris in toros ſingulos IX. latis digitos II. Cum tortus fuerit, longus erit pedes XLIX. In cõmiſſura abibunt pedes III. reliquũ erit pedes XLVI. Vbi extentus erit, accedẽt ped. V. longus erit ped. LI. Funẽ torculũ extentũ longũ eſſe oportet ped. LV. maximis uaſis, minoribus ped. LI. Funẽ lorcũ in ploſtrũ iuſtũ ped. LX. ſemifuniũ ped. XLV. lora retinacula in ploſtrum pedes XXXVI. ad aratrum pedes XXVI. lora præductoria pedes XXVII. S. ſubiugia in luſtrum lora pedes XIX. funiculum pedes IX. in aratrum ſubiugia in luſtrum lora pedes XIX. funiculũ pedes XV. Trapetos latos maximos pedes IIII. S. orbes altos ped. III. S. orbes medios ex lapidicinis cum eximet craſſos pedem & palmum inter miliarium, & labrum pedes II. digitos II. labra craſſa digitum. Secundarium trapetum latum pedes IIII. & palmum, inter miliarium, & labrum pedẽ I. digitum I. labra craſſa digitos II. orbes altos pedes III. & digitos V. craſſos pedem I. & digitos III. Foramen in orbes ſemipedem quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum pedes IIII. inter miliarium, & labrũ pedẽ I. digitos V. orbis altus ped. III. dig. III. craſſos pedẽ I digitos II. Trapetum ubi aductum erit, ubi ſtatues, ibi & commodato, concinnatoq́;. CXXXVI.

POLLINTIONEM in agro Caßinate, & Venafri ſic dare oportet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio loco ſexta, ſi granum modio diuidet quanta in Venafro ager optimus IX. parte corbis diuidat. Si cõmuniter pinſunt, quæ ex parte pollintori pars eſt, eam partem in piſtrinum pollintor ordeum V. modio fabam quinta modio diuidat. CXXXVII.

VINEAM curandam partiario, bene curet fundum, arbuſtũ, agrum frumentarium. Partiario fœnum, & pabulum, quod bubus ſatis ſiet, qui illic ſient. Cætera omnia pro indiuiſo. CXXXVIII.

BOVES ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, trahant ligna.

domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturq́; diligenter. CXLIII.

VILLICAE quæ ſunt officia, curato faciat. Si eã tibi dederit dominus in uxorẽ, ea eſto cõtentus. Ea te metuat. Facito ne nimium luxurioſa ſiet. Vicinis, alijſq́; mulieribus quãminimum utatur. Ne'ue ad eas domum eat, néue ad ſeſe recipiat. Ad cœnam nequò eat; néue ambulatrix ſiet. rem diuinam ne faciat, néue mandet qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam, mundamq́; habeat. Focum purum circumuerſum quotidie, prius quàm cubitum eat, habeat. Calendis, idibus, nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eoſdemq́; dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum ſibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, & oua uti habeat. Pira arida, ſorba, ficos, uuas paſſas, ſorba in ſapa, & pira, & uuas in dolijs, & mala ſtruthea. Vuas in urceis, & in uinaceis, uel in terra obrutas. Et nuces præneſtinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in dolijs, & alia quæ condi ſolent, & ſyluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & ſubtile far ſciat facere. CXLIIII.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodem fecerit, aut cui olea uænierit. Oleam ne ſtringito, ne'ue uerberato iniuſſu domini, aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neque debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad cuſtodem ſeſe oleam non ſurripuiſſe, neque quenquam ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum ita non iurauerint, quod is legerit, pro eo nemo argentum dabit, neque debebitur. Oleam cogi recte, ſatisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, niſi quæ uetuſtate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas aut arbitratu deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, reſoluito. Id boni uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & factores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur, & tanto minus debebitur. De fundo ligna, & oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportauerit, in ſingulas deportationes HS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aſſiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes ſtrictorum præbeto. Ne quis concedat, quo olea legunda, & faciunda carius locetur. Extra quam ſi quem ſocium impræſentiarum dixerit, ſi quis aduerſum ea fecerit, ſi dominus, aut cuſtos uolent, iurent omnes ſocij. Si non ita iurauerint, pro ea

olea legunda,& faciunda nemo dabit,neq; debebitur ei, qui non ita iurauerit. Acceßiones in modios C C. oleæ accedent ſalis modij quinque, olei puri pondo nouem, in tota oleitate HS. V. aceti quadrantalia II. quo oleæ ſalem non acceperint, dum oleam legẽt in modios ſingulos HS. SS. dabuntur. CXLV.

OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu domini, aut cuſtodis. Qui id negocij curabit, ſi ex uirgis uaſis opus erit, facito. Homines eos dato, q placebũt aut cuſtodi, aut ei, q eũ oleã emerit. Trapeti facito. Si operarij cõducti erũt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleũ ne tãgito utendi cauſa, neq; furandi cauſa, niſi quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit in ſingulas ſumptiones HS N. XL. deducentur, neque debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe de fundo L. Manlij, neq; alium quenquam ſuo dolo malo oleum, neque oleam ſurripuiße. Qui eorum non ita iurauerit, quæ eius pars eris, deducetur, neque debebitur. Socium ne quem habeto, niſi quẽ dominus iuſſerit, aut cuſtos. Si quid redemptoris opera domino damnũ datum erit, uiri boni arbitratu deducetur. Si uiride oleum fiet, facito accedat oleum, & ſal ſuæ uſioni, quod ſatis ſiet, & uaſa uiminea. CXLVI.

OLEAM pendentem hac lege uænire oportet. Olea pendens in fundo Venafro uænibit. Qui oleam emerit, amplius quàm quanti emerit, omnis pecuniæ centeſima accedet. Præconium præſens HS L. et oleum romanici pondo M D. uiridis pondo CC. oleæ caducæ modij L. ſtrictiuæ modij X. Modio oleario menſum dato, unguinis pondo decem ponderibus, modijſq; domini datoris primæ cotylas duas. Dies argento ex Cal. menſium decem oleæ legendæ faciundæ, quæq; locata eſt, & ſi emptor locarit Idibus ſoluito. Recte hæc dari, fieriq; , ſatisq; dari domino, aut cui iuſſerit, promittito, ſatisq; dato arbitratu domini. Domino cum ſolutum erit, aut ita ſatis datum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri ſunto. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini eſto. Vaſa, torcula, funes, ſcalas, trapetos, & ſi quid aliud datum erit, ſalua recte reddito, niſi quæ uetuſtate fracta erunt. Si non reddet, æquum ſoluito. Si emptor legulis, & factoribus qui illic opus fececint, non ſoluerit, cui datum oportebit, ſi dominus uolet ſoluat. Emptor domino debeto, & id ſatis dato, proq; ea re ita, ut ſupra ſcriptum eſt, item pigneri ſunto. CXLVII.

LEGE hac uinum pendens uænire oportet. Vinaceos illutos, & fecem relinquito. Locus uinis ad Calendas Octobris primas dabitur, ſi non antè ea exportaueris, dominus uino, quod uolet faciet. Cætera.

lex quæ

lex quæ oleæ pendenti. CXLVIII.

VINVM in dolijs hoc modo uænire oportet. Vini in culleos ſingulos quadragenæ, & ſingulæ urnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat. Id dabitur in triduo proximo, boni uiri arbitratu deguſtato. Si non ita fecerit, uinum pro deguſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus uinum deguſtet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante Calend. Ianuar. primas. Si non antè acceperit, dominus uinũ admetietur. Quod ad menſum erit, pro eo dominus reſoluito. Si emptor poſtulauerit domino iuſiurandum, dabit uerum feciſſe. Locus uinis ad Calend. Octobris primas dabitur. Si antè non deportauerit, dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pẽdenti. CXLIX.

QVA lege pabulum hybernum uænire oporteat. Qua uendas finis dicito. Pabulum fini accipito. Ex Calendis ſeptembribus prato ſicco decedat. ubi pirus florere cœperit, prato irriguo. ubi ſuper, inferque uicinus permittet, tum decedito, uel diem certam utrique facito. Cætero pabulo Calendis Martijs cedito. Bubus domitis binis canterio uni, cum emptor paſcet, domino paſcere recipitur. Oleris, aſparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini uſioni recipitur. Si quid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitratu reſoluat. Si quid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitratu reſoluetur, donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri ſunto. Si quid de his rebus controuerſiæ erit, Romæ iudicium fiat. CL.

FRVCTVM ouium hac lege uænire oportet. In ſingulas caſei pondo quindecim, dimidium aridum, lacte ferijs quod mulſerit dimidium, & præterea lactis urnam unam. Hiſce legibus agnus diem & noctem qui uixerit, in fructum, & Calend. Ianuarias emptor fructu decedat. Si intercalatum erit Calend. Maijs agnos XXX. ne amplius promittat. Oues, quæ non pepererint, binæ pro ſingulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos uendat. Menſes X. ab coactore releget porcos ſeclarios. In oues denas ſingulos paſcat. Conductor II. menſes paſtorem præbeat, donec domino ſatisfecerit, aut ſoluerit, pigneri eſto. CLI.

QVO PACTO cupreſſeta ſeri oporteat Memius Percenius Nolanus ad huc modum monſtrauit. Semen cupreßi Tarentinæ per uer legi oportet, maturum eſt, ubi hordeum flaueſcit. ſemen, ubi legeris, in ſole ponito, id purgato, id aridum condito, uti aridum expoſitum ſiet, per uer ſerito in loco, ubi terra tenerrima erit, quã pullam uocant, ubi aqua propter ſiet. eum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino, aut ouillo.

BIBLIOTECA ... ROMA VITTORIO EMANUELE

tum uorito bipalio, & terram cum ſtercore bene commiſceto, depurga to ab herba graminibusq́;. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos, ſubcauas facito, uti cauæ aquam continere poßint, inter eas ſulcos facito, qua herbas de areis purgare poßis. ubi areæ factæ erũt, ſemen ſerito crebrum, ita ut linum ſeri ſolet. eo cribro terram incernito. dimidiatum digitum terram altam ſuccernito. id bene tabula, aut mani bus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, uti terra non tiat, aquam irrigato leuiter in areas. Si non habebis unde irriges, gerito, inditoq́; leuiter. Quotieſcunque opus erit, facito, uti aquam addas. Si her bæ natæ erũt, facito, uti ab herbis purges quãtenerrimis, & quoties opus erit, per æſtatem, ita, uti dictum eſt, fieri oportet. & ubi ſemen ſatum ſiet, ſtramentis operiri oportet, ubi germen naſci cœperit, tum ſtramenta demi. CLII.

DE SCOPIS uirgeis, quæ M. Memius, & M. Manlius mon ſtrauerunt, in diebus triginta quibus uinum legeris, aliquoties facito ſcopas uirgeas ulmeas aridas, eas in aſſerculo alligato, eabusq́; latera dolijs intrinſecus uſque bene perfricato, ne fex in lateribus adhæ reſcat. CLIII

VINUM fecatum ſic facito. Fiſcinas olearias campanicas du as illi rei habeto, eas fecis impleto, ſub prælumque ſubdito, exprimi toque. CLIIII.

VINUM emptoribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet. Labrũ culleare illi rei facito, id habeat ad ſummũ anſas IIII. uti trãsferri poßit. Ad imũ pertũdito. Ea fiſtulam ſubdito uti obturarier rite poßit. & ad ſum mum, qua fini culeũ capiet, præſignato. id in dolium paulatim demitti to, uti in eo de fiſtula uinum ſalire poßit. id impleto uſq́; dũ ſignũ tangat. poſtea obturato. Id in ſuggeſtu interdolia poſitũ ſeruato. CLV.

PER hyemem aquam de agro depellere oportet. In monte foſſas inciles plures habere oportet. Prima autumnitate cum pluuia eſt, tum maxime ab aqua periculum eſt. Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis ſarculis exire oportet, & incilia aperire, aquam diducere in uias, & ſegetem curare oportet, uti fluat. In uilla cum pluet, circuire oportet, ſicubi perpluat, & ubi pluerit, tegulam ſignare carbone, cum deſierit plu ere, uti tegula mutetur. Per ſegetem in frumentis, aut in ſegete, aut in foßis ſicubi aqua conſiſtat, aut aliquid aquæ obſtat, id emittere, patefieri, remo ueriq́; oportet. CLVI.

DE braßica quod concoquit. Braßica eſt, quæ omnibus oleribus anteſtat: eam eſto uel coctam, uel crudam. crudam ſi edas, in ace tum intin

tum intingito, mirifice concoquit, aluum bonam facit, lotiumq́; ad omnes res ſalubre eſt. Si uoles in conuiuio multum bibere, cœnareq́; libenter, ante cænam eſto crudam, quantum uoles ex aceto. Et item, ubi cœnaueris, commeſto alia quinque folia, reddent te quaſi nihil comederis, biberisq́;, bibesq́; quantum uoles. Aluum ſi uoles deijcere, ſuperiorem ſumito ſymam braßicæ, quæ leuißima erit p. IIII. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoq́;. Poſtea ollam ſtatuito cũ aqua. ubi occipiet feruere, pauliſper dimittito unũ manipulum, feruere deſiſtet. Poſtea ubi iterum occipiet feruere, pauliſper dimittito uſque admodum dum quinquies quinque numeres. Tum eximito. & ita facito alterum manipulum, & iterum tertium. poſtea eximito, & contundito, & per linteum exugeto ſuccum, quaſi heminam, in pocillum fictile. Eò indito ſalis micam quaſi eruum, & cymini triti quantum oleat. Poſtea ponito pocillũ in ſereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida, bibat aquam mulſam, cubet incœnatus. Poſtea mane bibat ſuccum, deambuletq́; horas IIII. & agat, negocij ſi quid habet. Vbi libido ueniet nauſeæ cumq́; apprehendet, decumbat, purgetq́; ſeſe. Tantum bilis pituitæq́; eijciet, uti ipſe miretur, unde tantum ſiet. Poſtea ubi deorſum uerſus ibit, heminam aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, ſumito farinæ minutæ conchas duas. infriet in aquam, paulum bibat, conſiſtet. Verum quibus tormina moleſta erunt, braßicam in aquam macerare oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquam calidam, coquito uſque dum ea comadebit bene. aquam defundito. Poſtea ſalem, & cymini paululum, & pollinem polentæ, & oleum eodem addito, deinde iterum feruefacito. Infundito in catinum, uti frigeſcat. eo cyminum interito. quod uolet cibi poſtea edat. ſed ſi poterit ſolam braßicam eſſe, edat. Et ſi ſine febre erit, dato uini atri, duri. Aquæ tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam bibat. Id facito continuo quotidie mane. Nolito multum dare, ne pertædeſcat, uti poßit porrò libenter eße. Ad eundem modum uiro, & mulieri, & puero dato. Nunc de ijs, quibus ægre lotium it, quibusq́; ſubſtillum eſt. Sumito braßicam. conijcito in aquam feruentem, coquito pauliſper, uti ſubcruda ſiet. poſtea aquam defundito non omnem. eò addito oleum, & ſalem, & cymini paululum. inferuefacito pauliſper, poſtea inde iuſculum frigidum ſorbere, & ipſam braßicam eße oportet, uti quamprimum excoquat. quotidie id facito. XLVII.

DE BRASSICA *Pythagorea quid in ea boni ſit, ſalubritatisq́; principium te cognoſcere oportet, quot genera braßicæ ſint, & cuiuſmodi naturam habeant. Ad ſalutem temperat comeſta ſeſe ſemper cum calore, & rigore arido, ſimul & humido, & dulci, & amaro, & acri.*

& acri. Sed quæ uocatur σελινοειδὴς, hæc ſeptem habet bona in comeſtura. Nunc uti cognoſcas genera earũ, prima eſt leuis, quæ nominatur λεία, grandibus, & latis folijs, caule magno, ualidam hæc habet naturam, & uim magnam habet. Altera eſt criſpa, quæ à ſimilitudine apij σελινοειδὴς uocatur. Hæc eſt & aſpectu, & natura bona ad curationem, ualidiórque eſt quàm quæ ſupraſcripta eſt. Item eſt tertia, quæ κράμβη uocatur, minutis caulibus, tenuioribus folijs, & acerrima, omnium eſt iſtarum, tenui ſucco uehementiſſima. Et primum ſcito, de omnibus braſſicis nulla eſt illiuſmodi medicamentoſior. Ad omnes tumores, ad omnia uulnera eam contritam imponito. Hæc omnia ulcera purgabit, ſanáque faciet ſine dolore. Eadem tumida concoquit. eadem erumpit. eadem uulnera putrida, cancrosq; purgabit, ſanosq; faciet, quod medicamentum aliud facere non poteſt. Verum prius quàm id imponas, aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die contritam imponito. Ea omnem putorem adimet. Si cancer ater eſt, is olet, & ſaniem ſpurcam mittit. Si albus, purulentus eſt. Sed ſi fiſtuloſus, ſubtus ſuppurat ſub carne. In ea uulnera huiuſcemodi tere braſſicam, ſanum faciet. nam optima eſt ad huiuſmodi uulnera. Et luxatum ſi quod eſt, bis die calida foueto, braſſicam tritam apponito, cito ſanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet, & ſiquid contuſum eſt, erũpet. ſi braſſicam tritam appoſueris, & ſanum faciet, & ſi quid in mammis ulceris natum, & carcinoma, braſſicam tritam apponito, ſanum faciet. Et ſi ulcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceam miſceto, ita apponito. Huiuſmodi ulcera omnia hæc ſana faciet. quod aliud medicamentum facere non poteſt, nec purgare. Et puero, & puellæ ſi ulcus erit huiuſcemodi, farinã hordeaceã addito. Et ſi uoles eam eſſe, conſectam, lautam, ſiccã, ſale, aceto ſparſam eſto, ſalubrius nihil erit. Quo libentius edas aceto mulſo ſpargito, mentã ſiccã, & rutã, coriandrum ſectam, ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil ſinet in corpore conſiſtere, & aluum bonam faciet. Si quid antea mali intus erit, omnia ſana faciet. De capite, et de oculis omnia deducet, et ſanũ faciet. Hanc mane eſſe oportet ieiunum. Et ſi bilis atra eſt, & ſi lienes turgent, & ſi cor dolet, & ſi iecur, aut pulmones, aut præcordia, uno uerbo, omnia ſana faciet, quæ intrò dolitabunt. eodem ſilphium inradito, bonum eſt. Cum uenæ omnes, ubi ſufflatæ ſunt ex cibo. non poſſunt perſpirare in toto corpore, inde aliqui morbi naſcuntur. ubi ex multo cibo aluus non it, pro portione braſſica ſi uteris (uti te moneo) nihil iſtorum uſu ueniet ex morbis. Verum morbum articularem nulla res tantum purgat, quantum braſſica, cruda, ſi eam edes cum ruta, & coriandro conciſam. Sic & laſerpitium inraſum cum

braſſica

braßica ex aceto oxymelli, & ſale ſparſa. Hac ſi uteris, omnes articulares morbos poteris expellere. Nullus ſumptus eſt, & ſi ſumptus eſſet, tamen ualetudini cauſa experirer. eam mane oportet ieiunum eſſe. Omnis qui inſomnioſus eſt, hac eadem curatione ſanum facies. Verũ aſſam braßicam, & unctam caldam ſalis paululum dato homini ieiuno. Quamplurimã ederit, tam citiſsime ſanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito. Braßicam macerato bene, poſtea in aulam conijcito, deferuefacito bene. ubi cocta erit bene, aquam defundito. Eò addito oleum bene, & ſalis paulum, & cuminum, & pollinem polentæ. Poſtea bene feruefacito. ubi ferbuerit, in catinum indito. Dato edat, ſi poterit, ſine pane. ſi non, panis parum ibidem madefaciat. & ſi febrim non habebit, dato ut uinum atrum bibat. cito ſanus fiet. Et hoc, ſiquando uſu uenerit, ut quis debilis ſiet, hæc res ſanũ facere poteſt. ſi braßicam edet ita, uti ſupra ſcriptum eſt. & hoc amplius. lotium conſeruato eius, qui braßicam eſitauerit. id calfacito. eo hominem demittito. cito ſanum facies hac cura expertum hoc eſt. Item pueros puſillos, ſi laues eo lotio, nunquam debiles fient. & quibus oculi parum ſunt clari, eo lotio inunguito, plus uidebunt. Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolere. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij uiroſi fient. Et fouere ſic oportet. ubi in chutra feruefeceris id lotium, ſub ſellam ſupponito pertuſam, eò mulier aßidat. Circum ueſtimenta eam dato. Braßica erratica maximam uim habet. eam arefacere, conterereq; oportet bene minutim. ſiquem uoles purgare, pridie ne cœnet, & mane ieiuno dato braßicæ tritæ, decoctæq; aquæ cyathos quatuor. nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neq; ſcamoneum, & ſine periculo, & ſcito ſalubrem eſſe corpori. Quos diffidas ſanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, ſic eum curato. Sorbitione liquida hoc per dies VII. dato. ubi eſſe uolet, carnem aſſam dato. Si eſſe non uolet, dato braßicam coctam, & panem, & bibat uinum lene dilutum, lauet raro, utatur unctione. qui ſic purgatus erit, diutina ualetudine utetur, neque ullus ueniet morbus niſi ſua culpa. Et ſi quis ulcus tetrum, uel recens habebit, hanc braßicam erraticam aqua inſpergito, apponito, ſanum facies. Et ſi fiſtula erit, turunda intrò trudito, ſi turundam non recipiet, diluito, ſuccum exprimito, eum in ueſicam indito, ueſicæ calamum alligato. & ita premito, ut in fiſtulam ſuccus introeat. Ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia uetera ulcera, & noua contritam cum melle apponito, ſanum faciet. & ſi polypus in naſo introierit, braßicam erraticam aridam tritam in malum conijcito, & ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſurſum animam quamplurimum poteris, triduo polypus ex-

cidet. & ubi exciderit, tum aliquot dies idem facito, ut radices polypi per ſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum uino braßicam. ſuccum exprimito, in aurem intrò tepidum iuſtillato, cito intelliges te plus audire. Deinde impetigini parce braßicam apponito, ſanam faciet, & ulcus non faciet. CLVIII.

ALVVM deijcere hoc modo oportet, ſi uis bene deijcere, ſume tibi ollam, addito eo aquæ ſextarios VI. & eo addito ungulã de perna. Si ungulam non habebis, pone de perna fruſtũ p. S. quamminime pingue. ubi iam incipit coctum eſſe, eo addito braßicæ coliculos II. betæ coliculos II. cum radice ſua, feliculæ paulum, herbæ mercurialis non multũ, mutulorum L II. piſcem capitoneum, & ſcorpionem I. cochleas VI. & lentis pugillum. Hæc omnia decoquito uſq; ad ſextarios tres iuris. oleum ne addideris. inde dem ſume tibi ſextarium unum tepidum. adde uini coi cyathum unũ. bibe, interquieſce. deinde iterum eodem modo, deinde tertiũ. Purgabit te bene. Et ſi uoles inſuper uinum coum miſtum bibere, licebit bibas. Ex his tot rebus, quot ſcriptum eſt, unum, quod eorum uis, id aluum deijcere poteſt. Verum ea re tot res ſunt, ut bene deijcias, & ſuaue eſt. CLIX.

INTER trigini remedium. cum in uia ibis, abſynthij pontici ſurculum ſub annulo habeto. CLX.

LVXVM ſi quod eſt, ut excantes, hac cantione ſanũ fiet. Arundinem prende tibi uiridem pedes IIII. aut V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio. S. f. motas danata daries dardaries aſtararies, dic unà pariter uſque dum coëant. Ferro inſuper iactato, ubi coierint, & alterã altera tetigerit, id manu prende dextra, ſiniſtra præcide. Ad luxum, aut fracturam alliga, & ſanum fiet, & tamen quotidie cãtato in alio. S. f. uel luxato. Vel hoc modo, haut haut haut iſta piſta ſiſta, damiabo, damauſtra. & luxato. Vel hoc modo, Haut haut haut iſtagis turſis ardannabon damauſtra. CLXI.

LOCVM, ubi aſparagum ſeras, bene ſubigere oportet, qui habeat humorem, aut loco craſſo, ubi erit ſubactus, areas facito, ut poßis dextra, ſiniſtráque ſarrire, ſeu runcare, ne calcetur. Cum deformis areas, interuallum facito inter eas ſempidem latum in omnes partes. Deinde ſerito. Ad lineam grana bina, aut terna palo demittito. Eodem palo cauum terra operito. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito, bene ſerito. Secundum æquinoctium uernum, ubi natum erit, herbas crebro purgato, cauetoq;, ne aſparagus unà cum herba uellatur. Quo anno ſeueris ſubſtramentis per hyemem operito, ne rigore peruratur. Deinde primo uere aperito, ſarritóque runcatoq;. Poſt annum tertiũ quàm ſeueris, incendito uere primo. Dein-

de ne-

de ne antè ſarrieris, quàm aſparagus natus erit, ne in ſarriēdo radices lædas. Tertio, aut quarto anno aſparagum uellito ab radice. Nam ſi defringes, ſtirpes fient, & intermorientur. Sed uſq; licebit uellas, donicum in ſemen uideris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris ſemen, incendito, & cum cœperit aſparagus naſci, ſarrito, & ſtercorato. Poſt annos VIII. aut IX. cum iam uetus eſt, digerito, & in quo loco poſiturus eris, terram bene ſubigito, & ſtercorato. Deinde foſſulas facito, quà radices aſparagi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi euellito, & ſic circunfodito, ut facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Stercus ouillum quamplurimum fac ingeras. id eſt optimum ad eam rem. Aliud ſtercus herbas creat. CLXII.

PERNAS ſic ſalire oportet, in dolio, aut in ſeria. Cum pernas emeris, ungulas earum præcidito. Salis romanienſis moliti in ſingulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Deinde pernam alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito, ubi iam omnes compoſueris, ſale eas inſuper obrue, & ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies V. in ſale fuerint, eximito omnes cū ſuo ſale. Quæ tum ſummæ fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & componito. Poſt diem omnino duodecimum pernas eximito, & ſalem omnem detergeto, & ſuſpendito in uento biduum. Die tertio extergeto ſpongia bene, perungito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Tertio die demittito. Perungito oleo, & aceto commiſto, & ſuſpendito in carnario. nec tinea, nec uermes tangent.

FINIS.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA AD FVNDANIAM VXOREM LIBER I.

CAPVT PRIMVM.

OTIVM SI eſſem conſecutus Fundania, commodius tibi hæc ſcriberem, quæ nũc, ut potero, exponam, cogitans eſſe properandum, quod (ut dicitur) ſi eſt homo bulla, eo magis ſenex. Annus enim octogeſimus admonet me, ut ſarcinas colligam antè, quàm proficiſcar è uita. Quare, quoniam emiſti fundum, cum bene colendo fructuoſum eum facere uelis, meq́; uti adhibeã curam, roges, experiar. & non ſolum, ut ipſe quoad uiuam, quid fieri oporteat, ut te moneam, ſed etiam poſt mortem. Neque patiar Sibyllam non ſolum cecinisse, quæ, dum uiueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quæ cum periſſet ipſa, & id etiam ignotiſsimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis pòſt publice ſolemus redire, cum deſyderamus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento, me, nedum uiuo quidẽ, neceſſarijs meis quod proſit facere. Quo circa ſcribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſi qua in re quæres, quemadmodũ quidq́; te in colendo oporteat facere. Et quoniam (ut aiunt) dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos, nec, ut Homerus, & Ennius, muſas, ſed duodecim deos conſentis, neque tamen eos urbanos, quorum imagines ad forum auratæ ſtant, ſex mares, & fœminæ totidem, ſed illos duodecim deos, qui maxime agricolarũ duces ſunt. Primum, qui omnes fructus agriculturæ cœlo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. Itaq; duo hi parentes magni dicuntur, Iuppiter pater, Tellus uero mater. Secundo Solem, & Lunam, quorum tempora obſeruantur, cum quædam ſerantur, & condantur in terra. Tertio Cererem, & Liberum, quod horum fructus maxime neceſſarij ad uictum ſint. Ab his enim cibus, & potio uenit è fundo. Quarto Robigum, & Floram, quibus propitijs, neq; rubigo frumenta, atque arbores corrumpit, neque non tempeſtiue florent. Itaq; publicæ Robigo feriæ, robigalia, Floræ, ludi Floralia inſtituti. Item adueneror Mineruam, & Venerem, quarum unius procuratio oleti, alterius hortorum, quo nomine ruſtica uinalia inſtituta. Nec nõ etiam precor Lympham, ac bonum Euentum, quoniam ſine aqua, omnis arida, ac miſera agricultura, ſine ſucceſſu, ac bono euentu, fruſtratio eſt, nõ cultura. His igitur deis ad uenerationẽ uocatis, ego referam ſermones eos, quos

de

de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris, in queis quæ non inerunt & quæres, indicabo, à quibus ſcriptoribus reperias, & græcis, & noſtris. Qui græce ſcripſerunt diſperſim alius de alia re, ſunt plus quinquaginta. Hi ſunt, quos tu habere in conſilio poteris, cũ quid conſulere uoles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor: de philoſophis, Democritus phyſicus, Xenophon ſocraticus, Ariſtoteles, & Theophraſtus peripatetici, Archita pythagoreus, item Amphilochus Athenienſis, Anaxipolis thaſius, Apollonius pergameneus, Apollodorus lemnius, Ariſtophanes maleotes, Antigonus cymeus, Agatocles chius, Ariſtandrus athenienſis, Bacchius mileſius, Bion ſoleus, Chæreſteus & Chæreas athenienſes, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes nicenſis, Epigenes rhodius, Euagon thaſius, Euphranij duo, unus athenienſis, alter amphipolites, Aegeſias maronites, Mænandri duo, unus priennæus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorum fuerit patria non accepi, ſunt Androcion, Aeſcharion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Oades, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtratus, Pleithiphanes, Perſis, Theophilus. Ii, quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerunt eaſdem res, & quidam etiam uerſibus, ut Heſiodus aſcræus, & Menecrates epheſius. Hos nobilitate Mago Carthaginienſis præterijt punica lingua, quod res diſperſas comprehendit libris duodetriginta, quos Caßius Dionyſius uticenſis, uertit libris uiginti græca lingua, & Sextilio prætori miſit, in quæ uolumina de græcis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempſit inſtar librorum octo. Hoſce ipſos utiliter ad ſex libros redegit Diophanes in Bithynia, & miſit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de uillaticis paſtionibus. Hoc libro circuncißis rebus, quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaq; prius oſtendam, quæ ſecerni oporteat ab ea. Tum de his rebus dicam, ſequens naturales diuiſiones. Ea erũt ex radicibus trinis, & quæ ipſe in meis fundis colenda animaduerti, & quæ legi, & quæ à peritis audiui. Cap. II.

SEMENTINIS ferijs in ædem Telluris ueneram rogatus ab æditimo, ut dicere didicimus à patribus noſtris, ut corrigimur à recentibus urbanis, ab æedituo. Offendi ibi C. Fundanium ſocerum meum, & C. Agrium equitem romanum ſocraticum, & P. Agraſium publicanum, ſpectantes in pariete pictam Italiam. Quid uos inquam hic, num feriæ ſementinæ ocioſos huc adduxere, ut patres, & auos ſolebant noſtros? Nos uero (inquit Agrius, ut arbitror) eadem cauſa, quæ te, rogatio Aeditimi. Itaq;

ſi ita eſt, ut annuis, merere oportet nobiſcum, dum ille reuertatur. Nam accerſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, nondum rediit, & nos, ut expectaremus ſe, reliquit, qui rogaret. Vultis igitur interea uetus prouerbium, quod eſt, Romanus ſedendo uincit, uſurpemus, dum ille uenit: Sanè, inquit Agrius, & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſsimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis procedit. Cum conſediſſemus, Agraſius uos, qui multas perambulaſtis terras, quam cultiorem Italia uidiſtis inquit: Ego uero inquit Agrius, nullam arbitror eſſe, quæ tam tota ſit culta. Primum cum orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maxime ſecundum naturam ad meridiem uerſus, & ad ſeptentrionem. Et ſine dubio, quoniam ſalubrior pars ſeptentrionalis eſt, quàm meridiana. Et quæ ſalubrior, illa fructuoſior, dicendum magis Europam fuiſſe opportunam ad colendum, quàm Aſiam, ibiq; Italiam primum quod eſt in Europa, ſecundo, quod hæc temperatior pars eſt, quâm interior. nam intus penè ſempiternæ hyemes. Nec mirum, quod ſunt regiones inter circulum ſeptentrionalem, & inter cardinem cœli, ubi ſol etiam ſex menſibus continuis non uidetur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem poſſe dicunt propter mare congelatũ. Fundanius, en ibi tu quicquã naſci putas poſſe, aut coli natum: Verum enim eſt illud Pacuuij. Sol ſi perpetuo ſit, aut nox, flammeo uapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hic, ubi nox, & dies modice redit, & abit, tamen æſtiuo die, ſi non defenderem me in æſtuoſum meridiem, uiuere non poſſem. illic in ſemeſtri die, aut nocte quemadmodum quicquam ſeri, aut aleſcere, aut meti poſſit: Contra quid in Italia utenſile non modo non naſcitur, ſed etiã non egregium ſit: quod far conferam campano: quod triticũ Appulo: quod uinum falerno: quod oleum uenafro: Non arboribus conſita Italia eſt, ut tota pomarium uideatur: An Phrygia magis uitibus cooperta, quam Homerus appellat ἀμπελόεσσαν, quàm hæc: aut Argos, quam idem poëta πολύπυρον, in qua terra iugerum unum denos, & quinos denos culleos fert uini, quot quædam in Italia regiones. An non. M. Cato ſcribit in libro originum ſic: ager gallicus Romanus uocatur, qui uiritim Cæſare iubente datus eſt ultra agrum Picenum. In eo agro aliquot fariam in ſingula iugera dena cullea uini fiunt. Nónne item in agro Fauentino, à quo ibi tricenariæ appellantur uites, quod iugerum tricenas amphoras reddat. Simul aſpicit me, certe inquit, L. Martius præfectus fabrûm tuus in fundo ſuo Fauentiæ hanc multitudinẽ ſuas dicebat reddere uites. Duo in primis ſpectaſſe uidentur Italici homines, colendo poſſent'ne fructus pro impenſa, ac labore reddere, & utrum ſaluber locus eſſet, an nõ quorum ſi al

terutrum

*teruttrum decollat, & nihilo minus quis uult colere, mente eſt captus, atq;
ad agnatos, & gentiles eſt deducendus. Nemo enim ſanus mente debet uel-
le impenſam, ac ſumptum facere in culturam, ſi uidet non poſſe refici. Nec
ſi poteſt reficere fructus, ſi uidet eos fore, ut peſtilentia diſpereant. Sed opi
nor qui hæc cõmodius oſtendere poſſint, adſunt. Nam C. Licinium Stolo-
nem, & Cn. Tremeliũ Scrofam uideo uenire, Vnum cuius maiores de mo-
do agri legem tulerunt. Nam Stolonis illa lex, quæ uetat plus quingenta
iugera habere ciuem romanum, & qui propter diligentiam culturæ Stolo
num cõfirmauit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat ſto
lo, quod effodiebat circũ arbores, è radicibus quæ naſcerẽtur è ſolo, quos
ſtolones appellabant. eiuſdem gentis C. Licinius tribunus pl. cum eſſet poſt
reges exactos annis trecentis ſexagintaquinq;, primus populum ad leges
accipiundas in ſeptem iugera forenſia, è comitijs eduxit. Alterũ collegam
tuum, triumuir qui fuit, ad agros diuidundos campanos, uideo huc uenire
Cn. Tremelium Scrofam, uirum omnibus uirtutibus politum, qui de agri-
cultura Romanus peritiſſimus exiſtimatur. An non iure inquam? Fundi
enim eius propter culturam iucundiore ſpectaculo ſunt multis, quàm re-
gie polita ædificia aliorum, cum huius ſpectatum ueniant uillas, non ut
apud Lucullũ, ut uideant pinacothecas, ſed oporothecas. Huiuſce inquam
pommaria ſumma ſacra uia, ubi poma uenæunt, contra auream imagi-
nem. Ille interea ad uos cum Stolone cœna comeſa, inquit, uenimus. At
non C. uidemus Fundanium, qui nos aduocauit. Bono animo eſte, inquit
Agrius. Nam non modo nondum illud ſublatum eſt, quod ludis circenſi-
bus nouiſſimi curriculi finem facit quadrigis, ſed ne illud quidem ouum
uidimus, quod in cereali pompa ſolet eſſe primum. Itaque dum hic nobi-
ſcum unà ſedetis, aduenietq; æditimus, docete nos agriculturam, quam
ſummam habeat, utilitatem ne, an uoluptatem, an utrunque. Ad te enim
rudes agriculturæ nunc, olim ad Stolonem iuiſſe dicunt, Scrofa. Prius,
inquit, diſcernendum, utrum quæ ſerantur in agro ea ſola ſint in cultura,
an etiam quæ inducuntur in rura, ut oues, & armenta. Video enim qui
de agricultura ſcripſerunt, & pœnice, & græce, & latine, latius uagatos,
quàm oportuerit. Ego uero, inquit, Stolo, eos non in omni re immitandos
arbitror, & eo melius feciſſe quoſdam, qui minore pomerio finierunt, ex
cluſis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem: quare tota paſtio, quæ
coniungitur à pleriſq; cum agricultura, magis ad paſtorem, quàm ad agri-
colam pertinere uidetur. Quo circa principes, qui utriq; rei præponũtur,
uocabulis quoq; ſunt diuerſi, qđ unus uocatur Villicus, alter magiſter pe-
coris. Villicus agri colẽdi cauſa cõſtitutus, atq; appellatus à uilla, uilla, qđ*

ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur, cum ueneunt. A quo ru/
ſtici etiam nunc quoque uiam ueham appellant, propter uecturas, & uel/
lam non uillam, quò uehunt, & unde uehunt. Item dicuntur, qui uecturis
uiuunt, uellaturam facere. Certe, inquit, Fundanius aliud paſtio, &
aliud agricultura, ſed affinis. Et ut dextra tibia alia, quàm ſiniſtra, ita ut
tamen ſit quodãmodo cõiuncta quod eſt altera eiuſdẽ carminis modorum
incentiua, altera ſuccentiua. Et quidem licet adÿcias inquam, paſtorum
uitam eſſe incentiuam, agricolarum ſuccentiuam autore doctiſſimo ho/
mine Dicæarcho, qui Græciæ uita qualis fuerit, ab initio nobis ita oſten/
dit, ut ſuperioribus temporibus fuiſſe doceat, cum homines paſtoriciam ui
tam agerent, neq; ſcirent etiam arare terram, aut ſerere arbores, aut puta/
re, ab his inferiore gradu ætatis ſuſceptam agriculturam. Quocirca &
ſuccinit paſtorali, quod eſt inferior, ut tibia ſiniſtra à dextræ foramini/
bus. Agrius Tu, inquit, tibicen non ſolum adimis domino pecus, ſed
etiam ſeruis peculium, quibus domini dant, ut paſcant, atque etiam leges
colonicas tollis, in quibus ſcribimus, Colonus in agro ſurculario ne ca/
pras compaſcat, quas etiam aſtrologia in cœlum recepit, non longe ab
Tauro. Cui Fundanius, Vide inquit, ne agri iſtuc ſit ab hoc, cum in legi/
bus etiam ſcribatur, pecus quoddam. Quædã enim pecudes culturæ ſunt
inimicæ, ut uenenoſæ iſtæ, quas dixiſti, capræ. Hæ enim omnia nouella ſa/
ta carpendo corrumpunt, non minimum uites, atque oleas. Itaq; propte
rea inſtitutum diuerſa de cauſa, ut ex caprino genere ad alij deiaram ho/
ſtia adduceretur, ad alij non ſacrificaretur, cum ab eodem odio alter ui/
dere nollet, alter etiam uidere pereuntem uellet. Sicq; factum, ut Libero
patri repertori uitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœ/
nas. Contra, ut Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter
oleam, quod eam, quam læſerit, fieri dicunt ſterilem, eius enim ſali/
uam eſſe fructuis uenenum. Licinius, hoc nomine etiam Athenis in ar/
cem non iungi, præterquam ſemel ad neceſſarium ſacrificium, ne arbor
olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tangi poſſit. Nec ullæ, in/
quit pecudes agriculturæ ſunt propriæ, niſi quæ agrum operæ, quo cul/
tior ſit, adiuuare, ut eæ, quæ iunctæ arare poſſint. Agraſius, ſi iſtuc ita eſt,
inquit, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cum ſtercus, quod plu/
rimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent. Sic, inquit Agrius, uena/
lium greges agriculturam dicemus eſſe, ſi propter iſtam rem habendum
ſtatuerimus. Sed hinc error, quod pecus in agro eſſe poteſt, & fructus
non in eo agro ferre, quod non ſequendum. Nam ſic etiam res aliæ
diuerſæ ab agro erunt aſſumendæ, ut ſi habeas plures in fundo texto/
res, atq;

res, atque inſtitutos hiſtonas, ſic & alios artifices. Scrofa, Diſiungamus igitur inquit, paſtionem à cultura, & ſiquis quid uult aliud. An'ne ego inquam ſequar Saſernarum patris, & filij libros: ac magis putē pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, q̃ argenti fodinas, aut alia metalla, quæ ſine dubio in aliquo agro fiunt. Sed neque lapidicinæ, neque arenariæ, ad agriculturam pertinent, ſic figlinæ. neque ideo non in quo agro idoneæ poſſint eſſe, non exercendæ, atque ex eis capiundi fructus, ut etiam ſi ager ſecundum uiam, & opportunus uiatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuerſoriæ, quæ tamen quamuis ſint fructuoſæ, nihilo magis ſunt agriculturæ partes. Non enim ſi quis propter agrum, aut etiam in agro profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, ſed id modo, quod nec ſatione terra ſit natum, ad fruendū ſuſcipit. Stolo, Tu inquit inuides tanto ſcriptori, & obſtrigilandi cauſa figlinas reprehēdis, cū præclara quædā, ne laudes, prætermittas, quæ ad agriculturā uehemēter pertineāt. Cum ſubriſiſſet Scrofa. quod non ignorabat libros, & deſpiciebat, & Agraſius ſe ſcire modo putaret, ac Stolonem rogaſſet, ut diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his uerbis. Cucumerem anguinum condito in aquam. eámque infundito quò uoles, nulli accedent. uel fel bubulum cum aceto miſtum, unguito lectum. Fundanius aſpicit ad Scrofam, & tamen uerum dicit, inquit, hic, ut hoc ſcripſerit in agricultura. Ille. Tam hercle quàm hoc, ſi quem glabrum facere uelis, quod iubet, ranam luridam conijcere in aquam. uſquequo ad tertiam partem decoxeris, eaq́; ungere corpus. Ego quod magis inquam pertineat ad Fundanij ualetudinem, & in eo libro eſt, ſatius dicam, nam & huiuſce pedes ſolent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic ſodes inquit Fundanius. nam malo de meis pedibus audire, quàm quemadmodum pedes betaceos ſeri oporteat. Stolo ſubridens dicam, inquit, eiſdem, quibus ille uerbis ſcripſit, ualent quæ iam audiui. Cū homini pedes dolore cœpiſſent, qui tui meminiſſet, ei mederi poſſe. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra peſtem teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet, terram tangere, deſpuere, ieiunum cantare. Multa inquam item alia miracula apud Saſernas inuenies, quæ omnia ſunt diuerſa ab agricultura, & ideo repudianda, quaſi uero inquam, non apud cæteros quoque ſcriptores talia reperiantur. An non in magni illius Catonis libro, qui de agricultura eſt editus, ſcripta ſunt permulta ſimilia ut hæc: Quemadmodum placentam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas ſalire. Illud non dicis inquit Agrius, quod ſcribit, ſi uelis in conuiuio multum bibere, cœnareq́; libenter, antè eſſe oportet braſſi-

cam crudam ex aceto, & poſt alia folia quinque. III.

IGITVR *inquit Agraſius, quæ diſiungenda eſſent à cultura cuiuſmodi ſint, quoniam diſcretum de ijs rebus dicendum, quæ ſcientia ſit, & quid in colendo nos docet, ars an ſit, an quid aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cũ aſpexiſſet Scrofam, Tu inquit, & ætate, & honore, & ſcientia quod præſtas, dicere debes. Ille non grauatus, Primũ inquit, nõ modo eſt ars, ſed etiam neceſſaria, ac magna. eaq; eſt ſcientia, quæ docet, quæ ſint in quoquo agro ſerunda, & facunda, quæq; terra maximos perpetuo reddat fructus.* IIII.

EIVS *principia ſunt eadem, quæ mundi eſſe Ennius ſcribit, aqua, terra, anima, & ſol. Hæc enim cognoſcenda prius, quàm iacias ſemina, quod initium fructuum oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent ad utilitatem, & uoluptatem. Vtilitas quærit fructum, uoluptas delectationem. Priores partes agit, quod utile eſt, ꝗ quod delectat, nec non ea, quæ faciunt cultura honeſtiorem agrum, pleraq; non ſolũ fructuoſiorem eundẽ faciunt, ut cum in ordinem ſunt conſita arbuſta, atque olueta, ſed etiam uendibiliorem, ut quæ adijciũt ad fundi pretium. nemo enim eadem utilitate non formoſius quod eſt, emere mauult pluris, quàm ſi eſt fructuoſius turpe. Vtiliſſimus autem is ager, qui ſalubrior eſt, quàm alij, quod ibi fructus certus. contràq; in peſtilenti, calamitas, quamuis in feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi non modo fructus eſt incertus, ſed etiam colentium uita. Quare, ſi ſalubritas non eſt, cultura non aliud eſt, quàm alea domini uitæ, ac rei familiaris. Hoc uero diminuitur ſcientia. ita enim ſalubritas, quæ ducitur è cœlo, ac terra, non eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturæ, ut tamen multum ſit in nobis, quod grauiora quæ ſunt, ea diligentia leuiora facere poſſumus. etenim ſi propter terram, aut aquã, odorémue, quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt fundus, aut propter cœli regionem ager calidior ſit, aut uentus non bonus flet. Hæc uitia emendari ſolent domini ſcientia, ac ſumptu, quod permagni intereſt, ubi ſint poſitæ uillæ, quantæ ſint, quò ſpectẽt, porticibus, oſtijs, ac feneſtris. An non ille Hippocrates medicus in magna peſtilentia, nõ unũ agrum, ſed multa oppida, ſcientia ſeruauit? Sed quid ego illũ uoco ad teſtimonium? Non hic Varro noſter, cum Corcyræ eſſet exercitus, ac claſſis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis, ac funeribus, immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuáq; permutata, cæteráq; eius generis, diligentia, ſuos comites, ac familiam, incolumes reduxit?* V.

SED *quoniam agriculturæ, quod eſſet initium, & finis dixi, relinquitur.*

linquitur quot partes ea diſciplina habeat, ut ſit uidendum. Equidem innumerabiles mihi uidentur inquit Agrius, cum lego libros Theophraſti cõplures, qui inſcribũtur περὶ φυτῶν ἱστορίας, & περὶ φυτῶν αἰτιῶν. Stolo iſti, inquit, libri non tã idonei ijs, qui agrũ colere uolunt, quàm qui ſcholas philoſophorum. neque id dico, quod non habeant, & utilia, & communia quædam quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scrofa agriculturæ inquit, quatuor ſunt partes ſummæ, è queis prima cognitio ſoli fundi, & partes eius quales ſint. Secunda, quæ in eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe culturæ cauſa. Tertia, quæ in eo prædio colendi cauſa ſint facienda. Quarta, quo quæq; tempore in eo fundo fieri cõueniat. De his quatuor generibus ſingulæ minimum in binas diuiduntur ſpecies. quod habet prima ea, quæ ad ſolum pertinent terræ, & quæ ad uillas, & ſtabula. Secunnda pars, quæ mouentur, atque in fundo debeant eſſe culturæ cauſa. eſt item bipertita, de hominibus, per quos colendum, & de reliquo inſtrumento. Tertia pars, quæ de rebus, diuiditur quæ ad quamq; rem ſint præparanda, & ubi quæq; facunda. Quarta pars de temporibus, quæ ad ſolis circuitum annuum ſint referẽda, & quæ ad Lunæ menſtruum curſum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde ſubtilius de octo ſecundis. VI.

IGITVR *primum de ſolo fundi uidendum. Hæc quatuor. Quæ ſit forma, quo in genere terræ, quantus, quamq; per ſe tutus. Formæ cũ duo genera ſint, una quam natura dat, altera, quam ſationes imponunt. prior quod alius ager bene natus, alius male. poſterior, quod alius fundus bene conſitus eſt, alius male, dicam prius de naturali. Igitur cum tria genera ſint à ſpecie ſimplici agrorum, campeſtre, collinum, & montanum, eſt ex his tribus quartum, ut in eo fundo, in quo hæc duo, uel tria ſunt, ut multis locis licet uidere. E quibus tribus faſtigijs ſimplicibus, ſine dubio infimis alia cultura aptior, quam ſummis, quod hæc calidiora, quàm ſumma, ſic collinis, quod ea tepidiora, quàm infima, aut ſumma. Hæc apparẽt magis ita eſſe in latioribus regionibus, ſimplicia cum ſunt. Itaq; ubi lati campi, ibi magis æſtus. Et eò in Apulia loca calidiora, & grauiora. Et ubi montana, ut in Veſuuio, quod leuiora, & ideo ſaluoriora. Qui colunt deorſum, magis æſtate laborant, qui ſurſum, magis hyeme, uerno tempore in campeſtribus maturius eadem illa ſeruntur, quàm in ſuperioribus, & celerius hic, quàm illic coguntur. Necnon ſurſum, quàm deorſum tardius ſeruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora naſcuntur, ac firmiora propter frigus, ut abietes, ac ſappini. Hic quod tepidiora populi, ac ſalices, ſurſum fertiliora, ut arbutus, ac quercus, deorſum,*

ut nuces græcæ, ac mariſcæ fici. In collibus humilibus ſocietas maior cũ campeſtri fructu, quã cũ montano, in aliis cõtra. Propter hæc tria faſtigia formæ, diſcrimina quædã fiunt ſationũ, quod ſegetes meliores exiſtimantur eſſe campeſtres, uineæ collinæ, ſyluæ montanæ, plerunque hyberna ijs eſſe meliora, qui colunt cãpeſtria, quod tũc prata ibi herboſa, putatio arborum tolerabilior. Contrà æſtiua montanis locis cõmodiora, quod ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret, & cultura arborũ aptior, quod tũ illic frigidior aer. Campeſter locus is melior, qui totus æquabiliter in unam partem uergit, quã is, qui eſt ad libellã æquus, quod is, cum aquæ non habent delapſum, fieri ſolet uliginoſus. eo magis ſiquis eſt inæquabilis, eo deterior, quod fit propter lacunas aquoſus. Hæc, atq; huiuſmodi tria faſtigia agri ad colendũ diſpariliter habent momentum. VII.

STOLO, *quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato uidetur dicere, cum ſcribit optimum agrũ eſſe, qui ſub radice montis ſitus ſit, & ſpectet ad meridianam cœli partem.* Subijcit Scrofa. *De formæ cultura hoc dico, quæ ſpecie fiant uenuſtiora, ſequi, ut maiore quòque fructu ſint, ut qui habent arbuſta, ſi ſata ſunt in quincuncem propè ſint ordines, atque interualla modica. Itaque maiores noſtri ex aruo æque magno, ſed male conſito, & minus multum, & minus bonum faciebant uinum, quod quæ ſuo quæque loco ſunt poſita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alij ab ſole, ac luna, & uento. Hoc licet coniectura uidere ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio cõprehẽdere poßis, quod putamina ſuo loco quæque habet natura compoſita, cum eaſdem ſi fregeris uix ſexquimodio concipere poßis. Præterea quæ arbores in ordine ſatæ ſunt, eas æquabiliter ex omnibus partibus ſol, ac luna coquunt. quo fit, ut uuæ, & oleæ plures naſcantur, & ut celerius coquantur, quas res duas ſequuntur altera illa duo, ut plus reddant muſti, & olei, & precij pluris.*

Sequitur ſecundum illud, quali terra ſolum ſit fundi, & à qua parte uel maxime bonus, aut non bonus appelletur. Refert enim, quæ res in eo ſeri naſciq;, & cuiuſmodi poßint. Nõ enim eadẽ omnia in eodem agro recte poſſunt. Nã ut alius eſt ad uitẽ appoſitus, alius ad frumẽtũ, ſic de cæteris alius ad aliã rẽ. Itaq; Cretæ ad Cortyniã dicitur platanus eſſe, quæ folia hyeme nõ amittat. Itẽq; in Cypro, ut Theophraſtus ait, una. Itẽ Sybari, qui nũc Thurij dicuntur, quercus ſimili eſſe natura, quæ eſt in oppidi conſpectu. Itẽ contrà atq; apud nos fieri ad Elephantinẽ, ut neq; ficus, neq; uites amittant folia. Propter eandẽ cauſam multa ſunt bifera, ut uites apud mare Smyrnæ, malus bifera, ut in agro Cõſentino. Idem oſtendit, quod in

locis

locis feris plura ferũt, in ijs, quæ ſunt culta meliora, eadẽ de cauſſa ſunt, quæ non poſſunt uiuere niſi in loco aquoſo, aut etiã in aqua. & id diſcriminatim, ut alia in lacubus, ut arundines in Aretino. alia in fluminibus, ut in Epeiro arbores alni, alia in mari, ut ſcribit Theophraſtus, palmas, & ſquillas. In Gallia tranſalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerẽ, aliquot regiones acceßi, ubi nec uitis, nec olea, nec poma naſcerentur, ubi agros ſtercorarẽt candida foßicia creta. Vbi ſalem nec foßicium, nec maritimum haberent, ſed ex quibuſdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo uterentur. Stolo. Cato quidem inquit, gradatim præponens, alium alio agrum meliorem dicit eſſe in nouem diſcriminibus, & quod ſit primus, ubi uineæ poſſunt eſſe bono uino, & multo. Secũdus, ubi hortus irriguus. Tertius, ubi ſalicta. Quartus, ubi oliueta. Quintus, ubi pratum. Sextus, ubi campus frumentarius. Septimus, ubi cædua ſylua. Octauus, ubi arbuſtum. Nonus, ubi glandiaria ſylua. Scrofa, Scio inquit ſcribere illũ, ſed de hoc non conſentiũt omnes, quod alij dãt primatũ bonis pratis, ut ego quoq;, à quo antiqui prata parata appellarũt. Cæſar Vopiſcus ædilicius, cauſam cũ ageret apud Cẽſores, cãpos Roſiæ Italiæ dixit eſſe ſumẽ, in quo relicta pertica poſtridie nõ appareret, propter herbã. VIII.

CONTRA uineam ſunt, qui putent ſumptu fructus deuorare. Refert inquam, quod genus uineæ ſit, quod ſunt multæ ſpecies eius. aliæ enim humiles, ac ſine ridicis, ut in Hiſpania, aliæ ſublimes, ut quæ appellantur iugatæ, ut pleræq; in Italia, quarum nomina duo, pedamenta, & iuga. quibus ſtat recta uinea dicuntur pedamenta, quæ tranſuerſa iunguntur iuga, ab eo quoque uineæ iugatæ. Iugorum genera ferè quatuor, pertica, arundo, reſtes, & uites. Pertica, ut in falerno: Arundo, ut in Arpino: Reſtes, ut in Brunduſino. Vites, ut in Mediolanenſi agro. Iugationis ſpecies duæ, una directa, ut in agro Canuſino, altera compluuiata in longitudinem, & latitudinem, iugata, ut in Italia pleræque. Hæc ubi domo naſcuntur, uineæ non metuunt ſumptum, ubi multa ex propinqua uilla, non ualde. Primum genus, quod dixi, maxime quærit ſalicta: Secundum, arundineta. Tertium iunceta, aut eius generis rem aliquam. Quartum arbuſta, ubi traduces poßint fieri uitium, ut Mediolanenſes faciunt in arboribus, quas opulos uocant. Canuſini in harundulatione in ficis. Pedamentum item feré quatuor generum. Vnum robuſtum, quod optimum ſolet afferri in uineam è quercu, ac iunipero, & uocatur ridica. Alterum palus è pertica, melior è dura, quod diuturnior, quem cum infimum terra uoluit, puter euertitur, & fit ſolum ſummum. Tertium, quod horum inopiæ ſubſidio miſit arundinetum. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt

in tubulos fictiles,cum fundo pertuſo,quos cuſpides appellant, quà humor aduenticius tranſire poſſit. Quartum pedamentum eſt natiuum eius gene/ris,ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit,quos traduces, qdam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus,longitudo hominis. In/terualla pedamentorũ,qua boues iuncti arare poſſint. Ea minus ſumptuoſa uinea,quæ ſine iugo miniſtrat acratophoron uinum. Huius genera duo. u/num,in quo terra cubilia præbet uuis,ut in Aſia multis locis,quæ ſæpe uul/pibus & bobus fit communis nec non,ſi parit humus mures,huius minor fit uindemia,niſi totas uineas oppleueris muſcipulis,quod in inſula Panda/tharia faciunt. Alterum genus uineti,ubi ea modo remouetur à terra uitis, quæ oſtenderit ſe afferre uuam,ſub eam,ubi naſcitur uua ſubijciũtur circi/ter bipedales è ſurculis furcillæ, ne uindemia pereat,& uindemia facta de/niq; diſcat pendere in palmam,aut funiculo,aut uinclu,quod antiqui uoca/bant ceſtum. Ibi dominus ſimul ac uidit occipitium uindemiatoris,furcil/las reducit hybernatum in tecta,ut ſine ſumptu earum opera altero anno u/ti poſſit. Hac conſuetudine in Italia utuntur Reatini. Hæc ideo uarietas ma/xime, quod terra cuiuſmodi ſit, refert ubi enim natura humida,ibi altius uitis tollenda,quod in partu, & alimonio uinum non ut in calice quærit aquam,ſed ſolem,itaque ideo(ut arbitror)primum è uinea in arbores aſcẽ/dit uitis.

IX.

T E R R A *in quam,cuiuſmodi ſit refert,et ad quam rem bona, aut nõ bona ſit. ea tribus modis dicitur,cõmuni,proprio ,& miſto. Cõmuni,ut cũ dicimus orbẽ terræ,& terrã Italiã,aut quã aliã. in ea enim & lapis,et are/na,et cætera eius generis ſunt in nominãdo cõprehenſa. Altero modo di/citur terra proprio noĩe,quæ nullo alio uocabulo,neq; cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra, quæ eſt miſta,in qua ſeri qd poteſt, et naſci,ut argilloſa,aut lapidoſa,ſic et aliæ , cũ in hac ſpecies non minus ſint multæ , q̃ in illa cõmuni propter admiſtiones. in illa enim cũ ſit diſsi/mili ui,ac poteſtate,partes permultæ,in queis. lapis, marmor,rudus ,are/na,ſabulo,argilla,rubrica,puluis,creta,glarea,carbũculus,id eſt,quæ ſole perferuet ita,ut radices ſatorũ comburat. Ab ijs,quæ proprio noĩe dicitur terra,cũ eſt admiſta ex his generibus aliqua re, tũ dicitur aut cretoſa,aut glareoſa,& ſic ab alijs generũ diſcriminibus miſta. & uti horũ uarietates, ita genera hæc,ut prætcrea ſubtiliora ſint alia. Nã ad minimũ in ſingula facies terna,quod alia terra eſt ualde lapidoſa,alia mediocriter,alia pro/pẽ pura. Sic de alijs generibus reliquis, admiſtæ terræ tres gradus aſcen/dũt eoſdẽ. Præterea hæ ipſæ ternæ ſpecies ternas in ſe habẽt alias,quod partim ſunt humidiores , partim aridiores , partim mediocres , neque*

non liq

non hæc diſcrimina pertinent ad fructus uehemẽter. Itaq; periti in loco humidiore far adoreum potius ſerunt, qu m triticum. Contra in aridiore hordeũ potius, ꝙ far. in mediocri utrunq;. Præterea etiam diſcrimina omnium horum generum ſubtiliora a'ia, ut in ſabuloſa terra, quot ibi refert, ſabulo albus ſit, an rubicundus, quod ſabulo albus ad ſerẽdos ſurculos alienus. cõtra rubicundior appoſitus. Sic magna tria diſcrimina terræ, quod refert utrum ſit macra, an pinguis, an mediocris. quo ad culturam pinguis fœcundior ad multa, macra cõtrà. Itaq; in Veijs, ut in Pupinia, neq; arbores prolixas, neq; uites feraces, neq; ſtramẽta uidere craſſa poteris, neq; ficum mariſcam, & arbores pleraſque, ac prata retorrida, & muſcoſa. Contra in agro pingui, ut in Hetruria, licet uidere, fructuoſas ſegetes, ac reſtibiles, et arbores prolixas, & omnia ſine muſco. In mediocri autem terra, ut in Tyburti, quot propius accedit, ut non ſit macra, ꝙ ut ſit ieiuna, eò ad oẽs res cõmodior, ꝙ ſi inclinauerit ad illud, quod deterius. Stolo, Non male inquit, quæ ſit idonea terra ad colendũ, an nõ, Diophanes Bithynius ſcribit ſigna ſumi poſſe aut ex ipſa, aut ex ijs ꝙ naſcũtur ex ea, ex ipſa ſi ſit terra alba, ſi nigra, ſi leuis, quæ cum fodiatur facile frietur, naturáq; non ſit cinericia, neue uehementer denſa. Ex his autem, quæ enata ſunt, fera, ſi ſunt prolixa, atq; ea, quæ ex his naſci debent, earum rerum feracia. Sed quod ſequitur tertium illud de modis dice. X.

I L L E, *Modos quibus metirentur rura, alius alios conſtituit. Nam in Hiſpania ulteriore metiũtur iugis, in Campania uerſibus, apud nos in agro Romano, ac Latino iugeris. Iugum uocãt, quod iuncti boues uno die exarare poſſint. uerſum dicunt centum pedes quoquo uerſum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus eſt pedes centum uiginti, & longus totidem. Is modius, ac mina latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur ſcrupulum. id eſt decem pedes in longitudine, & latitudine quadratum. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicunt in ſubciſiuum eſſe unciam agri, aut ſextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt. id habet ſcrupula ducenta cctoginta octo. Quantum attinet ad antiquos noſtros, ante bellum punicum pendebant bina iugera, quod à Romulo primum diuiſa dicebantur uiritim. quæ quod hæredem ſequerentur, hæredium appellarunt. Hæc poſtea à iugeris centum centuria dicta, quæ duplicata eſt quadrata in omnes quatuor partes ut habeat latera longa duo milia & quadringentos pedes. Hæ porrò quatuor centuriæ coniunctæ, ut ſint in utranq; partem binæ, appellantur in agris diuiſis uiritim publice ſaltus.* XI.

I N M O D O F V N D I *non animaduerſo lapſi ſunt multi, quod*

alij

alij uillam minus magnam fecerunt, quàm modus poſtulauit, alij maiorem, cum utrunque ſit contra rem familiarem, ac fructum. maiora enim tecta & ædificamus pluris, & tuentur ſumptu maiore minora cum ſunt, quàm poſtulat fundus, fructus ſolent diſperire. Licinius. Dubium enim nõ eſt, quin cella uinaria maior ſit faciunda in eo agro, ubi uineta ſunt ampliora, ut horrea, ſi frumentarius ager eſt. In uilla ædificanda hoc potiſſimũ, ut intra ſepta uillæ habeat aquam, ſi non, quamproxime. Primum, quæ ibi ſit nata, ſecundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non eſt uiua, ciſternæ faciundæ ſub tectis, & lacus ſub dio, ex altero loco ut homines ex altero ut pecus uti poſſit. XII.

DANDA opera, ut potiſſimum ſub radicibus montis ſylueſtris uillam ponas. ubi paſtiones ſint lætæ, ita ut contra uẽtos, qui ſaluberrimi in agro ſtabunt poſita ſit. Ad exortus æquinoctiales aptiſſima, quod æſtate habeat umbram, hyeme ſolem. Sin cogare ſecundum flumen ædificare, curandum ne aduerſum eum ponas, hyeme enim fiet uehementer frigida, & æſtate non ſalubris. Aduertendum etiam ſiqua erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas, & quod areſcunt, & quod in iis creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi, & per aëra intus in corpus per os, ac nares perueniunt, atque efficiunt difficiles morbos. Fundanius. Quid potero inquit facere, ſi iſtiuſmodi mihi fundus hæreditate obuenerit, quominus peſtilentia noceat? Iſtuc uel ego poſſum reſpondere inquit Agrius. Vendas quot aßibus poßis, aut ſi nequeas, relinquas. At Scroba. Vitandum inquit, ne in eas partes ſpectet uilla, ex quibus uentus grauior afflare ſoleat. neue in conualli caua, & ut potius in ſublimi loco ædifices. qui quod perflatur, ſi quod eſt, quod aduerſarium inferatur, facilius diſcutitur. Præterea, quod ab ſole toto die illuſtratur, ſalubrior eſt, quod & beſtiolæ ſi quæ prope naſcuntur, et inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini, & fluuij, ac torrentes periculoſi illis, qui in humilibus, ac cauis locis ædificia habent, & repentinæ prædonum manus, quod improuiſos facilius opprimere poſſunt. Ab hoc utroque ſuperiora loca tutiora. XIII.

IN VILLA faciunda ſunt ſtabula, ita ut bubilia ſint, ubi hyeme poßint eſſe calidiora. Fructus ut eſt uinum, & oleum loco plano in cellis, ita ut uaſa uinaria, & olearia potius ſint in locis aridis, quàm humidis, fructus, ut eſt faba, lentes, hordeum, & far, & fœnum in tabulatis. Familia ubi uerſetur prouidendum, ſi feßi opere, uel frigore, aut calore, ubi commodißime poßint ſeſe quieti recipere. Villici proxime ianuam cellam eße oportet, eumq; ſcire, qui introeat, aut exeat noctu

eat noctu, quid'ue ferat, præſertim ſi oſtiarius eſt nemo. In primis culina
uidenda, ut ſit admota, quod ibi hyeme antelucanis temporibus aliquot
res conficiuntur, cibus paratur, & capitur. Faciundum etiam plauſtris, ac
cætero inſtrumento omni, quibus cœlum pluuium inimicum, in chorte ut
ſatis magna ſint tecta. hæc enim ſi intra clauſum in conſepto, & ſub dio, fu
rem modo nõ metuunt, ſed aduerſus tempeſtatẽ nocentẽ non reſiſtũt. Chor
tes in fundo magno duæ aptiores. Vna, ut interius cõpluuiũ habeat lacũ,
ubi aqua ſaliat, qui intra ſtilobatas cum uenit, ſit ſemipiſcina. Boues enim
ex aruo æſtate reducti hic bibunt, hic perfunduntur. nec minus & à pabu
lo dum redierunt, anſeres, ſues, porci. In chorte exteriore lacum eſſe opor
tet, ubi maceretur lupinum, item alia, quæ demiſſa in aquã ad uſum aptio
ra fiant. Chors exterior crebro operta ſtramentis, ac paleis, conculcata
pedibus pecudum, fit miniſtra fundo, ut ſit ex ea quod euehatur. Secun
dum uillam duo habere oportet ſterquilinia, aut unum bifariam diuiſum.
alteram enim in partem ferri oportet è uilla nouum fimum, ex altera ue
terem tolli in agrum quod enim infertur recens, minus bonũ, id cum fla
cuit, melius. nec non ſterquiliniũ melius illud, cuius latera, & ſummũ uir
gis, & fronde uindicatur ab ſole. Non enim ſuccũ, quẽ quærit terra, ſolem
antè exuggere oportet. Itaq; periti (qui poſſunt) ut eò aqua influat, eo nomi
ne faciunt. Sic enim maxime retinetur ſuccus in eo. Quidam & ſellas fa
miliaricas ponunt, Aedificiũ facere oportet, ſub quod tectũ totã fundi ſubij
cere poßis meſſem, quod uocant quidam nubilarium. Id ſecundum aream
faciundum, ubi triturus ſis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex
una parte apertum, & id ab area, quo & in trituram proruere facile
poßis, & , ſi nubilare cœperit, inde ut rurſus celeriter reijcere. Feneſtras
habere oportet ex ea parte, unde commodißime perflari poßit.

Fundanius, Fructuoſior, inquit, eſt certe fundus propter ædificia, ſi po
tius ad antiquorum diligentiam, quàm ad horum luxuriam dirigas ædifi
cationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidi
nes indomitas. Itaq; illorum uillæ ruſticæ erant maioris, quàm urbanæ,
quæ nunc ſunt pleræq;. Contrà, illic laudabatur uilla, ſi habebat culinam
ruſticam bonam, præſepias laxas, cellam uinariam, & oleariam ad mo
dum agri aptam, & pauimento procliui in lacum, in quo, ſi contigerit,
defluens uinum excipiatur, ne pereat, quod ſæpe, ubi conditum nouum ui
num, orcæ ut in Hiſpania feruore muſti ruptæ, nec non & dolia, ut in Ita
lia. Item cætera ut eſſent in uilla huiuſcemodi, quæ cultura quæreret, pro
uidebant. Nunc contra ut uillam ſuburbanam quammaximam, ac politiſ
ſimam habeant, dant operam, ac cum Metelli, & Luculli uillis peßimo pu

blico ædificatis certant, quo claborant, ut ſpectent ſua æſtiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad ſolem occidentem potius, quàm ut antiqui, in quam partem cella uinaria, aut olearia feneſtras habere, cũ fructus in ea uinarius quærat, ut dolia aëra frigidiorem, item ut olearia caldiorem habeat. Item uidere oportet, ſi eſt collis (niſi quid impediat) ut ibi potiſsimum ponatur uilla. XIIII.

NVNC *de ſeptis, quæ tutandi fundi cauſa, aut partis fiant, dicam. Earum tutelarum genera quatuor. Vnum naturale, alterum agreſte, tertium militare, quartum fabrile. Horum unumquodque ſpecies habet plures. Primum naturale ſepimentum, quod obſeri ſolet uirgultis, aut ſpinis, quod habet radices uiuæ ſepis, ac uiatoris prætereuntis laſciui non metuit facem ardentem. Secunda ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed non uiuit. Fit aut palis ſtatutis crebris, ac uirgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longurijs ferè binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demiſsis, & in terram deinceps conſtitutis. Tertiũ militare ſepimentum eſt foſſa, & terreus agger. ſed foſſa ita idonea fiat, ut omnẽ aquã, quæ de cœlo uenit, recipere poſsit, aut faſtigiũ habeat, ut exeat è fundo. Agger is, qui intrinſecus fit iunctus foſsæ, ita arduus ſit, ut eum tranſcendere non ſit facile. Hoc genus ſepis fieri ſecundum uias publicas ſolet, & ſecundũ amnes. Ad uiam ſalariam, & in agro Cruſtuminio uidere licet locis aliquot cõiunctos aggeres cum foſsis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt ſine foſſa, eos quidam uocãt muros, ut in agro Reatino. Quartum fabrile ſepimentum eſt notiſsimum, maceria. Huius ſpecies ferè quatuor. quod fit è lapide, ut in agro Thuſculano, quod è lateribus coctilibus, ut in agro Gallico, quod è lateribus crudis, ut in agro Sabino. quod ex terra, & lapillis cõpoſitis in formis, ut in Hiſpania, & agro Tarentino.* XV.

PRAETEREA *ſine ſeptis fines prædij, ſationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familiæ rixentur cum uicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serunt alij circum pinos, ut habet uxor in Sabinis. Alij cupreſſos, ut ego habeo in Veſuuio. Alij ulmos, ut multi habent in Cruſtuminio, quod ibi pullulat maxime. Et ubi eſt campus, nulla potior arbor ſeritur, quod maxime fructuoſa, quod & ſuſtineat ſepem, ac colit aliquot corbulas uuarum, & frondem iucundiſsimam miniſtrat ouibus, ac bubus, ac uirgas præbet ſepibus, & foco, ac furno. Scrofa. Igitur, primum hæc, quæ dixi, quatuor uidenda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.* XVI.

RELINQVITVR *altera pars, quæ extra fundum eſt, cuius appendices uehementer pertinent ad culturam propter affinitatem. Eius*

ſpecies

ſpecies totidem. Si uicina regio eſt infeſta. Si quid neque fructus noſtros exportare expediat, neq; inde quæ opus ſunt, apportare. Tertium, ſi uiæ, aut fluuij qua portentur, aut non ſunt, aut idonei non ſunt. Quartum, ſiquid ita eſt in confinibus fundi, ut noſtris agris proſit, aut noceat. E queis quatuor, quod eſt primum, refert infeſta regio ſit, nec'ne. Multos enim agros egregios colere non expedit, propter latrocinia uicinorum, ut in Sardinia quoſdam prope Celiem, & in Hiſpania prope Luſitaniam. Secundum, quæ uicinitatis inuectus habent idoneos, ut quæ in agris naſcuntur, ibi uendant, & illinc auectus opportunos ad ea, quæ in fundo opus ſunt, quod propterea ſunt fructuoſa. Multi enim habent prædia, quibus frumentum, aut uinum, aliud ue quid deſit importandum. Contrà, non pauci, quibus aliquid ſit exportandum. Itaq; ſub urbe colere hortos late expedit, ſicut uiolaria, ac roſaria. Item alia multa, quæ urbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, ubi nõ ſit quò deferri poſſit uenale, non expedit colere. Item, ſi ea oppida aut uiciniæ, aut etiam diuitum copioſi agri ac uillæ, unde non care emere poſſis, quæ opus ſunt in fundum, quibusq; quæ ſuperſint uenire poſſint, ut quibuſdam pedamenta, aut perticæ, aut arundo, fructuoſior fit fundus, quàm ſi longe ſint importanda, nonnunquam etiam quàm ſi colendo in tuo ea parare poſſis. Itaque in hoc genus coloni potius anniuerſarios habent uicinos, quibus imperent medicos, fullones, fabros, quàm in uilla ſuos habeant, quod nonnunquam unius artificis mors tollit fundi fructum. quam partem latifundij diuites domeſticæ copiæ mandare ſolent. Si enim ab fundo longius abſunt oppida, aut uici, fabros parent, quos habeant in uilla. ſic cæteros neceſſarios artifices, ne de fundo familia ab opere diſcedat, ac profeſtis diebus ambulet feriata potius, quàm opere faciũdo agrum fructuoſiorem reddat. Itaque ideo Saſernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter uillicum, & patronum, & unum, quem uillicus legat. Siquis contrà exierit, ne impune abeat. ſi abierit, ut in uillicũ animaduertatur. Quod potius ita præcipiendum fuit, nequis iniuſſu uillici exierit, neque uillicus iniuſſu domini longius, quàm ut eodem die redierit, neque id crebrius, quàm opus eſſet fundo. Tertio eundem fundum fructuoſiorem faciunt uecturæ, ſi uiæ ſunt, quà plauſtra agi facile poſſint, aut flumina propinqua, quà nauigari poſſit. quibus utriſq; rebus euehi, atque inuehi ad multa prædia ſcimus. Quarto refert etiam ad fundi fructus, quemadmodũ uicinus in confinio conſitum agrũ habeat. ſi enim ad limitem quercetum habet, non poſſis recte ſecundũ eam ſyluam ſerere oleam, quod uſq; eò eſt contrariũ natura, ut arbores nõ ſolũ minus ferant, ſed etiã fugiant, ut introrſum in fundũ

b 2 ſere-

ſe reclinent,ut uitis adſita ad olus facere ſolet,ut quercus,ſi iuglandes magnæ,crebræ,finitimæ,fundi oram faciunt ſterilem.

XVII.

DE fundi quatuor partibus,quæ cum ſolo hærent,& alteris quatuor quæ extra fundum ſunt,& ad culturam pertinent,dixi.Nunc dicam agri quibus rebus colitur. quas res alij diuidũt in duas partes,in homines,& adminicula hominũ,ſine quibus rebus colere non poſſunt.Alij in tres partes,ſcilicet in uocale,& ſemiuocale,& mutum.Vocale,in quo ſunt ſerui.ſemiuocale,in quo ſunt boues. mutum,in quo ſunt plauſtra.Omnes agri coluntur hominibus ſeruis,aut liberis,aut utriſq;. Liberis,aut cum ipſi colunt,ut pleriq; pauperculi cum ſua progenie,aut mercenarijs,& conductitijs liberorum operis,res maiores,ut uindemias,& fœniciſia adminiſtrant ij,quos obæratos noſtri uocitarunt,ut etiã nunc ſunt in Aſia, atq; in Aegypto,& in Illyrico cõplures.De quibus uniuerſis hoc dico.Grauia loca utilius eſſe mercenarijs colere,quàm ſeruis,& in ſalubribus quoq; locis opera ruſtica maiora,ut ſunt in condendis fructibus uindemiæ,aut meßis.De his cuiuſmodi eſſe oporteat,Caßius ſcribit hæc.Operarios parandos eſſe, qui laborem ferre poßint,ne minores annorum uiginti duorum, & ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri poſſe ex aliarum rerum imperatis,& more incolarum è nouicijs requiſito ad priorem dominum quid factitarent.Mancipia eſſe oportere neque formidoloſa, neque animoſa.Qui præſint,eſſe oportere qui literis ſint,& aliqua humanitate imbuti,frugi,ætate maiore,quàm operarios,quos dixi. Facilius enim his, quàm minoribus natu dicto ſunt audientes.Præterea potißimum eos præeſſe oportet qui periti ſint rerum ruſticarum.non ſolum enim debere imperare,ſed etiam facere,ut facientem imitentur,& ut animaduertant eum cum cauſa ſibi præeſſe,quod ſcientia præſtet & uſu.Neque illi concedendum ita imperare,ut uerberibus coherceat potius quàm uerbis.Et (ſi modo id efficere poßis) neque eiuſdem nationis plures parandos eſſe.ex eo enim potißimum ſolere offenſiones domeſticas fieri. Præfectos alacriores faciundum præmijs,dandaq; opera,ut habeant peculium,& coniunctas conſeruas,è quibus habeant filios,eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaque propter has cognationes epiroticæ familiæ ſunt illuſtriores, ac cariores. Ad inijciendam uoluptatem his præfecturæ, honore aliquo habendi ſunt. & de operarijs, qui præſtabunt aliqui, communicandum quoque cum ijs, quæ faciũda ſunt opera.quod ita cum fit,minus ſe putant deſpici,atque aliquo numero haberi à domino. Studioſiores ad opus fieri liberalius tractando,aut cibarijs, aut ueſtitu largiore,aut remißione operis,conceßione'ue, ut peculiare aliquid in fundo

paſcere liceat, aut huiuſcemodi rerum alijs, ut quibus quid grauius ſit imperatum, aut animaduerſum, qui conſolando eorum reſtituat uoluntatem, ac beneuolentiam in dominum. XVIII.

FAMILIAM *Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus ſationis, ſcribens de oliuetis, & uineis, ut duas formulas. unam, in qua præcepit quomodo oliuetum agri iugerum ducentorum quadraginta inſtruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia tredecim habenda. uillicum, uillicam, operarios quinque, bubulcos tres, aſinarium unum, ſubulcum unum, opilionem unum. Alteram formulam ſcribit de uinearum iugeribus centum, ut dicat haberi oportere hæc, quindecim mancipia, uillicum, uillicam, operarios decem, bubulcum unum, aſinarium unum, ſubulcum unum. Saſerna ſcribit ſatis eſſe ad iugera octo hominem unum ea debere eum fodere diebus quadragintaquinque, tametſi quaternis operis ſingula iugera poßit. ſed relinquere ſe operas tredecim ualetudini, tempeſtati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius. horum neuter ſatis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato ſi uoluit (ut debuit) uti proportione, ut ad maiorem fundum, uel minorem adderemus, uel demeremus, extra familiam debuit dicere uillicum, & uillicam. neque enim ſi minus* C C X L. *iugera oliueti colas, non poßis minus uno uillico habere, nec ſi bis tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo duo uillici, aut tres habendi fuere. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi, uel addendi, ad minores, maiores'ue modos fundorum, hi quoque, ſi ſimilis ager eſt. nam ſi eſt ita dißimilis, ut totus arari non poßit, ut ſi ſit confragoſus, atq; arduus cliuis, minus multi opus ſunt boues, & bubulci. Inijcio illud, quod modum, neque unum, neque modicum propoſuit ducentorum quadraginta iugerum. Modica enim centuria, & ea ducentorum iugerum, è qua ni ſexta pars ſit ea quadraginta, quæ de ducentis quadraginta demitur, non uideo quemadmodum ex eius præcepto demam ſextam partem, & de tredecim mancipijs nihilo magis ſi uillicum, & uillicam remouero, quemadmodum ex undecim item ſextam partem demam. Quod autem ait in centum iugeribus uinearum opus eſſe quindecim mancipia, ſiquis habebit centuriam, quæ ſit dimidium uineti, & dimidium oliueti, ſequetur, ut duos uillicos, & duas uillicas habere debeat, quod eſt deridiculũ. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim eſt animaduertendus, & magis in hoc Saſerna probandus, qui ait ſingula iugera quaternis operis uno operario ad cõficiendum ſatis eſſe. Sed ſi hoc in Saſernæ fundo in Galliã ſatis fuit, non continuo idem in agro Liguſtico montano. Itaque de familiæ magnitudine, &*

reliquo inſtrumento commodiſsime ſcies, quantum pares, ſi tria animaduerteris diligenter. In uicinitate prædia cuiuſmodi ſint, & quanta, & quot, quæq́; hominibus colantur. Et quot additis operis, aut demptis melius, aut deterius habeas. Nobis enim cultum biuium ad culturam dedit natura experientiam, & imitationem. Antiquiſsimi agricolæ tentando pleraque conſtituerunt, liberi eorum maximam partem imitando. Nos utrunq́; facere debemus, & imitari alios, taliter ut faciamus, & experientia tentare quædam ſequentes non aleam, ſed rationem aliquam, ut ſi altius repaſtinauerimus, aut minus, quàm alij, quod momentum ea res habeat, ut fecerunt ij, in ſarriendo iterũ, & tertio, & qui inſitiones ficulnas ex uerno tempore, in æſtiuum contulerunt. XIX.

DE RELIQVA *parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur. Saſerna ad iugera ducenta arui boum iuga duo ſatis eſſe ſcribit. Cato in oliuetis ducentorum quadraginta iugerum boues ternos, ita fit, ut Saſerna dicat uerum ad centum iugera, iugum opus eſſe, ſi Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrum conuenire puto, & utrunque ad aliquem. Alia enim terra facilior, aut difficilior eſt alia. Terram duram proſcindere niſi boues magnis uiribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt uomeres in aruo. Quo ſequendum nobis in ſingulis fundis, dum ſumus nouicij, triplex regula, ſuperioris domini inſtitutio, & uicinorum, & experientia quædã. Quod addit aſinos, qui ſtercus uectent, treis, aſinum molarium, in uinea iugerum centum, iugum boum, in hoc genere ſemiuocalium, adijciendum de pecore, quod ea ſola, quæ dixit, agri colendi cauſa erunt, ut ſolent eſſe pecuaria, quæ pauca habenda, quo facilius tueri poſsint. quoniam mancipia, quæ ſolent eſſe aſsidua, eſſe non poſſunt. In eo numero non modo qui prata habent, ut potius oues, quàm ſues habeant, curent, ſed etiam qui prata non habent, quia non ſolum pratorum cauſa habere debent, ſed etiam propter ſtercus.* XX.

IGITVR *de omnibus quadrupedibus prima probatio eſt, qui idonei ſint boues, qui arandi cauſa emuntur, quos rudes, neque minores trimos, neque maiores quadrimos parandum. Vt uiribus magnis ſint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem conficiat, amplis cornibus, & nigris potius, quàm aliter, ut ſint lata fronte, naribus ſimis, lato pectore, craſsis coxendicibus. Hos ueteranos ex campeſtribus locis emendum, non in dura, ac montana, nec non, ſi ita incidit, uitandum. Nouellos cum quis emerit iuuencos, ſi eorum colla in furcas deſtinata incluſerit, ac dederit cibum. diebus paucis erunt manſueti, & ad domãdum proni: Tum*

ita

ita ſubigendum, ut minutatim aſſuefaciant, & ut tironem cum ueterano adiungant. imitando enim facilius domantur. Et primum eos æquo in loco, & ſine aratro, tum eò leui ſimul arare faciant, & principio per arenam, aut molliorem terram dum conſueſcant. Quos ad uecturas, item inſtituendum, ut inania primum ducant plauſtra, & ſi poßis, per uicum, aut per oppidum, ubi creber crepitus ſit, ac uarietas rerum conſuetudine celeberrima ad utilitatem adducito. Neque pertinaciter, quem feceris dexterum in eo manendum. Quod ſi alternis fit ſiniſter, fit laboranti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, ut in Campania, ibi nō bubus grauibus, ſed uaccis, aut aſinis quod arant, eò facilius ad aratrum leue adduci poſſunt, & ad molas, & ad ea, ſi qua ſunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alij aſellis, alij uaccis, ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas eſt. Nam facilius aſellus, quàm uacca alitur, ſed fructuoſior hæc. Cauto agricolæ hoc ſpectandum, quo faſtigio ſit fundus. in confragoſo enim, ac difficili hæc ualentiora parandum, & potius ea, quæ plus fructum reddere poſſunt, cum idem operis faciunt. XXI.

CANES potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quàm multos. quos conſuefacias potius noctu uigilare, & interdiu clauſos dormire, & catbena uinctos eſſe, ut ſoluti acriores fiant. De indomitis quadrupedibus, & pecore inſtructo, & canibus hoc faciundum, quod dixi. Si prata ſunt in fundo, neq; pecus dominus habet, danda opera, ut pabulo uendito, alienum pecus in ſuo fundo paſcat, & ſtabulet. XXII.

DE RELIQVO inſtrumento muto, in quo ſunt corbulæ, & dolia, & alia, ſic præcipiendum. Quæ naſci in fundo, ac fieri à domeſticis poterunt, eorum nequid ematur, iſta ferè ſunt, quæ ex uiminibus, & materia ruſtica fiunt, ut corbes, fiſcinæ, tribula, malłei, & raſtelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcirpo, ut funes, reſtes, tegetes. Quæ è fundo ſumi non poterunt, ea ſi empta erunt potius ad utilitatem, quàm ob ſpeciem, ſumptu fructum non extenuabunt. eo magis, ſi inde empta erunt potißimum, ubi ea & bona, & proxime, & utilißime emi poterunt. Cuius inſtrumenti uaria ad diſcrimina, ac multitudo agri magnitudine finitur, quod plura opus ſunt, ſi fines diſtant late. Itaque Stolo, inquit, Propoſita magnitudine fundi, de eo genere Cato ſcribit, Oliueti iugera ducenta quadraginta qui coleret, eum inſtituere ita oportere, ut faceret uaſa olearia inſtructa, iuga quinque, quæ membratim enumerat, ut ex ære abena, urceos, & naſiternam. item alia ſic è ligno, & ferro, ut ploſtra maiora tria, aratra cum uomeribus ſex, crates ſtercorarias quatuor, item alia, ſic de

ferramentis

ferramentis quæ ſint, & quot opus ad multitudinem, ut furcas ferreas octo, & ſarcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alteram formulam inſtrumenti fundi uinarij fecit, in qua ſcribit, ſi ſit ager centum iugerum, habere oportere uaſa torcularia inſtructa trina, dolia cum operculis culleorum octingentorum, acinaria uiginti, frumentaria uiginti. Item eiuſmodi alia, quæ minus multa quidem alij, ſed tantum numerum culleorum ſcripſiſſe puto, ne cogeretur quotannis uendere uinum. Vetera enim quàm noua, & eadem alio tempore, quàm alio pluris. Item ſic de ferramentorum uarietate ſcribit permulta, & genere, & multitudine qua ſint, ut falces, palas, raſtros. Sic alia, quorum nonnulla genera ſpecies habent plures, ut falces. nam dicuntur ab eodem ſcriptore uineaticæ opus eſſe ſex, ſcirpiculæ quinque, ſyluaticæ quinq; arborariæ tres, & ruſticariæ decem. Hic hæc. At Scrofa, Inſtrumentū, & ſuppellectilē ruſticam omnem oportet habere ſcriptam in urbe dominum, & ruri uillicum, atque ea omnia certo ſuo quæque loco ad uillam debent eſſe poſita. Quæ non poſſunt eſſe ſub claui, quammaxime facere, ut ſint in conſpectu, oportet, eo magis ea, quæ in rariore ſunt uſu, ut quibus in uindemia utūtur, ut corbulæ, & ſic alia. quæ enim res quotidie uidētur, minus metuunt furem. XXIII.

SVSCIPIT Agraſius. Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuiſione quadripartita, de fundo, & de inſtrumento, quo coli ſolet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum inquit, arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur utilis ad aliquam rem, duo conſyderanda reſtant, quæ, & quo quidq; loco maxime expediat ſerere. alia enim loca appoſita ſunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad uinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quæ pertinent, in quo eſt ocymum, farrago, uitia, medica, cytiſum, lupinum. Neque in pingui terra omnia ſeruntur recte, neq; in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent ſucco, ut cytiſum, & legumina, præter cicer, hoc enim quoque legumen. & cætera, quæ uelluntur è terra, neque ſubſecantur, ſuccum tollunt. quæ quod ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quæ ſucci ſunt maioris, ut holus, triticum, ſiligo, linum. Quædam etiam ſerenda non tam propter præſentem fructum, quàm in annum proſpicientem, quod ibi ſubiecta, atque relicta terram faciunt meliorem. Itaque lupinum, cum nec dum ſiliculam cepit, & nonnunquam fabalia, ſi ad ſiliquas non ita peruenit, ut fabam legere expediat, ſi ager macrior eſt, pro ſtercore inarare ſolent. Nec minus ea diſcriminanda in conſerendo, quæ ſunt fructuoſa ab ijs, quæ fiunt propter uoluptatem, ut quæ pomaria, ac floralia appellantur. Item illa, quæ ad hominum uictum, ac ſenſum, delectationemq;

namque non pertinent, neque ab agri utilitate diſiuncta ſunt. Idoneus locus eligendus, ubi facias ſalictum, & arundinetum, ſic alia, quæ humidum locum quærunt. Contrà ubi ſegetes frumentarias, ibi fabam potißimum ſeras. Item alia, quæ arida loca ſequuntur, ſicut umbroſis locis alia ſeras ut corrudam, quod ita petit aſparagus, & apricis, ut ibi ſeras uiolam, & hortos facias, quod ea ſole nutricantur. Sic & alia alio loco ſerunda, ut habeas uimina, unde uiendo quid facias, ut ſcirpeas, uallos, crates. Alio loco ut ſeras, & colas ſyluam cæduam, alio ubi aucupare. Sic ubi cannabim, linum, iuncum, ſpartum, unde lineas, reſtes, funes facias, quibus nectas boues paleas, & alia quædam loco eadem, & alia ad ſerundum idonea. Nam & in recentibus pomarijs deſitis ſeminibus, in ordinemq́; arbuſtulis poſitis primis annis antè, quàm radices longius procedere poſſint, alij conſerunt hortos. alij quid aliud. neque cũ conualuerunt arbores, idẽ faciunt, ne uiolent radices. Stolo. Quod ad hæc pertinet Cato non male quod ſcribit de ſationibus, Ager craſſus, & lætus, ſi ſit ſine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere. idem ager ſi nebuloſus ſit, rapa, raphanum, milium, panicum fert.

XXIIII.

IN AGRO craſſo, & calido oleam conditaneam, radium maiorem ſalentinam, orchitem, poſeam, ſergianam, colminiam, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent eſſe, eã maxime ſerere. Agrum olineto conſerundo, niſi qui in uentum fauonium ſpectet, & ſoli oſtentus ſit, alium bonum nullum eſſe. Qui ager frigidior, & macrior ſit, ibi oleam licinianam ſeri oportere. Si in loco craſſo, aut caldo poſueris, hoſtum nequam fieri, & ferendo arborem perire, & muſcum rubrum moleſtũ eſſe. Hoſtum uocant, quod ex uno facto olei reficitur. Factum dicunt, quod uno tempore conficiunt. quem alij centum ſexaginta aiũt eſſe modiorum, alij ita minus magnum, ut ad centumuiginti deſcendat, & exinde, ut uaſa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait circum fundum ulmos, & populos, unde frons ouibus, & bubus ſit, & materies ſeri oportere. Sed hoc neq; in omnibus fundis opus eſt, neq; in quibus eſt opus, propter frondem maxime, ſine detrimento ponuntur ab ſeptentrionali plaga, quod non officiunt ſoli. Ille adijcit ab eodem ſcriptore. Si locus humectus ſit, ibi cacumina populorum ſerunda, & arundinetum. id prius bipalio uerti, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſeri. ibi quoque corrudam, unde aſparagi fiant, aptam eſſe utriq; eandem ferè culturam ſalicem græcam circum arundinetum ſeri oportere, uti ſit, qui uitis alligari poßit.

XXV.

VINEA quo in agro ſerunda ſit, ſic obſeruandum. Qui locus

optimus uino ſit, & oſtentus ſoli, aminæum minuſculum, & geminum eugeneum, & helucolum minuſculum ſeri oportere. Qui locus craßior ſit, aut nebuloſus, ibi aminæum maius, aut murgentinum, aut apicium lucanum ſeri. Cæteras uites, & de his miſellas maxime in omne genus agri conuenire. XXVI.

I N *omni uinea diligenter obſeruant, ut ridica uitis ad ſeptentrionem uerſus figatur. & ſi cupreſſos uiuas pro ridicis inſerunt, alternos ordines imponunt, neq; eas creſcere altius, quàm ridicas patiuntur. neq; propter eas adſerunt uites, quod inter ſe hæc inimica.* Agrius, Fundani uereor inquit, *ne antè æditumus ueniat huc, quàm hinc ad quartum actum accedamus. uindemiam enim expecto.* Bono animo es inquit Scrofa, *fiſcinas expediet, ac urnam,* XXVII.

E T *quoniam tempora duorũ generũ ſunt, unum annale, quod ſol circuitu ſuo finit, alterum menſtruum, quod luna circumiens comprehendit, prius dicam de ſole.* Eius *curſus annalis primum ferè circiter ternis menſibus ad fructus eſt diuiſus in quatuor partes totus. & idem ſubtilius ſeſquimenſibus in octo.* In *quatuor tempora diuiditur, uer, & æſtatem, & autumnũ, & hyemem.* Vere *ſtationes quædam fiunt.* Terrã *rudẽ proſcindere oportet. quæ ſunt ex ea enata, prius* ꝙ *ex ijs, quid ſeminis cadat, ut ſint exradicata.* Et *ſimul cauis ab ſole percalefactis aptiores fieri ad accipiendũ imbrem, & ad opus faciliores, relaxatis. neq; ea minus bis arandum, ter melius.* Aeſtate *fieri meſſes oportere.* Autumno *ſiccis tempeſtatibus uindemias, ac ſyluas excoli commodißime, tunc uel præcidi arbores ſecundum terram oportere.* Radices *autem prioribus imbribus ut effodiantur, nequid ex his naſci poßit.* Hyeme *putari arbores dũtaxat bis temporibus cum gelu cortices, & imbribus careant, & glacie.* XXVIII.

D I E S *primus ueris eſt in aquario, æſtatis in tauro, autũni in leone, hyemis in ſcorpione.* Cum *uniuſcuiuſq; horum quatuor ſignorum dies tertius & uiceſimus, quatuor temporum ſit primus, efficitur, ut uer dies habeat nonagintaunum, æſtas nonagintaquatuor, autumnus nonaginta duos, hyems octogintaocto.* Quæ *diuiſio redacta ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi uerni tẽporis extant ad ſeptimũ* Idus Februarij, *æſtiui extãt ad ſeptimũ* Idus Maij, *autumnalis extant ad tertiũ* Idus Sextilis, *hyberni extant ad tertiũ* Idus Nouembris. Subtilius *diſcretis temporibus obſeruanda quædam ſunt, eaq; in partes octo diuiduntur.* Primum *ab fauonio ad æquinoctium uernum dies quadragintaduo. hinc ad uergiliarum exortum dies quadragintaquatuor.* Ab *hoc ad ſolſtitium dies quadragita nouem, inde ad caniculæ ſignum dies uigintinouem, deinde ad æquinoctium*

noctium autumnale dies ſexagintaſeptem. exinde ad uergiliarum occaſum dies trigintaduo. Ab hoc ad brumam dies quinquagintaſeptem. inde ad fauonium dies quadragintaquinq;. XXIX.

IN *Primo interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut ſerantur. putari in primis. circum uites ablaqueari, radices, quæ in ſumma terra ſunt, præcidi, prata purgari, ſalicta ſeri, ſegetes ſarrire. Seges dicitur, quod aratum ſatum eſt. Aruum, quodaratum, nec, ſatum eſt. Noualis, ubi ſatum fuit antè quàm ſecũda aratione renouetur. Rurſum terram cum primũ arant, proſcindere appellant. cum iterum offringere dicunt, quod prima aratione glebæ grandes, ſolent excitari, cum iteratur offringere uocant. Tertio cum arãt iacto ſemine, boues lirare dicuntur. id eſt cum tabellis additis ad uomerẽ ſimul, & ſatum frumẽtum operiunt in porcis, & ſulcant foſſas, quò pluuialis aqua delabatur, nõnulli poſtea, qui ſegetes non tam latas habent (ut in Appulia) id genus prædij per ſarritores occare ſolẽt, ſiquæ in porcis grãdiores relictæ ſunt glebæ. Qua aratrum uomere lacunam fecit, ſulcus uocatur. Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quod ea ſeges frumentum porrigit. Sic quoq; exta deijs cũ dabãt, porrigere dicebãt.* XXX.

SECVNDO *interuallo inter uernum æquinoctium, & uergiliarum exortum hæc fieri debent, Segetes runcari, herbam ex ſegetibus expurgari, boues terram proſcindere, ſalicem cædi, prata defendi, quæ ſuperiore tẽpore fieri oportuerat de arboribus, & non ſunt abſoluta antè, quàm gemmas agant, ac floreſcere incipiãt, fiãt. Quod ſi quæ folia emittere ſolẽt, aut antè frondere, quàm florere inceperint, ſtatim ad ſerendũ idoneæ non ſunt. Oleam ſeri, interputariq; oportet.* XXXI.

TERTIO INTERVALLO *Inter uergiliarum exortum, & ſolſtitium hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare, & poſtea occare, id eſt, comminuere, ne ſit gleba. quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, ſed à ſciente. nam id, quàm putare maius, neque in arbuſto, ſed in uinea fieri. Pampinare eſt ex ſarmento coles, qui nati ſunt, de ijs qui plurimum, ualent, primum ac ſecundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus ſarmentum nequeat miniſtrare ſuccum. Ideo in uitiario primitus cum exit uitis, tota reſecari ſolet, ut firmiore ſarmento è terra exeat, atque in pariendis colibus uires habeat maiores. Emucidum enim ſarmentum, propter infirmitatem ſterileſcit, neque ex ſe poteſt eijcere uitem, quam minorem uocant flagellum, maiorem etiam, unde uuæ naſcuntur, palmam declinata. A uenti flatu flabellum prius, flagellum poſterius Et ui-*

tis eo. quod inuitetur ad uuas pariundas dicta primo uidetur, & à pariendo parilema ex imminutis literis, ut in multis, dici cœpta palma. Ex altera parte caprea dicta, quod parit capreolũ. Is eſt coliculus uiteus intortus, ut cincinnus. is enim uites ut teneat, ſerpit ad locum capiundum. ex quo à capiendo capreolus dictus. Omne pabulum primum ocymum, farraginem, uiciam, nouiſſime fœnum ſecari. Ocymum dictũ à græco uerbo ὠκέως, quod ualet cito. Similiter quoq; ocymum in horto. Hoc amplius dictum ocymum, quod citat aluũ bubus, & ideo ijs datur ut purgentur. id genus pabuli ſunt ſegetes uirides ſectæ antè, quàm gerant ſiliquas. Contrà, ex ſegete, ubi ſata admiſta ordeum & uicia & legumina pabuli cauſa ſunt. Inde quod far ferro cæſum, farrago dictũ, aut quod primum in faracia ſegete ſeri cœptum. Ea equi, & iumenta cætera uerno tempore purgãtur, ac ſaginantur. Vicia dicta à uinciendo, quod item capreolos habet, ut uitis, quibus ſurſum uorſum ſerpit. ad ſcapum lupini, alium 'ue calamum, ad quem ut hæreat, eum ſolet uincire. Si prata irrigua habebis, ſimul ac fœnum ſuſtuleris, irrigare. Itẽ poma, quæ inſita erunt, ſiccitatibus aquam addi quotidie ueſperi à quo quod indigent potu, poma dicta eſſe poſſunt. XXXII.

QVARTO *interuallo inter ſolſtiium, & caniculam plerique meſſem faciunt, quod frumentum dicunt quindecim diebus eſſe in uaginis, quindecim florere, quindecim exareſcere cum ſit maturum. Arationes abſoluere, quæ eò fructuoſiores fiunt, quo calidiore terra aratur. Cum proſcideris, effringi oportet, id eſt iterare, ut frãgantur glebæ. Prima enim aratione grãdes glebæ ex terra ſcinduntur. Serendum uiciam, lentem, cicerculam, eruiliam cæteraq;, quæ alij legumina, alij (ut gallicani quidam) legaria appellant, utraque dicta à legendo, quod ea non ſecantur, ſed uellendo leguntur. Vineas ueteres iterum occare, nouellas etiam tertio, ſi ſint etiam tum glebæ.* XXXIII.

QVINTO *interuallo inter caniculam, & æquinoctium autumnale oportet ſtramenta deſecari, & aceruos conſtrui, aratro effringi, frondem cædi, prata irrigua iterum ſecari.* XXXIIII.

SEXTO *interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribunt oportere ſerere, uſque ad diem* XCI. *Poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cauſa coẽgerit, non ſerere, quod tantum interſit, ut ante brumam ſata, ſeptimo die, quæ à bruma ſata. quadrageſimo die uix exeant, neque ante æquinoctium incipi oportere putant. quod ſi minus idoneæ tempeſtates ſint conſecutæ, putreſcere ſemina ſoleant. Fabam optime ſeri in uergiliarum occaſu. Vuas autem legere, & uindemiam facere inter æquinoctium*

noctium autumnale, & uergiliarum occaſum. Deinde uites putare incipere, & propagare, & ſerere poma. Hæc aliquot regionibus, ubi maturius frigora fiunt aſperiora, melius uerno tempore. XXXV.

SEPTIMO interuallo inter uergiliarum occaſum, & brumã, hæc fieri oportere dicunt. Serere liliũ, & crocũ, quod iã egit radicẽ. Roſa etiã conciditur radicitus in uirgulas palmares. & obruitur, hæc eadem poſtea transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non eſt utile, ideo quod neceſſe eſt è terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tempeſtates abluunt, & agrum faciunt minorem. Ab fauonio uſq; ad arcturi exortum recte ſerpillũ è ſeminario transferri, quod dictum ab eo, quod ſerpit. Foſſas nouas fodere. ueteres tergere, uineas, arbuſtumq́; putare, dum in XV. diebus ante & poſt brumam, ut pleraq; ne facias, nec non tum aliquid recte ſeritur, ut ulmi. XXXVI.

OCTAVO interuallo inter brumam, & fauonium hoc fieri oportet de ſegetibus, ſi qua eſt aqua, deduci, ſin ſiccitates ſunt, & terra teneritudinem habet, ſarrire, uineas, arbuſtaq́; putare. Cum in agris opus fieri nõ poteſt, quæ ſub tecto poſſunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi ſcripta, & poſita habere in uilla oportet, maxime ut uillicus norit. XXXVII.

DIES LVNARES quoque obſeruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod à noua luna creſcit ad plenam, et inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quoad ueniat ad intermeſtruũ, è quo die dicitur luna eſſe extrema, & prima, à quo Athenis eã diem appellãt ἕνην καὶ νέαν τριακάδος. Quædam facienda in agris potius creſcente luna, quàm ſeneſcente. quædam contrà, ut quæ metas frumenta, & cæduam ſyluam. Ego iſta etiam inquit Agraſius, non ſolum in ouibus tondendis, ſed in meo capillo à patre acceptum ſeruo, ne decreſcente luna tondens caluefiam.

Agrius, Quemadmodum inquit luna quadripartita, & quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius, nunquam rure audiſti inquit octauo ianam lunam & creſcentem, & contra ſeneſcentem, & quæ creſcente luna fieri oporteat, & tamen quædam melius fieri poſt octauo ianam lunam, quàm antè. Et ſi quæ ſeneſcente luna fieri conueniret melius, quanto ſi minus haberet ignis ad aſtrum? Dixi de quadripartita forma culturæ agri. Stolo, Eſt altera inquit temporum diuiſio coniuncta quodammodo cum ſole, & luna, quæ in ſex partita eſt, quod omnis ferè fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac uidet in uilla dolium, ac modium. unde ſexto prodit ad uſum. Primo præparandum, ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum.

quinto condendum, ſexto promendum. At in præparando, ſcrobes facien di, aut repaſtinandum, aut ſulcandum, ut ſi arbuſtum, aut pomarium fa cere uelis. Ad alia arandum, aut fodiendum, ut ſi ſegetes inſtituas. Ad quædam bipalio uertenda terra, plus aut minus. aliæ enim radices angu ſtius diffunduntur, ut cupreſſi. aliæ latius, ut platani, uſque eo (ut Theo phraſtus ſcribit) Athenis in Lyceo, cum etiamnum platanus nouella eſſet, radices trium, & triginta cubitorum egiſſe. Quædam ſi bubus, & aratro proſcideris, & iterandum antè, quàm ſemen iacies. Item præparatio ſiqua ſit in pratis, ea eſt, ut defendantur à paſtione, quod ferè obſeruant à piro florente, ſi irrigua ſunt, ut tempeſtiue irrigentur. XXXVIII.

QVAE loca in agro ſtercoranda uidendũ, & qui, & quo potiſſimum genere facias. nam diſcrimina eius aliquot. Stercus optimum ſcribit Caſſi us eſſe uolucrum, præter paluſtrium, ac nantium. De hiſce præſtare colum binum, quod ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram. Id ut ſemen aſpergi in agro oportere, non ut de pecore aceruatim poni. Ego arbitror præſtare ex auiarijs turdorum, ac merularum, quod non ſolũ ad agrum utile, ſed etiam ad cibum, ita bubus, & ſuibus, ut fiant pingues. Itaq; qui auiaria conducunt, ſi caueat dominus, ſtercus ut in fundo maneat, mino ris conducunt, quam ij, quibus id accedit. Caſſius ſecundum poſt colum binum ſcribit eſſe hominis. Tertio caprinum, & ouillum, & aſininum. Mi nime bonum equinum, ſed in ſegetes. in prata enim uel optimum, ut cæte rarum ueterinarum, quæ ordeo paſcuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum uillam facere oportet, ut quàm pauciſſimis ope ris egeratur. In eo ſi in medio robuſtea aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci. XXXIX.

SATIONIS autem gradus ſecundus hanc habet naturam ad quod tempus cuiuſque ſeminis apta ſit ad ſerendum. Nam ut refert in agro ad quampartem cœli quiſque locus ſpectet, ſic ad quod tempus quæque res facillime creſcat, Non'ne uidemus alia florere uerno tempore, alia æſtiuo neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque alia ſeruntur, atq; inſerun tur, & metũtur antè, aut pòſt quàm alia, ut cõpluráque uere melius, quàm autumno inſeruntur. Circiter ſolſtitium inſeri ficus ſolet, nec non bruma libus diebus ceraſus. Quare cum ſemina ferè quatuor ſint generum quæ non transferuntur è terra in terram, ſed per ſe fiunt à natura, alia ex indu ſtria, ut faciunt uiui radices, quæ ex arboribus dempta demittuntur in hu mum quæ inſeruntur ex arboribus in arbores, De ſingulis rebus uidendũ quo quæque tempore, locoq; facias. XL.

PRI

PRIMVM SEMEN, quod eſt principium oriendi, id duplex. unũ quod latet noſtrum ſenſum, alterum, quod apertum. Latet, ſi ſunt ſemina in aëre, ut ait phyſicus Anaxagoras, & ſi in aqua, quæ fluit, & in agrũ inferre ſolet, ut ſcribit Theophraſtus. Illud, quod apparet ad agricolas, id uidendum diligenter. quædam enim ad oriendum ſunt uſqueadeo parua, ut ſint obſcura, ut cupreſſi. non enim galbuli, qui naſcuntur, tanquam pilæ paruæ corticæ id ſemen, ſed in his intus primigenia ſemina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, ſine colono, prius quàm ſata, natae Secunda, quæ ex his collecta, neque prius quàm ſato, nata. Prima ſemina uidere oportet, ne uetuſtate ſint exucta, aut ne ſint admiſta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen uetus tantum ualet in quibuſdam rebus, ut naturam commutet. nam ex ſemine braſſicæ uetere ſatæ naſci aiunt rapa, & contrà ex raporum braſſicam. Secunda ſemina uidere oportet, ne unde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enĩ idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, uere & autumno, & caniculæ exortu, neque omnibus locis, ac generibus idem. In ſicco, & macro loco, & argilloſo. quo minus habet humoris, uernum tempus idoneum in terra bona, ac pingui, autumno, quod uere multus humor, quam ſationem quidam metiuntur ferè diebus triginta. Tertium genus ſeminis, quod ex arbore per ſurculos defertur in terram, ſic in humum demittitur, ut in quibusdam tamen ſit uidendum, ut eo tempore ſit deplantatum, quo oportet. Id enim fit antè, quàm gemmare aut florere quid incipit & quæ de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quàm defringas. quod plantæ ſolum ſtabilius, quo latius, ut radices facilius mittat. ea celeriter antè quàm ſuccus exareſcat, in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores uidendum, ut ſit de tenero ramo ex utraque parte æquabiliter præciſum, quas alij clauolas, alij taleas appellant, ac faciunt circiter pedales. Quartum genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliam. uidendum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tempore, & quemadmodum obligetur. non enim pirum recipit quercus, neque enim ſi malus pirũ. Hac ſequũtur multi qui aruſpices audiũt multũ à quibus proditum in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, uno ictu tot fulmina fieri in illud, quod fulmen concepit, ſi in pirum ſyluaticam inſeueris pirum quamuis bonam, non fore pirum tam iucundum, quàm ſi in eam quæ ſylueſtris non ſit. In quancunq; arborem inſeras, ſi eiuſdem generis eſt dumtaxat, ut ſit utraque malus, ita inſerere oportet, referentem ad fructum, meliori genere, ut ſit ſurculus, quàm eſt, quo ueniat arbor. EST altera ſpecies ex arbore in arborem

borem inſerendi nuper animaduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore enim, à qua quis uult habere ſurculum in eam, quam inſerere uult, ramulũ traducit, & in eius ramo præciſo, ac diffiſo implicat, tum ramuli locus, qui contingit ex utraque parte, qua fiſſuram intrat falce extenuatur, ita ut ex una parte, qua cœlum uiſurus eſt, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius autem ramuli, quem inſeret, cacumen ut directum ſit ad cœlum, curat. Poſtero anno cum comprehendit, unde propagatum eſt, ab altera arbore præcidit. XLI.

*QVO Tempore quæq; transferas hæc in primis uidenda, quod quæ prius uerno tempore inſerebantur, nunc etiam ſolſtitiali, ut ficus, quod denſa materia non eſt, & ideo ſequitur caldorem. A quo fit, ut in locis frigidis ficeta fieri non poßint. Aqua recenti inſito inimica, tenellum enim cito facit putre. Itaque quod inſeritur caniculæ ſigno, cõmodißime æſtimatur inſeri. quæ autem natura minus ſunt mollia, uas aliquod ſuprà alligant, unde ſtillet lente in ijs aqua, ne prius exareſcat ſurculus, quàm coaleſcat. *cuius ſurculi corticem integrum ſeruandũ, & cum ſic exacuendum, ut non denudes medullam, ne extrinſecus imbres noceãt, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. itaq; uitem triduo antè quàm inſerant, deſecãt, ut qui in ea nimius eſt humor defluat ante, quàm inſeratur. et in qua inſerunt, in ea paulo infra, quàm inſitum eſt, ĩcidunt, unde humor aduentitius effluere poßit. cortrà in fico, & malo punica, & ſiqua etiam horum natura aridiora continuo. In alijs trãslationibus uidendum, ut quod transfertur, in cacumen habeat gemmã, ut in ficis. De his primis quatuor generibus ſeminum, quædã quod tardiora, ſurculis potius utendum, quàm ſemine, ut in ficetis faciunt. Fici enim ſemen naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ ſunt minuta grana, è quibus paruis, quod enaſci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta, & arida, ad creſcendum tarda, & quæ laxiora, ea & fœcundiora, ut fœmina, quàm mas, ex proportione in uirgultis item. itaque ficus, malus punica, & uitis propter fœmineam molliciem ad creſcendum prona. Contrà palma, & cupreſſus, & olea in creſcendo tarda. in hoc enim humidiora, quam aridiora. quare ex terra potius in ſeminarijs ſurculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere, præter ſi aliter nequeas, ut ſiquando quis trans mare ſemina mittere, aut inde petere uult, tum enim reſticulas per ficos, quas edimus maturas perferunt, & eas cum inaruerint, complicant, ac quo uolunt mittunt, ubi obrutæ in ſeminario pariant. Sic genera ficorum, chiæ, ac calcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ, Item cætera transmarina in Italia perlata. Simili de cauſa oleæ ſemen cum ſit nucleus;*

quod ex

quod ex eo tardius enaſcebatur colis, quàm ex taleis, ideo potius in ſeminarijs taleas, quas dixi, ſerimus. XLII.

DE MEDICA in primis obſerues, ut ne in terram nimium aridam, aut uariam, ſed temperatam ſemen demittas in iugerum unum ſi eſt natura temperata terra, ſcribunt opus eſſe medicæ ſeſquimodium. id ſeritur ita, ut ſemen iactatur, quemadmodum ſcilicet cum pabulum, & frumentum ſeritur. XLIII.

CYTISVM SERITVR in terra bene ſubacta tanquam ſemen braſsicæ, inde differtur, & in ſeſquipedem ponitur. aut etiam de cytiſo duriore uirgulæ deplantantur, & ita panguntur in ſerendo. XLIIII.

SERVNTVR fabæ modij quatuor in iugero, tritici V. ordei VI. farris X. Sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. ſi enim locus craſſus, plus, ſi macer, minus. quare obſeruabis, quantum in ea regione conſuetudo eſt ſerendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ. ut ex eodem ſemine alibi, cum decimo redeat, alibi cum quintodecimo, ut in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiam cum centeſimo redire ſolitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad Dyrrhachium item ex modio naſci centum. Illud quoque multum intereſt in rudi terra, an in ea ſeras, quæ quotannis obſita ſit, quæ uocatur reſtibilis, an in ueruacto, quæ interdum requierit. Cui Agrius. In Olynthia quotannis reſtibilia eſſe dicũt, ſed ita ut tertio quoq; anno uberiores ferant fructus. Licinius. Agrũ alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus ſationibus ſerere, id eſt, quæ minus ſugunt terram. Dicetur inquit Agrius, de tertio gradu, de nutricationibus, atque alimonijs eorũ. Licinius. Quæ nata ſunt, inquit, in fundo aleſcunt, adulta concipiunt, prægnantia cum ſunt, matura pariunt poma, aut ſpicam, ſic alia ſimile ei, à quo profectum eſt, reddunt ſemen. Itaque ſi florem, acerbum'ue pirum, aliud'ue quid decerpſeris, in eodem loco, eodem anno, nihil renaſcitur, quod prægnationis diem idem bis habere non poteſt. ut enim mulieres habent ad partum dies certos, ſic arbores, ac fruges. XLV.

PRIMVM plerunque è terra exit ordeum diebus ſeptem, nec multo poſt triticum. Legumina ferè quatriduo, aut quinque diebus præterquam faba. ea enim ſerius aliquanto prodit ſeges. Oſtendit idem milium, & ſeſama, & cætera ſimiliter æquis ferè diebus, præterquam ſiquid regio, aut tempeſtas uitij attulit, quo minus ita fiat. Quæ in ſeminario nata, ſi loca erunt frigida, quæ molli natura ſunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut ſtramentis, ſi erunt imbres ſecuti, uidendum nec

ubi aqua conſiſtet. uenenum enim gelu radicibus tenellis ſub terra, & ſupra uirgultis, quæ nec eodem tempore æque creſcunt. nam radices autumno, aut hyeme magis ſub terra, quàm ſupra aleſcunt, quod tectæ, terræ tepore propagantur, ſupra terram aëre frigidiore ringuntur. idq́; ita eſſe docent ſylueſtria, ad quæ ſator non acceßit. nam prius radices, quàm ea, quæ ex ijs ſolent naſci, creſcunt, neque radices longius procedunt, niſi quo tempore uenit ſol. his duplex cauſa, quod & radicum materiam aliam, quâm aliam longius proijcit natura, & ſquod alia terra, alia facilius uiam dat. XLVI.

PROPTER *eiuſmodi res admiranda diſcrimina ſunt naturalia, quod ex quibuſdam folijs propter eorum uerſuram, quod ſit anni tempus, dici poßit, ut olea, & populus alba & ſalix. Horum enim folia, cũ conuerterunt ſe ſolſticium dicitur fuiſſe. nec minus admirandũ, quod fit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quod ſolis ortum mane ſpectant, & eius iter ita ſequuntur ad occaſum, ut ad eum ſemper ſpectent.* XLVII.

IN SEMINARIO *quæ ſurculis conſita, & eorum molliora erunt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea ſumma integenda binis tabellis, dextra ac ſiniſtra deligatis, herbæq́; elidendæ, & dum teneræ ſunt uellendæ, nam aridæ factæ rixantur, ac celerius rumpuntur, quàm ſequuntur. Contra herba in pratis ad ſpem fœniſiciæ nata, non modo nõ euellenda in nutricatu, ſed etiam non calcanda. Quin & pecus à prato ablegandum, & omne iumentum, ac etiam homines, ſolum enim hominis exitium herbæ, & ſemitæ fundamentum.* XLVIII.

IN SEGETIBVS *autem, frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quæ mutica non eſt, in ordeo, & tritico tria habet continentia. Granum, glumam, ariſtam, & etiam primitus ſpica cum oritur uaginam. Granum dictum, quod eſt intimum ſolidum. Gluma, qui eſt folliculus eius. Ariſta, quæ ut acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde ut grani theca ſit gluma, & apex ariſta. Ariſta, & granum omnibus ferè notum, gluma paucis. itaq; id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in Euhemeri libris uerſis, uidetur uocabulum etymon habere à glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. Itaq; eodem uocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. Ariſta dicta, quod areſcit prima. granum à gerendo. id enim ſeritur, uti ſpica gerat frumentum, non ut glumam, aut ariſtam gerat, ut uitis ſeritur, non ut pampinum ferat, ſed uuam. Spica autem, quam ruſtici, ut acceperunt antiquitus, uocãt ſpecam, & à ſpe uidetur nominata. eam enim quod ſperant fore ſerũt. Spica mutica dicitur, quæ nõ habet ariſtã. Ariſtæ enim quaſi cornua ſunt ſpicarum, quæ primitus cum oriuntur, neque pla-*

ne appa-

ne apparent, in qua ſublatent herba, ea uocatur uagina, uti qua latet conditus gladius. Illud aũt ſumma in ſpica iam matura, quod eſt minus, quàm granum uocatur frit. quod in infima ſpica ad culmum ſtramenti ſummũ. item minus quàm granum eſt, appellatur urruncum. XLIX.

VERVM cum de nutricatu conticuiſſet Licinius, nec interrogaretur, credens nihil deſiderari, dic inquit Agrius de fructibus maturis capiendis. Et ille. Primum de pratis ſummiſſis, cum herba creſcere deſijt, & æſtibus areſcit, ſubſecari falcibus debet, & quoad perareſcat, furcillis uerſari, cum peraruit, de ea manipulos fieri, ac uehi ad uillam. tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atq; addere fœniſiciæ cumulũ. Quo facto, ſicilienda prata, id eſt, falcibus conſectanda, quæ fœniſecæ præterierunt, ac quaſi barba tuberoſum reliquerunt campum. A' qua ſectione arbitror dictum ſicilire pratum. L.

MESSIS proprio nomine dicitur in ijs, quæ metuntur, maxime in frumento, & ab eo eſſe uocabulo declinata. Frumenti tria genera ſunt meſſionis. unum, ut in Vmbria, ubi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum, & manipulum, ut quenq; ſubſecuerint, ponunt in terra, ubi multos eos fecerunt iterum eos percenſent, ac de ſingulis ſecant inter ſpicas, & ſtramentum. ſpicas conijciunt in corbem, atq; in aream mittunt. ſtramenta relinquunt in ſegete, unde tollantur in aceruum. Altero modo metunt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incuruum batillum, in quo ſit extremo ſerrula ferrea. Hæc cum comprehendit faſcem ſpicarum deſecat, & ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, ut poſtea ſubſecentur. Tertio modo metitur, ut ſub urbe Roma, & locis pleriſq;, ut ſtramentum medium ſubſecent, quod manu ſiniſtra ſummum prehendum, à quo medio meſſem dictam puto. infra manum ſtramentum, quod terræ hæret, poſtea ſubſecatur. Contrà, quod cum ſpica ſtramentum hæret, corbibus in aream defertur. ubi diſcedit in aperto loco palàm, à quo nominata poteſt eſſe palea. Alij ſtramentum à ſtando, ut ſtramen dictum putant. Alij ab ſtratu, quod id ſubſternatur pecori. Cum eſt matura ſeges, metendum. cum in ea iugerum ferè una opera meſſum eſt, propemodum in facili agro ſatis eſſe dicitur, ut meſſas ſpicas in aream corbibus deferre debeant. LI.

AREAM eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quà perflare poſſit uentus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potiſſimum rotundam, & mediam paulo extumidam (ut ſi pluerit, non conſiſtat aqua, ſed ut quambreuiſſimo itinere extra aream defluere poſſit. Omne porrò breuiſſimum in rotundo è medio ad extremum) ſolida terra pauitam, maxime

li in dolia conijciuntur, eo𝗊; aqua additur, ea uocatur lora, quod lota aci/ na, ac pro uino operarijs datur hyeme. LV.

D E *oliueto, oleam, quam manu tangere poſsis è terra, aut ſcalis, lege/ re oportet potius, quàm quatere, quod ea, quæ uapulauit, inareſcit, nec dat tantum olei quæ manu ſtricta, melior, ea, quæ digitis nudis legatur, quàm illa, quæ cum digitalibus.* Duricies *enim corũ nõ ſolum ſtringit. baccam, ſed etiam ramos glubit, ac relinquit ad gelicidium retectos, quæ manu tan gi non poterunt, ita quati debent, ut arundine potius, quàm pertica ferian tur.* Grauior *enim plaga, medicum quærit. qui quatiet, ne aduerſam cæ/ dat, ſæpe enim ita percuſſa olea ſecum defert de ramulo partem, quo fa/ cto, fructum amittunt poſteri anni, ut hæc non minima cauſa, quod oliue/ ta dicantur alternis annis non ferre fructus, aut non æque magnos.* Olea *ut uua per idem biuium redit in uillam, alia ad cibum eligitur, alia ut eli/ queſcat, ac non ſolum corpus intus ungat, ſed etiam extrinſecus.* Itaq; *do/ minum & ad balneas, & ad gymnaſium ſequitur.* Hæc, *de qua fit oleum, congeri ſolet aceruatim per dies ſingulos in tabulata, uti ibi mediocriter fraceſcat, ac primus quiſque aceruus demittatur per ſerias, ac uaſa olea/ ria ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ è duro, & aſpero lapide.* Olea *lecta ſi nimium diu fuerit in aceruis caldore fraceſcit, & oleum fœ/ tidum facit.* Itaque *ſi nequeas mature conficere, in aceruis iactando uen/ tilare oportet.* Ex *olea fructus duplex.* Oleum, *quod omnibus notum, & amurca, cuius utilitatem quod ignorant pleriq;.* Licet *uidere, è torculis olearijs fluere in agros ac non ſolum denigrare terram, ſed multitudine fa cere ſterilem, cum tamen is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat uehementer, quod circum arborum radices in/ fundi ſolet, maxime ad oleam, & ubicunq; in agro herba nocet.* LVI.

A G R I V S *iandudum, inquit, in uilla ſedens expecto cum claui te* Stolo, *dum fructus in uillam referas.* Ille, *en adſum. uenio, inquit, ad limen. fores aperi. primum fœniſiciæ conduntur melius ſub tecto, quàm in aceruis, quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus utroq; poſito libentius eſt.* LVII.

A T T R I T I C V M *condi oportet in granaria ſublimia, quæ per/ flentur uento ab exortu, ac ſeptentrionem regione, ad quæ nulla aura hu/ mida è propinquis locis aſpiret parietes & ſolum opere tectorio marmo/ rato loricandi, ſi minus ex argilla miſto acere è frumento, & amur/ ca, quod murem, & uermem non patitur eſſe, & grana facit ſolidiora, & firmiora. quidam ipſum triticum conſpergunt, cum addant circiter in*

M.modium quadrantal amurcæ. Item alius aliud afriat, aut aſpergit, ut chalcidicam, aut caricam cretam, aut abſynthium, abſynthij'ue decoctum. Item huius generis alia quidam granaria habent ſub terris, uti ſpeluncas, quas uocant ſyros, ut in Cappadocia, ac Thracia. alij, ut in Hiſpania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginienſi, & Oſcenſi. Horũ ſolum paleis ſubſternunt, & curant, ne humor, aut aër tangere poßit, niſi cum promitur ad uſum, quò enim ſpiritus non peruenit, ibi nõ oritur curculio. Sic conditum triticum manet uel annos quinquaginta, millium uero plus annos centum. Granaria in agro quidam ſublimia faciunt, ut in Hiſpania citeriore, & in Appulia, ita ut non ſolum à lateribus per feneſtras, ſed etiam ſubtus à ſolo uentus regyrare poßit. LVIII.

FABA, & legumina in olearijs uaſis oblita cinere perdiu incolumia ſeruantur. Cato ait, uuam amineam minuſculam, & maiorem, & apiciam in ollis commodißime condi. eadem in ſapa, & muſto recte, quas ſuſpenſas opportunißimas eſſe duracinas, & amineas, & ſcantianas. LIX.

CONDITIVA mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, orbiculata, & quæ antea muſtea uocabantur, nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido, & frigido ſupra paleas poſita ſeruari recte putant. Et ideo oporothecas qui faciunt ad aquilonem, ut feneſtras habeant, atque ut aëre perflentur curant, neq; tamen ſine foriculis, ne cum humorem amiſerint, pertinaci uento uieta fiant. Ideoq; in ijs, qui cameras marmorato, & parietes, pauimentaq; inducunt, laudabiliter faciunt, quo frigidior locus ſit, in quo quidam etiam triclinium ſternere ſolent cœnandi cauſa. Etenim ſi ij, quibus luxuria conceſſerit, id in pinacothece faciunt, quod ſpectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum imitantur in uenuſtate diſpoſita pomorum: præſertim quidem, cum id non ſit faciendum, quod quidam fecerunt, ut Romæ coëmpta poma rus intulerint in oporothecen inſtruendam conuiuij cauſa. In oporothece mala manere putant ſatis commode. alij in tabulis, ut in opere marmorato, alij ſubſtrata palea, uel etiam floccis. Mala punica demiſsis ſuis ſurculis in dolio arenæ. Mala cotonea, ſtruthea in penſilibus iunctas. Contrà in ſapa condita manere pira anitiana, & ſementina. Sorba quidam diſſecta, & in ſole macerata, ut pira, & ſorba per ſe ubicunque ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa conſecta in ſinape, nuces iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, ut dixi, & etiam immatura cum hærent in ſua uirga, ſi demiſeris in ollam ſine fundo, eamq; ſi conieceris in terram, & obteres circum ramum. Si extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modo integra eximi, ſed

ſed etiam maiora, quàm in arbore unquam pependerit. LX.

OLEAS eſui optime cōdi ſcribit Cato orchites & pauſcas aridas, uel uirides in muria, uel in lentiſco contuſas. Orchites nigras ſale ſi ſunt confricatæ dies quinq;, & tum ſale excuſſo, biduum ſi in ſole poſitæ fuerint, manere idoneas ſolere, eaſdem ſine ſale in defrutum condire. LXI.

RECTE amurcam periti agricolæ tam in ollis condūt, quàm oleum, aut uinum. Eius conditio, cum expreſſa olea, quod ſtatim effluxerit de ea, decoquuntur duæ partes, ac refrigeratum conditur in uaſa. Sunt item aliæ conditiones, ut ea, in qua adyciunt muſtum. LXII.

QVOD nemo condit fructus, niſi ut promat, de eo quoq; uel ſexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita, aut propterea, quod ſint tuenda, aut quod utenda, aut quod uendenda. Ea, quæ diſsimilia ſunt inter ſe, aliud alio tempore tuendum, & utendum. LXIII.

TVENDI cauſa promendum id frumentum, quod curculiones exeſſe incipiunt. id enim cum promptum eſt in ſole, ponere oportet aquæ catinos, quod eò conueniunt, ut ipſi ſe necent, curculiones. Sub terra qui habent frumentum in ijs, quos uocant ſyros, quò cum periculo introitur recenti apertione, ita ut quibuſdam ſit intercluſa anima, aliquanto pòſt promere, quàm aperuerint, oportet. Far, quod in ſpicis condideris per meſſem, & ad uſus cibatus expedire uelis, promendum hyeme, ut in piſtrino pinſatur, ac torreatur. LXIIII.

AMVRCA cum ex olea eſt expreſſa, quì eſt humor aquatilis, ac retrimentum conditum in uas fictile, id quidam ſic ſolent tueri diebus XV. ex eo, quod eſt leuiſsimum, ac ſummum depletur, ut traijciant in alia uaſa, & hoc iiſdem interuallis duodecies. In ſex menſibus proximis id faciūt. Cum id nouiſsime faciunt potiſsimum traijciant, cum ſeneſcit luna, tunc decoquunt in ahenis leui igni duas partes quo ad regerunt, tum deniq; ad uſum recte promitur. LXV.

QVOD muſtum conditur in dolium, ut habeamus uinum, non promendum, dum feruet, neque etiam cum proceſsit, niſi prius ſit uinum factum. Si uetus bibere uelis, quod non fit antè, quàm acceſſerit annus, tum, cum fuerit anniculum, promito. Si uero eſt ex eo genere uuæ, quæ dum matureſcit, coaceſcat, ante uindemiam conſumi, aut uenire oportet. Genera ſunt uini, in quo falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cum prompta ſunt, fructuoſiora. LXVI.

OLEAS albas, quas condire uis nouas, ſic celeriter condito, ut promas, niſi cōdieris, propter amaritudinē illas reſpuit palatū. Itē nigras, niſi

prius

prius eas ſale maceraris, non libenter in os recipientur. Cap. LXVII.

NVCEM *iuglandem, & palmulam, & ficum ſabinam quanto citius promas, iucundiore utare, quod uetuſtate ficus fit pallidior, palmula carioſior, nux aridior.* Cap. LXVIII.

PENSILIA, *ut uuæ, mala, & ſorba, ipſa oſtendunt, quãdo ad uſum oporteat promi, quod colore mutato, & contractu acinorum, ſi non demiſeri; ad edendum, ad abijciendum deſcenſura ſe minitantur. Sorbum maturum mite conditum citius promi oportet. Acerbum enim ſuſpenſum lentius miteſcit. Quod prius domi maturitatem aſſequi uult, quàm nequit in arbore, ut inde promatur ad eſcam.* Cap. LXIX.

MESSVM *far promendum hyeme in piſtrino ad torrendum, quod ad cibarium expeditum eſſe uelis. Quod ad ſationem tum promendum cum ſegetes maturæ ſunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad ſationem ſuo quoque tempore promenda. Quæ uendenda, uidendũ, quæ quoque tempore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non poſſunt, antè quàm ſe commutent celeriter promas, ac uendas. Alia quæ dimiſiſſet, quæ ſeruari poſſunt, ut tum uendas, cum caritas eſt. Sæpe enim diutius ſeruata non modo uſuram adijciunt, ſed etiam fructum duplicant, ſi tempore promas. Cum hæc diceret Stolo, uenit libertus æditumi ad nos flens, & rogat, ut ignoſcamus, quod ſumus retenti, & ut ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba non potuiſſe, ſed tantummodo exaudiſſe uocem, perperam feciſſe. Ipſe, cum patronum domum ſuſtuliſſet, & pueros demiſiſſet, ut medicum requirerent, ac mature adducerent. Quod potius illud adminiſtraſſet, quàm ad nos ueniſſet, æquum eſſe ſibi ignoſci. Nec ſi eum ſeruare non potuiſſet, quin non multo poſt animam efflaret, tamen putare ſe feciſſe recte. Id nos moleſte ferentes deſcendimus de æde, & de caſu humano magis querentes, quàm admirantes id Romæ factum eſt, diſcedimus omnes.*

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS AD NIGRVM TVRANNIVM.

VIRI magni noſtri maiores non ſine cauſa præponebant ruſticos Romanos urbanis, ut ruri enim, qui in uilla uiuunt ignauiores, quàm qui in agro uerſantur in aliquo opere faciundo, ſic qui in oppido ſederent, quàm qui rura colerent, deſidioſiores putabant. Itaq; annum ita diuiſerũt, ut nonis modo diebus urbanas res uſurparent, reliquis VII. ut rura colerent. Quod dum ſeruauerunt inſtitutum, utrũq; conſecuti ſunt, ut & cultura agros fœcundiſſimos haberent, & ipſi ualetudine firmiores eſſent, ac ne græcorum urbana deſiderarent gymnaſia, quæ nunc uix ſatis ſingula ſunt, nec putant ſe habere uillã, niſi multis uocabulis retineant græcis, quin uocent particulatim loca. προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον, περίστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερεῶνα, ὀπωροθήκην. Igitur quod nunc intra murum ferè patresfamiliæ correpſerunt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro, ac circo, quàm ſegetibus, ac uinetis, frumentum locamus, qui nobis aduehat, qui ſaturi fiamus, ex Africa, & Sardinia, & nauibus uindemiam condimus ex inſula Coa, & Chia. Itaq; in quà terra culturam agri docuerunt paſtores progeniem ſuam, qui condiderunt urbem, ibi contrà progenies eorum, propter auaritiam contra leges, ex ſegetibus fecit prata. ignorantes non idem eſſe agriculturam, & paſtionẽ. alius enim opilio, & alius arator, nec ſi poſſit in agro paſci armentarius, nõ aliud ac bubulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, ſed tollit dentibus. Contrà, bos domitus cauſa fit, ut cõmodius naſcatur frumentum in ſegete, & pabulum in nouali. Alia inquam ratio, ac ſcientia coloni, alia paſtoris. Coloni, ut ea, quæ in agricultura naſcantur, è terra fructum faciant. Contrà paſtoris, ut ea, quæ nata ex pecore. Quare quoniã inter ſe ſocietas magna, propterea quod pabulum in fundo compeſcere, q̃ uendere plerũq; magis expedit domino fundi, & ſtercoratio ad fructus terreſtres aptiſſima eſt, maxime ſi ad id pecus ſit appoſitum, qui habet prædiũ, habere utrãq; debet diſciplinam, & agriculturæ & pecoris paſcendi, & etiam uilliaticæ paſtionis, ex ea enim quoq; fructus tolli poſſunt non mediocres ex ornithobibus, ac leporarijs, & piſcinis. E queis quoniã de agricultura librũ Fũda

niæ uxor. propter eius fundum feci, tibi Niger Turanni noſter, qui uehementer delectaris pecore, propterea quod te empturientem in campos macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius ſumptibus multa poſcentibus miniſtres, quod eo facilius faciam, quod & ipſe pecuarias habui grandes, in Appulia ouiarias, & Reatino equarias. Quæ de re pecuaria breuiter, ac ſummatim percurram, ex ſermonibus noſtris collatis cum iis, qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cum pyratico bello inter Delum, & Siciliam Græciæ claßibus præeſſem, incipiam hinc. Cap. I.

CVM *Mennas diſceßiſſet, Coßinius mihi, Nos te non dimittemus, inquit, antè quàm tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum fuimus interpellati. Quæ tria inquit Murius: An ea, quæ mihi heri dixiſti de paſtoria re: Iſta, inquit, ille, quæ cœperat hic diſſerere, quæ eſſet origo, quæ dignitas, quæ ars, cum Petam feſſum uiſere ueniſſemus, ni medici aduentus nos interrupiſſet. Ego uero inquam dicam duntaxat, quod eſt ἰσοριπὸρ, de duabus rebus primis, quæ accepi de origine, ac dignitate. De tertia parte, ubi eſt de arte, Scrofa ſuſcipiet.*

ὃς πέρ μου πολλὸν ἀμείνων.

*Vt ſemi græcis paſtoribus dicam græce. Nam is magiſter eſt Lucilli Hipri generi tui, cuius nobiles pecuariæ in Brutiis habentur. Sed hæc à nobis ita accipietis inquit Scrofa, ut uos, qui æſtis epirotici *thietate remine reminice. Hæc, quæ ſcitis, proferatis in mediũ. Nemo enim omnia poteſt ſcire. Cum accepiſſem conditionẽ, ut meæ partes eſſent primæ, nõ quo non ego pecuarias in Italia habeam, ſed non omnes, qui habent citharam, ſunt citharœdi. Igitur inquam & homines, & pecudes cũ ſemper fuiſſe ſit neceſſe, natura (ſiue enim aliquod fuit principiũ generandi animalium, ut putauit Thales Mileſius, & Zeno Cythieus, ſiue contrà, principiũ horum extitit nullũ, ut credidit Pythagoras Samius, & Ariſtoteles Stagirites) neceſſe eſt humanæ uitæ à ſũma memoria gradatim deſcendiſſe ad hanc ætatem, ut ſcribit Dicæarchus, & ſummũ gradũ fuiſſe naturalẽ, cũ uiuerent homines ex iis rebus, quæ inuiolata ultrò ferret terra, & ex hac uita in ſecundam deſcendiſſe paſtoritiam è feris, atq; agreſtibus, ut ex arboribus, ac uirgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaq; colligerent ad uſum, ſic ex animalibus, cum propter eandẽ utilitatẽ quæ poſſent ſylueſtria deprehenderent, ac concluderent, & manſueſcerent. In queis primũ non ſine cauſa putant oues aſſumptas, & propter utilitatem, & propter placiditatẽ, maxime enim hæ natura quietæ, & aptißimæ ad uitam hominum. Ad cibum enim lac, & caſeum adhibitum, ad corpus ueſtitũ, & pelles attulerũt.*

Tertio

Tertio deniq; gradu à uita paſtorali, ad agriculturam deſcenderunt. In qua ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerunt multa, & quò deſcenderant, ibi proceſſerunt longe, dum annus perueniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudum ferarum ſunt aliquot, ut in Phrygia ex ouibus, ubi greges uidentur complures, ut in Samothrace caprarum, quas latine rotas appellant. Sunt etiam in Italia circum Fiſcelium, & Tetricam montes multæ. De ſuibus nemini ignotum, niſi qui apros non putant ſues uocari. Boues perferi etiam nunc ſunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Aſini feri in Phrygia, & Lichaonia. Equi feri in Hiſpaniæ citerioris regionibus aliquot. Origo, quam dixi, & dignitas, quã dicam de antiquis illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, ut oſtẽdit græca, & latina lingua, & ueteres poëtæ, qui alios uocant πλύαρνας, alios πολυμήλους, alios πολυβούτας, qui ipſas pecudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam ſibi Thyeſten ſubduxiſſe quæritur, ut in Colchide Aeta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicunt argonautæ, ut in Libya ad Heſperidas, unde aurea mala, id eſt, ſecundum antiquam conſuetudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Græciam exportauit. Ea enim ſua uoce Græci appellarunt μῆλα. Nec multo ſecus noſtri ab eadem uoce, ſed ab alia litera bela uocarunt. Non enim me, ſed bee ſonare uidentur oues uocem efferentes, à quo poſt belare dicunt, extrita e litera, ut fit in multis. Quod ſi apud antiquos non magnæ dignitatis pecus eſſet, in cœlo deſcribendo aſtrologi non appellaſſent eorum uocabulis ſigna, quæ non modo non dubitarunt ponere, ſed etiam ab his principibus XII ſigna multi numerant, ut ab ariete, & tauro, cum ea præponerent Apollini, & Herculi. hi enim dij ea ſequuntur, & appellantur Gemini. Nec ſatis putarunt de XII. ſignis ſextam partem obtinere pecudum nomina, niſi adiecißent, ut quartam tenerent capricornum. Præterea à pecuarijs addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiã item in mari, terraq; ab his regionum notæ: à pecore in mari, quod nominauerunt à capris, ægeum pelagus, ad Syriam montem Taurum, in Sabinis Canterĩũ montem. Boſphorum unum Thracium, alterũ Cimerium: Nónne in terris multa, ut oppidum in Græcia ἵππιον ἄργος: Deniq; Italia à uitulis, ut ſcribit Piſo. Romanorum uero populum à paſtoribus eſſe ortum quis non dicit: quis Fauſtulum neſcit paſtorem fuiſſe nutricium: qui Romulum, & Rhemum educauit, non ipſos quoque fuiſſe paſtores obtinebit, quod parilibus potiſſimum cõdidere urbem: nõ idem, quod multa etiam nũc ex uetere inſtituto bubus, & ouibus dicitur. Et quod æs antiquiſſimũ, quod conflatum pecore, pecore eſt notatum. Et quod urbs cũ cõdita eſt, tauro, & uacca, qui

eſſent muri, & portæ definitum. Et quod populus R. cum luſtratur, ſolitau rilibus circum aguntur uerres, aries, taurus. Et quod nomina multa habe mus ab utroq; pecore, à maiore, & à minore. A minore, Porcius, Ouinius, Caprilius, ſic à maiore Equitius, Taurus, cognomina adſignificari, quod dicuntur anni capræ. Statili Tauri, Pomponij Vituli. Sic à pecudibus alij multi. Reliquum eſt de ſcientia paſtorali, de qua eſt dicendum, quod Scrofa noſter, cui hæc ætas defert rerum ruſticarum omnium palmam, quo melius poteſt dici, cum conuertiſſent in eum ora omnes. Scrofa igi tur, inquit, eſt ſcientia pecoris parandi, ac paſcendi, ut fructus quàm poſ ſunt maximi capiantur ex ea, à quibus ipſa pecunia nominata eſt, nam omnis pecuniæ, pecus fundamentum. Ea partes habet nouem diſcretas ter ternas, ut ſit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, ſus. Altera de maiori pecore, in quo ſunt item aliæ tres ſpecies natura diſ cretæ, boues, aſini, equi. Tertia pars eſt in pecuaria, quæ non paratur, ut ex ea capiatur fructus, ſed propter eam, ut muli, canes, paſtores. Harum unaquæq; in ſe generales partes habet nouenas, quarum in pecore paran do neceſſariæ quatuor, alteræ in paſcendo totidem. præterea communis una. Ita fiunt omnes partes minimum octoginta, & una, & quidem neceſſa riæ, nec paruæ. Primum ut bonũ pares pecus, unum ſcire oportet, qua ætate quanque pecudem parare, haberéque expediat. Itaque in bubulo pecore nec minor emitur annicula, nec quæ eſt ſupra decem annos, quod à bina, aut trima fructum ferre incipit, neque longius poſt decimum an num procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema ſterilis. E qua tuor altera pars, eſt cognitio formæ uniuſcuiuſque pecudis qualis ſit. Ma gni enim intereſt, cuiuſmodi quæque ſit ad fructum. Itaque potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quàm albis, capram amplam, quàm par uam, ſues procero corpore, capitibus ut ſint paruis. Tertia pars eſt, quo ſint ſeminio quærendum. Hoc enim nomine aſini Arcadici in Græcia no bilitati, in Italia Reatini, uſque eò ut mea memoria aſinus uenierit ſex ter tijs millibus LX. & unæ quadrigæ Romæ conſtiterint quadringentis millibus. Quarta pars eſt de iure in parando, quemadmodum, quanque pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meũ, neceſſe eſt aliquid intercedere Neque in omnibus ſatis eſt ſtipulatio, aut ſolutio numorum ad mutationem dominij. In emptione aliàs ſtipulandum ſtatim eſſe è ualetudinario, aliàs è ſano pecore, aliàs è neutro. Alteræ par tes quatuor ſunt, cum iam emeris obſeruandæ, de paſtione, de fœtura, de nutricatu, de ſanitate. Paſcendi primus locus qui eſt, eius ratio triplex. In qua regione quanque potiſſimum paſcas, & quando è quis, ut capras

in montoſis potius locis, & fruticibus, quàm in herbidis campis, equas contrà neque eadem loca æſtiua, & hyberna idonea omnibus ad paſcendum. Itaque greges ouium longe abiguntur ex Appulia in Samnium æſtiuatum, atque ad publicatum profitentur, ne ſi inſcriptum pecus pauerint, lege cenſoria committant mulctos, & à campeſtri, æſtate exiguntur in Gurgures altos montes. Qui potiſſimum quæque pecudum paſcatur habenda ratio nec ſolum quod fœno ſatura fit equa, aut bos, cum ſues hoc uitent, & quærant glandem, ſed quod ordeum, & faba interdum ſit quibuſdam obijciendum, & dandum bubus lupinum, & lactarijs medica, & cythiſum. Præterea quod ante admiſſuram diebus X X X. arietibus, ac tauris datur plus cibi, ut uires habeant, fœminis bubus demitur, quod maceſcentes melius concipere dicuntur. Secunda pars eſt de fœtura. Nũc appello fœturam à conceptu ad partum, hi enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primum uidendum de admiſſione, quo quæque tempore ut ineant facere oporteat. Nam, ut ſuillo pecori à fauonio ad æquinoctium uernum putant aptum, ſic ouili ab arcturi occaſu uſque ad aquilæ occaſum. Præterea habenda ratio quanto antè quàm incipiat admiſſura fieri, mares à fœminis ſecretos habeant, quod ferè in omnibus binis menſibus antè faciunt & armentarij, & opiliones. Altera pars eſt in fœtura quæ ſint obſeruanda, quod alia alio tempore parere ſolet. Equa enim uentrem fert XII. menſes, uacca decem, ouis & capra quinque, ſus quatuor. In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt uera, quod in Luſitania ad oceanum in eà Regione, ubi eſt oppidum Vliſyppo monte Tagro quædam è uento certo tempore concipiunt equæ, ut hic gallinæ quoque ſolent, quarum oua hippenemia appellant. Sed ex his equis, qui nati pulli non plus triennium uiuunt. Quæ nata ſunt matura, & chorda, ut pure, & molliter ſient, uidendum, & ne obterantur. Dicuntur agni chordi, qui poſt tempus naſcuntur, & remanſerunt in uoluis intimis. uocant χορίον. à quo chordi appellati. Tertia res eſt de nutricatu quid obſeruari oporteat, in quo quot diebus matris ſugant mammam, & id quo tempore, & ubi, & ſi parum habet lactis mater, ut ſubijciat ſub alterius mammam, qui appellantur ſubrumi, id eſt ſub mamma, antiquo enim uocabulo mamma rumis, ut opinor. Ferè ad quatuor menſes à mamma non diſiunguntur agni, hœdi tres, porci duos, è queis, qui iam puri ſunt ad ſacrificium, ut immolentur, olim appellati ſacres, quos appellat Plautus cũ ait. Quanti ſunt porci ſacres: ſic boues altiles, ad ſacrificia publica. ſaginati dicuntur opimi. Quarta pars eſt de ſanitate. res multiplex, ac neceſſaria, quod morboſum pecus, & uitioſum, & quando non ualet, ſæpe magna gregem

afficit calamitate. Cuius ſcientiæ genera duo, unum ut in hominem, ad quem adhibendi medici. alterum, quo ipſe etiam paſtor diligens mederi poßit. Eius partes ſunt tres. nam animaduertendum, quæ cuiuſque morbi ſint cauſæ, quæq; ſigna earum cauſarum ſint, & quæ quenque morbum ratio curandi ſequi debeat. Ferè morborum cauſæ erunt, quod laborant propter æſtus, aut propter frigora, nec non etiam propter nimium laborem, aut contra, propter nullam exercitationem, aut ſi cum exercueris, ſtatim ſine interuallo cibum, aut potionem dederis. Signa autem ſunt, ut eorum, qui ſiue ex æſtu, ſiue è labore febrem habent, adapertum os humido ſpiritu crebro, & corpore calido. Curatio autem, cum hic eſt morbus, hæc, perfunditur aqua, & perungitur oleo, & uino tepefacto, & item cibo ſuſtinetur, & inijcitur aliquid ni frigus cedat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur ſanguis maxime è capite. Item ad alios morbos aliæ cauſæ, etiam alia ſigna in omni pecore, quæ ſcripta habere oportet magiſtrum pecoris. Relinquitur nouum, quod dixi de numero utriuſq; partis commune. Nam & qui parat pecus, neceſſe eſt conſtituat numerum. Quot greges, & quanto ſit paſturus, ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, & ideo fructus diſpereant. Præterea ſcire oportet in grege quot fœminas habeat, quæ parere poßint, quot arietes, quot utriuſque generis ſoboles, quot reijculæ ſint alienandæ. In alimonijs ſi ſint plures nati, ut quidam faciunt, ſequendum, ut quoſdam ſubducas, quæ res facere ſolet, ut reliqui melius creſcant. Vide, inquit Atticus, ne te numerus fallat, & ne nouenæ iſtæ partes non exeant extra pecoris minoris, ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis, & paſtoribus nouenæ partes: ubi nec admiſſuræ, nec fœturæ obſeruantur. In canibus enim uideo poſſe dici. Sed do etiam in hominibus poſſe nouenarium retineri numerum, quod in hybernis habent in uillis mulieres, & quidam etiam in æſtiuis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges paſtores retineant, & puerperijs familiam faciant maiorem, & rem pecuariam fructuoſiorem. Si inquam numerus nō eſt ad amußim, ut non eſt, cum dicimus mille naues iiſſe ad Troiam, centumuirale eſſe iudicium Romæ, deme (ſi uis) duas res de mulis, admiſſuram, & parturam. Vaccius parturam inquit perinde ut non aliquoties dicatur Romæ peperiſſe mulam. Cui ego ut ſuccinerem ſubijcio Magonem, & Dionyſium ſcribere mulam, & equam, cum conceperint, duodecimo menſe parere. Quare non, ſi hic in Italia cum peperit mula ſit portentum, adſentiri omnes terras. Neque enim hirundines, & ciconiæ, quæ in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Non ſcitis palmas, cariotas in Syria parere, in Italiam

liam

liam non poſſe:Sed Scrofa. Si exigere mauis ſine mularum admiſſura, & fœtura è numerum octoginta & unum eſt, qui expleas duplicem iſtam lacunam quod extraordinariæ fructuum ſpecies duæ accedunt magnæ, quarum una eſt tonſura, quod oues, & capras detondent, aut uellũt: altera, quæ latius patet, eſt de lacte, & caſeo, quã ſcriptores græci ſeparatim τυροποιίαν appellauerunt, ac ſcripſerunt de ea re permulta. II.

S E D *quoniam nos noſtrum penſum abſoluimus, ac limitata eſt pecuaria quæſtio, nunc rurſus uos reddite nobis ô epirotæ de una quaq; re, ut uideamus, quid paſtores * à pergamidæ in Aledone potis ſint.* Atticus: *)qui nunc* Titus Pomponius, *nunc* Quintus Cæcilius *cum nomine eodem ego opinor:)inquit, incipiam primus, quoniam uos in me uideo coniecisse oculos, & dicam primigenia pecuariæ.* E *feris enim pecudibus primum dicis oues comprehenſas ab hominibus, ac manſuefactas, has primum oportet bonas emere. quæſita ætate, ſi neq; uetulæ ſunt, neque meræ agnæ, quod alteræ iam non dum, alteræ iam non poſſunt dare fructum. ſed ea melior ætas quam ſequitur ſpes, quàm ea, quam mors.* De *forma, ouem eſſe oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit, & molli, uillis altis, & denſis toto corpore, maxime circum ceruicẽ, & collum, uentrem quoq; ut habeat piloſum. itaque quæ id non haberent, maiores noſtri apicas appellabant, ac reijciebant. eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare, ut ſint in* Italia *prolixis, in* Syria *breuibus.* In *primis uidendum, ut boni ſeminis pecus habeas id ferè ex duabus rebus poteſt animaduerti, ex forma, & ex progenie.* Ex *forma, ſi arietes ſint fronte lana ueſtiti bene, intortis cornibus pronis ad roſtrum, rauis oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore, & ſcapulis, & clunibus latis, cauda lata, & longa, animaduertendum quoque lingua ne nigra, aut uaria ſit, quod ferè qui talem habent nigros, aut uarios procreant agnos.* Ex *progenie autem animaduertitur. ſi agnos procreant formoſos.* In *emptionibus iure utimur eo, quod lex præſcripſit. in ea enim alij plura, alij pauciora excipiunt. quidam enim pretio facto in ſingulas oues, ut agni chordi duo pro una oue annumerentur, & ſi cui uetuſtate dentes abſunt, itẽ binæ pro ſingulis, ut prodãt. de reliquo antiqua ferè formula utuntur, cum emptor dixit, tanti ſunt mihi emptæ: & ille reſpondet, ſunt, & exprompſit numos.* Emptor *ſtipulatur priſca formula. ſic illaſce oues, qua de re agitur, ſanas recte eſſe, uti pecus ouillum, quod recte ſanum eſt extra luſcam, ſurdam, minam, id eſt, uentre glabro, neque de pecore morboſo eſſe, habereq; recte licere. hæc ſic recte fieri ſpondes: nec cum id factum eſt, tamen grex dominum non mutat, niſi ſit æs adnumeratum. Nec non emptor poteſt ex empto uenditorem*

dammare,

damnare, ſi non tradat, cum is non ſoluerit numos, ut ille emptorem ſi-mili iudici, ſi non reddidit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de paſtione, fœtura, nutricatu, ſanitate. Primũ prouidendum, ut totum annum recte paſcantur intus & foris, ſtabula idoneo loco ut ſint, ne uentoſa, quæ ſpectent magis ad orientem, quàm ad meridianum tempus. ubi ſtent ſolum oportet eſſe eruderatum, & procliuum, ut euerri facile poſ-ſit, ac fieri purum. non enim ſolum ea uligo lanam corrumpit ouium, ſed etiam ungulas, ac eas ſcabras fieri cogit. Cumq́; aliquot dies ita ſteterint, ſubijcere oportet uirgulta, & alia, quo mollius requieſcãt, purioresq́; ſint. libentius enim ita paſcũtur. Faciendum quoque ſepta ſecreta ab alijs, quo enitentes ſecludere poßis, item quo corpore ægro. hæc magis ad uillati-cos greges animaduertenda. Contrà ille, in ſaltibus quæ paſcuntur, & à tectis abſunt longe, portant ſecum crates, aut retia, quibus cohortes in ſoli-tudine faciant cæteraq́; utenſilia. longe enim, & late in diuerſis locis paſci ſolent, ut multa milia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. Ego ue-ro ſcio, inquam, nam mihi greges in Appulia hybernabant, qui in Reati-nis montibus æſtiuabant. Cum inter hæc bina loca, ut iugum continet ſcir piculos, ſic colles publice diſtantes paſtiones, eæq́; ibi, ubi paſcuntur in ea-dem regione, tamen temporibus diſtingunt, ut æſtate quod tum prima lu-ce exeunt in paſtum, propterea quod tunc herba roſida, meridianam, quæ eſt aridior, iucunditate præſtat. Sole exorto puro propellunt, ut redintegrantes rurſus ad paſtum alacriores faciant. Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcunt, ſub umbriferas rupes, & arbores patulas ſubij-ciunt, quoad refrigerato aëre ueſpertino, rurſus paſcant ad ſolis occaſum. ita paſcere pecus oportet, ut auerſo ſole agat, caput enim ouis mol-le maxime eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendum ap-pellunt, & rurſus paſcunt quoad contenebrauit, iterum enim tum iucun-ditas in herba redintegrauit. hæc ab uergiliarum exortu ad equino-ctium autumnale maxime obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt utile duplici de cauſa, quod & caduca ſpica ſaturantur, & obtri-tis ſtramentis, & ſtercoratione faciunt in annum ſegetes meliores. Re-liquæ paſtiones hyberno, ac uerno tempore hoc mutant, quod pruina iam exhalata propellunt in pabulum, & paſcunt diem totum, ac meridia-no tempore ſemel agere potum ſatis habẽt. Quod ad paſtiones attinet, hæc ferè ſunt, quod ad fœturam, quæ dicam. Arietes, quibus ſis uſurus ad fœturam, bimeſtri tempore antè ſecernendum, & largius pabulo explen-dum. Cum redierint ad ſtabula è paſtu, ordeum ſi eſt datũ, fiunt firmiores ad laborem ſuſtinendum. Tempus optimũ ad admittendum, ab arcturi oc-

caſu ad Aquilæ occaſum, quod quæ poſtea concipiunt, fiunt uegrandes, atque imbecillæ. Ouis prægnans eſt diebus centum quinquaginta. itaque fit partus exitu autũnali, cum aër eſt modice tẽperatus, ac primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quamdiu admiſſura fit, eadem aqua uti oportet, quod cõmutatio & lanam facit uariam, & uterum corrumpit. Cũ omnes conceperunt, rurſus arietes ſecernendi. Ita factis prægnantibus, quod ſũt moleſti obſunt. Neque pati oportet minores quàm trimas ſaliri, quod neque natum ex his idoneum eſt, necnon ipſæ fiunt etiam deteriores. Minores quàm trimæ deterrent à ſaliendo fiſcellis è iunco, aliá ue qua re, quam alligant ad naturam. Cõmodius ſeruantur, ſi ſecretas paſcunt.

In nutricatu cum parare cœperint, inijcunt in ea ſtabula. quæ habent ad eam rem ſeclusa. ibiq; nata recentia ad ignem propè ponunt. et quoad conualuerint, biduum, aut triduum retinent. dum agnoſcant matrem agni, & pabulo ſe ſaturent. Deinde dum matres cum grege in paſtum prodeunt, retinent agnos. qui, cum reductæ ſunt ad ueſperum, aluntur lacte. & rurſus diſcernũtur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane antè quàm matres in pabulum exeant, ut agni ſaturi fiant lacte. Circiter decem dies cum præterierunt, palos affigunt, et ad eos alligant libro. aut qua alia re leui diſtantes, ne toto die curſantes inter ſe teneri delibent aliquid membrorum. Si ad matris mammam non accedit, admouere oportet, & labra agni ungere butyro, aut adipe ſuillo, & olfacere labra lacte. Diebus poſt paucis obijcere his uiciam mollitam, aut herbam teneram ante quàm exeant in paſtum, & cum reuerterunt. Et ſic nutricantur, quoad facti ſunt quadrimeſtres. Interea matres eorum his temporibus non mulgent quidem, qui melius, omnino perpetuo, quod & lanæ plus ferunt, & agnos plures. Cum depulſi ſunt agni à matribus, adhibenda diligentia eſt, ne deſyderio ſeneſcant. Itaque deliniendũ in nutricatu pabuli bonitate, & à frigore, & æſtu ne quid laborent, curandum. Cum obliuione iam lactis non deſyderant matrem, tum denique compellendum in gregem ouium. Caſtrare oportet agnum non minorem quinque menſium, neque antè quàm calores, aut frigora ſe exegerint. quos arietes ſubmittere uolunt, potiſſimum eligunt ex matribus, quæ geminos parere ſolent. pleraque ſimiliter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, ut ſunt Tarentinæ, & altinates pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus uel infici rectè poßit, uel lauari, ac parari. Horum præſepia, ac ſtabula, ut ſint pura, maiorem adhibeant diligentiam quàm hirtis. itaque faciũt lapide ſtrata, ut urina necubi in ſtabulo conſiſtat. his quæcunque iubentur, ueſcuntur, ut folia ficulnea, & palea, & uinacea, furfu

res obijciuntur modicè, ne parum, aut nimium ſaturentur. utrunq; enim ad corpus alendum inimicum, at maximè amicum cythiſum, et medica. nam et pingues facit facillime, et gignit lac. De ſanitate ſunt multa, ſed ea (ut dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris habet, & quæ opus ad medendũ ſecum portat. Relinquitur de numero quem faciunt alij maiorem, alij minorem, nulli en.m huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines, in pellitas binos. III.

CVI Coſſinius, *quoniam ſatis balaſti inquit ô Fauſtule noſter, accipe à me cum homerico Melanthio cordo de capellis, & quemadmodum breuiter oporteat dicere diſce. Qui caprinum gregem conſtituere uult, in eligendo animaduertat oportet. Primum ætatem ut eam paret, quæ iam ferre poſſit fructum, & de ijs eam potius, quæ diutius, nouella enim quàm uetus melior. De forma uidendum, ut ſint firmæ, magnæ, corpus lene ut habeant, pilo crebro, niſi ſi glabræ ſunt. Duo enim genera carũ ſub roſtra duas ut mamillas penſiles habeant, quod hæ fœcundiores ſunt, ubere ſint grandiore, ut et lac multum, & pingue habeant pro portione. Hircus molliori pilo, & potiſſimum albo, ac ceruice, & collo breui, gurgulione longiore. Melior fit grex, ſi non eſt ex collectis comparatus ſed ex conſuetis unà. De ſeminio dico eadem, quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium ſemen tardius eſſe, quo hæ ſint placidiores. Contrà caprile mobilius eſſe, de quarum uelocitate in originum libro Cato ſcribit hæc. In ſoracti Fiſcelio capræ feræ ſunt, quæ ſaliunt è ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enim, quas paſcimus, ortæ ſunt ab ouibus feris, ſic capræ quas alimus, à capris feris ſunt ortæ, à queis propter Italiam Capraſia inſula eſt nominata. De capris quod meliore ſemine eæ, quæ bis pariant, ex his potiſſimum mares ſolent ſummitti adadmiſſuras. quidam etiam dãt operam, ut ex inſula media capras habeant, quod ibi maximi ac pulcherrimi fieri exiſtimantur hœdi. De emptione aliter atque de ouibus dico, quod capras ſanas ſanus nemo promittit, nunquam enim ſine febri ſunt. itaque ſtipulantur, paucis exceptis uerbis, ac Manilius ſcriptum reliquit ſic. Illas capras hodie recte eſſe, & bibere poſſe, habereq; recte licere. hæc ſpondes 'ne e de quibus admirandum illud, quod etiam Archelaus ſcribit, non ut reliqua animalia naribus, ſed auribus ſpiritũ ducere ſolere. Paſtores curioſiores aliquot hoc dicunt. De alteris quatuor, quod eſt de paſtu hoc dico. ſtabulatur pecus melius ad hybernos exortus ſi ſpectat, quod eſt alſioſũ. Id ut pleraque lapide, aut teſta ſubſterni oportet, caprile quo minus ſit uliginoſũ, ac lutulẽtũ. Foris cũ eſt pernoctãdũ, itẽ in eandẽ*

partem cœli, quæ ſpectēt, ſepta oportet ſubſterni uirgultis, ne oblinantur, nec multo aliter tuendum hoc pecus in paſtu, atque ouillum, quod tamen habet ſua propria quædam, quod potius ſylueſtribus ſaltibus delectantur, quàm pratis. Studioſè enim de agreſtibus fructibus paſcuntur, atque in locis cultis uirgulta carpunt, itaq; à carpēdo capræ nominatæ ob, hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fūdo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis, quas etiam aſtrologi ita receperunt in cælum, ut extra limbū duodecim ſignorum excluſerint. ſunt duo hœdi, & capra non longe à tauro. Quod ad fœturā pertinet, deſiſtente autumno exigunt à grege è campis hircos in caprilia. Item ut in ar.etibus dictum, quæ cōcepit poſt quartum menſem redit tempore uerno. In nutricatu hœdi trimeſtres cū ſint facti, tum ſubmittūtur, & in grege incipiunt eſſe. Quid dicam de earum ſanitate, quia nunquam ſunt ſanæ: niſi tamen illud unum quod quædam remedia ſcripta oportet habere magiſtros pecoris, quibus utātur ad morbos quoſdam earum ac uulneratum corpus, quod uſu ſæpe uenit his, quod inter ſe cornibus pugnant, atq; in ſpinoſis locis paſcuntur. Relinquitur de numero, qui in gregibus eſt minor caprino, quàm in ouillo, quod capræ laſciuæ, & quæ diſpergunt ſe. Contra quod oues ſe congregant, & condenſant in locum unū. Itaq; in agro gallico greges plures potius faciunt, quàm magnos, quod in magnis cito exiſtūt peſtilētiæ, quæ ad pernitiem eos perducunt. Satis magnum gregē putāt eſſe circiter quinquagenas, quibus aſſentiri putant id, quod uſu uenit Gaberio equiti romano. is enim cum in ſuburbano haberet agrum iugerum mille, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem, denarios ſibi in dies ſingulos dare audiſſet, coēgit mille caprarum gregem, ſperans ſe capturum de prædio in dies ſingulos denarios mille. Tantum enim fefellit, ut breui omnes amiſerit morbo, cōtrà in Salentinis & in Caſinati ad centenas paſcūt. De maribus, & fœminis idem ferē diſcrimen, ut alij ad denas capras ſingulos parent hircos, ut ego, alij etiam ad. XV. ut Menas, nonnulli etiam ut Murius, ad uiginti. IIII

SED Quis è portu poſt Italico prodit, ac de ſuillo pecore expedit, tametſi Scrofam potiſſimum de ea re dicere oportere cognomen eius ſignificat. Cui Tremellius, ignorare igitur inquit uideris, cur appeller Scrofa. Itaque ut etiam hi propter te ſciant, cognoſce meam gētem ſuillum cognomen non habere, nec me eſſe ab atauis eius cognominis ortum. Auus meus primum appellatus eſt Scrofa, qui quæſtor cum eſſet Licinio Nerua Prætore in Macedonia prouintia relictus, qui præeſſet exercitui, dum prætor rediret, hoſtes arbitrati occaſionem ſe habere,

bere uictoriæ impreſsionem facere cœperunt in caſtra. Auus, cum hortaretur milites, ut caperent arma, ac exirent contrà, dixit celeriter ſe illos (ut Scrofa porcos) diſiecturum. idq́; fecit. nã ſi eo prelio hoſtes ita fudit, ac fugauit, ut eo Nerua prætor imperator ſit appellatus, & auus cognomẽ ĩuenerit, ut diceretur Scrofa. Itaq; ĩter proauos, ac ſuperiores, de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus ſeptimus ſum deinceps prætorius in gente noſtra. Nec tamen diffugio, quin dicam quæ ſciam de ſuillo pecore. Agri enim culturæ ab initio fui ſtudioſus, nec de pecore ſuillo mihi minor cura eſt, quàm uobis magnis pecuarijs. Cui enim ea res non eſt communis? Quis enim noſtrum fundum colit, quin ſues habeat, & qui non audierit patres noſtros dicere, ignauum & ſumptuoſum eſſe, qui ſuccidiam in carnario ſuſpenderit potius ab laniario, quàm ex domeſtico fundo? Ergo qui ſuum gregem uult habere idoneum, eligere oportet primum bona ætate, ſecundo bona forma. Ea eſt, cum excellit amplitudine membrorum, prætérquam pedibus, & capite unius coloris potius quàm uarij. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendum, tum utiq; ſint, ceruicibus amplis, boni ſeminis. Sues enim animaduertuntur à facie & progenie, & regione cœli. A facie, ſi formoſi ſint uerres, & ſcrofa. A progenie, ſi multos porcos pariunt. A regione ſi potius ex his locis, ubi naſcuntur ampli, quàm exiles. Parari, & emi ſolent ſic. Illaſce ſues ſanas eſſe, habereq́; rectè licere, noxijsq; præſtare, neque de pecore morboſo eſſe, ſpondẽs ne? Quidam adijciunt perfunctas eſſe à febri, & à foria. In paſtu locus huic pecori aptus uliginoſus, quod delectatur non ſolum aqua, ſed etiam luto. itaque ob eam rem aiunt lupos cum ſint nacti ſues, trahere uſque ad aquam, quod dentes feruorem carnis ferre nequeant. Hoc autem pecus alitur maxime glande, deinde faba, & ordeo & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, ſed etiam carnis iucundum ſaporẽ. Paſtum exigunt æſtate mane & antè quàm æſtus incipiat, ſubigunt in umbroſum locum, maximè ubi aqua ſit. Poſt meridiem rurſus lenito feruore paſcunt. Hyberno tempore non prius exigunt paſtum, quàm pruina euanuit, ac colliquefacta eſt glacies.

Ad fœturã uerres duobus menſibus antè ſecernẽdi. Optimũ ad admiſſurã tẽpus a fauonio ad æquinoctiũ uernũ, ita enĩ cõtĩgit, ut æſtate pariat. quatuor enĩ mẽſes eſt prægnãs. & tũc parit, cũ pabulo abundat terra, neque minores admittendæ quàm anniculæ. Melius uiginti mẽſes expectare, ut bimæ pariant. Cũ cœperint id facere, dicũtur uſque ad ſeptimum annũ recte. Admiſſuras cum faciunt, prodigunt in lutoſos limites, ac luſtra ut uolutentur in luto, quod eſt illarum requies, ut lauatio homini. Cum

omnes

omnes conceperunt, rurſus ſegregant uerres. Verres octo menſium incicipit ſalire, permanetq́; ,ut id recte facere poßit,uſque ad quartum annum, deinde caſtratur, ſaginaturq́; quoad perueniat ad lanium. Hic enim conciliator ſuillæ carnis datur populo. Sus græce dicitur ὗς, olim θύτης, ab illo uerbo dictus, quod dicitur θύειν, quod eſt immolare .Ab ſuillo enim pecoris genere immolandi initium primum ſumptum uidetur,cuius ueſtigia,quod initijs Cereris porci immolantur,& quod initijs pacis fœdus cum feritur,porcus occiditur,& quod nuptiarum ĩitio antiqui reges,ac ſublimes uiri in Hetruria,in coniunctione nuptiali noua nupta,& nouus maritus primum portum immolant, priſci quoque latini,& etiam græci in Italia idem factitaſſe uidentur. Nam & noſtræ mulieres maxime nutrices naturam, qua fœminæ ſunt, in uirginibus appellãt porcam, & græci χοῖρον ſignificantes eſſe dignum in ſignum nuptiarum ſuillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum. itaque ijs animã datam pro ſale, qui ſeruaret carnem. E queis ſuccidias galli optimas, & maximas facere conſueuerunt. Optimarum ſignum, quod etiam nunc quotannis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & taniacæ, et petaſtones. De magnitudine gallicarum ſuccidiarum Cato ſcribit his uerbis. In Italia in ſcrobes terna, atque quaterna millia aulia ſuccidia. Vere ſus uſqueadeo pinguitudine creſcere ſolet, ut ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poßit, neque progredi uſquam. itaque eas ſiquis quò traijcere uelit,in ploſtrum imponit. In Hiſpania ulteriore in Luſitania cum ſus eſſet occiſus,Attilius hiſpanienſis minime mendax.et multarum rerum peritus in doctrina dicebat.L.Volũnio ſenatori mißã offulã cum duabus coſtis quæ penderet.III.&.XX.pondo.eiusq́; ſuis à cute ad os pedẽ.et.III.digitos fuiſſe.Cui ego.Non minus res admiranda,quàm quæ nunc eſt dicta,in Arcadia ſcio eſſe ſpectatam ſuem,quæ præ pinguitudine carnis non modo ſurgere non poſſet,ſed etiam ut in eius corpore ſorex exeſa carne nidum feciſſet,& peperiſſet mures.Hoc etiam in iuuenca factum accepi,Sus ad fœturam quam ſit fœcunda animaduertunt ferè ex primo partu. quod non multum in reliquis mutat.In nutricatu quam porculationem appellabãt, binis menſibus porcos ſinunt cum matribus.ſed eos,cum iam paſci poſſũt, ſecernunt.Porci,qui nati ſunt hyeme,fiunt exiles propter frigora, et quod matres aſpernantur,propter exiguitatem lactis, & quod dentibus ſauciãtur propterea mãmæ.ſcrofã in ſua quăq; hara ſuos ut alat oportet porcos. quoniã alienos aſpernatur, & ideo ſi conturbati ſũt in fœtura,fit deterius Natura diuiſus eſt eius annus bifariàm,quod bis parit in anno, quaternis menſibus fert uentrem,binis,nutricat,Harã facere oportet circiter trium

m 3 pedum

pedum altam, & latam amplius paulo, ea altitudine abs terra nedum exilire uelis prægnans, abortiat. Altitudinis modus ſit, ut ſubulcus facile deſpicere poßit, nequis porc.llus à matre opprimatur, & ut facile purgare poſſit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, tranſilire poßint. Quotieſcunque haras ſubulcus purgat, toties in ſingulas arenam inijcere oportet, aut quid aliud, quod exugat humorem. & cum pepererit, largiore cibatu ſuſtentare, quo facilius lac ſuppeditare poſſit. in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare ſolent, & hoc quoque conduplicant, ut ſit mane & ueſperi, ſi alia quæ obijciant non habuerint. Cum porci depulſi ſunt à mamma à quibuſdam delici appellãtur, neque iam lactantes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quod tum ad ſacrificia idonei dicuntur, primum. Itaque apud Plautum in Menæchmis, cũ in ſanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat, quanti hic porci ſunt ſacres: Si fundus miniſtrat, dari ſolẽt uinacea, ac ſcapi ex uuis. Amiſſo nomine lactãtis, dicuntur nefrendes, ab eo quod nondum fabam frẽdere poßint, id eſt frangere. Porcus enim græcum nomen eſt antiquũ, ſed obſcuratũ, quod nunc eum uocant χοῖρον. In eorũ potu ſcrofæ bis die ut bibant, curant, lactis cauſa. Parere tot oportet porcos, quot mãmas habeat. ſi minus pariat, fructuariã idoneam non eſſe, ſi plures pariat, eſſe portentum. In quo illud antiquiſſimum fuiſſe ſcribitur, quod ſus Aeneæ Lauini triginta porcos peperit albos. Itaq; quid portẽderit factum, triginta annis, ut Lauinienſes conderent oppidũ Albam. Huius ſuis, ac porcorum etiã nunc ueſtigia apparent. Iam 'ne ſimulachra eorũ ænea etiã nunc in publico poſita, & corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura fuerit, demonſtratur: Nutricare octonos porcos paruulos primo poſſunt, incremento facto, à peritis dimidia pars remoueri ſolet, quod neque mater ſola poteſt ſufferre lac, neque congenerati aleſcendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus ſinunt exire paſtum in propinquum locum uillæ, ut crebro reditu lacte alere poßit porcos. Cum creuerunt, cupiunt ſequi matrem tum domi ſecernunt à matribus, ac ſeorſum paſcunt, ut deſiderium ferre poßint parentis, quod decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet cõſuefacere omnia, ut faciant ad buccinam. Primo cũ incluſerunt, cumbuccinatum eſt, aperiunt, ut exire poßint in eum locum, ubi ordeum fuſum in longitudine ſit. Sic enim minus deperit, quàm ſi id in aceruos poſitum eſt. & plures facilius accedunt, ideo ad XXII conuenire dicũtur, ut ſylueſtri

loco

loco diſperſi ne diſpereant, Caſtrantur uerres commodiſsime anniculi, utiq; ne minores quàm ſemeſtres, quo facto, nomen mutant, atq; è uerribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum unũ modo exempli cauſa dicam. Porcis lactentibus ſi Scrofæ lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictum dare oportet (crudum enim ſoluit aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quoad fiant trimeſtres. De numero in centum ſues, decem uerres ſatis eſſe putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inæquales habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciũt, ita ut ter quinquagenos habeant porcos in grege, alij duplicant, alij etiam maiorem faciunt. Minor grex quàm maior minus ſumptuoſus, quod comites ſubulcus pauciores quærit. Itaq; gregis numerum paſtor ab ſua utilitate conſtituit, nõ ut quot uerres habeat, id enim à natura ſumendum, hæc hic. V

AT Quintus Lucienus ſenator homo, quamuis humanus, & iocoſus introiens familiaris omnium noſtrum, ſic epirotice inquit χαίρετε. & Varronem noſtrum inquit, ποιμαίνα λαῶν. Scrofam enim mane ſalutaui cum alius eum ſalutaſſet. alius conuitiatus eſſet, qui tam ſero ueniſſet ad conſtitutum. Videbo iam uos inquit, balatrones, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu uero Muri ueni mihi aduocatus, dum aſses ſoluo palilibus, ſi poſtea à me repetant, ut teſtimonium perhibere poſsis. Vaccius Murio, Narra iſti inquit eadem, qui ſermones ſint habiti & quid reliqui ſit, ut ad partes paratus ueniat. Nos interea ſecundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidẽ meæ partes, quoniã boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quã acceperim ſcientiã, ut ſi quis quid ignorat, diſcat, ſi quis ſcit, ubi nunc labar obſeruet. Menas. Vide quid agas inquam Vacci. Nam bos in pecuaria, maxima debet eſse authoritate, præſertim in Italia, quæ à bubus nomẽ habere ſit exiſtimata. Grecia enim antiqua (ut ſcribit Timæus) tauros uocabat ἰταλούς, à quorum multitudine & pulchritudine, & fœtu uitulorum Italiam dixerunt. Alij ſcripſerunt quod è Sicilia Hercules perſecutus ſit eò nobilem taurum, qui diceretur Italus. Hic ſocius hominũ in ruſtico opere, & Cereris miniſter. Ab hoc antiqui manus ita abſtineri uoluerunt, ut capite ſanxerint, ſi quis occidiſset. Qua in re teſtis Attica, teſtis Peloponeſus. Nã ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus Argis ὀνόγυρος, Noui inquit Menas maieſtatem boum, & ab his dici pleraque magna ut Βούσυκον. Βούπαιδα. Βούλιμον. Βοῶπιν. Vuam quoq; bumammam. Præterea hunc ſcio eſſe in quem potiſsimum Iuppiter ſe conuertit, cum exportauit per mare è Phœnice amans Europam. Hunc eſſe qui filios Neptuni à Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo infantes grex boũ obtereret.

Denia

Denique ex hoc putrefacto naſci dulciſſimas apes mellis matres, à quo eas
græci βουγόνας appellant, & hinc Plancium locutum eſſe latine. Cum Hir/
tium prætorem renuntiatum Romam in ſenatum ſcriptum habere, Sed bo/
no animo es, non minus ſatisfaciam tibi, quàm qui bugoniam ſcribit Pri/
mum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum,
ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta uetulorum. Diſ/
cernuntur in prima uitulus, & uitula, in ſecunda iuuencus & iuuenca, in
tertia, & quarta taurus, & uacca. Quæ ſterilis eſt uacca, taura appellatur.
Quæ prægnans, horda. Ab eo in faſtis dies hordicalia nominantur, quod
tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armentorum emere uult, ob/
ſeruare debet primum, ut ſint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos
integræ, quàm iam expertæ. Vt ſint bene compoſitæ, ut integris membris,
longæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, &
nigris, piloſis auribus, compreßis malis, ſubſimis 'ue, gibberi ſpina leui/
ter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craßis, ac lon/
gis, à collo palearibus demißis, corpore amplo bene coſtato, latis hume/
ris, bonis clunibus, coda profuſa uſque ad calces, ut habeat inferiorem
partem frequentibus pilis ſubcriſpam, compactis cruribus potius breui/
oribus, quam longis, rectis genibus, & eminulis, diſtantibus inter ſe pe/
dibus non latis, neque ingredientibus qui diſplodantur, nec cuius ungulæ
diuaricent, & cuius ungues ſint leues, & pares, corium attactu non aſpe/
rum, ac durum, colore potißimum nigro, deinde rubeo, tertio heluo, quarto
albo. Mollißimus enim hic, ut durißimus primus. De medijs duobus pri/
or quàm poſterior melior, utrique pluris quàm nigri, et albi. Neque non
præterea ut mares ſeminis boni ſint, quorum & forma eſt ſpectanda, & qui
ex his orti ſunt, ut reſpondeant ad parentum ſpeciem, & præterea quibus
regionibus nati ſunt, refert. Boni enim generis in Italia, plerique gallici ad
opus. Contra iugatorij, liguſtici. Tranſmarini epirotici non ſolum melio/
res totius Græciæ, ſed etiam Italiæ. tametſi quidam de italicis, quos prop/
ter amplitudinem preſtare dicunt, ad uictimas farciunt, atque ad deorum
ſeruant ſupplicia. Qui ſine dubio ad res diuinas propter dignitatem ampli/
tudinis, & coloris præponendi. Quod eò magis fit, quod albi in Italia non
tam frequentes quàm qui in Thracia,, ubi alio colore pauci. Eos cum emi/
mus domitos, ſtipulamur, ſic. Illoſce boues ſanos eſſe, noxiſq; præſtari: Cum
emimus indomitos, ſic. Illoſce iuuencos ſanos recte, déque pecore ſano eſſe
noxiſq; præſtari ſpondes 'ne: Paulo uerboſius hæc, qui Manilij actiones
ſequuntur lanij, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, ho/
ſtiæ ſanitatem non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſſi/

me

me in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa. Hyeme cum hybernant, ſecundum mare, eſtu abiguntur in montes frondoſos. Propter fœturam hæc obſeruare ſoleo ante admiſſuram, menſem unum, ne cibo, & potione ſe impleant, quod exiſtimantur facilius macræ concipere. Contrà, tauros duobus mẽſibus ante admiſſuram herba, & palea, ac fœno facio pleniores, & à fœminis ſecerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices ſeptuaginta duos, unum anniculum, alterum bimum. Hoc ſecundum aſtri exortum facio, quod græci uocant λύραν, fidem noſtri. Tum deniq; tauros in gregem redigo. Mas an fœmina ſit concepta, ſignificat deſcenſu taurus cum inijt, ſiquidem, ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit, ſi fœmina in ſiniſteriorem. Cur hoc fiat, uos uideritis, qui Ariſtotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariant, eo melius ſi quadrimæ. Pleræque pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Maxime idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu uſque ad dies XL. aut paulo plus. Quæ enim ita conceperint, temperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes. De quibus admirandum ſcriptum inueni, exemptis teſticulis ſi ſtatim admiſeris, concipere. Eas paſci oportet in locis uiridibus & aquoſis. Cauere oportet, ne aut anguſtius ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quot eas æſtate tabani concitare ſolent, & beſtiolæ quædam minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. His ſubſterni oportet frondem, aliud'ue quid in cubilia, quo mollius conquieſcant. Aeſtate ad aquam appellendum bis, hyeme ſemel. Cum parere cœperint, ſecundum ſtabula pabulum ſeruari oportet ĩtegrum, quod egredientes deguſtare poſſint, faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiunt ſe, frigidus locus ne ſit. algor enim eas, & famis macreſcere cogit. In alimonijs armenticium pecus ſic contuendum, lactantes cum matribus ne cubent, obteruntur enim, ad eas mane adigi oportet, et cum redierint è paſtu. Cum creuerint uituli, leuandæ matres, & pabulum uiride obijciendum in præſepijs. Item bis, ut ferè in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternẽdi, aut quid item, ne ungulæ putreſcant. Ab æquinoctio autumnali unà paſcuntur cum matribus. Caſtrare non oportet ante bimatum, quod difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autem poſtea caſtrantur, duri, & inutiles fiunt. Item, ut reliquis gregibus pecuarijs, delectus quotannis habendus, & reijculæ reijciundæ. quod locum occupant earum, quæ ferre poſſint fructus. Siqua amiſit uitulum, ei oportet ſupponere eos, quibus non ſatis lactis præbent matres. Semeſtribus uitulis obijciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam, & ut bibant mane, & ueſperi curant. De ſanita

tate ſunt complura, quæ exſcripta de Magonis libris, armentarium meũ crebro ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris, & uaccis ſic habendus, ut in ſexaginta, unus ſit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut maio/rem, aut minorem numerum gregum. Nam apud eum duo tauri in ſeptua/ginta matribus ſunt. Numerum gregum alius alium facit. Quidam cente/narium modicum putant eſſe, ut ego, Atticus centumuiginti habet, ut Lu/cienus. Hæc ille. VI.

AT *Murius, qui, dum loquitur Vaccius cum Lucieno rediiſſet, Ego in/quit, de aſinis potiſſimum dicam, quod ſum reatinus, ubi optimi & maxi/mi fiunt, è quo ſeminio ego hic procuraui pullos, & ipſis Arcadibus uen/didi aliquoties. Igitur aſinorum gregem qui facere uult bonum, primum uidendum, ut mares, fœminasq; bona ætate ſumat, utique ut quam diutiſſi/me fructum ferre poſſit, firmos, omnibus partibus honeſtos, corpore am/plo, ſeminio bono, ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt Pelopon/nenſes, cum potiſſimũ eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro reatino. Non enim ſi murenæ optumæ flutæ ſunt in Sicilia & Helops in Rhodo, cõ/tinuo hi piſces omni mari ſimiles naſcuntur. Horum genera duo. Vnum ferum, quos uocant onagros, in Phrygia, & Lycaonia ſunt greges multi. Alterum manſuetum, ut ſunt in Italia omnes, ad ſeminationem onagrus i/doneus, quod é fero fit manſuetus facile, & è manſueto ferus nunquam. Quod ſimiles parentum gignantur, eligendi. & mas, & fœmina cum dig/nitate ut ſint. In mercando item (ut cæteræ pecudes) emptionibus, & tradi/tionibus dominium mutant, & de ſanitate, ac noxa ſolet caueri. Commode paſcuntur farre, & furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante ſolſtitium ut e/odem tempore alternis annis pariant. Duodecimo enim menſe conceptum ſemen reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim labore, nationem reddit deteriorem. Marem nõ diſiungunt ab opere, quod remiſſione labo/ris fit deterior. In paſtu eadem fere obſeruant, quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiũ/tur eſſe cum his, & leuiter capiſtris, aliud ue qua re habent uinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quiſq; eos uult habere in uſu. Relinquitur de numero, quorum greges non ſané fiunt, niſi ij, qui onera portent, ideo quod plerique deducuntur ad moles, aut ad agriculturam, u/bi quid uehendum eſt, aut etiam ad arandum, ubi leuis eſt terra, ut in Cam/pania. Greges fiunt ferè mercatorum ut eorum, qui è Brunduſio, aut A/pulia aſellis doſſuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemq; fru/mentum, aut quid aliud.* VII.

LVCIENVS, *Ego quoq; adueniens aperiam carceres inquit, &*

equos

equos emittere incipiam, nec ſolum mares, quos admiſſarios habeo, ut Atticus ſingulos in fœminas denas, è queis fœminas Commodius Equiculus uir fortiſſimus etiam patre militari iuxta ac mares habere ſolebat. Horum equorum, & equarum greges qui habere uoluerint, ut habent aliqui in Peloponneſo, & in Appulia, primum oportet ſpectare ætatem, quam præcipiunt. Videndum ne ſint minores trimæ, maiores decem annorum. Aetas cognoſcitur equorum & ferè omnium qui ungulas indiuiſas habent & etiam cornutarum, quod equus triginta menſium primum dentes medios dicitur amittere, duas ſuperiores & totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eijciunt & totidem proximos eorum, quos amiſerunt, & incipiunt naſci quos uocant columellares. Quinto anno incipienti item eodem modo amittere binos, quos caninos habent, tum renaſcentes eis, ſexto anno impleri. Septimo omnes habere ſolent renatos, & completos. His maiores qui ſunt, intelligi negant poſſe. præterquam cum dentes ſunt facti brochi, & ſupercilia cana, & ſub ea lacunæ, ex obſeruatu dicunt eum equum habere annos ſexdecim. Forma eſſe oportet magnitudine media, quod nec uaſtos, nec minutos decet eſſe. Equas clunibus, ac uentribus latis. Equos ad admiſſuram quos uelis habere, legere oportet amplo corpore, formoſos, nulla parte corporis inter ſe non congruente. Vnde qualis futurus ſit equus, è pullo coniectari poteſt, ſi caput habet nō magnum, nec membris confuſis, ſi eſt oculis nigris, naribus non anguſtis, auribus applicatis, non anguſta iuba, crebra, fuſca, ſubcriſpa, ſubtenuibus ſetis implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum, & plenum, humeris latis, uentre modico, lumbis deorſum uerſum preſſis, ſcapulis latis, ſpina maxime duplici, ſin minus non extenta, coda ampla ſubcriſpa, cruribus rectis, & æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrſus ſpectantibus, ungulis duris, toto corpore ut habeat uenas, quæ animaduerti poſſint, quod qui huiuſcemodi ſit, & cum eſt æger, ad medendum eſt appoſitus, corpore multo. De ſtirpe magni intereſt, qua ſint, quod genera ſunt multa. Itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicuntur. In Græcia Theſſalici equi, à terra Appuli, ab Roſea roſeani. Equi boni futuri ſigna ſunt, ſi cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo, alid ue qua re, quo potior ſit ſi cum flumen traijciendum eſt, gregi in primis prægreditur, nec reſpectat alios. Emptio equina ſimilis ferè ac boum, et aſinorū, quod eiſdem rebus dominium in emptione mutatur, ut in Manilij actionibus ſunt perſcripta. Equinum pecus paſcendum in pratis potiſſimum herba. In ſtabulis, ac præſepibus arido fœno. Cum pepererint, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admiſſionis facere oportet,

ab æquinoctio uerno, ad ſolſtitium, ut partus idoneo tempore fiat. Duo-decimo enim menſe die decimo aiunt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur, ferè uitioſa, atque inutilia exiſtunt. Admittere oportet, cum tempus anni uenerit, bis die mane & ueſpere. Peroriga enim appellatur, quiſquis admittit, eo enim adiutante equa alligata celerius admittitur, neque equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eijciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant, quod ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcyllæ modicum conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem, tum ea re naturam equæ cum menſes ferunt, tangunt, contrà, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametſi incredibile, quod uſu uenit memoriæ mandandum. Cum equus matrem ut ſaliret adduci non poſſet, & eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet, & coëgiſſet matrem inire, cum deſcendenti uelum dempſiſſet ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cum conceperint equæ, uidendum ne aut laborent pluſculum, aut ne frigidis locis ſint, quod algor maxime prægnantibus obeſt. Itaq; in ſtabulis ab humore prohibere oportet humũ, clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas à præſepibus interijcere lõgurios, qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint. Prægnantem neque implere cibo, neque eſurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaque ut reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quæ prægnans fiat. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulis prodigendum. Ne ungulas comburat ſtercus cauendum. Quinquemeſtribus pullis factis, cum redacti ſunt in ſtabulum, obijciendum farinam ordeaceam mollitam cum furfuribus, & ſi quid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandum ordeum & furfures, uſque quoad erunt lactantes. Neque prius biennio confecto à lacte remouendum. Eoſq;, cũ ſtent cũ matribus, ĩterdũ tractãdũ, ne cũ ſint diſiũcti, exterreãtur. Eademq; cauſa ibi frenos ſuſpendendum, ut oculis conſueſcant & uidere eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere conſueuerint, interdum imponere bis puerum bis, aut ter pronum in uentrem, poſtea iam ſedentem, hæc facere cum ſit trimus, tum enim maximè creſcere, ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum, & ſex menſes equulum domari poſſe, ſed melius poſt trimum, à quo tempore farrago dari ſolet. Hæc enim purgatio maximè neceſſaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet, nec pati alium ullum cibum guſtare. Ab undecimo die uſque ad quartum decimum dandum ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendũ. ab eo tempore mediocriter exercẽdum. & cum ſudauerit

dauerit, oleo perungendum. Si frigus erit, in aquali faciendus ignis. Equi quod alij ſunt idonei ad rem militarem, alij ad uecturam, alij ad admiſſuram, alij ad curſuram, alij ad prædam, num item ſunt ſpectandi ad quæ habendi: Itaque peritus belli alios eligit, atque alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac deſultor. Neque idem, qui uectarios facere uult. neque eodem modo parantur ad ephippium, ut ad prædam, quod ut ad rem militarem, quod ibi ad caſtra habere uolunt acres. Sic contra in uijs habere malunt placidos, propter quod diſcrimen maxime inſtitutum, ut caſtrentur equi. Demptis enim teſticulis fiunt quietiores, & ideo quod ſemine carent, ij canterij appellati, ut in ſuibus maiales, in gallis gallinaceis capi. De medicinis uel plurima ſunt in equis & ſigna morborum, & genera curationum, quæ paſtorem ſcripta habere oportet. Itaque ob hoc in Græcia potiſſimum medici pecorum κτηνιατροὶ appellati. VIII.

CVM hæc loqueremur, uenit à Menate libertus, qui dicat liba abſoluta eſſe, & rem diuinam paratam, ſi uellent, uenirent illuc, & ipſi pro ſe ſacrificarent. Ego uero inquam, uos ire non patiar antè, quàm mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de paſtoribus.

Breuis oratio de iſtis inquit Murius. Nam muli, & hinni bigeneri atque inſitij, non ſuopte genere ab radicibus. Ex equa enim, & aſino fit mulus. Contrà ex equo, & aſina hinnus. Vterq; eorum ad uſum utilis, partu, fructu, uentre. Pullum aſininum à partu recentem ſubijciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lac quam aſininum, ac alia omnia dicunt eſſe melius. Præterea educant eum paleis, fœno, ordeo. Matri ſuppoſiticiæ quoq; īſeruiūt, quo equa ad miniſterium lactis cibū pullo præbere poſſit. Hic ita educatus ab initio, poteſt admitti. neq; enim eum aſpernantur propter conſuetudinē equinā. Hunc minorē ſi admiſeris, & ipſe citius ſeneſcit, & quæ ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum aſinum, quē ſupposuerunt equæ, & aſinum admiſſarium habere uolunt, de aſinis quenq; ampliſſimum, & formoſiſſimum quem habere poſſunt, eligunt, quiq; ſeminio natus ſit bono, arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti ſumus. Reatino, ubi tricenis, ac quadrigenis millibus HS admiſſarij aliquot uenierunt. Quos emimus item ut equos ſtipulamur in emendo, ac facimus in accipiēdo, ut dictū eſt in equis. Hos paſcimus præcipue fœno, atq; ordeo. et id ante admiſſurā largius facimus, ut cibo ſuffundamus uires ad fœturam. Eodē tēpore, quo equos adducentes, ijdēq; ut ineant equas perorigas curamus. Cū peperit equa mulū, aut mulā nutricantes educamus. Hi ſi in paluſtribus locis, atq; uliginoſis nati, habent ungulas molles. Iidem ſi exacti

ſunt æſtiuo tẽpore in montes, quod fit in agro Reatino, duriſſimis ungulis fiunt. In grege mulorum parando, ſpectanda ætas, & forma. Alterum ut uecturis ſufferre labores poßint, alterum ut oculos aſpectu delectare queant. Hiſce enim binis coniunctis omnia uehicula in uijs ducuntur. Hæc me Reatino authore probares mi Attice, niſi tu ipſe domi equarum greges haberes, ac mulorum greges uendidiſſes. Hinnus, qui appellatur ex equo, & aſina, minor eſt, quàm mulus corpore, plerunq; rubicundior, auribus ut equis, iubam, & caudam ſimilem aſini. Item in uentre eſt (ut equus) menſes duodecim. Hoſce item ut equulos & educant & alunt, & ætatem eorum ex dentibus cognoſcunt. IX.

RELINQVITVR inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus paſcimus lanare. Canis enim ita cuſtos eſt pecoris, ut eius, quod eo comite indiget ſe ad defendendum. In quo genere ſunt maximè oues, deinde capræ. Has enim lupus captare ſolet, cui opponimus canes defenſores. In ſuillo pecore tamen ſunt, quæ ſe uindicent ſues, uerres, maiales, ſcrofæ, propè enim hæc apris, qui in ſyluis ſæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore: cum ſciã mulorum gregem cum paſceretur, eóq; ueniſſet lupus, ultro mulos circumfluxiſſe, & ungulis cædendo eum occidiße: & tauros ſolere diuerſos aſſiſtere clunibus continuatos, & cornibus facile propulſare lupos: Quare de canibus quoniam genera duo, unum uenaticum, & pertinet ad feras beſtias, ac ſylueſtres, alterum, quod cuſtodiæ cauſa paratur, & pertinet ad paſtorem, dicã & de eo ad formam artis expoſitam in nouem partes. Primum ætate idonea parandi, quod catuli, & uetuli, neq; ſibi, neq; ouibus ſunt præſidio, & feris beſtijs nonnunquam prædæ. Facie debent eſſe formoſi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus, aut rauis, naribus congruentibus, labris ſubnigris, aut rubicundis, neq; reſimis ſuperioribus, neq; pendulis ſubtus, mento ſuppreſſo, & ex eo enatis duobus dentibus dextra, & ſiniſtra paulo eminulis ſuperioribus, directis potius, quàm brochis, & acutis, quos habent labro tectos, capitibus, & auriculis magnis ac flaccis, craſſis ceruicibus, ac collo, internodijs articulorum longis, cruribus rectis, ac potius uarijs, quàm uacijs, pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei diſplodantur, digitis diſcretis, unguibus duris, ac curuis, talo nec ut corneo, nec nimium duro, ſed ut fermentato, ac molli, à fœminibus ſummis corpore ſupprěßo, ſpina neq; eminula, neq; curua. cauda craßa, latratu graui, hiatu magno, colore potißimum albo, quod in tenebris ſpecie leonina. Præterea fœminas uolunt eſſe mammoſas æqualibus papillis. Item uidendum, ut boni ſeminij ſint. Itaque à regionibus appellantur lacones, epirotici, ſalentini. Vi-

dendum ne à uenatoribus, aut lanijs canes emas. Alteri, quod ad pecus ſequendum inertes, alteri ſi uiderint leporem. aut ceruum, quod eum potius quàm oues ſequentur. Quare aut à paſtoribus empta melior, quæ oues ſequi conſueuit. aut ſine ulla conſuetudine quæ fuerit. canis enim facilius quid aſſueſcit, eaq́; firmior conſuetudo, quæ ſit ad paſtores, quàm quæ ad pecudes. Publius Aufidius Pontianus amiterninus, cum greges ouium emiſſet ĩ Vmbria ultima, quibus gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent paſtores, ut deduxerunt in Metapontinos ſaltus, & Heracleæ emporium, inde cum domum rediſſent. qui ad locum deduxerant, è deſyderio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte, cum dierum multorum uia intereſſet, ſibi ex agris cibaria quæſierunt, atque in Vmbriam ad paſtores redierunt, neq; eorum quiſquam fecerat, quod in agricultura Saſerna præcepit. Qui uellet ſe à cane ſectari, uti ranam obijciat coctam. Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodem, quod cognati maxime inter ſe ſunt præſidio.

Sequitur quartum de emptione, id fit alterius, quod à priore domino ſecũdo traditum eſt. De ſanitate, & noxa ſtipulationes fiunt eædem, quæ in pecore, niſi quod hic utiliter exceptum eſt. Alij pretium faciunt in ſingula capita canum. Alij ut catuli ſequantur matrem. Alij ut bini catuli unius canis numerum obtineant, ut ſolent bini agni unius ouis. Plerique ut accedant canes, qui conſueuerunt eſſe unà. Cibatus canis propior hominis, quàm ouis. Paſcitur enim è culina, & oſſibus non herbis, aut frondibus. Diligenter ut habeant cibaria prouidendum. Fames enim hos ad quærendum cibum ducet, ſi non præbebitur. & à pecore abducet. Niſi ſi (ut putant quidam) etiam illuc peruenerint, prouerbium ut tollunt antiquum βουλιμιᾶ κύων aperiant, de Actæone, atq; in dominum afferãt dentes. Nec non ita panem ordeaceũ dandum, ut non potius eum in lacte des intritũ, quod eo cõſueti cibo uti, à pecore non cito deſciſcunt. Morticinæ ouis non patiuntur ueſci carne, ne ducti ſapore minus ſe abſtineant. Dant etiam ius ex oſſibus, & ea ipſa oſſa contuſa, dentes enim facit firmiores, & os magis patulum. Propterea quod uehementius diducuntur malæ, acrioreſq; fiunt propter medullarum ſaporem. Cibum capere conſueſcunt interdiu, ubi paſcuntur ueſperi, ubi ſtabulantur. De fœtura principium admittendi faciunt ueris principio, tunc enim dicuntur catulire, id eſt oſtendere ſe uelle maritari. Quæ cum admiſſæ, pariunt circiter ſolſtitio, prægnantes enim ſolent eſſe ternos menſes. In fœtura dandum potius ordeaceos quàm triticeos panes, magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu ſecundum partum ſi plures ſunt, ſtatim eligere oportet quos habere uelis, reliquos abijcere. Quam pauciſſimos

mos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Subſternitur eis acus, aut quid aliud, quod meliore cubili facilius educantur. Catuli diebus uiginti uidere incipiunt. Duobus menſibus primis à partu non diſiunguntur à matre, ſed minutatim deſuefiunt. Educunt eos plures in unum locum, & irritant ad pugnandum quo fiant acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant ſegniores. Conſuefaciunt quoque ut poſſint alligari primum leuibus numellis, quas ſi abrodere conantur, ne id conſueſcant facere, uerberibus deterrere ſolent. Pluuijs diebus cubilia ſubſternenda fronde, aut pabulo duabus de cauſis, ut ne oblinantur, aut perfrigeſcant. Quidā eos caſtrant, quod eo minus putant relinquere gregem. Quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri. quidā nucibus græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos, quod muſcæ, & ricini & pulices ſoleant (ſi hoc unguine non ſis uſus) ea exulcerare. & ne uulnerentur à beſtijs, imponuntur his collaria, quæ uocantur mellum, id eſt, cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod ſi lupus, alius'ue quis uulneratus eſt, reliquos quoq; canes facit, qui id non habent, ut ſint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine ſolet parari. Ferè modicum eſſe putant, ut ſinguli ſequantur ſingulos opiliones, de quo numero alius alium modum conſtituit. Quod ſi ſunt regiones ubi beſtiæ ſint multæ, debent eſſe plures. quod accidit ijs, qui per calles ſyluestres longinquos ſolent comitari in æſtiua, & hyberna. Villatico uero gregi in fundum ſatis eſſe duos, & id marem, & fœminam. Ita enim ſunt aſſiduiores, quod cum altero idem fit acrior, & ſi alter indeſinenter æger eſt, ne ſine cane grex ſit. Cum circumſpiceret Atticus ne quid præteriſſet, hoc ſilentium inquam uocat alium ad partes. X.

RELIQVVM enim eſt in hoc actu quot, & quod genus ſint habendi paſtores. Coſſinius ad maiores pecudes ætate ſupiores, ad minores etiā pueros, & utroq; horū firmiores, qui in collibus uerſantur, ꝙ eos, q in fundo, & quotidie ad uillā redeunt. itaq; in ſaltibus licet uidere iuuentutē, & eam ferè armatā, cū in fundis non modo pueri, ſed etiam puellæ paſcant. Qui paſcūt in ſaltibus, greges cogere oportet, in paſtione diem totū eſſe, paſcere cōmuniter. Cōtrà, pernoctare ad ſuū quenq; gregem, eſſe omnes ſub uno magiſtro pecoris, cū eſſe maiorē natu potius ꝙ alios, & peritiorem ꝙ reliquos, quod ijs, qui ætate, & ſcientia præſtāt, animo æquiore reliqui parent. Ita tamen oportet ætate præſtare, ut ne propter ſenectutē minus ſuſtinere poſſit labores. Neq; enim ſenes, neq; pueri collium difficultatem, aut montiū arduitatē, atq; aſperitatē facile ferūt, quod patiendū illis, q greges

ſequuntur,

ſequuntur præſertim armentiuios, ac caprinos, quibus rupes, ac ſyluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum legendæ, ut ſint firmæ, ac ueloces, mobiles, expeditis membris, qui non ſolū pecus ſequi poßint, ſed etiā à beſtijs, ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumēta poßint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariā, quod neq; baſculus, neq; turdulus idonei, galli appoſiti, ſed maxime ad iumenta.

In emptionibus dominū legitimū ſex ferè res perficiunt ſi hæreditatem iuſtam adijt, ſi ut debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iureciuili potuit, aut ſi in iure ceßit, cui potuit cedere, & id ubi oportuit. aut ſi uſu cepit, aut ſi è præda ſub corona emit. Tum'ue cum in bonis ſectione'ue cuius publice uenit. In horum emptione ſolet accedere peculium, aut ſi excipitur ſtipulatio, intercedere ſanum eum eſſe, furtis, noxiſq; ſolutum. Aut ſi mancipio non datur, dupla promitti, aut ſi ita pacti, ſimpla. Cibus eorum debet eſſe interdiu ſeparatim uniuſcuiuſq; gregis. Veſpertinus in cœna, qui ſunt ſub uno magiſtro, communis. Magiſtrum prouidere oportet, ut omnia ſequantur inſtrumenta, quæ pecori, & paſtoribus opus ſunt, maxime ad uictum hominum, & ad medicinam pecudum. Ad quam rem habent iumenta doſſuaria domini, alij equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorſo ferre poßit. Quod ad fœturam humanam pertinet paſtorū, qui in fundo perpetuo manent, facile eſt, quod habeant conſeruam in uilla. nec hac uenus paſtoralis longius quid quærit. Qui autem ſunt in ſaltibus, & ſyluestribus locis paſcunt, & non uilla, ſed caſis repentinos imbres uitant, his mulieres adiungere. quæ ſequantur greges ac cibaria paſtoribus expediant, eoſq; aſſiduiores faciāt, utile arbitrati multi. Sed eas mulieres firmas eſſe oportet, non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus non cedant uiris, ut in Illyrico paßim uidere licet, quæ uel paſcere pecus, uel ad focum afferre ligna, ac cibum concoquere, uel ad caſas inſtrumentum ſeruare poßint. De nutricatu hoc dico, eaſdē ferè & nutrices, & matres. Tremellius, ſimul aſpicit ad me, & ut te audiui dicere, inquit, cum in Lyburniam ueniſſes, te uidiſſe matresfamiliâs eorum, afferre ligna, & ſimul pueros, quos alerent, alias ſingulos, alias binos, quæ oſtenderent fœtas noſtras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eſſe luridas, mucidas, & contemnendas. Cui ego, Certe inquam. Nam in Illyrico hoc amplius, prægnantem ſæpe, cum uenit pariendi tempus, non longe ab opere diſcedere, ibiq; enixam puerum referre, quem non peperiſſe, ſed inueniſſe putes. Necnon etiam hoc quas uirgines ibi appellant, nonnunq̄ annorum uiginti, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias, ut ſuccumberēt quibus uellent, & incomitatas ut uagari liceret, & filios haberent è quibus uellent. Quæ

ad ualetudinem pertinent hominum, ac pecoris, ut ſine medico curari poſſint, magiſtrum ſcripta habere oportet. Is enim ſine literis idoneus nõ eſt, quòd rationes dominicas pecuarias conficere, nec quicquam recte poteſt.

De numero paſtorum alij anguſtius, alij laxius conſtituere ſolent. Ego in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui, Atticus in centenas. In gregibus ouium, ſed magnis quos miliarios faciunt quidã, facilius de ſumma hominum detrahere poſſunt, quàm de minoribus, ut ſunt Attici. Tremellius. Septingenarij enim mei, ut opinor, tu octingenarios habuiſti.

Nec tamen non ut nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines, utiq; uterq; horũ ut ſecum habent equas domitas ſingulas in ijs regionibus, in quibus ſtabularij ſolent equas abigere, ut in Appulia, & in Lucanis accidit ſæpe. XI.

QVONIAM promiſſa abſoluimus, eamus inquit. Sed, inquã, ſiquid adieceritis de extraordinario pecudum fructu, & de lacte in eo, & tonſura lanæ. Eſt enim lac omnium rerum, quas cibi cauſa capimus, liquentium maxime alibile, & id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurget eſt equinum, tum aſininum, deinde bubulum, tum caprinũ. Sed horũ ſunt diſcrimina quædam, & à paſtionibus, & à pecudũ natura, & à mulctu: A paſtionibus, quod fit ab ordeo, & ſtipula, & omnino arido, & firmo cibo pecude paſta, id alibile ad perpurgandum, id quod à uiridi paſcuo, & eo magis fluxe ex herba, quæ eadem ipſa ſumpta perpurgare corpora noſtra ſolet. A' pecudũ natura, quod lac melius eſt à ualentibus, & ab ijs, quæ nondum ueteres ſunt, quàm ſi eſt contrà. A' mulgendo, atq; ortu optimum eſt id, quod neq; emunctũ longe abeſt à mulſo, neq; à partu cõtinuo eſt ſumptũ. Ex hoc lacte caſei qui fiunt maximi cibi ſunt bubuli, & qui difficillime tranſeant ſumpti. Secundo ouilli minimi cibi, & qui facillime deijciantur, caprini. Eſt etiam diſcrimen, utrum caſei molles, ac recentes ſint, an aridi & ueteres. Cum molles ſunt, magis alibiles, in corpore non reſides, ueteres & aridi contrà. Caſeum facere incipiunt à uergilijs uernis exortis ad æſtiuas uergilias. Mulgent uere ad caſeum faciundum mane, alijs temporibus, meridianis horis, tametſi propter loca, & pabulum diſparile, non uſquequaq; idem fit. Lactis duobus congijs addunt coagulũ magnitudine oleæ, ut coëat. quod melius leporinum, & hœdinum quàm agninum. Alij pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum, & aſpergũt item alijs aliquot rebus, quod græci appellant alij ὀπὸν, alij ὀπανόττιον. Non negarim, inquam, ideo apud diuæ Rumiæ ſacellum à paſtoribus ſatam ficum. Ibi enim ſolent ſacrificare lacte pro uino, & pro lactentibus. Mammæ enim rumis, ſiue rumæ, ut antè dicebant, à rumi, & inde dicũtur

ſubrumi

ſubrumi agni lactentes, à lacte. Quin aſpergi ſolent ſales, melior foßilis quàm marinus. De tonſura ouium primũ animaduertito antè quàm incipiam facere, num ſcabiem, aut ulcera habeant, ut, ſi opus eſt, antè curentur, quàm tondeantur. Tonſuræ tempus inter æquinoctium uernum, & ſolſtitium cum ſudare cœperint oues, à quo ſudore recens lana tonſa ſuccida eſt appellata. Tonſas recentes eodem die perungunt oleo, & uino, non nemo admiſta cera alba, & adipe ſuillo. Etſi ea tecta ſolet eſſe, quam habuit pellem inic̃tam eam intrinſecus eadem re perungunt, & tegunt rurſus. Si qua in tonſura plagam accepit, eum locum obliniunt pice liquida. Oues hirtas tondent circiter ordeaceam meſſem, in alijs locis antè fœniſicia. Quidam has in anno bis tondent, ut in Hiſpania citeriore, ac ſemeſtres faciunt tonſuras. duplicem impendunt operam, quod ſic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidam bis ſecant prata. Diligentiores tegeticulis ſubiectis oues tondere ſolent, ne flocci intereant. Dies ad eam rem ſumuntur ſereni, & ijs id faciunt ferè à quarta ad decimam horam, quoniam ſole calidiore tonſa, ex ſudore eius lana fit mollior, & ponderoſior, & colore meliore. Quam demptam, & conglobatam alij uellera, alij uelumina appellant; ex quorum uocabulo animaduerti licet, prius lanæ uulſuram quàm tonſuram inuentam. Qui etiam nunc uellunt, antè triduo ieiunas habẽt, quod languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonſores in Italia primũ ueniſſe ex Sicilia dicuntur, poſt Romam conditam anno quadringenteſimoquinquageſimoquarto, ut ſcriptum in publico Ardeæ in literis extat. eosq; adduxiſſe Publium Ticinium Menam. Olim tonſores non fuiſſe adſignificant antiquorum ſtatuæ, quod pleræq; habẽt capillum, & barbam magnam. Suſcipit Coßinius. Vt fructum ouis è lana ad ueſtimẽtum, ſic capra pilos miniſtrat ad uſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia uaſa. Neq; non quædam nationes harum pellibus ſunt ueſtitæ, ut in Getulis, & Sardinia. Cuius uſum apud antiquos quoq; græcos fuiſſe apparet, quod in tragœdijs ſenes ab hac pelle uocantur διφθερίαι, & in comœdijs, qui in ruſtico opere morantur, ut apud Cæcilium in hypobolimæo habet adoleſcens, apud Terentium in heautontimorumeno ſenex. Tondentur, quod magnis uillis ſunt in magna parte Phrygiæ, unde cilicia, & cætera eius generis ferri ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id cilicas adieciſſe dicunt. Illi hoc, neq; ab hoc, quod mutaret Coßinius, & ſimul Vituli libertus in urbem ueniens ex hortis diuertitur ad nos, & ego ad te miſſus, inquit, ibam, domũ rogatum, ne diem feſtum faceres breuiorem, & mature uenires. Itaq; diſcedimus ego, & Scrofa in hortos ad uitulũ Nigrũ Turanniũ. Mox illi partim domũ, partim ad Lenatẽ:

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS, ET VLTIMVS.

CAPVT PRIMVM.

CVM DVAE *uitæ traditæ ſint hominum, ruſtica, & urbana Q. Pinni, dubium non eſt, quin hæ non ſolum loco diſcretæ ſint, ſed etiam tempore diuerſam originẽ habeant, antiquior enim multo ruſtica, quod fuit tempus, cũ rura colerent homines, neq; urbem haberent. Etenim uetuſtiſsimum oppidum cum ſit traditum græcum, Bœotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit, in agro Romano Roma, quàm Romulus rex. Nam in hoc nunc deniq; eſt, ut dici poſsit, non cum Ennius ſcripſit.*

Septingenti ſunt pauloplus, aut minus anni.
Auguſto augurio poſtquam inclyta condita Roma eſt.

Thebæ, quæ ante cataclyſmon Ogygi conditæ dicũtur, eæ tamen circiter duo millia annorũ & centum ſunt. Quod tempus ſi referas ad illud principium, quo agri coli ſunt cœpti, atq; in caſis, & tugurijs habitabant, nec murus, nec porta quid eſſet ſciebant, immani annorum numero urbanis agricolæ præſtant. Nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana ædificauit urbes. Cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum tempora repertæ, agri nunquam non fuerunt in terris, qui coli poſſint. Neq; ſolum antiquior cultura agri, ſed etiam melior. Itaq; nõ ſine cauſa maiores noſtri ex urbe in agros redigebant ſuos ciues, quod & in pace à ruſticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec ſine cauſa terram eandem appellabant matrem, & cererẽ, & qui eam colerent, piam & utilem agere uitam credebant, atq; eos ſolos reliquias eſſe ex ſtirpe Saturni regis. Cui conſentaneum eſt, quod initia uocantur potiſsimũ ea, quæ Cereri fiunt ſacra. Nec minus oppidi quoq; nomen Thebæ indicant antiquiorem eſſe agrum, quod ab agri genere nõ à conditore ei nomen eſt impoſitum. Nam lingua priſca, & in Græcia Aeoles Bœotij ſine afflatu uocãt æolis Thebas, & in Sabinis quò è Græcia uenerũt Pelaſgi, etiã nũc ita dicũt. Cuius ueſtigiũ in agro Sabino uia Salaria nõ lõge à Reate milliarius cliuus appellãtur Thebæ. Cũ agriculturã primo propter paupertatẽ maxime indiſcretã haberẽt, quod à paſtoribus, qui erãt orti in eodẽ agro & ſerebant, & paſcebãt, qui poſtea creuerũt peculia diuiſerũt, ac factũ ut diceren

tur alij

tur alij agricolæ, alij paſtores. Quæ ipſa pars duplex eſt, tam & ſi ab nullo ſatis diſcreta, q̇d altera eſt uillatica paſtio, altera agreſtis. Hæc nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multũ homines locupletat, & ob eam rem aut conductos, aut emptos habent ſaltus. Altera uillatica, quod humilis uidetur, à quibuſdam adiecta ad agriculturam cum eſſet paſtio, neque explicata tota ſeparatim, quod ſciam ab ullo. itaque cum putarem eſſe rerum ruſticarum, quæ conſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, unum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de uillaticis paſtionibus, tres libros inſtitui. E queis duos ſcripſi, primũ ad Fundaniam uxorem de agricultura, ſecundum de pecuaria ad Turannium Nigrum, qui reliquus eſt tertius de uillaticis fructibus, hunc ad te mitto, quod uiſus ſum debere pro noſtra uicinitate, & amore ſcribere potiſſimum ad te. Cum enim uillam haberes opere tectorio, & inteſtino, ac pauimentis nobilibus lithoſtrotis ſpectandam, parum putaſſes eſſe, ni tuis quoque literis exornati parietes eſſent. Ego quoque, quo ornatior ea eſſe poſſet fructu quàm factu, quoad facere poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos de uilla perfecta habuiſſemus. II.

COMITIIS ædilicijs cum ſole caldo ego, atque Axius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus, & candidato, cui ſtudebamus, uellemus eſſe præſtò, cum domum rediret, Axius mihi dum dirimuntur, inquit, ſuffragia, uis potius uillæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati tabella. dum ita ædificemus nobis: Opinor inquam non ſolum quod dicitur, Malum conſilium conſultori eſſe peſſimum, ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit, & qui conſulitur, bonum habendum. itaque imus, uenimus in uillam. Ibi Appium claudium augurem ſedentem inuenimus in ſubſellijs, ut conſuli, ſiquid uſus popoſciſſet, eſſet præſtò. Sedebat ad ſiniſtram eius Cornelius Merula conſulari familia ortus, & Fircellius Pauo Reatinus, ad dexteram Minutius Pica, & M. Petronius Paſſer. Ad quem cum acceſſiſſemus, Axius Appio ſubridens, recipis nos, inquit, in tuum ornithona, ubi ſedes inter aues: Ille, Ego, inquit, te, præſertim cuius aues hoſpitales etiam nunc ructor, quas mihi appoſuiſti paucis antè diebus in uilla reatina ad lacum Velini eunti de controuerſijs Interamnatium, & Reatinorum cogniturо. Sed non hæc, inquit uilla, quanquam ædificarint maiores noſtri, frugalior, & melior eſt, quàm tua illa perpolita in Reatino. Nunc ubi hic uides citrum, aut aurum: num minium, aut armenium: num aliquod emblema, aut lithoſtrotum: quæ illic omnia contrà. Et cum hæc ſit cõmunis uniuerſi populi, illa ſolius tui. Hæc quò ſuccedãt è campo ciues, & reliqui omnes, illa quò equæ, & aſini. Præterea cum ad remp. admini-

ſtrandum hæc ſit utilis, ubi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, ubi arma oſtendant, ubi cenſores cenſu admittant populum.

Tua, inquit, Axius, hæc in campo martio extremo utilis, & non delitijs ſumptuoſior, quàm omnes omnium reatinæ, tum & oblita tabulis eſt pictis, nec minus ſignis ornata. At meam ueſtigium ubi ſit nullum Lyſippi, aut Antiphyli uidebis, ſed crebrum ſatoris, & paſtoris, & cum uilla non ſit ſine fundo magno, & eo polito cultura, tua iſta neq; agrum habet ullum, neque bouem, nec equam. Deniq; quid habes ſimile uillæ illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec enim hæc ut illa fœniſicia uidet arida in tabulato, nec uindemiam in cella, neq; in granario meſſem. Nam quod extrà urbem eſt ædificium, nihilo magis, ideo eſt uilla, quàm eorum ædificia, qui habitant extrà portam flumentanam, aut in æmilianis. Appius ſubridens. Quoniã ego ignoro, inquit, quid ſit uilla, uelim me doceas, ne labar in imprudentiam, quod uolo emere à M. Seio in Oſtienſi uillam. Quod ſi ea ædificia uillæ non ſunt, quæ aſinum tuũ, quem mihi quadraginta millibus emptum oſtendebas apud te, non habent, metuo ne pro uilla emam Oſtiæ in litore Scianas ædes. Quod ædificium hic me Lucius Merula impulit, ut cuperem habere, cum diceret nullam ſe accepiſſe uillam, qua magis delectatus eſſet, cum apud eum, dies aliquot fuiſſet. Nec tamen ibi ſe uidiſſe tabulam pictam, neq; ſignum æneum, aut marmoreum ullum nihilo magis torcula, uaſa uindemiatoria, aut ſerias olearias, aut trapeta. Axius reſpicit Merulam, & quid igitur, inquit, eſt iſta uilla? ſi nec urbana habet or namenta, neq; ruſtica membra. Cui ille. Non minus uilla tua erit uilla ad angulum Velini, quam neq; pictor, neq; tector uidit unquã ꝙ illa in Roſea, quæ eſt polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes cõmunem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe uillam eam, quæ eſſet ſimplex ruſtica, quàm eam, in qua eſſet utrumq; & ruſtica ſcilicet, & urbana, & rogaſſet qd ex his rebus colligeret. Quid, inquit, ſi propter paſtiones tuus fundus in Roſea probãdus ſit, & quod ibi paſcitur pecus, ac ſtabulatur, recte uilla appellatur. Hæc quoq; ſimili de cauſa debet uocari uilla, in qua propter paſtiones fructus capiũtur magni. Quid enim refert utrum propter oues, an propter aues fructus capias? an'ne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes naſcuntur, quàm ex apibus, quæ ad uillam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu è uilla illic natos uerres lanio uendis, quàm hic apros milliarios emis?

Qui minus ego, inquit Axius iſtas habere poſſum in Reatina uilla. Niſi ſi apud Seium Siculum fit mel corſicum in reatino, & hic aprum glans cum paſcit empticia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Poſ-

ſe apud

ſe apud te fieri, inquit, ſcianas paſtiones non negauit Merula, ego non eſſe ipſe uidi. Duo enim genera cum ſint paſtionum. Vnum agreſte, in quo pecuariæ ſunt, alterum uillaticum, in quo ſunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera, quæ in uilla ſolent paſci, de quibus & Pœnus Mago, & Caßius Dionyſius, & alij quid ſeparatim, ac diſperſim in libris reliquerunt, quos Seius legiſſe uidetur, & ideo ex his paſtionibus ex una uilla maiores fructus capere, quàm alij faciunt ex toto fundo. Certe, inquit Merula. Nam ibi uidi greges magnos anſerum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirium, piſcium, aprorum, & cætera uenationis. ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, & me, abſente patrono, hoſpitio accipiebat, in annos ſingulos plus quinquagena millia HS è uilla capere dicebat. Axio admiranti, certe noſti, inquam, materteræ meæ fundum in Sabinis, qui eſt ad quartum & uiceſimum lapidem uia ſalaria à Roma. Quid ni inquit, ubi æſtate diem meridie diuidere ſoleam, cum eo Reate ex urbe, aut cum inde uenio hyeme noctu ponere caſtra. Atque in hac uilla qui eſt ornithōn, ex eo uno quinquemillia ſcio ueniſſe turdorum denarijs ternis, ut HS ſexagintamillia ea pars uillæ reddiderit eō anno, bis tantum quàm tuus fundus ducentorum iugorum Reate reddit. Quid ſexaginta millia, inquit Axius? LX. LX. derideſ? ſexagintamillia in quā. Sed ut ad hunc bolū perueniās, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicuius, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnæ, quæ tunc innumerabiles, excandefaciebant annonā macelli. Reliquis annis omnibus & hanc expectabis ſummam ſpero non tibi decoquet non ornithon. Neque hoc accidit his moribus, niſi raro, ne decipiaris. Quotus enim quiſque eſt annus, quo non uideas epulum, aut triumphū, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerā biles incendunt annonam. Sed propter luxuriam, inquit, quodammodo epulum quotidianum eſt intra ianuas Romæ. Nonne item L. Albutius homo (ut ſcitis) apprime doctus, cuius luciliano charactere ſunt libelli, dicebat in Albano fundum ſuum paſtionibus ſemper uinci à uillaei agrum enim minus denamillia HS reddere, uillam plus uicena. Idem ſecundum mare quo loco uellet, ſi paraſſet uillam, ſe ſupra centum millia è uilla recepturum, Age, non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, è piſcinis eius quadraginta millibus ſextertijs uendidit piſces? Axius. Merulà, inquit, recipe me quaſo diſcipulum uillaticæ paſtionis. Ille. Quin ſimulac promiſeris minerual, incipiam inquit. Axius. Ego uero non recuſo, uel hodie & ex iſta paſtione crel ro. Appius. Credo ſimulac primum ex iſto uillatico pecore mortui crūt anſeres, aut pauones. Cui

ille.

ille. Quid ennim intereſt utrum morticinas editis uolucres, an piſces: quos niſi mortuos eſtis nunquam? Sed oro te inquit, induce me in uiam diſciplinæ uillaticæ paſtionis, ac uim, formãq́; eius exponere Merula non grauare.

III.

PRIMVM *inquit dominum ſcientem eſſe oportet eorum animalium, quæ in uilla, circum'ue eam ali, ac paſci poſſunt, ita ut domino ſint fructui, ac delectationi. Eius diſciplinæ genera ſunt tria, ornithones, leporaria, piſcinæ. Nunc ornithonas dicam omnium alitum, quæ intrà parietes uillæ ſolent paſci. Leporaria te accipere uolo, non ea, quæ tritaui noſtri dicebant, ubi ſoliti lepores ſint, ſed omnia ſepta affixa uillæ quæ ſunt, & habent incluſa animalia, quæ paſcantur. Similiter piſcinas dico eas, quæ in aqua dulci, aut ſalſa incluſos habent piſces ad uillam, Harum ſingula genera minimum in binas ſpecies diuidi poſſunt. In prima parte ut ſint, quæ terra modo ſunt contenta, ut ſunt pauones, turtures, turdi. altera ſpecies eorum ſunt, quæ non ſunt contenta terra ſolum, ſed etiam aquã requirunt, ut ſunt anſeres, querquedulæ, anates. Sic alterum genus illud uenaticum duas habet diuerſas ſpecies. Vnam in qua eſt aper, caprea, lepus. Altera item extra uillam. quæ ſunt, ut apes, cocleæ, glires. Tertij generis aquatilis item ſpecies duæ, partim quot habent piſces in aqua dulci, partim quot in marina. De his ſex partibus adhuc iſta tria genera artificum comparãda, aucupes, uenatores, piſcatores ut ab his emẽda, quæ tuorum ſeruorum diligentia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutricare ſaginareq́; in macellum ut perueniant. Neq; non etiam quædam aſſumenda in uillam ſine retibus aucupis, uenatoris, piſcatoris, ut glires, cocleæ, et gallinæ. Earum rerum cultura ĩſtituta prima, ea, quæ in uilla habentur, non ſolum augures Romani ad auſpicia primum pararũt pullos, ſed etiam patres familiæ rure. Secunda, quæ maceriæ ad uillam uenationis cauſa cluduntur, & propter aluearia. Apes enim ſubter ſubgrundas ab initio uillatico uſæ tecto. Tertia piſcinæ dulces fieri cœptæ, & è fluminibus captos recepere ad ſe piſces. Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus, ſuperiores, quos frugalitas ãtiqua: inferiores, quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum noſtrorum erat, in quo eſſent auiaria, duo duntaxat, in plano cohors in qua paſcebantur gallinæ, & earum fructus erant oua, & pulli. Alter ſublimis, in quo erãt columbæ, in turribus aut ſumma uilla. Contrà nunc auiaria ſunt nomine mutato, quod uocantur ornithones, quæ palatum ſuaue domini parauit, ut tecta maiora habeant, quàm tum habebant totæ uillæ, in quibus ſtabulentur turdi, ac pauones. Sic in ſecũda parte, ac leporario pater tuus Axi præ-*

præterquam lepuſculum è uenatione uidit nunquam. Neq; enim erat magnum id ſeptum, quod nunc ut habeant multos apros, ac capras, complura iugera macerijs conc'udunt. Non tum inquit mihi, cum emiſti fundum Tuſculanum à M. Piſone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parte quis habet piſcinam, niſi dulcem: & in ea duntaxat ſqualos, ac mugiles piſces? Quis contrà nunc rhynton non dicit ſua nihil intereſſe, utrum his piſcibus ſtagnum habeat plenum an ranis? Non Philippus cum ad Minidium hoſpitem Caßini diuertißet, & ei è uicino flumine lupum piſcem formoſum appoſuißet, atq; ille guſtaßet & expuiſſet, dixit. Peream ni piſcem putaui eſſe, Sic noſtra ætas inquam, luxuria propagauit leporaria, ac piſcinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piſcium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & Lutius Murena: Quis enim propter nobilitatem ignorat piſcinas Philippi, Hortenſij, & Lucullorum: Quare unde uelis me incipere Axi dic. IIII.

ILLE *ego uero inquit (ut aiunt poſt principia in caſtris) id eſt ab his potius incipiendum temporibus, quàm ſuperioribus, quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores quàm è gallinis. Atq; adeo non dißimulabo quod uolo de ornithone primum, quod lucri fecerũt hoc nomen turdi. HS enim ſexaginta millia fircellina excandere me fecerunt cupiditate. Merula, Duo ſunt, inquit, ornithonis genera. Vnum delectationis cauſa, ut Varro hic fecit noſter ſub Caſino, quod amatores inuenit multos. Alterum fructus cauſa, quo genere macellarij, & in urbe quidem habent loca clauſa, & rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequens apparent turdi. Ex his tertij generis uoluit eße Lucullus coniunctum auiarium, quod fecit in Thuſculano, ut in eodem tecto ornithonis incluſum triclinium haberet, ubi delicate cœnitaret, & alios uideret in Mazonomo poſitos coctos, alios uolitare circa feneſtras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam non tantum in eo oculos delectant intra feneſtras aues uolitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares.* V.

SED *quod te male arbitror Axi dicam, de hoc ornithone, quod fructus cauſa faciunt, unde nonnulli ſumuntur pingues turdi. Igitur teſtudo (ut periſtylum tectum tegulis, aut rete) fit magna. in qua millia aliquot turdorum, ac merularum includere poßint. Quidam cum eo adijciunt præter eas aues, alias quoq;, quæ pingues uæneunt care, ut milliariæ, ac coturnices. In hoc tectum aquam uenire oportet per fiſtulam, & eam potius per canales anguſtas ſerpere, quæ facile extergeri poßint. Si enim late ibi aqua diffuſa. & inquinatur facilius, & bibitur inutilius. & ex eis caduca,*

quæ abundat.& exit per fiſtulam,facit ut luto aues laborent. Oſtium habere humile,& anguſtum,& potiſsimum eius generis,quod cochleam appellant,ut ſolet eſſe in cauea,in qua tauri pugnare ſolent. Feneſtras raras, per quas non uideantur extrinſecus arbores,aut aues, quod earum aſpectus,ac deſyderiũ macreſcere facit uolucres incluſas. tantum luminis habere oportet,ut aues uidere poſsint,ubi aſſidant.ubi cibus, ubi aqua ſit. Tectorio tecta eſſe leui circum oſtia,ac feneſtras,ne qua intrare mus, aliáue quæ beſtia poſsit.Circum huius ædificij parietes intrinſecus multos eſſe palos,ubi aues aſsidere poſsint. Præterea & perticas inclinatas ex humo ad parietem,& in eis tranſuerſas alias gradatim modicis interuallis annexas ad ſpeciem cancellorum ſcenicorum,ac theatri.Deorſum in terram eſſe aquam,quam bibere poſſint .Cibatui offas poſitas, eæ maxime glomerantur ex ficis,& farre miſto.Diebus uiginti ante quàm quis tollere uelit turdos,largius dat cibum,& aquæ plus ponit,& farre ſubtiliore incipit alere.In hoc tecto,caueáq; tabulata habeant aliquot ad perticæ ſupplementum. Contra hoc auiarium eſt aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi ſunt aues,ut domino numerum reddat,curator ſeruare ſolet. Cum opus ſunt ex hoc auiario, ut ſumantur idoneæ,excluduntur in minuſculum auiarium,quod eſt coniunctum cum maiore oſtio,& lumine illuſtriore, quod ſecluſorium appellant. Ibi cum numerum habet excluſum, quem ſumere uult, omnes occidit. Hoc ideo in ſecluſorio clàm, ne reliqui,ſi uideant,deſpondeant animum,atque alieno tempore uenditori moriantur. Nõ enim ut aduenæ uolucres faciunt pullos,ut in agro ciconiæ,in tecto hirundines,ſic aut hic,aut illic turdi,qui cum ſunt nomine mares,re uera fœminæ quoq; ſunt,neq; id non ſecutum ut eſſet in merulis,quæ nomine fœminio mares quoq; ſunt. Præterea uolucres cum partim aduenæ ſint, ut hirundines,& grues partim uernaculæ,ut gallinæ,ac columbæ. De illo genere ſunt turdi aduenticio,ac quot annis trans mare in Italiam aduolant circiter æquinoctium autumnale,& eodem reuolant ad æquinoctium uernum.Et alio tempore turtures,ac coturnices immani numero.Hoc ita fieri apparet in inſulis propinquis Pontia,Palmaria, Pandataria. Ibi enim in prima uolatura cum ueniunt,morantur dies paucos requieſcẽdi cauſa. Idemq; faciunt cum ex Italia trans mare remeant.Appius,Axio,Si quinq; millia hic conieceris inquit,& erit epulum,ac triumphus,ſexaginta millia quæuis ſtatim in fœnus des licebit. Tum mihi,tu dic illud alterum genus ornithonis,qui animi cauſa conſtitutus à te ſub Caſsino fertur, in quo diceris longe uiciſſe nõ modo archetypon inuentoris noſtri ὀρνιθοτροφεῖον.M. Lenij Strabonis,qui Brunduſij hoſpes noſter primus in periſtylo

habuit

habuit ex hedra concluſas aues, quas paſceret obiecto rete, ſed etiam Thuſculanum magnum ædificium Luculli. Cui ego, cum habeam ſub oppido Caſsino flumen, quod per uillam fluat liquidum, & altum, marginibus lapideis, latum pedes. LVII. & è uilla in uillam pontibus tranſeatur, longum pedes. DCCCCL. directum ab inſula ad Muſeum, quæ eſt à Vinio fluuio, ubi confluit alter amnis ad ſummum flumen ubi eſt Muſeum, circum huius ripas ambulatio eſt ſub diuo, pedes latas denos. Ab hac ambulatione in agrum uerſus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra, & ſiniſtra macerijs altis concluſus. Inter quas locus, qui eſt ornithonis, patet in latitudinem pedes. XLVIII. deformatus ad tabulæ literariæ ſpeciem cum capitulo forma, quæ eſt quadrata: patet in longitudinem pedes LXXII. qua ad capitulum rotundus eſt, pedes XXVII. Ad hæc, ita ut in margine quaſi infimo tabulæ deſcripta ſit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media ſunt caueæ, qua iter in aream eſt. In limine in lateribus dextra & ſiniſtra porticus ſunt primoribus columnis lapideis intermedijs arbuſculis humilibus ordinatæ, cum à ſumma macerie ad epiſtylium tecta porticus ſit rete canabina, & ab epiſtylio ad ſtilobatem hæ ſunt auibus omne genus oppletæ, quibus cibus adminiſtratur per rete, & aqua riuulo tenui affluit, ſecundum ſtilobatis interiorem partem dextra, ac ſiniſtra ad ſummam aream quadratam è medio diuerſæ duæ non latæ, ſed oblongæ ſunt piſcinæ ad porticus uerſus. Inter eas piſcinas tantummodo acceſſus ſemita in tholum, qui eſt ultra rotundus columnatus, ut eſt in æde Catuli, ſi pro parietibus feceris columnas. Extra eas columnas eſt ſylua manu ſata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota ſepta macerijs altis. Intra tholi columnas exteriores lapideas, & totidem interiores ex abiete tenues locus eſt pedes quinque latus. Inter columnas exteriores pro pariete reticuli è neruis ſunt, ut perſpici in ſylua poſsit, et quæ ibi ſunt, neq; auis ea tranſire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium eſt obiectū. Inter has, et exteriores gradatim ſunt ſtructa (ut θεατρίδιον) auium mutulis crebris in omnibus columnis impoſitis ſedilia auium. Intra rete aues ſunt omne genus, maxime cantrices, ut luſciniolæ, ac merulæ, quibus aqua miniſtratur percanaliculum, cibus obijcitur ſub rete. Subter colūnarum ſtillobatem eſt lapis à falere pedem & dodrantem altus, ipſum falere ad duos pedes, altū à ſtagno, latum ad quinque, ut in culcitas, & columnellas conuiuæ pedibus circumire poſsint. In ſimo intra falere eſt ſtagnū cum margine pedali, & inſula in medio parua. Circum falere et natatilia ſunt excauata anatum ſtabula. In inſula eſt columnella, in qua intus axis

bilia diſcreta,tectorio leuata,quo neq; ſerpens, neq; beſtia ulla accedere poßit.Præterea locum habere ante ſe,quo paſtum exeant diebus apricis. Vtrunq; locum purum eße uolunt hæ uolucres.Itaq; paſtorē earum cum batillo circumire oportet,ac ſtercus tollere,ac conſeruare, quod & ad agriculturā idoneum eſt,& ad ſubſtramē pullorum primus hoc Q.Hortenſius augurali cœna poſuiſſe dicitur,quod protinus factum tam luxorioſi, quàm ſeueri boni uiri laudabant.Quem cito ſecuti multi extulerunt eorū precia,ita ut oua eorū denarijs uæneant quinis,ipſi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia ſeſtertia ut reddat, ut quidam Albutius aiebat,ſi in ſingulos ternos exigeret pullos,perfici ſexagena poſſe.

VII.

INTEREA uenit apparitor Appij à conſule,& augures ait citari. Ille foras exit è uilla.At in uillam intro inuolant columbæ,de quibus Merula, Axi ſi unquam περιστεροτροφεῖον conſtituißes,has tuas eße putares, quamuis feræ eſſent.Duo enim earum genera in περιστεροτροφείῳ eße ſolent.Vnum agreſte,ut alij dicunt ſaxatile,quod habetur in turribus,ac columinibus uillæ,à quo appellatæ columbæ, quæ propter timorem naturalem, ſumma loca in tectis captant. Quo fit,ut maxime agreſtes ſequantur turres,in quas ex agro euolant ſuapte ſponte,ac remeant.Alterum genus columbarum eſt clementius,quod cibo domeſtico contentum intra limina ianuæ ſolet paſci.Hoc genus maxime eſt colore albo.Illud alterum agreſte ſine albo,uario.Ex his duabus ſtirpibus fit miſcellum tertiū genus fructus cauſa,atq; incedunt in locum unū quod alij uocant περιστερῶνα, alij περιστεροτροφεῖον,in quo uno ſæpe,uel quinq; millia ſunt incluſæ περιστερὼν fit,ut teſtudo,magna camera tectus,uno oſtio anguſto,feneſtris punicanis,aut latioribus,reticulatis utrinq;,ut locus omnis ſit illuſtris,né ue ſerpens,aliud' ue quod animal maleficum introire queat. Intrinſecus quam leuißimo marmorato toti parietes,ac cameræ oblinuntur, & extrinſecus circum feneſtras,ne mus,aut lacerta,qua adrepere ad columbaria poſſit. Nihil enim timidius columba;Singulis paribus columbaria fiunt rotūda in ordine crebra.Ordines quam plurimi poſſunt à terra uſq; ad cameram. Columbaria ſingula eße oportet ut os habeant,quo introire,& exire poßint.Intus ternorum palmorum ex omnibus partibus ſub ordines ſingulos tabulæ fictæ,ut ſint bipalmes,quo utantur ueſtibulo,ac prodeant. Aquam puram eße oportet,quæ influat,unde & bibere, & ubi ſe lauare poſſint.Permundæ enim ſunt hæ uolucres.Itaq; paſtorem columbaria quotquot menſibus crebro oportet euerrere.Eſt enim quod eū inquinat locum

poſitū ad agriculturam, ita ut hoc optimū eſſe ſcripſerint aliquot, ſiue ſi columbam quid offenderit, ut medeatur, ſi qua perierit, ut efferatur. Si qui pulli idonei ſunt ad uendendum, promat. Item quæ fœtæ ſunt, ut certum locum diſcluſum ab alijs rete habeant, quo transferantur, è quo foras euocare poßint matres. Quod quidem faciunt duabus de cauſis. Vna ſi faſtidiūt aut incluſæ conſeneſcunt, quo libero aëre cum exierint in agros redintegrentur. Altera de cauſa propter illitium. Ipſæ enim propter pullos, quos habent, utique redeunt, niſi à coruo occiſæ, aut ab accipitre interceptæ. quos columbarij interficere ſolent, duabus uirgis uiſcatis defixis in terrā inter ſe curuatis, cum inter eas poſuerint obligatum animal, quod intercipere ſoleant accipitres, qui ita decipiuntur, cum ſe obleuerint uiſco. Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quod multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeunt, quæ niſi reuerterentur, non emitterentur. Et cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectantur, milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Item feras has in turribus, ac ſummis uillis, qui habent agreſtes columbas, quo ad poſſunt immittunt in περιστερῶνας ætate bona, parantq́; ut nec pullos, neq; uetulas, totidemq́; mares quot fœminas habeant. Nihil columbis fœcundius. Itaq; diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat, & educat, & hoc ferè totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt à bruma ad æquinoctium uernum. Pulli naſcuntur bini, qui ſimul ac creuerunt & habent robur, cum matribus pariunt. Qui ſaginare ſolent pullos columbinos, quo pluris uendant, ſecludunt eos, cum iam pluma ſunt tecti. Deinde manducato candido farciunt pane, hyeme hoc bis, æſtate ter, mane, meridie, ueſperi, hyeme demunt cibum medium. Qui iam pinnas habere incipiunt, in nido relinquunt illiſis cruribus, & matribus, uberius ut cibo uti poßint, obijciunt. Eo enim totum diem ſe, & pullos paſcunt. Qui ita educantur, celerius pinguiores quàm alij fiunt, & candidiores, parentes eorum Romæ, ſi ſunt formoſi, bono colore, integri, boni ſeminis, paria ſingula uulgo uæneunt ducenis numis, nec non eximia ſingulis millibus numûm, quas nuper cum mercator tanti emere uellet à L. Axio equite Romano, minoris quadringentis denarijs daturum negauit. Axius, Si poßem inquit emere περιστερῶνα factum, quemadmodum in ædibus eum habere uellem, fictilia columbaria, iam iſſem emptum, & miſiſſem ad uillam. Quaſi uero inquit Pica, non in urbe quoq; ſint multi, columbaria qui in tegulis habent. An tibi non uidentur habere περιστερῶνας, cum aliquot ſupra centum millium ſextertium habeant inſtrumentum: è queis alicuius totum emas cenſeo, & antequàm ædifices

rure

rure, magnum condiſcas hic in urbe quotidie lucrum ex aſſe ſemiſſem condere in loculos. VIII.

AXIVS tu Merula deinceps perge. Ille, Turturibus inquit, locum conſtituendum proinde magnum, ac multitudinem alere uelis. Eumq́; item, ut de columbis dictum eſt, ut habeat oſtium, ac feneſtras, & aquam puram, ac parietes, at cameras munitas tectorio. Sed pro columbarijs in pariete mutulos, aut palos in ordine, ſupra quos tegeticulæ canabinæ ſint impoſitæ. Infimum ordinem oportet abeſſe à terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à ſummo ad chameram ad ſemipedem, æque late mutili à pariete extare poſſunt, in quibus dies, noctesq́; paſcuntur. Cibatui quod fit, obijciunt triticum ſiccum in centenos uicenos turtures ferè ſemodium, quotidie euerrentes eorum ſtabula à ſtercore, ne offendantur, quod item ſeruatur ad agrum colendum. Ad ſaginandum appoſitiſſimum tempus circiter meſſem. Et enim matres eorum tunc optimæ ſunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maxime conſiſtit. IX.

AXIVS. Ego quæ requiro farturæ à ſura membra de palumbis, de gallinis dic ſodes Merula, tum de reliquis, ſi quid idoneum fuerit, ratiocinari licebit. Ille. Igitur ſunt gallinæ quæ uocantur, generum trium, uillaticæ, & ruſticæ, & africanæ. Gallinæ uillaticæ ſunt, quas deinceps rure habent in uillis. De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον inſtituere uolunt, ijdem adhibita ſcientia, ac cura, ut capiant magnos fructus (ut maxime factitauerunt deliaci) hæc quinque animaduertant oportet. De emptione cuiuſmodi & quam multas parent. De fœtura, quemadmodum admittant, & pariant. De ouis, quemadmodum incubent, & excludant. De pullis quemadmodum, & à quibus educentur. Hiſce appendix adijcitur, pars quinta quemodmodum ſaginentur. E queis tribus generibus proprio nomine uocantur fœminæ, quæ ſunt uillaticæ, gallinæ, mares galli, capi ſemimares, quod ſunt caſtrati. Gallos caſtrant, ut ſint capi, candenti ferro inurentes, calcaria ad infima crura uſq; dum rumpantur, atq; extet ulcus, quod obliniunt figlina creta. Qui ſpectat, ut ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, ſint licet ei tria genera, paranda, maxime uillaticas gallinas oportet, è queis in parando eligit fœcundas, plerunque rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, criſta erecta ampla.

Hæ enim ad partiones ſunt aptiores, Gallos ſalaces, qui animaduertunt ſi ſunt lacertoſi, rubenti criſta, roſtro breui, acuto, oculis rauis aut nigris, palea rubra ſubalbicanti, collo nario, aut aureolo, fœminibus piloſis, cruribus breuibus, unguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis.

pinnis. Item qui elati ſunt, ac uociferant ſæpe, in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo non pertimeſcant, ſed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen ſequendum in ſeminio legendo tanagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui ſine dubio ſunt pulchri, & ad præliandum inter ſe maxime idonei, ſed ad partus ſunt ſteriliores. Si ducentas alere uelis, locus ſeptus attribuendus, in quo duæ caueæ coniunctæ magnæ conſtituendæ, quæ ſpectent ad exorientē uerſus, utræq; in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, altitudine paulo humiliores. Vtriſq; feneſtræ latitudine tripedali & eo pede altiores è uiminibus factæ raris, ita ut lumen præbeant multum, neq; per eas quicquā ire intrò poſſit, quod nocere ſolet gallinis. Inter duas oſtium ſit, qua gallinarius curator earum ire poſſit. In caueis crebræ perticæ traiectæ ſint, ut omnes ſuſtinere poſſint gallinas. Contra ſingulas perticas in pariete exculpta ſint cubilia earum, ante ſit (ut dixi) ueſtibulum ſeptum, in quo diurno tempore eſſe poſſint, atq; in puluere uolutari. Præterea ſit cella grandis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia poſita ſint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut affixa firmiter. Motus enim cum incubant nocet. Incubilibus, cum parturient, acus ſubſternendū, cum pepererint, tollere ſubſtramen, & recens aliud ſubijcere, quod pulices, & cætera naſci ſolent, quæ gallinam conquieſcere non patiuntur, ob quam rem oua aut inæquabiliter matureſcunt, aut conſeneſcunt. Quæ uelis incubet, negāt plus uiginti quinque oportere oua incubare, quamuis propter fœcunditatē pepererit plura. Optimū eſſe partum æquinoctio uerno, aut autumnali. Itaq; quæ antè, aut poſtea nata ſunt, & etiam prima eo tempore, non ſupponenda, & ea, quæ ſubijcias, potius è uetulis, quàm è pullaſtris, & quibus ſubijcias roſtra, aut ungues non habeant acutos, quæ debent potius in concipiēdo occupatæ eſſe quàm in cubando. Appoſitiſſimæ ad partum ſunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonia ſubijcies, cum iam decem dies pauonia fouere cœpit, tum denique gallinacea ſubijcere, ut unà excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus ſunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, ut diem, et noctē incubent, præterquàm mane & ueſpere dum cibus, ac potio bis detur. Curator oportet circumeat diebus interpoſitis aliquot, ac uertere oua, ut æquabiliter concaleſiant. Oua plena ſint, atq; utilia, nec ne animaduerti aiunt poſſe, ſi demiſeris in aquā, quod inane natat, plenum deſidit. Qui (ut hoc intelligant) concutiunt, errare, quod in eis uenales uenas confundunt. In ijs idem aiunt, cum ad lumen ſuſtuleris, quod perlucet, id eſſe ob inane. Qui hæc uolunt diutius ſeruare, perfricant ſale minuto, aut muria, atque ita ſinunt tres, aut quatuor horas.

ras, eăque abluta condunt in furfures, aut acus. In ſupponendo oua obſeruant, ut ſint numero imparia. Oua, quæ incubantur, ſi habeant in ſe ſemen pulli, curator quatriduo poſtquam incubari cœperint, intelligere poteſt, ſi contrà lumen tenuit, & purū uniuſmodi eſſe animaduerterit, putant eijciendum, & aliud ſubijciendum. Excuſſos pullos ſubducendum ex ſingulis nidis, & ſubijciendum ei, quæ habeat paucos. Ab eaq́; ſi reliqua ſint oua pauciora, tollenda, & ſubijcienda alijs, quæ non dum excuderint, & minus habent triginta pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obijciendum pullis diebus quindecim primis mane ſubiecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentam miſtam cum naſturtij ſemine, & aqua aliquanto antè facta intrita, & ne tum deinde in eorum corpore turgeſcat, aqua prohibendum. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes. Sæpe enim propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorum incendendum cornu ceruinum, ne qua ſerpens accedat. quarum beſtiarum ex odore ſolent interire. Prodigendi in ſolem, & ſterquilinium, ut ſe uolutare poſsint, quod ita alibiliores fiunt. Neque pullos tantum, ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον cum æſtate, tum utique cum tempeſtas eſt, molle, atque apricum eligi debet intento ſupra rete, quod prohibeat eas extra ſepta uolare, & in eas inuolare extrinſecus accipitrem, aut quid aliud. Euitare item caldorem, & frigus oportet, quod utrumq́; his aduerſum. Cum iam pinnas habebunt, conſuefaciendum, ut unam aut duas gallinas ſectentur. Cæteræ ut potius ad pariendum ſint expeditæ quàm in nutricatu occupatæ. Incubare oportet incipere ſecundum nouam lunam, quod ferè quæ ante, pleraque non ſuccedunt. Diebus ferè uiginti excudunt. De quibus uillaticis (quoniam uel nimium dictum) breuitate reliqua compenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in urbe raræ, nec ferè manſuetæ ſine cauea uidentur Romæ, ſimiles facie non his uillaticis gallinis noſtris, ſed Africanis aſpectu, ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolent poni cum pſitacis, ac merulis albis, item alijs id genus rebus inuſitatis. Neque ferè in uillis oua, ac pullos faciunt, ſed in ſyluis. Ab his gallinis dicitur inſula Gállinaria appellata, quæ eſt in mari thuſco ſecundum Italiam contra montres Liguſticos, uintimillium albingaunium, alij ab his uillaticis inuectis à nautis ibi feris factis procreatis. Gallinæ Africanæ ſunt grandes, uariæ, gibberæ, quas μελεαγρίδας appellant græci. Hæ nouiſsimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter faſtidium hominum. Vænerunt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ ſaginantur maxime uillaticæ. Eas includunt in locum tepidum & anguſtum, & tenebroſum, quod motus ea-

rum, & lux pinguitudini inimica. electis ad hanc rem maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falſò, quod antiqui ut thetin thelim dicebant, ſic medicam melicam uocabant. Hæ primo dicebantur, quia ex Media propter magnitudinem erant allatæ, quæq; ex his generatæ poſtea propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex his, euulſis ex alis pinnis, & cauda, faricunt turundis ordeaceis partim admiſtis ex farina loliacea, aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibuſdam ſignis, ut prior ſit concoctus, quàm ſecundum dent. Dato cibo, tum perpurgant caput, ne quos habeant pedes, rurſus eas concludunt. Hoc faciunt uſque ad dies uigintiquinque. Tum denique pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in aquam miſto uino bono, & odorato farciunt, ita ut diebus uiginti pingues reddant, ac teneras. Si in farciendo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione proportione, ſic ut decem primis proceſſit, in poſterioribus, ut diminuat eadem ratione, ut uigeſimus dies, & primus ſit par. Eodem modo palumbes farciunt, ac reddunt pingues. X.

TRANSI *inquit Axius, nunc in illud genus, quod uos philogræci uocatis* ἀμφίβιον, *quod non eſt ulla uilla, ac terra contentum, ſed requirit piſcinas, quas, quia ibi anſeres aluntur, nomine* χηνοβοσκεῖον *appellatis. Horum greges Scipio, Metellus, & M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius inquit, ita greges comparauit anſerum, ut hos quinque gradus obſeruaret, quos in gallinis dixi. Hi ſunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de ſagina. Primum iubebat ſeruum in legendo obſeruare, ut eſſent ampli & albi, quod plerunque pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterum genus uarium, quod ferum uocatur, nec cum his libenter congregatur, nec æque fit manſuetus. Anſeribus ad admittendum tempus aptiſſimum eſt à bruma, ad pariendum, & incubandum à Cal. Martij uſque ad ſolſtitium. Saliunt ferè in aqua, dum ſe mergunt in flumen, aut piſcinam. Singulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariunt, faciundum haras quadratas circum binos pedes, & ſemipedem. Eis ſubſternendum palea. Notandum earum oua aliquo ſigno, quod aliena non excudũt. Ad incubandum ſupponunt plerunq; nouem, aut undecim. Qui hoc minus ſeptem, qui hoc plus quindecim. Incubat tempeſtatibus dies triginta, tepidioribus uigintiquinque. Cum excudit, quinque diebus primis patiuntur eſſe cum matre. Deinde quotidie ſerenum cum eſt, producunt in pratis iuxta piſcinas, aut paludes, hiſq; faciunt haras ſupra terram aut ſubtus, in queis non includant plus uicenos pullos. Eaſq; cellas prouident ne habeant in ſolo humorem, ſed habeant molle ſubſtramen è palia, aliáue*

qua

qua re, néue eò accedere poßint muſtellæ, aliæ'ue beſtiæ, quæ noceant. Anſeres paſcunt in humidis locis, ubi pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat, ſeruntq́; his herbã, quæ uocatur ſeris, quod ea aqua tacta etiam cum eſt arida, fit uiridis. Folia eius decerpentes dant, ne ſi comederint, ubi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi cruditate pereant. Voraces enim ſunt natura. Quo temperandum ijs, qui propter cupiditatem ſæpe in paſcendo ſi radicem prenderint, quam educere uelint è terra, obrumpunt collum. Per imbecillum enim id, ut caput molle. Si hæc herba non eſt, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cum eſt tempus farraginis, dandum ut in ſatu ſeris dixi. Cum incubant, ordeum his intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis, naſturtium uiride confectum minutatim ex aqua in uas aliquod. Cum autem ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, ut dixi, uictui obijciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem, herbam'ue teneram 'aliquam conciſam. Ad ſaginandum eligunt pullos circiter ſexquimenſe qui nati ſint, eos includunt in ſaginario, ibiq́; polentam, & pollinem aqua madefacta dant cibũ, ita ut perinde ſe ſaturent. Secundum cibum, large ut bibant faciũt poteſtatem. Sic curati circiter duobus menſibus fiunt pingues quotcunq; ſum pſerunt. Locus ſolet purgari, quod ipſi amant locum purum, neq; ipſi ullum, ubi fuerint, relinquunt purum. XI.

QVI *autem uolunt greges anatum habere, & conſtituere* νησσοτροφεῖον, *primum locum, queis eſt facultas, eligere oportet paluſtrem, quod eo maxime delectantur. ſi id non, potißimum ibi, ubi ſit naturalis aut lacus, aut ſtagnum, aut manufacta piſcina, quò gradatim deſcendere poßint. Septum altum eſſe oportet, ubi uerſentur, ad pedes quindecim, ut uidiſtis ad uillam Sei, quod uno oſtio claudatur, circum totum parietem intrinſecus crepido lata, in qua ſecundum parietem ſint tecta cubilia, antè ea ueſtibulum exæquatum tectorio opere teſtaceo. In eo perpetua canalis in quam & cibus ponitur, & immittitur aqua, ſic enim cibum capiunt. Omnes parietes tectorio leuigantur, ne feles, aliáue quæ beſtia introire ad nocendum poßit. id ſeptum totum rete grandibus maculis integitur, ne eò inuolare aquila poßit, néue ex ea euolare anas. Pabulum his datur triticum, ordeum, uinacei, uuæ, nonnunquam etiam ex aqua cammari, & quædam huiuſmodi aquatilia. Quæ in eo ſepto erunt piſcinæ, in eas aquam large influere oportet, ut ſemper recens ſit. Sũt item nõ dißimilia alia genera, ut querquedulæ, phalarides, ſic perdices, quæ, ut Archelaus ſcribit, uoce maris audita, concipiunt. Quæ ut ſuperiores, neque propter fœcunditatem, neque propter ſuauitatem ſaginantur, ſed ſic paſcendo fiunt pin-*

gues. Quod ad uillaticarum paſtionem, primum actum, pertinere ſum ra/tus, dixi. XII.

INTEREA redit Appius, & percunctati nos ab illo, & ille à nobis, quid eſſet dictum, ac factum, Appius ſequitur, inquit, actus ſecundi gene/ris, aſſiſtitius ad uillam qui ſolet eſſe, ac nomine antiquo à parte quadam leporarium appellatum. Nam neque ſolum lepores in ea includuntur ſyl/ua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, ſed etiam cerui, aut capreæ in iu/geribus multis. Quintus Fuluius leporarium dicitur habere in Tarqui/nienſi ſeptum, iugerum XL. in quo ſunt incluſa non ſolum ea, quæ dixi, ſed etiam oues feræ, etiam hoc maius hic in Statonenſi, & quidam in lo/cis alijs. In Gallia uero tranſalpina T. Pompeius tantum ſeptum uena/tionis, ut circiter trigintamillia paſſuum locum incluſum habeat. Præte/rea in eodem conſepto habere ſolet, de animalibus coclearia, atque aluea/ria, atque etiam dolia, ubi habeat glires concluſos. Sed horum omniũ cu/ſtodia incrementum, & paſtio aperta, præterquam de apibus. Quis enim ignorat ſepta è macerijs, ita eſſe oportere in leporario, ut tectorio tecta ſint, & ſint alta. Alterum ne feles, aut meles, aliaue quæ beſtia intrare poſſit, al/terum ne lupus tranſilire. Ibiq; eſſe latebras, ubi interdiu lepores delite/ſcant in uirgultis, atque herbis, & arbores patulis ramis, quæ aquilæ im/pediant conatus. Quis item neſcit, paucos ſi lepores mares in fœminas in/tromiſerit, breui tempore fore ut impleatur tanta fœcunditas huius qua/drupedis. Quatuor enim modo ſi intromiſeris in leporarium, breui ſolet re/pleri. Fit enim ſæpe cum habent catulos recentes, alios ut in uentre ha/bere reperiantur. Itaq; de his Archelaus ſcribit, annorum quot ſint ſi/quis uelit ſcire, inſpicere oportet foramina naturæ, quod ſine dubio alius habet alio plura. Hos quoque nuper inſtitutum ut ſaginarent pleraq;, cum exceptis è leporario concludant in caueis, & loco clauſo faciant pingues. Eorum ergo tria genera ferè ſunt. Vnum Italicum hoc noſtrum pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, uentre albo, auribus longis. qui lepus dicitur cum prægnans ſit, tamen concipere. In Gallia tranſalpina & Macedonia fiunt permagni. In Hiſpania, & in Ita/lia mediocres. Alterius generis eſt, quod in Gallia naſcitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quod toti candidi ſunt. Hi raro perferuntur Romam. Ter/tij generis eſt quod in Hiſpania naſcitur, ſimilis noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant. Lucius Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quod leuipes eſſet. Ego arbitror à græco uocabulo antiquo, quod eum Aeoles Bœotij leporem appellabant. Cunicu/li dicti ab eo, quod ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleant, ubi lateant in

115

agris. Horum omnium tria genera, ſi poßis, in leporario habere oportet, duo enim utiq; te habere puto, & quod in Hiſpania annis ita fuiſti multis, ut inde te cuniculos perſecutos credam. XIII.

APROS *quidem habere poſſe in leporario, nec magno negotio tibi eſt, captiuos, & cicures, qui ibi nati ſint, & pingues ſolere fieri ſcis, inquã Axi. Nam quem fundum in Thuſculano emit hic Varro, à M. Piſone uidiſti ad buccinam inflatam certo tempore apros, & capreas conuenire ad pabulum, cũ è ſuperiore loco è palæſtra effunderetur apris glans, capreis uicia aut quid aliud.* *Ego uero, inquit, ille apud Q. Hortenſium cũ in agro Laurenti eſſem, ibi iſtuc magis* τραγικῶς *fieri uidi. Nam ſylua erat (ut dicebat) ſupra quinquaginta iugerũ maceria ſepta, quod non leporarium, ſed* θηριοτροφιον *appellabat. Ibi erat locus excelſus, ubi triclinio poſito cœnabamus. Quintus Orphea uocari iußit qui cum eò ueniſſet cum ſtola, & cithara, & cantare eſſet iuſſus, buccinam inflauit, ubi tanta circũfluxit nos ceruorum, aprorum, & cæterarum quadrupedum multitudo, ut non minus formoſum mihi uiſum ſit ſpectaculum, quàm in circo maximo ædiliũ non ſine africanis beſtijs cum fiunt uenationes.* XIIII.

AXIVS *tuas partes, inquit, ſubleuauit Appius ô Merula noſter. Quod ad uenationem pertinet, breuiter ſecundus tranſactus eſt actus. Nec de cocleis, ac gliribus quæro, quod reliquum eſt, neq; enim magnum emolumentum eſſe poteſt. Non iſtuc tam ſimplex eſt, inquit Appius, quàm tu putas ô Axi noſter. Nam & idoneus ſub dio ſumendus eſt locus coclearijs, quem totum circũm aqua claudas, ne quas ibi poſueris ad partum, non liberos earum, ſed ipſa quæras. Aqua inquam cludendæ, ne fugitiuarius ſit parandus locus. Is melior, quem & non coquit ſol, & tangit ros. Qui ſi naturalis non eſt, ut ferè non ſunt in aprico loco, neq; habeas in opaco, ubi facias, ut ſunt ſub rupibus, ac montibus, quorum alluant radices lacus, ac fluuij, manu facere oportet roſidum, qui fit, ſi adduxeris fiſtulam, & in eam papillas impoſueris tenues, quæ eructent aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat, ac late diſſipetur. Paruus his cibus opus eſt, & is ſine adminiſtratore. Et hunc, dũ ſerpit nõ ſolũ in area reperit, ſed etiã ſi riuus non prohibet in parietes ſtantes inuenit. Denique ipſæ ex gruminantes ad propalam uitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia interijciant, & aſpergant furfures non multos. Itaq; cocus has uiuas an mortuas coquat, plerunq; neſcit. Genera coclearum ſunt plura, ut minutæ albulæ, quæ afferuntur è Reatino, & maxime quæ de Illyrico apportantur, & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non quod in his regionibus quibuſdam locis, eæ magnitudinibus non ſint diſpariles, nam & ualde*

amplæ ſunt, quædam ex Africa, quæ uocantur ſolitanæ, ita ut earum calices quadrantes octoginta capere poßint, & ſic in alijs regionibus eædem inter ſe collatæ & minores ſunt, & maiores. Hæ in fœtura pariunt innumerabilia. Earum ſemen minutum, ac teſta molli, diuturnitate obdureſcit, magnis inſulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris. Has quoq; ſaginare ſolent ita, ut ollam cum foraminibus incruſtent ſapa, & farre, ubi paſcãtur, quæ foramina habeat, ut intrare aër poßit. Viuax enim hæc natura. XV.

GLIRARIVM *autem dißimili ratione habetur, quod non aqua, ſed maceria locus ſepitur. Tota leui lapide, aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poßit. In eo arbuſculas eſſe oportet, quæ ferant glandem. quæ, cum fructũ non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem, & caſtaneam, unde ſaturi fiant. Facere his caueas oportet laxiores, ubi pullos parere poßint. Aquam oportet eſſe tenuem, quod ea non utuntur multum, & aridum locum quærunt. Hi ſaginantur in dolijs, quæ etiam ĩn uillis habent multi, quæ figuli faciunt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorum ſemitas faciunt, & cauum, ubi cibum conſtituant: In hoc dolium addunt glandem, aut nuces iuglandes, aut caſtaneam. Quibus in tenebris, cum cumulatim poſitum eſt in dolijs, fiunt pingues.* XVI.

APPIVS *igitur relinquitur, inquit, de paſtione uillatica tertius actus de piſcinis. Quid tertius inquit Axius? An quia tu ſolitus es in adoleſcẽtia tua domi mulſum nõ bibere propter parſimoniã, nos mel negligemus?*

Appius nobis, uerum dicit, inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus ſororibus eſſem relictus, quarum alteram ſine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate mi ceſſa primum, & primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe, cum interea nihilo minus penè quotidie in cõuiuio omnibus darem mulſum. Præterea meum erat non tuum, eas nouiſſe uolucres, quibus natura plurimum ingenij, atq; artis tribuit, itaq; eas melius me noſſe, quàm te, ut ſcias, de incredibili earum auium natura audi. Merula, ut cætera fecit, ἰσοφινῶς, *quæ ſequi meliturgi ſoleant, demõſtrabit. Primum apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaq; Archelaus in epigrammate ait eas eſſe*

Βοὸς φθινομένης πεποιημένα τέκνα. Idem,

ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ μόσχων δὲ μέλισσαι.

ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις· μόσχοι δὲ μελισσῶν.

Hæ apes non ſunt ſolitaria natura, ut aquilæ, ſed ut homines. Quod ſi hoc faciunt etiam graculi, at non idem, quod hic ſocietas operis, & ædificiorum, quod illic non eſt. Hic ratio, atq; ars, ab his opus facere diſcunt, ab

his ædi-

his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus, neq; idem quod cibus cera, neq; quod ea mel, nec quod mel, domus. nam in fauo cella ex angulis totidem, quot habet ipſa pedes (quod geometræ ἰσάγωνον fieri in orbi rotundo oſtendunt) ut plurimum loci includant. Foris paſcuntur, intus fauos melle fárciunt, quod dulciſsimum quidẽ eſt & dijs, & hominibus acceptũ, quod fauus uenit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in ſecundam menſam adminiſtratur. Hæ ut hominum ciuitates, quod hic eſt & rex, & imperiũ, & ſocietas, quod ſequuntur omnia pura. Itaq; nulla harum aſsidit in loco inquinato, aut eo, qui male oleat, neq; etiam in eo, qui bona olet unguenta. itaque his unctus qui acceſſerit, pungunt. Non ut muſcæ liguriunt, quod nemo has uidet (ut illas) in carne, aut ſanguine, aut adipe. Ideo modo conſidunt, in quo eſt ſapor dulcis. minime malefica, quod nullius opus uellicans facit deterius. Neque ignaua, ut non ei, qui eius opus conetur diſturbare, reſiſtat. Neq; tamen neſcia ſuæ imbecillitatis, quæ cum cauſa muſarum eſſe dicantur uolucres, quod & ſi quando diſplicatæ ſunt, cymbalis, & plauſibus, numero reducunt in locũ unũ. Et ut his dijs Helicona, atq; olympon attribuerunt homines, ſic his floridos, & incultos natura attribuit montes. Regem ſuum ſequuntur quocunq; it, & feſſum ſubleuant, & ſi nequit uolare, ſubuolant, quod eum ſeruare uolunt. Neq; ipſæ ſunt inficiantes, nec non oderunt inertes. Itaq; impetentes à ſe eijciunt fucos, quod hi neque adiuuant, & conſumunt mel. Quos uocificantes plures perſequuntur. Etiam paucæ extra oſtium aluci obdurant omnia, qua uenit inter fauos ſpiritus, quam ἐριθάκην appellant græci. Omnes ut in exercitu uiuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & ut colonias mittunt. Hiq; duces conficiunt quædam ad uocem ut imitatione tubæ. tum id faciunt, cum inter ſe ſigna pacis, ac belli habeant. Sed ô Merula Axius noſter ne, dum hæc audit, phyſicam addiſcat, quod de fructu nihil dixi, nunc curſu lampada tibi trado. Merula, de fructu inquit, hoc dico, quod fortaſſe an tibi ſatis ſit Axi, autorem habeo non ſolum, qui aluearia ſua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, ſed etiam hunc Varronem noſtrum, quem audiui dicentem, duos milites ſe habuiſſe in Hſpania fratres ucianios ex agro faliſco locupletes, quibus cum à patre relicta eſſet parua uilla, & agellus non ſanè maior iugero uno, hos circum uillam totam aluearium feciſſe, & hortum habuiſſe, ac reliq um thymo, & cythiſo obſeuiſſe, & apiaſtro, quod alij μελίφυλλον, alij μελισσόφυλλον, quidam μέλινον appellant. Hos nunquam minus, ut per æque ducerent dena millia ſexteria ex melle recipere eſſe ſolitos, tum eos & uelle expectare, ut ſuo potius tẽpore mercatorẽ admit erẽt,

quam

quam celerius alieno. Dic igitur, inquit Merula, ubi & cuiuſmodi facere me oporteat aluearium, ut magnos capiam fructus. Ille. μελιττῶνας ita facere oportet, quos alij μελιττοτροφεῖα appellant, eandem rem quidam mellaria. Primum ſecundum uillam, potiſsimū ubi non reſonent imagines. Hic enim ſonus harum fugæ cauſam exiſtimatur eſſe. Præterea procerum eſſe oportet aëre temperato, neque æſtate feruido, neque hyeme non aprico, ut ſpectet potiſsimum ad hybernos ortus, quæ propè ſe loca habeat ea ubi pabulum ſit frequens, & aqua pura. Si pabulum naturale nō eſt, ea oportet dominum ſerere, quæ maxime ſequuntur apes, ea ſunt, roſa, ſerpyllum, apiaſtrum, papauer, faba, lens, piſum, cyperum, medica, & maxime cythiſum, quod ualentibus utiliſsimum eſt. Etenim ab æquinoctio uerno florere incipit, & permanet ad alterum æquinoctium autumni. Sed ut hoc aptiſsimum ad ſanitatem apium, ſic ad mellificium thymum. Propter hoc ſiculum mel fert palmam, quod ibi thymum bonum, & frequens eſt. Itaque quidam thymum contundunt in pila, & diluunt in in aqua tepida, ea conſpergunt omnia ſeminaria conſita apium cauſa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potiſsimum eligendum iuxta uillam, non quod non in uillæ porticu quoque quidam (quo tutius eſſent) aluearia collocarint. Aluos ubi ſint, alij faciunt ex uiminibus rotundas, alij è ligno, ac corticibus, alij ex arbore caua, alij fictiles, alij etiam ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas, pedem, ſed ita uti cum parum ſit qua compleant, eas coanguſtent, ne in uaſto loco, & inani deſpondeant animum. Hæc omnia uocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo medias uidentur facere anguſtiſsimas, ut figuram imitentur earum. Fictiles fimo bubulo obliniunt intus, & extra ne aſperitate abſterreantur, eásque aluos ita collocant in mutilis parietis, ut ne agitentur, neue inter ſe contingant. Cum in ordinem ſint poſitæ, ſic interuallo interpoſito, alterum, & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, quàm addi quartum. Medio aluo, in qua introëant apes, faciunt foramina parua dextra, ac ſiniſtra. Ad extrema, qua mellarij fauum eximere poſſint, opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt cortice, deterrimæ fictiles, quod & frigore hyeme, & æſtate calore uehementiſsime commouentur. Verno tempore, & æſtiuo ferè ter in menſe mellarius inſpicere debet fumigans leuiter eas, & à ſpurcitijs purgare aluum, & uermiculos eijcere. Præterea ut animaduertat, ne reguli plures exiſtant, inutiles enim fiunt propter ſeditiones, &, ut quidam dicunt, tria genera cum ſint ducum in apibus, niger, ruber, uarius (ut ſcribit Menecrates) duo niger, & uarius, qui ita melior, ut expediat mellario

cum

cum duo ſunt eadem aluo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, & corrumpere aluum, quod fuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima eſt parua, uaria, rotunda. Fur, qui uocatur ab alijs fucus, alter eſt lato uentre. Veſpa, quæ ſimilitudinẽ habet apis, neq; ſocia eſt operi, & nocere ſolet morſu, quã apes à ſe ſecernũt. Eæ differunt inter ſe, quæ feræ, & cicures ſunt. Nunc feras dico, quæ in ſylueſtribus locis paſcitant: cicures, quæ in cultis. Syluestres minores ſunt magnitudine, & piloſæ, ſed opifices magis. In emendo emptorem uidere oportet uideant, an ſint ægræ. Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ, & ſi opus, quod faciunt, eſt æquabile, ac leue. Minus ualentium ſigna, ſi ſint piloſæ, & horridæ, ut pulueruientæ, niſi opificij eas urget tempus. Tum enim propter laborem aſperantur, & maceſcunt. Si transferendæ ſunt alui in aliũ locum, id facere diligenter oportet, & tempora, quibus id potiſsimum facias animaduertendum, & loca, quò transferas, idonea prouidendum. Tempora, ut uerno potius quàm hyberno, quòd hyeme difficulter conſueſcunt, quò ſunt translatæ manere, itaque fugiunt plerunq;. Si è bono loco tranſtuleris eò, ubi idonea pabulatio non eſt, fugitiuæ fiunt. Nec ſi ex aluo in aluum in eodẽ loco traijcias, negligenter faciendum. Sed & aluus in quam tranſituræ ſunt apes, apiaſtro perfricanda, quòd illicium hoc illis, & faui melliti intus ponendi, à faucibus non longe, ne cum animaduerterint aut inopiam eſcæ habuiſſe dicantur, aut cũ ſunt apes morbidæ propter primores uernos paſtus, qui ex floribus nucis græcæ, & cornu fiunt, cæliacas fieri, atq; urina pota refici.   De his propolim uocant, è quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum maxime æſtate. Quam rem etiam nomine eodem medici utuntur in emplaſtris. Propter quam rem etiam carius in ſacra uia, quàm mel uenit. Erythacen uocant, quo fauos extremos inter ſe conglutinant, quod eſt aliud melius propoli, itaq; in hoc uim eſſe illiciendi. Quo circa examen ubi uolunt conſidere, eum ramum, aliam ue quam rem obliniunt hoc, admiſto apiaſtro. Fauus eſt, quem fingunt multicauatum è cera, cum ſingula caua ſena latera habeant, quot ſingulis pedes dedit natura. Neq; quæ afferuntur ad quatuor res faciendas propolim, erythacen, fauum, mel, ex iiſdem omnibus rebus carpere dicuntur ſimplex miniſteriũ, quod è malo punico, & aſparago cibum carpant ſolum, ex olea arbore ceram, è fico mel, ſed non bonum. Duplex miniſterium præberi, ut è faba, apiaſtro, cucurbita, braſsica ceram, & cibum. Nec non aliter duplex, quod fit è malo, & piro ſylueſtri, ceram, & mel. Item aliter duplex, quòd è papauere ceram, & mel. Triplex miniſterium quoque fieri uti ex nuce græca & è lapſana, cibum,

mel, ceram. Itē ex alijs floribus ita carpere, ut alia ad ſingulas res ſumāt, alia ad plures. Nec non etiam aliud diſcrimen ſequantur in carptura, aut eas ſequatur, ut in melle, quod ex alia re faciunt liquidum mel, ut ex ſiſeris flore, ex alia contra, ſpiſſum, ut è rore marino. Sic ex alia re, ut è fico mel inſuaue, è cythiſo bonum, è thymo optimum. Cibi pars quoque potio, & ea bis aqua liquida, unde bibant, eſſe oportet, eamq; propinquam, quæ præterfluat, aut in aliquem locum influat, ita ut ne altitudine deſcendat duos, aut tres digitos, in qua aqua iaceant teſtæ, aut lapilli, ita ut extent paulum, ubi aſsidere, & bibere poſsint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua ſit pura, quod ad mellificium bonum uehementer prodeſt. Quod non omnis tempeſtas ad paſtum prodire longius patitur, præparandus his cibus, ne tum melle ſolo cogantur uiuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congijs ſex, quas coctas in offas propè apponunt. Alij aquam mulſam in uaſculis propè ut ſit curant. In quam addunt lanam purpuream, per quam ſugant uno tenore, ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula uaſa ponunt ad aluos ſingulas, & hac ſupplentur. Alij ficum, & unam paſſam cum pinſerūt, affundunt ſapa, atque ex eo factas offas apponunt. Id tempeſtatibus, & hyeme cum in pabulum procedere non poſſunt. Cum examen exiturum eſt, quod fieri ſolet, cum adnatæ proſpere ſunt multæ, ac progeniem ueteres emittere uolunt in coloniam, ut olim crebro Sabini factitarunt propter multitudinem liberorum, duo ſolent præire ſigna. Vnum, quod ſuperioribus diebus maxime ueſpertinis multæ ante foramen (ut uuæ) aliæ ex alijs pendent conglobatæ. Alterum, quod cum iam euolaturæ ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant uehementer, perinde ut milites faciunt, cum caſtra mouent, quæ primo tum exierunt in conſpectu uolitant, reliquas quæ non dum congregatæ ſunt expectantes, dum conueniant. Cum à mellario id feciſſe ſunt animaduerſæ, iaciundo in eas puluerem, & circum tinniendo ære, perterritas quò uoluerit perducet. Non longe inde ramum, uel quid aliud oblinunt erithace, atque apiaſtro, cæteriſq; rebus, quibus delectantur. Vbi conſederint, afferunt aluum propè eiſdem illicijs illitam intus, & propè appoſita, fumo leui circumeundo cogunt eas intrare. ut in nouam coloniam cum introierint, permaneant adeo libenter, ut etiam ſi proximam poſueris illam aluum, unde exierunt, tamen nouo domicilio potius ſint contentæ. Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, quoniam dixi, nunc iam cuius cauſa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum ſignum ſumunt ex ipſis, cum plenas aluos habent, & cum illos geminauerint, ex apibus

conjectu-

coniecturam capiunt ſi intus faciunt bombum, & cum introeunt, ac foras, trepidant, & ſi opercula alui cum remota ſint, fauorum foramina obducta uidentur mellis membranis. Cum ſint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quod ſi omne eximas, fore ut diſcedant. Alij hoc plus relinquunt, quàm dixi, ut in aratis qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex interuallis, ſic in aluis, ſi non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his aſsiduas habeas apes, & magis fructuoſas. Eximendorum fauorum primum tempus eſſe putant uergiliarum exortu. Secundum æſtate exacta, antè quàm totus exoriatur arcturus. Tertium poſt uergiliarum occaſum, & ita ſi fœcũda ſit aluus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. ſi uero aluus non ſit fertilis ubi quid eximatur, exemptio cum eſt maior, neque uniuerſam, neque palàm facere oportet, ne deficiant animum fauorum, qui eximuntur, ſi qua pars mellis nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præſecatur. Prouidendum ne infirmiores à ualentioribus opprimantur. Eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores ſecretas ſubijciunt ſub alterum regem. Quæ crebrius inter ſe pugnabunt, aſpergi eas oportet aqua mulſa. Quo facto, non modo deſiſtunt pugna, ſed etiam conferciunt ſe lingentes, eo magis ſi mulſo ſunt aſperſæ, quo propter odorem auidius applicant ſe, atque obſtupeſcũt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac ſubſidit aliqua pars, ſuffumigandum, & propè fumus apponendus bene olentium herbarum, maxime apiaſtri, & thymi. Prouidendum uehementer ne propter æſtum, aut propter frigus diſpereant. Siquando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſæ, aut frigore ſubito antè quàm ipſæ prouiderint (id ferè quod accidit raro, ut decipiantur) & imbris guttis uberius offenſæ iacent proſtratæ, & afflictæ, colligendum eas in uas aliquod, & reponendum in tecto, ac prono ad meridiem quammaxime tempeſtate bona, & uas ipſum cinere facto è ficulneis lignis infricandum paulo plus caldo quàm tepidore. Deinde concutiendum leuiter, ut manu non tangas, & ponendæ in ſole. Quæ enim ſic concinnatæ concaluerunt, reſtituunt ſe, ac reuiuiſcunt, ut ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciundum ſecundum aluos, ut reconcinnatæ ad ſuum quæque opus, & domicilium redeant.

XVII.

INTEREA redit ad nos Pauo, & ſi uultis, inquit, anchoras tollere, latis tabulis ſortitio ſit tribuum, ac cœpti ſunt à præcone renunciari, quem quæq; tribus fecerint ædilẽ. Appius cõfeſtim ſurgit, ut ibidẽ candidato ſuo

gratularetur, ac deſcenderet in hortos. Merula, Tertium actum de paſtionibus uillaticis poſtea, inquit, tibi reddam Axi. Conſurgentibus illis, Axius mihi, reſpectantibus nobis, quod & candidatum noſtrum uenturum ſciebamus, Non labores, inquit, hoc loco diſceßiſſe Merulā. Reliqua enim ferè mihi ſunt nota. Quod cum piſcinarum genera ſint duo, dulcium, & ſalſarum: alterum apud plebem, & ſine fructu, ubi lymphæ aquam piſcinis noſtris uillaticis miniſtrant. Illæ autem maritimæ piſcinæ nobilium quibus Neptunus, ut aquam, ſic & piſces miniſtrat, magis ad oculos pertinent, quâm ad ueſicam, & potius marſupium domini exinaniunt, quàm replent. Primum enim ædificantur magno, ſecundo implentur magno, tertio aluntur magno. C. Hirrius circum piſcinas ſuas, ex ædificijs duodena millia ſextertia capiebat. Eam omnem mercedem eſcis, quas dabat piſcibus, conſumebat. Non mirum. Vno tempore enim memini hunc Cæſari ſex millia murenarum mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinē quadragies ſextertio uillam ueniſſe. Quare noſtra piſcina ac mediterranea plebeia recte dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim noſtrum non una contentus eſt hac piſcina? Quis contra, maritimas non ex piſcinis ſingulis plures coniunctas habet? Nam ut Pauſias, & cæteri pictores eiuſdem generis, loculatas magnas habent arculas, ubi diuerſi colores ſint diſcreti, ſic hi loculatas habent piſcinas, ubi diſpares diſcluſos habeant piſces, quos perinde ut ſacri ſint, ac ſanctiores quàm illi in Lydia, quos ſacrificanti tibi Varro ad tibicinem græcum gregatim ueniſſe dicebas ad extremum littus, atque aram, quod eos capere auderet nemo, cum eodem tempore inſulas ludinorum ibi corroſas uidiſſes. Sic hos piſces nemo cocus in ius uocare audet. Quintus Hortenſius familiaris noſter, cum piſcinas haberet magna pecunia ædificatas ad Baulos, ita ſæpe cum eo ad uillam fui, ut illum ſciam ſemper in cœnam piſces puteolos mittere emptum ſolitum. Neq; ſatis erat eum non paſci piſcinis, niſi eos ipſe paſceret ultro. Ac maiorem curam ſibi haberet, ne eius eſurirent mulli, quàm ego habeo, ne mei in Roſca eſuriant aſini, & quidem utraque re, & cibo, & potione, cum non paulo ſumptuoſius, quàm ego his miniſtret uictum. Ego enim uno ſeruulo, ordeo non multo, aqua domeſtica, meos multinumos alo aſinos. Hortenſius primum qui miniſtrarent piſcatores habebat complures, qui piſciculos minutos aggerebant frequenter, ut à maioribus abſumerentur. Præterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia conijciebat, cum mare turbaretur, uti per tempeſtatem ſuis piſcibus è macello cætariorum uti è mari obſonium præberet, cum neq; euerriculo illi in littus educere poſſent uiuam ſaginam plebeiæ cœnæ piſces. Celerius uoluntate

tate

tate Hortenſij ex equili educeres rhedarios, ut tibi haberes, mulos, quàm è piſcina barbatum mullum. At, inquit, ille, Non minor cura eius erat de ægrotis piſcibus, quàm de minus ualentibus ſeruis. Itaque minus labo/
rabat, ne ſeruus æger, quàm aquam frigidam biberent ſui piſces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullũ, & piſcinas eius deſpiciebat, quod æſtiuaria idonea non haberet, ac in reſidem aquam, & locis peſtilentibus habitarent piſces eius. Cõtra ad Neapolim L. Lucullus, poſteaquam per/
fodiſſet montem, ac maritima flumina immiſiſſet in piſcinas, quæ recipro
cæ fluerent, ipſe Neptuno non cederet de piſcatu, factum eſſe enim ut ama/
tos piſces ſuos uideatur propter æſtus eduxiſſe in loca frigidiora, ut Appu/
li ſolent pecuarij facere, quod propter calores in montes ſabinos pecus du
cunt. In Baiano autẽ tanta ardebat cura, ut architecto permiſerit, ut ſuam pecuniam conſumeret, dummodo perduceret ſpecus è piſcinis in mare, ob/
iectaculo quo æſtus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam in/
troire, ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas. Nos hæc. At ſtrepitus à dextra, & eccum rectà candidatus noſter deſignatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in capitolium proſequimur, ille inde eun/
do ſuam domum, nos noſtram. Opinionis noſtræ ſermonẽ de paſtione ul/
latica ſummatim hunc, quem expoſui, habeto.

FINIS.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

SAEPENVMERO ciuitatis noſtræ principes audio culpantes modo agrorum infœcũditatem, modo cœli per multa iam tempora noxiam frugibus intemperiem, quoſdam etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigantes, quod exiſtiment ubertate nimia prioris æui defatigatum, & effœtum ſolũ nequire priſtina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas ego cauſas Publi Siluine procul à ueritate abeſſe certum habeo, quod neq; fas eſt exiſtimare humi naturam, quam primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donauit, quaſi quodam morbo ſterilitate affectam, neq; prudentis eſt credere tellurem, quæ diuinam, & æternam iuuentam ſortita cõmunis omniũ parens dicta ſit, quia & cuncta peperit ſemper, & deinceps paritura ſit, uelut hominem cõſenuiſſe. Nec poſthæc reor intemperantia cœli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere uitio, qui rem ruſticam peſſimo cuiq; ſeruorum uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maiorum noſtrorum optimus quiſq; optime tractauerit. Atqui ego ſatis mirari non poſſum, quid ita dicendi cupidi ſeligant oratorem, cuius imitentur eloquentiam, menſurarum, & numerorum modum rimantes, placitæ diſciplinæ conſectentur magiſtrum uocis, & cantus modulatorem, nec minus corporis geſticulatorem ſcrupuloſiſſimæ requirant ſaltationis, ac muſicæ rationis ſtudioſi. Iamq; qui ædificare uelint, fabros, & architectos aduocent, qui nauigia mari concredere, gubernandi peritos, qui bella moliri, armorum, & militiæ gnaros, &, ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere uelit, conſultiſſimum rectorem adhibeat. Denique animi ſibi quiſque formatorem, præceptoremq; uirtutis è cœtu ſapientium arceſſat. Sola res ruſtica, quæ ſine dubitatione proxima, & quaſi conſanguinea ſapientiæ eſt, tam diſcentibus egeat, quàm magiſtris. Adhuc enim ſcholas Rhetorum, & (ut dixi) geometrarum, muſicorumq;, uel quod magis mirandum eſt, contemptiſſimorum uitiorũ officinas guloſius condiendi cibos, & luxurioſius fercula ſtruendi, capitumq;, & capillorum concinnatores non ſolum eſſe audiui, ſed & ipſe uidi. Agricolationis neq; doctores qui ſe profiterentur, neq; diſcipulos cognoui. Cum etiã ſi prædictarum artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen ſicut apud priſcos florere poſſet reſp.

ſit reſp. Nam ſine ludicris artibus, atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuere, futuræq́; ſunt urbes. At ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt, quo magis prodigij ſimile eſt, quod accidit, ut res corporibus noſtris, uitæq́; utilitati maxime conueniens minimam uſque in hoc tempus conſumationem haberet, idq́; ſperneretur genus amplificandi, retinendiq́; patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuerſa, & quaſi repugnantia diſſident à iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine, & cladibus alienis affert. An bellum peroſis, maris, & negotiationis alea ſit optabilior, ut rupto naturæ fœdere, terreſtre animal homo, uentorum, & maris obiectus iræ, ſe fluctibus audeat credere, ſemperq́; ritu uolucrum, longinqui litoris peregrinus, ignotum pererret orbem: An fœneratio probabilior ſit etiam his inuiſa, quibus ſuccurrere uidetur: Sed ne caninum quidem (ſicut dixere ueteres) ſtudium præſtantius locupletiſſimum quenque adlatrandi, & contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis etiam conceſſum intra mœnia, & in ipſo foro latrociniũ: An honeſtius duxerim mercenarij ſalutatoris mendaciſſimum aucupium circumuolitantis limina potentiorum, ſomnumq́; regis ſui rumoribus augurantis, neque enim roganti quid agatur intus, reſpondere ſerui dignantur. An putem fortunatus à cathenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſera foribus ingratis adiacere, miſerrimoq́; famulatu perdedecus, faſcium decus, & imperium profuſo tamen patrimonio mercari: Nam nec gratuitæ ſeruituti, ſed donis rependitur honor, quæ ſi & ipſa, & eorum ſimilia bonis fugienda ſunt, ſupereſt (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta ſi uel temere ab indoctis, dum tamen agrorum poſſeſſoribus, antiquo more adminiſtrarentur, minus iacturæ paterentur res ruſticæ. Nam induſtria dominorum cum ignorantiæ detrimentis multa penſaret. Nec quorum commodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij ſui conſpici, eóque diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerent. Nunc & ipſi prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritiſſimum uillicum facere, uel ſi neſcium, certe uigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundum locuples mercatus eſt, è turba pediſequorum, lecticariorumq́; defectiſſimum annis, & uiribus in agrum relegat (cum iſtud opus non ſolum ſcientiam, ſed & uiridem ætatem cum robore corporis ad labores ſufferendos deſyderet) ſiue mediarum facultatum dominus ex mercenarijs aliquem iam recuſantem quotidianum illud tributum, qui uectigalis eſſe non poſſit.

ignarum rei, cui præfuturus eſt, magiſtrum fieri iubet. Quæ cum animaduertam ſæpe mecum retractans, ac recogitans, quàm turpi conſenſu deſerta exoleuerit diſciplina ruris, uereor, ne flagitioſa, & quodammodo pudenda, aut inhoneſta uideatur ingenuis. Verum cum plurimis monimentis ſcriptorum admonear apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam ruſticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obſeßi conſulis, & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad dictaturam uenerit. ac rurſus faſcibus depoſitis, quos feſtinantius uictor reddiderat, quàm ſumpſerat imperator, ad eoſdē iuuencos, & quatuor iugerum auitum hæredìolum redierit. Itemq́; C. Fabritius, & Curius Dentatus. alter Pyrrho finibus Italiæ pulſo, domitis alter Sabinis, accepta quæ uiritim diuidebantur captiui agri, ſeptem iugera, non minus induſtrie coluerit, quàm fortiter armis quæſierat. Et ne ſingulos intempeſtiue nunc perſequar, cum tot alios Romani generis intuear memorabiles duces hoc ſemper duplici ſtudio floruiſſe, uel defendendi, uel colendi, patrios, quæſitos'ue fines) intelligo luxuriæ, & delitijs noſtris priſtinū morem, uirilemq́; uitam diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro iam temporibus auorum conqueſtus eſt) patres familiæ falce, & aratro relictis intra murum correpſimus, & in circis potius, ac theatris, quàm in ſegetibus, & uinetis manus mouemus. attonitiq́; miramur geſtus effœminatorum, quod à natura ſexum uiris denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantq́; oculos ſpectantium. Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem laconicis excoquimus, & exucto ſudore ſitim quærimus, noctéſque libidinibus, & ebrietatibus, dies ludo, uel ſomno conſumimus. Ac noſmetipſos ducimus fortunatos, quod nec orientem ſolem uidemus, nec occidentem: itaque iſtam uitam ſocordem perſequitur ualetudo. Nam ſic iuuenum corpora fluxa, & reſoluta ſunt, ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Romuli proles aßiduis uenatibus, nec minus agreſtibus operibus exercitata, firmißimis præualuit corporibus, ac militiam belli, cum res poſtulauit, facile ſuſtinuit durata pacis laboribus, ſemperq́; ruſticam plebem præpoſuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra conſepta morarentur, quàm qui foris terram molirentur, ignauiores habitos, ſic eos, qui ſub umbra ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur, quàm qui rura colerent, adminiſtrarent'ue opera colonorum ſegniores uiſos. Nundinarum etiam conuentus manifeſtū eſt propterea uſurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis adminiſtrarentur ruſticæ. illis enim temporibus (ut antè iam diximus) proceres ciuitatis in agris morabantur, & cum conſilium publicum deſyderabatur, à uillis arceſſebantur in ſenatum. ex quo qui eos euocabant,

euocabant, uiatores nominati ſunt. isq; mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo colendorum agrorum ſtudio, ueteres illi Sabini Quirites, atauiq; Romani, quanquam inter ferrum, & ignes, hoſticisq; incurſionibus uaſtatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem ſuam docuerant, ibi nunc ad haſtam locamus, ut nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus. & uindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus beticis, gallicisq;. Nec mirum cum ſit publice concepta, & confirmata iam uulgaris exiſtimatio rem ruſticam ſordidum opus, & id eſſe negotium, quod nullius egeat magiſterio præceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quaſi quandam uaſtitatem corporis, aut partium eius uelut ſingulorum membrorum numerū recenſeo, uereor, ne ſupremus antè me dies occupet, quàm uniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere. Nam qui ſe in hac ſcientia perfectum uolet profiteri, ſit oportet rerum naturæ ſagaciſſimus, declinationum mundi non ignarus, ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat, quid repugnet, ſyderum ortus, & occaſus memoria repetat, ne imbribus, uentisq; imminentibus opera inchoet, laboremq; fruſtretur. Cœli, & anni præſentis mores intueatur. neque enim ſemper eundem uelut ex præſcripto habitum gerunt, nec omnibus annis eodem uultu uenit æſtas, aut hyems, nec pluuium ſemper eſt uer, aut humidus autumnus. Quæ prænoſcere ſine lumine animi, & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non quẽquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ uarietas, & cuiuſque ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat paucorum eſt diſcernere. Contemplatio uero cunctarum in ea diſciplina partium quando cuique cõtingit, ut & ſegetum, arationumq; perciperet uſum, & uarias, diſſimillimasq; terrarum ſpecies pernoſceret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atque in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, eſt laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius reſpondet, quibuſdam (ſicut in Africa Numidia putres arenæ fœcunditate uel robuſtiſſimum ſolum uincunt. In Aſia, Myſiáque denſa, & glutinoſa terra maxime exuberat, atque in his ipſis habere cognitum quid recuſet collis, quid campeſtris poſitio, quid cultus, quid ſylueſter ager, qui humidus, & graminoſus, quid ſiccus, & ſpurcus, ratione quoque diſpicere, & in arboribus, uinetisq;, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conſeruandisq;, quoniam & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatiõe paſtoralis ſcientia. nec ea tamen ſimplex. Quippe aliud

exigit equinum, atq; aliud bubulũ armentũ, aliud pecus ouillum. & in eo ipſo diſsimilem rationẽ poſtulat tarentinum, atque hirtũ, aliud caprinum. & id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, al ter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris uero, & ſubulci diuerſa profeſsio, diuerſæ paſtiones, nec eundẽ glabræ ſues, denſæ'q;, cœli ſtatum, nec candẽ, educationem, cultum'ue quærunt. Et ut à pecoribus recedam quorum in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum: tot putationum, tot pomorum, holerum'q; cultus exerceret: tot generibus ficorum, ſic ut roſarijs impenderet curam, cum à pleriſq; etiam maiora negligantur: quanquam & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt. Nam prata, & ſalicta, geniſtæ'q; & arundines quamuis tenuem nihilo minus aliquam deſyderant induſtriam. Poſt hanc tam multarum, tam'q; multiplicium rerum prædicationem non me præterit, ſi quem deſyderamus agricolam, quem'q; deſcribimus, exegero à particibus agreſtium operum tardatum iri ſtudia diſcentiũ, qui tam uariæ, tam'q; uaſtæ ſcientiæ deſperatione conterriti nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffidunt. Veruntamen quod in oratore iam M. Tullius rectiſsime dixit, par eſt eos, qui generi humano res utiliſsimas conquirere, & perpenſas, exploratáſque memoriæ tradere concupierint, cuncta tentare. Nec ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium, & inertiam deuolui, ſed quod ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summum enim culmen affectantes ſatis honeſte uel in ſecundo faſtigio conſpiciemur. An latiæ muſæ non ſolos adytis ſuis Accium, & Virgilium recepere, ſed eorum & proximis, & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec Brutum, aut Cœlium, Pollionem'ue cum Meſſala, & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonantibus Demoſtheni, Platoni'q;. nec parens eloquentiæ deus ille Mæonius uaſtiſsimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula uidemus laborem ſuum deſtituiſſe, qui Protogonem, Apellem'q; cum Parrhaſio mirati ſunt. Nec pulchritudine Iouis olympij, Mineruæ'q; phidiacæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quouſque progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio, ueneratio'q;, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc quod ille, quem nos perfectum eſſe uolumus agricolam, ſiquidem artis conſumatæ non ſit, nec in uniuerſa rerum natura ſagacitatem Democriti.

criti, uel Pythagoræ non fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorum, uentorumq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctrinam Chironis, ac Melampodis, & in agrorum, ſoliq; molitione Triptolemi, aut Ariſtæi prudentiam, multum tamen profecerit, ſi uſu Tremellios, Saſernasq;, & Stolones noſtros æquauerit. Poteſt enim nec ſubtiliſsima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nam illud procul uero eſt, quod plerique crediderunt, facillimam eſſe, nec ullius acuminis ruſticationem. De cuius uniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere, quandoquidem cunctæ partes eius deſtinatis aliquot uoluminibus explicandæ ſunt, quas ordine ſuo tunc demum perſequar, cum præfatus fuero quæ reor ad uniuerſam diſciplinam maxime pertinere.

Præcepta, quæ ſequantur qui ruſticari uelint. Cap. I.

QVI STVDIVM agricolationi dederit, antiquiſsima ſciat hæc ſibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendendi, uoluntatem agendi. Nam is demum cultiſsimum rus habebit (ut ait Tremellius) qui & colere ſciet, & poterit, & uolet, neq; enim ſcire, aut uelle, cuiquam ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt opera. Nec rurſus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit ſine arte, quia caput eſt in omni negotio noſſe quid agendum ſit, maximeq; in agricultura, in qua uoluntas, facultasq; citra ſcientiam ſæpe magnam dominis afferunt iacturam, cum imprudenter facta opera fruſtrantur impenſas. Itaque diligens paterfamiliâs, cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationem rei familiaris augendæ, maxime curabit, ut ætatis ſuæ prudentiſsimos agricolas de quaq; re cõſulat, & cõmentarios antiquorũ ſedulo ſcrutetur, atq; æſtimet qd eorũ quiſq; ſenſerit, quid præceperit. An uniuerſa, quæ maiores prodiderũt, huius temporis culturæ reſpondeant, an aliqua diſſonent. Multos enim iam memorabiles autores cõperi perſuaſum habere longo æui ſitu qualitatẽ cœli, ſtatũq; mutari, eorumq; conſultiſsimum aſtrologiæ profeſſorem Hipparchum prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerentur. idq; etiam non ſpernendus autor rei ruſticæ Saſerna uidetur adcredidiſſe. Nam eo libro, quem de agricultura ſcriptum reliquit, mutatum cœli ſtatum ſic colligit, quod quæ regiones antea propter hyemis aſsiduã uiolentiam nullam ſtirpem uitis, aut oleæ depoſitam cuſtodire potuerint, nunc mitigato iam, & intepeſcente priſtino frigore largiſsimis oliuitatibus, liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc ſiue falſa, ſeu uera ratio eſt, literis aſtrologiæ concedatur. Cætera non diſsimulanda erunt agrorum cultori præcepta ruſticationis,

quæ cum plurima tradiderint Pœni ex Africa ſcriptores, multa tamen ab his falsò prodita coarguunt noſtri coloni, ſicut Tremelius, qui querens id ipſum tamen excuſat, quod Italiæ, & Africæ ſolum, cœlumq; diuerſæ naturæ nequeat eoſdem prouentus habere. Quæcũq; ſunt autem, quæ propter diſciplinam ruris noſtrorum temporum cum priſcis diſcrepet, non deterrere debent à lectione diſcentem. Nam multo plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda ſint, quàm quæ repudianda. Magna porrò & græcorum turba eſt de ruſticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates non minimum profeßioni noſtræ contulit Heſiodus bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti ſapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon. Tarentinus Architas, Peripatetici magiſter, ac diſcipulus Ariſtoteles cum Theophraſto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſunt Hieron, & Epicharmus diſcipulus, Philometor, & Attalus. Athenæ uero ſcriptorum frequentiam pepererunt, è queis probatißimi autores Chæreas, Ariſtandros, Amphilochus, Euphron, Chreſtus Euphronis, non, ut multi putant, Amphipolites. qui & ipſe laudabilis habetur agricola, ſed indigena ſoli attici. Inſulæ quoq; curam iſtam celebrauerunt, ut teſtis eſt Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thaſij. Vnius quoq; de ſeptẽ Biantis illius populares Mænander, & Diodorus in primis ſibi uendicauerunt agricolationis prudentiam. Nec his ceſſere Mileſij Bacchius, & Mnaſſeas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion colophonius, Hegeſias maronites. Nam quidem Diophanes bithynius uticenſem totum Dionyſium Pœni Magonis interpretem per multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod ſtipendium noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras. Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationem Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis autoribus græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam latinæ loqui primus inſtituit. Poſt hunc duos Saſernas patrem, & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit, mox Virgilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij. Veruntamen, ut Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maxime ueneremur. Nam huius octo, & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuscõſulto in latinũ

ſermonem:

ſermonem conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudem meruerunt noſtrorum temporum uiri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinque libris complexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit. Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorum de uineis Iulius Græcinus compoſita facetius, & eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius, quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſilium. nec tamen ſic mente diſpoſitus uelut ſummam totius rei ſententijs eorum conſecuturus, quippe eiuſmodi ſcriptorum monimenta magis inſtruunt, quàm faciunt artificem. Vſus, & experientia dominantur in artibus. neque eſt ulla diſciplina, in qua non peccando diſcatur, nam ubi quid perperam adminiſtratum ceſſerit improſpere, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectam uiam docentis magiſterium. Quare noſtra præcepta non conſumare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt. nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus, niſi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cum alijs. Ac ne iſta quidem præſidia, ut diximus, non aſsiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollent, quantum uel una præſentia domini. quæ niſi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cum abeſt imperator, cuncta ceſſant officia. maximeq; reor hoc ſignificantem pœnum Magonem ſuorum ſcriptorum primordium talibus auſpicatum ſententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm ruſticum larem colere. cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, ruſtico prædio non erit opus. quod ego præceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniam pleroſq; noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commodiſsimum eſſe putem, quo ut occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longinqua ne dicam tranſmarina rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt uiui cedunt ſeruis ſuis, quoniam quidem & illi tam longa dominorum diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia, quæ commiſerunt, ſub expectatione ſucceſſorum rapinis magis, quàm culturæ ſtudent.

Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur. II.

CENSEO *igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius ſe uenturum, quàm ſit uenturus, denũciet. Sub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uero da*

bitur occaſionis ruri moretur, quæ non ſit mora ſegnis, nec umbratilis. nam diligentem patremfamiliâs decet agri ſui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quo prudentius naturam ſoli ſiue in frondibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus contempletur. nec ignoret quicquid in eo recte fieri poterit. nam illud uetus eſt, & Catonis, agrum peßime multari, cuius dominus, quid in eo faciendum ſit, non docet, ſed audit uillicum. quapropter uel à maioribus traditum poßidenti, uel empturo fundum præcipua cura ſit ſcire, quod maxime regionis genus probetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quod ſi uoto fortuna ſubſcripſerit, agrum habebimus ſalubri cœlo, uberi gleba, parte campeſtri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq́;, alijs cultis, atq; alijs ſyluestribus, & aſperis. nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quod merces inuehi poßint. Campus in prata, & arua, ſalictaq́;, & arundineta digeſtus, ædificio ſubiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut ſolis ſegetibus ſeruiant, quæ tamen modice ſiccis, ac pinguibus campis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoq́; etiam celſiores agri frumentarij planicies habere, & quammolliſsime deuexi, ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitioni. alij deinde colles oliuetis, uinetisq́;, & earum futuris pedamentis ueſtiantur. materiam, lapidemq́;, ſi neceßitas ædificandi coēgerit, nec minus pecudibus paſcua præbere poßint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & ſalicta, uiuæ aquæ ſalientes demittant. nec abſint greges armentorum, cæterorumq́; quadrupedum culta & dumeta paſcentium. ſed hæc poſitio, quam deſyderamus, difficilis, & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non pauciſsima.

Quæ præcipue reſpiciendo agro, ante quàm ematur, notanda ſunt. III.

PORCIVS *quidem Cato cenſebat in emendo, inſpiciendoq́; agro præcipue duo eſſe conſyderanda. ſalubritatem cœli, & ubertatem loci, quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente eſſe captum, atque eum ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli. nec rurſus peſtilenti quamuis feraciſsimo, pinguiq́; agro dominum ad fructus peruenire. Nam ubi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuum, ſed & uitam colonorum eſſe dubiam, uel potius mortem quæſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter commodum. primum, quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius commeaturus ſit*

rus ſit, ſi uexationem uiæ non reformidet, deinde ad uehenda, & exportanda utenſilia, quæ res frugibus conditis auget precium, & minuit impenſas rerum inuectarum, quia minoris apponentur eò, quò facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiam paruo uehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quàm tueri propria. Seruos quoque, qui ſecuturi patremfamiliâs ſint, non ægre iter pedibus ingredi. de bonitate aquæ ita omnibus clarum eſt, ut pluribus non ſit diſſerendum. Quis enim dubitet eam maxime probatam haberi, ſine qua nemo noſtrum uel proſpere, uel aduerſæ ualetudinis uitam proroget: de uicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnunquam mors, aliæq; nobiſcum diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam, qui tamen multum uidentur errare. nam quemadmodum ſapientis eſt fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt ipſum ſibi malam facere fortunam, quod facit, qui nequam uicinum ſuis numis parat. cum à primis cunabulis (ſi modo liberis parentibus eſt oriundus) audiſſe potuerit

μὴ δ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolum de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtræ familiaris. adeo quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum ſedes ſuas profugerint, niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes uniuerſas petiſſe relicto patrio ſolo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoque, nec minus Siculos, &, ut primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoque memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipſa Heſperia deteſtabiles fuiſſe uicinos, niſi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis eſſe conterminus. aut Auentini montis incola, Palatinis ullum gaudium finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim præteritorum, quàm præſentium meminiſſe, ne uicinum meũ nominem, qui nec arborem prolixiorem ſtare noſtræ regionis, nec inuiolatum ſeminariũ, nec pedamenti quicquam adnexum uineæ, nec etiam pecudes negligentius paſci ſinit. Iure igitur (quantum mea fert opinio) M. Porcius talem peſtem uitare cenſuit. Et in primis futurum agricolam præmonuit, ne ſua ſponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus, quod ſapiens unus de ſeptem in perpetuum poſteritati pronunciauit μέτρον ἄριστον. *Adhibendum modum, menſuramq; rebus, idq; ut non ſolum aliud acturis, ſed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorum patiatur, emere uelit. nam huc pertinet præclara noſtri poëtæ ſententia.*

Laudato

Laudato ingentia rura. Exiguum colito.

Quod uir eruditißimus (ut mea fert opinio) traditum uetus præceptum nu/ meris ſignauit. quippe acutißimam gentem Pœnos dixiſſe conuenit. Im/ becilliorem agrum, quàm agricolam eſſe debere, quoniam cum ſit collu/ ctandum cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quàm anguſtus eximie. Ideoq́; poſt reges exactos liciniana illa ſeptena iugera, quæ plebis tr. uiritim diui ſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent am/ plißima ueruacta. tanta quidem Curius dentatus, quem paulo antè retuli/ mus, proſpero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutẽ deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera ſupra conſularẽ, triumphalemq́; fortunam putauit eſſe. Repudiatoq́; publico munere populari, ac plebeia menſura contentus fuit. Mox etiam cum agrorum uaſtitatem uictoriæ no/ ſtræ, & internitiones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit, ſu pra quinquaginta iugera poſſediſſe. Suaq́; lege C. Licinius damnatus eſt, quod agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgaue/ rat, immodica poſſidendi libidine tranſcendiſſet. nec magis quia ſuper/ bum uidebatur tantum loci detinere, quàm quia flagitioſum quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo more ciuem Romanum ſupra uires patrimonij poßidendo deſerere. Modus ergo, qui in omnibus, etiam pa/ randis agris, adhibebitur. tantum enim obtinendum eſt, quanto eſt opus, ut emiſſe uideamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipſi, atque alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui poßident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, ſed proculcandos, & pecudibus uaſtandos, ac populãdos feris derelinquunt, aut occupatos nexu crurum, & ergaſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuique moderata uoluntas, facultasq́;. Neque enim ſatis eſt, ut iam prius dixi, poßidere uelle, ſi cole/ re non poßis.

De ſalubritate regionum. IIII.

SEQVITVR *deinceps cæſonianum præceptum, quo fertur uſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendum ſæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inſpectione neq́; uitia, neque uirtutes abditas oſten/ dit, quæ mox retractãtibus facilius apparent. Inſpectionis quoq́; uelut for/ mula nobis à maioribus tradita eſt. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualita te dicemus ſuo loco, cũ de generibus terræ diſſeremus. In uniuerſum tamẽ quaſi teſtificandũ, atq́; ſæpius prædicandũ habeo. quod primo iam punico bello dux inclitißimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur, fundũ, ſicu*

tine

ti nec fœcũdiſsimi quidẽ ſoli,cũ ſit inſalubris,ita nec effœti,ſi uel ſaluberrimus ſit,parandũ quod Attilius ætatis ſuæ agricolis maiore cũ authoritate ſuadebat peritus uſu.Nam pupiniæ peſtilentis ſimul,& exilis agri cultorẽ fuiſse eum loquuntur hiſtoriæ.Quapropter cum ſit ſapientis non ubique emere,nec aut ubertatis illecebris,aut delitiarum concinnitate decipi, ſic uere induſtrij patriſſamiliàs eſt quicquid aut emerit,aut acceperit, facere fructuoſum,atque utile.quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt,quibus mitigetur peſtifera lues,& in exili terra cultoris prudentia,ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt.Hæc autem conſequemur,ſi ueriſsimo uati,uelut oraculo crediderimus dicenti.

Ventos,& uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit,ac patrios cultusq́; habitusq́; locorum.
Et quid quæq́; ferat regio,& quid quæq́; recuſet.

Nec contenti tamẽ authoritate, uel priorum uel præſentium colonorum noſtra prætermiſerimus exempla,nouaq́;,quæ temptauerimus, experimenta.Quod et ſi per partes nonnunquam damnoſum eſt, in ſumma tamen fit compendioſum,quod nullus ager ſine profectu colitur,ſimul attentando poſſeſſor efficit,ut in id formetur,quod maxime præſtare poſsit,ea res etiam feraciſsimos agros utiliores reddit. Itaque nuſquam experimentorum uarietas omittenda eſt.Longeq́; etiam in pingui ſolo magis audendum,quoniam nec laborem,nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniam refert qualis fundus,& quomodo colatur,tum uilla qualiter ædificetur,& quàm utiliter diſponatur.Multos enim deerraſſe,memoria prodidit ſicut præſtantiſsimos uiros. L. Lucullum,& Q. Scæuolam, quorum alter maiores,alter minus amplas,quàm poſtulauit modus agri, uillas extruxit,cum utrunque ſit contra rem familiarem. Diffuſiora enim conſepta non ſolum pluris ædificamus,ſed etiam impenſis maioribus tuemur, at minora cum ſunt,quàm poſtulat fundus,dilabitur fructus,nam & humidæ res,& ſiccæ,quas terra progenerat, facile uiciantur, ſi aut non ſunt, aut propter anguſtias,incommoda ſunt tecta,quibus inferantur. Pro portione etiam facultatum,quam optime paterfamiliâs debet habitare,ut & lubentius rus ueniat,& degat in eo.Iucundius utiq; uiro ſi etiam matrona comitabitur,cuius ut ſexus,ita animus eſt delicatior, quam ob rem amœnitate aliqua demerenda erit,quo patientius moretur cum uiro. Eleganter igitur ædificet agricola,nec ſit tamen ædificator,atq; areæ idem tantum complectatur,quod ait Cato,quantum ne uilla fundum quærat,né ue fundus uillam, cuius uniuerſum ſitum qualem oporteat eſſe, nunc explicabimus,quod inchoatur ædificium,ſicut ſalubri regione, ita ſaluber-

berrima parte regionis debet conſtitui, nam circunfuſus aër, atque corru-ptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarum. Sunt quædam loca, quæ ſolſtitijs minus concaleſcunt, ſed frigoribus hyemis intollerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepent hyeme, ſed æſtate ſæuiſsime candent, ut affirmant Euboicam Calcidem. Petatur igitur aër calore, & frigore temperatus, quem feré medius obtinet collis, quod neq; depreſſus hyeme pruinis torpet, aut torret æſtate uaporibus, neque elatus in ſumma montium perexiguis uentorum motibus, aut pluuijs omni tempore anni ſæuit. Hæc igitur eſt medij collis optima poſitio, loco tamen ipſo paululum intumeſcente, ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De Aqua. V.

SIT Autem uel intra uillam, uel extrinſecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ non ſit hauſtus profundi, nõ amari ſaporis, aut ſalſi, hæc quoq; ſi deficient, & ſpes arctior aquæ manantis coëgerit, uaſtæ ciſternæ hominibus, piſcinæq; pecoribus inſtruantur, colligendæ aquæ tandem pluuiali, quæ ſalubritati corporis eſt accommodatiſsima, ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in contectam ciſternam deducatur, huic proxima fluens aqua è montibus oriunda, ſi per ſaxa præceps deuoluitur, ut eſt in Guarceno Campaniæ. Tertium putealis, uel collina, uel quæ non infima ualle reperitur. Deterrima paluſtris, quæ pigro lapſu repit. Peſtilens, quæ in palude ſemper conſiſtit. Hic idem tamen humor quamuis nocentis naturæ, temporibus tamen hyemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cœleſtis aqua maxime ſalubris intelligitur, quod etiam uenenati liquoris eluit perniciem, ſed hanc potui probatiſsimam diximus. Cæterum ad æſtuũ temperandos calores, & amœnitatem locorum, plurimum conferunt ſalientes riui, quos (ſi conditio loci patietur) qualeſcunque, dummodo dulces, utiq; perducendos in uillam cenſeo. Sin ſummotus longius à collibus erit amnis & loci ſalubritas, editiorq; ſitus ripæ permittet ſuperponere uillam profluenti, cauendum tamen erit, ut à tergo potius, quàm præ ſe flumen habeat, & ut ædificij frons auerſa ſit ab infeſtis eius regionis uentis, & amiciſsimis aduerſa, cum pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent, quæ, niſi ui maiore inſpirantium uentorum ſubmoueantur, pecudibus, hominibuſq; conferunt peſtem. Optime autem ſalubribus, ut dixi, locis ad orientem, uel ad meridiem, grauibus ad ſeptentrionem

nem uilla conuertitur, eademq́; ſemper mare recte conſpicit, cum pulſatur ac fluctu reſpergitur, nunquam ex ripa, ſed paulum ſummota à littore. Nam præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus, nec paludem quidem uicinam eſſe oportet ædificijs, nec iunctam militarem uiam, quod illa caloribus noxium uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia. quæ in nos denſiſſimis examinibus inuolant. Tum etiam natricum, ſerpentiumq́; peſtes hyberna deſtitutas uligine, cœno, et fermentata colluuie uenenatas emittit, ex quibus ſæpe cotrahuntur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt, ſed & anni toto tempore ſitus, atq; humor inſtrumentũ ruſticum, ſuppellectilemq́; & inconditos, cõditoſq́; fructus corrumpit. Hæc autem prætereuntium uiatorum populationibus, & aſsiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familiarem, propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda, uillamq́; nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul, & editiore ſitu condere. ut frons eius ad orientem æquinoctialem directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatumq́; libramentum uentorum hyemalium, & æſtiuorum tenet, quantóq; fuerit ædificij ſolum pronius orienti, tanto & æſtate liberius capere perflatus, & hyemis procellis minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liqueſcant, quoniam ferè peſtilens habetur, quod eſt remotum, ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, quibus ſi caret nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas, & quodcunq; rubiginis, aut ſpurcitiæ reſedit, ſiccare, atq; detergere, hæc autem cum hominibus afferant perniciem, tũ & armentis, & uirentibus, eorumq́; fructibus. Sed quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſemper ab inferiore parte auſpicetur, quia cum ex depreſsiore loco fuerint orſa fundamenta, non ſolum ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebunt, ſed & pro fultura, et ſubſtructione fungentur, aduerſus ea, quæ mox ſi forte uillam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabuntur, quippe ab imo præſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum ſuperpoſita incumbent, at ſi ſumma pars cliui fundata, propria molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit rimoſumq́. Nam nouum cum ueteri adſtruitur, rimoſóq; recens, ædificiũ quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit, & quod prius extructum imminebit cedenti paulatim degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cum primum ſtatim fundamenta iaciuntur, euitandum eſt.

De poſitione uillæ. VI.

MODVS *autem, membrorumq́; numerus aptetur uniuerſo conſepto, & diuidatur in tres partes, urbanam, ruſticam, & fructuariam.*

Vrbana rurſus in hyberna, & æſtiua ſic digeratur, ut ſpectent hyemalis temporis cubicula brumalem orientem, cœnationes æquinoctialem occidentem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiem æquinoctialem, ſed cœnationes eiuſdem temporis proſpectent hybernum orientem. Balnearia occidenti æſtiuo aduertantur, ut ſint poſt meridiem, & uſque in ueſperum inluſtria. Ambulationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, ut & hyeme plurimum ſolis, & æſtate minimum recipiant. At in ruſtica parte magna & alta culina ponetur, ut & contignatio careat incendij periculo, & in ea commode familiares omni tempore anni morari queant. Optime ſolutis ſeruis cellæ meridiem æquinoctialem ſpectantes fient, uinctis quam ſaluberrimum ſubterraneũ ergaſtulum, plurimis ſitq; id anguſtis illuſtratũ feneſtris, atq; à terra ſic editis ne manu contingi poßint. Pecudibus fiant ſtabula, quæ neq; frigore, neq; calore infeſtentur, domitis armentis duplicia bubilia ſint, hyberna, atq; æſtiua. Cæteris autem pecoribus, quæ intra uillam eſſe conuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis circunſepta, ut illic per hyemem, hic per æſtatem ſine uiolentia ferarum conquieſcant. Sed omnia ſtabula ſic ordinentur, ne quis humor influere poßit, & ut quiſq; qui ibi conceptus fuerit, quam celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrumpantur, nec ungulæ pecudum. Lata bubilia eſſe oportebit pedes X. uel minime nouem, quæ menſura & ad procumbendum pecori, & iugario adcircumeundũ laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe præſepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum ſine incommodo ſtans ueſci poßit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, ut intrantium, exeuntiumq; conſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuam ob eaſdem cauſas, & is tamẽ uillicum obſeruet ex uicino. Sitq; utrique proximum horreum, quò conferatur omne ruſticum inſtrumentum, & intra id ipſum clauſus locus, quò ferramenta condantur. Bubulcis, paſtoribuſq; cellæ ponantur iuxta ſua pecora, ut ad eorum curam ſit oportunus excurſus. Omnes tamen quam proxime alter ab altero debent habitare, ne uillici diuerſas partes circumeuntis ſedulitas diſtendatur, & ut inter ſe diligentiæ, & negligentiæ cuiuſq; teſtes ſint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariam, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariáq;, & apothecas, & horrea, ut ex ijs, quæ ſunt in plano, cuſtodiam recipiant humidarum rerum tanquam uini, aut olei uenalium. Siccæ autem res congerantur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteráq; pabula, ſed granaria, ut dixi, ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirentur. Nam ea cœli poſitio maxime frigida, & minime humida eſt, quæ utraq; perennitatem conditis frumentis afferunt. Ea-

dem

dem ratio eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquiſq; immundicijs tetrum odorem ſpirantibus, nec minus à ciſternis, aquis ue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neq; me præterit ſedem frumentis optimam quibuſdam uideri horreum camera contectum, cuius ſolum terrenum prius, quàm conſternatur perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, uelut ſigninum opus pauiculis condenſatur. Tum deinde cum exaruit ſimili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcam miſtam calci, & arenæ ſuperſternuntur, & magna ui pauiculis inculcantur, atque expoliuntur, omneſq; parietum, & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis fibulantur. Nam ferè cum his partibus ædifitia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus. Sed & lacubus diſtinguntur granaria, ut ſeparatim quæque legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri uel ſi ea non ſunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata, frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & ſimilium animalium commodiſſime uidetur conditas fruges defendere, quæ niſi diligenter repoſitæ ſint, celeriter ab ijs conſumuntur. Sed id genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione uillæ, quamuis granum robuſtiſſimum corrumpit ſitu, qui ſi nullus adſit, poſſunt etiam de foſſa frumenta ſeruari, ſicut transmarinis quibuſdam prouincijs, ubi puteorum in modum, quos appellant Syros, exhauſta humus, editos à ſe fructus recipit. Sed nos in noſtris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam poſitionem penſilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietum probamus, quoniam (ut rettuli) ſic emunita ſola & latera horreorum prohibent curculion?, quod genus exitij cum incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in horreo uentilentur, & quaſi refrigerentur. Id autem falſiſſimum eſt, neq; enim hoc facto expelluntur animalia, ſed immiſcentur totis aceruis, qui ſi maneant immoti, ſummis tãtum partibus infeſtantur, quoniam infra menſuram palmi non naſcitur curculio, longéq; præſtat id ſolum, quod iam uitiatum eſt, quàm totum periculo ſubijcere, nam cum exiget uſus, facile eſt eo ſublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti, ſed hæc, & ſi extrinſecus, non tamen intempeſtiue uideor hoc loco retuliſſe. Torcularia præcipue, cellæq; oleariæ calidæ eſſe debent, quia commodius omnis liquor uapore ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur. Oleum, quod minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet ſed ut calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione cœli, & declinatione, ita non eſt opus ignibus, aut flammis, quoniam fumo, & fuligine ſapor

De officijs patriſſamiliâs. VII.

HIS omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis præcipua cura domini re quiritur, cum in cæteris rebus, tum maxime in hominibus. Atq; hi uel colo ni, uel ſerui ſunt ſoluti, aut uincti. Comiter agat cum colonis, facilemq; ſe præbeat, & auarius opus exigat, quam penſiones, quoniam & minus id offendit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nam ubi ſedulo colitur a- ger, plerunque compendium. nunquã (niſi ſi cœli maior uis, aut prædonis inceßit) detrimentum affert, eoq; remißionem colonus petere non audet. Sed nec dominus in una quaq; re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iu- risſ ui debet. ſicut in diebus pecuniarum, ut lignis, & cæteris paruis acceſ- ſionibus exigendis, quarum cura maiorem moleſtiam, quàm impenſam ruſticis affert. Nec ſanè eſt uindicandum nobis quicquid licet. Num ſum- mum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remitten dum, quoniam uel optima nomina non appellando, fieri mala fœnerator Alphius dixiſſe uerißime fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterem con ſularem, uirumq; oppulentißimum L. Voluſium aſſeuerantem audiui pa- triſſamiliâs fœlicißimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſeßione natos iam inde à cunabulis longa familia- ritate retineret. Ita certe mea fert opinio rem malam eſſe frequentem loca tionem fundi, peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiam ma- uult agrum, quàm per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litem reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos & eoſdem aßiduos colonos retineamus, cum aut nobis metipſis non licue- rit, aut per domeſticos colere non expedierit, quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cœli, ſoliq; ſterilitate uaſtantur. Cæterum cum mediocris adeſt, & ſalubritas & terræ bonitas, nunquam non ex a- gro plus ſua cuiq; cura reddidit, quàm coloni, nunquam non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel committi, uel foueri nihil dubium eſt, cum liceat aut cauere, ne talis præficiatur negotio, aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur, curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt fa- cilis excurſus patriſſamiliâs, cum omne genus agri tollerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub uillicis ſeruis habere, tum præcique frumen- tarium, quem minime (ſicut uineas, aut arbuſtum) colonus euer- tere poteſt, & maxime uexant ſerui, qui boues elocant, eoſdemque, & cætera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram uertunt, lon- géque plus imputant ſeminis iacti, quàm quod ſeuerint. Sed

nec

rit, neque urbem, neque ullas nundinas nouerit, niſi emendæ, uendendæ'ue pertinentis ad ſe rei cauſa. Villicus enim (quod ait Cato) ambulator eſſe non debet, nec egredi terminos, niſi ut addiſcat aliquam culturam, & hoc ſi ita in uicino eſt, ut cito remeare poßit. Semitas, nouoſq; limites in agro fieri ne patiatur, né ue hoſpitem niſi amicum, familiarem'q; domini neceßarium receperit, ut ab his arcendus, ita exhortandus eſt ad inſtrumentorum, ferramentorum'q; curam, ut duplicia, quàm numerus ſeruorum exigit, refecta, & repoſita cuſtodiat, ne quid à uicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorum, quàm in pretio rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam, ueſtitam'q; familiam magis utiliter, quàm delicate habeat, munitam'q; diligenter à uento, frigore, pluuia'q;, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, uel ſagis cucullis, id ſi fiat, nullus dies tam intollerabilis eſt, quo non ſub diuo moliri aliquid poßit. Nec tantum operis agreſtis ſit artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitur ingenium, uirtutibus inſtructus. ut neque remiſſé, neque crudeliter ĩperet. Semper'q; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius ſeueritatem, quàm crudelitatem deteſtentur. Id contingere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quam negligentia ſua committere, ut puniat delinquentes. Nulla eſt autem maior uel nequißimi hominis cuſtodia, quàm operis exactio, ut iuſta reddantur, ut uillicus ſemper ſe repræſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedulo munia ſua exequentur, & cæteri poſt defatigationem operis quieti, ac ſomno potius, quàm delicijs operam dabunt. Iam illa uetera, ſed optimi moris, quæ nũc exoleuerunt, utinam poßint obtineri, ne conſeruo miniſtro quoquam niſi in re domini utatur, ne cibum niſi in conſpectu familiæ capiat, né ue alium, quàm qui cæteris præbetur, ſic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines niſi à ſe miſſum, progredi ſinat. Sed nec ipſe mittat niſi magna neceßitate cogente, Néue negocietur ſibi, pecuniam'q; domini aut animalibus, aut rebus alijs pro mercalibus occupet. Hæc autem negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In uniuerſum tamen hoc maxime obtinendum ab eo eſt, ne quid ſe putet ſcire, quod neſciat, quærat'q; ſemper addiſcere, quod ignorat. Nam cum multum prodeſt perite quid facere, tum plus obeſt perperam feciſſe. Vnum enim, ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere, quippe cum emendatur uel imprudentia, uel negligentia iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum exuberat, ut & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum

prætcritorum reſarciat.

*In cæteris ſeruis hæc ferè præcepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe
non pœnitet ut ruſticos, qui modo non incommode ſe geßiſſent, ſæpius
quàm urbanos, familiariusq; alloquerer, & cum comitate domini leuari
perpetuum laborem eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, &
plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, ut quaſi cum peritio-
ribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcam cuiuſ-
que ingenium quale, quamq; ſit prudens. Tum etiã lubentius eos id opus
aggredi uideo, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptũ pu-
tant, nam illa ſolennia ſunt omnibus circunſpectis, ut ergaſtuli mancipia
recognoſcant. Vt explorent, an diligenter uincta ſint, an ipſæ ſedes cuſto-
diæ ſatis tutæ, munitæq; ſint, num uillicus aut alligauerit quempiam do-
mino neſciente, aut reuinxerit, nam utrunq; maxime ſeruare debet, ut &
quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus niſi eiuſdem permiſſu
compedibus non eximat, & quem ipſe ſua ſponte uinxerit antè, quàm ſci-
at dominus, nõ reſoluat, tantoq; curioſior inquiſitio patrisfamiliâs debet
eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in ueſtiarijs, aut in cæteris præbitis
iniurioſe tranſigentur, quanto & pluribus ſubiecti, ut uillicis operum magi-
ſtris, ut ergaſtularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rurſus ſæuitia
atq; auaritia læſi magis timendi ſunt. Itaq; diligens dominus, cum & ab
ipſis, tum & abſolutis, quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutio
ne iuſta percipiant. Atq; ipſe panis, potioniſq; bonitatem guſtu ſuo explo-
ret, ueſtem, manicas, pedumq; tegmina recognoſcat. Sæpe etiam quærẽdi
poteſtatem faciat de ijs, qui aut crudeliter eos, aut fraudulenter infeſtent.
Nos quidem aliquanto iuſte dolentes, tam uindicamus, quàm animaduer-
timus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magi
ſtros ſuos, ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenue, atq; induſtrie ſe
gerunt. Fœminis quoq; fœcundioribus, quarum in ſobole certus fuerit nu
merus honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cum
complures natos educaßent, nam cui tres erant filij, uacatio, cui plures, li-
bertas quoq; contingebat. Hæc enim iuſticia, & cura patrisfamiliâs multũ
confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cum è ciuitate remea-
uerit, deos penates adorare, deinde, ſi tempeſtiuũ erit, confeſtim, ſi minus
poſtero die fines oculis perluſtrare, & omneis parteis agri reuiſere, atq;
æſtimare, nunquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remiſerit. Num
aliqua uitis, num arbor, num fruges abſint, tum etiam pecus, & familiam
recenſeat, fundiq; inſtrumentum, & ſuppellectilem, quæ cuncta ſi per
plures annos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cum ſenectus
aduenerit,*

*aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta ut ſperna-
tur à ſeruis.*

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contr.buenda ſunt. IX.

DICENDVM *etiam eſt, quibus oper.bus, quemq; habitum corpo-
ris, aut animi contribuendum putemus. Magiſtros pecoribus oportet præ-
ponere ſedulos, ac frugaliſsimos, ea res utraq; pluſquam corporis ſtatura,
roburq́; confert huic negotio, quoniam id miniſterium cuſtodiæ diligen-
tis, & artis officium eſt. Bubulco quamuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt
indoles mentis, niſi eum uaſtitas uocis, & habitus metuendum pecudibus
efficit. Sed temperet uires clementia, quoniam terribilior debet eſse, quàm
ſæuior, ut & obſequantur eius imperijs, & diutius perennent boues non
confecti uexatione ſimul operum, uerberumq́;. Sed quæ ſint magiſtrorum
munia, quæq; bubulcorum, ſuo loco repetam. Nunc admonuiſſe ſatis eſt, ni
hil in his, in illis plurimum referre uires, & proceritatem. Nam longiſsi-
mum quenq́; aratorem (ſicut dixi) faciemus, & propter id, quod paulo
antè retuli, & quod in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior,
quia in arando ſtiuæ penè rectus innititur, mediaſtinus qualiſcunq; ſtatus
poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos,
quemadmodum latos, & lacertoſos uiros exigunt, nam is habitus foſſuris,
& putationibus, cæteriſq; earum culturis magis aptus. Minus in hoc offi-
cio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba,
& ſubmonitore uinitor opus facere debet. Ac plerunq; uelocior animus eſt
improborum hominum, quàm deſyderat huius operis conditio, non ſolum
enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrum poſtulat. Ideoq́; uineta plu
rimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agilitatis homo fru
gi non melius quàm nequam faciet. Hoc interpoſui, ne quis exiſtimet in ea
me opinione uerſari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura
colere. Sed & illud cenſeo ne confundantur opera familiæ, ſic ut om-
nes omnia exequantur. Nam id minime conducit agricolæ, ſeu quia
nemo ſuum proprium aliquod eſſe opus credit, ſeu quia, cum eni-
xus eſt non ſuo, ſed communi officio proficit, ideòque labori multum ſe
ſubtrahit, nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à mul-
tis propter quod ſeparandi ſunt aratores, à uinitoribus, & uinitores ab a-
ratoribus, ijque à mediaſtinis. Claſſes etiam non maiores, quàm decem
hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxi-*

ſponte,ſeu quolibet caſu deſtituta humus,cum eſt repetita cultu,magno fœnore ceſſationis colono reſpondet.Non ergo eſt exiguarum frugum cauſa, terræ uetuſtas,ſi modo cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec reuireſcere,aut repubeſcere poteſt,ſed ne laßitudo quidem ſoli minuit agricolæ fructum,neque enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione,aut oneris alicuius pondere,ſic cultibus & agitationibus agrorum fatigationem ſuccedere. Quid ergo eſt inquis, quid aſſeuerat Tremellius intacta,& ſylueſtria loca,cum primum cœperint cultu exuberare,mox deinde non ita reſpondere labori colonorum. Videt ſine dubio quid eueniat,ſed cur id accidat,non peruidet, neq; enim idcirco rudis,& modo ex ſylueſtri habitu in aruum tranſducta fœcundior haberi terra debet,quod ſit requietior,& iunior, ſed quod multorum annorum frondibus,& herbis,quas ſuapte natura progenerabat, uelut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis,educandiſq; frugibus ſufficit.At cum perruptæ raſtris,& aratris radices herbarum, ferroq; ſucciſa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem,quæq; temporibus autumni frutetis,& arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur,mox conuerſa uomeribus,& inferiori ſolo,quod plerunq; eſt exilius permiſta, atq; abſumpta ſunt,ſequitur,ut deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus. Non igitur fatigatione,quemadmodum plurimi crediderunt,nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benigne nobis arua reſpondent. Licet enim maiorem fructum percipere,ſi frequenti,& tempeſtiua,& modica ſtercoratione terra refoueatur,de cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti iam nunc diſſeremus.

Quot ſint genera terreni,quot deinde ſpecies generibus ſubiungatur, quod ſolum maxime probetur. II.

CALLIDISSIMI ruſticarum rerum Siluine genera terreni tria eſſe dixerunt,campeſtre,collinum,montanum. Campum non æquißima ſitum planicie,nec perlibrata,ſed exigue prona.Collem clementer,& molliter aſſurgentem.Montem non ſublimem,& aſperum,ſed nemoroſum, & herbidum maxime probauerunt.His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur ſoli pinguis,uel macri,ſoluti,uel ſpißi,humidi,uel ſicci, quæ qualitates inter ſe miſtæ uicibus,& alternatæ plurimas efficiunt agrorum uarietates, eas enumerare non eſt artificis agricolæ.Neque enim artis officium eſt per ſpecies,quæ ſunt innumerabiles,euagari,ſed ingredi per genera quæ poſſunt,& cogitatione mentis,& ambitu uerborum facile copulari. Recurrendum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſsidentiũ,quæ

ſi quaſdam coniunctiones, quas græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos diſcordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam ſignificandum eſt ex omnibus, quæ terra progeneret, plura campo magis, quàm colle, plura pingui ſolo, quàm macro lætari. De ſiccaneis, & riguis non comperimus utra numero uincant, cum utique penè infinita ſint, quæ ſiccis, quæq; humidis locis gaudent, ſed ex his nihil non melius reſoluta humo, quàm denſa prouenit, quod noſter quoq; Virgilius cum, & alias fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit.

Et cui putre ſolum, nanq; hoc imitamur arando.

Neque enim aliud eſt colere, quàm reſoluere, & fermentare terram, ideóq; maximos quæſtus ager præbet, idem pinguis, ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum poſcit, & quod poſtulat, exiguo labore, atq; impenſa conficitur. Præſtantiſſimum igitur tale ſolum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni, laboremq́; magno fœtu remuneratur. Tertia eſt ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maxime reditum pratorum cæteris anteponebat, ſed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quàm quod eſt ſiccum pariter & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert, nec relictum pratis, uel paſcuis abunde ſufficit. Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic deterrimam comitem mortis famem. Si tamen græcis camœnis habemus fidem clamitantibus λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius uberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtrãda eſt duplex ratio, culti, & ſylueſtris. De ſylueſtri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum conſideremus, ſiccus, an humidus, nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus, iuncó ne ſit, an gramine ueſtitus, ac filictis, alijs ue frutetis impeditus: ſi humidus erit, abundantia uliginis, antè ſiccetur foſſis, earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, ſpiſſis atq; cretoſis regionibus aperte relinquuntur, at ubi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant, ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte, decliueſq; & ad ſolũ coarctatas imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet, nam quarum rectæ ſunt latera, celeriter aquis uiciantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replentur. Opertæ rurſus obcæcari debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreſſis, qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream receperint,

ceperit, æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa. Vel ſi nec lapis erit nec glarea, ſarmentis connexus uelut funis informabitur in eam craßitudinem, qua ſolum foſſæ poßit anguſte, quaſi accomodatam coarctatamq́; capere. Tum per imum contendetur, ut ſuper calcatis cupreßinis, uel pineis, aut ſi eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atq; exitu foßæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum uice conſtitutis & ſingulis ſuperpoſitis, ut eiuſmodi conſtructio ripam ſuſtineat, ne præcludatur humoris illapſu, atq; exitu. Nemoroſi, frutetoſiq́; tractus duplex cura eſt, uel exſtirpandis radicitus arboribus & remouendis, uel, ſi raræ ſint, tantum ſuccidendis, incendendiſq;, & inarandis: at ſaxoſum facile eſt expedire, lectione lapidum, quorum ſi magna eſt abundantia, uelut quibuſdam ſubſtructionibus partes agri ſunt occupandæ, ut reliquæ emundentur, uel in altitudinem ſulco depreſſo lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, ſi ſuadebit operarum utilitas. Iunci & graminis pernicies repaſtinatio eſt, filicis frequens exſtirpatio, quæ uel aratro fieri poteſt, quoniam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur, celerius etiam ſi eodem tempore ſtercores, & lupino uel faba conſeras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanq; conſtat filicem ſationibus & ſtercoratione facilius interimi. Verum & ſi ſubinde naſcentem falce decidas, quod uel puerile opus eſt, intra prædictum tempus uiuacitas eius abſumitur, ſed iã expedienti rudis agri rationem ſequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid cenſeam profitebor, ſi quæ ante diſcenda ſunt aruorum ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorũ, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis, ac frumẽtorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam, herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem, uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore ſatis admirari non poſſum cum alios, tum Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed uniuerſæ naturæ prudentem uirum, ſic & ſententia, & uiſu deerraſſe, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum nõ occurrerent, quibus fere contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temere uidemus locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, niſi forte in eo fallor ipſe, quod non putem, aut in ſolo limoſæ paludis, & uliginis amaræ, aut in maritimis areis, ſalinarum gigni poſſe iacta frumenta, ſed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quàm ut pluribus argumendis conuincendus ſit, non ergo color tanquam certus author, teſtis eſt bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id eſt pingnis magis alijs qualitatibus æſtimandus eſt. Nam ut fortißimæ pecudes diuerſos, ac penè innumerabiles, ſic etiam robuſtißimæ

ſtiſſimæ terræ plurimos,& uarios colores ſortitæ ſunt. Itaque conſyderan dum erit, ut ſolum quod excolere deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamen id parum eſt, ſi dulcedine caret, quod utrunque ſatis expedita nobis ratione contingit diſcere, nam perexigua conſpergitur aqua gleba, manuq; ſubigi tur, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhæreſcit, & picis in morem ad digitos lenteſcit habendo, ut ait Virgilius. Eademq; illiſa hu mo non diſſipatur, ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuc cum, & pinguitudinem. Sed & ſi uelis ſcrobibus egeſtam humum reconde re, & recalcare, cum aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit eſſe eam pinguem, cum defuerit, exilem, cum æquauerit, mediocrē, quanquā iſta, quæ nunc retuli, non tam uera poſſunt uideri, quàm ſi ſit pullula ter ra, quæ melius prouentu frugū approbatur. Sapore quoque ſic dignoſce mus, ſi ex ea parte agri, quæ maxime diſplicebit, effoſſæ glebæ, & in fictili uaſe madefactæ dulci aqua permiſceantur, ac more feculenti uini dili genter colatæ guſtu explorentur. Nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus ei ſoli, ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, ut iun cus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni ſylueſtres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, non niſi dulci bus terræ uenis educantur. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiæ qualitas, ter rena nec'ne ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi æque bona ſuberit bipedanea humus, arboribus altitudo quatuor pedum abunde eſt. Hæc cum ita explo rauerimus, agrum ſationibus faciundis expediemus. Is autem non mini mum exuberat, ſi curioſe, & ſcite ſubigitur, quare antiquiſſimi ferè omnes formam huius operis conſcripſere, quam uelut ſcita legemq; in proſcin dendis agris ſequantur agricolæ. Igitur in opere boues arcte iunctos habe re conuenit, quo ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac mi nus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus inſidat. Hoc enim genus iuncturæ maxime probatum eſt. Nam illud, quod in qui buſdam prouincijs uſurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatū eſt ab omnibus, qui præcepta ruſticis conſcripſerunt, neq; inmerito, plus enim queunt pecudes collo, & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur, at illo retractis, & reſu pinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ ſummam partem leui admo dum uomere ſautiant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent alte perfoſſam noualium terram reſcindere, quod cum fit omni bus

bus uirentibus plurimum confert. nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum, arborumq́; fœtus grandeſcunt. Et in hoc igitur à Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis uomeribus, & dentalibus terram ſubigere, quo minoris formæ bubus adminiſtrari id poßit, ignorans plus eſſe reditus in ubertate frugũ, quàm impendij, ſi maiora mercemur armenta. præſertim in Italia, ubi arbuſtis, atq; oleis conſitus ager altius reſolui, ac ſubigi deſyderat, ut & ſummæ radices uitium, olearumq́; uomeribus reſcindantur, quæ ſi maneant frugibus, obſint, & inferiores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris alimentum. Poteſt tamen illa Celſi ratio Numidiæ, & Aegypto conuenire, ubi plerunque arboribus uiduum ſolum frumẽtis ſeminatur. Atq; eiuſmodi terram pinguibus arenis putrem ueluti cinerem ſolutam, quamuis leuißimo dente moueri ſatis eſt. Bubulcũ autem per proſciſſum ingredi oportet, alternisq́; uerſibus obliquum tenere aratrũ, & alternis recto, plenoq́; ſulcare, ſed ita, necubi crudum ſolum, & immotum relinquat, quod agricolæ ſcamnum uocant. Boues, cum ad arborem uenerint, fortiter retinere, ac retardare, ne in radicem maiore niſu uomis impactus colla commoueat, néue aut cornu bos ad ſtipitem uehementius offendat. aut extremo iugo truncum delibet, ramumq́; deplantet. uoce potius, quàm uerberibus terreat. ultimaq́; ſint opus recuſantibus remedia, plagæ. Nunquam ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retractantem, calcitroſumq́; eum reddit, nonnunquam tamen admoneat flagello, ſed nec in media parte uerſuræ conſiſtat, detq́; requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpacium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centum uiginti, cõtrarium pecori eſt, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceßit. Cum uentum erit ad uerſuram, in priorem partem iugum propellat, & boues inhibeat. ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aßidue refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, q̃ uomere bubulcus utatur, & præfractas ſtirpes, ſummasq́; radices, quibus ager arbuſto conſitus implicatur, omneis refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis. III.

BOVES cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos confricet, manibusq́; comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime eſt armentis noxium. Colla ſubigat, merumq́; faucibus (ſi æſtuauerint) infundat. Satis autem eſt ſingulis binos ſextarios præbere. Sed antè ad præſepia boues religari non expedit,

quàm ſudare,atque anhelare deſierint, cum deinde tempeſtiue potuerint ueſci,non multum,nec uniuerſum cibum,ſed partibus,& paulatim præbere conuenit.Quem cum aſſumpſerint ad aquam duci oportet,ſibilóque allectari,quo libentius bibant,tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde eſt,ſequitur,ut tempora quoq; ſubigendi arui præcipiamus.

Quo anni tempore campi arandi ſint,& quomodo. IIII.

PINGVES campi,qui diutius continent aquam,proſcindendi ſunt anni tempore iam incaleſcente,cum omneis herbas ediderint, neque adhuc earũ ſemina maturuerint,ſed tã frequẽtibus denſiſq; ſulcis arandi ſũt, ut uix dignoſcatur in utram partem uomer actus ſit,quoniam ſic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur ueruactum in puluerem,ut uel nullam,uel exiguam deſyderet occationem,cum ſeminauerimus.nam ueteres Romani dixerunt male ſubactum agrum, qui ſatis frugibus occandus ſit . cum porrò an recte aretur,frequenter explorare debet agricola. Nec tantum uiſu, qui fallitur nonnunq̃,ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis,uerumetiam tactu,qui minus decipitur,cũ ſolidi rigoris admota pertica trãſuerſis ſulcis inſeritur. ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtum eſt totũ ſolum deinceps eſſe m̃otum.Sin autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudum ueruactum eſſe demonſtrat.Hoc cum ſæpius bubulci fieri uident,non committunt ſcamna facere.Igitur uliginoſi campi proſcindi debent poſt idus menſis Aprilis.Quo tempore cum arati fuerint diebus interpoſiti circa ſolſtitium,quod eſt nonum,uel octauum Calend. Iulias,iteratos eſſe oportebit,ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos,cum id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticæ non eſſe arandum,niſi ſi magnis (ut fit nonnunquam) ac ſubitaneis imbribus, quaſi hybernis pluuijs terra permaduerit.Quod cum accidit,nihil prohibet,quo minus menſe Iulio ueruacta ſubigantur,ſed quandocunque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur,néue exiguis nimbis ſemimadidus,quam terram ruſtici uariam,carioſamq; appellant,ea eſt cum poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glebarum madefacit,inferiorem non attingit. Nam quæ limoſa uerſantur arua,toto anno deſinunt poſſe tractari,nec ſunt habilia ſementi,aut occationi,aut ſationi. At rurſus,quæ uaria ſubacta ſunt,continuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maxime ſequamur in arandis agris,ut neque ſucco careant,nec abundent

dent uligine. Quippe nimius humor (ut dixi) limoſos,lutoſosq́; reddit. at quæ ſiccitatibus aruerunt,expediri probe non poſſunt. nam uel reſpuitur duritia ſoli dens aratri,uel ſiqua parte penetrauit,non minute diffindit humum,ſed uaſtos ceſpites conuellit,quibus obiacentibus impeditum aruum minus recte poteſt iterari,quia ponderibus glebarum,ſicut aliquibus obſtantibus fundamentis uomis à ſulco repellitur,quo euenit,ut in iteratione quoque ſcamna fiant,& boues iniquitate operis maxime multentur. Accedit huc,quod omnis humus quamuis lætiſſima,tamen inferiorem partem ieiuniorem habet,eamq́; attrahunt excitatæ maiores glebæ. Quo euenit, ut infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem minus uberem reddat, tum etiã ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt,cum induruit ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo,quod iam proſciſſum eſt,iterare,pluuiamq́; operiri,quæ madefacta terra,facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur,nam commode proſcinditur duabus,una iteratur, tertiatur dodrante,in liram ſtatim redigitur quadrante opere. Liras autẽ ruſtici uocant eaſdẽ porcas, cũ ſic aratum eſt,ut inter duos latius diſtanteis ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat. Colles pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri,menſe Martio. ſi uero tepor cœli,ſiccitasq́; regionis ſuadebit, Februario,ſtatim proſcindendi ſunt. Deinde de Aprili medio uſq; in ſolſtitium iterandi, tertiandiq́;. Septembri, circa æquinoctium, ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur iugerum talis agri. ſed in arando maxime eſt obſeruandum,ſemper ut trãſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur,laborq́; pecudum, & hominum cõmodiſſime ſic minuitur. Paulum tamen quotieſcunq; iterabitur,modo in elatiora,modo in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit,ut in utranque partem reſcindamus,nec eodẽ ueſtigio terram moliamur. Exilis ager planus,qui aquis abundat,primum aretur,ultima in parte menſis Auguſti. Subinde Septembri ſit iteratus, paratusq́; ſementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiuſmodi ſolo eſt,eo quod pauciores impenduntur operæ,nam tres uni iugero ſufficiunt. Item graciles cliui non ſunt æſtate arandi,ſed circa Septembres Calendas,quoniã ſi ante hoc tempus proſcinditur,effœta & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nullasq́; uirium reliquias habet. Itaque optime inter Calendas,& idus Septembris aratur,ac ſubinde iteratur,ut primis pluuijs æquinoctialibus conſeri poſſit,neque in lira,ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

Exilis terra quomodo ſtercoretur. V.

PRIVS tamen, quàm exilem terram iteremus, ſtercorare conueniet. nam eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius, in colle ſpiſſius, acerui ſtercoris inſtar quinque modiorum diſponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uerſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit. ſed id nobis, decreſcente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat ſegetes. Iugerum autem deſyderat, quod ſpiſsius ſtercoratur, uehes quatuor & uiginti, quod rarius duodeuiginti. Diſlectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne ſolis halitu uires amittat. & ut permiſſa humus prædicto alimento pingueſcat. Itaque cum in agro diſponentur acerui ſtercoris, non debet maior modus eorum diſsipari, quàm quem bubulci eodem die poßint obruere.

De generibus ſeminum. VI.

QVONIAM ſementi terram docuimus præparare, nunc ſeminum genera perſequemur. Prima, & utiliſsima ſunt hominibus frumenta triticum, & ſemen adoreum. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maximis ſerendum eſt, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore præſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis, cuius ſpecies in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre, cuius uſus agricolis gratiſsimus. Nam ubi propter aquas aliam ue cauſam matura ſatio eſt omiſſa, præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorij autem plerunque uidimus in uſu genera quatuor. Far, quod appellatur cluſinum candoris nitidi. Far, quod uocatur uenuculum rutilum, atque alterum candidum, ſed utrunq; maioris ponderis, quàm cluſinum. Semen trimeſtre, quod dicitur balicaſtrum, idq; pondere, & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei propterea cuſtodienda ſunt agricolis, quod raro quiſquam ager ita ſitus eſt, ut uno ſemine contenti eſſe poſsimus, interueniente parte aliqua uel uliginoſa, uel arida. Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. VII.

LEGVMINVM genera cum ſint complura, maxime grata, & in uſu hominum uidentur, faba, lenticula, piſum, phaſelus, cicer, cannabis, milium, panicum, ſeſama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. item pabulorum optima ſunt medica, & fœnum græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo, ſed

deo, ſed de his prius diſſeremus, quæ noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſsimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouiſsime, tepidis celerius, calidis ocyſsime ſeramus. Nunc autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod ſit ſeminandi tempus. VIII.

PLACET *noſtro poëtæ adoreum, atq; etiam triticum non ante ſeminare, quàm occiderint uergiliæ, quod ipſum numeris ſic edifferit.*

At ſi triticeam in meſſem robuſtaq; farra
Exercebis humum, ſolisq; inſtabis ariſtis,
Ante tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur autem altero, & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calendas Octobris, propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex, & quadraginta ab occaſu uergiliarū, qui fit ante diem IX. Calend. Nouemb. ad brumæ tempora. Sic enim ſeruant prudentes agricicolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; poſt eam confectam neque arent, neq; uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minime humido ſementem ſic fieri debere. Cæterum locis uliginoſis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunque citra Calendas Octobris ſeminare conuenire, dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualeſcant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infeſtētur. Sed quamuis tempeſtiue ſemēēis cōfecta erit, cauebitur tamen, ut patenteis liras, crebrosq; ſulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam ueteres autores præcepiſſe, ne ſeminarentur agri, niſi cum terra pluuijs permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiue competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed ſi (quod euenit nonnunquam) ſeri ſunt imbres, quamuis ſitienti ſolo recte ſemen committitur, idq; etiam in quibuſdam prouincijs, ubi ſtatus cœli talis eſt, uſurpatur. Nam quod ſicco ſolo ingeſtum, & inoccatum eſt, perinde ac ſi repoſitum in horreo, non corrumpitur. Atque ubi uenit imber, multorum dierum ſementis uno die ſurgit. Tremellius quidem aſſeuerat, prius quàm impluerit, ab auibus, aut formicis ſata edi, ubi æſtiuis ſerenitatibus ager aret. Idq; etiam ſæpius nos experti, uerum adhuc eſſe comperimus. Magis apta tamen in eiuſmodi agris adoreum, quàm triticum ſeritur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum, & durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. IX.

IVGERVM *agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinque poſtulat. Adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum, ſi mediocre, decem deſyderat. Nam quamuis de menſura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodiſsimam docuit noſter uſus, quem ſiquis ſequi recuſat, utatur præceptis eorum, qui uberem campum in ſingula iugera tritici quinque, & adorei octo modijs obſerere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent. Nobis ne iſtam quidem, quam prædiximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quod eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentum ſeritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima ſemẽtis rarius ſerere permittit, nouiſsima ſpiſſius poſtulat. Cœli, cum aut pluuiũ, aut ſiccum eſt. Nam illud idem, quod prima ſementis, hoc quoque ultima deſyderat. Omne autem frumentum maxime campo patente, & ad ſolem prono, apricoq;, & ſoluto lætatur. Collis enim quamuis granũ robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Denſa, cretoſaq;, & uliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommode alit. Ordeum niſi ſolutum, & ſiccum locum non patitur. Atq; illa uicibus annorum requietum, agitatumq; alternis, & quàm lætiſsimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem poſtulat. nam uel pinguiſsima uel macerrima humo iaciatur, perit. illa poſt continuos imbres, ſi neceſsitas exigat, quamuis adhuc limoſo, & madente ſolo ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. Hoc ſi lutoſo commiſeris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, ſi mediocriter cretoſus, uliginoſus'ue ager eſt, etiam paulo plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad ſationem opus eſt. at ſi ſiccus, & reſolutus locus, idemq; uel pinguis uel exilis eſt, quatuor. quoniã & è contrario macer tantundem ſeminis poſcit. Nam niſi rare conſeritur, uanam, & minutam ſpicam facit. at ubi ex uno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara ſegete denſam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus quintam partem ſeminis amplius occupare agrum conſitũ arbuſto quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de ſatione autumnali loquimur, hanc enim potiſsimum ducimus, Sed & eſt altera, cum cogit neceſsitas, trimeſtrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis, ac niuoſis, ubi æſtas eſt humida, & ſine uaporibus recte committitur. Cæteris admodum raro reſpondet, quã tamen ipſam celeriter, & utiq; ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si*

uero

uero locorum, & cœli conditio patietur, quanto maturius ſeuerimus, tanto commodius proueniet. Neq; enim eſt ullum (ſicut multi crediderunt) natura trimeſtre ſemen, quippe idem iactum autumno melius reſpondet. Sed ſunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ ſuſtinent ueris tepores, ut ſiligo, & ordeum galathicum, & halicaſtrum, granumq; fabæ marſicæ. Nam cætera robuſta frumẽta ſemp ante hyemem ſeri debẽt in regionibus temperatis. Solẽt autem ſalſam nonnunquam, & amaram uliginem uomere terra, quæ quamuis matura iam ſata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſine ulla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari cõuenit, ut ſuo tẽpore uitijs eiuſmodi medeamur. nam ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetem enecat, ibi columbinũ ſtercus, uel ſi id non eſt, folia cupreſſi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquiſſimum eſt omnem inde humorem facto ſulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyeme ſatoriam trimodiam ueſtiunt, atq; ita ex ea, cum paulum immorata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adultas ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat remedio eſt aquæ miſtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appellant, nam hoc medicamine una nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expreſſum, & eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimiliq; ratione madefacta ſemina terræ mandant. Alij hac eadem aqua, uel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini conſulamus. Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimam quanque ſpicam legere oportet, ſeparatimq; ex ea ſemen reponere. Cum rurſus amplior meſſis prouenerit, quicquid exteretur, capiſterio expurgandum erit, & ſemper quod propter magnitudinẽ, ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum. Nam id plurimum prodeſt, quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur, neq; enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum. Quod uero protinus exile natum ſit, nunquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideoq; Virgilius cum & alia, tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit.

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autẽ rutilum ſi cum diffuſum eſt, eundẽ colorem interiorẽ habet,

integrum eſſe non dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet. nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici uitium eſt, & quamuis candore præſtet, pondere tamen uincitur. Verum in humido ſtatu cœli recte prouenit, & ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamen ea longe nobis, aut magna difficultate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem. Proximus eſt hic frumentis uſus ordei, quod ruſtici hexaſticum, quidem etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quàm triticum, & hominem ſalubrius, quàm malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta, ſiccaq́; terra, & uel præualida, uel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius maceſcere, propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo, ſi gracili maturius. Iugerum quinq; mody occupabunt. Idq́; ubi paulum maturuerit, feſtinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla ueſtitum palea granum eius celeriter decidit, iïſdemq́; de cauſis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare, ſi minus ſtercore ſaturare, & omne uirus, quod adhuc ineſt terræ, propulſare. alterum quoque genus ordei eſt, quod alij diſtichum, galathicum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeo ut tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quam pinguiſſimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen reſpõdet, ſi clementia hyemis permittit, cum ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum, & milium ponenda ſunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim. Nam multis regionibus cibarijs eorum coloni ſuſtinentur. Leuem, ſolutamq́; humum deſyderant. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoque proueniunt modo humido cœlo, uel riguo ſolo (nam ſiccum, cretoſumq́; reformidant). Ante uer ſeri non poſſunt, quoniam teporibus maxime lætantur, ultima tamen parte Martij menſis commodiſſime terræ committuntur. Nec impenſa graui ſationem cultoris onerant, quippe ſextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt ſarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quàm ſemina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa in ſole cum aſſiccata fuerint, reconduntur. Atque ita repoſita perennat diutius, quàm cætera. Panis ex milio conficitur, qui ante quàm refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolu

tum

tum furfure, ſed & milium quoque, pultem, quauis inopia, maxime cum lacte non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. X.

QVONIAM de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus de-
inceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quod & minimum operarum
abſumit, & uiliſsime emitur, & maxime ex ijs, quæ ſeruntur, iuuat agrum.
Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum ſtercus præbet, ac uel effœ-
to ſolo prouenit, uel repoſitum in granario patitur æuum. Boues per hye-
mem coctum, maceratumq; probe alit. Famem quoque, ſi ſterilitas anno-
næ inceſsit hominibus, commode propulſat. Spargitur ſtatim ex area. At-
que id ſolum omnium leguminum non deſyderat requiem in horreo, ſiue
Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus à Calendis Octobris cru-
dis noualibus ingeras. Et qualitercunq; obruas, ſuſtinet coloni negligen-
tiam. Teporem tamen autumni deſyderat, ut celeriter confirmetur. Nam
ſi non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod ſe-
minis ſupereſt, in tabulatū, quò fumus peruenit, optime reponis, quoniam
ſi humor inuaſit, uermes gignit. qui ſimulatq; oſcilla lupinorum ederunt,
reliqua pars enaſci non poteſt. Id, ut dixi, exilem amat terram, & rubri-
cam præcipue. Nam cretam reformidat, limoſoq; non exit agro. Iugerum
decem modij occupāt. Ab hoc recte phaſelus terræ mandabitur, uel in uer-
uacto, uel melius pingui, & reſtibili agro. Nec amplius quatuor modijs iu-
gerum obſeritur. Similis quoque ratio eſt piſi, quod tamen facilem, & ſo-
lutam terram deſyderat, tepidumq; locum, & cœlum frequentis humoris.
Eadem menſura iugerum, uel modio minus, quàm phaſelum licet obſere-
re primo tempore ſementis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguiſsimus
locus, uel ſtercoratus deſtinatur, & ſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à
ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamen iaciemus ſemina, deinde pro-
ſcindemus terram, proſciſſamq; in liram reuocabimus, occabimusq;, quo
altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum refert, ut radices ena-
torum ſeminum penitus demerſæ ſint. Sin autem proximæ meſsis occupan-
dum erit reſtibile, deſectis ſtramentis quatuor & uiginti uehes ſtercoris in
iugerum diſponemus, diſsipabimusq;. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſolo
ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumq; occabimus, quamuis ſint, qui ne-
gent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelici-
dijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti
præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fun-
gi, quod ſic ego interpretor, ut exiſtimem non ſationibus eius pingueſcere

humum, ſed minus hanc, quàm cætera ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſiliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri (ut Tremellio) quatuor (ut nobis uidetur) fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit, ſi mediocre, paulo amplius. Eaq́; nec macrum nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commode reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua, frequentius, nonnunquam tamen ſera, melior eſt. Poſt brumam parum recte ſeritur, peßime uere, quamuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur, quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas nec multam ſiliquam facit. Veteres itaque ruſticos plerunq; dicenteis audio, malle ſe matura fabalia, quàm fructum trimeſtrem. Sed quocunq; tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod græci ἀπόκρουσιν uocant. Si minus quartadecima utique adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex cauſis, dum à pecore, & auibus uindicetur. Priſcis autẽ ruſticis, nec minus Virgilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit.

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatam comperimus, cum ad maturitatem perducta ſit minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus experti, præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucem. Deinde cum in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam, refrigeratamq́; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq́; ex leguminibus ea, & ſine iumẽtis teri, & ſine uento purgari expeditißime ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quẽ per longißimũ eius, mediũq́; ſpatium tres uel quatuor homines promoueãt pedibus, & baculis furcillis'ue contundant. deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq́; ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac durißime quidem acus reſectæ, ſeparatæq́; erunt à cudentibus. minutæ uero quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq́; miſtus in unum fuerit congeſtus, paulatim ex eo uentilabris per longius ſpatium iactetur, quo facto, palea, quæ leuior eſt, citra decidet, faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quò uentilator eam iaculabitur.

Lentem

Lentem ſementi media, creſcente luna uſq; in duodecimã, ſolo tenui, & reſoluto, uel pingui, & ſicco maxime loco, ſeri cõuenit. nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandeſcat, ante q̃ ſeratur, fimo arido permiſceri debet, & cum ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit ſpargi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam per mediam ſementem ſeriorem, alteram menſe Februario. Iugerum agri paulo plus, quàm modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur (nam etiam dum eſt in ſiliqua eſtur) curandum erit, ut cum extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, ſeparetur ſolida, tum in ſole ſiccetur, & radice ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defricetur'q;, atq; ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recõdatur, ſi maior eſt modus, in horreo, ſi minor, in ua:ſis olearijs, ſalſamẽtarijsq́;, quæ repleta cum confeſtim gypſata ſunt, quandocunq; in uſus prompſerimus, integram lentem reperiemus. Poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commode ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt eius in ea regione, quam colis, prouentus, & precium proritat, ſerendum non eſt. agris enim præcipue noxium eſt, itaque pinguiſſimum locum, & modice humidum poſcit. Seritur à Calẽdis Octobris in ortum aquilæ, qui eſt VII. Idus Decembris. Iugerum agri octo modijs obſeritur. Nonnullis placet macro ſolo quamſpiſſiſſimum ſemen eius committi, quo tenue linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſolo ſeratur, menſe Februario, decem modios in iugerum iaci oportere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octobris. putre ſolum, quod Campani pullum uocant, plerunq; deſyderant, non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congeſtitia humo proueniunt. tantumq́; ſeminis, quantum milium panicumq́;, interdum etiam duobus ſextarijs amplius in iugerum ſparguur. Sed hoc quidem ſemen Ciliciæ, Syriæq; regionibus ipſe uidi menſe Iunio, Iulioq́; conſeri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicercula, quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario ſeri debet læto loco, cœlo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calendas Nouembris ſeritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, ſed raro reſpondet, quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni ſunt, quo defloreſcit. Cicer, quod arietinum uocatur. itemq́; alterius generis, quod punicum ſeri menſe Martio toto poteſt, cœlo humido, loco quam lætiſſimo. Nam etiam id terram lædit, atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen ſi ſeri debeat pridie macerandũ erit, ut celerius enaſcatur. Iugero modij tres abũde ſunt. Cãnabis ſolũ pingue ſtercoratũq;

& riguum, uel planum, atq; humidum, & alte ſubactum depoſcit. In quadratum pedem ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo exoriente, quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Calend. Martias. Nec tamen uſq; in æquinoctium uernum, ſi ſit pluuius cœli ſtatus, improbe ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum, raporumq;. nam utraq; ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem ſolum, uerum etiam boues paſcũt, præcipue in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. ſolum putre, & ſolutum res utraq; deſyderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis, & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & ſiccam, tenuiq; propiorem terram. Itaq; glareoſis, ſabuloſisq; aruis melior exit. lociq; proprietas utriuſq; ſemen commutat. Nanque in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrunq; recte ab ſolſtitio ſeritur, ſiccis ultima parte menſis Auguſti, uel prima Septembris. Subactum ſolum pluribus iterationibus aratri uel raſtri, largoq; ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id plurimum refert, non ſolum quod melius ea proueniũt, ſed quod etiam poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextarijs raporum ſeminibus obſerendum eſt, quarta parte amplius napis ſpargendum, quia non in uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt. Atque hæc hominum cauſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœnogræco, eruo, & cicera. XI.

PABVLORVM genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoq; ordeaceam, & auenam, fœnumgræcũ, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neq; enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum cõſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica, quod cum ſemel ſeritur, decem annis durat, quod per annum. deinde recte quater, interdum etiam ſexies demetitur, quod agrum ſtercorat, quod omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quod ægro tãti pecori remedium eſt, quod iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum, in quo medicam proximo uere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & cum tota hyeme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides oẽs egerito, glebaſq; offringito. Poſtea circa Martiũ mẽſem tertiato & occato. Cũ ſic terram ſube

ram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum demũ, longas pedũ quin quagenum facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poßit. Aditusq́; utraque parte runcantibus pateat. deinde uetus ſtercus inijcito, atq; item menſe ultimo Aprilis ſerito tantum, quantum ut ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinque latum. quod ubi feceris ligneis raſtris (id enim multum confert) ſtatim iacta ſemina obruantur, nam celerrime ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus nõ debet. Atq;, ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius facere oportebit, cum iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſteaquam uoles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius dum conſueſcant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat ſanguinem. Cum ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Paucos deinde poſt dies, ubi cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, ſexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquinoctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iugerum. Secunda qua ſex modios menſe Ianuario, uel etiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraq; ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa, idq́; genus præcipue non amat rores, cum ſeritur. Itaq; poſt ſecũdam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cum iam omnis humor ſole uentóue deterſus eſt, neq; amplius proijci debet, quàm quod eodẽ die poßit operiri. Nam ſi nox inceßit, quãtulocunq; humore prius quàm obruatur corrũpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & uigeſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratißimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima, cum cantherini ordei X. modijs iugerum obſeritur circa æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs, ut conſita, rigatáq; imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. nam frigoribus cũ alia pabula defecerunt, ea bubus, cæterisq́; pecudibus optime deſecta præbetur. & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſque in menſem Maium ſufficit. quod ſi etiam ſemen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda eſt, ut ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnumgræcum (quod ſiliquam uocant ruſtici) duo tempora ſationum habet, quorum alterum eſt Septembris menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus, quibus uicia circa æquinoctiũ, alterum autem menſis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in meſſem ſemi-

natur, ſed hac ratione iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus, utraq; cruda terra non incommode fit, daturq; opera, ut ſpiſſe aretur, nec tamen alte. nam ſi plus quatuor digitis adobrutum eſt, ſemen eius non facile pro dit, propter quod nõnulli prius quàm ſerant, minimis aratris proſcindũt, atq; ita iaciunt ſemina, & ſarculis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunq; corrumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ianuarij parte nouiſſima, uel toto Februario, dum ante Calendas Martias, quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quod eo tempore ſatum pecori ſit noxium, & præcipue bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat, quinque modijs iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua maceratur, dum lenteſcat. Atq; ita miſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim, eadẽ hominibus nõ inutilis, neq; iniucunda eſt. Sapore certe nihilo differt à cicercula, colore tantũ diſcernitur. Nam eſt obſoletior, & nigro propior, ſeritur primo uel altero ſulco menſe Martio, ita ut poſtulat ſoli lætitia, quod eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus, ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. XII.

QVONIAM quando quicque ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodũ, quótque operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quod frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiue runcari, & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodẽ modo, neq; iiſdem temporibus uſquequaque fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primũ ſarritionẽ pati queant ſegetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poſſint, quod ipſum ante hyemem fieri oportere, deinde poſt hyemem iterari. In locis autem frigidis, & paluſtribus plerunq; tranſacta hyeme ſarriri, nec adobrui, ſed plana ſarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe hyemalem ſarritionem comperimus, duntaxat ubi & ſiccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec iſtud ubiq; fieri cenſemus, uerum incolarum conſuetudine uti. Sunt enim regionum propria munera, ſicut Aegypti, & Africæ

& Africæ,quibus agricola poſt ſementem,ante meſſem ſegetem non attingit,quoniam cœli conditio,& terræ bonitas ea eſt,ut uix ulla herba exeat,niſi ex ſemine iacto,ſiue quia rari ſunt imbres,ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In ijs autē locis,ubi deſyderatur ſarritio,non antè ſunt attingendæ ſegetes,etiam ſi cœli ſtatus permittit,quàm cum ſata ſulcos contexerint. Triticumq́; & adoreum cum quatuor fibras habere cœperint,ordeum cum quinque,faba & cætera legumina cum quatuor digitis à terra extiterint,recte ſarrientur. Excepto tamen lupino,cuius ſemini contraria eſt ſarritio,quoniam unam radicem habet,quæ ſiue ferro ſucciſa eſt,ſeu uulnerata,totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret,ſuperuacuus tamen eſſet cultus,cum ſola hæc res adeo non infeſtetur herbis,ut ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes,quæ uel humidæ moueri poſſunt,melius tamen ſiccæ ſarriuntur,quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine,hordeum uero niſi ſicciſsimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant,quod & manibus,cum maturuerit ducta ſecernatur à cætera runcatione,& internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celſus eſt,qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat.quod ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidetur peſsimi agricolæ committere,ut ſatis herba proueniat. Frugibus enim plurimum detrahitur,ſi relinquitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum,quàm cibis hominum,cum præſertim liceat illa quoque cultu pratorum cōſequi.adeoq́; fabam ſarriendam cenſeo,ut exiſtimem debere ter ſarriri.nam ſic cultam comperimus non ſolum multiplicare fructum,ſed exiguam portionem in ualuulis habere. Freſæq́; eius & expurgatæ modium penè tam plenum eſſe,quàm integræ,cum uix minuatur menſura detractis putaminibus, atque in totum (ſicut ante iam diximus) hyberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis,ac ſiccis poſt brumam confectam, menſe Ianuario ſi gelicidia non ſint.ea porro ſic debet fieri, ne radices ſatorum lædantur , & ut potius adobruantur,cumulisq́; exaggerentur, ut latius ſe frutex humi diffundat,id prima ſarritione feciſſe proderit,ſecunda oberit, quia cum pullulare deſijt frumentum,putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaq; amplius in iteratione , quàm remoliri terra debet æqualiter . eamq́; tranſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti antè, q̃ ſeges in articulum eat.quoniam ſerius ſarrita corrumpitur inſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus . Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio, curandumq́; ne florentem ſegetem tangamus , ſed aut antea , aut mox cum defloruerit . Omne autem frumentum , & hordeum , quicquid

deniq;

deniq; non duplici ſemine eſt, ſpicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cum totam edidit octo diebus defloreſcit, ac dinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit. Rurſus quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum, lenticula, diebus quadraginta florent, ſimulq́; grandeſcunt.

Pro modo cuiuſque agri quot operæ deſignentur. XIII.

ET VT IAM *percenſeamus quot operis in aream perducantur ea quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor uel quinque bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris unam, ſarritoris duas primum, & unam cum iterum ſarriuntur, runcatoris unam, meſſoris unam & dimidiam, in totum ſumma operarum decem, & dimidia. Siliginis modij quinque totidem operas deſyderant. Seſami modij nouem, uel decem, totidem operas, quot tritici modij quinque poſtulant. Hordei modij quinque bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, ſarritoriam unam & dimidiam, meſſoriam unam, ſumma operarum ſex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel ſex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in reſtibili unam. Occantur ſexquiopera. Sarriuntur ſeſquiopera. iterum ſarriũtur una opera, & tertio una, metiũtur una. ſumma fit operarum octo, uel ſeptem. Viciæ modij ſex, uel ſeptem, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in reſtibili unam. item occantur una opera, metuntur una, ſumma fit operarum quatuor, uel trium. Erui modij quinque totidem operis conſeruntur. occantur una. item ſingulis ſarriuntur, runcantur, metunturq́;. cuncta ſex operas occupant. Siliquæ modij ſex, uel ſeptem, totidem operis obruuntur, metuntur una phaſeoli modij quatuor, obruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Ciceræ, uel cicerculæ modij quatuor operas bubulcorũ tres poſtulant, occantur opera una, runcantur una, uellũtur una. Summa fit ſex operarum. Lentis ſexquimodius totidem operas deſyderat, occatur una. ſarritur duabus, runcatur una, uellitur una, ſumma fit operarum octo. Lupini modij decem obruuntur una. occantur una, metuntur una. Milij ſextarij quatuor, totidemq́; panici bubulcorum operas occupant quatuor, occantur operis tribus, ſarriuntur tribus, quot operis carpantur incertum eſt. Ciceris modij tres operis totidem ſeminantur, occantur duabus, ſarriuntur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit decem operarum. Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conſeruntur, occantur operis tribus, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit undecim operarum. Seſami ſextarij ſex tribus iugis à proſciſſione coluntur, occantur operis quatuor, ſarriuntur quatuor, & ſarriuntur iterum dua-*

rum dua

rum duabus, metuntur duabus. Summa ſit operarum quindecim. Cannabis ſeritur, ut ſuprà docuimus, ſed incertum eſt quantam impenſam, curamq́; deſyderet, at medica obruitur non aratro, ſed ut dixi, ligneis raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur una, metitur una. Hac conſumatione operarum colligitur poſſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boum, totidemq́; bubulcis, & ſex mediaſtinis, ſi tamen uacet arboribus. at ſi ſit arbuſtum eundem modũ Saſerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probe ſatis excoli, quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugum boum tritici centum uiginti quinq; modijs, totidemq́; leguminum, ut ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorũ ducentorum quinquaginta, & poſt hanc nihilo minus conſerat trimeſtrium modios quinq; & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quæ quarto ſulco ſeruntur, in iugeribus uiginti quinque deſyderant bubulcorum operas CXV. nam proſcinditur is agri modus (quamuis duriſsimi) quinquaginta operis, iteratur quinque & uiginti, tertiatur & conſeritur quadraginta. Cætera legumina occupant operas LX, id eſt menſes duos. Pluuiales quoq;, & feriarũ computantur, quibus non aratur dies quinq;, & quadraginta, item peracta ſementi, quibus requieſcũt, dies XXX. Sic in aſſe fiunt octo menſes, & dies decem. Superſunt tamen de anno tres reliqui menſes & dies quinque & uiginti. quos abſumamus, aut in ſatione trimeſtrium, aut in uecturis fœni, & pabulorum, & ſtercorum, aliorumq́; utenſilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq; proſint. XIIII.

SED EX *ijs quæ retuli, ſeminibus, idem Saſerna putat alijs ſtercorari, & iuuari agros, alij rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atq; etiam de pabulari uicia, ſi tamen eam uiridem deſectam confeſtim aratrum ſubſequatur & quod falx reliquerit prius, quàm inareſcat, uomis reſcindat, atq; obruat. id enim cedit pro ſtercore, nam ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccũ omnem ſolo auferent, uimq́; terræ abſument. Quod etiam in faba, cæteriſq; leguminibus, quibus terra gliſcere uidetur, ueriſimile eſt accidere, ut niſi protinus ſublata meſſe eorum proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uelluntur Tremellius obeſſe maxime ait ſolo uirus ciceris, & lini: alterum quia ſit ſalſæ: alterum quia ſit feruidæ naturæ. Quod etiam Virgilius ſignificat dicendo.*

Vrit enim lini campum ſeges, urit auenæ,
Vrunt Lethæo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubium, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiam milio, & panico, ſed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, & abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter ſemina, quæ ſulcis aratri committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiuſmodi alimento. quare ſi eſt, ut uidetur, agricolis utiliſſimum, diligentius de eo dicendum exiſtimo, cum priſcis authoribus quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. XV.

TRIA *igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium primum habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, cæteræq; uolucres edunt, exceptis tamen paluſtribus, aut nantibus, ut anatis, & anſeris, nam id noxium quoq; eſt. Maxime tamen columbinũ probamus, quod modice ſparſum terram fermentare comperimus. Secundum deinde quod homines faciunt, ſi & alijs uillæ purgamentis immiſceatur, quoniam per ſe naturæ eſt feruentioris, & iccirco terram perurit. Aptior eſt tamen ſurculis hominis urina, quam ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi uitibus, aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat, nec ſolum ea res maiorem facit prouentum, ſed etiam ſaporem, & odorem uini, pomorumq; reddit meliorem. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalem non habet, permiſta huic commode frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. Nã per ſe quoq; adhibita multum iuuat. Sed uſus utriuſq; maxime per hyemẽ eſt, & adhuc uere ante æſtiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ ſunt. Tertium locũ obtinet pecudum ſtercus, atq; in eo quoq; diſcrimen eſt, nam optimũ exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniã id animal lentiſſime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene confectum, atq; idoneũ protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc, quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinum eſt, mox cæterorum iumentorum, armentorumq;. Deterrimum ex omnibus ſuillum habetur. Quinetiam ſatis profuit cineris uſus, & fauillæ. Frutex uero lupini ſucciſus optimi ſtercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam eſſe ruris genus, in quo neq; pecora, neq; aues haberi poſſint attamen inertis eſt ruſtici eo quoq; loco deficiſtercore. Licet enim quamlibet frondem, licet é ueprıbus compitisq; congeſta colligere. Licet filicem ſine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiſcere eum purgamentis cortis. Licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo uo*

lumine fieri præcepimus, cinerem, cœnũq; cloacarũ, & culmos, cæteraq; quæ euerruntur, in unum congerere, ſed eodem medio loco robuſtam materiem defigere conuenit, nanq; ea res ſerpentũ noxam latere in ſtercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uerſantur, quædã quotidie, ut culina, & caſeale, quædam pluuijs dibus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At ſi tantum frumentarius ager eſt, nihil refert genera ſtercoris ſeparari, ſin autem ſurculo, & ſegetibus, atq; etiam pratis fundus eſt diſpoſitus, generatim quoq; reponendum eſt, ſicut caprarum, & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aßiduo humore ſatianda ſunt, ut herbarum ſemina culmis, cæterisq; rebus immiſta putreſcant. Aeſtiuis deinde menſibus nõ aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquilinium raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis idoneum. Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus, quàm ſingulas, itemq; maiores denas uehes ſtercoris efficiunt, totidemq; ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta, quæ ipſi corporibus edunt, ſed & quæ colluuies cortis, & ædificij quotidie gignit, cõtrahere, et congerere poſſunt. Illud quoq; præcipiendum habeo, ſtercus omne, quod tempeſtiue repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe maxime utile. Nam & uires adhuc ſolidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetuſtius ſit, minus prodeſſe, quoniam minus ualeat. Itaq; pratis quam recentißimum debere inijci, quod plus herbarum progeneret, idq; menſe Februario luna creſcente fieri oportere, nam ea quoq; res aliquantum fœni fructum adiuuat, de cætero uſus ſtercoris qualis in quaq; re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt. XVI.

INTERIM Qui frumentis arua præparare uolet, ſi autumno ſementẽ facturus eſt, menſe Septembri, ſi uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos Luna decreſcente diſponat, ita ut plani loci iugerum duo de uiginti, cliuoſi quatuor & uiginti uehes ſtercoris teneant, &, ut paulo prius dixi, non antea dißipet cumulos, quàm erit ſaturus. Si tamẽ aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercorationẽ facere prohibuerit, ſecũda ratio eſt antequã ſarrias more ſeminantis ex auiarijs puluerẽ ſtercoris per ſegetẽ ſpargere. Si & is nõ erit, caprinũ manu iacere, atq; ita terrã ſarculis permiſcere ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrũ, qui non ſtercoretur, ita peruri ſi nimium ſtercoretur, magisq; conducere agricolæ frequenter id potius, quàm immodice facere. Nec

dubium, quin aquoſus ager maiorẽ eius copiam, ſiccus minorem deſyderet, alter quod aſsiduis humoribus rigẽs hoc adhibito regelatur, alter quod per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſũpto largiore torretur, propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec ſupereſſe oportet. Si tamen nullũ genus ſtercoris ſuppetet ei multum proderit feciſſe, quod M. Columellam patruum meũ doctiſsimum, et diligentiſsimũ agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret, cretoſis, ac nimium denſis, ſabulum, atq; ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, uerum etiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendũ, quod ſaporem uini corrumperet, melioremq́; cenſebat eſſe materiam uindemijs exuberandis, congeſtitiam, uel de uepribus, uel deniq; aliam quamlibet arcerſitam & aduectam humum. Iam uero (ut ego reor) ſi deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certe præſidium expeditiſsimum non deeſſe, quod cum exili loco circa idus Septembris ſparſerit, & inarauerit, idq́; tempeſtiue uomere, uel ligone ſucciderit, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet, cum ſecundum florem rubricoſis, cum tertiũ egerit. Illic dum tenerum eſt conuertitur, ut celeriter ipſum putreſcat, permiſceaturq́; gracili ſolo. Hic iam robuſtius, quod ſolidiores glebas diutius ſuſtineat, & ſuſpendat, ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. XVII.

ATQVE *hæc arator exequi poterit, ſi non ſolum, quæ retuli, genera pabulorum prouiderit, uerum etiam copiam fœni, quo melius armenta tueatur, ſine quibus terram commode moliri difficile eſt, & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoq; indiderunt ab eo, quod protinus eſſet paratũ, nec magnum laborem deſyderaret, M. quidem Portius & illa commemorauit, quod nec tempeſtatibus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimiq́; ſumptus egens, per omnes annos præberet reditum, neq; cum ſimpliccm, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum eſt ſiccaneum, alterum riguũ. Læto, pinguiq; campo non deſyderatur influens riuus, meliuſq; habetur fœnum, quod ſuapte natura ſuccoſo gignitur ſolo, quàm quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen ſunt neceſſariæ, ſi macies terræ poſtulat, nam & in denſa, & reſoluta humo quamuis exili, pratum fieri poteſt, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus cõcauæ poſitionis eſſe, neq; collis prærupti debet, ille ne collectam diutius contineat aquam, hic ne ſtatim præcipitem*

pitem fundat. Poteſt tamen mediocriter accliuis, ſi autem pinguis eſt, aut riguus ager, pratum fieri. At planicies maxime talis probatur, quæ exigue prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari, aut ſi quis eam ſuperuenit humor, lente prorepit. Itaq; ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat, ſulcis deriuanda eſt. Quippe aquarum abundantia, atq; penuria graminibus æque eſt exitio.

Quemadmodum facta prata colantur. XVIII.

CVLTVS autem pratorum magis curæ, quàm laboris eſt. Primum ne ſtirpes, aut ſpinas, ualidioriſq; incrementi herbas ineſſe patiamur, atque alias ante hyemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, uirgulta, iuncos, alias per uer euellamus, ut intuba, ac ſolſtitiales ſpinas, ac neq; ſuem uelimus impaſci, quoniam roſtro ſuffodiat, & ceſpites excitet, neq; pecora maiora, niſi cum ſicciſsimum ſolum eſt, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, ſcinduntq; radices herbarum. Tum deinde macriora, & pendula loca menſe Februario luna creſcente fimo iuuanda ſunt. Omneſq; lapides & ſi qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari. ſummittiq; pro natura locorum, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu uetuſtatis obducta ueteri, uel craſſo muſco, quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, uel ingeſto ſtercore, quorum neutrum tantum prodeſt, quantum ſi cinerem ſæpius ingeras, ea res muſcum enecat. Attamen pigriora ſunt iſta remedia, cum ſit efficaciſsimũ deintegro locum exarare. Sed hoc, ſi prata cœpimus, facere debemus, ſin autem noua fuerint, inſtituenda, uel antiqua renouanda (nam multa ſunt ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdum etiam frumenti cauſa exarare, quia talis ager poſt longam deſidiam lætas ſegetes affert. Igitur eum locum, quem prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactumq; ſæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba conſeremus, inſequente deinde anno, frumento, tertio diligenter arabimus, omneſq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus, niſi, ſi fructus arbuſti id facere nos prohibuerit, deinde uiciã permiſtam ſeminibus fœni ſeremus, tum glebas ſarculis reſoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumoſq; quos ad uerſuram plerunque tractæ faciunt crates, diſsipabimus ita, ut necubi ferramentum fœniſecæ poſsit offendere. Sed eam uiciã non conuenit antè deſecare, quã permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit. Tum fœniſecam meſſorem oportet inducere, & deſectam herbam religare, & exportare,

re patiantur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meßis, quam, ut recte poſſimus percipere, prius inſtrumenta præparanda ſunt, quibus fruges coguntur.

De Area conſtituenda. XX.

AREA quoq; ſi terrena erit, ut ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, permiſtisq; paleis cum amurca, quæ ſalem non accepit extergatur, nam ea res à populatione murum, formicarumq; frumenta defendit, tum æquata pauicolis, uel molari lapide condenſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atq; ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtinant, aream'q; demeſſa faba, & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, atq; ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.

De Meße facienda, & de Tritura. XXI.

SED CVM matura fuerit ſeges, ante quàm torreatur uaporibus æſtiui ſyderis, qui ſunt uaſtißimi per ortum caniculæ celeriter demetatur. Nam diſpendioſa eſt cunctatio, primum quod auibus prædam, cæterisq; animalibus præbet, deinde quod grana, & ipſæ ſpicæ culmis arentibus, & ariſtis celeriter decidunt. ſi uero procellæ uentorum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram defluit, propter quæ recraſtinari non debet, ſed æqualiter flauentibus iam ſatis, ante quàm ex toto grana indureſcant, cum rubicundum colorem traxerunt, meßis facienda eſt, ut potius in area & in aceruo, quàm in agro grandeſcant frumenta, conſtat enim ſi tempeſtiue deciſa ſint, poſtea capere incrementum. Sunt autem metendi genera complura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel roſtratis, uel denticulatis medium culmum ſecant, multi mergis, alij pectinibus ſpicam ipſam legunt, idq; in rara ſegete facillimũ, in denſa difficillimum eſt. Quod ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa ſit protinus in aceruum, uel in nubilarium congeritur, & ſubinde oportunis ſolibus torrefacta proteritur, ſin autẽ ſpicæ tantũmodo reſciſſæ ſunt, poſſunt in horreũ conferri, et deĩde per hyemẽ, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus, at ſi cõpetit, ut in area teratur frumentũ, nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res conficiatur, & ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulam, & trabam poßis, quæ res utraq; culmos facillime comminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tunduntur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immiſta ſunt frumenta, uento ſeparentur, ad eam rem fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq;

liſq; æſtiuis menſibus perflat, quem tamen operiri læti eſt agricolæ, quia dum exſpectatur, ſæua nos hyems deprehendit. Itaq; in area detrita frumẽta ſic ſunt aggeranda, ut omni flatu poſſint excerni. At ſi compluribus diebus undiq; ſilebit aura, uannis expurgentur, ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem. pura deinde frumenta, ſi in annos reconduntur, repurgari debent, nam quanto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exedũtur, ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatiſq; eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoq; non alia cura eſt, quàm reliquorum frumentorum, nã ea quoq; uel ſtatim abſumuntur, uel reconduntur. Atq; hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum, quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. XXII.

SED cum tam otij, quam negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerunt, nos quoq; monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim (ut ait Poëta) quæ feſtis exercere diebus,

Fas, & iura ſinunt, riuos deducere nulla
Relligio uetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq; gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquam pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debere. Vetant quoque lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinam. Virgilius, quod liceat ferijs flumine abluere gregem præcepit, & iccirco adiecit flumine merſare ſalubri. Sunt enim uitia, quorum cauſa pecus utile ſit lauare. Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſebare, uineam conductam colere, piſcinas, lacus, foſſas ueteres tergere, & purgare, prata ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus olìueti conductos cogere, mala, pira, ficos pãdere, caſeum facere, arbores ſerendi cauſa, collo, uel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neq; terram aperire, neq; arborem collucare, ſed ne ſementem quidem adminiſtrare, niſi prius Catulo feceris, nec fœnum ſecare, aut uincire, aut uehere. Ac ne uindemiam quidẽ cogi per religiones pontificum ferijs licet, nec oues tondere, niſi ſi Catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itemq; oliuas conditu inlegere licet. Pellibus oues ueſtiri nõ licet. In horto quicquid olerũ cauſa facias, omne licet. Ferijs publicis hominẽ mortuũ ſepelire non licet.

licet. M. Portius Cato, mulis, equis, aſinis, nullas eſſe ferias dixit. Idemq́; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorum aduehendorũ cauſa, nos apud pontifices legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quoſdam cum ſolennia feſtorum percenſuerim, deſyderaturos luſtrationum, cæterorumq́; ſacrificiorum, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis uſurpatum, nec ego abnuo docendi curam, ſed differo in eum librum, quem componere in animo eſt, cum agricolationis totam diſciplinam præſcripſero. Finem interim præſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente, quæ de uineis, arbuſtisq́; prodidere ueteres authores, quæq́; ipſe mox comperi.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

Quod genus uitis conueniat cuiq; ſolo, & ſtatui cœli. Caput. I.

HACTENVS aruorum cultus, ut ait præſtantiſſimus poëta. Nihil enim prohibet nos P. Siluine de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt. Earũ ſpecies diuerſæ, et multiformes ſunt, quippe uarij generis (ſicut author idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſponte ſua ueniunt. multæ etiã noſtra manu ſatæ procedunt, ſed quæ non ope humana gignuntur, ſylueſtres, ac feræ, ſui cuiusq́; ingenij ſemina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicẽdum eſt, quod nobis alimenta præbet. Idq́; tripartito diuiditur. Nam ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea, uel frutex, ut palma campeſtris, uel tertium quiddam quod nec arborem, nec fruticem proprie dixerim, ut eſt uitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus, nõ tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, uel præferuida, curæ mortalium reſpondet. Tamq́; felix campis, quam collibus prouenit, & in denſa non minus, quã in reſoluta, ſæpe etiam gracili, atq; pingui terra, ſiccaq́;, & uliginoſa. Tum ſola maxime utranq; patitur intemperiem cœli, uel ſub axe frigido, æſtiuo, procelloſoq́;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro

regionis ſtatu colere cenſeas,neq;.n.omni cœlo,ſolo'ue cultus idem, neq; eſt idem ſtirpis eius genus,quodq; præcipuum eſt ex omnibus non facile dictu eſt,cum ſuum cuiq; regioni magis,aut minus aptum eſſe doceat uſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas,pruinamq; ſine noxa perfert,cœliq; ſiccitatem,uentosq; patitur, pingui,& uberi dabit agro gracilem uitem,nec natura nimis fœcundam,macro feracem,terræ denſæ uehementem,multaq; materia frondentem,reſoluto,& læto ſolo rari ſarmenti,humido loco ſciet non recte mandari fructus teneri,& amplioris acini,ſed calloſi, & anguſti, frequentisq; uinacei,ſicco recte contribui diuerſæ quoq; naturæ ſemina, Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci plus poſſe qualitatem cœli frigidam, uel calidam,ſiccam uel roſcidam,grandinoſam,uentoſamq;,uel placidam,ſerenam uel nebuloſam. Frigidæq; aut nebuloſæ duorum generum uites aptabit,ſeu præcoques,quarum maturitas frugum præcurrit hyemem, ſeu firmi, duriq; acini,quarum inter caligines uuæ defloreſcunt,& mox gelicidijs,ac pruinis,ut aliæ,caloribus miteſcunt,uentoſo quoq;,& tumultuoſo ſtatu cœli fidentes eaſdem tenaces,ac duri acini committet,rurſus calido uberioresq; teneriores concredet,ſicco deſtinabit eas, quæ pluuijs, aut continuis roribus putreſcunt, roſcido,quæ ſiccitatibus laborant,grandinoſo,quæ folijs duris,latisq; ſunt,quo melius protegant fructum, nam placida, & ſerena regio nullam non recipit,commodiſſime tamen eam, cuius uel uuæ, uel acini celeriter decidunt. At ſi uoto eſt eligendus uineis locus, & ſtatus cœli,ſicut cenſet ueriſſime Celſus,optimum eſt ſolum,nec denſum nimis,nec reſolutum,ſoluto tamen propius,nec exile,nec lætiſſimum proximum,tamen uberi nec campeſtre,nec præceps,ſimile tamen edito campo, nec ſiccum,nec uliginoſum,modice tamen roſcidum,quod fontibus nō in ſummo,non in profundo terræ ſcaturiat,ſed ut uicinum radicibus humorem ſubminiſtret,eumq; nec amarum,nec ſalſum,ne ſaporem uini corrumpat,& incrementa uirentium ueluti quadam ſcabra rubigine coërceat ſi modo credimus Virgilio dicenti.

Salſa autem tellus,& quæ perhibetur amara
Frugibus infelix,ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus,aut pomis ſua nomina ſeruat.

cœlum porro neq; glaciale, uinea(ſicut prædixi)nūc rurſus æſtuoſum deſyderat,calido tamen potius quàm frigido lætatur,imbribus magis,quàm ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco, quam nimis pluuio eſt amicior,perflatu modico leniq; gaudet,procellis obnoxia eſt. Atq; hæc maxime probabilis eſt cœli,& ſoli qualitas.

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. II.

VITIS *autem uel ad eſcam, uel ad effuſionem deponitur. Ad eſcã nõ expedit inſtituere uineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, ut ratio poſtulet inconditum fructum mercantibus uelut pomum uendere, quæ cum talis eſt conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumaſti, dactyliq́; & rhodiæ, libycæ quoq; & cerauniæ, nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, uerum etiam quæ ſpecie commendari poßint, conſeri debent, ut ſtephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarum uuæ temporibus hyemis durabiles uaſis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos uſus exploratæ, numiſianæ. At ubi uino conſulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia, quod alterum ad reditus coloni, alterum ad diurnitatem ſtirpis plurimum confert. Sed ea tum præcipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoq; tempore deflorеſcit, nec nimis tarde miteſcit, quin etiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facile propulſat, eademq́; nec imbribus putreſcit, nec ſiccitatibus aboleſcit, talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda, ſi modo is locus habetur, in quo guſtus nobilis, pretioſusq́; fluit, nam ſi ſordidus, aut uilis eſt, feracißimam quamq́; ſerere conducit, ut multiplicatione frugum reditus augeatur. Fere autem omni ſtatu locorum campeſtria largius uinum, ſed iucundius afferunt collina, quæ tamen ipſa modico ſtatu cœli magis exuberant aquiloni prona, ſed ſunt generoſiora ſub auſtro, nec dubium quin ſit ea, nonnullarũ uitium natura, ut pro locorũ ſitu bonitate uini modo uincat, modo ſuperetur. Solæ traduntur amineæ excepto cœli ſtatu nimis frigido, ubicunq; ſint etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ, magis aut minus probi guſtus uina præbere, & cæteras omnes ſapore præcedere. Eæ, cum ſint unius nominis, non unam ſpeciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarum minor ocyus, & melius defloreſcit habilis arbori, nec non iugo illa pinguẽ terram, hæc mediocrem deſyderat, longeq́; præcedit maiorem, quia et imbres, & uentos fortius patitur, nam maior celeriter in flore corrũpitur, & magis iugis, q̃ in arboribus, ideoq́; nõ eſt uineis apta, uix etiã arbuſto, niſi præpingui, & uuida terra, nã nec mediocri ualet, multoq́; minus in exili, prolixarũ frequẽtia materiarũq́;, foliorumq́; et uuarũ, et acinorũ magnitudine dignoſcitur, internodijs quoq; rarior, largis fructibus à minore ſuperatur, guſtu nõ uincitur. & hæ quidẽ utræq; amineæ. Verũ et aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quod duplices uuas exigunt, gemellæ uocãtur, auſterioris uini, ſed æque perennis. Earũ minor uulgo notißima. quippe cãpaniæ celeberrimos ueſuuij colles, Surrentinosq́; ueſtit. Hilaris inter æſtiuos fauo*

nij flatus, auſtris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quàm arbuſto eſt idonea, cum prædictis regionibus commodiſſime iugum ſuſtineat materiam, fructumq́;, niſi quod duplicem non abſimilem minori germanæ egerit, ſicut maior gemina minori germanæ, quæ tamen minor hoc melior eſt, quod fœcundior etiam mediocri ſolo, nam illa niſi præpingui non reſpondere iam dictum eſt. Lanatam quoq; amineum quidam maxime probant, quæ hoc uocabulum non ideo uſurpat, quod ſola ex omnibus amineis, uerum quod præcipue caneſcit lanugine. Sanè boni uini, ſed leuioris, quam ſuperioris, crebram quoq; materiam fundit, atq; ideo propter pampini denſitatem ſæpe parum recte defloreſcit, eademq́; maturo fructu celeriter putreſcit, ſuper hunc numerum, quem retulimus, ſingularis habetur aminea, maiori geminæ non diſsimilis, primum ſpecie pãpini, & trunci, ſed uini ſapore aliquanto inferior, quamuis generoſiſsimus ſit, proxime præferenda etiam proprijs uirtutibus, nam & feracior eſt, & flore melius exuitur, ſpiſſaq́;, & albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non deſciſcit. Atq; ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate ſubſequuntur amineas, fœcunditate uero etiam præueniunt, quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq; feracior eſt minor, cuius & folium partius ſcinditur, & materia non ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupantur, eædemq́; feciniæ, quod plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamẽ incommodum repenſant uuarum multitudine, quas & in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos, & imbres ualenter ſufferunt, & celeritur defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incommodi patientes, præter caloris, nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æſtibus contrabuntur. Pingui aruo maxime gaudent, quod ubertatem aliquam natura gracilibus, & exilibus uuis præbere ualet, frigidum, ac roſidũ ſolum, & cœlum commodiſsime ſuſtinent eugeniæ, dum ſunt in albano colle. nã mutato loco uix nomini ſuo reſpondent, nec minus allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugoq́;, & arboribus ſatis idoneæ, generoſior tamen uua, quæ nudis folijs eſt, nam duæ lanatæ quamuis frondibus, & palmitum pari facie flexere, qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem uetuſtatis. Pingui ſolo feraciſsimæ, mediocri quoq; fecundæ, præcoquis fructus. Ideoq́; frigidis locis aptiſſimæ uini dulcis, ſed capiti neruis, uenisq́; non aptæ, niſi mature lectæ, pluuijs, uentisq́;, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur. Atq; hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tamẽ etiam

147

ſecundæ notæ uites prouentu,& ubertate commendari,qualis eſt biturica,qualis baſilica,quarum minorem cocolubem uocant Hiſpani,longe omnium primis utræq; proximæ.Nam & uetuſtatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit.Iam uero ipſæ fœcũditate præſtant omnibus, quas ante retuli,tum etiam patientia,quippe turbines, imbresq́; fortiſsime ſuſtinent,& commode fluunt,nec deficient macro ſolo. frigora melius,quàm humores ſuſtinent,humores commodius,quàm ſiccitates,nec caloribus tamen contriſtantur.Viſulæ deinde ab his,& minor argitis,terræ mediocritate lætantur.nam in pingui nimijs uiribus luxuriãt, in macra tenues,& uacuæ fructu ueniunt.Amiciores iugo, quàm arboribus,ſed argitis etiam in ſublimibus fertilis uaſtis materijs,& uuis exuberat,humillimis tabulatis aptior.Viſula breuem materiam & latum folium exigit,cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur, qui tamen niſi primo quoq; tempore maturi legantur,ad terram decidunt humoribus etiam priuſquam defluant putreſcunt. Sunt & Heluolæ, quas nonnulli uarias appellant,neq; purpureæ, neq; nigræ,ab heluo(niſi fallor)colore uocitatæ,melior eſt nigrior abũdantia uini,ſed hæc ſapore pretioſior.color acinorum in neutra conſpicitur æqualis,utraq; candidi muſti alterna uice annorum plus,aut minus afferunt,melius arborem, ſed & iugum commode ueſtiunt,mediocri quoq; ſolo fœcundæ,ſicut pretiæ minor,& maior,ſed ex generoſitate uini magis commendantur,& frequentibus materijs frondent, & cito matureſcunt.Albuelis utilior,ut ait Celſus in colle, quàm in campo, in arbore, quàm in iugo, in ſumma arbore quàm in ima, ferax & materiæ frequentis, & uuæ,nam quæ græculæ uites ſunt, ut mareoticæ, thaſiæ, pſythiæ, ſophortiæ, ſicut habent probabilem guſtum,ita noſtris regionibus & raritate uuarum, & acinorũ exiguitate minus fluunt,inerticula tamen nigra,quam quidẽ græci amethyſton appellant,poteſt in ſecunda quaſi tribu eſſe,quod & boni uini eſt, & innoxia,unde etiã,nomẽ traxit,quod iners habetur in tentandis neruis, quamuis guſtu nõ ſit hebes. Tertiũ gradum facit earum Celſus,quæ fœcũditate ſola commendantur,ut tres heluenatiæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate,& abundantia muſti pares habentur,earum altera,quam Galliarum incolæ emarcum uocant,mediocris uini,& altera, quam longam appellant,eandemq́; auaram ſordidi,nec tam largi quàm ex numero uuarum,quas prima ſpes promittit. Minima & optima ẽ tribus facillime folio dignoſcitur,nam rotundiſsimum omnium id gerit, atq; eſt laudabilis,quod ſiccitates maxime perfert,quod frigora ſuſtinet, dum tamen ſine imbribus ſit,quod nonnullis locis etiam uinum eius in uetuſta-

 tem

tem diffunditur, quod præcipue ſola acerrimum quoq; ſolum fertilitate ſua commendat, at ſpionia dapſilis muſto, & amplitudine magis uuarum, quàm numero fertilis, ut oleaginia, ut murgentina, eadẽ qua põpciana, ut numiſiana, ut uenucula eademq́; ſcirpula, atq; ſticula, ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium, quas cognouimus copioſiſsima arcelaca maior, à multis argitis falſò exiſtimata. Nã has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolam, ferreolamq́; non facile aſſeuerem quo gradu habendæ ſint, quod & ſi ſatis fœcundas ſcio, nondũ tamen de bonitate uini, quod afferunt iudicare potui, unam etiam præcoquem uitem nobis ante hoc tempus incognitam græca conſuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucunditate'ue arcelatæ, baſilicæq́; et bituricæ comparari poſsit, geneoſitate uini amineæ. Multa præterea ſunt genera uitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus. Neq;.n. ut ait poeta, numero comprehendere refert,

Quem qui ſcire uelit Libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq́; penè ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant, quædam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorũ, ſicut ſupra diximus, etiam à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci non poſsint, ideoq́; in hac ipſa Italia, ne dicam in tam diffuſo terrarum orbe uicinæ etiam nationes nominibus earum diſcrepant, uariantq́; uocabula, quarè prudentis magiſtri eſt, eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeat, ſtudioſos nõ demorari, ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimento probatum, atq; ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus inquit Iulius Græcinus, ubi nihil erit, aut non multũ, quod proritet feracitatem, potius ſequemur quæ non eadem portione uincitur pretio, quam uincit abundantia, ſed de hac ſententia quanquam & ipſe paulo ante id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter feraces, & pretioſæ fluxuræ poſsint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire, quàm uitem colere. III.

NVNC Prius, quàm de ſatione uitium diſſeram, nõ alienum puto uelut quoddam fundamentũ iacere diſputationi futuræ, ut antè propenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliâs uinearum cultus eſt, enim penè adhuc ſuperuacuum de his conſerendis præcipere, dum

quod

quod prius eſt, nondum concedatur, an omnino ſint habendæ, idq; adeo plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem poſitionem ruris, atq; optabiliorem pratorum poſſeßionem, paſcuorumq;, uel ſyluæ cæduæ iudicēt, nam de arbuſto etiam inter authores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tremellio maxime probante, ſed & hãc ſententiam ſuo loco æſtimabimus, interim ſtudioſi agricolationis hoc primum docendi ſunt, uberrimum eſſe reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & antè iam M. Cato & mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera uinearum ſexcenas urnas uini præbuiſſe, id enim maxime aſſeuerat in primo libro rerum ruſticarum Varro. nec una regione prouenire ſolitum, uerum & in fauentino agro, & in gallico, qui nũc pyceno contribuitur, hæc ijs certe temporibus, ſed nomentana regio nunc celeberrima fama, eſt illuſtris, & præcipue quam poßidet Seneca uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerunq; compertum eſt, nam illa uidentur prodigialiter in noſtris ceretanis accidiſſe, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & paſcua, & ſyluæ, ſi centenos ſextertios in ſingula iugera efficiant, optimo domino conſulere uideantur, nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cũ quarto reſponderint, uix meminiſſe poſſumus, cur ergo res infamis eſt, non quidem ſuo, ſed hominum inquit uitio Græcinus, primum quod in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peßimi generis pleriq; uineta conſerunt, deinde ſata non ita enutriunt, ut antè conualeſcant, ac proſiliant, quàm retorreſcant, ſed & ſi forte adoleuerint, negligenter colunt. Iàm illud à principio nihil referri cenſent, quem locum conſerant, imò etiam ſeligunt deterrimam partem agrorũ, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maxime terra idonea, quæ nihil aliud ferre poßit, ſed nec ponẽdi quidẽ rationẽ, aut perſpiciũt, aut perſpectã exequuntur, tũ etiam dotẽ. i. inſtrumentũ raro uineis præparant cũ ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcã patrisfamiliàs ſemper exhauriat. Fructũ uero pleriq; quã uberrimũ præſentem conſectantur, nec prouident futuro tẽpori, ſed quaſi plane in diem uiuant, ſic imperant uitibus, ut eas ita multis palmitibus onerant, ut poſteritati nõ conſulant. Hæc omnia uel certe plurima ex his cum cõmiſerint, quiduis malunt, quàm ſuã culpam confiteri, queruntur q; non reſpondere ſibi uineta, quæ uel per auaritiã, uel inſcitiam, uel per negligẽtiã perdiderũt. at ſi qui cũ ſcientia ſociauerint diligentiam, non ut ego exiſtimo tricenas,

nas, uel quadragenas certe, ſed ut Græcinus, mininum computans, licet inquit amphoras uicenas, percipient ex ſingulis iugeribus, omnes iſtos, qui fœnum ſuum, & olera amplexantur, incremento patrimonij facile ſuperabunt, nec in boc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo poſito uidet id genus agricolationis maxime rei familiari conducere. Nam ut ampliſsimas impenſas uineæ poſcant, non tamen excedunt ſeptem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium poſse comparari putat, ſed ego plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum uinitorem in primis eſſe cenſeo, isq́; licet ſit emptus ſex, uel potius ſextertijs octo millibus, cum ipſum ſolum ſeptem iugerũ, totidem millibus nummorum partum, uineasq́; cum ſua dote. i. cum pedamentis, & uiminibus binis millibus in ſingula iugera poſitas duco. Fit tum in aſſem conſumatum pretium ſextertiorum XXIX. millium, buc accedunt ſemiſſes uſurarum ſextertia tria millia, et quadringenti octuaginta nummi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum ceſſat à fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis & uſurarum XXXII. millium quadringentorum LXXX nummorum, quod quaſi nomen ſi, ut fœnerator cum debitore, ita ruſticus cum uineis ſuis fecerit, eius ſummæ, ut in perpetuum prædictam uſuram ſemiſſium dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadraginta ſextertios nummos, qua computatione uincit tamen reditus VII. iugerum ſecundum opinionem Grecini, uſuram trium millium quadringentorum octaginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis ſint uineæ, tamen ſi culte ſingulos utiq́; culleos uini, ſingula earum iugera peræquabũt, utq́; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneant(quod minimum pretium eſt annonæ) conſumant tamen ſeptem cullei ſextertia duo millia et centum numos, ea porrò ſumma excedit uſuram ſemiſsium, atq́; bic calculus, quẽ poſuimus, Græcini rationem continet, ſed nos extirpandá uineta cenſemus quorum ſingula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adbuc tamen ſic computauimus, quaſi nullæ ſint uiuiradices, quæ de paſtinato eximantur, cum ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo liberet, ſi modo non prouincialis, ſed Italicus ager eſt, neq́; id cuiquam dubium eſſe debet, cum & noſtram, & Iulij attici rationẽ diſperſit. Nos iam enim uicena millia malleolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. Ille minus quatuor millibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquiſsimus locus non maiorem quæſtũ reddet, quã acceperit impenſam, ſit quidẽ, ut cultoris negligentia ſex millia ſeminum intereant, reliqua tamen decem millia tribus millibus nummorum libenter, & cum lucro redem-

ptor

ptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat duo millia ſeſtertia, quanti conſtare iugerum uinearum prædiximus. quanquam noſtra cura in tantum iam proceßit, ut non inuiti ſeſtertijs ſexcentis numis ſingula millia uiuiradicis à me ruſtici mercentur, ſed uix iſtud alius præſliterit. nam nec quiſquam nõbis facile crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiam uini, quãtam tu Siluine nouiſti. Mediocre itaq;, uulgatumq́; precium uiuiradicis poſui, quo celerius nullo diſſentiente perduci poſſent in noſtrã ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarum ſpes uindemiarum cohortari nos debet ad põſitionem uinearum, quas cum docuimus rationis eſſe conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. IIII.

CVI Vineta facere cordi eſt, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quàm ſuæ credere uelit, néue mercetur uiuiradicem. Sed genus ſurculi probatißimum domi conſerat, faciatq́; uitiarium, ex quo poßit agrum uineis ueſtire. nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm uernacula. eoq́; uelut alienigena reformidant mutatam cœli, lociq́; poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligẽter exploratum, probatumq́; genus ſurculi depoſuerit. quamobrem biennij ſpacium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod utique tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper (ut dixi) plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hæc deinde meminerit accurate locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi, quam cum peregerit, non minore cura uitem conſerat, & cum ſeruerit, ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat, id enim quaſi caput, & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius, an ſegnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ propoſui ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo, & quomodo uitiarium faciundum ſit. V.

VITIARIVM neque ieiuna terra, neque uliginoſa faciendum eſt, ſuccoſa, tamen, & mediocri potius, quàm pingui, tametſi ferè omnes autores huic rei lætißimum locum deſtinauerint, quod ego minime reor eſſe pro agricola, nam depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, quamuis celeriter comprehendant, atque proſiliant, tamen cum ſint uiuiradices factæ, priuſquam transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudentis autem

coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni, maliq́; poſita eſt. Siue enim poſtmodum neceſſitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo cõmittere, non magnam ſentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata ſunt, ſiue lætior ager conſerendus eſt, longe celerius in ubertate coaleſcũt. Rurſus tenuiſſimo ſolo uitiarium facere minimi rationis eſt, quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ ſupereſt tarde fit idonea trãslationi. Ergo mediocris & modice ſiccus ager uitiario eſt aptiſſimus, isq́; bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cum in duos pedes, & ſemiſſem cõuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis ſpatiis, per quæ ſemina excolantur, in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent ſexcentini malleoli pangendi ſunt. is numerus conſumat per totum iugerum ſeminũ millia quatuor & uiginti. Verũ hanc curam præuenit inquiſitio, & electio malleolorũ. nam, ut ſæpe iam retuli, quaſi fundamentum eſt prædictæ rei, probatiſſimum genus ſtirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus ſit. VI.

SED electio dupliciter facienda eſt, non enim ſolum fœcundam eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior, ut ex his partibus trunci ſumantur, quæ & genitales ſunt, & maxime fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non tantum debet eo æſtimari, quod uuas cõplures exigit. poteſt enim trunci uaſtitate id accidere, & frequentia palmitum: nec tamen eam feracem dixerim, cuius ſingulæ uuæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur, ſed ſi per unũquenq́; pampinum maior numerus uuarum dependet, ſi ex ſingulis gemmis compluribus materiis cum fructu germinat, ſi deniq́; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, ſi etiam nepotum fructu grauida eſt, ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus autem nouellus eſt palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq́; à ſimilitudine rei, quod in ea parte, quæ deciditur ex uetere ſarmento prominens utrinq́; malleoli ſpeciem præbet. Hunc ex fœcundiſſima ſtirpe legendum cenſemus omni tempore, quo uineæ putãtur, ac ſuper terrã gemmis tribus uel quatuor extantibus diligenter obruendũ loco modice humido nõ uliginoſo, dum tamen antiquiſſimum ſit conſyderare, ne uitis, ex qua is ſumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat, ne aut præcoquem, aut ſeræ maturitatis fructum afferat. nam illa uolucribus, hæc etiam tempeſtatibus hyemis infeſtatur. Tale porrò genus nõ una

comprobatur

comprobatur uindemia. poteſt enim uel anni prouentu, uel alijs de cauſis etiam naturaliter infœcunda uitis ſemel exuberare. Sed ubi plurimum uelut emeritis annorum ſtipendijs fides ſurculo conſtitit, nihil dubitãdum eſt de fœcunditate: nec tamen ultra quadrienniũ talis extenditur inquiſitio, id enim tempus ferè uirentium generoſitatem declarat, quo ſol in eandem pãrtem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant ſtudioſi rerum cœleſtium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. VII.

SED certum habeo Publi Siluine iam dudum te tacitum requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda uitis, quam nos tam accurate deſcribimus. ac ne de ijs aliqua ſignificetur, quæ uulgo non habentur feraciſſimæ, plurimi namq; bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera nõ fraudamus teſtimonio noſtro. ſunt enim largiſſimi uini, ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint precioſi ſaporis, uelut aminei, uel certe non procul ab eo guſtu. cui noſtræ ſententiæ ſcio penè omnium agricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali, & ingenita ſterilitate laborantibus. quò magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit: quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. VIII.

IGITVR ſi rerum naturam Publi Siluine uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe uirentibus, atq; hominibus, cæteriſq; animalibus: nec ſic alijs nationibus, regionibus'ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totũ ſimilia munera denegaret, quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè ſolennes ſunt, ſed & Italici generis eſſe uoluit eximiæ fœcũditatis Albanas curiatiæ familiæ trigeminorũ matres. Germaniam decorauit altiſſimorum hominũ exercitibus, ſed & alias gentes nõ in totũ fraudauit præcipuæ ſtaturæ

uiris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem Næuium Pollionem pede longiorem quàm quenquam longiſsimum, & nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ circenſium ludorum Iudææ gentis hominem proceriorem celſiſsimo Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis meuania eſt, liguria paruis. Sed & meuania bos humilis, & liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tamen in hac terra uaſtitate belluas progenerari quis negete cum intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugũ redeo. Myſiam, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen appulos, campanosq; agros opimis defici ſegetibus. Tmolon, & Coryicion florere croco, Iudæam & Arabiam precioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuitatem prædictis egere ſtirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam caſiam frondentem conſpicimus, iam tureàm plantam, florentesq; hortos myrrha, & croco. His tamen exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentiſsimam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges adhibito ſtudio colonorum ferre didicerit. quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq; & uernaculus eſt huius ſoli. Neque enim dubium eſt maſsici, ſurrentiniq;, & albani, atq; cecubi agri uites omniũ, quas terra ſuſtinet, in nobilitate uini principes eſſe.

Quomodo amineas feraces facias. XI.

FOECVNDITAS ab his forſan deſyderatur, ſed & hæc adiuuari poteſt cultoris induſtria. nam ſi, ut paulo ante retuli, benigniſsima rerum omnium parens natura quaſq; gentes atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret. Cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem ſeruaſſe, ut quamuis earum genus aliquod præcipue ſecundum eſſe uoluerit, tanquam biturricum, aut baſilicum, non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne pauciſsimæ quidem uites fœcundæ, tanquam in Italicis hominibus albanæ illæ ſorores reperiri poſsint. id autẽ cũ ſit uериſimile, tum etiam uerum eſſe nos docuit experimentum, cum & in ardeatino agro, quem multis tẽporibus ipſi ante poſsidemus, & in carſeolano, itemq; in albano generis aminei uites huiuſmodi notæ habuerimus numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo ſingulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem ſingulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcunditas uideri. nam quemadmodum Terentius Varro, & ante eum M. Cato poſsent affirmare, ſexcentenas urnas priſcis

priſcis cultoribus ſingula uinearum iugera fudiſſe, ſi fœcunditas amineis defuiſſet: equas plerunq; ſolas antiqui nouerant, niſi putamus ea, quæ nuper, ac modo planè longinquis regionibus accerſita notitiæ noſtræ ſunt tradita, biturici generis, aut baſilici uineta eos coluiſſe, cum uetuſtiſſimas quasq; uineas adhuc exiſtimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulo ante poßediſſe me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feraciſſimos eligat, poſſet his pariter generoſas uineas, & uberes efficere. nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matriſimilem eſſe uoluerit. Vnde etiam paſtor ille in bucolicis ait,

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos, Noram.

Vnde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarum quadrigarum ſemina diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum uictoriarum concipiunt propagata ſobole generoſi armenti, nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feraciſſimarum aminearum ſeminibus electis largæ uindemiæ ſpem capiamus, neq; eſt quod tẽporis tarditas quenquam deterreat. nam quicquid moræ eſt, in exploratione ſurculi abſumitur. Cæterum cum fœcunditas uitis comprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximum numerum perducitur, eius rei teſtimonium tu præcipue Publi Siluine perhibere nobis potes, cum pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus biennij ex una præcoque uite, quam in ceretano tuo poßides, inſitione facta conſumata. Quem nam igitur exiſtimas uitium numerum intra tantundem temporis interſeri poſſe duorum iugerum malleolis, cum ſint ipſa duo iugera unius uitis progenies: quare ſi ut dixi laborem, & curam uelimus adhibere, facile prædicta ratione, tam feraces aminei generis uineas conſtituemus, quàm biturici: aut baſilici tantum retulerit, ut in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cœli, lociq;, & ipſius uitis habitum obſeruemus: quoniam plerunque degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aëris qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de uineis in uineas transferemus, magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidum ſuſtinere, quàm ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus tum maxime prædictum naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas ſoli plurimum iuuat, ut ex macro, aut mediocri transducatur in melius. nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciem terræ patitur, niſi ſæpius ſtercores. Atque hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus. nunc illud ſpecialiter, ut non ſolum ex fœcundiſſima uite, ſed etiam è uitis parte feraciſſima ſemina eligantur.

Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. X.

FERACISSIMA *autem ſemina ſunt, non ut ueteres autores tradiderunt, extrema pars eius, quod caput uitis appellant, id eſt, ultimum, & productiſſimum flagellum, nam in eo quoq; falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus uuarum, qui plerunq; conſpicitur in productiſſimo ſarmento, quæ res nos decipere non debet: id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis, & alimentum, quod à ſolo miniſtratur, tranſcurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim ſpiritu omne alimentum uirentis, quaſi quædam anima per medullam trunci ueluti per ſiphonem, quem diabeten uocant mechanici, trahitur in ſummum. Quò cum peruenerit, ibi conſiſtit, atq; conſumitur. Vnde etiam materiæ uehementiſſimæ reperiũtur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus, ſed & ex ſtirpes, quæ è duro citantur, duplici ex cauſa probatæ ſunt, quod à fœtu uacant, quodq; ex proximo terræ integro, atq; illibato ſucco aluntur, & illæ fertiles, ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quicquid (ut ſupra dixi) ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimæ, quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à ſe tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quaſi fœcundum obſeruari, etiam ſi plurimum afferat, ſiquidem loci ubertate in fructum cogitur, ſed id ſarmentum, quod media uite ſitum, non importuna quidem parte deficit, ac numeroſo fœtu benignitatem ſuam oſtendit. Hic ſurculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore ſtatu meliorem ſortitur, ſiue enim paſtinato deponitur, ſiue trunco inſeritur, largioribus ſatiatur alimentis, quàm prius, cum eſſet in egeno. Itaque cuſtodiemus, ut à prædictis locis, quos humeroſos ruſtici uocant, ſemina legamus, tamen quæ attuliſſe fructum antea animaduerterimus: nam ſi fœtu uacua ſint, quamuis laudabilem partem uitis nihil cenſemus ad feracitatem conferre malleolo, quare uitioſiſſima eſt eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas ſarmentum habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinarium uocant. Hæc autem opinio, quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis ſteriles reddit, quis enim omnino iam per tam longam ſeriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea, quæ paulo ante retulimus: Immo quis non imprudentiſſimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat: Itaque ex hac conſuetudine ueniunt imprudentiſſimi ad rem maxime neceſſariã, deinde etiã infirmiſſimi, nam & inutiliſſimus*

inutiliſſimus quiſque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam ſiquam ſcientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem diſſimulat, aut ſeponit, & ut numerũ, quem uillicus imperauit, explere poſſit, nihil curioſe, nihil religioſe adminiſtrate unumq́; eſt ei propoſitum peragere operis ſui penſum, cum tamen ut ſciat, & quod ſcit exequatur, hoc ſolum præceptum à magiſtris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera omnia ut ſeminibus contribuat: nos autem primum rationem ſecuti, nũc etiam longi temporis experimentum, non aliud ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit: nam illud quidem, quod loco ſterili lætum robuſtumq́; ſine fœtu proceſſit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec ullam generãdi uim poſſidet. Id proculdubio uerum eſſe ratio nos admonet, ſi modo ut in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſque membri, ſic & frugiferum ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inſpiratam uelut aurigam, rectricemq́; membrorum animam, ſenſusq́; iniectos ad ea diſcernenda, quæ tactu, naribus, auribusq́;, & oculis indagantur, pedes ad greſſum compoſitos, brachia ad complexũ. ac ne per omnes uices miniſteriorum uagetur inſolenter oratio, nihil aures agere ualent, quod eſt oculorum, nihil oculi, quod aurium, nec generandi quidem data eſt facultas manibus, aut plantis, ſed quod hominibus ignotum uoluit eſſe genitor uniuerſi uentre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano, atque operto ſacra illa ſpiritus elementa, cum terrenis primordijs miſceret, atq; hanc animantis machinæ ſpeciem effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit: hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater, ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſteret. Truncum deinde ſuperpoſuit uelut quandam ſtaturam corporis & habitus, mox ramis diffudit quaſi brachijs. Tum caules, & pampinos elicuit, uelut palmas, eorumq́; alios fructus donauit, alios fronde ſola ueſtiuit ad protegendos, tutandosq́; partus. Ex his igitur, ut ſupra diximus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu, atque fœtu grauida, ſed tanquam tegmina, & umbracula eorum, quæ fructibus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet non uindemiæ laborabimus. Quid ergo eſt cur quamuis nõ ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiã in futurũ quaſi ſterilis dãnatur à nobis? Modo enĩ diſputatio noſtra colligebat unicuiq; corporis parti propriũ eſſe attributũ officiũ, quod ſcilicet ei cõuenit, ut malleolo quoq;, q opportuno loco natus eſt, fœcũditatis uis adſit, etiã ſi interim ceſſet à partu, nec ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari, ſed

ri,ſed

ri,ſed & illud maxime profiteor palmitem,quamuis frugifera parte ena/ tum,ſi fructum non attulerit,ne uim quidem fœcunditatis habere,nec hoc illi ſententiæ repugnat. Nam & homines quoſdam non poſſe generare, quamuis omnium membrorum numero conſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredibile,ſi genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoque eſſe fœtu.Itaque ut ad conſuetudinem agricolarum reuertar,eiuſmodi ſur culos,qui nihil attulerint,ſpadones appellant,quod non facerent,niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus,quæ & ipſa appellatio rationem mihi ſubiecit non eligendi malleolos,quamuis probali parte uitis enatos,ſi fru/ ctum non tuliſſent.quanquam & hos ſciam nõ in totum ſterilitate affectos. nam confiteor pampinarios quoque cum è duro prorepſerint,tempore an ni ſequentis acquirere fœcunditatem,& ideo in reſecem ſubmitti,ut pro/ generare poßit.Verum eiuſmodi partum comperimus,non tam ipſius re/ ſecis,quàm materni eſſe muneris.nam quia inhæret ſtirpi ſuæ,quæ eſt na tura ferax,miſtus adhuc parentis alimentis,& fœcundi partus ſeminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura, atque intempeſtiua planta direpta trunco uel terræ,uel etiam ſtirpi reciſæ inſeritur,quaſi pue rilis ætas,ne ad coitum quidem,ne dum ad conceptum habilis uim gene/ randi uel in totum perdit,uel certe minuit.Quare magnopere cenſeo in eli gendis ſeminibus adhibere curam,uti fructuoſa parte uitis palmites lega/ mus eos,qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt. Nec ta/ men contenti ſimus ſingulis uuis,maximeq́; probemus eos,qui numeroſiſ/ ſimis fœtibus conſpiciuntur.An non opilionem laudabimus ex ea matre ſobolem propagantem,quæ geminos enixa ſit, & caprarium ſummitten/ tem fœtus earum pecudum,quæ trigemino partu commendantur: uideli/ cet quaſi ſemper ſit parentum fœcunditati proles reſponſura,& nos ſe/ quamur in uitibus hanc ipſam rationem,tanto quidem magis,quod com/ pertum habeamus naturali quadam malignitate deſciſcere interdum, quamuis diligenter probata ſemina,idq́; nobis poëta uelut ſurdis ueritatis indulget dicendo.

Vidi lecta diu,& multo ſpectata labore
Degenerare tamen,ni uis humana quotannis
Maxima quæq́; manu legeret,ſic omnia fatis
In peius ruere,ac retro ſublapſa referri.

quod non tantum de ſeminibus leguminum,ſed in totam agricolationis ra tionem dictum eſſe intelligendum eſt. Si modo longi temporis obſerua/ tione comperimus,quod certe comperimus,eum malleolum,qui quatuor

uuas

uuas tulerit, deputatum, & in terram depoſitum à fœcunditate materna ſic degenerare, ut interdum ſingulis, nonnunquam etiam binis uuis minus afferat. In quantum autem cenſemus defecturos eos, qui binos, aut ferè ſingulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feraciſſimi translationem ſæpe reformidēt, itaq; huius rationis demonſtratorem magis eſſe me, quàm inuentorem libenter profiteor, ne quis exiſtimet fraudari maiores noſtros laude merita, nam id ipſum cenſuiſſe eos non dubium eſt, quamuis nullo alio ſit ſcripto proditum, exceptis quæ retulimus metris Virgilij. Et hic tamen ut de ſeminibus leguminum præcipiatur. Cur enim aut è duro natam uirgam, aut etiam ex fœcundo malleolo, quem ipſi probaſſent, deciſam ſagittam repudiabant, ſi nihil intereſſe dicebant, ex quo loco ſemina legerentur? Nunc quia uim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe non dubitabant, idcirco pampinarium, & ſagittam uelut inutiles ad deponendū prudentiſſime damnauerunt. Quod ſi ita eſt, nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attuliſſet. Nam, ſi ſagittam, id eſt ſuperiorem partem malleoli, uituperandam cenſebant, cum eſſet eadem pars ſurculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa declarat? Niſi tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id translatum, & abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutumq; materno alimento, frugiferum, quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atque hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm poſtulabat praue detorta, & inueterata opinio ruſticorum.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſtinaueris. XI.

NVNC ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam, paſtinationis officium, ſi tamen antè de qualitate ſoli conſtiterit, nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubium eſt, ac prius quàm ipſum perſpiciamus, illud antiquiſſimum cenſemus, rudem potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, quàm ubi fuerit ſeges, aut arbuſtū, nam de uinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes autores conſtitit, peſſima eſſe ſi reſerere uelimus, quod & inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditum, ac ueluti irretitum, & adhuc non amiſerit uirus, & cariem illam uetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus uenenis humus torpeat. Quam ob cauſam ſylueſtris ager præcipue eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut arboribus obſeſſus eſt, facile extricatur, quod ſuapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus nec

tus, nec in profundum radices agunt, ſed per ſummum terræ diſpergunt, at que deducunt, quibus ferro reciſis, atq; extirpatis, parum, quod ſupereſt, in ferioris ſoli raſtris licet effodere, & in fermentum congerere, atq; componere. ſi tamen rudis terra non ſit, proximum eſt uacuum arboribus aruum. ſi nec hoc eſt, rariſſimum arbuſtum, uel oliuetum quod non fuerit, maritũ uineis deſtinatur. Vltima eſt, ut dixi, conditio reſtibilis uineæ. nam ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduæ uitis extirpari debet. deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id non ſit, alterius generis quàm recẽtiſſimo ſtercorari atq; ita conuerti, & diligentiſſime refoſſas omnes radices in ſummum regeri, atq; comburi. Tunc rurſus uel ſtercore uetuſto, quia non gignit herbas, uel de uepribus egeſta humo paſtinatum large cõtegi. At ubi pura noualia arboribus ſunt libera, conſyderandum eſt, ante quàm paſtinemus, ſurcularis necne ſit terra, idq; facillime exploratur per ſtirpes, quæ ſua ſponte proueniunt. Neq; enim eſt ullum tandiu uiduum ſolum uirgultis ut non aliquos ſurculos progeneret tanquam piros ſylueſtres, & prunos, uel rubos certe. Nam hæc quamuis genera ſpinarum ſint, ſolent tamen fortia, & læta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida, & ſcabra, ſed leuia, & nitida, & prolixa fœcundaq; uiderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis præcipue eſt idoneum, proprie conſyderandum, ut prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modice reſoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maxime uinetis. Quis enim uel mediocris agricola neſciat etiam duriſſimum tophum, uel carbunculum, ſimulatq; ſunt confracti, & in ſummo regeſti tempeſtatibus, geliue, nec minus æſtiuis putreſcere caloribus, ac reſolui, eosq; pulcherrime radices uitium per æſtatem refrigerare, ſuccumq; retinere: quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimæ. Simili quoq; de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſumq; agrum, & mobilem lapidem, ſi tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt, nã eadem ieiuna maxime culpantur. Eſt autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium, præcipue montium ima, quæ à uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerint, aptas eſſe uineis aſſeuerat, me non diſſentiente. Cretoſa humus utilis habetur uiti, nam per ſe ipſa creta, qua utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimiciſsima eſt. nec minus ieiunus ſabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum ſurculum facit. Id autem ſolum uel uliginoſum eſt, uel ſalſum, uel amarum, &

uel

uel ſiticuloſum,& peraridum. Nigrum tamen,& rutilum ſabulonem,qui ſit humidæ terræ permiſtus,probauerunt antiqui,nam carbunculoſum agrū, niſi ſtercore iuues,macras uineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica,ut idem Atticus ait,& ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem,cum tenuit,uerum eſt in opere difficilior,quod neq; humentem fodere poſſis,quod ſit glutinoſiſſima,nec nimium ſiccam, quia ultra modū prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. XII.

SED ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non intempeſtiue commemorabimus Iulij Græcini conſcriptam uelut formulam, ad quā poſita eſt limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus ſic ait. Eſſe aliquā terram calidam,uel frigidam,humidam,uel ſiccam,raram,uel denſam,leuem,aut grauem,pinguem, aut macram. ſed neq; nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem,quia inurat,neq; prægelidum,quoniam uelut ſtupentes,& congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat, neq; humidum, quoniam cum ſe promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iuſto maiorem,qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit naturali alimēto,aut in totum necare,aut ſcabras, & retorridas facere. Perdenſam humum cœleſteis aquas non ſorbere, nec facile perflari,faciliime perrumpi,& præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret. eademq; uelut cōclauſa,& coarctata ſemina comprimere,atq; ſtrangulare. Raram ſupra modum uelut per infundibulum tranſmittere imbres,& ſole,ac uento penitus ſiccari,atq; exareſcere. Grauem terram uix ulla cultura uincibilem,leuem uix ulla ſuſtineri,pinguiſſimam & lætiſſimam luxuria,macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus eſt inquit inter has tam diuerſas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoq; noſtris deſyderatur,quorum bona ualetudo calidi,& frigidi,humidi,& aridi,denſi,& rari,certo,& quaſi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentū in terra,quæ uineis deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alteram partem propenſius, ut calidior terra ſit,quàm frigidior,ſiccior quàm humidior,rarior quàm denſior, & ſi qua ſunt his ſimilia,ad quæ cōtemplationem ſuam dirigat,qui uineas inſtituet. quæ cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt,cum ſuffragatur etiam ſtatus cœli,cuius regionem, quam ſpectare debeant uineæ, uetus eſt diſſenſio, Saſerna maxime probante ſolis ortum,mox deinde meridiem,tum occaſum, Tremellio Scrofa præcipuam poſitionem meridianam cenſente, Virgilio de induſtria occaſum ſic repudiante.

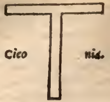
Ne ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimum uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciantur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen non infeſtabuntur auſtris, euriſq́; , uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio committentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni ſeptentrioni rectius opponentur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

Quomodo terra paſtinetur. XIII.

EIVS *autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt, quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus uerendi, & ſubigendi agri minime uſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunq; conſeruntur. Scrobibus uineta ſic ponuntur. Quibus uitem mos eſt ſcrobibus deponere ferè per tres longitudinis pedes, perq́; duos in altitudinem cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iuſta latera foſſarum conſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt, duabusq́; gemmis ſupra terram eminere paſſi repoſita humo cætera coæquant, quæ faciunt in eadem linea intermiſſis totidem pedum ſcamnis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuiq; mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſorem tantum terra uerſetur, minimũ eſt quinque pedum interordinium, ſeptem maximum: ſin bubus, & aratro, minimum eſt ſeptem pedum, ſatis amplum decem. Nonnulli tamen omnem uitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, ut more noualium terra trãſuerſis, aduerſiſq́; ſulcis proſcindatur. Id genus uineti nõ conducit agricolæ, niſi ubi lætiſſimo ſolo uitis amplo incremento conſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationẽ imitari ſtudent, paribus alternis omiſſis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigunt, fodiuntq́; & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum uitem, uel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio & dodrante altum ſulcum, latum pedũ quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius ſpatium crudum relinquunt, atq; ita ſequentem ſulcum infodiunt: quod cum per definitũ uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuiradices, uel deciſos quàm recentiſſimos palmites nouellos erigunt, conſitis cõpluribus inter*

ter ordinaria ſemina malleolis, quos poſteaquam conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus propagent, atque ordinent uineam paribus interuallis, ſed eæ, quas retulimus, uinearum ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpandæ, aut repudiãdæ ſunt nobis. Nũc paſtinãdi agri propoſitum eſt rationẽ tradere. Ac primũ ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſyluestri loco, quẽ uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, & ſummoueri debet, ne poſtea foſſorem moretur, neue iam paſtinatum ſolum iacentibus molibus imprimatur, & exportantium ramos, atq; truncos ingreſſu proculcetur. Neq; enim parum refert ſuſpenſiſsimum eſſe paſtinatum, & ſi fieri poſsit, ueſtigio quoq; inuiolatum, ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quancunque in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed tenero uelut nutrito ſinu recipiat, & cœleſtes admittat imbres, eosq; alendis ſeminibus diſpenſet, ac ſuis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus alte duos pedes, & ſemiſſem infodiendus eſt, accliuis regio treis. Præruptior uero collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniam cum à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum, niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſsis uallibus minus alte duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro rauennate) plus quàm ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium eſt, non ut huius temporis pleriq; faciunt, agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatam paſtinationis altitudinem. Sed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humum componere, atque in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit: tum per omne ſpatium gradus æqualiter mouenda linea eſt: obtinendumq; ut in eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo, opus eſt autem perito, ac uigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcumq; uacuari, ac totum ſpatiũ crudi ſoli cum emota iam terra cõmitti, ſicut præcepi ſuperiore libro, cum arandi rationem traderem, monendo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durum, ſummis glebis obtegatur: ſed huic operi exigendo quaſi quandam machinam commenti maiores noſtri regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam uocant ruſtici.

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt, utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaque huic machinæ quaſdam partes adiecimus, quæ contendentium litem, diſputationemq́; dirimerent: nam duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem græcæ literæ X decuſſauimus, atq; ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam ſuppoſitæ baſi ad perpendiculum normata inſiſteret: deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere uirgulæ, fabrilem libellam ſuppoſuimus.

Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſſum eſt, litem domini, & conductoris ſine iniuria deducit: nam ſtella, quam diximus græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ foſſæ ſolum metitur, atq; perlibrat, quia ſiue pronum, ſeu reſupinum eſt, poſitione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec patitur exactorem operis decipi: ſic permenſum, & perlibratum opus in ſimilitudinem ueruacti ſemper procedit: tantumq́; ſpatij linea promota occupatur, quantum effoſſus ſulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus præparandi ſoli probatiſſimum eſt.

Quot

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia. XIIII.

SEQVITVR *opus uineæ conſerendæ, quæ uel uere, uel autumno tempeſtiue deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut campeſtris, & uliginoſa planities. rurſus autumno ſi ſicca, ſi calida eſt aëris qualitas, ſi exilis, atq; aridus campus, ſi macer, præruptuſue collis, uernæq́; poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab idibus februarijs uſq; in æquinoctium. rurſus autumnalis ab idibus Octob. in Calen. Decembres. Sationis autem duo genera, malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunq; ab agricolis uſurpatur, & in prouincijs magis malleoli. neq; enim ſeminarijs ſtudent, nec uſum habent feciendæ uiuiradicis. hanc ſationem cultores Italiæ pleriq; iure improbauerunt, cū plurimis dotibus præſtet uiuiradix. nā minus interit, cum & calorem, & frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat. deinde adoleſcit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; ſit tempeſtiua edendis fructibus, tum etiam nihil dubium eſt ſæpius translatum. poteſt tamen malleolus protinus inuicem uiuiradicis conſeri ſoluta, & facili terra, cæterum denſa, & grauis utiq; uitem deſyderat.*

Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo, quàm nouali. XV.

SERITVR *ergo prius in emundata, inoccataq́;, & æquata paſtinatione, macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſsis, mediocri, ſenis, in pingui uero ſeptenū pedū ſpatia danda ſunt, quo largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq́; materiæ diffundantur. hæc in quincuncem uinearum metatio expeditiſsima ratione conficitur. quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum ſpatijs purpura, uel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur. eaq́; ſic denotata per repaſtinatū intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur. atq; ita paribus ſpatijs ordines diriguntur. quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobemq́; alternis omiſsis per ordinem ſpatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit, acliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes. in hanc menſuram ſcrobibus depreſsis uiuiradices ita deponuntur, ut à media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrarijs frondibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium eſt primum quàm recentiſsimam, & ſi fieri poſsit, eodem momento, quo ſerere uelit, de ſeminario transferre plantam diligenter exemptam & integram. deinde eam uelut ueteranam uitem totā exputare, & ad unā materiam firmiſsimam redigere, nodosq́;, & cicatrices alleuare, ſi quæ etiam*

radices (quod maxime cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare, ſic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim uitare facile eſt per imum ſolum iuxta diuerſa latera foſſarum diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli non excedant quinque librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis, & uapores æſtatis ꝑpulſare radicibus, quē ſecutus Virgilius tutari ſemina, & muniri ſic præcipit, Aut lapidē bibulū, aut ſquallentes infode conchas, & paulopoſt. Iamq́; reperti

Qui ſaxo ſuper, atq; ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.

Idq́; Pœnus autor probat uinacea permiſta ſtercori, depoſitis ſeminibus in ſcrobem uires mouere, quod illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hyemem frigentem, & humidam ſcrobibus inferre calorem tempeſtiuum, ac per æſtatem uirentibus alimentum, & humorem præbere. Si uero ſolum, cui uitis committitur, uidetur exile, longius accerſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarumq́; ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit uineis. XVI.

EXIGVE humidum paſtinatum ſationi conuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoſo ſemen committitur: idq́; cum ſupra ſummam ſcrobem compluribus internodijs productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terram relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis completur. Coæquato, deinceps paſtinato, malleolus ordinarijs uitibus interſerendus eſt: eumq́; ſat erit medio ſpatio, quod uacat inter uites per imam lineam depangere. Sic enim melius & ipſe conualeſcet, & ordinarijs ſeminibus modice uacuum ſolū ad culturā præbebit iter: in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinē ſuum præſidij cauſa, quorum ex numero propagare poſſit in locum demortuæ uitis, quinque malleoli pangendi ſunt, per ſpatium pedis, isq́; pes à medio interordinio ſumitur, ut ab utraq; parte paribus interuallis diſtent: tali conſitioni Iulius Atticus abunde putat eſſe malleolorū ſexdecim millia. Nos tamen plus quatuor millibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. XVII.

DE poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire

uenire.idq́; per gemmas quinas, uel etiã ſenas partiti complureis taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisq́; aſſentior his authoribus, qui negauerũt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiæ. ſolamq́; eam, quæ eſt iuncta cum uetere ſarmento, probauerunt. Cæterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici uocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia lõgius receſſit à matre, & quaſi micuit, atq; proſiluit. ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit. Hanc ergo prudẽtiſſimi agricolæ negauerunt conſeri debere. nec tamen ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipſis in re ruſtica multum callẽtibus prompta erat, & ante oculos penè expoſita. omnis enim fœcundus pampinus intra quintam, aut ſextam gemmã fructu exuberat, reliqua parte quãuis longiſſima uel ceſſat, uel per exiguos oſtendit racemos. quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt. Malleolus autem ſic ab iiſdem pangebatur, ut nouello ſarmẽto pars aliqua ueteris hæreret. ſed hanc poſitionem damnauit uſus. nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depreſſum, atq; obrutũ celeriter humore putreſcebat, proximasq́; radices teneras, & uix dum prorumpentes uitio ſuo enecabat. quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi authores. patrem, atq; filium Saſernã ſecuti, quicquid reſidui fuit ex uetere palma per ipſam commiſſuram, qua naſcitur materia noua, reſecuerunt, atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.

Quæ obſeruare debet, qui uitem ponit. XVIII.

SED Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit. Paſtinum uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur. unde etiam repaſtinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur. hæc enim propria appellatio reſtibilis uineti erat. nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparatur, repaſtinatum uocat. ſed redeamus ad propoſitum, uitioſa eſt (ut mea fert opinio) Iulij Attici ſatio, quæ contortis capitibus malleolũ recipit. eiusq́; rei uitandæ non una ratio eſt. Primum, quod nulla ſtirps ante quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata ſine iniuria depoſita eſt. deinde quicquid recuruum, & ſurſum uerſus ſpectans, demerſum eſt. cum tempeſtiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori. & uelut uncus infixus ſolo ante quàm extrahatur, prærumpitur, nam fragilis eſt ea parte materia, qua

torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitium, propter quod perfra ctam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda iſta præteream, certe illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo. nam paulo ante cũ de ſumma parte ſarmenti diſputarem, quam ſagittam dixerã uocitari, col ligebam fore intra quintam, uel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ uete ri ſarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundam partem conſumit, qui con torquet malleolum, quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terrã de primantur, merſiq; non materias, ſed radices creant. ita euenit, ut quod in ſa'icto conſerendo uitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quẽ ne ceſſe eſt facere longiorem, ſi uolumus detortũ depangere. nec dubiũ, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteriles, uel certe minus feraces, quos ruſtici uocãt racemarios. quid quod plurimũ intereſt, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricem ducat. nam ſi id factũ nõ eſt, uelut per fiſtulã, ita per apertã uitis medullã nimius humor trahitur, idemq; truncum cauat, unde formicis, alijsq; aĩalibus, quæ putrefaciũt crura uitiũ, latebræ præbentur. hoc autem euenit retortis ſemi nibus. cum enim per exemptionem imæ partes eorũ perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur. atq; irrepentibus aquis, prædictisq; animalibus cele riter ſeneſcunt. quare pangendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertum eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti fa cile continetur, ac deprimitur. idq; ſarmentũ ſic depreſſum citius coaleſcit. Nã & radices è capite, quà reciſum eſt, æque mittit. quæ cum excreuerũt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa, quæ reflexa, & reſupina more infundibu li per medullam tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quàm longus debet eſſe malleolus. XIX.

LONGITVDO, *quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniã ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt, ſeu raras, lõgior, attamẽ nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic ne per ſumma terræ ſi tiat æſtatibus, ille ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemptionem diffici lem præbeat. ſed hæc in plano. nã in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt pal mipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigemmẽ, qui eſt paulò minor dodrante, longior utiq; ſemipede. isq; non ab eo trigẽ mis dictus eſt, quod omnino trium oculorum eſt, cum ferè circa plagam.*

qua

qua matri abſciſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quod bis exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidemq́; gemmas habet. ſuper cætera illud quoq; ſiue malleolum, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo. ne ſemina exareſcant, immodicum uentum, ſolemq́; uitare, qui uterque non incommode arcetur obiectu ueſtis, aut cuiuslibet denſi tegminis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, uel certe placidi ſpiritus diem. nam ſol umbraculis facile depellitur. ſed illud etiam, quod nondum tradidimus, ante quàm diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt, an plurium generum uites habendæ ſint, eæq́; ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim, prius diſſeremus de eo, quod primum propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint. XX.

PRVDENTIS igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipue probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerumque quàm maximum eius ſemper augere. ſed prouidentis eſt, diuerſa quoq; genera deponere. neq; enim unquam ſic mitis, ac temperatus eſt annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus. ſiue enim ſiccus eſt, id quod humore proficit, contriſtatur, ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet, ſeu frigidus, & pruinoſus, quod non eſt patiens uredinis, ſeu feruens quod uaporem non ſuſtinet. Ac ne nunc mille tempeſtatum iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid, quod uineas offendat. igitur ſi unum genus ſeuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium eſt, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit ſubſidium, cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint. at ſi uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perſerat. nec tamen ea cauſa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, ſed quod iudicauerimus eximium genus, id quantæ multitudinis poſſumus efficiamus. quod deinde proximum à primo, tum quod eſt tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; eatenus uelut lectarũ quodam contẽti ſimus tetartæo. ſatis eſt enim per quatuor, uel ſummum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri. de altero, quod mox propoſueram, nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ uites, deponendæq́; ſint in proprios hortos ſemitis, ac decumanis diſtinguẽdæ. nec quod ipſe potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quiſquã eorũ, qui quã maxime id ꝓbauerit, effecerit. eſt enim omniũ ruſticorũ operũ difficillimũ, quia & ſummam diligentiam legendis deſyderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis, in quo maxima plerunq; felicita-

te, & prudentia opus eſt. ſed interdum (quod ait diuinus author Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea conſectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ conſequi nequeamus. Iſtud tamen ſi ætas ſuppetat, & ſcientia, facultasq; cum uoluntate congruant, nõ ægerrime perficiemus, quãuis non omnino minime ætatis ſpatio perſeuerandum ſit, ut magnus numerus per aliquot annos diſcernatur. neq; enim omne tẽpus permittit eius rei iudicium. nam uites, quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trunci, flagello rimæue dignoſci nequeunt, maturo fructu, folijsq; declarantur, quam tamen diligentiam niſi per ipſum patremfamiliâs exhiberi poſſe non affirmauerim, nam credidiſſe uillico, uel etiam uinitori ſecordis eſt, cum quod longe ſit facilius, adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit, ut nigri uini ſtirpe careant, quamuis color uuæ poſſit uel ab imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. XXI.

ILLA *Tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrime quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint ueteranæ uineæ, ut ſeparatorum ſurculorum cuiuſq; generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos millia malleorũ ex inſitis præcepturos. atq; ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito. eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis compellere poteſt. & ut à leuioribus incipiam, primum quod ad omnem rationem uitæ non ſolum agricolationis, ſed cuiuſq; diſciplinæ, prudentem delectant impẽſius ea, quæ proprijs generibus diſtinguũtur, quàm quæ paſſim uelut abiecta, & quodam aceruo cõfuſa ſunt. Deinde quod uel alieniſſimus ruſticæ uitæ, ſi in agrum tempeſtiue conſitum ueniat, ſumma cum uoluptate, naturæ benignitatem miretur, cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs beluolæ reſpondent. illinc arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ, baſilicæue conueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit ubera. inter quæ fauente libero fœtis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micãtis, undiq; uerſicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. ſed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nam & paterfamiliâs libentius ad ſpectaculum rei ſuæ quanto eſt ea luculentior deſcendit. & quod de ſacro numine poẽta dicit.*

Et quocunq; deus circum caput egit honeſtum.

Verum quocunque domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in deſcriptis etiam uitibus contingere poteſt, illa, quæ ſunt maxime ſpectanda,

perſequar.

perſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam, qui ſeparata generibus uineta non babet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, ut aut ſerum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittit uindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuijsq́; aut uentis laceßita dilabitur. Si uero interiectibus capere cuiuſque generis fructum aueat, primum neceſſe eſt, ut uindemiatorum aleam ſubeat, neque enim ſingulis totidem antiſtites dare poteſt, qui obſeruent, quiq́; præcipiant, ne acerbæ uuæ cum maturis demetantur. deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſusq́; in unum multarum ſapor, uetuſtatis impatiens fit. atq; ideo neceßitas cogit agricolam muſti annonam expedire, cum plurimum precio accedat, ſi uenditio uel in annum, uel in æſtatem certe differri poßit. Iam illa generũ ſeparatio ſummam commoditatem babet, quod uinitor ſuam cuique facilius putationem reddet, cum ſcit cuius notæ ſit bortus, quem deputet. idq́; in uineis non conſemineis obſeruari difficile eſt, quia maior pars putationis per id tẽpus administratur, quo uitis neque folium notabile gerit, ac multum intereſt pluresne, an pauciores materias pro natura cuiuſque ſtirpis uinitor ſummittat, prolixisue flagellis incitet, an anguſta putatione uitem coerceat. Quin etiam quam cœli partem ſpectat genus quodq́; uineti plurimum refert, neque enim omni calido flatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, ut alij meridiano axe conualeſcant, quia rigore uitiantur. alij ſeptentrionem deſyderent, quia contriſtentur æſtu, quidam temperamento lætentur orientis, uel occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorum, qui genera per bortos ſeparat. Illam quoque non exiguam ſequitur utilitatem, quod & laborem uindemiæ minorem patitur, & ſumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt, tempeſtiue leguntur, & quæ nondum maturitatem cœperunt uuæ, ſine diſpendio differuntur. Nec pariter uetus, atque tempeſtiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitq́; plureis operas quantocunque precio conducere. Iam & illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiuſque generis non miſtum, ſed uere merum condere, ac ſeparatim reponere: ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus. quæ genera cum ſic diuiſa ſunt, quia nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur, neque enim poſt annos quindecim, uel paulo plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu, quoniam ferè omne uinum poſt id tempus eam qualitatem ſortitur, ut uetuſtate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere inſtituimus, utilißima eſt generum di-

ſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſsis, ſecunda eſt ratio, ut diuerſæ no
tæ non alias conſeras uites, quàm quæ ſaporem conſimilem, fructumq́; ma
turitatis eiuſdem præbeant. Potes iam (ſi te cura pomorum tangit) ultimis
ordinibus in ea uineti fine, quæ ſubiacet ſeptentrionibus, ne cum increue-
rint, obumbrent, cacumina ficorum, pirorumue, & malorum depangere.
quæ uel inſeras interpoſito bienniј ſpatio, uel, ſi generoſa ſint, adulta tranſ
feras. Hæc de poſitione uinearum. Supereſt pars antiquiſsima, ut præcipia
mus etiam cultus earum, de quibus ſequẽti uolumine pluribus diſſeremus.

LVCII IVNII MODERATI COLV-
MELLAE DE RE RVSTI-
CA LIBER QVAR-
TVS.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bi-
pedaneos uineaticis ſeminibus. Cap. I.

CVM DE uineis conſerendis librum à me ſcriptum Pu-
bli Siluine compluribus agricolationis ſtudioſis relegiſ-
ſes, quoſdam repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra
præcepta laudaſſent, unum tamen, atq; alterum reprehẽ
diſſent, quippe ſeminibus uineaticis nimium me profun-
dos cẽſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneam,
quam Celſus, & Atticus prodiderant, ſingulasq́; uiuiradices ſingulis admi
niculis parum prudenter contribuiſſe, cum permiſerint iјdem illi authores
minore ſumptu gemmis diductis duo continua per ordinẽ ueſtire pedamen
to, quæ utraq; ambiguam magis habent æſtimationem, quàm ueram. Ete-
nim (ut quod prius propoſui prius refellam) ſi contẽti bipedanea ſcrobe fu
turi ſumus, quid ita cenſemus altius paſtinare tã humili menſura uitem po
ſituri? Dicet aliquis, ut ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non arceat,
nec duritia ſua repellat nouas irrepentes radiculas. Id quidem continge
re poteſt etiam ſi ager bipalio moueatur, & deprimãtur ſemina in regeſto,
quod eſt fermentatum, plus dupondio ſemiſſe. nam ſemper in plano refuſ-
us egeſta humus tumidior eſt, quàm gradus ſoli crudi. nec ſanè poſitio ſe-
minum ſibi altum cubile ſubſterni deſyderat. Verum abunde eſt ſemipeda-
neam conſitis reſolutam uitibus terram ſubiјcere, quæ uelut hoſpitali, atq;

etiam

etiam materno ſinu recipiat incrementa uirentium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, ubi cum ſcrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici ſubijcimus. Verior igitur cauſa eſt depreſſius paſtinandi, quoniam iugata uineta melius conſurgunt altioribus demiſſa ſcrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu uitis plerunq; iuxta terram coërcetur. Cumq; iugo deſtinatur, altiore fundamento ſtabilenda ſit, & ſi modo ſcandit excelſius, plus alimenti, terræq; deſyderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea ſcrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum proſunt agricolarum ſtudio præcipua cōmoda humilis poſitionis, quod & celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigantur multo ſoli preſſa pondere, fiantq; uberiora, quæ leuiter ſuſpenſa ſunt. Nam utraq; iſta Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo ualidiorē, fertiliorēq; ſtirpem reddit, quod non facerent, ſi nō laborarent altius demerſa ſemina. Quid quod repaſtinata humus, dum eſt recens ſoluta, laxaq; uelut fermento quodam intumeſcit: cum deinde non longiſſimam cepit uetuſtatem, condenſata ſubſidit, ac uelut innatantes radices uitiū ſummo ſolo deſtituit: Hoc autem minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore mēſura uitis demittitur. Nam quod in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non eſt dupondij, & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poſſit, cum præſertim, quod paulo ante retulimus, depreſſior arbuſtiuæ uitis ſatio tamen effugiat predictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. II.

A L T E R V M *illud, quod minori impenſa duos palos unius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuū eſt, duo uideantur ſtatumina, & mox uiuiradices totidē ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut ſæpe uenit uel nigri eſt generis, uel parum fertilis, non in uno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat: quanquam etiam generoſæ ſtirpis uitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudentiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem fractura ſit. Et iccirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit, quod mergi mox facile radicantur, ita ut quæque uitis ſuis radicibus tanquam proprijs fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto proſtrata corpore cum inferius ſolum quaſi cancellauit, atq; irretiuit, cratē facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit.*

Quare

Quare per omnia prætulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendium conſectari, quod in utranq; partem longe maius afferre poßit diſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis promiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aßidua cultura adiuuetur celeriter interire. III.

IN OMNI genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auſpicãtur, quàm tuentur perfecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultũ adhibent. Nonnulli ſtrenue fabricant nauigia, nec conſummata perinde inſtruunt armamentis, miniſtrisq;, quoſdam emacitas in armentis, quoſdam exercet in comparandis mancipijs, ſed iiſdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia, quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs, uotisq; quæſitos auare nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur, ſcilicet plerunq; ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas ante quàm pubeſcant, uarijs ex cauſis deſtituunt. Alij ſumptum annuũ refugientes, & hunc primum reditum certißimũ exiſtimãtes impendere nihil, quaſi planè fuerit neceſſe uineas facere, quas mox auaritia deſererent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poßidere pulchrum eſſe ducũt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligẽti cura, ſciteq; exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicẽ, tum uel maxime uineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiẽs, quæ plerunq; nimio labore, & ubertate conſumitur, peritq; ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit, & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella uero, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, ut nullis deinceps impenſis recreari poßit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formanda, quod niſi fecerimus, omnis impẽſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſq; rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine bene poſitam uineam, boniq; generis, & bono cultore nunquã non cũ magno fœnore gratiam reddidiſſe. idq; non ſolum ratione, ſed etiam exemplo nobis idẽ Græcinus declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum, Paridium quendam Veterenſem uicinum ſuum duas

filias,

filias, & uineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiã nubenti maiori filiæ dediſſe in dotẽ, ac nihilo minus æque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri. nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid colligit nisi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quam antea uniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. IIII.

ET *nos igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus, quarũ conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quã priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternatur, & ad frontem eius ab imo uſq; recta materies erigatur, calamoq; applicetur. id enim præcipue obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſſis angulis uelut ad perpẽdiculum frontes eius dirigantur. nam uitis ſupina, & uelut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam uitem plerunq; ſauciat, & nonnũquam præcidit. Meminerimus ergo uſq; ab imo ſcrobis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis ſuper extãtibus terrã coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atq; in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & uiui radices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.*

A conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum ne herbæ naſcantur. V.

NVMERVS *autem uertendi ſoli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionẽ conueniat. Sed quoniam impẽſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſq; uiſum eſt, ex Calendis Martijs uſq; in Octobres, trigeſimo quoq; die nouella uineta confodere, omneſq; herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ niſi manu eliguntur & in ſummum reijciuntur, quantulacũq; parte adobruta ſũt, reuiuiſcunt, & uitium ſemina ita perurunt, ut ſcabra, atq; retorrida efficiant.*

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. VI.

EA porrò ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, optimum eſt ab initio ſic formare, ut frequenti pampinatione ſuperuacua detrahãtur, nec patiamur pluſquam in unam materiam uires, & omne alimentum conferre. primo tamen bini pampini ſummittuntur, ut ſit alter ſubſidio, ſi alter forte deciderit. Cum deinde paulum induruere uirgæ, tũ deteriores ſingulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ ſunt, procellis uentorum decutiãtur, molli, & laxo uinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdam manibus adminicula comprehẽdant. Hoc ſi operarum penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipſum pampinare cenſemus. at certe in ordinarijs uitibus utiq; obtinendũ eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris proſpiciemus. Sed ut ſingulis materijs ſeruiãt, quarum incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut ſequentis anni iugum exuperent, & in fructũ curuari poſſint. Ad quam menſuram cum increuerint cacumina infringenda ſunt, ut potius craſsitudine conualeſcant, quàm ſuperuacua longitudine attenuentur. Idem tamen ſarmentum, quod in materiã ſubmittimus, ab imo uſq; in tres pedes, & ſemiſſem pampinabimus, & omnes eius intra id ſpatiũ nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſuprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim cõueniet proximo autumno falce deputari ſuperiorem partem, quàm æſtiuo tempore pampinari, quoniã ex eo loco, unde nepotem ademeris, confeſtim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. VII.

OMNIS autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dum adeo teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam ſi uehementius induruerint, aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut falce deputandi, quod utrũq; uitandum eſt. alterum quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris. alterũ quia ſauciat, quod in uiridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxiũ eſt. neq; enim eatenus plaga conſiſtit, qua ueſtigium fecit acies. ſed æſtiuis caloribus falce uulnus penitus impreſſum, latius inareſcit ita, ut non minimam partem de ipſo matris corpore enecet. Atq; ideo ſi iam caulibus duris falcem adhibere neceſſe eſt, ij paululum ab ipſa matre recidendi, & uelut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiant iniuriã, eatenus qua naſcuntur à latere palmitis.

palmitis. Vltrà enim non ſerpit uaporis uiolentia. In malleolo ſimilis ratio
eſt pampinandi, & in longitudinem eliciendi materiam, ſi eo uelimus admi
niculo uti, quod ego ſæpe feci. ſed ſi propoſitũ eſt utiq; recidere, ut bino po-
tius utamur, cum ad unũ pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit peda
lem longitudinem decacuminare cõueniet, ut in ceruicem potius confirme
tur, & ſit robuſtior. Atq; hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. VIII.

SEQVENS deinde tempus (ut prodidit Celſus, & Atticus, quos in
re ruſtica maxime noſtra ætas probauit) ampliorem curam depoſcit. nam
poſt Idus Octobris priuſquã frigora inuadant, uitis ablaqueanda eſt. quod
opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, easq; prudẽs agricola ferro de-
cidit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atq; euenit, ut ui-
nea ſumma parte terreni radices agat. quæ & frigore infeſtentur, & calori
bus maiorem in modum æſtuent, ac uehementer ſitire matrem in ortu cani
culæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipedem natum eſt, cum ablaquea
ueris recidendum eſt. Sed huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ
traditur in ſuperiori parte uitis. Nã minime adleuanda plaga eſt, minimeq;
applicandum ferramentum ipſi matri, quoniam ſi iuxta truncum radicem
præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcũtur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs
conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua
uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipſo
codice inſtar unius digiti ſpatio cõueniet, atq; ita radiculas præcidere, quæ
ſic ademptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt.
Hoc opere conſumato, ſi eſt hyems in ea regione placida, patens uitis relin
quenda eſt, ſin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris præ
dicti lacuſculi æquandi ſunt. Si uero etiã prægelida frigora regionis eius
ſuſpecta erũt, aliquid fimi, uel, ſi eſt commodius, columbini ſtercoris, aut in
hunc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſeſtarios, ante quàm uitẽ adob-
ruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit
primo quinquennio, dum uitis cõualeſcat, ubi uero truncus adoleuerit, ferè
triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nam & minus ferro crura ui
tium læduntur, nec tã celeriter radiculæ inueterato iã codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. IX.

Ablaqueationẽ deinde ſeqtur talis putatio, ut ex p̃cepto ueterũ authorũ
uitis ad unã uirgulã reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terrã

 relictis.

relictis. Quæ putatio non debet ſecũdum articulum fieri, ne reformidet ocu lus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi trãſuerſa fue rit cicatrix, cœleſtem ſuperincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua eſt gemma, uerum ad poſteriorem declinatur, ut in terram po tius deuexa, quàm in germen delachrymet. Namq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimum tempus putandi. X.

PVTANDI autem duo ſunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernum, ante quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilè plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc aũt ſecuti ſunt Celſus, & Atticus. Nobis neq; anguſta putatione coërcẽda ſemina uidẽ tur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq; utiq; uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſsionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuãda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ ſeruiant, quam ut educauerint, autumno, uel uere, ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atq; ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugũ extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; præ dicti authores primitias uitis reſecare cẽſuerunt. Sed nec utiq; uerno omni bus regionibus melior putatio eſt. nam ubi cœlum frigidum eſt, ea ſine du bio eligenda eſt: Vbi uero aprica loca ſunt, molleſq; hyemes, optima, & ma xime naturalis eſt autumnalis, quo tempore diuina quadam lege, & æter na fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. XI.

HOC facere ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſeueris, cenſeo. nam illam ueterem opinionem damnauit uſus, non eſſe ferro tangendos annicu los malleolos, quod aciem reformident. quod fruſtra Virgilius, & Saſerna Stoloneſq;, & Catones timuerunt, qui non ſolum in eo errabãt, quod primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium cum uiuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabãt ſolo tenus iuxta ipſum articulum, ut è duro pullularet. nos aũt magiſter artium docuit uſus primi anni malleorum formare incremẽta, nec pati uitem ſuperuacuis frõ dibus luxuriantem ſylueſcere. nec rurſus in tantum coërcere, quantũ anti qui

qui præcipiebant,ut totam ſuperficiem amputemus.nam id quidem maxime contrarium eſt.Primum quod cum ad terram decideris,ſemina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intereunt,& nonnulla etiam,quæ pertinaciter uixerunt,minus fœcundas materias afferũt.ſiquidem è duro quæ pullulant,omnium confeßione,pampinaria ſæpißime fructu caret.Media igitur ratio ſequenda eſt,ut neq; ſolo tenus malleolum recidamus,nec rurſus in longiorem materiam prouocemus.ſed annotato ſuperioris anni pollice ſupra ipſam commiſſuram ueteris ſarmenti unã, uel duas gemmas relinquemus,ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda ſit uinea, & de canterio. XII.

PVTATIONEM ſequitur iam pedandæ uineæ cura.uerũ hic annus non dum uehementem palum,aut ridicam deſyderat.notatum eſt enim à me plerunq; teneram uineam melius adminiculo modico,quàm uehemẽti palo adquieſcere.itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas ſingulis uitibus applicabimus,aut ſi regionis conditio permittit,uetera deponemus haſtilia, quibus adnectantur ſingulæ tranſuerſæ perticæ in imam partem ordinis,quod genus iugi canterium uocant ruſtici.plurimũ id refert eſſe quod paulum infra curuationẽ uitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat,& in tranſuerſa potius ſe fundat, quàm in edita,uẽtosq; facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. idq; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari,dum ſe uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. XIII.

DEINDE ſequitur alligator,cuius officium eſt,ut rectam uitem producat in iugum,quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut quibuſdam placuit authoribus,obſeruare debebit,qui adnectit, ne in alligãda materia flexũ pali (ſi forte curuus eſt)ſequẽdum putet,nam ea res uncam uitem facit, ſiue(ut Attico,& nonnullis alijs agricolis uiſum eſt) inter uitem & palum ſpatium relinquetur.quod nec mihi diſplicet. Recta arundo adiũgenda ſtirpi eſt,& ita per crebra retinacula in iugum perducẽda.uinculi genus quale ſit,quo religantur ſemina,plurimum refert.nam dum nouella uinea eſt,ꝗ mollißimo nectenda eſt,quia ſi uiminibus ſalicis,aut ulmi ligaueris,increſcens uitis ſeipſam præcidit.optima eſt ergo geniſta,uel paludibus deſectus iuncus aut ulua.non peßime tamen in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoq; folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm alte canterius alleuandus ſit. XIIII.

SED & malleolorũ ſimilis cura agenda eſt, ut ad unam, aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinent, iungentur. is, ut dixi, canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt. neq; enim æditior eſſe debet pedali altitudine, ut ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur. inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqualiter, & minutim ſoli terga cõuertat. hanc planam foſſuram maxime nos probamus, nam illa, quam in Hiſpania hybernam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media ſpatia interordiniorum cõfertur, ſuperuacua nobis uidetur, quia iam præceßit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos trãſmiſit imbres. numerus autem foßionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una minus, nam utiq; frequenter ſolum exercendũ eſt, dum id incremento ſuo uites inumbrent, nec patiantur herbã ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atq; prioris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda. tanto quidem magis, quod tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. XV.

SED cum annicula, mẽſiumq; ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti. uel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahẽdus. nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri, nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt. mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta ſuum adminiculum uitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum. tum ex arcu uehemẽter citat materiã, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugũ euocatur. Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſq; ad medullam, ne totas uires matris propagatũ flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali: bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt. & id, quod à matre abſciſſum recens erit, cõfeſtim alte circumfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum ſolum præciditur, adobruiturq;, ut & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectum progerminet. tempus aũt non aliud magis idoneum eſt hunc mergum amputandi, quàm ab idibus Octob. in idus Nouem. ut hybernis menſibus ſuas radices confirmet, nam ſi

uere

xere id fecerimus, quo gẽmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubito deſtitutus langueſcit.

Quo tempore uiuiradix transferenda ſit. XVI.

EADEM ratio in transferendo malleolo. nam in ſecundo autumno, ſi cœli & loci qualitas patitur, commodiſſime poſt idus octobris exemptus cõſeritur: ſin autem aliqua terræ, uel aëris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur. neq; diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat. & ordinaria ſemina infeſtet. quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio uiuiradicum, tanto facilius conualeſcunt. at in ſeminario licet trimam, atq; etiam quadrimam uitem reſectam, uel anguſte putatã cuſtodire, quoniã nõ conſulitur uindemiæ. cũ menſem trigeſimũ exceſſerit poſita uinea, id eſt tertio autũno uehemẽtioribus ſtatuminibus ſtatim impedanda eſt, idq́; nõ ut libet, aut fortuito faciẽdum. nã ſiue propè truncum defigitur palus, pedali tamen ſpatio recedendum eſt, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat. isq́; palus ſic ponẽdus eſt, ut frigorum, & aquilonũ excipiat uiolentiam, uitemq́; protegat, ſiue medio interordinio pangetur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato ſolo, altius adigendus, quo facilius & iugum, & fructum ſuſtineat. Nam quãto propius truncus cum ridica ſtatuitur, etiam leuiter defixa ſtabilior eſt, quoniam contingens uitem mutua uice ſuſtinetur, & ſuſtinet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, eaq́; uel ſaligneis perticis, uel cõpluribus quaſi faſciculis arundinum connectũtur, ut rigorem habeant, nec pandãtur onere fructuum. nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ erunt, niſi ſi tamen gracilitas uitis alicuius anguſtiorem putationem deſyderabit, cuius unus palmes, atq; idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. XVII.

PERTICAE iugum firmius faciunt, minusq́; operoſum, arundines pluribus operis iugantur, quoniã & pluribus locis nectuntur. eæq́; inter ſe cõuerſis cacuminibus uinciendæ ſunt, ut æqualis craſſitudo totius iugi ſit. nã ſi cacumina in unũ cõpetunt, imbecillitas eius partis grauata põdere iã maturum fructum proſternit, & canibus, ferisq́; reddit obnoxium. At cũ iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatũ eſt ferè quinquennij præbet uſum. neq; enim eſt alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biennij. nam & autumnalis ablaqueatio ſedulo facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ. hoc enim

enim opus nunquam intermittendum eſt, quin omnibus inſtauretur annis. neq; enim ea, quæ ſeruntur à nobis, immortalia eſſe poſſunt: attamen æternitati eorum ſic conſulimus, ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus. nec ad occidionem uniuerſum genus perduci patimur complurium annorũ negligentia. quinetiam crebræ foſſiones dandæ, quamuis poſſit una detrahi culturæ prioris anni. pampinationes quoq; ſæpe adhibendæ. neq; enim ſatis eſt ſemel, aut iterũ tota æſtate uiti detrahere frondẽ ſuperuacuam. Præcipue autem decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint. item ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint, quamuis largos fructus oſtendant, detrahẽdi ſunt eis ſinguli palmites, quo lætior, quæ ſupereſt materia conſurgat, & reliquum melius educet fructum. poſt quadrageſimum & alterum menſem perfecta uindemia, ſic inſtituenda eſt putatio, ut ſubmiſſis pluribus flagellis, uitis in ſtellam diuidatur. ſed putatoris officium eſt pedali ferè ſpatio circa iugũ uitem compeſcere, ut è capite quicquid tenerum eſt, per brachia emiſſum prouocetur, & per iugum inflexum præcipitetur ad eam menſuram, quæ terram non poſſit contingere. ſed modus pro uiribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, quàm quibus uitis ſufficere queat, ferè autem prædicta ætas læto ſolo, truncoq; tres materias, raro quatuor deſyderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent, nihil enim refert iugum in ſtellam decuſſari, atq; diduci, niſi & palmites adiugentur. quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi ſimplici ordine fuere contenti. uerũ ſtabilior eſt uinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibuſdam diſtinetur. tũ etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undiq; ſubnixa, quàm quæ in ſimplici canterio frequẽtibus palmitibus ſtypatur. poteſt tamen, ſi uel parum late diſpoſita uinea, uel parum fructuoſa, cœlumq; non turbidum, nec procelloſum habeat, uno iugo contenta eſſe. nam ubi magna uis, & incurſus eſt pluuiarum, procellarumq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pendens plurima præſidia deſyderat, ibi quaſi quadrato circunfirmãda eſt agmine. calidis uero, & ſiccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum eſt, ut prorepentes undiq; pampini iungantur, & condenſati cameræ more, terram ſitientem obumbrent. contra frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi, nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq; ſalubriorem habet. foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidẽtes, meliusq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. XVIII.

SED *Quando uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur, uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodum, quod plus ſolis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq; æſtimationem in exigendis operibus præbet, neq; enim falli poſſumus per pari; interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulorum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis conſita fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinandum inuitat, nam fere uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat, nonnihil etiam prodeſt, uires & prouentum cuiusq; partis uinearum noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, aut minus colenda ſit. Vindemiatoribus quoq; hæ ſemitæ, & iugum, pedamentaq; ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.*

De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandum. XIX.

DE *Poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humillimam eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptem, quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda eſt, neq; enim hæc prima cõſtitutio uinearum eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinem uitis perducenda eſt, cæterum quanto humidius eſt ſolum, & cœlum, humidioresq; uẽti, tanto eſt altius attollendũ iugum, nam lætitia uitium patitur ſe celſius euagari, fructusq; ſummotus à terra minus putreſcit, et hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multũq; ad defloreſcendum, & ad bonitatem uini conferunt, rurſus exilis terra, & accliuis, torrensq; æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. at ſi cũcta competunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.*

De cura, & modo alligendarum uitium. XX.

PEDATAM *uineam, iugatamq; ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimum eſſe debet, ut ſupra dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi. ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem configuret, id non ſolum ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad ubertatem, & ad firmitatem, perpetuitatemq;. nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quã uelut quodam itinere ſine flexu, atq; impedimẽ-*

to facilius terræ matris, alimenta meant, & ad ſummũ perueniunt at quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris ueluti ſalebris, retardante: quare cum ad ſummum palum recta uitis extenta eſt, capiſtro conſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curueturq́; tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæq́; ſuperpoſitæ deorſum uerſus curuantur. A uinculo, itaq; id quod iugo dependet, fructu impletur, rurſusq́; curuatura iuxta uinculum materiam exprimit, quidam eam partem, quam nos præcipitamus, ſupra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minime probandos puto, nam dependentibus palmitibus, neq; pluuiæ, neq; pruinæ, grandineſue tantum nocent, quantum religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis, ijdem tamen palmites prius quam fructus miteſcant, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putreſcere, aut uentis, ferisq́; deuaſtentur. iuxta decumanum, atq; ſemitas palmites intrinſecus flectendi ſunt, ne prætereuntium incurſu lædantur, & hac quidem ratione tempeſtiua uitis ad iugum perducitur, nam quæ uel infirma, uel breuis eſt, ad duas gemmas recidenda eſt, quo uehementiorem fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda ſit. XXI.

QVINQVENNIS *uineæ nõ alia eſt putatio, quàm ut figuretur, quemadmodum ſupra inſtituimus, ne' ue ſuperuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaternisq́; brachijs, quæ duramenta quidam uocant, diuidatur in totidem partes: hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris, cum aliquot deinde annis, quaſi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum eſt: nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſyderat. ſiquidem luxurioſa uitis, niſi fructu conpeſcitur, male defloreſcit, & in materiam frondemq́; effunditur. infirma rurſus, cum onerata eſt affligitur. Itaq; pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſeruiat palmitibus, niſi ſi admodum nimia ubertas plures poſtulabit, illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figuram obtinet, quæ ſupra hunc modũ materijs diſtenditur, nec debemus committere, ut brachia pleniora trunco ſint, uerum aßidue, cum è lateribus eorum flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugum excedant, ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur, quæ ſi ſatis excreuerint iugo ſuperponantur;*

ſin.

ſin aliqua earum uel perfracta, uel parum procera fuerit. locumq; idone/
um obtinebit, unde uitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicem tonde/
atur, quem quidem cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſidiarium appel/
lant. id eſt ſarmentum gemmarum duarum, uel trium, ex quo cum proceſ/
ſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſupra, uetuſti brachij amputatur. &
ita ex nouello palmite uitis pullulaſcit, atq; hæc ratio bene inſtitutarum ui
nearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quemadmodum ueteraneæ uineæ reſtituantur. XXII.

SI uero aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum
negligentia ſuperuenerint iugum, conſyderandum erit, cuius longitudinis
ſint duramina, quæ excedunt prædictam menſuram, nam ſi duorū pedū,
aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti.
Si autem palus eſt trunco applicitus, is à uite ſubmouetur, & in medio ſpa/
tio duorum duraminum ad lineam pangitur. transuerſa deinde uitis ad
ſtatumen perducitur, atq; ita iugo ſubijcitur: at, ſi duramenta eius longius
exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſtatumen prorepſerint.
maiore ſumptu reſtituentur mergis, bis nanq;, quod nobis maxime placet,
propagata celerrime prouenit, hoc tamen ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies
trunci, maiorem. at ſi robuſta, & integra, minorem operam deſyderat,
quippe hyberno tempore ablaqueata fimo ſatiatur. anguſteq; deputatur,
& inter quartum, ac tertium pedem, à terra uiridiſſima parte corticis acu/
to mucrone ferramenti uulneratur, frequētibus deinde foſſuris terra per/
miſcetur, ut incitari uitis poſſit, & ab ea maxime parte, quæ uulnerata eſt,
pampinum fundere, plerumq; autem germen de cicatrice procedit,
quod ſiue longius proſiluerit, in flagellū ſummittitur, ſiue breuius, in polli/
cem, ſiue admodum exiguum in furunculum. is ex quolibet uel minimo ca
pillamento fieri poteſt. nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prore
pſit è duro, dummodo ad maturitatem perueniat. ſequente uere, ſi non ab/
nodatus, neq; abraſus eſt, uehementem fundit materiam, quæ cum conua/
luit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuagatam partem duramenti
recidere, & ita reliquam iugo ſubijcere. multi ſequentes compendium
temporis, tales uineas ſupra quartum pedem detruncant, nihil reformi/
dantes eiuſmodi reſectionem. quoniam ferè plurimarum ſtirpium natura
ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulеſcant, ſed
hæc quidem ratio minime nobis placet. ſiquidem uaſtior plaga niſi ha/
beat ſuperpoſitam ualentem materiam, qua poſſit inoleſcere, ſolis halitu
torretur, mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen cum

eſt utiq; uinea recidēda, priusalblaqueare, deinde paulū infra terram con-uenit amputare, ut ſupericta humus uim ſolis arceat, & è radicibus nouel-los prorumpentes caules tranſmittat, qui poſſint uel ſua maritare ſtatumi-na, uel ſiqua ſunt uidua in propinquo ꝓpaginibus ueſtire. hæc aūt ita fieri debebūt, ſi uineæ altius poſitæ, nec in ſummo labenteis radices habebunt, & ſi boni generis erunt, nanq; aliter incaſſum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt ingenium, atque ſumma parte terræ uix adhærebunt, & deficient ante quàm conualeſcant. Altera ergo uinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extir-panda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit, at ſi cum eius uitio con-ſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porro uitia ſunt, quæ ferè ad internitionem uineta perducunt, macies & ſterilitas terra ſalſa, uel a-mara, uligo, præceps, & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, ualles arenoſæ, arenoſus etiam tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec mi-nus terreno carens, ac nuda glarea, & ſi qua eſt proprietas ſimilis, quæ ui-tem non alit, cæterum ſi uacat ijs, & horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rur-ſus mali generis uineta, quæ quamuis robuſta ſint, propter ſterilitatem fru-ctu carent, ut diximus, emendantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſere-mus, cum ad eam diſputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur. XXIII.

NVNC, *quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maxime neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putatio-nem, cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatem cœperint, nam ſiccitas ſeriorem putationem facit, ſin autem cœli ſtatus frigidus, & pruinoſus hyemis uiolentiam denunciat, in Idus Februa. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, ſi erit exiguus poſ-ſeſſionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, aquilo-ni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonſa ſint, plus materiæ, quanto ſerius, plus fructus afferant.*

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. XXIIII.

QVANDOCVNq; igitur uinitor hoc opus obibit tria præcipue cuſtodiat. Primum, ut quam maxime fructui conſulat. deinde, ut in annum ſequentem quam lætiſſimas iam hinc eligat materias. Tum etiam, ut quam longiſſimam perennitatē ſtirpi acquirat. Namquicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cum ſit per quatuor diuiſa parteis, totidem cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cū contrarias inter ſe qualitates habeant, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt pauciſſimas plagas accipere debēt, et magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eā cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inareſcere. Orientis, atq; occidentis haud ſane magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolē pari horarum numero ſub utroq; axe uitis accipit. Modus itaq; materiarum is erit, quem dictabit humus, atq; ipſius ſtirpis lætitia. Hæc in uniuerſum, illa per parteis cuſtodienda ſunt. Nam ut ab una uite quaſi à quibuſdam fundamentis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroq; alleuanda eſt, ut hybernas aquas reſpuat. Nam præſtat ex uulnere ſobolē repulleſcentem uellere, quam nodoſam, & ſcabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atq; putreſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ipſa, truncíq; circunſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerrucæ ſimilis furunculus relinquatur, niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uero trunci pars ſecta ſolis afflatu peraruit aut aquis, noxijs ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis eſt, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum eſt, deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem, neq; eſt difficile, mox alleuatas plagas terra quam prius amurca madefeceris, linire, nam & teredinem, formicamq; prohibet. Solem etiam, & pluuias arcet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fructum uiridem conſeruat. Cortex quoq; aridus, fiſſusq; per ſumma trunci dependens corpore tenus deliberandus eſt, quod & melius uitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit, & mi

nus uino fecis affert. Iam uero muſcus, qui more compedis crura uitium deuincta cõprimit, ſitu'q; & ueterno macerat, ferro diſtringẽdus, & eraden-dus eſt. Atq; hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite ſeruanda ſint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, ro-tundæ'q; fieri debent, nam citius conualeſcunt, & quam diu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuerſæ plus humoris, & excipiunt, & continent. Eam culpam maxime uinitor fugito. Sarmenta la-ta, uetera, male nata, contorta, deorſum ſpectantia recidito. Nouella & fru-ctuaria recta ſummittito. Brachia tenera, & uiridia ſeruato. Arida, & uete-ra falce amputato. Vngues cuſtodum annotinos reſecato. In quatuor fer-mè pedes ſupra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorũ ſingula ſpectent decuſſati iugi partes, tum uel unum flagellum, ſi macrior uitis erit, uel duo, ſi plenior, brachio cuiq; ſummittito, eaq; iugo ſuperpoſi-ta præcipitato. Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij eſſe duas materias, plures'ue patiamur. Nanq; id maxime uitem infeſtat, ubi non omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit, ut ea uena, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure areſcat. Vocatur etiam fo-caneus palmes, qui ſolet in bifurco medius prorepere, & icc irco eum præ-dicto uocabulo ruſtici appellant, quod inter duo brachia, qua ſe diuidit ui-tis, enatus uelut fauces obſidet, atq; utriusq; duramenti alimenta præripit. Hunc ergo tanquam æmulum diligenter ijdem amputant, & abnodant, pri-usquam corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium af-flixerit, id quod imbecillius eſt tollitur, & ipſe focaneus ſummittitur. Reſci-ſo enim brachio, æqualiter utriq; parti uires mater ſuminiſtrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum conſtituito, unde ſe pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, & ſummiſſis nouis palmitibus, quarum delectus ſcite faciendus eſt. Nam ubi magna materiarum facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proxi-mas duro, id eſt à trunco, & capite uitis relinquat, aut rurſus extremas. Nã illæ minimum uindemiæ conferunt, cum exiguum fructum præbent, ſimi-les ſcilicet pampinarijs, hæ uitem exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & uſq; in alterum, ac tertium palum, quod uicioſum eſſe diximus, ſe exten-dunt. Quare medio in brachio commodiſſime palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem uindemiæ deſtituant, nec emacient ſtirpem ſuam, nonnulli fru-ctus auidius eliciunt extrema, & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando, quod faciendum, niſi

per

permittentibus ſoli, & trunci uiribus minime cenſeo. Nam ita ſe induunt uuis, ut nequeant maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atq; ipſius trunci lætitia non adſit, ſubſidiarius, idemq́; cuſtos in pollicem reſecari non debet, cum palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram ſpectantes deflexeris, infra uinculum materias exprimes. At ſi longius quàm ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia per repſerit, cuſtodem ualidum, & quam maximum iuxta truncum duorum articulorum uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut ſic reſciſa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maxime ſunt obſeruanda. Primum, ne reſupina cœlum, ſed prona potius plaga terrã ſpectet, ſic enim & gelicidijs ipſe ſe protegit, & à ſole obumbratur, deinde ne ſagittæ ſed ungulis quidem ſimiles fiat reſectio, nam illa celerius & latius emoritur, hæc tardius, & anguſtius reformidat. Quodq́; etiam uſurpari uitioſiſſime animaduerto, maxime uitandum eſt. Nam dũ ſeruiunt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulum ſarmentum recidunt. Id autem plurimum officit, quoniam ſecundã plagam poſita gemma pruinis, & frigore, tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq́; reſectionem facere poſt gemmã ne (ut iam ante diximus) ſuperlachrimet, & gemantẽ cæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas non erit, cincunſpiciendus eſt furunculus, qui quamuis anguſtiſſime præciſus in modũ uerrucæ proximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus. ſi neq; is reperiatur, ſaucienda ferro eſt, atq; exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere. Iam uero ipſos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in his recidendis alia conditio eſt, atq; alia in ijs, quæ procedunt è trunco. nã quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atq; eraditur, quo celerius obducat cicatricem. Rurſus quicquid è tenero proceſſit, ſicut nepos partius detondetur. quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce diſtringatur, preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur. propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit, tum etiam magis obnoxius uentis, ſcilicet quia infirmus de cicatrice prorepſerit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus longitudini modum difficile eſt imponere. Plerique tamen in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iugum

gum-

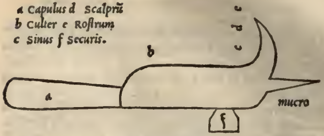
gum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicienda illa cenſemus, primum uitis habitum, nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet, deinde ſoli quoq; pinguitudinem, quæ niſi adeſt, quamuis ualidiſſimam uitem celeriter necabimus, procerioribus emaciatã flagellis. Sed longi palmites non menſura, uerum gemmarum numero æſtimantur, nam ubi maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet eouſq; materiam producere, dum penè terram contingat, nihilo minus enim paucis frondeſcet pampinis. At ubi ſpiſſa internodia, frequentesq́; oculi ſunt, quamuis breue ſarmentum, multis palmitibus uireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſario maxime eſt adhibẽdus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut cõſyderet uinitor proximi anni magna, nec'ne fuerit uindemia. Nam poſt largos fructus parcendum eſt uitibus, & ideo anguſte putandum, poſt exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam cenſemus, ut duris, tenuiſſimisq́;, & acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exequamur, obtuſa enim, & hebes, & mollis falx putatorem moratur, eoq́; minus operis efficit, & plus laboris affert uinitori. Nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo, & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum etiam plagæ aſperæ, atque inæquales, uites lacerant. Neq; enim uno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerunq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, & ſic uitis laniata, ſcabrataq́; putreſcat humoribus, nec plagæ conſanentur. Quare magnopere monendus putator eſt, ut prolixet aciem ferramenti, & quantum poſſit nouaculæ ſimilem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum ſit. Nam plurimos per hanc inſcitiam uaſtare uineta comperi.

Figura falcis, XXV.

EST *autem ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. Quæ flectitur ſinus, quæ à flexu procurrit, ſcalprum. Quæ deinde adunca eſt, roſtrum appellatur. Cui ſuperpoſita ſemiformis lunæ ſpecies, ſecuris dicitur. Eiusq́; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partiũ quæq; ſuis muneribus fungitur, ſi modo uinitor gnarus eſt. Nam cum in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro utitur, cum autem retrahere, ſinu, cum adleuare, ſcalpro, cũ incauare, roſtro, cum ictu cædere, ſecuri, cũ in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior aũt pars operis in uineam ductim potius, quàm cæſim facienda eſt. Nam ea plaga, quæ ſic efficitur, uno ueſtigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atq; ita quæ de*

ſtinauit

ſinauit præcidit. Qui cæſim uitem petit, ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe eue/nit) pluribus ictibus ſtirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio eſt, quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

De cura adminiculandæ, iugandæq́; uineæ. XXVI.

HIS peractis, ſequitur (ut antè iam diximus) adminiculandæ, iugandæq́; uineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neq; ea quælibet. nam eſt præcipua cuneis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idq́; maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupreſſu. Recte etiam faciunt ad eam rem ſylueſtres pinus, atq; etiam ſambuci probabilis uſus. tamen in his hæc, eorumq́; ſimilia pedamenta poſt putationẽ retractanda ſunt, parteſq́; eorum putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda quæ ſynceritatem habent, alia ſubmouenda, quæ uel carioſa, uel iuſto breuiora ſunt, eorumq́; in uicem idonea reponenda, iacentia ſtatuenda, declinata corrigenda. Iugo ſi non erit opus noua ſartura, recentia uincula inſerantur. Si reſtituendum uidebitur ante quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut in nouella præcepimus) uitem iuxta caput, infraq́; brachia colligemus, cum ridica, idq́; facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum ſtranguletur. Brachia deinde ſub ſtella quadripartito locabimus, teneroſq́; palmites ſuper iugum ligabimus, nihil repugnantes naturæ, ſed ut quiſquis obſequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, ne ue iam tumentes gemmæ detergeantur, atq; ubi duæ materiæ per unam partem iugi mittentur, media pertica ĩterueniat, directæq́; palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut merſæ cacuminibus in terram deſpiciant. Id ut ſcite fiat, meminerit alligator, ne retorquat ſarmentum, ſed tantum inflexum deuinciat, & ut omnis materia,

quæ nihil poteſt præcipitari, iugo ſuperponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam ruſticos ſubÿcere iugo palmam, & ita colligari, ut ſolo uimine ſuſpendeat. Quæ uinea, cum accipit pampini, & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſe-qui debeat. XXVII.

SIC *deinde ordinata uineta feſtinabimus emundare, ſarmentiſq́; & calamentis liberare. Quæ ſicco tamen ſolo legendá ſunt, ne lutoſa humus inculcata maiorem foſſori laborem præbeat, qui protinus adhuc ſilentibus uineis inducẽdus eſt. Nam ſi palmis incipientibus, progemmantibuſq́; foſſorem immiſeris, magnam partem uindemiæ decuſſeris. Igitur ante quàm gemment per diuortium ueris, atq́; hyemis quam altiſsime fodiendæ uineæ ſunt, quò lætius, atq́; hilarius pullulent. Eæq́; ubi ſe frondibus & uuis ueſtierint, teneris caulibus nec dum adultis modus adhibendus eſt. Idemq́; uinitor, qui antè ferro, nunc manu decutiet, umbraſq́; compeſcet, ac ſuperuacuos pampinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inſcite facere, ſiquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus conſulit. Nam illa quamuis multum iuuat, ſauciat tamen, & reſecat. hæc clementius ſine uulnere medetur, & anni ſequentis expeditiorem putationem facit. tum etiam uitem minus cicatricoſam reddit, quoniam id, ex quo uiride & tenerum decerptum eſt, celeriter conſaneſcit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & uuæ commodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis eſt ac maxime callentis uinitoris æſtimare, ac deſpicere, quibus locis in annũ debeat materias ſummittere, nec orbos tantum detrahere palmites, uerumetiam frugiferos, ſi ſupra modum ſe numerus eorum profuderit, ſiquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius ſingulos alumnos educent. Eſt enim ſapientis ruſtici reputare, num maiore fœtu uitis ſe induerit, quàm ut perferre eum poßit. Itaq́; non ſolum frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod ſemper faciendum eſt, uerum interdum partem aliquam fœtus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet. Idq́; faciet uarÿs de cauſis pampinator induſtrius, etiã ſi non erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat. Si autem continuis ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata uitis fuerit, requieſcere, ac refici par erit; & ſic futuræ materiæ conſulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ cauſa uel è dura parte, aut à trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit, niſi ad renouandam uitem unus, atq́; alter ſeruandus eſt. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explanta-*

re,

re,atq; eos, qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem occu-pant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri eſt officium.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat XXVIII.

TEMPVS autem pampinationis antequàm florem uitis oſtendat, maxime eſt eligendum, ſed & poſtea licet eandem repetere. Medium igi-tur eorum dierum ſpatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubeſcentem uero, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris foſſionibus implere, nam fit uberior pulueratiomibus. Nec infici-or pleroſq; ante me ruſticarum rerum magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſſe, ex quibus Græcinus, qui ſic refert. poteſt uideri ſatis eſſe conſitu-tam uineam ter fodere. Celſus quoq; & Atticus conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſurculo naturales: unum, quo germinet, alterum quo floreat. tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus cenſent foſſionibus concitari. Nō enim natura, quod uult ſatis efficit, niſi eam labore cū ſtudio iuueris. Atq; hæc colendarum uinearum cura eſt, quæ finitur uindemia.

De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda. XXIX.

REDEO nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus ui-tium inſerendarum, tuendarumq; inſitionum præcepta. Tempus inſeren-di Iulius Atticus tradidit ex Calendis Nouembribus in Calendas Iunias, quo ad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſiue gemmam affirmat. Eoq; debemus in telligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs ſtirpium generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè conceſſerim. In uitibus nimis temere tot menſium ruſti-cis inſitionem permiſſam diſſimulare non eſt fidei meæ, non quod ignorē brumæ temporibus aliquando inſitam uitem comprehendere. Sed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat, uerum quid certa ratione ple runq; proueniat, diſcentibus præcipere debemus. Etenim ſi exiguo nu-mero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere. Cum uero uaſtitas operis etiam diligentiſſimi agri colæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſubmouere debemus. Eſt enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat re-cte putari uineam. Quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito ta-men fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis ſurculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conſanet. Atque idem

G 2 Atticus

Atticus non prohibet eodem ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri. Verior itaque ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſſit aut ſurculum inſitum, aut fiſſuræ plagam inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno uitem inſerere, quia non diſsimilis eſt eius aëris qualitas uernæ, ſed quocunq; quis tempore deſtinauerit inſerere, non aliam ſciat eſſe curam ſurculis explorandis, quàm quæ tradita eſt priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generoſos, & fœcundos, & quã maturiſsimos uiti detraxerit, diẽ quoq; tepidũ, ſilentemq; à uentis eligat. Tum conſyderet ſurculum teretem, ſolidiq; corporis, nec fungoſæ medullæ, crebris etiã gemmis, & breuibus internodijs, nam plurimũ intereſt nõ eſſe longũ ſarmentũ, quod inſeratur, & rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaq; ſi ſunt longa internodia, neceſſe eſt, ad unam, uel ſummum duas gemmas recidere ſurculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempeſtates, & uentos, & imbres immobilis pati poſſit. Inſeritur autem uitis uel reſciſſa, uel integra perforata terebra. Sed illa frequentior, & penẽ omnibus agricolis cognita inſitio, hæc rarior, & paucis uſurpata, de ea igitur prius diſſeram, quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur uitis plerunq; ſupra terram, nonnunquam tamen & infra, quo loco magis ſolida eſt, atq; enodis, cum iuxta terram inſita eſt, ſurculus adobruitur cacumine tenus, at cum editior eſt à terra, fiſſura diligenter ſubacto luto linitur atq; ſuperpoſito muſco ligatur, quod & calores, & pluuias arceat, temperatur ita ſurculus, ut calamo non abſimilis, coagmentet fiſſuram, ſub qua nodus in uite deſyderatur, qui quaſi alliget eam fiſſuram, nec rimam patiatur ultra procedere. Is nodus etiam ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit, illigari tamen eum prius, quàm uitis findatur, conueniet, ne cum ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet, calamus autem nõ amplius tribus digitis debet alleuari, æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut ſit leuis, eaq; raſura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atq; altero paulò ultra corticem diſtringatur, figureturq; in ſpeciem cunei, ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atq; altero plenior, perq; tenuiorem partem inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinq; contingat fiſſuram, nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coaleſcere. Uinculi genus ad inſitionem non unum eſt, alij uiminibus obſtringunt, nonnulli circundant libro fiſſuram, plurimi ligant iunco, quod eſt aptiſsimum, nam uimen, cum inaruit, penetrat, & in-

ſecat

ſecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cũ circumuenēre truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur, ſed antiquiſſimum eſt, & ante hæc ablaqueari, uitem, radicesq́; ſummas, uel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncum, isq́; cũ comprehendit, aliam rurſus exigit curam, nam ſæpius pampinandus eſt, cum germinat, frequentiusq́; detrahendæ ſunt ſoboles, quæ à lateribus, radicibusq́; prorepunt, tum quod ex inſito profundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & caluitium loci ſumitur in propagines autumnus, deinde falcem maturis palmitibus admouet, ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, ut ubi nulla deſyderatur propago, unus ſurculus euocetur in iugum, alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, ſic tamē ne quid radatur è duro, pampinandum non aliter eſt, quàm in nouella uiuiradice, putandum uero ſic, ut uſq; in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem, atq; hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio, in illa autem quæ fit per terebrationē, primum ex uicino fructuoſiſſimam oportet conſyderare uitem, ex qua (uelut traducem inhærentem matri) palmitem attrahas, & per foramen transmittas, hæc enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniam & ſi proximo uere non comprehendit, ſequente certe cum increuit, coniungi cogitur & mox à matre reciditur, atq; ita ſuperficies inſitæ uitis uſq; ad receptũ ſurculum obtruncatur, huius traducis ſi non eſt facultas, tum detractum uiti quàm recentiſſimum eligitur ſarmentum, & leuiter circumraſum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circũlinitur reſecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti ſeruiat, quod quidem non fit in traduce, qui à materno ſuſtinetur ubere, dum inoleſcat. ſed aliud eſt ferramentum, quo priores uitem perforabant, alud quod ipſe uſu nunc magis aptum comperi, nam antiqua terebra, quam ſolam ueteres agricolæ nouerant ſcobem faciebat, perurebatq́; eam partem, quam perforauerat, deuſta porrò raro reuireſcebat, uel cum priore coaleſcebat, in eaq́; nec inſitus ſurculus comprehendebat, tum etiā ſcobis nunquam ſic eximebatur, ut non inhæreret foramini. ea porrò interuentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applicari, nos terebram quam gallicam dicimus, ad hanc inſitionem commenti longe habiliorem utilioremq́; comperimus, nam ſic excauat truncum, ne foramen inurat. quippe non ſcobem, ſed ramenta facit, quibus exemptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte ſedentem ſurculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra. igitur ſecundum uernum æquinoctium perfectam uitium inſitionem habeto, locisq́; aridis,

& ſiccis nigram uitem inſerito, humidis albam. neq; eſt ulla eius propagandi neceſſitas, ſi modo tam mediocris eſt craſſitudo trunci, ut incrementum inſiti plagam poſſit contegere, & niſi tamen uacuus locus demortui capitis uitem repoſcit. quod cum ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum ſummittitur, neq; inutile ex ea uite, quã merſeris, enaſcentes in arcu propaginis pampinos educare, quos poſſis mox, ſi ita competet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, & de ſalicto. XXX.

QVONIAM *conſtituendis, colendiſq; uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi poſſe, diſſeruimus: pedaminum, iugorumq; & uiminum proſpiciendorum tradenda ratio eſt. hæc enim quaſi quædam dotes uineis antè præparantur, quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciendi uineta non habet, cum omnia, quæ ſunt neceſſaria extra fundum quærenda ſint, nec emptionis tantum (ſicut ait* Atticus*) pretium onerat ruſtici rationem, ſed eſt etiam comparatio moleſtiſſima. conuehenda ſunt enim tempore iniquiſſimo hyberni. quare ſalices uiminales, atq; arundineta, uulgareſq; ſyluæ uel conſulto conſitæ è caſtaneis prius facienda ſunt, uiminalium (ut* Atticus *putat) ſingula iugera ſufficere poſſunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ, arundineti ſingula iugera, uigenis iugandis, caſtaneti iugerum, totidem palandis quot arundineti iugandis. ſalicem uel riguus ager, uel uliginoſus optime, nec incommode tamen alit planus, & pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum, nec refert cuius generis uimen ſeras, dum ſit lentiſſimum, putant tamen tria eſſe genera præcipue ſalicis, græcæ, gallicæ, ſabinæ, quam plurimi uocant amerinam.* Græca *flaui coloris eſt, gallica obſoleti purpurei, & tenuiſſimi uiminis.* Amerina *ſalix gracilem uirgam, & rutilam gerit.* Atq; *hæ uel cacuminibus, uel taleis deponuntur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi craſſitudinem non excedant, optime panguntur, eo usq; dum ad ſolidũ demittantur, taleæ ſexquipedales terreno immerſæ paululum obruuntur.* Riguus *locus ſpatia laxiora deſyderat, eaq; ſenum pedum per quincuncẽ recte faciunt, ſiccaneus ſpiſſiora ſic, ut ſit facilis acceſſus colẽtibus ea, quinum pedum interordinia eſſe abunde eſt, ut tamẽ in ipſa linea conſitionis alterna uacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina.* Satio *eſt eorum prius, quàm germinent, dum ſilent uirgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet. nam roſidas ſi recideris, parum proſpere proueniunt, ideo*

pluuij

pluuij dies in exputanda ſalice uitantur, fodienda ſunt primo triennio ſa-
licta crebrius, ut nouella uineta, cum deinde conualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoßis cacuminibus, quibus reſtituatur quicquid intercidit, anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, ut ſuis radicibus tanquam uitis ali poßit.

De geniſta. XXXI.

PER ARIDA loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, geniſtam poſtulant, eius cum ſit ſatis firmum, tum etiam lentißimum eſt uinculum. Seritur autem ſemine, quod cum eſt natum, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum id tempus exceßit, omnibus annis more ſegetis iuxta terram demeti poteſt. cætera uincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt, perticalis ferè ſalix eundem agrum, quem uimalis deſyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea talcis conſeritur, & cum germinauit ad unã perticam ſummittitur, crebróq; foditur, atq; exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinem ramorũ potius, quàm in latitudinem euocetur, ſic culta quarto demum anno cæditur. nam quæ uinculis præparatur, poteſt annicula præcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea diſponatur, ſi tamen ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.

De arundinetis. XXXII.

ARVNDO minus alte paſtinatur, melius tamen bipalio ſeritur, ea cum ſit uiuaciſſima, nec recuſet ullum locum, proſperius reſoluto, quàm denſo, humido, quàm ſicco, uallibus, quàm cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur, ſeritur bulbus radicis, ſeritur et talea calami, nec minus toto proſternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet, talea & tota arundo ſerius prædicto tempore euenit, ſed ſiue reciſa in dupondiũ, & ſemiſſem talea, ſiue totæ arũdines proſtratæ deponantur, extent earum cacumina oportet, quod ſi obruta ſunt, totæ putreſcunt, ſed cultus arundinetis primo triennio nõ alius eſt, quàm cæteris. cũ deinde conſenuit, repaſtinandum eſt, ea eſt autem ſenectus, cum uel exaruit ſitu, & inertia plurium annorum, uel ita denſatum eſt, ut gracilis, & cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc poteſt intercidi, & diſradari, quod opus ruſtici caſtrationem uocant, quæ tamen

men reſectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollendum ſit, aut relinquendum, tolerabilius tamen arundo caſtratur antequã cæditur, quatenus calami uelut indices demonſtrant, quid eruendum ſit. Tempus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius quàm oculi arundinũ egerminent, cæditur deinde poſt brumam, nam uſq; in id tempus incrementũ capit, ac tum compeſcitur, cum obrigant hyberno frigore. Fodiendũ quoties & uincta, ſed & macies eius cinere, uel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum plerią; incendunt arundinetum.

De Caſtaneis, & Caſtanetis. XXXIII.

CASTANEA roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis uineis habilis, eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquennium cæſa more ſalicti recreatur, atq; in palum formata ferè uſq; in alteram cæſionem perennat, ea pullam terram & reſolutam deſyderat, ſabulonem humidum, uel refractum tofum non reſpuit, opaco & ſeptentrionali cliuo lætatur, ſpiſſum ſolum, & rubricoſum reformidat. Seritur ab Nouembri menſe per totam hyemem ſicca terra, & repaſtinata in altitudinem dupondij & ſemiſſis, nuces in ordinem ſemipedalibus, ordines autem quinum pedum ſpatijs dirimuntur, in altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committitur, qui ubi nucibus ſunt conſiti, prius quàm complanentur breues arundines ab latere caſtanearum panguntur, ut per hos ſationis indices cautius fodi & runcari poſſint, ſimul atq; ſemina ſtillauerint, & iam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbuſculis uacui relinquuntur, ne denſitas plantas emaciet, ſpiſſius autem ſemen propter uarios caſus deponitur, nam interdum prius quàm enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarum abundantia putreſcit, interdum ſubterraneis animalibus ſicuti muribus, & talpis infeſtatur, propter quæ ſæpe nouella caſtaneta calueſcunt, atq; ubi frequentanda ſunt, melius ex uicino, ſi competit (mergi more) pertica declinata propagatur, quàm exẽpta reſeritur. hæc enim uelut immota ſua ſede uehementer germinat, at quæ radicitus exempta & depoſita eſt, biennio reformidat, propter quod compertum eſt commodius nucibus, quam uiuiradicibus eiuſmodi ſyluas inſtitui, ſpatia huiuſce ſationis, quæ ſupra ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt. MM. D. CCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebunt ſtatuminum duodena millia, etenim taleæ propius ſtirpem reſciſæ quadrifidas plerunque, ac deinde ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſumminiſtrant, quod genus fiſſilis adminiculi manet diu

net diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdem eſt foßionis, poſtionisq́;, qui uineæ ſupputari debet bima, quinctiam trima. nam bis ferro repetẽda eſt ueris principio, ut incitetur eius proceritas. poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri. uerum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur. propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſiq́; mõtes, atq; ea genera terræ, quæ ſupra diximus, glandem magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis Italicis uinearumq́; inſtrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarum prouincialium uineaticos, nec minus noſtratis, & gallici arbuſti cultus traditurus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. Cap. I.

SVPERIORIBVS libris, quos ad te de conſtituendis, colendisq́; uineis Siluine ſcripſerã, nonnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operum ſtudioſi deſyderarẽt. neq; inficior aliqua me præteryſſe, quamuis inquirentem ſedulo, quæ noſtri ſeculi cultores, quæq́; ueteres literarũ monimẽtis prodiderunt. ſed cũ ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta, niſi fallor, non aſſeueraueram, quæ uaſtitas eius ſcientiæ contineret, cuncta me dicturum, ſed plurima. nam illud in unius hominis prudentiam cadere nõ poterat. neq; enim eſt ulla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari conſumata ſit ingenio. quapropter ut in magna ſylua boni uenatoris eſt indaganter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepiſſe, ita nobis ſatis, abundeq́; eſt, tam diffuſæ materiæ, quam ſuſcepimus, maximam partem tradidiſſe. quippe cum in ea uelut omiſſa deſyderentur, quæ non ſunt propria noſtræ profeßionis, ut proxime cum de cõmetiendis agris rationem M. Trebellius noſter à me requireret, uicinum adeo atq; coniunctũ eſſe cenſebat demonſtranti quemadmodũ agrum paſtinaremus: præcipere etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus. quod ego non agricolæ, ſed menſoris officium eſſe dicebam, cum præſertim ne architecti quidẽ quibus neceſſe eſt menſurarũ noſſe rationem, dignentur conſumatorum ædificiorum, quæ ipſi diſpoſuerint, modum comprehendere, ſed aliud exi-

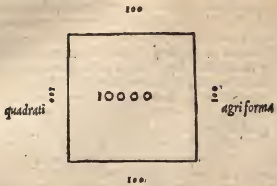
*ſliment profeßioni ſuæ conuenire, aliud eorum qui iam extructa metiun-
tur, & impoſito calculo perfecti operis rationem computant: quo magis ue-
niam tribuendam eſſe noſtræ diſciplinæ cenſeo, ſi eatenus progreditur, ut
dicat, qua quidq; ratione faciendum, nõ quantum id ſit, quod effecerit. Ve-
rum quoniam familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta menſurarũ
deſyderas, obſequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarũ
magis eſſe quàm ruſticorum: deſq; ueniam, ſi quid in eo fuerit erratum, cu
ius ſcientiam mihi non uindico. ſed ut ad rem redeam, modus omnis areæ
pedali menſura comprehẽditur, qui digitorum eſt XVI. pes multiplicatus
in paſſus, & actus, & climata, & iugera, & ſtadia, centuriasq;, mox etiam in
maiora ſpatia procedit. Paſſus pedes habet quinq;. actus minimus (ut ait
M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes CXX. Cli-
ma quoquouerſus pedum eſt LX. actus quadratus undiq; finitur pedibus
CXX. hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomẽ iu
geri uſurpauit. ſed hunc actum prouinciæ Baticæ ruſtici agnam uocant.
iydemq; triginta pedum latitudinem, & CLXXX. longitudinem porcam di
cunt, at Galli candetum appellant in areis urbanis, ſpatium centum pedũ,
in agreſtibus autem pedum CL. quod aratores candetum nominant. ſemi-
iugerum quoq; arepennem uocant. Ergo (ut dixi) duo actus iugerum effi-
ciunt lõgitudine pedum CCXL. latitudine pedum CXX. quæ utræq; ſum-
mæ inter ſe multiplicatæ quadratorum faciunt pedum uigintioctomillia &
octingentos. ſtadium deinde habet paſſus CXXV. id eſt pedes DCXXV.
quæ octies multiplicata efficit mille paſſus, ſic ueniunt quinquemillia pe-
dum Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerum
modum. olim autem ab centum iugeribus uocabatur centuria, ſed mox du
plicata nomẽ retinuit. ſicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripar-
tito diuiſi, quæ tamen nunc multiplicatæ priſtinum nomen poßident. hæc
non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri ſumus, breuiter præfa-
ri oportuit. nunc ueniamus ad propoſitum. iugeri partes non omnes poſui-
mus, ſed eas, quæ cadunt in æſtimationem facti operis, nam minores perſe-
qui ſuperuacuum fuit, pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut dixi
mus) iugerum habet quadratorum pedum uigintioctomillia & octingentos.
qui pedes efficiunt ſcrupula CCLXXXVIII. ut autem à minima parte, id
eſt ab dimidió ſcrupulo incipiã, pars quingenteſimaſeptuageſimaſexta pe-
dès efficit quinquaginta, id eſt iugeri dimidium ſcrupulum pars ducenteſi
maoctuageſimaoctaua pedes cẽtum, hoc eſt ſcrupulum. pars centeſimaqua
drageſimaquarta, pedes CC. hoc eſt ſcrupula duo. pars ſeptuageſimaſecũ-
da, pedes CCCC. hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcrupula quatuor. Pars qua-
drageſima*

dragesima

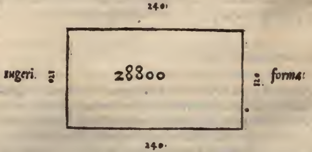
drageſimaoctaua, pedes DC. hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars uigeſimaquarta. pedes milleducentos, hoc eſt ſemuncia, in qua ſunt ſcrupula XII. pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc eſt uncia, in qua ſunt ſcrupula XXIIII. pars ſexta, pedes quatuormillia & octingentos, hoc eſt ſextans, in quo ſunt ſcrupula XLVIII. pars quarta pedes ſeptemmillia & ducentos, hoc eſt quadrans, in quo ſunt ſcrupula LXXII. Pars tertia pedes nouemmillia & ſexcentos, hoc eſt triens, in quo ſunt ſcrupula XCVI. Pars tertia & unaduodecima, pedes duodecimmillia, hoc eſt quincunx, in quo ſunt ſcrupula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcrupula CXLIIII. Pars dimidia & unaduodecima, pedes ſexdecimmillia & octingentos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcrupula CLXVIII. Partes duæ tertiæ. pedes decemnouemmillia & ducentos. hoc eſt bes, in quo ſunt ſcrupula CXCII. Partes treſquartæ, pedes unum & uigintimillia & ſexcentos, hoc eſt dodrans, in quo ſunt ſcrupula CCXVI. Pars dimidia & tertia. pedes uigintiquatuormillia, hoc eſt dextans, in quo ſunt ſcrupula CCXL. Partes duæ tertiæ & una quarta. pedes uigintiſexmillia & quadringentos, hoc eſt deunx. in quo ſunt ſcrupula CCLXIIII. Iugerum pedes uigintioctomillia & octingentos. hoc eſt as, in quo ſunt ſcrupula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in lõgitudinem haberet pedes CCXL. in latitudinem pedes CXX. expeditiſſimum eſſet eius ratiocinium: ſed quoniam diuerſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationem, cuiusq; generis ſpecies ſubijciemus, quibus quaſi formulis utemur.

De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. II.

OMNIS ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facillima eſt. nam cum ſit undiq; pedum totidẽ, multiplicãtur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eam dicemus eſſe quadratorum pedum. tanquam eſt locus quoquouerſus C. pedũ. ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorũ, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

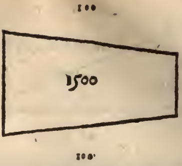
AT ſi longior fuerit, quàm latior, ut exempli cauſa iugeri forma pedes habeat lõgitudinis CCXL. latitudinis pedes CXX. ita, ut paulò ante dixi, latitudinis pedes cum longitudinis pedibus ſic multiplicabis. centies uicies duceni quadrageni fiunt uigintiocto millia & octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris, quorũ longitudo maior ſit latitudine.

Sin autem cuneatus ager fuerit, ut puta longus pedes centum, latus ex una parte pedes XX. & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; ſumma pedes XXX. Huius dimidia pars eſt quindecim, quam cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quæ pars erit iugeri ſemuncia, & ſcrupula tria.

177

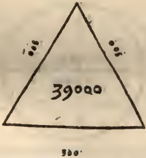
Cuneati

agri forma

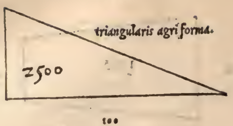
At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam ſequeris. Eſto ager triangulus pedum quoquouerſus trecentorum. Hunc numerum in ſe multiplicato; fiunt pedes nonagintamillia. Huius ſummæ partem tertiam ſumito, id eſt trigintamillia. Item ſumito partem decumam, id eſt nouemmillia. Vtranq; ſummam componito, fiunt pedes trigintanouemmillia. Dicemus hanc ſummam pedum quadratorum eſſe in eo triquetro. Quæ menſura efficit iugerum, & trientem, & ſicilicum.

Triquetri

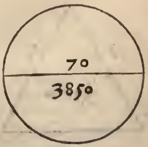
agri forma

Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager, tanquam in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiociniũ ordinabitur. Eſto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta: & alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomilliaquingeni. quæ pars iugeri unciam, & ſcrupulum efficit.

Orthogonij triangularis agri forma.

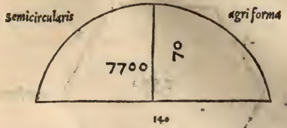
Si rotundus ager erit, ut circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto area rotunda, cuius diametros habet pedes LXX. Hoc in ſe multiplicato ſeptuagies ſeptuageni, fiunt quatuormillia & noningenti. Hanc ſummam undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius ſummæ quartamdecimam ſubduco, ſcilicet, pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos eſſe quadratos in eo circulo dico. Quæ ſumma efficit iugeri ſexcunciam, ſcrupula duo & dimidium.

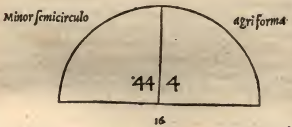
Rotundi agri forma

Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes CXL. curuaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni fiunt nouemmillia & octingenti. Hæc undecies multiplicata fiunt centum ſeptemmillia & octingenti. Huius ſummæ quartadecima eſt ſeptemmillia & ſeptingenti. hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinq;.

Si

Si autem minus, quàm ſemicirculus erit, arcum ſic metiemur. Eſto arcus, cuius baſis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes IIII. Latitudinem cũ baſi pono: fit utrũq; pedes XX. Hoc duco quater, fiunt LXXX. horũ pars dimidia eſt XL. Item ſexdecim pedum, qui ſunt baſis pars dimidia VIII. hi VIII. in ſe multiplicati fiunt LXIIII. Quartamdecimam partem duco, ea efficit pedes IIII. paulo amplius. hos adycies ad quadraginta. Fit utra que ſumma pedes XLIIII. hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidium ſcrupulum quinta, & uigeſima parte minus.

Si fuerit ſex angulorum in quadratos pedes, ſic redigitur. Eſto hexagonũ quoquouerſus lineis pedum XXX. Latus unum in ſe multiplico tricies triceni fiunt DCCCC. Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo CCC. eiuſdẽ partem decumam XC: fiunt CCCXC. Hoc ſexies ducendum eſt, quoniam ſex latera ſunt, quæ conſumata efficiunt duo milliatriceni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus. Itaque erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.

Inter

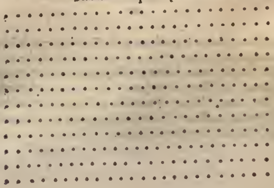

Hexagoni agri forma

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. III.

HIS igitur uelut primordijs talis ratiociniꝫ præceptis, non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorum nunc omnes perſequi ſpecies & lon/gum, & arduum eſt. Duas etiam nunc formulas præpoſitis adijciã, quibus frequenter utuntur agricolæ in diſponẽdis ſeminibus. Eſto ager longus pe des milleducentos, latus pedes CXX. In eo uites diſponẽdæ ſunt ita, ut qui ni pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinũ pedũ ſpatia inter ſemina deſyderãtur. Duco quintã partem lõgitudi nis, fiũt CCXL. & quintã partẽ latitudinis, hoc eſt XXIIII. bis utriſq; ſum mis ſemper ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uo/cãt angulares. Fit ergo altera ſumma ducẽtorũ quadraginta unius, altera uigintiquinq;. Has ſummas ſic multiplicato, quinquies & uicies duceni qua drageni ſinguli, fiũt ſexmillia & uigintiquinq;. Totidẽ dices opus eſſe ſemi nibus.

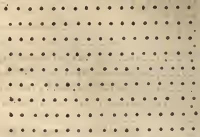
Semina inter quinos pedes.

179

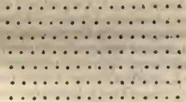
Similiter inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorũ: fiunt CC. & ſextã latitudinis CXX. id eſt XX His ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe: fiũt CCI. & XXI. Has ſummas inter ſe multiplicabis uicies, & ſemel ducẽtos & unum, atq; ita efficies quatuormillia ducẽtos & uigintiunũ. Totidẽ ſeminibus opus eſſe dices.

Semina inter ſenos pedes.

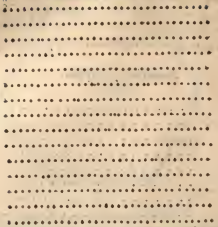
Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodẽ modo, eodemq́ ordine conſummabis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Deniq; quotcũq; pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces. & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerum agri, qui habet pedes CCXL, longitudinis, & latitudinis pedes CXX. recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina LXXXI. per latitudinem inter quinos pedes ſemina XXV. Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinq;.

Semina inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, lõgitudinis ordo habebit ſemina LXI. *latitudinis* XXXI. *qui numeri efficiunt in iugero uites milleoctingentas & nonagintaunam, uel ſi in longitudinẽ per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina* LXI. *latitudinis* XXV. *quod ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina* XLIX. *& rurſus per latitudinẽ ſemina* XXV. *qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiunt milleducentum & uigintiquinq;. At ſi per ſenos pedes eundem uitibus locũ placuerit ordinare, nihil dubium eſt, quin longitudini dandæ ſint* XLI. *uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter ſe multiplicatæ efficiunt numerum* DCCCLXI. *Sin autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit cõſtituenda, ordo per longitudinẽ recipiet capita trigintaquinq;, per latitudinẽ* XVIII. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* DCXXX. *Totidẽ dicemus ſemina præparanda. At ſi inter octonos pedes uinea conſeretur, ordo per longitudinem recipiet ſemina* XXXI. *per latitudinem autẽ* XVI. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiũt* CCCCXCVI. *At ſi inter nouenos pedes, ordo in longitudinem recipiet ſemina uigintiſeptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt* CCCLXVIII. *At ſi iter denos pedes, ordo longitudinis recipiet ſemina* XXV. *latitudinis* XIII, *hi numeri iter ſe multiplicati, faciunt* CCCXXV. *& ne in infinitũ procedat diſputatio noſtra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeriſq; ſeminum dixiße abunde ſit, nunc ad ordinem redeo.*

De cultura

De cultura prouincialium uinearum. IIII.

VINEARVM prouincialiũ plura genera eſſe comperi. Sed ex ijs, quas ipſe cognoui, maxime probantur, uelut arbuſculæ, breui crure ſine adminiculo per ſe ſtantes. deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur, eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circũmunitæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrosq; flectuntur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt conditio ſtratarum uitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humũ porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio. nam uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponũtur, quoniam paſtinationis expertes ſunt externarum gentium agricolæ quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt. nanq; hoc imitamur arando (ut ait Virgilius) quod etiam paſtinando. itaq; Campania, quoniam uicinũ ex nobis capere poteſt exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſyderat. ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorẽ poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

Repetitio eorum, quæ dicta ſunt, per ſingula genera. V.

SED ut ſingula earum, quæ propoſui, uinearum genera perſequar, prædictum ordinem repetam. Vitis, quæ ſine adminiculo ſuis uiribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponẽda eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimũ proſunt, ſi in locis tẽperatis, in quibus æſtas non eſt perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conſerantur. ſoli tamen antè bonitas exploranda eſt. nam ſi ieiuno, atq; exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant, quàm uinea cõſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinemq; defoſſus tripedaneus abunde eſt, latitudine tamen bipedanea. uel ſi quaternum pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus, commodius habemus eandem quoquouerſus dare menſuram ſcrobibus, non amplius tamen quàm in treis pedes altitudinis depreſſis. Cæterum quatuor angulis ſemina applicabuntur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruentur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda, ſiue bidentibus anguſtiora. ſed neque ſpatioſiora, quàm decem pedum, neque contractiora, quàm quatuor. Multi tamen ordines ita diſponunt, ut per rectam

181

*tas uitis, ſed compluribus putationibus in prædictam menſuram educun-
tur. deinde ex brachijs; quaſi quædam cornua prominentia relinqui opor
tet, atq; ita totam uitem omni parte in orbem diffundi. putationis autem ra
tio eadem eſt, quæ in iugatis uitibus. uno tantum differt, quod pro materijs
longioribus pollices quaternum, aut quinum gemmarũ relinquuntur. pro
cuſtodibus autem bigemmes reſeces fiunt. in ea deinde uinea, quam capita
tam diximus, iuxta ipſam matrem uſq; ad corpus ſarmentum detrahitur,
una aut altera tantummodo gemma relicta, quæ ipſi trunco adhæret. hæc
autem riguis, aut pinguiſsimis locis fieri tutò poteſt, cum uires terræ, &
fructum, & materias ualent præbere. maxime autem aratris excolunt, qui
ſic formatas uineas habent, & eam rationem ſequuntur detrahendi uitibus
brachia, quod ipſa capita ſine ulla extantia neq; aratro, neq; bubus obno-
xia ſunt. nam in brachiatis plerunq; fit, ut aut crure, aut còrnibus boum ra
muli uitium defringantur, ſæpe etiam & ſtiua, dum ſedulus arator uomere
perſtringere ordinem, & quam proximam partem uitium excolere ſtudet.
atq; hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus ante, quàm
gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidẽ
tibus eas partes ſubigit, quas bubulcus non potuit pertingere. mox ubi ma
terias uitis exigit, inſequitur pãpinator, & ſuperuacuos deterget, fructuo-
ſosq; palmites ſubmittit, qui cũ indurauerunt, uelut in coronam religantur.
hoc duabus ex cauſis fit, una, ne libero ex curſu in luxuriam prorepant,
omniaq; alimenta pampini abſumãt, altera ut religata uitis rurſus aditum
bubulco, foſſoriq; in excolenda ſe præbeat. Pampinandi autem modus is
erit, ut opacis locis, humidisq;, & frigidis æſtate uitis nudetur foliaq; pal
mitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere poſsit, & ne ſitu putre-
ſcat. locis autem ſiccis, calidisq;, & apricis, ut è contrario palmitibus uuæ
conteg antur, & ſi parum pampinoſa uitis eſt, aduectis frondibus, & inter-
dum ſtramentis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus meus, uir
illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentiſsimus agricola, Bæticæ prouin
ciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, quoniam ple
runq; dicti ſyderis tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur
euro, quem incolæ uulturnum appellant, ut niſi teguminibus uites opacen
tur, uelut halitu flammeo fructus uratur. atq; hæc capitatæ, brachiatæq; ui
tis cultura eſt. nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſum-
miſsis arundinum ſtatuminibus per orbem cõnectitur, ferè eandem curam
exigit, quam iugata. nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, &
maxime eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſo-
lo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructum ſummit-*

tere, quos noſtri agricolæ mergos, galli candoſoccos uocant. eosq́; adobraunt ſimplici ex cauſa, quod exiſtiment plus alimenti terram præbere fructuarijs flagellis. itaq; poſt uindemiam uelut inutilia ſarmenta decidunt & à ſtirpe ſummouent. nos autem præcipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint præciſæ, ſicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellã quis uineam inſtituere uelit, pro uiuiradice ponere, quoniam quidem partes ſarmentorum, quæ fuerant obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ uineæ, quæ niſi uiolentiſſimo cœli ſtatu ſuſcipi non debet. nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam generoſi ſaporis uinum præbet. atq; ubi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiam reuocatur: eáq; primo anno compeſcitur in duas gemmas. ſequente deinde, cum palmites profudit, unus ſummittitur, cæteri decutiuntur. at ille, qui ſummiſſus eſt, cum fructum edidit. in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij ſpatium. nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtantis rectæ uineæ, niſi quod iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoque anguſtius in modum furunculorum relinqui. ſed poſt putationem, quam utique autumno in eiuſmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atque ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta eſt, eandem uitem recipit, ut altera quoque pars excoli poſſit. de pampinatione talis uineæ parum inter authores conuenit. alij negant eſſe nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq́; fructum abſcondat. alijs placet parcius pampinari, ut & uitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamē fructum ueſtire, aut protegere poſſit, quæ ratio mihi quoq; commodior uidetur,

De ulmarijs faciendis. V.

SED iam de uineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendum eſt. qui uolet frequens, & diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatijs, fructuoſumq́; habere, operam dabit, ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quanq; ſenio, aut tempeſtate afflictam ſummoueat, & in uicem nouellam ſobolem ſubſtituat. id autem facile conſequi poterit, ſi ulmorum ſeminarium paratum habuerit. quod, & quomodo, & qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps præcipere. ulmorum duo eſſe genera conuenit, gallicum,

cum,

cum, & uernaculum. illud Atinia, hoc noſtrâs dicitur. Atiniam ulmum Tre-
mellius Scrofa non ferre ſameram (quod eſt ſemen eius arboris) falſò eſt
opinatus. nam rariorẽ ſine dubio creat, & iccirco pleriſque & ſterilis
uidetur, ſeminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latenti-
bus. itaq; nemo iam ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. eſt autem ulmus lon-
ge lætior, & procerior, quam noſtrâs, frondemq́; iucundiorem bubus præ-
bet. qua cum aſsidue pecus alueris, & poſtea generis alterius frondem da-
re inſtitueris, faſtidium bubus affert. itaq; ſi fieri poterit, totum agrum ge-
nere uno Atiniæ ulmi conſeremus, ſi minus dabimus operam, ut in ordini-
nibus diſponendis pari numero uernaculas, & Atinias alternemus, ita ſem-
per miſta fronde utemur, & quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius
iuſta cibariorum conficient. ſed uitem maxime opulus uidetur alere, dein-
de ulmus, poſt etiam fraxinus: Opulus, quia raram, neque idoneam fron-
dem pecori præbet à pleriſque repudiata eſt. Fraxinus, quæ capris, & o-
uibus gratiſsima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, uel montoſis, quibus
minus lætatur ulmus, recte ſeritur. ulmus, quod & uitem commodiſsime
patitur, & iucundiſsimum pabulum bubus affert, uarijsq́; generibus
ſoli prouenit, à pleriſque reſeritur. itaque cui arbuſtum nouum inſtitue-
re cordi eſt, ſeminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione,
quam deinceps ſubſcripſimus. nam opuli melius cacuminibus, in arbuſto
protinus deponuntur. igitur pingui ſolo, & modice humido bipalio ter-
ram paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, uerno tempore in
aream componemus, ſameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, &
compluribus inſolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen ſuccum, & lento-
rem habeat, inijciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpiſſe contegemus, at-
que ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice ri-
gabimus, ſtramentisq́; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſemi-
num ab auibus prærodantur. ubi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta
colligemus, & manibus herbas carpemus. idq́; leuiter, & curioſe faciendũ
eſt, ne adhuc teneræ, breuesq́; radiculæ ulmorum conuellantur, atq; ipſas
quidem areas ita anguſte cõpoſitas habebimus, ut qui runcaturi ſunt, me-
dias partes earum facile manu contingant. nam ſi latiores fuerint ipſis ſe-
minibus, quæ proculcata erũt, noxam capient. Aeſtate deinde prius quàm
ſol oriatur, aut ad ueſperũ, ſeminaria conſpergi potius, quàm rigari debẽt.
& cum ternum pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium trãsferri, ac ne
radices altius agant (quæ res poſtmodũ in eximendo magnũ laborẽ affert
cum plantas in aliud ſeminariũ transferre uolumus) oportebit non maxi-
mos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere, deinde radices in no-

dum

dum ſi breues, uel in orbem coronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circunculcari. poſſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi. quòd in atinia ulmo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur è ſamera. ſed hæc ulmus autumni tempore melius, quàm uere diſponitur, paulatimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demum anno acuta falce abraditur. atq; ubi translationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, uſque in uernum tempus ante, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, recte ſeritur. igitur in reſoluta terra ternum pedum quoquouerſus faciendi ſcrobes, at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi. ſed deinde in ſolo roſido, & nebuloſo conſerendæ ſunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quod ſi etiam frumentis conſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil ſeritur intra uiginti arbores diſponantur, cum deinde adoleſcere incipient, falce formandæ, & tabulata inſtituenda ſunt. hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncoſq; prominentes, eoſq; uel propius ferro compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur. hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili. tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atque ita formentur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior, nam demiſſum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet. ſed quancunq; arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet. poſt deinde ſi ulmus exiguum incrementum recipit, uerno tempore ante quàm librum demittat, decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſſimus, ita tamen uti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat. Deinde ſtirpem poſt annum præcidi, & alleuari oportet, quod ſi nullum ramulum arbor idoneum habuerit, ſat erit nouem pedes à terra relinqui, & ſuperiorem partem detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint. ſed ſi fieri poterit, uno ictu arborem præcidi, ſi minus, ſerra deſecari, & plagam falce alleuari oportebit, eamq; plagam luto paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur. Poſt annum, aut biennium, cum enati ramuli recte conualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem ſummitti conueniet. quæ ulmus à poſitione bene prouenerit, eius ſummæ uirgæ falce debent enodari. at ſi robuſti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. cum deinde arbor conualuerit,

ualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandũ eſt, alleuandumq́; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. ulmum autem nouellam ſic formare conueniet loco pingui octo pedes à terra, ſine ramo relinquendi, uel in aruo gracili ſeptem pedes. ſupra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aßignentur. mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij rami ſummittendi ſunt, ita ne yſdẽ lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſint, in eademq́; ratione uſque in cacumen ordinanda erit arbor, atque in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquuntur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe truncus lædatur, aut delibretur. nam parum gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur, uitandumq́; ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricem non facile cortex comprehendat. arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolum antè diligenter eadem diſponere, ſed etiam truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut aſtringere, ne æmula umbra uiti noceat. cum deinde arbor uetuſtatem fuerit adepta, propter ramum uulnerabitur ita, ut excauetur uſque in medullam, quà ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit, uitem quoque antequam ex toto arbor præualeſcat, conſerere conuenit. at ſi teneram ulmum maritaueris, nouam ſufferet, ſi uetuſtam uitem applicueris, coniugem necabit, ita ſibi pares eſſe ætate, & uiribus arbores, uitesq́; conuenit. ſed arboris maritandæ cauſa ſcrobis uiuiradici fieri debet, latus pedum duorum, altus leui terra totidem pedum, graui, dupondio & dodrante, longus pedum ſex, aut minimum quinque. abſit autem hic ab arbore ne minus ſexquipedali ſpatio. nam ſi radicibus ulmi iunxeris, male uitis comprehendet, & cũ tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hũc ſcrobẽ, ſi res permitit, autumno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. circa uernum deinde æquinoctium binæ uites, quò celerius ulmũ ueſtiãt, pedem inter ſe diſtanets ſcrobibus deponendæ, cauendũq́; ne aut ſeptentrionalibus uentis, aut rorulentæ, ſed ſiccæ ſerantur. hanc obſeruationẽ non ſolum in uitium poſitione, ſed in ulmorum, cæterarumq́; arborum præcipio. & uti cum de ſeminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores conſtituamus, quàm quemadmodum in ſeminario ſteterint. plurimum enim refert, ut eam partem cœli ſpectent, cui ab tenero conſueuerunt, melius autem locis apricis, ubi cœli flatus neque prægelidus. neq; nimium pluuius eſt, autumni tempore, et arbores, et uites poſt æquinoctiũ deponuntur, ſed eæ ita conſerendæ ſunt, ut ſummam terram, quæ aratro ſubacta ſit, ſemipedem altè ſubſternamus, radicesq́;

omnes explicemus, et depoſitas ſtercoremus (ut ego exiſtimo) ſi minus terra ſubacta operiamus, & circumcalcemus ipſum ſeminis codicem, uites in ultimo ſcrobe deponi oportet, materiasq; earum per ſcrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autem feruidis ſemina ſeptentrionali parte arbori applicanda ſunt, locis frigidis à meridie, temperato ſtatu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die ſolem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſosq; coles in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidiſſimam ſequente anno caput uitis faciamus. me autem longus docuit uſus, multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſylueſcere. ſed eam quoque, quæ primo ſummittetur, materiam ferro coërcendã cenſeo, uſque in alteram, uel tertiam gemmam, quò robuſtiores palmites agat. qui cum primũ tabulatum apprehenderint, proxima putatione diſponentur, omnibus annis alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet. iamq; uiti cõſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur. pleriq; ima tabulata materijs frequentant uberiorem fructum, & magis facilem cultum ſequentes. at qui bonitati uini ſtudent, in ſummas arbores uitem promouent, ut quæque materiæ ſe deuectæ in celſiſſimum quenq; ramum extendunt ſic, ut ſumma uitis ſummam arborem ſequatur, id eſt, ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius ſpectent, & prout quiſque ramus conualuit, uitem accipiat. plenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores. uitisq; nouella tribus toris ad arborẽ religetur, uno, qui eſt in crure arboris à terra quatuor pedibus diſtans, altero, qui ſumma parte uitem capit, tertio, qui mediã uitẽ complectitur. Torũ imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit. interdum enim neceſſarius habetur, cum aut arbor ſine ramis truncata eſt, aut uitis præualens in luxuriam euagatur. cætera putationis ratio talis eſt, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circuncisi undiq; capreolis, et nepotibus qui ex his nati ſunt, amputati committãtur. & ſi læta uitis eſt, ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur. ſi gracilis, trunco proximis. ſi mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, uitemq; exhaurit, atque attenuat. Maxime autem prodeſt uitibus, omnibus annis reſolui: nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ ſunt, minusq; læduntur, ac melius conualeſcunt, atque ipſos palmites ita

tabulatis

tabulatis ſuperponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq́; non conſtringi, ne ſarmentum uimine præcidatur. quod ſi ita longe tabulatum eſt, uti materia parum commode in id perduci poßit, palmitem ipſum uiti alligatum ſupra ternam gemmam religabimus. hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata eſt, fructu induitur, at quæ uinculo annexa ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt, alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunq; frondem ſine fructu affert, pampinarium uocant: alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod, quia protinus creat, fructuarium appellant. cuius ut ſemper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, ut quicquid intra uinculum eſt, materias exigat. cum deinde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proximam quanq; arborem mittendæ, easq́; poſt biennium amputare, ſimulatq; alias teneriores transmittere conuenit. nam uetuſtate uitem fatigant, nonnunquam etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex uſu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rurſus ad eandem arborem duas, uel tres propagines excitare, quo pluribus uitibus circunuenta celerius ueſtiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, niſi neceſſario loco natus eſt, ut uiduum ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles ſunt, & pleriq; ad tertiam gemmam reſecti optime ſubmmittuntur. nam in ſequenti anno materias fundunt. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus eſt, modo ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicũtur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, ſed plurimum matri nocent. Itaq; niſi extremis ramis, aut ſi uitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari palmitem non oportet. quod ſi tamen id genus colis propter fructũ ſummittere quis uelit, palmitem intorqueat, deinde alliget, & præcipitet. nam & poſt eum locũ, quem intorſeris, lætã materiam citabit, et præcipitata minus uirium in ſe trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem uero plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello naſcitur, & in tenero alligatum dependet (materiam uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat, & iam ſi ex uno capite duæ uirgæ ſummittantur, tamen utraque materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, ſupra docui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia uelut in furca de medio naſcitur, cum colem deterrimum eſſe comperi, quod neque fructum ferat, & utraque brachia inter quæ natus eſt, attenuet,

itaq; tollendus eſt. pleriq; uitem ualidam, & luxurioſam falſò crediderunt feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis oneretur. nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde cooperit, peius deflo ret, nebulasq; & rores diutius continet, omnemq; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere, atq; dira/ diare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſo/ lutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. ſed ut den/ ſum arbuſtum commendabile fructu, & decore eſt, ſic ubi ueſtutate rareſcit pariter inutile, & inuenuſtum eſt, quod ne fiat diligentis patrisfamiliàs eſt primam quanq; arborem ſenio defectam tollere, ut in eius locum nouellā reſtituere uitem queat: nec tam uiuiradice frequentare (ea & ſi ſit facultas) quàm (quod eſt longe melius) ex proximo propagare, cuius utriusq; ra/ tio conſimilis eſt ei, quam tradidimus. atque hæc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De Arbuſto gallico. VI.

EST et alterum genus arbuſti gallici, quod uocatur rumpotinum. Id deſyderat arborem humilem, nec frondoſam. Cui rei maxime uidetur ido/ nea opulus. Ea eſt arbor corno ſimilis. quin etiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & ſalix à plerisq; in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponen/ da non eſt, quia uini ſaporem infeſtat. Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut ad huc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nā ferè ita conſtitutum rumpotinetum animaduerti, ut ad octo pedes locis ſic cis, & cliuoſis, ad duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponan/ tur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab u/ traq; parte complura brachia ſummittuntur, tum omnes penè uirgæ, ne umbrent eo tempore, quò uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpoti/ nis ſi frumentum non inſeritur, in utranq; partem uiginti pedum ſpatia in teruenium: At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pe/ des, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione atq; in arbuſto italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem di/ ligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & ueteres decidantur. Si tra dux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cum deinde fructus pondere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem ge/ nus arbuſti, cæteræq; omnes arbores quanto altius arantur, & circumfo/ diuntur

diũtur maiore fructu exuberant, quod an expediat patrisfamiliâs facere, cultus docet.

De generibus olearum. VII.

OMNIS *tamen arboris cultus ſimplicior, quàm uinearum eſt, longeq; ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſyderat olea, quæ prima omnium arborum eſt. nam quamuis non continuis annis, ſed ferè altero quoq; fructum afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quod leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, uix ullam impenſam poſcit. ſed & ſi quam recipit, ſubinde fructus multiplicat, neglecta compluribus annis non ut uinea deficit, eoq; ipſo tempore aliquid etiam interim patrisfamiliâs præſtat. & cum adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus. Olearum ſicut uitiũ, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ. quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij dum uiride eſt, uetuſtate corrũpitur. Orchis quoq; & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimum Licinia dat, plurimum Sergia, omniſq; olea & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidũ, aut gelidum ſtatum cœli patitur. Itaq; æſtuoſis locis, ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neq; depreſſa loca, neq; ardua, magiſq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborem pleriq; exiſtimant ultra miliarium ſexageſimum à mari, aut non uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis recte ualet. Optime uapores ſuſtinet Pauſia, frigus Sergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus probabile eſt ſolum ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida & læta eſt, commode recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer & nuda glarea. Nam & ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquam tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumẽtario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias olineto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui nobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.*

De ſeminarijs oliuarum faciendis. VII.

SEMINARIVM olueto præparetur cœlo libero, terreno modice ualido, ſed ſuccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tamen reſoluto id genus terræ ferè nigræ eſt. quam cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis, ne aditus pecori detur fermentari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poßit circunuenire, hoc eſt manubrij craßitudine feraciſsimos arboribus adimito, & ex his quam recentiſsimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliā partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas. hoc autem facile contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atq; earum plagæ utraq; parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlū ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ualidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis alte ſuperueniat. Sed binis indicibus ex utraq; parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uinculo connexi, ne facile ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt propter foſſorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidam melius exiſtimant hortulis excolere, & corda ſimili ratione diſponere, ſed utrunq; debet poſt uernum æquinoctium fieri, & quam frequentiſsime ſeminarium primo anno ſarriri, poſtero, & ſequentibus, cum iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio à putatione abſtineri: tertio anno ſingulis ſeminibus binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt, ſic excultæ quinquennio arbuſculæ habiles trāſlationi ſunt. Plantæ autem in olueto diſponuntur optime ſiccis, minimeq; uliginoſis agris per autumnum, lætis & humidis uerno tempore, paulò ante quàm germinent. Atq; ipſis ſcrobes quaternum pedum præparantur anno antè: uel ſi tempus non largitur, prius quàm deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, ut eos ignis putres faciat, quos ſol & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum eſſe debet pingui, & frumentario ſolo ſexagenum pedum in alteram partem, atq; in alteram quadragenum,

dragenum, macro, nec idoneo ſegetibus quidem, & uicenum pedum. Sed
in fauonium dirigi ordines conuenit, ut æſtiuo proflatu refrigeretur. Ipſæ
autem arbuſculæ hoc modo poſſunt transferri, antequàm explantes ar-
buſculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem ſpectat, ut eodem
modo quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde ut arbuſculæ ſpatium pe-
dale in circuitu relinquatur, atq; ita cum ſuo ceſpite planta eruatur. Qui
ceſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos uirgarum inter ſe con
nexos facere oportet, eosq́; pilæ, quæ eximitur applicare, & uiminibus ita
innectere, ut conſtricta terra uelut incluſa teneatur. Tum ſubruta parte ima
leuiter pilam commouere, & ſuppoſitis uirgis alligare, atq; plantam trāſ-
ferre. Quæ antequam deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imum fodere bi
dentibus, deinde terram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma
humus) immittere, & ita ordei ſemina ſubſternere, & ſi conſtet in ſcrobibus
aqua, ea omnis haurienda eſt antequam demittantur arbores, deinde inge
rendi minuti lapides, uel glarea miſta pingui ſolo, depoſitisq́; ſeminibus
latera ſcrobis circuncidenda, & aliquid ſtercoris interponendum. Quod
ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimum eſt omni fronde priua-
re truncum, atq; leuatis plagis fimoq́; & cinere oblitis in ſcrobem uel ſul-
cum deponere. Truncus autem aptior translationi eſt, qui brachij craſſitu
dinem habet. Poterit enim longe maioris incrementi & robuſtioris trans-
ferri: quem ita conuenit poni, ut ſi periculum non à pecore habeat, exigu-
us admodum ſupra ſcrobem emineat, lætius enim frondet. Si tamen incur-
ſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, ut ſit in-
noxius ab iniuria pecorum. Atq; etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccita-
tes inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ, ac primo ſurculari
debent, ita ut ſimplex ſtylus altiudinem maximi ſcrobis excedat, deinde
arando ne coxam bos, aliam'ue partem corporis offendat. Optimum eſt
etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam &
maturum oliuetū in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu indu
antur, neq; enim olea continuo biennio uberat. Cum ſubiectus ager conſi-
tus non eſt, arbor coliculum agit: cum ſeminibus repletur, fructum affert.
Ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert, Sed id
minime bis anno arari debet, & bidentibus alte circunfodiri. Nam poſt
ſolſtitium cum terra æſtibus hiat, curandum eſt ne per rimas ſol ad radi-
ces arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores abla-
queandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur: quæ li
moſam aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles quæ ex uno
ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoq; fimo uel pabu-

landæ ſunt oleæ. Atq; eadem ratione ſtercorabitur oliuetum, quam in ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tantummodo arboribus ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini, ſex libræ ſtercoris ſicci modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis congius. Stercus autumno debet inijci, ut permiſtum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda eſt, nam per hyemem ſi uermes, atq; alia ſuberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerunq; etiam locis ſiccis, & humidis arbores muſco infeſtantur, quem niſi ferramento reſecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt, nam ueteris prouerbij meminiſſe conuenit. Eum, qui aret oliuetum, rogare fructum, qui ſtercoret exorare, qui cædat cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam quamuis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem taleã oleaſtri demitti, ſic uelut initia arbor fœcundo ſemine fertilior extat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla, uel noſtra urina uetere, cuius utriuſq; modus ſeruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ miſceatur, urna abunde erit. Solent etiam uitio ſoli fructum oleæ necare. Cui rei ſic medebimur, altis gyris ablaqueamus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circundabimus, ſed minima arbor modicum poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidium inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inſerenda ſit, poſtmodum dicemus, nonnunquam etiam in olea unus ramus cæteris aliquanto eſt lætior, quem niſi recideris, tota arbor contriſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborũ, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis, IX.

LOCVM pomarij, prius quàm ſemina feras, circummunire macerijs oportet uel ſepe, uel foſſa præcipiti, ut non ſolum pecori, ſed & homini tranſitum negare ualeat, quoniam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærroſa ſunt, in perpetuum ſemina incrementum capere nequeunt. Generatim autem diſponere arbores utile eſt, maxime etiã ne imbecilla à ualẽtiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par eſt, impariq; ſpatio temporis adoleſcit. Terra, quæ uitibus apta eſt, etiam arboribus eſt utilis, ante annum quam ſeminare uoles, ſcrobem fodito, ita ſole pluuijs'ue macerabitur, & quod poſitum eſt, cito comprehendet. At ſi co-

eodem anno et ſcrobem facere, & arbores ſerere uoles, minimum ante duos menſes ſcrobes fodito, poſtea ſtramentis incenſis calfacito. quos ſi latiores, patẽtioresq́; feceris, lætiores, ubberioresq́; fructus percipies. Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo patentius eſt, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq́; æſtate uaporis per anguſtũ os penetret, etiam ut cliuoſis locis terra, quæ in eũ congeſta eſt, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis ſerito, ut cũ creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe poſueris, nec infra ſerere quid poteris. nec ipſæ fructuoſæ erũt, niſi interuulſeris. itaq; inter ordines quadragenos pedes, minimumq́; tricenos relinquere conuenit. Semina lege craſſa non minus, quàm manubrium bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro, ea bene, & celeriter cõprehendent. Si ex ueteribus ramis ſumes, de ijs quoque, qui quotannis bonos, & uberiores fructus afferunt, eligito, ac illos magis, qui ſunt contra ſolem, quàm qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed antequàm arbuſculas trãsferas, nota quibus uentis antea fuerant conſtitutæ, poſtea manus admoueto, ut de cliuo, & ſicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem ſcrobe duas, aut tres arbuſculas uoles conſtituere curato, ne inter ſeſe contingant. quoniam mutuo contactu aut computreſcent, aut uermibus interibunt. Cum ſemina depones, dextra, ſiniſtráque uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachij craſſitudinis demittito, ita ut ſupra terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſumminiſtrare poſſis, arbores, ac ſemina cum radicibus autumno ſerito, hoc eſt circa Calendas, & Idus Octobris. Primo uere antequàm germinent, arbores deponito, ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem lentiſci taleam inuerſo cacumine demittito. Ficum frigoribus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi arbor cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, patentesq́; feceris. Ficorum genera, & ſi ſapore, atq; habitu diſtant, uno modo, ſed pro differentia agri ſeruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquoſis præcoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerito. at ſi uoles ficũ, quãuis non natura, ſerã facere, tum groſſulos, prioremúe fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hyemem differet. nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro ſumma prodeſt amputare, ſic firmiores arbores, & feraciores fiunt, ac ſemper conueniet, ſimulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit, uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ

ſunt autem præcipuæ liuianæ ,africanæ , calcidicæ , ſulcæ , lydiæ,calliſtrutiæ, topiæ, rbodiæ, libycæ, bibernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ floſculi. Nucem græcam ſerito circa Calēdas februarias quæ prima gemmaſcit. agrum durum, calidum, ſiccum deſiderat. nam in locis diuerſis nucem ſi depoſueris plerunq; putreſcit. Ante quàm nucem deponas , in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato. ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius ,atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, ut nux à nuce minime palmo abſit, & anceps ad fauonium ſpectet. Omnis autem nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia bumi coercita recuruatur, & ex ſummo duum ramorum ambas radices emittit. Nucē græcam & auellanam tarentinam facere boc modo poteris: In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibiq́ ſemen ferulæ repangito. cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius ſine putamine nucem græcam, aut auellanam abſcondito, & ita adobruito, boc ante Calendas Mart. facito, uel etiā inter nonas, & Idus Mar. Eodem tempore iuglandem, & pineam , & caſtaneam ſerere oportet. Malum punicum ab eodem tempore uſq; in Calend. Aprilis rectè ſeritur. quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, boc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & bumano, urinaq́ uetere radices rigato. ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructum uinoſum, & poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit . nos exiguum ad modum laſeris uino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma oblcuimus. ea res emendabit acorem malorum. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio ſunt lapides tres , ſi, cum ſeres arborem, ad radicem ipſam collocaueris. at ſi iam arborem ſatam babueris , ſcillam ſecundum radicem arboris ſerito . Alio modo cum iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, ramulos, quibus dependent ,intorqueto , eodem modo ſeruabuntur incorrupte etiam toto anno. pirum autumno ante brumam ſerito , ita ut minime dies XXV .ad brumam ſuperſint, quæ ut ſit ferax, cum adoleuerit, alte eam ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito , & fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terram inijcito. Curandū eſt autem, ut quā generoſiſſimis pyris pomaria conſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina , tarentina, quæ ſyria dicūtur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana ,lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulſa, præcocia, uenerea , et quædā alia, quorū enumeratio nūc lōga eſt. Præterea malorū genera exqrēda maxime ſcādiana, matiana, orbiculata, ſextiana, peluſiana, amerina, ſyrica, me

lumela.

limela, cydonia, quorum genera tria ſunt, ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ omnia non ſolũ uoluptatem, ſed etiã ſalubritatẽ afferunt. Sorbi quoq; & armeniaci, atq; perſici non minima eſt gratia. Et mala ſorba pruna poſt mediam meſſem uſq; in Idus Februar. ſerito. Mororũ ab Idibus Februarijs uſq; ad æquinoctium uernum ſatio eſt. Siliquam græcam, quam quidam κεράτιον uocant, & perſicum ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala ſi parum ferax erit, forata arbore lapidem adijcito, et ita librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos, circa Calendas Martias in hortis ſubacta, & ſtercorata terra ſupra puluinos arearum diſponere conuenit. danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina redigantur, & cum autumnus inceſſerit. ante quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craßis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atq; ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt uiginti quatuor deinde menſes ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſiue inſerere. ſatis tute utrunq; facere poteris.

De inſitione arborum. X.

OMNIS ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei, cui inſeritur cortice diſſimilis. Si uero etiam ſimilem fructum, et eodem tempore affert ſine ſcrupulo egregie inſeritur. Tria genera porrò inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo reſecta, & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. alterũ quo reſecta inter libram, & materiam ſemina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt. tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui deliberatam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel ut quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optime uſurpatur, quarum inſitionum rationem cum trac[illegible]derimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores ſimul at[illegible]mmas agere cœperint luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æ[illegible]tium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto ut ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris. & cum primũ germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt. eos legito craßitudine digiti minimi. ſurculi ſint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inſerere uoles, ſerra diligenter execato ea parte, qua maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabiſq; operam, ne librum lædas. cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato, deinde cuneum tenuem ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiam

ne minus digitos tres,ſed conſyderate demittito,ne lædas,aut rumpas cor
ticem.Poſtea ſurculos,quos inſerere uoles,falce acuta ex una parte dera
dito tantum,quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit,atq; ita,ne medullas,
ne' ue alterius partem corticem lædas.Vbi ſurculos paratos habueris,cu/
neum uellito,ſtatimq́; ſurculos in ea foramina,quæ cuneo adacto inter cor
ticem,& materiam feceris,demittito.Ea autem fine,qua adraſeris,ſurcu
los ſic inſerito,ut ſemipede,nec amplius de arbore extent.ſupra deinde
muſcum imponito,& ita ligato,ne pluuia dilabatur.Quoſdam tamen ma/
gis delectat in trunco arboris locum ſeminibus ſerra facere,inſectasq́; par
tes tenui ſcalpello leuare,atq; ita ſurculos aptare.Si puſillam arborem in
ſerere uoles,imam abſcindito,,ita ut ſexquipede è terra extet,& cum dein
de præcideris,plagam diligenter leuato,& medium truncũ acuto ſcalpel/
lo permodice findito,ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea:deinde cuneũ,
quo diducatur,inſerito,& ſurculos ex utraq; parte deraſos demittito,ſic ut
librum ſeminis libro arboris æqualem facias.Cũ ſurculos diligenter apta
ueris,cuneum eximito,& arborem,ut ſupra dixi,alligato.deinde terram
circa arborem adaggerato uſq; ad ipſum inſitum,ea res à uento,& calore
maxime tuebitur.hoc tertium genus inſitionis,cum ſit ſubtiliſſimum,non
omni generi arborum idoneum eſt,ſed ferè recipiunt talem inſitionẽ,quæ
humidum,ſuccoſumq́;,& ualidum librum habent,ſicut ficus.nam & lactis
plurimum mittit,& corticem robuſtum habet.optime itaq; inſeritur capri/
fici ramus.Ex arbore,de qua inſerere uoles,nouellos,& nitidos ramos
eligito.in iiſdemq́; obſeruato gemmam,quæ bene apparebit,certãq; ſpem
germinis habebit,eam duobus digitis quadratis circunſignato,ut gemma
media ſit,& ita acuto ſcalpello circuncidito,delibratoq́; diligenter,ne gem
mam lædas.poſtea itẽ alterius arboris,quam emplaſtraturus es,nitidiſſi/
mum ramum eligito,& eiuſdem ſpatij corticem circuncidito,& materiam
delibrato:deinde in eam partem,quam nudaueris,præparatum empla/
ſtrum aptato,ita ut alteræ delibratæ parti conueniat.ubi ita hæc feceris,
circa gemmam bene alligato,cautoq; ne lædas ipſum germen.deinde cõ/
miſſuras,& uincula luto oblinito ſpatio relicto,ut gemma libera uinculo
non urgeatur.arboris autem inſitæ ſobolem,& ramos ſuperiores præcidi
to,ne quid ſit,quo poſſit ſuccus euocari,aut nocui magis quàm inſito ſerui
at.poſt.XXI.diem ſoluito emplaſtrum,& hoc genere optime etiam inſeri/
tur olea.Quartum illud genus inſitionis iam docuimus,cum de uitibus di
ſputauimus.itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem te
rebrationis.ſed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in
omnem arborem inſeri,& illam quaſi finitionem,qua nos paulo antè uſi
ſumus.

umus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſunt cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur: exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unum quaſi exemplum ſubijciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. ſcrobem quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ poſſint eam contingere in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, cum iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidiſſimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere uoles, relinque: tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, ſicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga ne qua ui reuellantur: ſic interpoſito triennio conualeſcet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis, hoc modo omne genus in omnẽ arborem inſeres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniã ferè ſpecies ſurculorũ omniũ perſecuti ſumus, prioribus libris, de cythiſo dicere nũc tẽpeſtiuum eſt.

De Cythiſo. XI.

CYTHISVM *in agro eſſe quamplurimum maxime refert, quod gallinis, apibus, capris, bùbus quoq;, & omni genere pecudum utiliſſimus eſt, quòd ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tũ etiam quod octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſtea arido poſſis. præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo, celeriter comprehendit, omnem iniuriam ſine noxa patitur, mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atq; ita potandum dari: ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octobris, uel uere fieri poteſt, cum terram bene ſubegeris, areolas facito, ibiq; uelut ocymi ſemen cythiſi autũno ſerito, plantas deinde uere diſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. ſi ſemen non habueris, cacumina cythiſorum uere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato: ſi pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus ſimulatq; nouam fron-*

 dem.

dem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo. XV. bubus pondo uicena, cæteriſq; pecoribus pro portione uirium. poteſt etiam ante Septembrem ſatis commode ramis cythiſus ſeri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, prius quàm aqua macerato, & exemptam paleis permiſceto. cythiſum cum aridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, paucisq; horis, dum flacceſcat, in ſole habeto. deinde in umbra exiccato, & ita inconduto. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, reddituro pecoris curam, & remedia ſequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

SCIO QVOSDAM publi Siluine prudentes agricolas pecoris, gregariorumq; paſtorum abnuiſſe curam, & eam uelut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinam cõſtantiſſime repudiaſſe. neque inficior id eos aliqua ratione feciſſe, qua ſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum, cum ille quam maxime ſubacto, & puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoq;, ille fructum è terra ſperet, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contrà paſtor optet herbarum prouentum. ſed in his tam diſcordantibus uotis eſt tamen quædam ſocietas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunq; domeſticis pecudibus magis, quàm alienis depaſcere ex uſu ſit, & copioſa ſtercoratione, quæ contingit è gregibus, terreſtres fructus exuberare. nec tamen ulla regio eſt, in qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominum, ita armentorum adiumento iuuetur, unde etiam iumenta nomen à re traxere, quod noſtrum laborem uel onera ſubuectando, uel arando iuuarent. itaq; ſicut ueteres Romani præceperunt, ipſe quoq; cenſeo tam pecorum, quàm agrorum cultum pernoſcere. nam in ruſticatione uel antiquiſſima eſt ratio paſcendi, eademq; quæſtuoſiſſima. propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à pecore, quoniam id ſolum ueteres poſſederunt, & adhuc apud quaſdam gentes unum hoc uſurpatur diuitiarum genus. & nunc apud noſtros quidem colonos alia res uberior nulla eſt, ut etiam M. Cato credidit, qui conſulenti quam partem rei ruſticæ exercendo celeriter locupletari poſſet, reſpondit, ſi bene paſceret. rurſusq; interrogan-

interroganti quod deinde faciendo ſatis uberes fructus percepturus eſſet, affirmauit ſi mediocriter paſceret. cæterum de tam ſapiente uiro piget dicere, quod cum quidam authores memorant, quid nam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæſtuoſum eſſet, aſſeueraſſe, ſi quis uel male paſceret, cum præſertim maius diſpendium ſequatur inertem, & inſcium paſtorem, quàm prudentem, diligentemq́; compendium. De ſecundo tamen reſponſo, dubium non eſt, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exſuperet, quam ob rem nos quoq; hanc partem rei ruſticæ Siluine, quanta ualuimus induſtria, maiorum ſecuti præcepta, poſteritati mandauimus. Igitur cum ſint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum: alterũ uoluptatis, ac reditus, & cuſtodiæ cauſa, ut ouem, capellam, ſuem, canem, de eo genere primum dicemus, cuius uſus noſtri laboris eſt particeps, nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur, quod olim græci tauros ἰταλοὺς uocarent, & in ea urbe, cuius mœnibus cõdendis mas, & fœmina aratro terminum ſignauerunt, uelut pecus, quod itẽ Athenis Cereris, & Triptolemi fertur miniſter, quod inter fulgentiſſima ſydera particeps cœli, quod deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura, cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, quàm ciuem. ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. Cap. I.

QVAE IN *emendis bubus ſequenda, quæq; uitanda ſint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis, cæliq; ſtatu & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ ſunt aſiaticis, aliæ gallicis, epiroticis aliæ. nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoque Italia partibus ſuis diſcrepat. Campania plerumque boues progenerat albos, & exiles, labori tamen, & culturæ patrij ſoli non inhabiles. Vmbria uaſtos, & albos, eademq́; rubros nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Hetruria, & Latiũ cõpactos, ſed ad opera fortes. Apenninus duriſſimos, omnemq́; difficultatem tolerantes, nec ab aſpectu decoros. quæ cũ tam uaria & diuerſa ſint, tamen quædam quaſi communia, & certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet, eaq́; Mago Carthaginienſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus*

& robuſtis, fronte lata, & criſpa, hirtis auribus, oculis & labijs nigris, naribus reſimis, patulisq́; ceruice longa & toroſa, palearibus amplis, & penè ad genua promiſsis, pectore magno, armis uaſtis, capaci, & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto, planoq́;, uel etiã ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, ſed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſſimis, & ſetoſis, piloſisq́;, corpore denſo, breuiq́;, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis molliſsimo.

De bubus domandis. II.

TALIS *notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, conſueſcere, manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerum neq; ante tertium, neq; poſt quintum annum iuuencos domari placet: quoniam illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam praedura. eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primum omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur, ubi domitor facile uerſari, & unde digredi ſine periculo poſsit. Ante ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia late patens, ut cum producentur iuuenci, liberum habeant excurſum: ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxãq; capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq́; trãſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati configantur ad quos religari poſſint iuuenci: diem deindè, quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinisq́; funibus cornua iuuencorum ligato. ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur, cum deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, diſtentq́; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat. ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem, noctemq́; deſæuiant. ſimulatq; iras cõtuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures qui ſequantur, qui retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coerceat. ſin autem placidi, & quieti boues erunt, uel eodẽ die quo alligaueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſite, ac ſine pauore ambulare. cum domum perduxeris, arcte ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſsint. tum demum ad alligatos boues, neque à poſteriore parte, neque à latere, ſed aduerſus placide, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentem conſue*

ſcant

*ſcant aſpicere, deinde nares perfricato, ut hominẽ dinoſcant adorari. Mox
etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiari
ores bubulco fiant. uentri quoq;, & ſub fœmina manum ſubÿcere, ne ad
eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui pleruncq; fœmini/
bus inhærent, eximantur. itaq; cum fit à latere domitor ſtare debet, ne cal
ce contingi poßit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq́; corũ
palatum ſale defricato, libralesq́; offas in præſulſæ adipis liquamine tin/
ctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infun
dito. nam per hæc blandimenta triduo ferè manſueſcunt, iugumq́; quarto
die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur. interdum &
pondus aliquod iniungitur, ut maiore niſu laboris exploretur patientia.
Poſt eiuſmodi experimenta uacuo ploſtro ſubiungendi, & paulatim longi/
us cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtitu/
antur, ſed in ſubacto agro ne ſtatim difficultatem operis reformident, ne/
ue adhuc tenera colla, dura proſcißione terræ contundant. quemadmodum
autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine. cu/
randum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat. nam ni
ſi hæc caueantur, nunquam eiuſmodi uitia, quamuis ſubacta, eximi pote/
runt. Verum iſta ſic agenda præcepimus, ſi ueteranum pecus non aderit.
nam ſi aderit, expeditior, tutiorq́; ratio domandi eſt, quam nos in noſtris
agris ſequimur. nam ubi plauſtro, aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex
domitis bubus ualentißimum, eundemq́; placidißimum cum indomito iun
gimus, qui et procurrentem retrahat, & cunctantem producat. ſi uero non
pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione conſeque/
mur, ut etiam contumaces boues grauißima opera non recuſent. nam ubi
piger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur, aratroq́; iniuncto ter
ram moliri cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas. ſiue enim effe/
ratus proſilit, duorũ arbitrio inhibetur, ſeu conſiſtit, duobus gradientibus
etiam obſequitur, ſeu conatur decumbere, à ualentioribus ſubleuatus trahi
tur. propter quæ undiq; neceßitate contumaciam deponit, & ad patientiã
laboris paucißimis uerberibus perducitur. Eſt etiam poſt domituram mol
lioris generis bos, qui decumbit in ſulco. eum non ſæuitia, ſed ratione cen/
ſeo emendandum. nam qui ſtimulis aut ignibus, alÿsq́; tormentis id uitium
eximi melius iudicant, ueræ rationis ignari ſunt: quoniam peruicax con/
tumacia plærunq; ſæuientem fatigat. Propter quod utilius eſt citra corpo/
ris uexationem fame potius, & ſiti cubitorem bouem emendare. nam cum
uehementius afficiunt naturalia deſyderia, quàm plagæ. Itaq; ſi bos de
cubuit, utilißimum eſt ſic pedes eius uinculis obligari, ne aut inſiſtere, aut*

progredi, aut paſci poßit. quo facto inedia, & ſiti compulſus deponit ignauiam, quæ tamen rarißima eſt in pecore uernaculo. longeq́; omnis bos indigena melior eſt, quàm peregrinus .nam neq; aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infeſtatur conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus locis, in montana, & aſpera perductus eſt, uel ex montanis in campeſtria. itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandũ eſt, ut ex ſimilibus patrijs locis traducãtur. itẽ cuſtodiendũ eſt. ne in corporatione, uel ſtatura, uel uiribus impar cum ualẽtiore iungatur. nam utraq; res inferiori celeriter affert exitiũ . mores huius pecudis probabiles habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm concitatis .ſed nõ inertes, qui ſunt uerentes plagarũ, et acclamationũ. ſed fiducia uiriũ, nec auditu, nec uiſu pauidi, nec ad ingredienda flumina , aut pontes formidoloſi. multi cibi edaces , uerũ in eo conficiendo lenti. nã hi melius concoquunt. ideoq́; robora corporũ citra maciem conſeruant, qui ex commodo, quàm qui feſtinanter mandunt. Sed tã uitium eſt bubulci pinguem, quàm exilem bouẽ reddere. humilis enim, et modica corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruisq́;, et muſculis robuſta. nõ adipibus obeſa, ut nec ſui tergoris mole, nec labore operis degrauetur .ſed quoniam quæ ſequenda ſunt in emendis, domandisq́; bobus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. III.

BOVES calore ſub diuo, frigoribus intra tectũ manere oportet. itaq; hybernæ ſtabulationi eorum præparanda ſunt ſtramenta , quæ menſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ meßis præciſa, in aceruum extrui debẽt. horum deſectio cum pecori, tum agro eſt utilis. liberãtur arua ſentibus, qui æſtiuo tempore per caniculæ ortum reciſi, plerunq; radicitus intereunt. & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris efficiunt. hæc cũ ita curauerimus, tum et omne genus pabuli præparabimus , dabimusq́; operam , ne penuria cibi macreſcat pecus . Boues autem rectè paſcendi non una ratio eſt. nã ſi ubertas regionis uiride pabulum ſumminiſtrat, nemo dubitat quin id genus cibi cæteris præponendũ ſit: quod tamen niſi riguis, aut roſidis locis non contingit. itaq; in ijs ipſis uel maximũ commodũ eſt, quod ſufficit una opera duobus iugis, quæ eodẽ die alterna temporũ uice uel arãt, uel paſcũtur. ſiccioribus agris ad præſepia boues alendi ſunt, quibus pro cõditione regionũ cibi præbẽtur. eosq́; nemo dubitat, quin optimi ſint uicia in faſcẽ ligata, et cicercula , itemq́; pratenſe fœnum . minus commode tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibuſdam regionibus ſolæ præſidio ſunt,

ea proban-

ea probantur maxime ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico. ſed iumentis iuſtam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur. bobus autem pro temporibus anni pabula diſpenſantur. Ianuario menſe ſingulis freſi, & aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ ſemodios, et ſuper hæc affatim paleas, licet etiam ſi ſit leguminum inopia & eluta. & ſiccata uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miſcere. Nec dubium eſt, quin ea longe melius cum ſuis folliculis ante quàm eluantur, præberi poſſint. nam & cibi & uini uires habent, nitidumq; & hilare, & corpulentum pecus faciunt, ſi grano abſtinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti ſufficit: uel fœni pondo triginta, uel ſi non, modius uiridis Laureæ, & ilígneæ frondis, ſed his ſi regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ niſi ad ſatietatem detur, ſcabiem parit. poteſt etiam ſi prouentus utilitatem facit, ſemodius fabæ freſæ præberi, menſe Februario plerunq; eadem cibaria ſufficiunt. Martio & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur. ſat autem erit pondo quadragena ſingulis dari. ab Idibus tamen menſis Aprilis uſq; in Idus Iunias uiride pabulum recte ſecatur. poteſt etiam in Calendas Iulias frigidioribus locis idem præſtari. à quo tempore in Calendas Nouembres tota æſtate, & deinde autumno ſatientur fronde, quæ tamen non antè eſt utilis, quàm cum maturuerit uel imbribus, uel aſſiduis roribus: probaturq; maxime ulmea, poſt fraxinea, & ab hac populnea, ultimæ ſunt ilignea, & quernea, & Laurea,, ſed poſt æſtatem neceſſarie deficientibus cæteris. poſſunt etiam & folia ficulnea probe dari, ſi ſit eorum copia, aut ſtringere arbores expediat, ilignea tamen uel melior eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas non habet. nam id quoq; uti iuniperus reſpuitur à pecore propter aculeos. Nouembri menſe, ac decembri per ſementem quantum appetit bos, tantum præbendum eſt, plerunq; tamen ſufficiunt ſingulis modij glandis & paleæ ad ſatietatē datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conſperſi ſextarij VII. permiſti paleis, uel cicerculæ ſimiliter conſperſæ ſextarij XII. miſti paleis: uel ſinguli modij uinaceorum, ſi ijs ut ſupra dixi, large paleæ adijciantur, uel ſi nihil horum eſt, per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. IIII.

SED *non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuentur diligentia, ut ſalubri ſint corpore, uiresq; conſeruent: quæ utraq; cuſtodiuntur large dato per triduum medicamento, quod componitur pari pon-*

 dere

dere triti lupini, cupreſſiq́;, & cum aqua, nocte una ſub diuo habito, idq́; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æſtatis, autumni, hyemis ſæpe etiam languor, et nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas. neq; hæc tantum remedia ſalubritatē faciunt, multi & largo ſale miſcent pabula. quidam marrubium dederunt cum oleo, & uino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij ſabinam herbam, rutamq́; cum mero diluunt, eaq́; medicamenta potanda præbēt. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur. nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum uino miſcent. Eſt etiam remedio, cum dulci uino tritum ſerpyllum, & conciſa, & in aqua macerata ſcylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datæ, aluū purgant, depulſiſq́; uitijs, recreant uires, maxime tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas. quæ protinus dari non poteſt, ſed primo cibi aſperguntur. deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. V.

NVLLO autem tempore, & minime æſtate utile eſt boues in curſum concitari, nam ea res aut cit aluum, aut mouet febrem. Cauendum quoq; eſt, ne ad præſepia ſus, aut gallina perrepat. nam hoc quod decidit, immiſtum pabulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit ſus ægra, peſtilentiam facere ualet, quæ cum in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt cœli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore longinquæ regiones petendæ ſunt, atq; ita ſegregandi à ſanis morbidi, ne quis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaq; cum ablegabuntur, in ea loca perducendi ſunt, quibus nullum impaſcitur pecus, ne aduentu ſuo etiam illis tabem afferant. Euincendi ſunt autem quamuis, peſtiferi morbi, & exquiſitis remedijs propulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi ſeminibus miſcendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq́; aqua conſpergendæ, eoq́; medicamine ſaliuandum ægrotum pecus. Tum paribus caſiæ myrrhæq́;, & thuris ponderibus, ac tantundem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cum uini ueteris ſextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipſum medicamentum ponderis, ſex unciæ diuiſum, portione aqua per triduum cum uino dediſſe ſat erit. Præſens etiam remediū cognouimus radiculæ, quam paſtores conſiliginem uocāt. Ea in Marſis mō

tibus

tibus plurima naſcitur, omniq́; pecori maxime eſt ſalutaris. Laeua manu ef foditur ante ſolis ortum, ſic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vſus eius traditur talis. aenea ſubula pars auriculae latiſſima circunſcribitur, ita ut manante ſanguine tanquam o literae ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiore parte auriculae cum factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadem ſubula tranſuitur, & facto foramini praedicta radicula inſeritur, quam cum recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non poſſit. in eam deinde auriculam omnis uis morbi, peſtilensq́; uirus elicitur, donec pars, quae ſubula circunſcripta eſt, demortua excidat. & minimae partis iactura caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiam uiſci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Haec facienda, ſi gregatim pecora laborant, illa deinceps, ſi ſingula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti, VI.

CRVDITATIS *ſigna ſunt crebri ructus, ac uentris ſonitus, faſtidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quae bos neq́; ruminat, neq́; lingua ſe deterget. Remedio erunt aquae calidae duo congij, et mox triginta braſſicae caules modice cocti, & ex aceto dati. ſed uno die abſtinendum eſt alio cibo. Quidam clauſum intra tecta continent, ne paſci poſſit. tū lentiſci, oleaſtriq́; cacuminum pondo IIII. & libra mellis una trita permiſcent aquae congio, quam nocte una ſub dio habent, atq; ita faucibus infundūt. deinde interpoſita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq́; potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio uentris, & inteſtinorum maior dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoq́; ſtare non patitur, ſaepe decumbere, & agitare caput, caudamq́; crebrius agere. Manifeſtum remedium eſt proximam clunibus partem caudae uinculo uehementer obſtringere, uiniq́; ſextarium cum olei hemina faucibus infundere, atq; ita citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, ungulas circunſecare, & uncta manu per anum inſerta fimum extrahere, rurſusq́; agere currentem. Si nec haec profuit res, caprifici aridae conteruntur, & cum dodrante aquae calidae dantur. Vbi nec medicina proceſſit, myrti ſyluestris foliorum duae librae deligantur, totidemq́; ſextarij calidae aquae miſti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine: tum concitate agitur pecus eo uſq;, dum anhelet. Sunt & ante detractionē ſanguinis illa remedia, tribus heminis uini, tres unciae pinſiti allij per*

miſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans, cum cepis decem conteritur, & admiſſo melle decocto collyria immittuntur aluo atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorũ pecoris. VII.

VENTRIS *quoq; & inteſtinorum dolor ſedatur uiſu nantium, & maxime anatis: quam ſi conſpexerit, cui inteſtinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinũ genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum uitium, quorum ſignum eſt cruenta, & mucoſa uentris proluuies. Remedia ſunt cupreſſini quindecim, totidemq; gallæ, & utrorumq; ponderum uetuſtiſſimus caſeus: quibus in unum tunſis admiſcentur auſteri uini quatuor ſextarij, qui pari menſura per quadriduũ diſpenſari dãtur, nec deſint lẽtiſci, myrtiq;, & oleaſtri cacumina uiridis, aluus, corpus ac uires carpit, operiq; inutilem reddit. quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq; die cibo abſtinendus. Sed mox cacumina oleaſtri & arũdinis, item baccæ lentiſci, & myrti dandæ, nec poteſtas aquæ, niſi quã parciſſime facienda eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus ſextarijs, atque ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut ſupra diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem ſextarijs uini auſteri, potandum medicamentum præbent, omniq; alio humore probibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod ſi neq; uentris reſtiterit citata proluuies, neq; inteſtinorum, ac uentris dolor, ciboſq; reſpuet, & prægrauato capite, ſi ſæpius, quàm conſueuit, lacbrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluẽt, uſq; ad oſſa frons media uratur, aureſq; ferro ſcindãtur. Sed uulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice & oleo curantur.*

De uitioſis incrementis linguæ. VIII.

SOLENT *etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neq; ranæ fuerint, neq; alius citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinſitum cũ*

oleo

oleo per nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunſo, & ballecula linire. Sed hæc bis ſolum faſtidium eſt.

De febre boum. VIII.

FEBRICITANTI boui conuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atq; interpoſita hora, modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more demitti, eamq; eſcam per quinq; dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quanq; frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potandam, quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lachrymæ, grauatum caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodam impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſſi boum. IX.

RECENS tuſſis optime ſaluiato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdũ magis proſunt gramina conciſa, & bis admiſſa freſa faba. Lentes quoq; ualuulis exemptæ & minute molitæ, miſcentur aquæ calidæ. Sextarij duo, factaq; ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus. nam id medicamentũ teritur, & cum lentis minute, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati datur, ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuccum oleo uel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunoq; datæ uetuſtiſſimam tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. X.

SVPPVRATIO melius ferro reſcinditur, quàm medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atq; linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. XI.

SANGVIS dimiſſus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, ſtatim ungula inſpicitur. Tactus autem feruorem demonſtrat, nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur. uel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale, atq; aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeq́; datur opera, ne in aquam pedem mittat, & ut ſicce ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tarde procurabitur. ac primo ferro circũciſus & expurgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madentibus inculcatis mox axungia uetere, & ſæuo hircino pari pondere decoctis ad ſanitatẽ perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad uiuum reſecatur, & ita emittitur, ac lineamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam ungulam ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo. & ſale genua, poplitesq́; & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerunt, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritum, conſperſumq́; aqua mulſa imponendum. ſpongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atq; melle litæ recte genibus applicantur, ac faſceis circundantur. Quòd ſi tumori ſubeſt aliqu s humor, fermentum, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponitur, & cum maturuerit ſuppuratio, reſcinditur ferro, eaq́; emiſſa, ut ſuprà docuimus, linamentis curatur. Poſſunt etiam (ut Cornelius Celſus præcipit) liliј radix, aut ſcylla cum ſale, uel ſanguinalis herba, quam πολύγονον græci appellant, uel marrubium ferro recluſa ſanare. Ferè autem omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur, uetus uritur, & ſupra uſtum, butyrum, uel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis lupi, nec non & ad coriaginem. XII.

SCABIES extenuatur trito allio defricto, eodemq́; remedio curatur rabioſæ canis, uel lupi morſus, qui tamen & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamento, æque bene ſanatur. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila, bubula, & ſulfur conteruntur, admiſtaq́; amurca cum oleo aqua, aceto incoquuntur. deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur.

tur. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt, nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci à coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, quàm ſi bos aut ex languore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus. Quæ quoniam pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, ut cum ab opere boues redierint, adhuc æſtuantes, anhelantesq; uino aſpergantur, & offæ adipis faucibus eorum inſerantur. Quod ſi prædictum uitium inhæſerit proderit decoquere laurũ, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, et uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere, et attrahere pellem. idq; optime fit ſub dio ſole feruente. Quidã fraces uino, et adipe commiſcent, eoq; medicamento poſt fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. Cap. XIII.

EST etiã illa grauis pernicies, cũ pulmones exulcerãtur. inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum uini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumq; ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur. Ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur præbere. Si in opere collum contuſum erit, præſentiſſimum eſt remediũ ſanguis de aure emiſſus. aut ſi id factum non erit, herba, quæ uocatur auia, cum ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, conſyderabimus quam in partem declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinem detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur eſſe ampliſſima, ſarmento prius uerberatur. deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quod ſi ceruix in neutram partem deiecta eſt, mediaq; intumuit, ex utraque auricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduum, quàm bos uitium cepit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruiq; tenduntur, & inde nata durities iugum non patitur. Tali uitio cõperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, et hircino ſeuo, &

uetere oleo æquis ponderibus compoſitum, atq; incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cum diſiungitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoq; medicamento defricatur & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quæ uocatur auia, ut ſupra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt. nam facile operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt cuſtodiendi, ne naſcantur, nè ue colla caluescant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt. itaq; cum id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius quàm diſiungantur, colla conſpergi oportet, deinde cum id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui.

Ad talum, ſeu ungulam læſam remedia. XIIII.

SI talum, aut ungulam uomer læſerit, picem duram, & axungiam cũ ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra uulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exempta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcauerit, aut acuta teſta. uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen ſi altius uulnerata eſt, latius ferro circunciditur. & ita inuritur ut ſupra præcepi. deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi uomer crus ſauciarit, marina lactuca quam græci τιθύμαλλον uocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina. deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere diſiunctis multa frigida lauentur pedes, & deinde ſuffragines coronæ, ac diſcrimen ipſum, quo diuiſa eſt bouis ungula. uetere axungia defricetur.

Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. XV.

SAEPE etiam uel grauitate longioris, uel cum in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt, ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro, ſi læuum, in dextro, ſi uehementius utrunque uitiauit, item in poſteriotibus cruribus uenæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſq; per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq; imponitur

Et

tur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera ſcatere uermibus, qui ſi mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt. uel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur. & admiſto ſale imponitur. id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta cum pice, & oleo, ueterec; axungia. & extra uulnera eodem medicamento circunlinienda, ne infeſtentur à muſcis, quæ ubi ulceribus inſederunt, uermes creant.

Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. XVI.

E S T *etiam mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorum animaliũ noxium uirus, nam & uipera, & cæcilia ſæpe cũ in paſcua bos improuide ſu percubuit, laceßita onere morſum imprimit. Musq; araneus, quem græci σνυτάλην appellant, quamuis exiguis dentibus nõ exiguam peſtẽ molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quã uocant perſonatam, trita, & cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa prodeſt. uel ſymonianum trifolium, quod inuenitur confragoſis locis. efficacißimum traditur, odoris grauis, neq; abſimilis bitumini, & iccirco græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram uocant acutum trifolium. nam longis, & hirſutis folijs uiret, caulemq; robuſtiorẽ facit, quàm pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino miſtus infunditur faucibus, atq; ipſa folia, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur, uel ſi hanc herbam uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum uino dantur potanda, radicesq; cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale commiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt etiam præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarum cum totidem uini, & duobus ſextarijs olei, expreſſumq; ſuccum faucibus infundas. Itemq; cacumina eiuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationemq; molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit. nam animal ipſum oleo merſum necatur, & cum imputruit, conteritur, eoq; medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorq; oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eique adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commouet. Vel ſi ante quàm tumor diſcutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid uitioſi eſt inurere, atque ita li-*

quida pice cum oleo linire. ſolet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari, quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur. ea res innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorum uitia plerunq; melle ſanantur. nam ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergitur, & imponitur, ſiue album in oculo eſt, montanus ſal, hiſpanus, uel ammoniacus, uel etiam cappadocus minute tritus, & immiſtus melli uitium extenuat. facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata. facit & radix, quam græci σίλφιον uocant, uulgus autem noſtra conſuetudine laſerpitium appellat. huius quantocunq; ponderi decem partes ſalis ammoniaci adijciuntur. eaq; pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, uel eadem radix contuſa, & cum oleo lentiſci inuncta uitium expurgat, epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia, genasq; impoſita, paſtinacæq; agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum ſedant dolorem. ſed quotiescunq; mel, alius'ue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur. nam & ad dulcedinem mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. XVII.

MAGNAM etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cum aqua, ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & incremento ſuo tranſitum cibis præcludit. ſi iam difficili loco eſt, ut manu detrahi non poßit, fiſtulam, uel arundinem inſerito, & ita calidum oleum infundito. nam eo contactu animal confeſtim decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum odorem fiſtula uſq; ad hirudinem perfert, isq; nidor depellit hærentem. ſi tamen uel ſtomachum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur. has medicinas quamuis bubus adhiberi præceperimus, poſſe tamē ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa iumenta curentur. XVIII.

SEDET machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouesq; curentur, ut & propior acceßus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat, eſt autem talis machinæ forma roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondium ſemiſſem, pars poſterior

*rior quatuor pedes,huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab utroq; late/
re quaterni applicantur,ij autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, om/
nesq; tranſuerſis ſex temonibus quaſi uacerræ inter ſe ligantur,ita ut à
poſteriore parte,quæ latior eſt,uelut in caueam ,quadrupes poſſit induci,
nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis. primis autem duo/
bus ſtatuminibus imponitur firmum iugum,ad quod iumenta capiſtran/
tur,uel boum cornua religantur,ubi poſſunt etiam numelli fabricari,ut in
ſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur. cæterũ
corpus laqueatum,& diſtentum temonibus obligatur. ſicq; immotum ani/
mal medentis arbitrio eſt expoſitum. hæc ipſa machina communis erit
omnium maiorum quadrupedum.*

De tauri forma. XIX.

QVONIAM *de bubus ſatis præcepimus, oportune de tauris uac/
cisq; dicemus. Tauros maxime membris ampliſsimis, moribus placidis,
media ætate probandos cenſeo,cætera ferè eadem omnia in his obſeruabi
mus,quæ in bubus eligendis.neq; enim alio diſtat bonus taurus à caſtra/
to,niſi quod huic torua facies eſt,uegetior aſpectus,breuiora cornua,toro/
ſior ceruix,& ita uaſta,ut ſit maxima portio corporis.uentre paulo ſubſtri
ctiore, qui magis rectus,& ad ineundas fœminas habilis ſit.*

De forma uaccæ. XX.

VACCAE *quoq; probantur altiſsimæ formæ,longæq;,maximis ute
ris,frontibus latiſsimis,oculis nigris,& patentibus cornibus,uenuſtis, &
leuibus,& nigrantibus:piloſis auribus, compreſsis malis, palearibus,&
caudis ampliſsimis,ungulis modicis,& modicis cruribus.cætera quoq; fe
rè eadem in fœminis,quæ & in maribus deſyderantur,& præcipue ut ſint
nouellæ,quoniam cum exceſſerint annos decem,fœtibus inutiles ſunt.* R*ur
ſus minores bimis iniri non oportet.* S*i ante tamen conceperint,partum ea
rum remoueri placet,ac per triduum,ne laborent,ubera exprimi, poſtea,
mulctra prohiberi.*

Quotannis delectus faciendus. XXI.

SED & *curandum eſt omnibus annis in hoc æque atq; in reliquis
gregibus pecoris,ut delectus habeatur,nam & enixæ & uetuſtæ,quæ gi/
gnere deſierunt,ſummouendæ ſunt,& utiq; tauræ,quæ locum fœcundarũ
occupant,ablegandæ,uel aratro domandæ,quoniam laboris,et operis nõ
minus quàm iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt.* E*iuſmodi ar
mentum maritima,& aprica hyberna deſyderat,æſtate,opaciſsima nemo/
rum,ac montium alta magis quàm plana paſcua,nam melius nemoribus
herbidis,& frutetis,& caretis,quàm lapidoſis locis durantur ungulæ,nec*

tam fluuios,riuoſq; deſyderant,quam lacus manu factos,quoniam fluuialis aqua,quæ ferè frigidior eſt,partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideoq; facile ſub dio hybernat.

De conſeptis,& ſtabulis faciendis. XXII.

SED *laxo ſpatio conſepta facienda ſunt,ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat,& ut inualida fortioris ictus effugiat.ſtabula ſunt optima ſaxo,aut glarea ſtrata,non incommoda tamen etiam ſabuloſa illa, quòd imbres reſpuant,hæc,quod celeriter ſorbeant,transmittantq;.ſed utraq; deuexa ſint, ut humorem effundant,ſpectentq; ad meridiem,ut facile ſiccentur & frigidis uentis non ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt nam ut lætior herba conſurgat,ferè ultimo tempore æſtatis incenditur,ea res & teneriora pabula recreat,& ſentibus uſtis fruticē ſurrecturum in altitudinem compeſcit.ipſis uero corporibus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis,& canalibus ſal ſuperiectus,ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrunt,cum paſtorali ſigno quaſi receptui canitur.nam id quoq; ſemper crepuſculo fieri debet,ut ad ſonum buccinæ pecus,ſi quod in ſyluis ſubſtiterit,ſepta repetere conſueſcat.ſic enim recognoſci grex poterit, numeruſq; cenſeri,ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra manſerint.ſed non eadem in tauros exercentur imperia,qui freti uiribus per nemora uagantur,liberoſq; egreſſus,redituſq; habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.*

Quæ ætas idonea ad admiſſuram. XXIII.

EX HIS *,qui quadrimis minores ſunt, maioreſq; quam duodecim annorum,prohibentur admiſſura.illi,quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei:hi,quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ,ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. nam decem menſibus uentrem perferunt,neq; ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiuntur, atq; in id ferè quod dixi tempus,naturalia congruunt deſyderia,quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiunt. quòd ſi aut fœmina recuſat,aut non appetit taurus,eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus.Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus, ſed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis,ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas,& tauris adijcitur,quo fortius ineant, unumq; marem quindecim uaccis ſufficere abunde eſt ,qui ubi iuuencam ſuperuenit,certis ſignis comprehendere licet, quem ſexum generauerit, quoniam ſi parte dextra deſiliuit.marē ſeminaſſe manifeſtum eſt, ſi læua fœminam.*

fœminam.id tamen uerum eſſe non aliter apparet, quam ubi poſt unum coitum forda non admittit taurum, quod & ipſum raro accidit. nam quãuis plena fœtu non expletur libidine, adeo ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandæ uoluptatis illecebræ, ſed non dubiũ eſt, ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari, at ubi penuria eſt, alternis ſummitti, quod maxime in operarijs fieri placet, ut & uituli annui temporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & uteri grauetur onere, quæ cum partum edidit, niſi cibis fulta eſt, quamuis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum: itaq; & fœtæ cytbiſus uiridis, & torrefactum ordeum, maceratumq; eruum præbetur, uel tenero olere commiſto, torrido, mollitoq; milio, & per unam noctem lacte maceratō ſaluiatur, melius etiam in bos uſus altinæ uaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant, eæ ſunt humilis ſtaturæ lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur uberibus, uel ſi hoc præſidium non adeſt, faba freſa, & uinum recte tolerat, idq; præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. XXIIII.

SOLENT autem uitulis nocere lumbrici, qui ferè naſcuntur cruditatibus. itaq; moderandum eſt, ut bene concoquant, aut ſi iam tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluiati more faucibus ingeruntur. poteſt etiam cum arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatũ demitti. facit idem axungiæ pars una tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubij quoq; ſuccus, & porri ualet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis uitulis. XXV.

CASTRARE uitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neq; id ferro facere, ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos, & paulatim confringere. idq; optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere. nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus caſtratur, idq; facere uel autumno Luna decreſcente præcipit, uitulumq; ad machinam deligare, deinde prius quam ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere teſtium neruos, quod græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorũ adhærens prædictis neruis relinquatur. nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuẽcus, nec in totũ effœminatur adẽpta omni uirilitate, formaq; ſeruata maris, generandi uim depoſuit

quam

quam tamen ipſam non protinus amittit. nam ſi patiaris eum à recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. ſed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat, uerum uulnera eius ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linenda ſunt, abſtinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arboru m. & deſecto uiridi pabulo oblectandus, probibendusq; multa potione. placet etiam pice liquida, & cinere, cum ex exiguo oleo ulcera ipſa poſt triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muſcis infeſtentur. Hactenus de bubus dixiſſe abunde eſt.

De equis. XXVI.

QVIBVS cordi eſt educatio generis equini, maxime conuenit prouidere authorem induſtrium, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria poſſunt alijs pecoribus adhiberi, ſummam ſedulitatem, & largam ſatietatē deſyderat equinum pecus, quod ipſum tripartito diuiditur, eſt enim generoſa materies, quæ circo, ſacrisq; certaminibus equos præbet. eſt mularis quæ precio fœtus ſui comparatur generoſo, eſt & uulgaris, quæ mediocres fœminas, maresq; progenerat. ut quæq; eſt præſtantior, ita ubere campo paſcitur, gregibus autem ſpatioſa, & paluſtria, necnon montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec unquam ſiccanea, uacua'ue magis, quàm ſtirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundantia. uulgaribus equis paßim maribus, ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tempora ſeruantur. generoſis circa uernum æquinoctium mares iungentur, ut eodem tempore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis campis poſt anni meſſem paruo cum labore fœtum educent. nam menſe duodecimo partum edunt. maxime itaq; curandum eſt prædicto tempore anni, ut tam fœminis, quàm admiſſarijs deſyderantibus coëundi fiat poteſtas, quoniam id præcipue armentum ſi prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum eſt nomen ἱππόμανες, quod equmæ cupidini ſimilem mortalibus amorem accendat. nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coëundi fœminæ, ut etiam ſi marem non habeant, aßidua, & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ uenerem (cobortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.
Et mentem uenus ipſa dedit, quo tempore glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ,
Illas ducit amor trans Gargara, transq; ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes, & flumina tranant,

Continuoq́; auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oſsibus, illæ
Ore omnes uerſæ in zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq́; leueis auras, & ſæpe ſine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; ſolis ad ortus
In Boream, Caurumq́;, aut unde nigerrimus auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum.

Cum ſit notiſsimum etiam in Sacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu uentrem pertuliſſe, fœtumq́; educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quod triennio prius quàm adoleſcat, morte abſumitur. quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernum equæ deſyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretioſos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut ſi id facere prohibeantur, cupidine ſolicitati noxā cōtrahant. itaq; uel in longinqua paſcua marem placet ablegari, uel ad præſepia contineri eoq́; tempore, quo uocatur à fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquāte uere, ordeo eruoq́; ſaginandus. ut ueneri ſuperſit, quātoq́; fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. quidam etiam pra cipiunt eodem ritu, quo mulos, admiſſariū ſaginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rurſus plures, quàm uiginti, unus debet implere. isq́; admiſſuræ poſt trimus adhiberi, & uſque ad annos uiginti plerunq; idoneus eſſe. quod ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, odore perfricatur, deterſis ſpongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rurſus ſi equa marem non patitur, detrita ſcylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinē. nonnunquā ignobilis quoq; uulgaris elicit cupidinem coēundi. nam ubi admotus ferè tentauit obſequiū, fœmina abducitur, & iam patientiori generoſior equus imponitur. inde maior prægnantibus adhibēda cura eſt, largoq́; paſcuo firmandæ. quod ſi frigore hyemis herbæ defecerint, tecto cōtineantur. ac neq; opere, neq; curſu exerceantur. neq; frigori cōmittantur, nec in anguſto, clauſóue, ne aliæ aliarū conceptus elidant, nā hæc omnia incōmoda fœtum abigunt quod tamen ſi aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, dataq́; per cornu. ſin aūt proſpere ceſsit minime manu cōtingendus pullus erit. nam læditur etiā leuiſsimo cōtactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cū matre uerſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs cum obterat. pau-

latim deinde producendus erit, prouidēdumq́; ne ſtercore ungulas adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittēdus: nc deſyderio partus ſui laboret equa. nam id præcipue genus pecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. uulgari fœminæ ſolemne eſt omnibus annis parere, generoſam cōuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum præparetur.

De *ætate admiſſarij, & quis pullus generetur.* XXVII.

MAREM *putant minorem trimo non eſſe idoneum admiſſuræ, poſſe uero uſq; ad uigeſimum annum progenerare. fœminam bimam recte concipere, ut poſt tertium annum enixa fœtum educet, eamq́; poſt decimum nō eſſe utilē, quòd ex annoſa matre tarda ſit, atq; iners proles. quæ ſiue ut fœmina, ſiue ut maſculus concipiatur, noſtri arbitrij fore* Democritus *affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari marem uelimus, ſiniſtrum teſticulū admiſſarij lineo funiculo, aliòue quolibet obligemus: cum fœminam, dextrum. idemq́; in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.*

De *indole, & forma equi.* XXVIII.

CVM *uero natus eſt pullus, confeſtim licet indolē æſtimare, ſi bilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, nouæq́; rei auditu terretur, ſi ante gregē procurrit, ſi laſciuia, & alacritate, interdum & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem, flumenq́; tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta.* Corporis *uero forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq́;, nec longa, denſa iuba, & per dextram partem profuſa, lato, & muſculorum toris numeroſo pectore, grādibus armis, & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, uentre ſubſtricto, teſtibus paribus, & exiguis, latis lūbis, & ſubſidentibus, cauda longa, & ſetoſa, criſpaq́;, æqualibus, atq; altis, rectisq́; cruribus, tereti genu, paruoq́;, neq; introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, fœminibus toroſis, duris ungulis & altis, & concauis, rotundisq́;, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt. ſic uniuerſum corpus compoſitū, ut ſit grande, ſublime erectum, ab aſpectu quoq; agile, & ex longo, quantū figura permittit, rotundum.* Mores *autem laudantur, qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſsimi. nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſsimi. equus bimus ad uſum domeſticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen ut poſt quartum demum annum labori committatur. annorum notæ cum corpore mutantur.*

tur. nam dum bimus & ſex menſium eſt, medij dentes ſuperiores, & inferiores cadunt, cum quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert. intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. ſexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dentes prominere. hæc, quæ ad animum, & mores, corpusq́;, & ætatem pertinent, dixiſſe ſatis habeo. nunc ſequitur curam recte, & minus ualentium demonſtrare.

De cura, & medicina equorum. XXXIX.

SI ſanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur. ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dũ conſueſcat faba, & puro ordeo ali. nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda ſunt. ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi largiſſime cibos præbeas. multũ autem refert robur corporis, ac pedũ ſeruare. quod utrunque cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq́; fuerit, ut ſtabulentur ſicco loco, ne humore madeſcant ungulæ. quod facile euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuperiectæ. pleruq́; iumenta morbos concipiunt laſsitudine, & æſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tempore urinam non fecerint, uel ſi ſudant, & à concitatione conteſtim biberint, uel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimulata ſunt. Laſsitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino miſta infundatur. frigori fomenta adhibentur, caputq́;, & ſpina, tepenti adipe, uel uino liniuntur. ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt. nam oleum immiſtum uino ſuper ilia, & renes infunditur. & ſi hoc parum profuit, melle decocto, & ſale collyriũ tenue inditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyrium inſeritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, ſi urinæ genitalia deuſſerit. Capitis dolorem indicant lachrymæ, quæ profluunt aureſq́; flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſummiſſa. Tum reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, ciboq́; abſtinetur primo die. In poſtero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum, uel molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoq́; aqua iterum datur, parumq́; ordei cũ uiciæ libris. IIS. ut perexigua portione cibi ad iu-

ſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eademq́; medicina tumentibus adhibenda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinẽ demiſerit, medio ferè in utroq; crure uenæ ſoluantur, & thuris polline cum eo, qui profluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exinaniatur, ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis ad motum faſcijs obligetur. Poſtero quoq; die ex ijſdẽ ſanguis detrahatur, eodemq́; modo curetur, ordeoq́; abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde uſq; in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cũ olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulauerit, in piſcinam demitti eum conueniet, ita ut natet. ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta inſeritur aluo, & obſeſſi naturales exitus adaperiũtur, exemptoq́; ſtercore poſtea cunila bubula, & herba pedicularis cũ ſale trita, & decocta melli miſcentur, atq; ita facta colyria ſubijciuntur, quæ uentrem mouẽt, bilemq́; omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem cum hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluũ, alij recenti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis, quorum ſigna ſunt, ſi iumenta cum dolore crebro uolutantur, ſi admouent caput utero, ſi caudam ſæpius iactant. Præſens medicina eſt, ita ut ſupra ſcriptum eſt, inſerere manum, & fimum eximere. deinde aluum marina aqua, uel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tritam cum ſeſtario aceti faucibus infundere, nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſſim. XXX.

OMNI autem imbecillo pecori alte ſubſternẽdum eſt, quo mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à ualuulis ſeparata, minuteq́; mollita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lẽtis miſcetur, & faucibus infunditur. ſimiliſq́; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibusq́; arborũ recreatur ægrotũ pecus. Vetus autem tuſſis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cũ olei hemina faucibus infuſo, ijſdemq́;, ut ſupra monuimus, cibis præbitis. Impetigines, & quicquid ſcabies occupat aceto, & alumine defricantur. Nonnunquam, ſi hæc permanent, paribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum aceto linuntur. Papulæ feruentiſſimo ſole uſq; eò ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis, tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq́;, & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia

tia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem. XXXI.

INTER trigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur. quæ, ſi leuis eſt, inter initia candē ti ſub ſole uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli. ſed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remedijs, propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiæq; ueteri cōmiſta pari pondere incoquūtur, atq; ea compoſitione curātur, ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina. Sæpe etiam ſcalpello uſq; ad uiuum reſecare, & amputare ſcabiem profuit, atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æque. quæ cum expleta ſunt, ut celerius cicatricē, & pilum ducant, maxime proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muſcas, & oculorum dolores. XXXII.

MVSCAS quoq; uulnera infeſtātes ſummouebimus pice, & oleo, uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, & ſale defricatæ extenuantur. uel cum fuſili ſale trita ſepiæ teſta, uel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorum inunctione ſucci plantaginis, cum melle attico, uel ſi id non eſt, utiq; thymino celeriter leuatur. nonnunquam etiam per nares profluuium ſanguinis periculum attulit. Idq; repreſſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. XXXIII.

INTERDVM & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remediū eſt genus ſeminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atq; ita faucibus infundūtur. Et nauſea diſcutitur, etiam ſi caput alij tritum cum uini hemina ſæpius potandū præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quàm frigido ferramento reſeratur, & expreſſa poſtea linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur. quod cum accidit, quaterno ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt.

ſi minoris formæ ſunt, nam ſi maioris, etiam congios. Ea res omnem pitui-tam per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie. XXXIIII.

RARA *quidem, ſed & hæc eſt equarũ nota rabies, ut cum in aqua imaginem ſuam uiderint, amore inani capiantur. Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti ex-timulatæ concurſant, ſubinde ut circunſpicientes requirere, ac deſyderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demum ſpeculatæ deformitatem ſuam priſtinæ imaginis abolẽt memoriam. Hæc de uniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.*

De Mulis. XXXV.

IN *educando genere mularum antiquiſſimum eſt diligẽter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis fœminam, & marem, quorũ ſi alter non eſt idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decẽ, quouſq; ampliſſimæ, atq; pulcherrimæ formæ ſit, mẽbris fortibus, patientiſſimã laboris eligere: ut diſcordãtem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum nõ ſolum corporis bona, ſed & ingenij conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiam concepta diutius in partũ adoleſcunt, ut quæ peracto anno menſe tertiodecimo uix eduntur, natisq; inhæret plus ſocordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamẽ ut equæ dictos in uſus minore cura reperiuntur, ita maior eſt labor eligẽdi maris, quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentũ. Multi admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma, uel ſexu progenerant. Nam ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi, plures mares, quàm fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aſpectu pretioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt, nonnunquam aliqui generoſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes uoluptate, rariſſime ſolicitãtur ad uenerẽ. Huiuſce modi mari ſenſim magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminã, quoniã ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cũ mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, uelut incenſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.*

Ad tempe-

Ad temperandum ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. XXXVI.

EST & alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nã & ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, & cum admittitur, ceruicibus, dorſiſq; fœminarũ imprimit morſus. quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiam labore tẽperat, & , ſic ueneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitũ pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, uegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadã ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itemq; onagro, & equa generatur. Quidam uero non dißimulandi authores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionyſius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeo nõ prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus earum, quàm ſint nobis equarũ. Neq; tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtãtius, quàm quod ſeminabit aſinus. quanquam poßit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio cõtumax ſylueſtri more, ſtrigoſum, patris præferat habitum. Itaq; eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs utilior eſt. nã ubi aſina, & onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatemq; auitã refert. Qui ex equo & aſina concepti generantur, quamuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocãtur, matri per omnia magis ſimiles ſunt. Itaq; commodißimum eſt aſinũ deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (ut dixi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior. Veruntamen ab aſpectu non aliter probari debet, quàm ut ſit amplißimi corporis, ceruice ualida, robuſtis, ac latis coſtis, pectore muſculoſo, & uaſto, fœminibus lacertoſis, cruribus compactis, coloris nigri, uel maculoſi, nam murinus cum ſit in aſino uulgaris, tum etiam non optime reſpondet in mula. neq; nos uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, conſpicimus. Nam quemadmodum arietum quæ ſunt in linguis, & palatis maculæ, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur, ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris, aut auribus gerit, ſobolem quoque frequenter facit diuerſi coloris, qui & ipſe etiam ſi diligentißime in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit. nam interdum etiam citra prædicta ſigna dißimiles ſui mulas fingit, quod accidere non

re non aliter reor, quàm ut auitus color primordij ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellum, cum eſt à partu ſtatim genitus oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci. ea optime tenebris fallitur. Nã obſcuro loco partu eius amoto, prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinanti præbet ubera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere condiſcit. Interdum etiam, quãuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero conuerſatus equis familiariter earum conſuetudinem appetere. Sed nõ oportet minorẽ, quàm trimum admitti. Atq; idipſum ſi concedatur, uere fieri conueniet, cum & de ſecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam etiam ſaliuandus erit. Nec tamen teneræ fœminæ committetur. nam niſi prius ea marẽ cognouit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, & iniuria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicũ. Id ne fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ. neq; is tamen inire ſinitur. Sed, ſi iam eſt equa ueneris patiens, confeſtim abacto uiliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam uocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne fœmina conluctari, aut admiſſario aſcendẽti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex utraq; parte, ſed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, ut & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex aſino conceptum edidit, partum ſequẽti anno uacua nutrit, id enim utilius eſt, quàm quidã quod faciũt, ut & fœtã nihilo minus admiſſo equo impleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſitq; poſtea longis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus, illa quidem agilior ſed utraq; ſexus & uiam recte graditur, & terram cõmode proſcindit, niſi pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. XXXVII.

MEDICINAS huius pecoris plerunq; iam in alijs generibus edocui. propria tamen quædam uitia mularum nõ omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cruda braſſica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum ſextario uini, atq; olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamẽtis curatur. uel agri optumi ſextarius

cum

cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur. Admiſcetur'q; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis uitellis. Fœmina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita ut in equis emittitur. uel ſi eſt herba, quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum prædicto uitio medetur. Macies, & lãguor ſubmouetur ſæpius data potiõe, quæ recipit ſemunciam triti ſulfuris, ouum'q; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiſcentur, atq; ita faucibus infunduntur. Sed & tuſſi, doloriq; uentris eadem iſta æque medentur. Ad maciem nulla res tantum quantum medica poteſt. ea herba uiridis, nec tarde tamen arida fœni uice ſaginat iumenta, uerum modice dãda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pecus. Laſſæ, & æſtiuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merum'q; in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis, ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarum'q; continent.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De Aſello. Cap. I.

DE MINORE pecore dicturus P. Siluine principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgaris'q; aſellus, cuius pleriq; ruſticarum rerum authores in emendis, tuendiſq; iumentis præcipuam rationem uolunt eſſe, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunq; pabulo contentus. Quippe uel folijs, ſpinis'q;, uel perticis ſalignis alitur, uel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis uero, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum imprudẽtis cuſtodis negligentiam fortiſſime ſuſtinet. plagarum & penuriæ tolerantiſſimus, propter quæ tardius deficit, quàm ullum aliud armentum. Nam laboris, & famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ, plurima & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totaq; Libyæ ſit leuibus aratris proſcindat, & nõ nimio pondere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poëta memorat, Tardi coſtas agitator aſelli.

Vilibus aut onerat pomis, lapidemq́; reuertens
Incuſſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.

Iam uero molarum, & cõficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime neceſſarium deſyderat aſellum, qui, ut dixi, pleraq; utẽſilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorſo commode poteſt. Qualis autem ſpecies eius uel cura probatiſsima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præciperetur, ſatis dictum eſt.

De ouibus emendis, tuendisq́;. II.

POST *maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecũda ratio eſt, quæ prima ſit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas. nam id præcipue nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibusq́; noſtris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam caſei, lactisq́; abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis, & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq́; plurimi γαλακτοπόται dicũtur. Igitur id pecus, quamuis molliſsimum ſit, ut ait prudentiſsime Celſus, ualetudinis tutiſsimæ eſt, minimeq́; peſtilentia laborat. Veruntamẽ eligendum eſt ad naturam loci. quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam in tota ruris diſciplina Virgilius præcipit, cum ait.*

Nec uero terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis, & campeſtris ſitus proceras oues tolerat, gracilis, & collinus quadratas, ſylueſtris, & montoſus exiguas, pratis, planisq́; noualibus tectum pecus commodiſsime paſcitur. Idq́; non ſolum generibus, ſed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias, calabras, appulasq́; noſtri exiſtimabant, earumq́; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretioſiores habentur, earumq́; præcipuæ altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinã macris ſtabulantur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt utiliſsimus quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atq; fuſcus quos præbent in Italia Pollẽtia, in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos, quos uocant ἐρυθρούς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit uſus exprimere. nam cum in municipium gaditanum ex uicino Africæ miri coloris ſylueſtres, ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atq; illuſtris agricola quoſdã mercatus in agros tranſtulit, & manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni

coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipſi tarētinis ouibus impoſiti, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rurſus quicquid cōceptum eſt, maternam molliciem, paternum, & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; ſpeciem, quæ fuerit in beſtijs, per nepotum gradus mitigata feritate, rediſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris, molle, & birſutum. ſed in utroq; uel emendo plura communia, quædā tamen ſunt propria generoſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa, ſi candor lanæ maxime placet, nunquam candidiſsimos mares legeris, quoniam ex albo ſæpe fuſcus editur partus, ex erythræo, uel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis. III.

ITAQVE non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi uellere candido ueſtitur, ſed etiam ſi palatum, atq; lingua concolor lanæ eſt. Nam cum hæ corporis partes nigræ, aut maculoſæ ſunt, pulla uel etiam uaria naſcitur proles. idq; inter cætera eximia talibus numeris ſignificauit idemq;, qui ſupra.

Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet uellera pullis
Naſcentum.

Vna eademq; ratio eſt in erythræis, & nigris arietibus, quorū ſimiliter (ut iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanæ, multoq; minus ipſa uniuerſitas tergoris maculis uariet. Ideo niſi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat. Quæ niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerunq; natis inhærent. Habitus aūt maxime probatur, cū eſt altus, atq; procerus uentre promiſſo, atq; lanato, cauda longiſſima, denſiq; uelleris, fronte lata, teſtibus amplis, intortis cornibus, nō quia magis hic ſit utilis (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent. Intorta potius q̄ ſurrecta, & patula cornua. quibuſdā tamen regionibus, ubi cœli flatus uuidus, uentoſusq; eſt, capros, & arietes optauerimus uel ampliſſimis cornibus, quod ea porrecta, altaq; maximā partē capitis à tēpeſtate defendant. Itaq; ſi plerūq; eſt atrocior hyems, hoc genus eligemus, ſi clemētior, mutilū probabimus marē, quoniā eſt illud incōmodū in cornuto, quod cū ſentiat ſe uelut quodā naturæ teco capitis armatū, frequenter in pugnā procurrit, & fit in fœminas quoq; procacior. nam riualem (quamuis ſolus admiſſuræ non ſufficit) uiolentiſsime perſequitur. Nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem, cum

ſe tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus eſt, & in uenere mitior. itaq; capri, uel arietis petulci ſæuitiam paſtores hac aſtutia repellunt, menſuræ pedalis robuſtam tabulam configunt aculeis, & aduerſam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum ſtimulatū ſuo ictu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus autem ſyracuſanus, qui pecudū medicinas diligentiſſime conſcripſit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra ſecundum auriculas foratis cornibus, qua curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima eſt trima. nec tamen inhabilis uſq; in annos octo. Fœmina poſt bimatum maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis. fatiſcit poſt annum ſeptimum. igitur ut dixi, mercaberis oueis intonſas, uariam, & canam comam improbabis, quod ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanoſi, & ampli uteri. nam uitandus eſt glaber, & exiguus, atque hæc ferè communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut ſimul hyeme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant. ea poni debent cõtra medium diem. nanque id pecus, quamuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt, nec minus æſtiui uaporis. itaque cohors clauſa ſublimi macerie præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. deturq; opera, nequis humor ſubſiſtat, ut ſemper quamaridiſſimis filicibus, uel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius, & mollius incubent fœtæ. ſint quala mundiſſima, nequa earum ualetudo, quæ præcipue cuſtodienda eſt, infeſtetur uligine. omni autem pecudi larga præbenda ſunt alimenta. nam uel exiguus numerus, cum pabulo ſatiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex, ſi ſenſerit penuriam. ſequeris autem noualia non ſolum herbida, ſed quæ plerunq; uidua ſunt ſpinis, utamurq; ſæpius authoritate diuini carminis.

Si tibi lanitium curæ eſt, primum aſpera ſylua,
Lappæq;, tribuliq; abſint.

Quoniam ea res, ut ait idem, ſcabras oues reddit, cum tonſis illotus adhæſit ſudor, & hirſuti ſecuerunt corpora uepres. tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concreſcit, tanto magis obnoxia eſt rubis, quibus uelut hamis inuncata à paſcentium tergoribus auellitur. molle uero pecus etiam uelamen, quo protegitur, amittit, atque id non paruo ſumptu reparatur. inter authores ferè conſtat primum eſſe admiſſuræ tempus uernum parilibus, ſi ſit ouis matura, ſin uero fœta, circa Iuliū menſem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut meſſem uindemia.

mis. fructum deinde uineaticum fœtura pecoris excipiat, & totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante mœſtitiam frigorum, atque hyemis ieiunium confirmetur. nam melior eſt autumnalis uerno, ſicut ait uerißime Celſus, quia magis ad rem pertinet, ut ante æſtiuum quàm hybernum ſolſtitium conualeſcat. ſolusq́; ex omnibus animalibus bruma commode naſcitur. ac ſi res exigit, ut plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles uir callidißimus rerum naturæ, præcipit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptentrionales, ut contra uentum gregem paſcamus, & eum ſpectans admittatur pecus. at ſi fœminæ generandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. nam illud, quod priore libro docuimus, ut admiſſarij dexter, uel etiam ſiniſter uinculo teſticulus obligetur, in magnis gregibus operoſum eſt. Poſt fœturam deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio, ferè omnem ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanæ, uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ ſunt, expertes lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deuehuntur, & ijs ſummotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti tamen etiam in uicinia urbis quandoque oportebit. nam uernaculum pecus peregrino longe eſt utilius. nec committi debet, ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat. cum præſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in demortuarum, uitioſarumq́; ouium locum totidem, uel etiam plura capita ſubſtituere, quoniam ſæpe frigorum, atque hyemis ſæuitia paſtorem decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc eſſe tolerabiles, non ſummouerat. quo magis etiam propter hos caſus, niſi ualidißima, quæ non comprehendatur hyeme, nouaq́; progenie repleatur numerus. quod qui faciet ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, néue ei, quæ exceßit annos octo, prolem ſubmittat. neutra enim ætas ad educandum eſt idonea. tum etiam quod ex uetere materia naſcitur, plerumque congeneratum parentis ſenium refert. nam uel ſterile, uel imbecillum eſt. Partus uero incipientis pecoris non ſecus, quàm obſtetricum more cuſtodiri debet, neque enim aliter hoc animal, quàm muliebris ſexus enititur, ſæpiusq́; etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu. quare ueterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel integrum conceptum, cum tranſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat. uel ferro diuiſum citra matris pernitiem partum educat, quod græci uocant ἐμβρύου ἄνθ. Agnus autem, cum eſt editus, erigi debet, atque uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preßis humectare papillis, ut condiſcat maternum trahere alimentum, ſed prius quàm hoc fiat, exiguum emulgen-

dum eſt, quod paſtores coloſtram uocant. Ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno, qui biduo quo natus eſt, cum matre clauditur, ut & ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condiſcat. Mox deinde quandiu non laſciuit obſcuro, & calido ſepto cuſtodiatur. Poſtea luxuriãtem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione maceſcat: cauendumq; eſt, ut tenerior ſeparetur à ualidioribus, quia robuſtus angit imbecillum. Satisq; eſt mane prius quàm grex procedat in paſcua: deinde etiam crepuſculo redeũtibus ſaturis ouibus admiſcere agnos, qui cum firmi eſſe cœperint, paſcendi ſunt intra ſtabulum cythiſo, uel medica, tum etiam furfuribus, aut ſi permittit annona, farina ordei, uel erui. Deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouendæ ſunt, & à ſepto emittendi agni, ut condiſcat foris paſci. De genere pabuli, ut & antè diximus, & nũc eorum, quæ omiſſa ſunt, meminerimus, iucundiſſimas herbas eſſe, quæ aratro proſciſſis aruis naſcãtur. deinde quæ pratis uligine carẽtibus, paluſtres, ſylueſtresq; minime idoneas haberi. Nec tamen ulla ſunt tam blanda pabula, aut etiam paſcua, quorum gratia non exoleſcat uſu continuo, niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale, quod uelut ad pabuli condimentum per æſtatem canalibus ligneis impoſitum cum è paſtu redierint oues, lambunt, atq; eo ſapore cupidinem bibendi, paſcendiq; concipiunt. At contra penuriæ hyemis ſuccurritur obiectis intra tectum per præſepia cibis. Aluntur autem cõmodiſſime repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur. Nam id mollius, & ob hoc iucundius eſt, quàm maturum. Cythiſo quoq; & ſatiua uicia pulcherrime paſcuntur: neceſſariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ. Nã per ſe ordeũ, uel freſa cum ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſumptuoſior eſt, quàm ut ſub urbanis regionibus exiguo pretio poſſit præberi. Sed ſi uilitas permittit, haud dubie ſunt optima. De temporibus autem paſcendi, & ad aquã ducendi per æſtatem non aliter ſentio, quàm ut prodidit Maro.

Luciferi primo cum ſydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna perducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Illicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

Rurſus

Rurſus deinde iam mitigatæ uapore compelluntur ad aquam: etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum Solis ad occaſum, cum frigidus aëra ueſper Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna. Sed obſeruandum eſt ſydus æſtatis per emerſum caniculæ, ut ante meridiẽ grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partẽ progrediatur, poſt meridiem in orientem: Siquidem plurimum refert, ut paſcentiũ capita ſint obuerſa ſoli, qui plerunq; nocet animalibus oriente prædicto ſydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: Nam pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinẽ creat, uentremq; proluit. quare etiam frigidis, humidisq; temporibus anni ſemel tantum ei poteſtas aquæ facienda eſt: tum qui ſequitur gregẽ circunſpectus, ac uigilans (id quod omnibus, & omnium quadrupedum cuſtodibus præcipitur) magna clementia moderetur. Idemq; duci propior quàm domino, & in cogẽdis, recipiendisq; ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: Neq; ab his lõgius recedat, nec aut recubet, aut conſidat: nam niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidem cuſtodis officium, ſublimem, celſiſſimamq; oculorũ ueluti ſpeculã, deſyderat, ut neq; tardiores, & grauidas, dum cunctantur, neq; agiles, & fœtas, dum procurrunt, ſeparari à cæteris ſinat, ne fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem decipiat. Sed hæc communia ferè ſunt in omni pecore ouillo: nunc quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. IIII.

GRAECVM *pecus, quod pleriq; tarentinum uocant, niſi cũ domini præſentia eſt, uix expedit haberi: ſiquidem & curam, & cibum maiorẽ deſyderat. Nam cũ ſit uniuerſum genus lanigerũ cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam domini, aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet, multoq; minus auaritiam, nec æſtus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunq; domi alitur, & eſt auidiſſimũ cibi, cui ſi detrahitur fraude uillici, clades ſequitur gregem. Singula capita per hyemẽ recte paſcuntur ad præſepia tribus ordei, uel freſæ cum ſuis ualuulis fabæ aut cicerculæ quatuor ſextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam, uel uiridem medicam, cytiſumue, tum etiam cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminum palcas adfatim. Minimus agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi poteſt: nam & qui ſummoueri debent, pauciſſimos poſt dies quàm editi ſunt, immaturi ferè mactantur, orbæq; natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera: quippe ſinguli*

agni

agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſummiſſis expedit, quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus laboret in educatione fœtus ſui. quam ob cauſam diligēti cura ſeruandū eſt, ut & ſuis quotidie matribus, & alienis nō amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in eiuſmodi gregibus, quàm in hirtis maſculos enutrire oportet. nam prius quàm fœminas inire poßint mares caſtrati, cū bimatum expleuerint, enecantur. & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur. liberis aūt campis, & omni ſurculo, ruboq; uacantibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, ut ſuprà dixi, & lana carpatur, & tegumē. nec tamen ea minus ſedulam curam foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorē domeſticam poſtulat. nam ſæpius detergenda, & refrigeranda eſt. ſæpius eius lana diducenda, uinoq; & oleo inſuccanda. nonnunquam autem tota eſt eluenda, ſi diei permittit apricitas. idq; ter anno fieri ſat eſt. ſtabula uero frequenter euerrenda, & purganda, humorq; omnis urinæ deuerrendus eſt, qui commodißime ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia cōſternuntur, ut grex ſupercubet. nec tantum cæno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoq; ſerpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cædrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,
Aut tecto aſſuetus coluber. Quare, ut idem iubet.
Cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentemq; minas, & ſibila, colla tumentem
Deijce

Vel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, muliebres capillos, aut ceruina ſæpius ure cornua. quorum odor maxime non patitur ſtabulis prædictā peſtem conſiſtere. Tonſuræ certum tempus anni per omnes regiones ſeruari non poteſt, quoniā nec ubiq; tarde, nec celeriter æſtas ingruit. & eſt modus optimus conſyderare tēpeſtates, quibus ouis, neq; frigus ſi lanam detraxeris, neq; æſtum, ſi nō dum detonderis, ſentiat. uerū ea quādocūq; detonſa fuerit, ungi debet tali medicamine. ſuccus excocti lupini, ueterisq; uini fex, & amurca pari menſura miſcentur, eoq; liquamine tonſa ouis imbuitur, atq; ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die ſi eſt uicinia maris, ad litus deducta merſatur, ſi minus eſt, cœleſtis aqua ſub dio ſalibus in hunc uſum durata, paulū decoquitur, eaq; grex perluitur. hoc modo curatum pecus toto anno ſcabrum fieri non poſſe Celſus affirmat, nec dubium eſt, quin etiam ob eam rem lana quoq; mollior

lior, atq; prolixior renaſcatur.

Medicinæ pecoris ouilli. V.

ET QVONIAM *recenſuimus cultum, curamq; recte ualentiũ, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus ſubueniendũ ſit, præcipiemus: quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus. quia cum ſit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ paruæq; morborum, & remediorum differentiæ poſſunt inueniri. quæ tamen quantulæcunq; ſint, non obmittentur à nobis. Si ægrotat uniuerſum pecus & ut antè præcepimus, & nunc (quòd remur eſſe maxime ſalutare) iterum adſeueramus in hoc caſu (quod eſt remedium præſentiſsimum) pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus ſtatum cœli. curemusq;, ſi ex calore, & æſtu concepta peſtis inuaſit, ut opaca rura: ſi inuaſit frigore, ut eligantur aprica, ſed modice, ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur: nec tamen in totum pigre, ac ſegniter agere. nam quemadmodum feſſas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quaſi torpentes excitare, nec pati ueterno conſeneſcere, atque extingui. cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuatur. nam particulatim facilius quàm uniuerſus conualeſcit: ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero, ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadẽ repetamus) quæ ſuperiore exordio percenſuimus, obſeruare debemus, ſi uniuerſæ laborabunt, illa, ſi ſingulæ. Oues frequentius, quàm ullum aliud animal infeſtantur ſcabie, quæ ferè naſcitur, ſicut noſter memorat poëta.*

Cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu. *Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis nõ adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine non abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſylueſtribus rubis, ac ſpinis ſauciari, ſi ſtabulo utaris. in quo mulæ, aut equi, aut aſini ſteterunt, præcipue tamen exiguitas cibi maciẽ, macies autem ſcabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur, uitioſũ locum pecudes, aut morſu ſcalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibus ue detergent. quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere. nam ſubeſt aſpera cutis & uelut quædam prurigo, cui primo quoq; tempore occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum*

uulneri perardentē tedam inſtillato. Quem pulmonariam ſimiliter ut ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam ueterinarij conſiliginem uocant, de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam tradidimus. ſed is morbus æſtate plerunq; concipitur, ſi defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt. Celſo placet, ſi in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis ſuſtinere poſſit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ trium heminarum inſtar per ſiniſtram narem corniculo infundere, atq; axungiæ ſextantem faucibus inſerere. Eſt etiam inſanabalis ſacer ignis, quam puſulam uocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta eſt, uniuerſum gregem contagione proſternit, ſic quidem quod nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur. nam penè ad omnem tactū excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis caprini, quod infuſum tantū ualet, ut & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis quàm prohibens. Sed Egyptiæ gentis author memorabilis Dolus mendeſius: cuius commenta, quæ appellantur græce ὑπομνήματα ſub nomine Democriti falſò produntur, cenſet propter hanc ſæpius, ac diligenter ouium terga perſpicere, ut ſi forte ſit in aliqua tale uitiū deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & uiuā pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamurq; ſuperobrutā meiere totum gregē, quod eo facto morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt, cunulæ bubulæ, uel nepetæ ſylueſtris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſanturq; donec ſternuat ouis. Fracta pecudum, non aliter quàm hominum crura ſanantur, inuoluta lanis oleo, atq; uino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Eſt etiā grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis, toto uentre diſtenditur, contrahiturq;, & ſpumā quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinē mitti oportet ſub cauda in ea parte, quæ proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus, auriculæ ferro reſcindendæ, mutandæq; regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus. Agnis quoq; ſuccurrendum eſt uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaque ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cæleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atque ea potio febricitantibus danda. Multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiam mentigo, quam paſtores oſiginem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunque fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi

agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint: quod minime committi oportet. ſed cum id factum eſt, uelut ignis ſacer, os, atque labra fœdis ulceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus, & ſal æquis ponderibus contrita. nam ea miſtura palatum, atque lingua totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus commiſcere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreſsi trita miſcent aquæ, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. neque enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. VI.

E T *quoniam de ouiarico ſatis dictum eſt, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campeſtrem ſitum deſyderat. aſperisq; etiam locis, ac ſylueſtribus optime paſcitur. nam nec rubos auerſatur, nec uepribus offenditur, & arbuſculis, frutetisq; maxime gaudet. Ea ſunt arbutus, atque alaternus, cytbiſusq; agreſtis. nec minus ilignei, querneiq; frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ uerruculæ collo dependent, optimus habetur, ampliſsimi corporis, cruribus craſsis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro. denſoq;, et nitido, atq; longiſsimo pilo.*

Nam & ipſe tondetur.

Vſum in caſtrorum, ac miſeris uelamina nautis.

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, & ante ſex annos conſeneſcit, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhauſtus eſt. Itaque quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipue probatur ſimillima hirco, quem deſcripſimus, ſi etiam eſt uberis maximi, et lactis abundantiſsimi. Hanc pecudem mutilã parabimus quieto cœli ſtatu. nã proceloſo, atq; imbrifero cornuta ſemper. nã et omni regione maritos gregũ mutilos eſſe oportebit, quoniã cornuti ferè pnicioſi ſunt propter petulantiã. Sed numerũ generis huius maiorẽ, quàm centũ capitũ ſub uno clauſo nõ expedit habere, cũ lanigeræ mille pariter cõmode ſtabulentur. Atque ubi capræ primum comparantur, melius eſt unum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, ut nec in paſtione ſeparatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quietæ conſiſtant.

Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipue fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaq; niſi poteſt affatim præberi, nõ eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere, gemmantibus frutetis, cũ primum ſyluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uero caprile uel naturali ſaxo, uel manu conſtratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligensq; paſtor quotidie ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem conſiſtere, lutum'ue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Peſſima eſt fœtura cum matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo, quo agni educantur, niſi quod magis hœdorum laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, uel cytiſus, aut edera præbenda, uel etiam cacumina lentiſci. aliæq; tenues frondes obijciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita, quæ uidentur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruãtur, cætera mercantibus traduntur. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraq; ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet. neq; enim educare, niſi trima debet, ſed anniculæ confeſtim depellenda ſoboles, bimæ tandiu admittenda, dum poſſit eſſe uendibilis. nec ultra octo annos matres ſeruandæ ſunt, quod aſſiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientiſſimus, alacer, atq; audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per uepres facile uadat, & non ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed pleruneq; ut antecedat gregem. Quare eum eſſe maxime ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt, ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat, ſed placide, ac lente pabuletur, ut & largi ſit uberis, & non ſtrigoſiſſimi corporis.

De medicina caprarum. VII.

ALIA nanq; genera pecorum, cum peſtilentia uexantur, prius morbo, & languoribus maceſcunt, ſolæ capellæ quamuis opimæ, atq; hilares ſubito concidunt, ueluti aliqua ruina gregatim proſternantur. Id accidere maxime ſolet ubertate pabuli. Quamobrem ſtatim cum unam, uel alteram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus. Nec tota die paſcendæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta claudenda. Sin alius languor infeſtat, pabulo medicantur arundinis, & albæ ſpinæ radicibus. quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialem, ſolamq; potan

dam pecori præbemus. Quòd ſi ea res ægritudinem non depellit, uendenda ſunt pecora. uel ſi neq; id contingere poteſt, ferro necanda. ſallendaq;. Mox interpoſito ſpatio conueniet alium gregem reparare, nec tamen ante quàm peſtilens tempus anni, ſiue id hyemis uertatur æſtate, ſiue autumni uere mutetur. Cum uero ſingulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus adhibebimus. Nam cum diſtendetur aqua cutis, quod uitium græci uocant ὑδρῶπα, ſub armo pellis leuiter inciſa pernicioſum tranſmittet humorem: tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut ſecundæ non reſponderint, defruti ſextarius: uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in cullo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. VIII.

CASEI quoq; faciendi non erit omittenda cura utiq; longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porro ſi tenui liquore cõficitur, quum celerrime uendendus eſt, dum adhuc uiridis ſuccum retinet. ſi pingui, & opimo, longiorem patitur cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero, & quamrecentiſſimo. nam requietum uel miſtum celeriter acorem concipit. Id plerunq; cogi agni, aut hœdi coagulo, quamuis poſſit & agreſtis cardui flore conduci, & ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, ſi eius uirentem ſaucies corticem. Verum optimus caſeus eſt, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulum recipit ſinũ lactis argentei pondus denarij. nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſſime ſapiat. ſed mulctra, cum eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe, nec tamen admouenda eſt flammis, ut quibuſdam placet, ſed haud procul igne conſtituenda, & confeſtim cum concreuit, liquor in fiſcellas, aut in calathos, uel formas transferendus eſt. nam maxime refert primo quoq; tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſponte pigro humore defluere: ſed cum paulo ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperpanũt, quibus exprimatur ſerum, deinde ut formis, aut calathis exemptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſſit uitiari, quamuis mundiſſimis tabulis componitur aſpergitur tritis ſalibus, ut exſudet acidum liquorem. Atq; ubi duratus eſt, uehementius premitur, ut conſpiſſetur. Et rurſus torrido ſale contingitur, rurſusq; ponderibus condenſatur. Hoc cum per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, & ſub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne

alter

alter alterum caſeus contingat, & ut modice ſiccetur: deinde quo tenerior permaneat, clauſo neq; uentis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neq; fiſtuloſus, neq; ſalſus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primum ſolet accidere, ſi parum preſſus, ſecundum, ſi nimio ſale imbutus, tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiam trans maria permitti. nam is, qui recens intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur. quippe fiſcellis exemptus in ſalem, muriamq; demittitur, & mox in ſale paulum ſiccatur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant, niſi cum tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidem uirides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atq; ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroq; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunq; uelis ſaporis efficere poßis, adiecto quod elegeris, condimento. Illa uero notißima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manu preſſum. nanq; is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & feruente aqua perfuſus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria perduratus. atq; ita malini ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De ſuibus, & eorum medicinis. IX.

IN omnī genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, quàm matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidam corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui longi, aut rotundi ſunt, uentre promiſſo, clunibus uaſtis, nec perinde cruribus, aut ungulis proceris, amplæ, & glandulosæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. Maximeq; quod ad rem pertinet, quam ſalaciſſimos oportet eſſe mares, qui & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimatum agant: poſſunt tamen etiam ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probantur longißimi ſtatus, & ut ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quamdurißimæ, denſæq;, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt. Si temperata, atq; aprica, glabrum pecus, uel etiam priſtinale album poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edēdos idonea ferè uſq; in annos ſeptē, quæ quāto fœcundior eſt celerius ſeneſcit. Annicula non improbe concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoque menſibus fœta, quinto parere, cum iam herbæ ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat.

contingat, & cum deſierint uberibus ali ſtipula paſcantur, cæterisq; leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. Nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt. ſic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriusq; iterum conceptum partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cum primum ineunt ſemeſtres, aut cum ſæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi caſtrantur, ut poßint pingueſcere. Fœminis quoq; uuluæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. Quod facile non intelligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi. nam ubi eſt ubertas pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnem porrò ſitum ruris pecus hoc uſurpat. nam & montibus, & campis commode paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, quàm ſitientibus. Nemora ſunt conuenientißima, quæ ueſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferisq; ſylueſtribus, ut ſunt albæ ſpinæ, græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atq; acbrades piri. Hæc enim diuerſis temporibus miteſcunt, ac penè toto anno gregem ſaturant. At ubi penuria eſt arborum, terrenum pabulum conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, ut paludem rimentur, effodiantq; lumbricos, atq; in luto uolutentur, quod eſt huic pecori gratißimum, quin etiam ut aquis abuti poßint. nanq; & id feciſſe maxime per æſtatem profuit & dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſyluæ, tanquam ſcyrpi, iunciq; & degeneris arundinis, quem uulgus cannam uocat. nam quidem cultus ager opimas reddit ſues, cum eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorum conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pirum, multiformes nuces, ac ficum præbeat. nec tamen propter hæc parcetur horreis. nam ſæpe de manu dandum eſt, cum foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel ciſternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoq;, & ſimilium leguminum, cum uilitas permittit, facienda eſt poteſtas, & utiq; uere, dum adhuc lactant. Viridia pabula ſuibus plerunq; nocent. itaq; mane prius quàm procedant in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinendæ ſunt, ne immaturis herbis citetur aluus Eoq; uitio pecus emacietur, nec ut cæteri greges uniuerſi claudi debent, ſed per porticus haræ faciendæ ſunt, quibus aut à partu, aut etiam prægnantes includantur. nam præcipue ſues cateruatim, atque inconditæ, cum ſint pariter incluſæ, ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum quatuor, ne ſus tranſilire ſepta queat. nam contegi non debet, ut à ſuperiore parte cuſtos numerum porcorum recenſeat, & ſi quem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſubtrahat. Sit autem uigilans, impiger, induſtrius,

nauus

nauus omnium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe debet, ut uniuſcuiuſque partum conſyderet. Semper obſeruet enitentem, claudátque ut in bara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq́; & quales ſint nati, & curet maxime ne quis ſub nutrice aliena educetur. nam facillime porci, ſi euaſerint baram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit, æque alieno, ac ſuo præbet ubera. Itaque porculatoris maximũ officium eſt, ut unanquanque cum ſua prole claudat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniem, pice liquida eandem notam ſcrofæ, & porcis imponat, & ſiue per literas, ſiue per alias formas ununquenque fœtum cum matre diſtinguat. nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum, commodiſsimum eſt haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſsit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſsit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat. Atque eæ, quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducãtur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſæpius haras. nam quamuis prædictum animal in pabulationem ſpurce uerſetur, mundiſsimum tamen cubile deſyderat. Hic fere cultus eſt ſuilli pecoris recte ualentis.

De medicina ſuum, X.

SEQVITVR ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi. Febricitantium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferunt, ac per paſcua ſubito cum paululum procurrerunt, conſiſtunt, & uertigine correptæ concidunt. Earum notanda ſunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermiſsis uenam feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eamq́; ſarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro reſcindi, detractoq́; ſanguine colligari ſaligneo libro, uel etiam ulmeo. Quod cum fecerimus uno, aut altero die ſub tecto pecudem continebimus, & aquam modice calidam quantam uolent, farinæq́; ordeaceæ ſingulos ſextarios præbebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum profluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remedium, cum per cornu ſingulis

ternos cyathos gari demittunt, deinde fiſſas taleas ferularum lineo funicu lo religant, & ita collo ſuſpendunt, ut ſtrumæ ferulis contingantur. Nauſeantibus quoq; ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ minutæ freſæ commiſta, ieiuniſq; prius quàm in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam uniuerſum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in paſcua medio campo procumbat, & quodam ueterno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. Quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atq; uno die abſtinetur potione, & pabulo, poſtridie radix anguinei cucumeris trita, & commiſta cum aqua datur ſitientibus: quã cum pecudes biberunt, nauſea correptæ uomitant, atq; expurgantur, omniq; bile depulſa cicercula, uel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maxime eſt inimica, quare non ut capellam, uel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus, ſed ſi fieri poteſt iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum caniculæ detineri, quia cum ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiem, atq; diſtentam pabulis, aluum demerſerit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoſo lacu uolutari. Quòd ſi locorum ſitus repugnat, ne ita fieri poſſit, puteis extracta, & large canalibus immiſſa præbẽda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur pulmonariæ fiunt. Iſq; morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine: de qua radicula diligenter, ac ſæpius iam locuti ſumus. Solet etiam uitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poëma, Strata iacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma.
Nam pecus inſatiabile eſt, ſues enim, dum dulcedinem pabuli conſectantur ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, & ruſco, repleanturq; aqua, & deinde ſitientibus admoueantur. Quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit.

De caſtratione ſuum. XI.

CASTRATIONIS autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur ueris, & autumni: & eius adminiſtrandæ duplex ratio. Prima illa, quam iam tradidimus, cum duobus uulneribus impreſſis per unamquanque plagam ſinguli exprimantur teſticuli: altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreſſum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cu-

tem

tem quæ interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito, atq; uncis di-
gitis alterum quoq; teſticulum educito. ſic fiet una cicatrix adhibitis cæte-
ris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religi
onem patrisfamilias, non reticendum putaui: ſunt quædam ſcrofæ, quæ
mandunt fœtus ſuos, quod cum fit, non habetur prodigium: nam ſues ex
omnibus pecudibus impatientiſſimæ famis ſunt, ita ut aliquando, ſi indige
ant pabuli, non tantum alienam (ſi liceat) ſobolem, ſed etiam ſuum conſu-
mant. De armentis, cæteriſq; pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupe
dum greges humana ſolertia domi, foriſq; curantur, atq; obſeruantur (ni-
ſi fallor) ſatis accurate diſſerui.

De canibus. XII.

NVNC, ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus lo-
quar, quanquam canis falſò dicitur mutus cuſtos: nam quis hominum cla-
rius, aut tanta uociferatione beſtiam, uel furem prædicat, quàm iſte latra-
tu: quis famulus amantior domini: quis fidelior comes: quis cuſtos incor-
ruptior: quis excubitor inueniri poteſt uigilantior: quis deniq; ultor, aut
uindex conſtantior: quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet
agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq;, & pecora cuſtodit: eius au
tem parandi, tuendiq; triplex ratio eſt: nanq; unum genus aduerſus homi-
num inſidias eligitur, & id uillam, quæq; iuncta ſunt uillæ cuſtodit. at alte-
rum propellendis iniurijs hominum, ac ferarum, & id obſeruat domi ſta-
bulum, foris pecora paſcentia. Tertium uenandi gratia comparatur, idq;
non ſolum nihil agricolam iuuat, ſed & auocat, deſidemq; ab opere ſuo red
dit: de uillatico igitur, & paſtorali dicendum eſt. nam uenaticus nihil per-
tinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſſimi
corporis, uaſti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde eti-
am conſpectu terreat, & tamen nonnunquam, ne uiſus quidem horri-
bili fremitu ſuo fuget inſidiantem. ſit autē coloris unius, iſq; magis eliga-
tur albus in paſtorali, niger in uillatico, nam uarius in neutro eſt laudabi-
lis: paſtor album probat, quoniam eſt feræ diſſimilis, magnoq; opus inter-
dum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane, uel etiam
crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem fe-
riat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, ſiue luce clara
fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur qui-
dem propter umbræ ſimilitudinem, quamobrem tectus tenebris canis
tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem. probatur quadratus potius,

quàm longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, et propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo, uilloſoq; pectore, latis armis, cruribus craſsis, & hirtis, cauda breui, ueſtigiorum articulis, & unguibus ampliſsimis, qui græce δράκες appellantur. Hic erit uillatici canis ſtatus præcipue laudandus. mores autem neq; mitiſſimi, neq; rurſus truces, atq; crudeles, quòd illi furem quoq; adulantur, hi etiam domeſticos inuadunt, ſatis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, ut nonnunquam etiam conſeruos iratius intueantur, ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debent in cuſtodia uigilaces conſpici, nec erronei, ſed aſsidui, & circunſpecti magis, quàm temerarij: nam illi niſi quod certum compererunt, non indicant. hi uano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hæc iccirco memoranda credidi, quia nõ natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, ut cum emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multũ refert & uillatici corporibus graues, & parum ueloces ſint. plus enim comminus, & in gradu, quàm eminus, & in ſpatioſo curſu facere debent. nam ſemper circa ſepta, & intra ædifitium conſiſtere immo ne longius quidem recedere debent, ſatisq; pulchre funguntur officio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent, nec patiuntur propius accedere, uel conſtantius appropinquantem uiolenter inuadunt. Primum eſt enim non adientari, ſecundum eſt laceſsitum fortiter, & perſeueranter uindicari. atq; hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecuarius canis neq; tam ſtrigoſus, aut pernix debet eſſe, quàm qui dam as, ceruoſq;, & uelociſsima ſectatur animalia, nec tam obeſus, aut grauis, quàm uillæ, horreiq; cuſtos, ſed & robuſtius nihilo minus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniã & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur: cum & lupi repellere inſidias, & raptorem ferum conſequi fugientem, prædamq; excutere, atq; auferre debeat. quare ſtatus eius longior, productiorq; ad hos caſus magis habilis eſt, quàm breuis, aut etiam quadratus, quoniam (ut dixi) nonnunquam neceſsitas exigit celeritate beſtiam conſectandam, cæteri artus ſimiles membris uillatici canis æque probantur. Cibaria ferè eadem ſunt utriq; generi præbenda. nam ſi tam laxa rura ſunt, ut ſuſtineant pecorum greges, omnes ſine diſcrimine canes ordeacea farina, cum ſero commode paſcit. Sin autem ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt, farreo, uel triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fabæ, ſed tepido, nam feruens rabiem creat. huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari, niſi poſt annum permittenda uenus eſt, quæ ſi teneris conceditur, carpit & corpus, & uires, animoſq; degenerat.

Primus

primus effœtæ partus amouendus eſt, quoniam tiruncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementũ. Mares iuueniliter uſq; in annos decem progenerant. poſt id tempus ineundis fœminis non uidentur habiles, quorum ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt uſq; in annos nouem, nec ſunt utiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet niſi ad matrem luſus, ac laſciuiæ cauſa, poſtea & cathenis per diem continendi, & noctibus ſoluendi, nec unquam eos, quorum generoſam uolumus indolem conſeruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniam ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenij, atq; incrementa corporis auget. quòd ſi effœta lacte deficitur, caprinum maxime conueniet præberi catulis, dum fiant menſium quatuor: nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſq; uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus ſyllabis enuncientur, ſicuti græcum eſt σκύλαξ, latinum ferox, græcũ λάκων, latinum celer, uel fœmina, ut ſunt græca σπουδὴ.ἀλκη.ῥώμη, latina, lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrageſimum, quàm ſint editi, ſic caſtrare conueniet. neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit, uſq; ad ultimam partem caudæ, is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur, quo facto neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis, & medicinis canum. XIII.

FERE autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant, quod ne fiat amaris nucibus contritis liniendæ ſunt. quòd ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam ſuillæ adipi uulneribus ſtillari conueniet. hoc eodem medicamine cõtacti ricini decidunt. nã manu non ſunt uellendi, ne ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt: ſume cyminum tritum pari pondere, cũ ueratro, aquaq; miſtum, & inlitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccum: uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit cythiſi, & ſiſami tantundem conterito, & cum pice liquida permiſceto, uitioſamq; partem linito. quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. eadem peſtis, ſi fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus, curanda ſunt. Hactenus de minore pecore, mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrum, piſciumq;, & ſylueſtrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De uillaticis paſtionibus. Cap. I.

QVARE FERE' *conſumabant Publi Siluine ruris exercendi, colendiq́ꝫ ſcientiam, quæq́ꝫ pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit. nec quia, proximam propriamq́ꝫ ruſtici curam deſyderent ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeant adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, quàm urbanis proſint. quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ non minimã colono ſtipem conferunt, cum & auium ſtercore maceriimis uineis, & omni ſurculo, atq́ꝫ aruo medeantur. & eiſdem familiarem focum, menſamq́ꝫ pretioſis dapibus opulentent. poſtremo uenditorum animalium pretio uillæ reditum augent. quare de hoc quoq́ꝫ genere paſtionis dicendum cenſui. eſt autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam: in uilla eſt, quod appellant græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atq́ꝫ etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα ſedula cura exercentur. Ea ſunt omnia, ut latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula: rurſus circa uillam ponuntur μελισσῶνας καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα ſtudioſe adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria uel nantium uolucrum, quæ ſtagnis, piſcinisq́ꝫ lætantur, auiaria, uel etiam pecudum ſylueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, uiuaria.*

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. II.

PRIVS IGITVR *de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcuntur, ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda. Gallinarum uero plerunq́ꝫ agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt uel cohortalium, uel ruſticarum, uel africanarum. Cohortalis eſt auis quæ uulgo per omnes ferè uillas conſpicitur. Ruſtica, quæ non diſſimilis uillaticæ per aucupiũ decipitur, eaq́ꝫ plurima eſt in inſulis, quam nautæ in liguſti*

liguſtico mari ſuam producto nomine alitis, gallinariã uocitauerunt. Africana eſt, quam pleriq́; numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quod rutilã galeã, & criſtam capite gerit, quæ utraq; ſunt in meleagride cœrulea: ſed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, mares autem galli, ſemimares capi, qui hoc nomine uocantur. cum ſint caſtrati, libidinis abolendæ cauſa, nec tamen id patiuntur amiſsis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis, quæ cũ ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſciẽtia quam pleriq́; græcorum, & præcipue celebrauere Deliaci: ſed & hi, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant. præcipue tanagricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicum, & medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur: nobis noſtrum uernaculum maxime placet. omiſso tamen illo ſtudio græcorum, qui ferociſsimum quenq; aluem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos enim cenſemus inſtituere uectigal induſtrij patrisfamiliâs, non rixoſarum auium laniſtæ: cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit. Igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, conſyderet oportet primum quàm multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & paſcere, mox quibus anni temporibus earum partus excipere, tum demum ut incubẽt, & excludant efficere, poſtremo ut commode pulli educentur operam dare: his enim curis, & miniſterijs exercetur ratio cohortalis, quam græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curam diſpendant, dum tamen anus ſedula, uel puer adhibeatur cuſtos uagantiũ, ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur. Mercari porro niſi fœcundiſsimas aues non expedit, eæ ſint rubicundæ, uel fuſcæ plumæ, nigriſq́; pennis, ac ſi fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cum ſint molles, ac minus uiuaces, tum ne facundæ quidem facile reperiuntur, atq; etiam conſpicuæ, propter quod inſigne candoris ab accipitribus, & aquilis ſæpius abripiuntur. ſint ergo matrices probi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis, rutiliſq́; criſtulis, albis auribus, & ſub hac ſpecie quã ampliſsimæ, nec paribus ungulis: generoſiſsimæq́; creduntur, quæ quinos habẽt digitos: ſed ita ne cruribus emineãt trãſuerſa calcaria. nã quæ hoc uirile gerit inſigne, contumax ad concubitũ dedignatur admittere marem, raroq́; fœcunda, etiã cũ incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſsimos habere nõ expedit. atq;

in his quoq;

*quoque ſicut in fœminis, idem color, idemq́; numerus unguium: ſtatus al-
tior quæritur. Sublimes, ſanguineæq́;, nec obliquæ criſtæ, rauidi, uel ni-
grantes oculi, breuia, & adunca roſtra, maximæ candidiſſimæq́; aures, pa-
leæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ dein-
de uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq́; in humeros diffuſæ, tum
lata, & muſculoſa pectora, lacertos æque ſimiles brachijs, alæ tũ proceriſ-
ſimæ, caudæ duplici ordine ſingulis utrinq; prominẽtibus pinnis inflexæ,
quin etiam uaſta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta, robuſta
crura, nec longa, ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores autem
quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maxime
tamen generoſi probantur, ut ſint elati, alacres, uigilaces, & ad ſæpius ca-
uendum prompti: nec qui facile terreantur. nam interdum reſiſtere debent
& protegere coniugalem gregem, quin attollentem minas ſerpentem, uel
aliud noxium animal interficere. talibus autem maribus quinæ ſingulis
fœminæ comparantur. nam Rhodij generis, aut medici propter grauitatẽ,
nec patres nimis ſalaces, nec fœcundæ matres, quæ tamen ternæ ſingulis
maritantur. & cum pauca oua poſuerunt, inertes ad incubandum, multoq́;
magis ad excludendum raro fœtus ſuos educant: itaq; quibus cordi eſt ea
genera propter corporum ſpeciem poſſidere, cum exceperunt oua genero-
ſarum, uulgaribus gallinis ſubijciunt, & ab his excluſi pulli nutriuntur: ta-
grici plerunq; Rhodijs, & medicis amplitudine pares, non multum mori-
bus à uernaculis diſtant, ſicut & chalcidici. Omnium tamen horum gene-
rum nothi ſunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, noſtra-
tes ediderunt. nam & paternam ſpeciem gerunt, & ſalacitatem fœcundita-
temq́; uernaculam retinent. pumiliones aues, niſi quem humilitas earum
delectat, nec propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimiũ pro-
bo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſe libidinis marem. nã ple-
runq́; cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cum ipſe pluribus ſuf-
ficere non queat. impedienda eſt itaq; procacitas eius ampullaceo corio,
quod cum in orbiculum formatum eſt, media pars eius reſcinditur, & per
exciſam partem galli pes inſeritur, eaq́; quaſi compede cohibentur feri
mores. ſed, ut propoſui, iam de tutela uniuerſi generis præcipiam.*

De gallinarijs conſtituendis. III.

GALLINARIA *conſtitui debent parte uillæ, quæ hyber-
num ſpectat orientem. Iuncta ſint ea furno, uel culinæ, ut ad eam
perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipue ſalutaris. Totius*

autem

autem officinæ, id eſt ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti ſit obuerſa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinem, & quoquouerſus pedes ſeptem. In ea ſinguli dextro, leuoq́; pariete aditus ad utranq; cellã faciendi ſunt, iuncti parieti, qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranq; cellam. Eæq; lõgitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeãt, nec plus latitudinis, quàm media ſublimitas. Diuidantur tabulatis, quæ ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeant, quoniam ipſa ſingulos occupant. Vtraq; tabulata gallinis ſeruire debent, & ea paruis ab oriente ſingulis illuminari feneſtellis, quæ & ipſæ matutinum exitum præbeant auibus ad cohortẽ, nec minus ueſpertinum introitum: ſed curandum erit, ut ſemper noctibus claudantur, quò tutius aues maneant: intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur, & eæ clatris muniantur, ne poſſint noxia irrepere animalia: ſic tamen, ut illuſtria ſint loca, quò commodius habitẽt, auiariusq́; ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus: nam etiam in ijs ipſis locis ita craſſos parietes ædificare conuenit, ut exciſa per ordinem gallinarum cubilia recipiant, in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli: hoc enim & ſalubrius, & elegantius eſt, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos ſuperimponant: ſiue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt ueſtibula, per quæ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi cauſa perueniant: neque enim debent ipſis nidis inuolare, ne dum adſiliunt, pedibus oua confringant: aſcenſus deinde auibus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modicis aſſerculis, qui paulum formatis gradibus aſperantur, ne ſint aduolantibus lubrici: ſed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam: maxime autẽ curabimus, ut & hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber acceſſum, & æque noxiæ prohibeantur peſtes: tabulatis inſiſtere dormientem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cum pedibus uncis adhæſit, podagrã creat. ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilientem uolucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induuntur, ita ut à tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent: hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio: cæterum cohors ipſa, per quam uagantur, non tam

S ſtercore,

ſtercore, quàm uligine careat: nam plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi in uno loco, quam bibant, eamq́; mundiſſimam: nam ſtercoroſa pituitā concitat: puram tamen ſeruare non poſsis, niſi clauſam uaſis in hunc uſum fabricatis. Sunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt: hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis per ſpatia palmaria modicis forantur caui: ita ut auium capita poſſint admittere nam niſi operculis muniantur, quantuluncunq; aquæ, uel ciborum ineſt, pedibus euertitur: ſunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam ſuperſiliens auis proluuie uētris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. IIII.

CIBARIA *gallinis præbentur optima, pinſitū ordeum, & uicia, nec minus acercula, tum etiam milium, aut panicū: ſed hæc ubi uilitas annonæ permittit: ubi uero ea eſt carior excreta tritici minute commode dantur: nā per ſe id frumentum, etiam quibus locis uiliſſimum eſt, non utiliter præbetur, quia obeſt auibus: poteſt etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modice à farina excreti, qui ſi nihil habent farris, non ſunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunis cythiſi folia, ſeminaq́; maxime probantur, & ſunt huic generi gratiſſima: neq; eſt ulla regio, in qua non poſſit huius arbuſculæ copia eſſe uel maxima. Vinacea quāuis tolerabiliter paſcant, dari non debent, niſi quibus temporibus anni auis fœtus nō edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum planè poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri, attamē quæcunq; dabitur eſca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in ueſperum declinante bis diuidenda eſt, ut & mane non protinus à cubili latius euagentur, & ante crepuſculū propter cibi ſpem temporius ad officinam redeant, poſſitq́; numerus capitum ſæpius recognoſci nam uolatile pecus facile paſtoris cuſtodiā decipit. Siccus etiam puluis, & cinis ubicunq; cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus eſt, ut ſit, quo aues ſe perfundant: nam his rebus plumam, pinnasq́; emundant: ſi modo credimus Epheſio Heracleto, qui ait ſues cœno, cohortales aues puluere uel cinere lauari. Gallina poſt primā emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clauſæ, niſi quòd ea non emittitur, ſed intra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura: nam ſingulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum uagis terni, uel bini præbeantur.*

Habere

Habere etiam clauſam oportet amplum ueſtibulũ, quò prodeat, & ubi aprice
tur, idq; ſit retibus munitũ, ne aquila, uel accipiter inuolet: quas impen-
ſas, & curas niſi locis, quibus harum rerum uigent pretia, non expedit ad-
biberi. Antiquiſſima eſt autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides
paſtoris, qui niſi eam domino ſeruat, nullus ornithonis quæſtus uincet im-
penſas. De tutela ſatis dictum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. V.

CONFECTA bruma parere ferè id genus auium conſueuit: atque earum, quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidioribus circa Calendas Ianuarias oua edere incipiunt: frigidis autem regionibus eodem mẽſe poſt Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda eſt, quò maturius partum edant. Optime præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cythiſi folijs, ac ſemine eiuſdem, quæ utraq; maxime putantur augere fœcunditatem auium. Modus autem cibariorũ ſit, ut dixi, bagis binorum cyathorum ordei, aliquid tamen admiſcendum erit cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ autem debebit eſſe cuſtodi, cum parturient aues, ut habeant quammundiſſimis paleis cõſtrata cubilia, eaq; ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſſima reponat: nam puli cibus, aliyſq; ſimilibus animalibus replentur, quæ ſecum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aſſiduus autem debet eſſe cuſtos, & ſpeculari parientes, quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uoce acuta. Obſeruare itaq;, dum edant oua, & confeſtim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligantur, notenturq; quæ quoq; die ſint edita, ut quamrecentiſſima ſupponantur glocientibus: ſic enim ruſtici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur, uel ære mutentur. Aptiſſima porrò ſunt ad excludendum recentiſſima quæq;. Poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint, quàm dierum decem. Ferè autem, cum primum partum conſumauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendum eſt, quoniam quidem nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis utiliores ſunt. Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſæpius id fecerint, moresq; earum maxime pernoſci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. At è contrario quædam & ſua, & aliena oua comminuunt, atque conſumunt, quod facientẽ proti-

nus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum, aut trium auium excluſi, dum adhuc teneri ſunt, ad unam, quæ ſit melior nutrix, transferri debent: ſed primo quoque die, dum mater ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Veruntamen ſeruare oportet modum: neque enim debet maior eſſe, quàm triginta capitum: negant enim hoc amplioreṁ gregem poſſe ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ ſubijciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem: nam primo tempore, id eſt menſe Ianuario quindecim, nec unquam plura ſubijci debent, Martio XIX. nec bis pauciora, unum & uiginti Aprili, tota deinde æſtate uſque in Calendas Octobris totidem. Poſtea ſuperuacua eſt huius rei cura, quod frigoribus excluſi pulli plerunque intereant. Plerique tamen etiam ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem, quod ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habent, iuſtum tamen non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis pretijs uæneunt, nec plerunque intereunt, probanda eſt æſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponuntur oua, conſyderari debet, ut luna creſcente à decima uſque ad quintamdecimam id fiat: nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt commodiſſima, & ſic adminiſtrandum eſt, ut rurſus cum excluduntur pulli, luna creſcat, diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem uolucrum conformantur. Ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. At pauonino, & anſerino paulò amplius ter nouenis, quæ ſi quando fuerint ſupponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demum ſui generis quatuor oua, nec plura quàm quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nam ex puſillis aues minutæ naſcuntur. Cum deinde quis uolet quàm plurimos mares excludi, longiſſima quæq;, & acutiſſima oua ſubijciet, & rurſus cum fœminas, quam rotundiſſima. Supponendi autem conſuetudo tradita eſt ab ijs, qui religioſius hæc adminiſtrant eiuſmodi. Primum quàm ſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde antequam conſternant ea, diligenter emundant, paleasq;, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure, & bitumine, atque ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus alij capita cum clauis ferreis ſubijciunt: quæ cuncta remedia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq; ſemiformes interimuntur antè, quàm toti partibus ſuis conſumentur. Seruat autem qui ſubijcit, ne ſingula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum numerum in alucolum ligneum conferat: deinde uniuerſum

uerſum leniter in præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis iuxtà ponendus eſt cibus, ut ſaturæ ſtudioſius nidis immorentur, néue longius euagatæ refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipſæ conuertant, auiarius tamen, cum deſilierint matres, circumire debet, ac manu uerſare, ut æqualiter calore concepto facile animentur. Quin etiam ſi qua unguibus læſa, uel fracta ſunt, ut remoueat: idq; cum fecerit, die undeuigeſimo animaduertat, an pulli roſtellis oua percuderint, & auſcultetur, ſi pipiant: nam ſæpe propter craßitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaq; hærenteis pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos ſubijcere, idq; non amplius triduo facere: nam poſt unum & uigeſimum diem ſilentia oua carent animalibus: eaq; remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet ſingulos, ut quiſq; natus ſit, tollere, ſed uno die in cubili ſinere cum matre, & aqua, ciboq; abſtinere, dum omnes excludantur. Poſtero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uiciario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in uſu, pulli ſuperponantur: deinde pulegij ſurculis fumigentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrime teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adoreo farre uino reſperſo modice alendi: nam maxime cruditas uitanda eſt, & ob hoc tertia die cauea cum matre continendi ſunt, priusq; quàm emittantur ad recentem cibum, ſinguli tentandi, ne quid heſterni habeant in gutture: nam ſi uacua non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtinerique debent, dum concoquant. Longius aũt non eſt permittendũ teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, & farina ordeacea paſcendi, dum corroborentur. Cauendumq; ne à ſerpentibus adflentur, quarum odor tam peſtilens eſt, ut interimat uniuerſos: id uitatur ſæpius incenſo cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum omnium ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed & curandum erit, ut tepide habeantur. nam nec calorem, nec frigus ſuſtinent. Optimumq; eſt infra officinam clauſos haberi cum matre, & poſt quadrageſimum diem poteſtatem uagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus pertractandi ſunt, plumulæq; ſub cauda clunibus detrahendæ, ne ſtercore coinquinatæ dureſcant, & naturalia præcludant. Quod quamuis caueatur, ſæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter digeſtis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atque ipſis matribus etiam uitanda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundißimis uaſis, & quampurißimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria ſemper fumigabimus, & emundata ſtercore liberabimus: quod ſi ta-

men peſtis peruaſerit, ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas oleo faucibus inſerant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimũt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vua quoq;, quam Græci ἀγρίαν σταφύλην uocant, cum cibo mixta prodeſt. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur: nam ſi pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcinduntur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur: atq; ita paulũ triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maxime naſcitur cum frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cum per æſtatem conſiſtens in cohortibus aqua potatur. Item cum ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatem permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eosq; ut faſtidiant efficit uua labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta objicitur eſurientibus, eiusq; ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidium creat. Mox quoque ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæque optima, & deteriora uendenda: ſeruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cum fructus earum ceſſat, numerus quoque minuatur. Summouebimus autem ueteres, id eſt, quæ trimatum exceſſerunt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt, & præcipue quæ oua uel ſua, uel aliena conſumunt. Nec minus, quæ uelut mares cantare, atque etiam calcare cœperunt. Item ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtũ incrementum non potuerunt. In maſculis autem non eadem ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos, quandiu fœminam implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoque tempore cum parere deſinent aues, id eſt ab Idibus Nouembris pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & uinacea præbenda, quæ ſatis commode paſcunt adiectis interdum tritici excrementis.

De Ouis. VI.

OVORVM quoq; longioris temporis cuſtodia nõ aliena eſt huic curæ, quæ commode ſeruantur per hyemem, ſi paleis obruas, æſtate ſi furfuribus. Quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis, aut furfuribus obruunt: nonnulli ſolida, multi etiam freſa faba coaggerant, alij ſalibus integris adoperiunt. Alij muria tepefacta durant, ſed omnis ſal quemadmodum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere, quæ res ementẽ deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.

De

De gallinis farciendis. VII.

PINGVEM quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non ruſtici ſit officium, tamen quia non ægre contingit, præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem deſyderatur calidus maxime, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis anguſtioribus, uel ſportis incluſæ pendeant aues ſed ita coarctatæ, ne uerſari poßint. Verum habeant ex utraq; parte foramina. Vnum, quo caput exeratur, alterum, quo cauda, clunesq́;, ut & cibos capere poſſint, & eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autem mundißima palea, uel molle fœnũ, id eſt cordum: nam ſi dure cubant, facile pingueſcunt. Pluma omnis è capite, & ſub alis, atque clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina, quæ cum eſt aqua conſperſa, & ſubacta, formantur offæ, quibus aues ſaginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere conſueſcant. Nam cruditas uitanda eſt maxime, tantumq́; præbendum, quantum digerere poßint: neq; antè recens admouenda eſt, quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ remanſiſſe. Cum deinde ſatiata eſt auis, paululum depoſita cauea dimittitur, ſed ita ne uagetur, ſed potius, ſiquid eſt, quod eam ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. Hæc enim ferè communis eſt cura farcientium: nam illi, qui uolunt non ſolum opimas, ſed etiam teneras aueis efficere, mulſea recente aqua prædicti generis farinam conſpergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miſcent, madefactoque triticeo pane obeſant auem, quæ prima luna (quoniam id quoque cuſtodiendum eſt) ſaginari cœpta, uigeſima pergliſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigeſimam lunam ſuperueniat. Antiquißimum eſt autem maximam quanque auem lautioribus epulis deſtinare: ſic enim digna merces ſequitur operam, & impenſam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs conſtituendis. VIII.

HAC eadem ratione palumbos, columbosq́; cellares pinguißimos facere contingit: neque eſt tamen in columbis farciendis tãtus reditus, quantus in educãdis: nam etiam bonũ poſſeßio nõ abhorret à cura boni ruſtici. Sed id genus minore tutela paſcitur longinquis regionibus, ubi liber egreſſus auibus permittitur, quoniã uel ſũmis turribus, uel editißimis ædificijs aßignatas

aſsignatas ſedes frequentant patentibus feneſtris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus menſibus acceptant conditiua cibaria, cæteris ſe ipſas paſcunt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs: itaq; clauſæ intra tectum paſci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido, ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod aſpiciat hybernum meridiem. Eiuſq; parietes, ne iam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur: uel ſi ita non competit, paxillis adactis tabulæ ſuperponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiant, præpoſitis ueſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipſæ columbarum cellæ poliri debent albo tectorio. quoniam eo colore præcipue delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa feneſtram, & ea ſit ita poſita, ut maiore parte hyberni diei ſolem admittat, habeatq; appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſeneſcant. nam cum paulum circa ædificia uolitauerint. exhilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeatur, ſimilia eſſe debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari, propter anguſtias non recipiant: nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunque incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniam ferè partes eæ columbarij carent ſtercore. Commodiſsima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſi qua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri, & emundari debet: nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eaq; tam faſtidioſa eſt, ut ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat: quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat uetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant ruſtici, qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatiſq; opercula ſupponuntur, & gypſo lita uaſa in angulis columbarij ſuſpendūtur: quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne unquam deſerant. Seligendæ uero ſunt ad educationem neq; uetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. Curandumq; ſi fieri poſsit, ut pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunquam ſeparentur: nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus. Sin ali-

ter,

*ter, certe nec alieni generis coniungũtur, ut alexandrinæ, & campanæ: mi-
nus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœ-
tant. Plumæ color non ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atq; ideo
qui ſit optimus, non facile dictu eſt. Albus, qui ubiq; uulgo conſpicitur, à
quibuſdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quæ clau-
ſo continentur: nam in uagis maxime eſt improbandus, quòd eum facilli-
me ſpeculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longe minor ſit,
quàm eſt gallinarum, maiorem tamen refert quæſtum: nam & octies an-
no pullos educat, ſi eſt bona matrix, & pretijs eorum domini complent ar-
cam, ſicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis
ſeuerioribus ſuis temporibus paria ſingula, millibus ſingulis ſextertiorum
ſolita uænire: nam noſtri pudet ſeculi, ſi credere uolumus, inueniri qui qua-
ternis millibus numûm binas aues mercentur. Quanquam uel hos magis
tolerabiles putem, qui oblectamenta delitiarum poßidendi, habendiq́; cau-
ſa graui ære, & argento penſent, quàm illos, qui ponticum phaſim, & ſcy-
thica ſtagna Mæotidis eluant. Iam nunc gangeticas, & ægyptias aues te-
mulenter eructant. Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum eſt, ſagi-
na exerceri: nam ſiquæ ſteriles, aut ſordidi coloris interueniunt, ſimiliter
ut gallinæ farciuntur. Pulli uero facilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam
firmis, prius quàm ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura,
ut uno loco quieſcant, præbeasq́; copioſum cibum parientibus, quò & ſe,
& eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam ſi fran-
gantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent: ſed nihil iſta res pingui-
tudinis efficit: nam dum uincula exerere conantur, non conquieſcunt, &
hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus
quàm bidui, aut ſummum tridui dolorem afferunt, & ſpem tollunt e-
uagandi.*

De alendis turturibus. IX.

TVRTVRVM *educatio ſuperuacua eſt, quoniam id genus in orni-
thone nec parit, nec excludit. A' uolatura ita ut capitur, farturæ deſtina-
tur: eaq́; leuiore cura, quàm cæteræ aues ſaginãtur. Verum non omnibus
temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit.
Et tamen, quia maior eſt turdi copia, pretium turturum minuitur. Rurſus
æſtate uel ſua ſponte, dummodo ſit facultas cibi, pingueſcit: nihil enim
aliud, quàm obijcitur eſca, ſed præcipue milium, nec quia tritico, uel alijs
frumentis minus craſſeſcant, uerum quod ſemine huius maxime delectan-*

tur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, ſicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis loculamenta, uel cellulæ cauatæ efficiuntur, ſed ad lineam mutili per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiūt, prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare, quoniam ſi id faciant, corpori detrahunt. In his autem aſſidue paſcuntur milio, aut tritico, ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. Satiatq́; ſemodius cibi in diebus ſingulis uicenos, & centenos turtures. Aqua ſemper recēs, & quammundiſſima, uaſculis qualibus columbis, atq; gallinis præbetur. Tegeticulæq́; mundentur, ne ſtercus urat pedes, quod tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq́; ſicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad ſaginam non tam uetus eſt idonea, quàm nouella. Itaq; circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullities, eligitur.

De turdis educandis. X.

TVRDIS maior opera, & impenſa præbetur, qui omni quidem rure, ſed ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt: nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clauſi plurimi deſpondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti ſunt: itaque ne id accidat, ueterani debent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum, mæſtitiamq́; eorum mitigent interuolando. Sic enim conſueſcent & aquam, & cibos appetere feri, ſi manſuetos id facere uiderint: locum æque munitum, & apricum, quàm columbi deſyderāt, ſed in eo tranſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantur, quibus inſidant, cum ſatiati cibo requieſcere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent ſubleuari, quàm hominis ſtatura patiatur, ut à ſtante contingi poſſint. Cibi ponūtur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent, quò mundiores permaneant: ſemper autem arida ficus diligenter pinſita, & permiſta, polline, præberi debet, tam large quidem, ut ſuperſit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt: ſed iſtud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipſis aliquantum propter iucunditatē conſumitur. Multi uarietatem ciborum, ne unum faſtidiant, præbendam putant: ea eſt cum obijciuntur myrti, & lentiſci ſemina: item oleaſtri, & ederaceæ bacæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetuntur, quæ in áuiarijs quoque deſidentium detergent faſtidia, faciuntq́; auidiorem uolaturam, quod maxime expedit: nam largiore cibo celerius pingueſcit, ſemper tamen etiam canaliculi mi-

lia res

lio repleti apponuntur, quæ eſt firmiſsima eſca: nam illa, quæ ſuprà diximus, pulmentariorum uice dantur. Vaſa quibus recens, & mũda præbeatur aqua, non diſsimilia ſint gallinarijs: hac impenſa, curaq́; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum tẽporibus quibus qui triumphabant, populo dabant epulum: at nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. Atq; ea genera, quæ intra ſepta uillæ cibantur, ferè perſecuti ſumus, nunc de his dicendũ eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. XI.

PAVONVM educatio magis urbani patris familiæ, quàm tetrici ruſtici curam poſcit: ſed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat. Itaq; genus alitum nemoroſis, & paruulis inſulis, quales obiacent Italiæ, facillime continetur: nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum etiam quia furis, ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt, ſine cuſtode tutò uagatur, maioremq́; pabuli partem ſibi acquirit: fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quàm ut diei certo tempore ſigno dato, iuxta uillam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis eſuriat, & numerus aduenientium recognoſcatur, ſed huius poſſeſsionis rara conditio eſt, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt: eaq́; ſic adminiſtretur herbidus, ſylueſtriſq́; ager planus ſublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur & in quarto duæ cellæ, ut ſit altera cuſtodis habitatio, atque altera ſtabulum pauonum, ſub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea ſepta in modum cauearum, qualia columbarij tectis ſuperponuntur: ea ſepta diſtinguntur uelut claris intercurrẽtibus calamis, ita ut ab utroq; latere ſingulos aditus habeãt. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in ſolo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumq́; partes ſummæ lingulas edolatas habẽt, quæ tranſuerſis foratis perticis inducãtur: hæ porrò quadratæ perticæ eſſe debent, quæ paxillis ſuperponũtur, ut auem recipiant adſiliẽtem: ſed idcirco ſunt exemptiles, ut cum res exigit, à paxillis deductæ liberũ aditũ conuerrẽtibus ſtabu'ũ præbeant, hoc genus auiũ, cũ trimatũ expleuit, optime progenerat: ſiquidẽ tenerior ætas aut ſterilis, aut parũ fœcũda eſt. Maſculus pauo gallinaceũ ſalacitatẽ habet, atq; ideo quinq; fœminas deſyderat: nã ſi unã, uel alte

ram fœtam ſæpius compreßit, uix dum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum ſinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt: ultima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriuſq; ſexus accendenda uenus eſt. maxime facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabã, tepidamq́; des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum ſex cyathorum ĩn ſingulas aueis: hæc cibaria non omnibus promiſcue ſpargenda ſunt, ſed ĩn ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſueram, portione ſeruata quinque fœminarum & unius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui: quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in ſua quiſque ſepta cum fœminis, & æqualiter uniuerſus grex paſcitur: nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur maſculi, qui & à cibo, & coitu probibent minus ualidos, niſi ſint hac ratione ſeparati. Ferè autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cum fauonij ſpirare cœperunt: id eſt tempus ab idibus Februarijs ante Martium menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cũ ſemetipſum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idq́; cum facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edant, ſæpiusq́; digitis loca fœminarum tentanda ſunt: nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat: itaque includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant: maximeq́; temporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandum eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur: nam ferè pauones, cum ad nocturnam requiem uenerunt, prædictis perticis inſiſtentes, enituntur oua: quæ quò propius, ac mollius deciderint, illibatam ſeruant integritatem: quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ ſtabula circumeunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tãto commodius excluduntur: idq́; fieri maxime patrisfamiliàs ratione conducit: nam fœminæ pauones, quæ non incubant, ter anno ferè partus edunt, at quæ fouent oua, totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinque ferè ouorum, ſecundus quatuor, tertius aut trium, aut duorum. Neq; eſt quòd committatur, ut rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos quidem fœtus cõmode nutriũt, ſed ueteres maxime quæq; gallinæ uernaculi generis eligãtur, eæq́; nouem diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubẽt, ſintq́; ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo dinceps die omnia gallinacea ſubtrahantur, & totidem recentia eiuſdem generis ſupponantur, ut trigeſima luna, quæ eſt ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricem

ſæpiusq́;

ſæpiusq́; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uerſare manu: idq́; quò diligentius faciat, una pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an à gallina conuerſa ſint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quã maximas ad hanc rem præparari, quæ ſi mediocris habitus ſunt, non debent amplius quàm terna pauonina, & ſena generis ſui fouere: cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter ut gallinacei primo die non amoueantur, poſtero die cum educatrice transferãtur in caueam: primisq́; diebus alãtur ordeaceo farre uino reſperſo: nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata: poſt paucos deinde dies huic cibo adijciundum erit conciſum porrum tarentinum, & caſeus mollis uehementer expreſſus: nam ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quoque pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atque ijs paſci debent uſq; ad ſextum menſem: poſtmodum ſatis eſt ordeum de manu præbere. Poſſunt autem poſt quintum, & trigeſimum diem quàm nati ſunt, etiam in agro ſatis tutò educi, ſequiturq́; grex uelut matrem gallinam ſingultientem: ea cauea clauſa fertur in agrum à paſtore, & emiſſa ligato pede, longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in uillam perſequentes, ut dixi, nutricis ſingultus. Satis autem conuenit inter autores non debere alias gallinas, quæ pullos ſui generis educant, in eodem loco paſci: nam cũ conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos diligere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint. Vitia quæ gallinaceo generi nocere ſolent, eadem has aues infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur: nam & pituita, & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, iiſdem remedijs, quæ præpoſuimus, prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: ſed erit curandum, ne humi maneant: nam qui ſic cubitant, tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De numidicarum, & ruſticarum gallinarum educatione. XII.

NVMIDICARVM eadem eſt ferè, quæ pauonum educatio: cæterum ſylueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellantur, in ſeruitute non fœtãt: & ideo nihil de his præcipimus, niſi ut cibus ad ſatietatem præbeatur, quò ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas græci ἀμφίβια, latini duplicis uitæ appellant. XIII.

VENIO nunc ad eas aues, quas græci uocant ἀμφίβια, quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoque deſyderant pabula: nec magis humo, quàm ſtagno conſueuerunt: eiusq́; generis anſer præcipue ruſticis gratus eſt, quòd nec maximam curam poſcit, & ſolertiorem cuſtodiam præbet, quam canis: nam clangore prodit inſidiantē, ſicut etiā memoria tradidit in obſidione Capitolij, cū aduētu Gallorū uociferatus eſt, canibus ſilentibus: is autem non ubiq; haberi poteſt, ut exiſtimat uerißime Celſus, qui ſic ait, anſer neq; ſine aqua, nec ſine multa herba facile ſuſtinetur, neq; utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi uero flumen, aut lacus eſt, herbæq́; copia, nec nimis iuxta ſatæ fruges, id quoque genus nutriendum eſt: quōd etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris: attamen præſtat ex ſe pullos, atque plumam, quam nō ut in ouibus lanam ſemel demettere, ſed bis anno, uere, & autumno uellere licet: atq; ob has quidem cauſas, ſi permittit locorū conditio, uel paucos utiq; oportet educare, ſingulisq́; maribus ternas fœminas deſtinare: nam propter grauitatem plureis inire non poſſunt: quinetiam intra cohortem, ut protecti ſint ſecretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. XIIII.

QVI VERO greges nantium poßidere ſtudent, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum uigebunt, ſi fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur alta nouem pedum, maceria, porticibusq́; circundata ita, ut in aliqua parte ſit cella cuſtodis: ſub porticibus deinde quadratæ haræ cementis, uel etiam laterculis extruuntur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouerſus pedes ternos, & aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra uillam: deinde non longe ab ædificio ſi eſt ſtagnum, uel flumen, alia non quæratur aqua: ſin aliter, lacus, piſcinaq́; manu fiant, ut ſint quibus inurinare poßint aues: nam ſine iſto præſidio non magis, quàm ſine terreno recte uiuere queunt. Paluſtris quoq; ſed herbidus ager deſtinetur, atque alia pabula conſerantur, ut uicia, trifolium fœnum græcum, ſed præcipue genus intubi, quod σέριν græci appellant. Lactucæ quoq; in hunc uſum ſemina uel maxime ſerenda ſunt, quoniam & mollißimum eſt olus, & libentißime ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utilißima eſt eſca: hæc cum

præpara-

præparata ſunt, curandum eſt, ut mares, fœminæq́; quam ampliſsimi corporis, & albi coloris eligantur: nam eſt aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domeſticum factũ eſt: id neq; æque fœcundum eſt, nec tam pretioſum, propter quod minime nutriendum eſt. Anſeribus admittendis tempus aptiſsimum eſt à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandum à Calend. Martij uſq; ad ſolſtitium, quod fit ultima parte menſis Iunij. Ineunt autem non, ut priores aues, de quibus diximus, inſiſtentes humi, nam ferè in flumine, aut piſcinis id faciunt, ſingulæq́; ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quàm quod ipſæ ſuos fouent: nam & à gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex efficitur. Pariunt autem ſingulis fœtibus oua, primo quin[illegible] ſequẽti quaterna, nouiſſimo terna, quem partum nonnulli permittũt ipſis matribus educare, quia reliquo tempore anni uacaturæ ſunt à fœtu. Minime autem concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cum uidebuntur ſedem quærere, comprimendæ ſunt, atq; tentandæ: nam ſi appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt in prima parte locorum genitalium: quam ob rem perduci ad haram debent, includiq́; ut fœtum edant: idq́; ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam una quæq; recurrit eodem, ubi primo peperit, ſed nouiſsimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandi erũt uniuſcuiuſque partus, ut ſuis matribus ſubijciantur, quoniam negatur anſer aliena excudere oua, niſi ſubiecta ſua quoq; habuerit. Supponuntur autẽ gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinq;, pauciſsima tria: ipſis autem anſeribus pauciſsima VII. plurima XV. Sed coſtodiri debet, ut ouis ſubijciantur radices urticarum, quo quaſi remedio medicantur, ne noceri poſsit excuſsis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint pullis autem formandis, excudendisq́; triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora: nam tepidis quinq; & uiginti ſatis eſt. Sæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atq; is dũ exiguus eſt. Decem primis diebus paſcitur in hara clauſus cum matre: poſtea cum ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendumq́; eſt, ne aut aculeis urticæ compungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed ante conciſis intubis, uel lactucæ folijs ſaturetur: nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus, aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collũ abrumpat. Milium quoque, aut etiam triticum miſtum cum aqua recte præbetur, atque ubi ſe paulum confirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem nõ expedit plures in ſingulas haras, ꝙ uicenos adijci, nec rurſus omnino cũ maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant

cubitant, ſicciſſimas eſſe oportet, ſubſtratasq́; habere paleas: uel ſi eæ non ſunt, gratiſſimum quodq́; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne uipera, felesq́; aut etiam muſtella poßit aſpirare: quæ ferè pernices ad internctionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeũ maceratũ incubantibus apponant, nec patiantur matrices ſæpius nidum relinquere: deinde pullis excluſis primis quinque diebus polentam, uel maceratum far, ſicut pauonibus obijciunt. Nonnulli etiam uiride naſturtium conſectum minutatim cum aqua præbent, eaq́; eis eſt eſca iucundiſſima: mox ubi quatuor menſium ſunt, farturæ maximus quiſq́; deſtinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptiſſima, & eſt facilis harum auium ſagina: nam præter polentam, & pollinem ter die nihil ſanè aliud dari neceſſe eſt, dummodo large bibendi poteſtas fiat: ne uagãdi facultas detur, ſintq́; calido, & tenebroſo loco: quæ res ad creãdas adipes multum conferunt: hoc modo duobus menſibus pingueſcũt, & eapropter etiam tenerrima pullities ſæpe XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. XV.

NEOSSOtrophei cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt, nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phalerides, ſimilesq́; uolucres, quæ ſtagna, & paludes rimantur: locus planus eligitur, isq́; munitur ſublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intraq́;, ne feles, aut uipera perrepat: media deinde parte neoſſotrophei lacus defoditur in duos pedes altitudinis, ſpatiumq́; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia reſtagnantis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eaq́; non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è litore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poßit herbas euomere, præbeatq́; nantibus aquæ purã ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs cõſeratur, alijsq́; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſyluulis tamaricum, aut ſirporũ frutetis immorari. Nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitũ uacet, ut ſine impedimẽto, cũ apricitate diei geſtiũt aues, nandi uelocitate cõcertent: nam quẽadmodũ

deſyderant

*deſyderãt eſſe ubi irrepãt, & ubi deliteſcẽtibus fluuiaticis animalibus inſidi
entur, ita offenduntur, ſi non ſint libera ſpatia, quà permeent extra lacum.
deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtiantur. ſintq́; poſt
hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs
pedalia in quadratum cubilia. quibus nidificent aues. eaq́; contegantur in
terſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parie
tum. ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur. per
quem quotidie miſti cum aqua cibi decurrãt. ſic enim pabulatur id genus
auium. gratiſſima eſt & eſca terreſtris leguminis panicum, & milium, nec
non & ordeum, ſed ubi copia eſt, etiam glans. ac uinacea præbeãtur. Aqua
tilibus autẽ cibis ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſi
qua ſunt incrementi parui fluuiorum animalia. Tẽpora concubitus, eadẽq;
cæteri ſylueſtres aliter obſeruant Martij, ſequentisq́; menſis, per quos feſtu
cæ, ſurculiq́; in auiarijs paſſim ſpargẽdi ſunt, ut colligere poſſint aues, qui
bus nidos conſtruant. ſed antiquiſſimum eſt, cum quis νησσοτροφεῖον conſti-
tuere uolet, ut prædictarum auium circa paludes, in quibus plerunq; fœ-
tant, oua colligat, & cobortalibus gallinis ſubijciat. ſic enim excluſi, educa
tiq́; pulli deponunt ingenia ſylueſtria, clauſiq́; uiuarijs haud dubitãter pro-
generant: nam ſi captas aues, quæ conſueuere libero uictu, cuſtodiæ trade-
re uelis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium uolucrum
ſatis dictum eſt.*

De piſcinis, & piſcibus alendis. XVI.

VERVM *oportune, dum meminimus aquatilium animalium, ad
curam perueniemus piſcium, quorum reditum quamuis alieniſſimum agri
cultoribus putem (quid enim tam contrariũ excogitare queam, quàm ter-
renum fluido) tamen non omittam, nam et harum ſtudia rerum maiores no
ſtri celebrauerunt, adeo quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos claude-
rent piſces, atq; eadem cura mugilem, ſcarumq́; nutrirent, qua nunc mure-
na, & lupus educatur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ
ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ comparetur uillatica, nulla parte copia-
rum defici: quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, fre-
quentabant, ſed etiam quos rerum natura lacus fecerat, conuectis marinis
ſeminibus replebant. inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinien
ſis, & ciminus lupos, auratasq́; procreauerunt, ac ſi qua ſint alia piſcium
genera dulcis undæ tolerantia. mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, et
lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunumq́; clauſerunt. & iam cum auo-*

rum memoria circumfertur M. Philippi (uelut urbaniſsimum, quod erat luxurioſiſsimum) factum, atque dictum. nam is forte caſsini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitumq́; è uicino flumine lupum deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus, peream, inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem fecit gulam, doctáque, & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quem Tyberis aduerſo torrente defatigaſſet. Itaque Terentius Varro, Nullus eſt inquit hoc ſeculo nebulo, ac rhynton, qui non iam ducat nihil ſua intereſſe, utrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iiſdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maxime laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilo minus & ipſe tutor Luculli grandi ære ſeſtertium millium quadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. Iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum ſtudioſiſsimi, uelut antè deuictarum gentium Numantinus, & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Murena captorum piſcium lætabantur uocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere, non ut hæc uſitata, uerum ut maxime laudabilia, & honeſta iudicarentur: Nos quoque, ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtum uillaticum patrisfamiliâs demonſtrabimus, qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem ſoli, quæ plerunque litori uicina eſt, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei quaſi primordium eſt naturam loci contemplari, quò piſcinas facere conſtitueris: non enim omnibus litoribus omne genus piſciũ haberi poteſt. Limoſa regio planum educat piſcem, uelut ſoleam, rhombum, paſſerem. Eadẽ quoq; maxime idonea eſt conchyliis, muricibus, & oſtreis, purpurarũq; tũ concharũ pectunculis, balanis, uel ſphondilis. At arenoſi gurgites planos quidem non peſsime, ſed pelagios melius paſcunt, ut auratas, ac dentices, punicasq́;, et indigenas, umbrásue, uerum conchyliis minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quòd in petris ſtabulentur, ſaxatiles dicti ſunt, ut merulæ, turdiq́;, nec minus melanuri. Atque ut litorum, ſic & fretorum differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiant: non enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut helops, qui pamphilio profundo, nec alio paſcitur, ut athlantico faber, qui & in noſtro gadiũ municipio generoſiſsimis piſcibus adnumeratur, cumq́; priſca conſuetudine zeum appellamus, ut ſcarus, qui totius Aſiæ, Græciæq́; litoribus Sicilia tenus frequẽtiſsimus exit, nunquã in Liguſticũ, nec per Gallias enauit ad hibericũ mare. Itaq; ne ſi capti quidẽ perferantur in noſtra uiuaria, diuturni queant poſsideri. Sola

ex pretioſis

ex pretioſis piſcibus murena, quamuis tarſenſis, carpathijsq́; pelagi, quod eſt ultimum uernacula, quouis boſpes freto peregrinum mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

De poſitione piſcinæ. XVII.

STAGNVM *cenſemus eximie optimum, quod ſic poſitum eſt, ut in ſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptum ſinat remanere ueterem: namq; id ſimillimum eſt pelago, quod agitatum uentis aßidue renouatur, nec concaleſcere poteſt, quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id autem ſtagnum uel exciditur in petra, cuius rariſſima eſt occaſio, uel in litore conſtruitur opere ſignino: ſed utcunq; fabricatũ eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum. Eorumq́; alios ſimplices, & rectos, quò ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis ſpatioſos, in quibus murenæ deliteſcant. Quanquam nonnullis commiſceri eas cum alterius notæ piſcibus non placet, quia ſi rabie uexantur, quod huic generi uelut canino ſolet accidere, ſæuiſſime perſequuntur ſquamoſos, plurimosq́; mandendo conſumunt. Itineraq́, ſi loci natura permittit, omni lateri piſcinæ dari cõuenit. Facilius enim uetus ſubmouetur unda, cum quacunq; parte fluctus urget, per aduerſam patet exitus. Hos autem meatus fieri cenſemus per imam conſepti partem, ſi loci ſitus ita competit, ut in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptem pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat: nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinem gurgitis menſura abunde eſt: nec dubium, quin quanto magis imo mari uenit unda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptißimũ nantibus. Sin autem locus, ubi uiuarium conſtituere cenſemus, pari libra cum æquore maris eſt, in pedes nouem defodiatur piſcina, & infra duos à ſumma parte cuniculis riui perducantur, curandumq́; eſt, ut quamlargiſſime ueniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quàm ſi maior recentis freti uis inceſſerit. Multi putant in eiuſmodi ſtagnis longos piſcibus receſſus, & flexuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricandos, quò ſint opaciores æſtuantibus latebræ. Sed ſi recens mare non ſemper ſtagnum permeat, id facere contrarium eſt: nam eiuſmodi receptacula nec facile nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter ueteres emittunt, plusq́; nocet putris unda, quàm prodeſt opacitas. Debent tamen ſimiles uelut cellæ parietibus excauari, ut ſint, quæ protegant refugientes ardorem ſolis, & nihilo minus facile quam conceperint aquam, remittant. Verum meminiſſe oportebit, ut riuis, per quos exundat piſcina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli,*

quibus impediatur fuga piſcium. Si uero laxitas permittit, è litore ſcopulos, qui præcipue herbis algæ ueſtiuntur, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & quantum comminiſci ualet hominis ingenium, repræſentare faciem ueri maris, ut clauſi quamminime cuſtodiam ſentiant. hac ratione ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquiſſimum meminiſſe etiam in fluuiatili negotio quod in terreno præcipitur, & quid quæq; ferat regio. Neq; enim ſi uelimus, ut in mari nonnunquam conſpeximus, in uiuario multitudinem mulorum paſcere queamus, cum ſit molliſsimum genus, & ſeruitutis indignantiſſimum. Raro itaq; unus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur. At contra frequenter animaduertimus intra ſepta pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare ut propoſueram, qualitatem litoris noſtri contemplemur, ſi uitemus ſcopulos, an probemus. Turdi complura genera, merulasq́;, & auidas muſtellas, tum etiam ſine macula (nam ſunt & uarij) lupos includemus. Item fluitas, quæ maxime probantur, murenas, & ſi quæ ſunt alia ſaxatilis notæ, quarum pretia uigent. nam uile ne captare quidem ne dum alere cõducit. Poſſunt iſta eadem genera etiã litoris arenoſi, ſtagnis contineri: nam quæ limo cœnoq́; luteſcunt, ut ante iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta ſunt animalibus. Neq; eſt eadem lacus poſitio, quæ recipit cubantes, atq; eadem præbentur cibaria, & proſtratis piſcibus, & erectis: namq; soleis, ac rhombis, & ſimillimis animalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte litoris, quæ profluo receſſu nunquam deſtituitur. Spiſſi deinde clatri marginibus infiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cum maris æſtus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles, ita ut complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum: ſic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neq; in ipſum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempeſtatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri, paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hyemis ſæuitia mare ſine fluctu transmittat. Hinc eſca iacentium mollior eſſe debet, quàm ſaxatilium. Nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem nõ poſſunt. Itaq; præberi conuenit tabenteis baleculas, & ſalibus exeſam chalcidem, putremq́; ſardiniam, nec minus ſcarorum branchias, uel quidquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit. Tum ſcombri, charchariq;, & elacatæ uentriculos: & ne per ſingula enumerem, ſalſamentorum omnium purgamenta, quæ cæterorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis litoribus exeunt, ſed ut ex his ali-

qua.

quis, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ ſunt dandæ, nec minus elixum molle ſorbum, quiq; ſunt cibi ſorbilibus proximi, ut mulctra, recens caſeus, ſi loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen æque, quàm prædictæ ſalſuræ pabula commode dantur, quoniam odorata ſunt: omnis enim iacens piſcis magis naribus eſcam, quàm oculis ueſtigat. nam dum ſupinus ſemper cubat, ſublimius aſpectat, & ea, quæ in plano ſunt dextra, leuaq; non facile peruidet. Itaq; cum ſalſamenta obiecta ſunt, eorum ſequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem ſaxatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius paſcuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quisquis deniq; eſt incrementi minuti piſcis maiorem alit. Siquando tamen hyemis ſæuitia non patitur eius generis eſcam dari, uel ſordidi panis offæ, uel ſi qua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Ficus quidem arida ſemper obijcitur, eximia ſi ſit (ut Bæticæ, Numidiæq; regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia ſemetipſos etiam diu clauſi tolerare poſsint: nam niſi piſcis domini cibarijs ſaginatur, cum ad piſcatorium forum perlatus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum, ſed de cuſtodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica paſtio finem præſenti diſputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem ſequenti exordio ad curam ſyluestrium pecorum, cultumq; apum.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſyluestrium, & apium educationem, quas & ipſas Publi Siluine uillaticas paſtiones iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepuſculis, capreisq;, ac ſimilibus feris iuxta uillam pleruq; ſubiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conſpectu ſuo clauſa uenatio poſsidentes oblectaret oculos, & cũ exegiſſet uſus epularum, uelut è cella promeretur. Apibus quoq; dabãtur ſedes adhuc noſtra memoria, uel in ipſis uillæ parietibus exciſis, uel in protectis porticibus, ac po

marijs. Quare quoniam tituli, quemadmodũ ſcripſimus huic diſputationi ratio reddita eſt, ea nunc quæ propoſuimus, ſingula perſequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. Cap. I.

FERAE pecudes, ut capreoli, damæq́, nec minus origum, ceruorũq́ genera, & aprorum modo lautitijs, & uoluptatibus dominorum ſeruiũt, modo quæſtui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, utcunq́ competit proximus ædificio loci ſitus, munire uiuariũ, ſemperq́ de manu cibos, & aquam præbere. Qui uero quæſtum, reditũq́ deſyderant, cum eſt uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infoſsi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilẽ contineant. Modus ſyluæ pro cuiusq́ facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ uilitas ſuadeat haud dubie cementis & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi uero neutrum patrifamiliæ conducit, ratio poſtulat uacerris includi, ſic enim appellatur genus clatrorum, idq́ fabricatur ex robore, quercu, uel ſubere: nam oleæ raro eſt occaſio. Quicquid deniq́ ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro conditione regionis ad hunc uſum eligitur. Et ſi ueteris arboris truncus, ſiue ut craſsitudo poſtulat, erit fiſsilus ſtipes, compluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus ſpatijs defixus erigitur: deinde per transuerſa late rum caua transmittuntur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt autem uacerras inter pedes octonos defigere, ferisq́ tranſuerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo licet etiam latiſsimas regiones, tractusq́ montium claudere, ſicuti Galliarum, necnon, & in alijs quibuſdam prouincijs locorũ uaſtitas patitur. Nam & fabricandis ingens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem fœliciter ſuppetunt. Quippe crebris fontibus abundat ſolum, quod eſt maxime prædictis generibus ſalutare. Tum etiam ſua ſpõte pabula feris benigniſsime ſubminiſtrat, præcipueq́ ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abundant. Nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq́ laudantur, qui ſunt feraciſsimi, querneæ glandis, & ilígneæ, nec minus cerreæ, tum & arbuti, cæterorũq́ pomorum ſyluestrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus. Nam eadem ferè ſunt pecudum ſyluestrium pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfa,

326

terfamilias cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſyluæ pabulis carent, cõdita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeoq; ale re, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quidquid de niq; uiliſſime conſtiterit dare. Idq; ut intelligãt feræ præberi, unam, uel al teram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum ui uarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum iſtud per hyemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quò melius educent natos. Itaq; cuſtos uiuarij frequenter ſpeculari debe bit, ſi iam effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur frumentis: nec uero pati endus eſt oryx, aut aper, alius'ue quis ferus ultra quadrimatum ſeneſcere. Nam uſq; in hoc tempus capiunt incrementa, poſtea maceſcunt ſenectute. quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis conſeruat, ære mutandi ſunt. Ceruus autem compluribus annis ſuſtineri poteſt: nam diu iuuenis poſſidetur, quòd æui longioris uitam ſortitus eſt. De minoris autem incre menti animalibus, qualis eſt lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs quæ maceria munita ſunt, farraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis inijciatur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cœleſti macerata obijciantur. Nam ſicca non minus ab lepuſculis appetuntur. Hæc porro animalia, uel ſimilia bis (etiam ſilen te me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuariũ, quod uacerris circundatum eſt: ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nactæ egreſſus fugam moliuntur.

De apibus. II.

VENIO nunc ad alueorum curam, de quibus neq; diligentius quic quam præcipi poteſt, quàm ab Higinio iam dictum eſt, nec ornatius, quàm Virgilio, nec elegantius, quàm Celſo. Higinus ueterum authorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtria collegit. Virgilius poëticis floribus illuminauit. Celſus utriuſq; memorati adhibuit modũ. Quare ne attentan da quidem nobis fuit hæc diſputationis materia, niſi quod conſumatio ſu ſceptæ profeſſionis hanc quoq; ſui partem deſyderabat, ne uniuerſitas in choati operis noſtri uelut membro aliquo reſciſo, mutila, atq; imperfecta conſpiceretur. Atq; ea quæ Higinius fabuloſe tradita de originibus apum non intermiſit, poëticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei conceſſerim. Nec ſane ruſtico dignũ eſt ſciſcitari, fuerit'ne mulier pulcherrima ſpecie Melliſſa quam Iupiter in apem conuertit, an (ut Euhemerus poëta dicit) crabroni

crabronibus, & ſole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo ſpecu Iouis extitiſſe nutrices, eaſq; pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruum educauerant alumnum. Iſta enim, quamuis non dedeceant poëtam, ſummatim tamen, & uno tantummodo uerſiculo leuiter attigit Virgilius, cum ſic ait,

Dictæo cœli regem pauere ſub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primum natæ ſint, utrum in Theſſalia ſub Ariſtæo, an in inſula Cea, ut ſcribit Euhemerus, an Ericthonij temporibus in mõte Hymeto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicander, non magis quàm utrum examina tanquam cætera uidemus animalia concubitu ſobolem procreent, an heredem generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter Maro, & utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hæc enim, & his ſimilia magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, quàm ruſticorum eſt inquirere. Studioſis quoq; literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis, quoniam neque in opere, neq; in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera ſint apum, & quod ex eis optimum. III.

QVARE Reuertamur ad ea, quæ alueorum cultoribus magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles in iis libris, quos de animalibus conſcripſit, apum ſiue examinum genera complura demonſtrat: eorumq; alia uaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemq; nigras & hirſutas apeis habent: alia minores quidem, ſed æque rotundas, & infuſci coloris, horridiq; pili: alia magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tamen, & latas coloris meliuſculi: nonnulla minimas, graciles q;, & acuti aluei ex aureolo, uarias atq; leues, eiusq; authoritatem ſequens Virgilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uero ſæuior maxime peſſima eſt, ſed tamen iracundia notæ melioris apium facile delinitur aſſiduo interuentu eorum, qui curant aluearia: nam cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt. Durantq; ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem, nec ullum examen hãc ætatem poteſt excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. Nam ferè decimo ab internitione anno, genus uniuerſa totius aluei conſumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit ſoboles, obſeruandumq; uere cum ſe noua perfundent examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus augeatur. nam ſæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

Quales

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. IIII.

INTERIM *per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debent pabulationes. eæq; ſint ſecretiſſimæ, ut & noſter præcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, & minime procelloſo cœli ſlatu.*

Quò neq; ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent, neq; oues, hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiam thymbræ, uel noſtratis cunilæ, quã ſaturciam ruſtici uocant. Poſt hæc frequens ſit incrementi maioris ſurculus, ut roſmarinus, & utraq; cythiſus. Eſt enim ſatiua, & altera ſuæ ſpontis, itemq; ſemper uirens pinus, & minor ilex, nam prolixior ab omnibus improbatur. Ederæ quoq; non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. Arbores uero ſunt probatiſſimæ rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amaranthus, tum etiam amygdalæ, et perſici, atq; piri: deniq; pomiferarũ pleræq;, ne ſingulis immorer. At ſylueſtrium commodiſſime faciunt glandifera robora, quinetiã terebinthus, nec diſſimilis huic lentiſcus, & odorata cedrus. Attiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, taxi repudiantur. Mille præterea ſemina uel crudo ceſpite uirentia, uel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, ut ſunt in irriguo ſolo frutices amelli, caules acanthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortenſi lira conſita nitent cãdida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum punicæ roſæ, luteolæq;, & ſarranæ uiolæ: nec minus cœleſtis numinis hyacinthus, coritius item, ſiculusq; bulbus croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uero notæ uilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultisq;, atq; paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant, ut uulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtriq; olus, & intubi ſylueſtris, ac nigri papaueris flores. Tum agreſtis paſtinaca, & eiuſdem nominis edomita, quam græci σταφυλῖνον uocant. Verum ex cunctis quæ propoſui, quæq; obmiſi temporis compendia ſequens (nam inexputabilis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, ſerpillumq;, & origanum. Tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ marinus ros, & noſtras cunila, quam dixi ſaturciam. Mediocris deinde guſtus amaranthini, ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ propoſuimus cibaria. ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe, quod ex ſparto, atq; arbuto prouenit, uillaticum, quod naſcitur in oleri-

bus & ſtercoroſis herbis. Et quoniã ſitum paſtionũ, atq; etiam genera pabulorum expoſui, nũc de ipſis receptaculis & domicilijs examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. V.

SEDES *Apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul à tumultu & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nã utraq; re infeſtantur. Hæc autem ſit ima parte ualli, & ut uacuæ cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis utenſilibus, cum onere per procliuia non ægre deuolent. Si uillæ ſitus ita competit, non eſt dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus, ſed in ea parte, quæ tetris latrinæ, ſterquilinijq;, & balinei libera eſt odoribus. Verum ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamen incommoda cõgruent, ſic quoq; magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiarium. Sin autem cuncta fuerint inimica, certe uicina uallis occupetur, quò ſæpius deſcendere non ſit graue poßidenti: nam res iſta maximam fidem deſyderat. quæ quoniam rarißima eſt, interuentu domini tutius cuſtoditur: neq; ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundæ ſegnitiæ pẽroſa eſt: æque enim dedignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter. Sed ubicunq; fuerint aluearia, non editißimo claudantur muro, qui ſi metu prædonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius, iungaturq; tugurium, quo & cuſtodes habitent, & condatur inſtrumentum, ſitq; maxime repletum præparatis alueis ad uſum nouorũ examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſi qua ſunt alia, quæ languentibus adhibentur.*

Palmaq; ueſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret.
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludetq; fauis emiſſa iuuentus
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur, uel extructa canali manu detur, ſine qua neq; faui, neq; mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitur ut dixi, præterfluens unda, uel putealis canalibus immiſſa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum cauſa.

Pontibus ut crebris poßint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit eurus.

Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculæ incremẽti parui,

maximeq;

maximeq́; propter ſalubritatem. Nam ſunt etiam remedio languentibus cythiſi, tum deinde caſiæ, atq; pini, & roſmarinus, quin etiã cunilæ, & thymi frutices, itemq́; uiolarum, uel quæcunq; utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis & tetri odoris, nõ ſolum uirentia, ſed & quælibet res prohibeãtur, ſicuti cancri nidor, cũ eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni. nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas græci ἠχοῦς uocãt

De uaſis alueorum probandis. VI.

IGITVR *ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt pro conditione regionis: ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter utiliſsimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æſtate: ſiue ferulis exuberat, ijs quoq; cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus commode uaſa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio ſalicibus connectuntur. uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabuntur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorũ genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnauit Celſus, quoniam maxime eſt ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuum non diſsimulauerit, quòd ſi res poſtulet, transferri non poſsit. Itaq; non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos: neq; enim ſolum id repugnat rationibus domini quod immobiles ſint, cum uendere, aut alios agros inſtruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem ſolius patrisfamiliàs) ſed quòd ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt, hoc maxime uitandum eſt. Itaq; quamuis doctiſsimi uiri autoritatem reuerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi: nam quod maxime mouet Celſum, ne ſint ſtabula uel igni, uel furibus obnoxia, poteſt uitari opere lateritio circumſtructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & cõtra flammarum uiolentiam protegantur, eaſdemq́; cũ fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.*

Quemadmodum aluei collocandi ſint. VII.

SED QVONIAM *plerisq́; uidetur iſtud operoſum, qualiacunque uaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemque craſsitudinis, isq́; ſic exſtructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacer-*

tis, aut anguibus, alijs'ue noxijs animalibus præbeatur, ſuperponitur deinde, ſiue (ut Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (ut nobis) aluearia præterquàm à tergo circumſtructa, ſeu quod penè omnium in uſu eſt, qui modo diligenter iſta curant, per ordinem uaſa diſpoſita ligantur, uel latericulis, uel cementis, ita ut ſingula binis parietibus anguſtis contineantur, liberæq; frontes utrinq; ſint: nam & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis à tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autem nulli parietes aluis interuenient, ſic tamen collocãdæ erunt, ut paulum altera ab altera diſtet, ne, cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alteram concutiat, uicinasq; apes conterat, quæ omnem motum imbecillis cereis operibus ſuis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem treis eſſe abunde eſt, quoniam ſummum ſic quoq; parum commode curator inſpicit. Ora cauearum, quæ præbent apibus ueſtibula, proniora ſint, quàm terga, ut ne influant imbres, & ſi forte tamen ingreßi fuerint, non immorentur, ſed per aditum effluant, propter quod conuenit aluearia porticibus ſupermuniri, ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari, quod tegmen cũ frigora & pluuias, tum æſtus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, ut hyems: itaq; ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriam, ſtabulisq; præbeat teporem, nec minus ipſa domicilia, quamuis ædificio protegantur, obuerſa tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant apes matutinum egreſſum, & ſint experrectiores: nam frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, anguſtißima eſſe debent, ut quamminimũ frigoris admittant, eaq; ſatis eſt ita forari, ne poßint capere plus unius apis incrementum, ſic nec uenenatus ſtellio, nec obſcœnum ſcarabæi, uel papilionis genus, lucifugæq; blattæ, ut ait Maro, per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur, atq; utilißimum eſt pro frequentia domicilij duos, uel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut cuſtos ueſtibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium eæq; pauciores intereunt, cum licet uitare peſtis obſidia per aliud uadentibus effugiunt.

De comparandis apibus, & quemadmodum ſylueſtria examina capiantur. VIII.

ATQVE HAEC *de pabulationibus, domicilijs, & ſedibus eligendis abunde diximus, quibus prouiſis, ſequitur ut examina deſyderemus. Ea porro uel ære parta, uel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus,*

bimus, ſtudioſius prædictis comprobemus notis, & earum frequentiam prius quàm mercemur, apertis aluearibus conſideremus: uel ſi non fuerit inſpiciendi facultas, certe id, quod contemplari licet, notabimus, ut in ueſtibulo ianuæ complures conſiſtant, & uehemens ſonus intus murmurantiū exaudiatur, atq; etiam (ſi omnes intra domicilium ſilentes forte conquieſcant) labris foramini aditus admotis, & inflato ſpiritu ex reſpondente earum ſubito fremitu poterimus æſtimare uel multitudinem, uel paucitatem. Præcipue autem cuſtodiendum eſt, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus petantur: quoniam ſolent cœli nouitate laceßiri, quod ſi nō contingit, ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus, ne ſalebris ſolicitentur, optimeq; noctibus collo portabuntur: nam diebus requies danda eſt, & infundendi ſunt grati apibus liquores, quibus intra clauſum alantur. Mox cum perlatæ domum fuerint, ſi dies superuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alueum niſi ueſperi, ut apes placidæ mane poſt totius noctis requiem egrediantur. ſpeculariq; debemus feré triduo, an uniuerſæ ſe profundant, quod cum faciunt, fugam meditantur. Ea remedia, quibus debeant inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio contingunt, minus ſcrupuloſe probantur, quanquā nec ſic quidem uelim niſi optimas poßidere, cum & impenſam, & eandem operam cuſtodis poſtulent bonæ, atq; improbæ, & quod maxime refert, non ſunt degeneres intermiſcendæ, quæ infament generoſas: nam minor fructus mellis reſpondet, cum ſegniora interueniunt examina. Veruntamē quoniam interdum propter conditionem locorum uel mediocre pecus (nā malum nullo quidem modo) parandum eſt, curam ueſtigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicūq; ſaltus ſunt idonei, mellifici nihil antiquius, quàm quibus apes utantur, uicinos eligunt fontes: eos itaq; conuenit plerumq; ab hora ſecunda obſideri, ſpeculariq; quæ turba ſit aquantiū: nam ſi paucæ admodū cur cumulant (niſi tamen complura capitariorum diductas faciunt rariores) intelligenda eſt earum penuria, propter quam locum quoq; non eſſe mellificum ſuſpicabimur: at ſi commeant frequentes, ſpem quoq; aucupandi, examina maiorem faciunt, eaq; ſic inueniuntur. Primum quàm longe ſint explorandum eſt, præparandumq; in hāc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis contigeris, apum terga fontē libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoſcere poteris. At ſi non tarde id facient, ſcias eas in uicino conſiſtere: ſin autem ſerius, pro moræ tempore æſtimabis diſtantiā loci: ſed cum animaduerteris celeriter redeuntes, ſi non ægre perſequeris iter uolantium, ad ſedem perduceris examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebuntur, ſolertior adhi-

hebitur cura, quæ talis eſt arundinis internodium cum ſuis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramen exiguo melle, uel defruto inſtillato, ponitur iuxta fontem, deinde cum ad odorem dulcis liquoris complures apes irrepſerunt, tollitur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi una, quæ, cum euaſit, fugam ſuam demonſtrat obſeruanti, atq; is, dum ſufficit, perſequitur euolantem. Cum deinde conſpicere deſijt apem, tum alteram emittit: & ſi eandem petit cœli partem, ueſtigijs prioribus inhæret, & ſi minus aliam quoq;, atq; aliam foramine adaperto patitur egredi, regionemq; notet, in quam plures reuolent. & eas perſequatur, donec ad latebram perducatur examinis, quod ſi eſt abditum ſpecu, fumo elicitur, & cum erupit, æris ſtrepitu coërcetur: nam ſtatim ſono territũ, uel in frutice, uel in editiore ſyluæ fronde conſidet, & à ueſtigatore præparato uaſe reconditur: ſin autem ſedem habet arboris cauæ, &, ut extat ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc, ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quò celerius id fiat, præciditur primum ſuperior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidetur inhabitari: tum reſciſus utraq; parte mundo ueſtimento contegitur: quoniam hoc quoque plurimum refert, ac ſi quibus rimis hiat, illinitur, & ad locum perfertur, relictisq; paruis (ut iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluorum collocatur: ſed indagatorem conueniet matutina tempora ueſtigandi eligere, ut ſpatium diei habeat, quo exploret cõmeatus apum: ſæpe enim, ſi ſerius cœpit eas denotare, etiam cum in propinquo ſunt, iuſtis operũ peractis ſe recipiunt, nec remeant ad aquam, quo euenit ut ueſtigator ignoret, quã longe à fonte diſtet examen. Sunt qui per initia ueris apiaſtrum, atq; (ut ille uates ait) trita meliphylla, & cærinthæ ignobile gramen, aliasq; colligant ſimiles herbas, quibus id genus animalium delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor, & ſuccus uaſi inhæreat, quæ deinde mandata exiguo melle reſpergant, & per nemora non longe à fontibus diſponant, eaq; cum repleta ſunt examinibus, domum referant, ſed hoc niſi locis, quibus abundant apes, facere non expedit: nam ſæpe inania uaſa nacti, qui forte prætereunt, ſecum auferunt, neq; tamen eſt tanti uacua perdere cõplura, ut uno uel altero potiare pleno, at in maiore copia etiam ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur: atq; hæc eſt ratio capiendi ſylueſtria examina.

Quemadmodum uernacula examina obſeruentur, & in aluos condantur. IX.

DEINCEPS talis altera eſt uernacula retinendi, ſemper quidem

cuſtos ſedule circumire debet aluearia: neq; enim ullum tempus eſt, quo nō curam deſyderent, ſed eam poſtulant diligentiorem, cum uernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſint, diffugiunt: quippe talis eſt apium natura, ut pariter quæq; plebs generetur cū regibus, qui ubi euolandi uires adepti ſunt, conſortia dedignantur uetuſtiorum, multoq; magis imperia, quippe cum rationabili genere mortaliū, tū magis egentibus conſilij mutis animalibus nulla ſit regni ſocietas: itaq; noui duces procedunt, cum ſua iuuentute, quæ uno, aut altero die in ipſo domicilij ueſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo proprie deſyderium ſedis oſtendit, eaq; uelut patria contenta eſt, ſi à procuratore protinus aßignetur. Sin autem defuit cuſtos, uelut iniuria repulſa peregrinam regionem petit: quod ne fiat boni curatoris eſt uernis tēporibus obſeruare alueos in octauam ferè diei horam, poſt quam non temere ſe noua proripiunt agmina, eorumq; egreſſus, regreſſusq; ut diligentius cuſtodiat. Nam quædam ſolent, cum ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere: poterit exploratam fugam præſciſcere. ueſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouendo, ſiquidem ferè ante triduum, quàm eruptionem facturæ ſint, uelut militaria ſigna mouentium tumultus, ac murmur exoritur, ex quo, ut uerißime dicit Virgilius,

Corda licet uulgi præſciſcere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaq; maxime obſeruari debet, quæ iſtud faciūt, ut ſiue ad pugnam eruperint (nam inter ſe tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris quaſi cum exteris gentibus præliantur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint, præſto ſit ad utrumq; caſum paratus cuſtos. Pugna quidem uel unius inter ſe dißidentis, uel duorū examinū diſcordantium facile compeſcitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit.

Aut mulſo paſſo'ue, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo uidelicet familiari dulcedine ſæuientium iras mittigante: nam eadem mire etiam dißidentes reges conciliant. Sunt enim ſæpe plures unius populi duces, & quaſi procerum ſeditione plebs in partes diducitur; quod frequenter fieri prohibendum eſt: quoniam inteſtino bello totæ gentes conſumuntur. Itaq; ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem ſæpius aciem dimicanteis notaueris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicantium uero prælia prædictis remedijs ſedantur, ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit, animaduertito, an totum examen in ſpeciem unius uuæ dependeat.

dependeat: idq; ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certe plures bona fide reconciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam comluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos eſſe, atq; in ijs partibus, quibus maxime uideris apes glomerari, requirere duces debebis. Itaq; ſucco prædictarum herbarum, id eſt meliſſophili, uel apiaſtri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. X.

SVNT autem ij reges maiores paulo, & oblongi magis quàm cæteræ apes rectioribus cruribus, ſed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leuesq;, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis forte pleniorem quaſi capillum, quem in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipſo tamen ad nocendum non utuntur: quidam etiam infuſci, atq; hirſuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutulis clarus ſquamis, inſignis & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui eſt melior: nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, quàm puluere ab alto
Cum uenit, & ſicco terram ſpuit ore uiator. Et, ut idem ait,
Deſidia, latamq; trahens inglorius aluum. Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci, melior uacua ſine regnet in aula.

Qui tamen & ipſe ſpoliandus eſt alis, ubi ſæpius cũ examine ſuo conatur eruptione facta profugere: nã uelut quadam compete retinebimus erronẽ ducem detractis alis, qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. XI.

SED NONNVNQVAM necandus eſt, cum uetus alueare numero apum deſtituitur, atque infrequentia eius aliquo examine replenda eſt. Itaque cum primo uere in eo uaſe nata eſt pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo ſine diſcordia cum parentibus ſuis conuerſetur, quod ſi nullam progeniem tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unum contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore. tum demum includere, & poſito cibo dum conuerſari conſueſcant, exiguis ſpiramentis reli

ctis triduo ferè clauſas habere: ſunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueãt. quod eſt contrarium: quippe turba uetuſtior, ſi elidatur uelut quidam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſi quæ ſint imperia ualidiorum contumaciter ſpernentes, pœnis, ac mortibus afficiuntur. Illud tamen incommodum iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apium relictus à nobis rex ſenectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia diſcordat, cui facile occurritur: nam ex ijs alueis, quæ plures habẽt principes, dux unius eligitur, isq; translatus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector conſtituitur. Poteſt autem minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ aliqua peſte uexantur, paucitas apium emendari. Nam ubi cognita eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet conſyderare: tum deinde, ceræ, quæ ſemina pullorum continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. Eſt autem facilis cõſpectu, quoniam ferè in ipſo fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fiſtulæ, ꝗ ſint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinẽtur. Celſus quidẽ affirmat in extremis fauis trãſuerſas fiſtulas eſſe, quæ cõtineant regios pullos. Higinius quoq; autoritatem græcorũ ſequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulò maiora, quàm ſint plebeij ſeminis inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. XII.

EST ET illa uernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit ueſtibulum, ut nulla intrò reuolet, ſed ſe confeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum pleruncq; uulgo iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq;, quæ uel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, uel ſtatim ſe ad proximam frondem contulerit, protinus cuſtos nouum loculamẽtum in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admoueat. Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq;, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitũ, & illitum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum aduesperaſcat. Primo deinde crepuſculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam ſunt nonnulla examina, quæ, cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi quærant in proximo, eandemq; occupent, quam uacuam repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura. Reme-

Remedia apum laborantium morbo. XIII.

SEQVITVR *ut morbo, uel peſtilenti laborantibus remedia deſyrentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poßit reperio, niſi ut longius aluei transferantur. Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor eſt initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo ſameram ulmi promunt: nanq; ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide ueſcũtur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocente cibo, quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum quoq; animalium uentrem ſoluit, & proprie ulmus apium. Eaq; cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; ueris principio ſi medicatos cibos præbeas, iiſdem remedijs & prouideri poteſt, ne tali peſte uexentur; & cum iam laborant, ſanari: nam illud, quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ, cũ eiuſmodi peſtis inceßit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hyemem repoſita circa æquinoctium uernum, cum clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneoq́; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatum uas, ſi obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus: nam uel grana mali punici tunſa, & uino amineo conſperſa, uel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero uino inſuccatæ dari debent, uel ſi per ſe iſta fruſtata ſunt, omnia eadem æquis ponderibus in unum leuigata, & fictili uaſe cum amineo uino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cum gelauerit, imbricibus infuſum præbent libandum. Quidam bubulam, uel hominis urinam (ſicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Necnon etiam ille morbus maxime eſt cõſpicuus, qui horridas, contractasq́; carpit, cum frequenter aliæ mortuarum corpora domicilijs ſuis efferunt, aliæ intra tecta in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. Id cum accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla, uel arida roſa detriti. Galbanum etiam, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſoq́;, & defruto uetere feſſas ſuſtinere. Optime tamen facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus*

flos.

ſlos, ea cum uetere aminœo uino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ariſtomachus inquit, hoc modo ſuccurrendum laborantibus exiſtimat. Primum, ut omnes uitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur: deinde ut fumigentur. Prodeſſe etiam putat apibus uetuſtate corruptis examen nouum contribuere, quamuis periculum ſit, ne ſeditione conſumentur, ueruntamen adiecta multitudine lætaturas. Sed ut concordes maneant, earum apium, quæ ex alio domicilio transferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentiſſimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & ſubijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur. ſed & id cum fiet, animaduertendum, ut eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita: nam ſi fauos immaturo fœtu tranſtulerimus, emorientur pulli, cum foueri deſierint. Sæpe etiam uitio, quod græci φαγίδαιναν uocant, intereunt. Siquidem cum ſit hæc apium conſuetudo, ut prius tantum cerarum confingant, quantum putant explere ſe poſſe, nonnunquam euenit, ut conſumatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis cauſa longius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſyluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat, tunc quæ uacuæ cerarum partes computreſcant, & uitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoque apes intereant. Id ne fiat, duo populi coniungi debent, qui poſſint adhuc integras ceras explere: uel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos ante quàm putreſcant, uacuis partibus acutiſſimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admotum hebes ferramentum (quia non facile penetret) uehementius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. Quod ſi factum eſt, apes domicilium derelinquunt. Eſt & illa cauſa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus ſtudent: itaque nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis ſupplementis frequentatæ nouiſſimæ reliquæ intereunt: itaque ſi tale uer inceſſit, ut & prata, & arua floribus abundent, utiliſſimum eſt tertio quoque die aluorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniã ſe nõ ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè ſunt

examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. XIIII.

DEINCEPS illa totius anni cura, ut idem Higinius commodiſſime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa VIII. Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortum uergiliarum, dies uerni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primũ ait apes curandas eſſe adapertis alueis, ut omnia purgamẽta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo, hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoq;, qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi ſunt. Quæ peſtes plerunq; fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis, nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eaq́; fortius operibus inſeruient. Verum maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie caſtus ſit ab rebus uenereis, néue temulẽtus, nec niſi lotus ad eas accedat: abſtineatq́; ferè ab omnibus redolentibus eſculentis, ut ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq́; fœtẽtibus acrimonijs allij, uel ceparum, cæterarumq́; rerum ſimilium. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio uerno, cum ſit uergiliarum exortus circa V. Idus Maias incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijſdem diebus intereunt, quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq́; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm ſint cæterarum apũ, eosq́; nonnullli putant eſſe reges. Verum quidam græcorum autores οἴςρι appellant, ab eo, quòd exagitent, neq; patiantur examina conquieſcere. Itaq; præcipiunt eos enecari. Ab exortu uergiliarum ad ſolſtitium, quod fit ultimo menſe Iunio circa octauam partem cancri ferè examinãt alui, quo tempore uehementius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiãt. Tumq́; peracto ſolſtitio, uſq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta ſunt, pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed ij quemadmodum tolli debeant, mox dicetur, cum de confectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodẽ tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderunt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligẽtius proſequi ſuperuacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendum ſit: uerum hoc tempore, & uſq; in autumni æquinoctiũ

decimo

decimo quoq; die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ. Quod cum ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, cõſperſis uacuis partibus aluorum, & quamrecentißimi rigoris aqua infuſa: deinde ſi quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, ſi apparuerint, euerſantur, papilionesq; enecentur, qui plerunque inter aluos morantes apibus exitio ſunt: nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent, cum eſt earum maxima multitudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur inter aluos, & in fundum eius lumen aliquod demittatur, undiq; papiliones concurrunt, dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quod nec facile ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum lateribus æneis circunueniantur, ideoq; propinquo ardore conſumuntur. A canicula ferè poſt diem quinquageſimum arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq; optimæ notæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt Calend. Octobris, cum octauam partem libræ ſol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obſidiantur prodeuntibus. Poſt arcturi exortum circa æquinoctium libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Calend. Octobris ad uergiliarum occaſum diebus XL. ex floribus tamaricis, & ſylueſtribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, uelut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu uergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Calend. Ianuarij, in octaua parte capricorni, iam recondito melle utuntur examina, eóque uſque ad arcturi exortum ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq; faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs, quia & notior eſt iſta uetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, ut aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt. Ergo uergiliarum occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiusq; curare, quoniam per tempora hyemis non expedit mouere, aut patefacere uaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt, apricißimo die purgatis domicilijs opercula intus uſque ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedis excluſa, quò facilius angu-

ſtiæ cauearum per hyemem concaleſcant: idq́; ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum luto, & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantumq́; res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commode paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt: ſin autem faui ſufficient, permanent illibatæ: nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulum aqua reſperſas probe dabimus: atque his cibarijs non ſolum hyeme, ſed etiam quibus temporibus (ut iam ſupra dixi) tithymallus, atq; etiam ulmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à curatore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiam uacuatis ceris uſque in ortum arcturi, qui eſt ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpentum, & quiete ſua ſpiritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaque poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in paſcua: nam ab æquinoctio uerno ſine cunctatione, iam paſſim uagatur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adijcit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræq́; benignius apes alere poſſunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus inſulis Cycladibus, cum ex alijs tansferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras

bus ceras

bus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tãto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteresq́;, & tineoſos, & labantes fauos eximere. Nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaq́; uaſa, quæ quis transferre uelit, nõ niſi noctibus, & ſine concuſsione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. XV.

MOX uere tranſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur, cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimillimum apis. Et, ut ait Virgilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſsidens: nam neque alimenta congerit, & ab alijs inuecta conſumit. Veruntamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam, & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idem ait, à præſepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni conſentiens faciendum non cenſeo, uerum ſæuitiæ modum adbibendum: nam nec ad occidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quæ cũ fuci aliquam partem cibariorum abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores, nec rurſus multitudinem prædonum coaleſcere patiendum eſt, ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum, & apium ſæpius committi uideris, adapertas alueos inſpicies, ut ſiue ſemipleni faui ſint, digerantur, ſiue iam liquore cõpleti, & ſuperpoſitis ceris tanquam operculis obliti demetãtur. Dies uero caſtrãdi ferè matutinus occupãdus eſt: neq; enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceſsiri. Duobus ferramentis ad hũc uſum opus eſt, ſeſquipedali, uel paulo ampliore menſura factis: quorum alterum ſit culter oblongus ex utraq; parte acie latu, uno capite aduncum habens ſcalprum: alterum prima fronte planum, & acutiſsimum, quò melius hoc faui ſuccidantur, illo eradantur, & quicquid ſordidũ deciderit, attrahatur. Sed ubi à poſteriore parte nullũ ueſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porrò uaſi fictili prunis immiſta cõduntur: idq́; uas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur. Ita ut altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore patulo, per quã poſsit afflari. Talis olla, cũ eſt alueari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ cõfeſtim nidoris impatientes in priorem partẽ domicilij, & interdũ extra ueſtibulum.

ſtibulum ſe conferunt, atq; ubi poteſtas facta eſt liberius inſpiciendi, ferè, ſi duo ſunt examina, duo genera quoq; fauorum inueniuntur. Nam etiam in concordia ſuum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingẽdiq; obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent ita, ne ſolum contingant, quoniam id præbet examinibus iter. Cæterum figura cerarum talis eſt, qualis & habitus domicilij: nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem uelut formæ quædam fauis præbent. Ideoq; non ſemper eiuſdem figuræ reperiuntur faui: ſed hi qualeſcunq; ſint, non omnes eximantur: nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorum, poſteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquenda eſt. Atq; hic tamen modus nõ eſt in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearum inhærent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autem debent ueteres uel uitioſi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni. Et ſiqui tandem pullos continent, ut examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorum conferenda eſt in eum locum, in quo mel conficere uoles, linendaq; ſunt diligenter foramina parietum, & feneſtrarum, nequid ſit apibus peruium, quæ uelut amiſſas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ conſumunt. Itaq; ex ijſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebũt, cõuertendæ erũt, ut alterna uice poſteriores partes ueſtibula fiant. Sic enim proxime cum caſtrabuntur ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quòd ſi forte aluearia circũſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo à poſteriore, modo à priore parte caſtrentur: idq; fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel poſt nonam, uel poſtero mane. Sed quotcunq; faui ſunt demiſſi, eodem die, dum tepent, melle conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo uinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim congerũtur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſordes, nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrumpunt.

Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dum muſteus fructus deferueſcat:

ferueſcat, iſq; ſæpius ligula purgādus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimuntur. Atq; id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. XVI.

CERAE fructus, quamuis æris exigui, nō tamen omittendus eſt, cum ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorū reliquiæ, poſtea quā diligenter aqua dulci perlutæ ſunt, in uas æneum conyciuntur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factum eſt, cera per ſtramenta, uel iuncos defuſa colatur. Atq; iterum ſimiliter deintegro coquitur, & in quas quiſq; uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; concretam facile eſt eximere, quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iam conſumata diſputatione de uillaticis pecudibus, atq; paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni noſtro complacuerat, in carmen conferemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM DECIMVM DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

FOENORIS tui Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe. Nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nūc perſoluo, reddideram, ſupereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: ſiquidem cum parcior apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamen pauperibus fuit uſus epularum, lactis copia, ferinaq;, ac domeſticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; ſummis, atque humillimis uictum tolerantibus. Mox cum ſequens, & præcipue noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæq; non naturalibus deſyderijs, ſed cenſibus æſtimentur, plebeia paupertas ſummota à pretioſioribus cibis ad uulgares cōpellitur. Quare cultus hortorū, quoniā & fructus magis in uſu eſt, diligentius nobis, quàm tradiderunt maiores, præcipiendus eſt: iſq; ſicut inſtitueram proſa oratio-

ne prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitum meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit, ut poëticis numeris explerem georgici carminis omiſſas partes, quas tamen & ipſe Virgilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere, neque enim aliter iſtud nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntute uatis maxime uenerandi, cuius quaſi numine inſtigante (pigre ſine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodũ, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis eſt, ut in conſumatione quidem totius operis annumerari uelut particula poſſit laboris noſtri, per ſe uero & quaſi ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici. Nam & ſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tamen eadem tam exigua ſunt, ut (quod aiunt Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici non poſſit. Quare quicquid eſt iſtud, quod elucubrauimus, propriam ſibi laudem non uendicat, ut boni conſulat ſi non ſit dedecori prius editis à me ſcriptorum monimentis: ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIB. X.

HOrtorum quoque te cultus Siluine docebo,
Atque ea, quæ quondam ſpatijs excluſus iniquis,
Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœleſtia mella,
Virgilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto.
Pinguis ager putres glebas, reſolutaq; terga.
Qui gerit, & foſſus gracileis imitatur arenas.
Atque habilis natura ſoli, quæ gramine læto,
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum, quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aſpera ſyluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis.
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali.
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis ueſano gramine fœta

Mandragoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam.
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æqua
Terga rubi, ſpinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoque ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illachrymet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ.
Nec Polycletea, nec Phragmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæq; ferendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, peſtiq; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos.
Pierides tenui deducite carmine muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit undas,
Et paribus titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordibus, & muſto ſpumantes exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cœlo durata ſereno,
Tum iuſsi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quòd ſi nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnoſius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant atlantides ortus.
Atque ubi iam tuto nec dum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phœbus
Dira nepæ, tergoq; croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.

Iſta promethea genitris fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethea terruit undas.
Tumq; ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere: ſed ecce
Durior, æternusq; uocat labor: eia age ſegneis
Pellite nunc ſomnos, & curui uomere dentis
Iam uirideis lacerate comas, iam ſcindite amictus:
Tum grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus clatris eradere uiſcera matris
Ne dubita, ſummoq; frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia cauri,
Alliget & ſæuus boreas, eurusq; reſoluat.
Poſt ubi ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica zephyrus regelauerit aura,
Sidereoq; polo cedet lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, ſolido uel ſtercore aſelli,
Armentiue fimo ſaturet ieiunia terræ
Ipſæ ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis:
Denſaq; iam pluuijs, durataq; ſumma pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.
Tunc quoque trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtosq; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina caltæ,
Narciſſiq; comas, & hiantis ſæua leonis

Ora feri, calathisq́; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæculeos hyacinthos.
Tunc quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lachryma, ſuccoq́; ſalubri
Glaucea, & profugos uinctura papauera ſomnos
Spargite, quæq́; uiros acuunt, armantq́; puellas.
Iam megaris ueniant genitalia ſemina bulbi,
Et quæ ſcia legit getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero ſeritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chæreplhylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq́; infractis ſpicis, & olentia late
Vlpica, quæq́; fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam ſiſer, aßyrioq́; uenit quæ ſemina radix,
Sectaq́; præbetur madido ſociata lupino,
Vt peluſiaci proritet pocula zythi.
Tempore non alio uili quoque ſalgama merce:
Capparis, & triſtcis inulæ, ferulæq́; minaces
Plantantur, nec non ſerpentia gramina mentæ,
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutaq́; palladiæ bacæ uictura ſaporem,
Seq́; laceſſenti fletum factura ſynapis,
Atq́; oleris pulli radix, lachrymoſaq́; cepa
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum.
Vimq́; ſuam iccirco profitetur nomine graio.
Tum quoque conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regiq́; ſuperbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ marrucini, quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & caudinis faucibus horti,
Fontibus & ſtabie celebres, & ueſuia rura,
Doctaq́; Parthenope Sebethide roſcida lympha,
Quæ dulcis pompeia palus uicina Salinis
Hercu!eis, uitreoq́; ſiler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,

Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ.
Aßiduo grauidam cultu, curaq́; fouemus.
Vt redeant nobis cumulato fœnore meßes.
Et primum moneo largos inducere fontes.
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit.
Florida cum ſoboles materno pullulat aluo.
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq́; bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui.
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco ut conſueſcat puluere planta.
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis.
Alma ſinum tellus iam pandet, adultaq́; poſcens
Semina depoſitis cupient ſe nubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloq́; ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitißima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignasq́; rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, uiridi redimite parentem
Progenie, tu, cinge comas, tu digere crines.
Nunc apio uiridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo reſoluta capillo
Lætetur, mollemq́; ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ deſcendant montibus hyblæ.
Nataq́; iam ueniant hilari ſampſuca canopo,
Et lachrymas imitata tuas Cinereia uirgo:
Sed melior ſtactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
Aeacij flores, immortalesq́; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble. Iamq́;

Iamq́; ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ relauat longi faſtidia morbi.
Altera crebra uiret, fuſco nitet altera crine,
Vtraque Cæcilij, de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro uertice pallet,
Hæc ſua cappadocæ ſeruat cognomina gentis.
Et mea, quam generant tartheſi littore Gades,
Candida uibrato diſcrimine, candida tyrſo eſt.
Cypros item paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quanq́; ſerendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq́; premit ferali menſe lupercus.
Tuq́; tuis Mauors tartheſida pange Calendis,
Tuq́; ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera nunc ſunt genitalia tempora mundi.
Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis.
Bacchatur Veneri, ſtimulisq́; Cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes. & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten.
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraq́; nunc reſerat, pontumq́; natantibus implet.
Maximus ipſe deûm poſito iam fulmine fallax
Acriſionæos ueteres imitatur amores
Inq́; ſinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem.
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit, hinc hominum, pecudum, uolucrumq́; cupido,
Atque amor igneſcit menti, ſæuitq́; medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias ſoboles, ſemperq́; frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infreno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptor?
Iſta canat maiore deo, quem delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem

Orgia naturæ,ſecretaq́; fœdera cœli.
Extimulet uatem per dindyma caſtra Cybelles,
Perq́; Cytheronem,nyſeaq́; per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaßi,per omiſſa ſilentia muſis
Pierij nemoris,bacchea uoce frementem
Delie te Pæan,& te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat,paruoq́; iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis,olitor uiridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur,paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo,quas educat aluus,
Et ſatureia thymi referens,thymbræq́; ſaporem,
Et tenero cucumis,fragiliq́; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara,quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat,nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine uiret,deflexaq́; collo
Nunc adoperta manet,nunc pinea uertice pungit,
Nunc ſimilis calatho,ſpinisq́; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica,quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio,famoſaq́; tunc coriandra
Naſcuntur,gracili melantia grata cumino,
Et bacca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache,prono ſequitur quæ uertice ſolem,
Quæq́; tuas audax imitatur Nyſle uiteis,
Nec metuit ſenteis,nam uepribus improba ſurgens
Achrados,indomitasq́; bionias alligat alnos.
Nomine tum graio,ceu littera proxima primæ,
Panguntur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio uiridis,pede candida,beta.
Quin & odoratis meßis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum,iam uerſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,

Et conniuenteis oculos uiolaria ſoluunt,
Oſcitat & leo, & ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Celitibus, templisq́; ſabæum miſcet odorem.
Nunc uos pegaſidum comites Acheloidas oro,
Mænaliumq́; choros Dryadum, nymphasq́; Napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ theſſala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq́; Caſtaliys ſemper rorantia guttis,
Et quæ ſiccaniy flores legiſtis haleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
Aequoris Aetnei uernantia lilia carpſit,
Raptaq́; lethei coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cœlo
Præpoſuit, Ditemq́; Ioui, letumq́; ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu, mœſtoq́; timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Tellurisq́; comas ſacris optate caniſtris.
Hinc nullæ inſidiæ nymphis, non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctiq́; penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætisq́; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc eſt molliſsimus annus,
Dum phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepenteis.
Iamq́; dioneis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit, ſarrano clarior oſtro,
Nec tam nubifugo Borea latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec ſyrius ardor
Sic micat, aut rutilus pyrous, aut ore coruſco
Heſperus, eoo remeat cum lucifer ortu:
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age uel iubare exorto, iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat hibero.
Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſsiq́; comas, ſterilisq́; balauſt.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,

Formoſo Nays puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceoſq; corymbos.
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaq; flammeola rumpatur fiſcina calta,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet.
Et titubante gradu multo madefactus iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturis flauebit miſſis ariſtis.
Atq; diem gemino titan extenderit aſtro.
Hauſerit & flammis lernei brachia cancri.
Allia cum cepis, cereale papauer aneto
Iungite, dumq; uirent nexos deferte maniplos.
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilareiſq; recurrite in hortos.
Tum quoq; proſciſſo, riguoq; inſperſa nouali
Ozima comprimite, & grauibus denſate cylindris.
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus.
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat.
Neu formica rapax populari ſemina poßit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutaq; campe.
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braßica, cumq; tumenti pallentia robora betæ.
Mercibus atq; olitor gaudet ſecurus adultis.
Et iam maturis quærit ſupponere falcem.
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq;, bouumq; labores:
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſtæ Baccho, glaucisq; ſalictis
Naſcuntur uolucres, ſerpitq; eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma, ſpoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum,

Et labor oſtendit miſeris, uſusq́; magiſter
Tradidit agricolis, uentos ſedare furentes.
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.
Hinc mala rubigo uiridis ne torreat herbas.
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe tages in limite ruris.
Vtq́; Iouis magni probiberet fulmina Tarchon.
Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc amythaonius docuit quæ plurima Chiron.
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
Culminibus uetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpent.
Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca.
Innatáue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq́; ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla ualet medicina repellere peſtem.
Dardaniæ ueniunt artes, nudataq́; plantas
Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore.
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo.
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cum luſtrauit gradiens (mirabile uiſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus.
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis.
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere phryxeo delapſum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules.
Et tartheſiacos, paphiosq́; reuellere thirſos.
Atque apio faſces, & ſecto cingere porro.
Iamq́; eruca ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni ſponte uireſcunt.
Et ſcylla, hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit, & aſparagi corruda ſimillima filo.
Humidaq́; andrachne ſitientes protegit antes.
Et grauis atriplici conſurgit longa faſelus.
Dum modò dependens trichili, modò chelydri

Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis, prægnansq́; cucurbita ſerpit.
Vna neq; eſt illis facies, nam ſi tibi cordi
Longior eſt, gracili capitis quæ uertice pendet,
E tenui collo ſemen lege, ſiue globoſi
Corporis, atq; utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis, aut actæi mellis hymetbi,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchéue lagænam:
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus at cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo, ſemper collectus in orbem.
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ.
Fœtidus hic ſucco, pingui quoq; ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad undam,
Labentemq́; ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq́; madeſcit luteus aruo,
Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq́; moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armenijsq́; & cereolis, prunisq́; damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (ut fama eſt) patrijs armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine leti
Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt aſiatica fœtu.
At grauis arcturi ſub ſydere parturit arbos
Liuia chalcidicis, & caunis æmulachijs,
Purpureæq́; chelidoniæ, pinguesq́; mariſcæ,
Et challiſtrutis roſeo quæ ſemine ridet.
Albaq́;, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ.
Sciſſa libyſca ſimul picto quoq; lydia tergo.

Quin

Quin & tardi pedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cœli pendentibus undis
Congilis, illuſtri mittit quam Nurſia campo.
Quæq́; amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euchius, excultosq́; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq́; tuo paremus agreſtes,
Ac metimus leti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos ſatyros, panasq́; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teq́; Lyæum,
Lenæumq́; petrem canimus ſub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multa completa falerno
Exundent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Siderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres auſus recludere fontes
Aſcreum cecinit Romana per oppida carmen.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. Cap. I.

CLAVDIVS *Auguſtalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adoleſcens complurium ſtudiorum, & præcipue agricolationum ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarem: ſed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uerſificationis noſtræ guſtum negare non ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, ut olitoris curam ſubtexerem uillici officijs: qui quãuis primo rei ruſticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam ſimili deſyderio noſter idem Auguſtalis ſæpius flagitabat, numerum, quem iam quaſi conſumaueram, uoluminum exceſſi, & hoc undecimum præceptum ruſticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæq́; præponi conuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam ſerui-*

tia ſic tirunculum contemnunt, ut ſenem, quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non poteſt. Atque hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio eſt aptiſſima: poteritq; ab anno trigeſimo uſque in ſexageſimum, ſi non interuenient fortuita corporis uitia, ſatis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quiſquis autem deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idem ſcientiſſimus robuſtiſſimusq;, ut edoceat ſubiectos, & ipſe commode faciat, quæ præcipit: ſi quidem nihil recte ſine exemplo docetur, aut diſcitur. Præſtatq; uillicum magiſtrum eſſe operariorum non diſcipulum, cum etiam de patrefamiliâs priſci moris exemplum Cato dixerit, male agitur cum domino, quem uillicus docet. Itaque in œconomico Xenophontis, quem M. Cicero latino ſermoni tradidit, uir egregius ille Iſchomacus Athenienſis rogatus à Socrate utrum ne, ſi res familiaris deſyderaſſet, mercari uillicũ tanquam fabrum, an à ſe inſtituere conſueuerit. Ego uero, inquit, ipſe inſtituo. Et enim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, & uicarius meæ diligentiæ ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet. Sed hæc nimium priſca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Iſchomacus negabat quenquam ruſticari neſcire. Nos autem memores ignorãtiæ noſtræ uigentis ſenſus adoleſcentulos, corporisq; robuſti peritiſſimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam eſt difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim, quamuis operum probatiſſimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, ſicut dixi, docendus, & à pueritia ruſticis operibus educandus multisq; prius experimentis inſpiciendus erit futurus uillicus. Nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt uillici ſumma ſcientia. Potiſſimũ autem eſt in eo magiſterio ſcire, & æſtimare, quale officium, & quis labor ſit cuiq; iniungendus: nam nec ualentiſſimus poſſet exequi, quod imperatur, ſi neſciat quid agat, nec peritiſſimus, ſi ſit inualidus. Qualitas itaque cuiuſq; rei conſyderanda eſt. Quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium tanquam promouendi onera, portandiq;: aliqua ſociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq;, ſegetes, & prata deſcandi: nonnullis minus uirium plus artis adhibetur, ſicut putationibus, inſitionibusq; uineti. Plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus, ut in paſtione pecoris, atque eiuſdem medicina. Quorum omnium officiorum uillicus, quem iam prius dixi, æſtimator bonus eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus, ut in unoquoque corrigere queat perperam factum: neque enim ſatis eſt reprehendiſſe

peccantem

peccantem, ſi non doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus eſt futurus uillicus, quàm futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem autem magna, & diffuſa materia eſt, parteſq́; ſi uelimus eius percenſere, uix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exordio iure conqueſtus ſum. Cæterarum artium minus uitæ neceſſariarum repertos antiſtites, agriculturæ neq; diſcipulos, neq; præceptores inuentos: niſi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel diſcendi, uel profitendi penè immenſam ſcientiam, cum tamen nõ ideo turpi deſperatione oportuerit eam negligi. Nam nec oratoria diſciplina deſeritur, quia perfectus orator nuſquam repertus eſt, nec philoſophia, quia nullus conſumatæ ſapientiæ, ſed è contrario plurimi ſemetipſos exhortantur uel aliquas partes earum addiſcere, quamuis uniuerſas percipere non poßint. Et enim quæ probabilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus, aut in ſocordiam compelli, quia deſponderis ſapientiam: Magnæ rei, quantulumcunque poſſederis, fuiſſe participem, nõ minima eſt gloria. Quis ergo inquis, docebit futurum uillicum, ſi nullus profeſſor eſt: & ego intelligo difficillimũ eſſe ab uno uelut autore cũcta ruſticationis cõſequi præcepta. Verũtamen ut uniuerſæ diſciplinæ uix aliquẽ cõſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor, aut fœniſector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſyderanti non ſubtrabant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium uillicationis, in primis conuictum domeſticum, multóque etiam magis externum uitet. Somni, & uini ſit abſtinentißimus, quæ utraque ſunt inimicißima diligentiæ. Nam & ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur. & ſomniculoſo plurima effugiunt. Quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare: Tum etiam ſit à uenereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit, non aliud quicquam poßit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, quàm fructũ libidinis, nec ſupplicium grauius, quàm fruſtrationem cupiditati exiſtimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamq́; ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenue ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos è primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere. Siquidem Iſchomacus idem ille, Malo, inquit, unius agilem, atque induſtriam.

induſtriam, quàm decem hominum negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi poteſtas fiat: nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter, & ſine ullis conceſſationibus permeabit, quàm is, qui cum ſit unà profectus umbras arborum, fonticulorumq́; amœnitatem, uel auræ refrigerationem captauit, ſic in agreſti negotio dici uix poteſt, quid nauus operarius ignauo, & ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet uillicum, ne ſtatim à prima luce familia cunctanter, & languide procedat, ſed uelut in aliquod prælium cum uigore, & alacritate animi præcedentem eũ tanquã ducem ſtrenue ſequatur, uarijsq́; exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parumper, & ipſe fungatur eius officio, moneatq́; ſic fieri debere, ut ab ipſo fortiter ſit effectum. Atque ubi crepuſculum inceſſerit, neminem poſt ſe relinquat, ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris, qui è grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum uero, cum tectum ſubierit, idem faciat, quod ille diligens opilio: nec in domicilio ſuo ſtatim deliteſcat, ſed agat cuiuſq; maximam curam. Siue quis (quod accidit plerunq;) ſauciatus in opere noxam cœperit, adhibeat fomenta: ſiue aliter languidior eſt, in ualetudinarium confeſtim deducat, & conuenientẽ ei cæteram curationem adhiberi iubeat. Eorum uero, qui recte ualebũt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio ſine fraude à cellarijs præbeatur. Conſueſcatq́; ruſticos circa larem domini, focumq́; familiarem ſemper epulari, atq; ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur. Sitq́; frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtosq́; ſic agat, ut fortiſſimum quenq;, & frugaliſſimum largitionibus proſequatur, nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhibeat, & uelit alijs quoq; honoribus dignari. Tum etiam per ferias inſtrumentum ruſticum, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat ferramenta eaq́; ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in opere uitiatum fuerit, à uicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorum auocandis, quàm in pretio rerum eiuſmodi dependitur. Cultam, ueſtitamq́; familiam utiliter magis habeat, quàm delicate, id eſt munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraq; prohibentur optime pellibus manicatis, & ſagatis cucullis: idq́; ſi fiat, omnis penè hyemalis dies in ope tolerari poſſit. Quare tam ueſtem ſeruitiorum, quàm, ut dixi, ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere: nam frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debebit, atq; explorare, ut ſint cõpedibus diligenter innexa.

ter innexa. tum etiam cuſtodiæ ſedes an tuta, & rectè munita ſit, nec ſiquem dominus, aut ipſe uinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſoluat. Sacrificia niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagamq́; ſua ſponte non nouerit, quæ utraq; genera uana ſuperſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non ullas nundinas niſi uendendæ, aut emendæ rei neceſſariæ cauſa frequentauerit: neq; enim coloniæ ſuæ terminos egredi debet, nec abſentia ſua familiæ ceſſandi, aut delinquẽdi ſpatiũ dare. Semitas, nouosq́; limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quã rariſsime recipiat, ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (niſi magna coegerit neceſsitas) permittat. Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet. hæc enim res auocat uillici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam: nec unquam ſinit eum cum rationibus domini paria facere, ſed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis oſtenditur. Itaq; tam iſtud uitare debebit, quàm hercule fugiendum uenandi, aut aucupandi ſtudium, quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter cuſtodiuntur, conſyderare debebit, ne aut crudelius, aut ſubmiſsius agat cum ſubiectis, ſemperq́; foueat bonos & ſedulos: parcat etiam minus probis, et ita temperet, ut magis eius uereantur ſeueritatẽ, quàm ut ſæuitiã deteſtentur. Poteritq́; id cuſtodire, ſi maluerit, cauere ne peccet operarius, quàm, cum peccauerit, ſerò punire. Nulla eſt autem uel nequiſsimi hominis amplior cuſtodia, quàm quotidiana operis exactio. Nam illud uerum eſt M. Catonis oraculũ. Nihil agendo homines male agere diſcunt. Itaq́; curabit uillicus, ut iuſta reddantur. Iſtaq́; nõ ægre conſequetur, ſi ſemper ſe repræſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorũ diligenter exequentur ſua munia, & familia poſt operis exercitationem fatigata cibo, quietiq́; potius ac ſomno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuerſa porrò uillicatione, ſicut in cætera uita, pretioſiſsimum eſt intelligere quenq; neſcire ſe quod neſciat, ſemperq́; cupere, quod ignoret addiſcere. Nam etſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obeſt imprudentia, uel negligentia maxime in ruſticatione, cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ: nam quamuis interdum emendatum ſit perperam factum uel imprudentia, uel negligentia, res tamen ipſa iã domino decoxit. Nec mox intantum exuberat, ut & iacturam capitis amiſsi reſtituat, & quæſtũ reſarciat. Prælabentis uero temporis fuga quàm ſit irreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipue ſemper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſsima cunctanti. quod ipſum expreſsius uetuſtiſsimus autor Heſiodus hoc uerſu ſignificauit.

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum, ſerere ne dubites, id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet, credatq́; prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum periiſſe, niſi ſua quaq́; die quod inſtat effecerit: nam cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, ſi unum opus tardius quàm oporteat peractum ſit, cæteræ quoque, quæ ſequuntur, culturæ, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omniſq́; turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur: quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſq́; officij monitio ea, quæ pendet ex ratione ſiderum cæli. nam ut ait Virgilius,

Tam ſunt arcturi ſidera nobis
Hœdorumq́; dies ſeruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentoſa per æquora uectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abidi.

Contra quam obſeruationem multis argumentationibus diſſeruiſſe me nõ inficior in ijs libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram: ſed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſime Chaldæi pollicentur, ut certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aeris mutationes reſpondeant. In hac autem ruris diſciplina non deſyderatur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui Minerua) quantumuis utile continget uillico tempeſtatis futuræ præſagium, ſi perſuaſum habuerit, modò antè, modò pòſt, interdum etiam ſtato die orientis, uel occidentis cõpetere uim ſideris. nam ſatis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.

Quid quoque menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. II.

ITAQVE *præcipiemus quid quoq́; menſe faciendum ſit, ſic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiſerit ſtatus cœli. Cuius uarietatem, mutationemq́;, ſi ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquam decipietur, aut certe nõ frequenter: & ne diſcedamus ab optimo uate, q ait. Ille uere nouo terrã proſcindere incipiat. Noui autẽ ueris principiũ non ſic obſeruare ruſticus debet, quẽadmodũ aſtrologus, ut expectet certum diem illum, qui ueris initium facere dicitur: ſed aliquid etiã ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta bruma iam intepeſcit annus, permittitq́; clementior dies opera moliri. Poſſunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principẽ menſem Romani anni obſeruet) auſpicari culturarũ officia, quorũ alia ex priſtinis reſidua conſumabit, atq́; alia futuri temporis inchoabit.*

inchoabit. Satis autem erit per dimidios menſes exequi quodq; negotiũ: quia neq; præfeſtinatum opus nimium immature uideri poßit ante quindecim dies factum: nec rurſus poſt todidem nimium tarde. Idibus Ianuarijs uentoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. XVIII. Calendas Februarias, tẽpeſtas incerta. XVII. Calendas Februarias ſol in aquarium tranſit, leo mane incipit occidere, africus, interdum auſter cum pluuia. XVI. Calen. Februarias cancer deſinit occidere. hyemat. XV. Calendas Februarias Aquarius incipit oriri, uentus africus, tempeſtatem ſignificat. XI. Calen. Febraarias, fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. XI. Calẽ. Febr. ex occaſu priſtini ſideris ſignificat tempeſtatem, interdum etiam tempeſtas. VI. Calendas Februarias, leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquam ſignificatur hyems bipartita. V. Calen. Februarias auſter, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Calendas Februarias, Delphinus incipit occidere: item fidicula occidit. Pridie Calendas Februarias eorum, quæ ſupra ſunt, ſiderum occaſus, tempeſtatem facit, interdum tantummodo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus anno tatis percenſuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abſtinere poßit operibus, uel feſtinationem adhibere. Itaq; ab Idibus Innuarijs quod habetur tempus inter brumam, & aduentum Fauonij, ſi maior eſt uineæ, uel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis temporibus uitis ſaucietur: quoniam pruinis & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ, ferrum reformidant: itaq;, dum hæ regelare ſinuntur, uſq; in horam ſecundam uel tertiam poterũt uepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupent: ſegetes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici, ut tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur: apricis etiam & macris, aut aridis locis prata iam purgãda, & à pecore ſunt defendenda, ut fœni ſit copia. Siccos quoq;, & pingues agros tempeſtiuum eſt proſcindere: nam & uliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate, uere'ue agendi ſunt: macerrimi uero & aridi poſt æſtatẽ primo autumno arandi, & ſubinde conſerendi: ſed iugerum agri pinguis hoc tempore anni commode duabus operis proſcinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madens terra facilem cultum ſui præbet. Eodẽq; menſe ante Cal. Feb. ſarriẽdæ ſegetes autũnales, ſiue illę ſeminis adorei ſunt, quod quidã far uernaculum uocant, ſeu tritici. Eorũq; tẽpeſtiua ſarritio eſt, cum enata frumẽta quatuor fibrarũ eſſe cœperũt. Ordeũ quoq; maturũ, quibus ſupereſt opera, nũc demũ ſarrire debebunt: ſed et faba eãdẽ culturam exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nam prius ſarriuiſſe nimiũ teneram non expedit. Eruũ quidẽ melius priore menſe, nec tamẽ ĩprobe hoc ipſo uel proximo ſeremus: nã Martio nullo modo

*terræ committendum eſſe ruſtici præcipiũt. Vineæ, quæ ſunt palatæ, &
ligatæ recte iam fodiũtur. Surculi, qui primi florem afferunt, ſtatim circa
idus inſerendi ſunt, ut ceraſorum tuberum, amygdalarum, perſicorumq́;
ridicis, uel etiam palis conficiendis, idoneum tempus eſt: nec minus in ædi
ficia ſuccidere arborem conuenit, ſed utraq; melius fiunt luna decreſcen/
te ab uigeſima uſq; in trigeſimam, quoniam omnis materia ſic cæſa iudi/
catur carie non infeſtari. Palos una opera cædere, & exputatos acuere cẽ/
tum numero poteſt. Ridicas autem querneas, ſiue oleagineas findere, & de
dolatas utraq; parte exacuere numero ſexaginta. Item ad lucubrationem
ueſpertinam palos decem, uel ridicas quinq; conficere, totidemq́; per ante
lucanam lucubrationem. Materies ſi roborea eſt, ab uno fabro dolari ad
unguem per quadrata debet pedum XX. hæc erit uebis una. Pinus autem
V. & XX. pedum æque ab uno expeditur, quæ & ipſa uebis dicitur: nec
minus ulmus, & fraxinus pedum XXX. cupreſſus autem pedum XL: tum
etiam ſexagenum pedum abies, atq; populus, ſingulis operis ad unguem
quadrantur, atq; omnes hæ menſuræ ſimiliter uebes appellantur. His etiã
diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudum, nec minus maiora quadru
pedia charactere ſignari debent. Calendis Februarijs fidis incipit occide/
re, uentus eurinus, & interdum auſter cum grandine eſt. III. Nonas Febru/
arias, fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut ſeptentrio, nonnunquam
fauonius. Nonis Februarijs mediæ partes Aquarij oriuntur, uentoſa tempe
ſtas. VII. Idus Februarias Caliſto ſidus occidit, fauonij ſpirare incipiunt.
VI. Idus Februarias, uentoſa tempeſtas. III. Idus Februarias, eurus, per
hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgantur. &
in fœnum ſubmittuntur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel
frigora omiſſæ, nunc palandæ, & alligandæ ſunt, ne poſtea tumentes gem/
mæ lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum foſſio iiſdem locis per/
agenda, arbuſtorumq́; ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iu/
ſta certa eſſe non poſſunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum ſeminaria
facienda ſunt, & maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ.
Paſtinatio quoq;, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc
includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum
ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX. uel in
altitudinem dipondij ſemiſſis, operis L. uel ad bipalium, cui eſt altitudo du
orum pedum operis XL. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis mi
nima paſtinationis menſura eſt. Nam oleribus deponendis poſſit uel ſex/
quipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerumq; in ſingula iugera triginta,
operis conficitur. Hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata dirigenda*

pars

Digitized by Google

pars oleis, & cæteris, arboribus inſpergenda, quin etiam uitiaria diligenter facienda, malleolisq; quamrecentiſsimis curioſiſsime pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasq; ulmorum nunc ponere utile eſt, aut ante ſatas nunc exputare, & circumfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoq; (uineis nondum foſſis) atq; arbuſtorum ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacēs fodientem, uel alio genere terram molientem poteſt impedire, nunc egerere, & ad ſepem applicare oportet. Roſaria noua conſerere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel etiam priſtina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Geniſtam ſemine, uel plantis in paſtinato, uel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoque ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehementer hyemat. XVI. Calendas Martij ueſpere crater oritur, uenti mutatio. Quindecimo Calendas Martij ſol in piſces tranſitum facit: nonnunquam uentoſa tempeſtas. Tertio decimo, & duodecimo Calendas Martij, fauonius uel auſter cū grandine, & nimbis. Decimo Calendas Martij Leo deſinit occidere, uenti ſeptentrionales; qui uocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirundo aduenit. IX. Calendas Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia. VIII. Calendas Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tempeſtates, halcyonei dies uocantur, in atlantico quidem mari ſumma tranquillitas notata eſt. VII. Calēdas Martij uentoſa tempeſtas, hirundo conſpicitur. Per hos dies frigidis locis carū rerum, quas ſupra ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria. Cæterum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius temporis eſſe uidetur optima: nec tamen deterior etiam inter Calendas & Idus ſequentis menſis, utiq; ſi non ſit frequentiſsima regio: ſi uero etiam magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atq; uitium tepidis locis hoc tempore cōmode adminiſtrabitur. Calendis Martijs africus, interdum auſter cum grandine. VI. Nonas Martij uindemiator apparet, quem græci Φρυγητῆρα dicunt. ſeptentrionales uenti. IIII. Nonas Martij fauonius, interdum auſter hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis. III. Idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptētrionales uēti. Pridie Idus Mar. argonauis exoritur, fauonius aut auſter interdum aquilo. His diebus commode inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupiſſe. Igitur à Calendis Martij eximia eſt uitium putatio

uſq; in decimum Calendarum Aprilium: ſi tamen ſe gemmæ nondum moueant, ſurculi quoq; ſilentes ad inſitionem nunc præcipue, utiliterq; leguntur, & ipſa inſitio uitium, atq; arborum lõge nunc eſt optima. Frigidis quoque locis, & humidis uitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumẽtia utiliſſime ponuntur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregie, modios tres una opera recte ſarrit. Prata purgare, & à pecore defendere iam tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis, & ſiccis etiam à menſe Ianuario, ut ſuprà diximus, id fieri debet: nam frigidis uel à quinquatribus prata recte ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autũno conſiturus, hoc tẽpore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc eſt quoquouerſus pedum IIII. ſi eſt commodum terrenum, XIIII. ab uno fiunt, ternarij autem XVIII. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores: ſulcus qui ſit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, cumq; ſimiliter una opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cultum habere iam tẽpus eſt. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ ſalem non habeat, nunc conueniat infundere, maximis ſex congij, mediocribus arboribus urnæ ſatisfaciunt, cæteris æſtimanda erit portio: ſed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, ſi amurca rigenter inſulſa. Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminarijs inſtituendis dixerunt. Tum etiã bacas lauri, & myrti, cæterorumq; uiridium ſemina in areolas diſſerere præceperunt. Orthociſſos & ederas ab Idibus Februarij, uel etiam Calendis Martijs poni oportere ijdem cenſuerunt. Idibus Martij nepa incipit occidere, ſignificat tempeſtatem. XVII. Calendas Aprilis nepa occidit, hyemat. XVI. Calendas Aprilis, ſol in Arietem tranſitum facit, fauonius, uel corus/XII. Calendas Aprilis, equus occidit mane, ſeptentrionales uẽti. X. Calendas Aprilis, Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit. IX. & VIII. Calendarum Aprilium, æquinoctium uernum, tempeſtatem ſignificat. Ab Idibus eadem, quæ ſuprà, utiq; peregenda ſunt. Optime autem uliginoſa, & pinguia loca nunc demum proſcinduntur, & quæ menſe Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij ſunt iteranda, & ſi quæ pergulæ uitium generoſarum, uel ſi quæ in agris, aut uepribus ſingulares arbores maritæ à putatoribus relictæ ſunt, ante Calendas Aprilis utiq; deputari debent, poſt quem diem ſera, & infructuoſa fit huiuſmodi rerum cultura. Milij quoq; & panici, hæc prima ſatio eſt, quæ peragi debet circa Idus Aprilis: utriuſq; ſeminis ſextarij quini ſingula iugera occupant. Quin etiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum eſt caſtrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij uſq; in Idus Aprilis. In locis

frigidis ab Idibus Martij uſq; in Idus Maias omnia recte pecora caſtrantur. Calendis Aprilis nepa occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nonas Aprilis fauonius aut auſter cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. VIII. Idus Aprilis, uergiliæ ueſpere celantur, interdum hyemat. VII. Idus Aprilis, & VI. & V. auſtri, & Africi, tempeſtatem ſignificat. IIII. Idus Aprilis ſole oriente, libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. Pridie Idus Aprilis ſuculæ celantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum foßio utiq; ante idus peragenda eſt, quæq; menſe Martio poſt confectum equinoctium fieri debuerunt, nunc deniq; quamprimum exequenda ſunt. Fici, uitesq; adhuc recte inſeruntur. Seminaria quæ ſunt anté facta, runcari, & adhuc commode fodiri poſſunt. Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonſuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut ſuprà Libra occidit, hyemat. XVIII. Calendas Maias, uentoſa tempeſtas, & imbres nec hoc conſtanter. XV. Calendas Maias, ſol in taurum tranſitum facit, pluuiam ſignificat. XIIII. Calendas Maias ſuculæ ſe ueſperi celant, pluuiam ſignificat. XI. Calendas Maias uer bipartitur, pluuia & nonnunquam grando. X. Calendas Maias uergiliæ cum ſole oriuntur, africus, uel auſter, dies humidus. IX. Calendas Maias prima nocte fidicula apparet, tempeſtatem ſignificat. IIII Calendas Maias auſter ferè cum pluuia. III. Calendas Maias mane capra exoritur, auſtrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calendas Maias, canis ſe ueſpere celat, tempeſtatem ſignificat. Per hos dies eadem quæ ſupra, perſequemur. Poſſuntq; ſi iam librum remittũt inſeri oleæ, uel emplaſtrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodẽ emplaſtrationis genere inſeri: ſed & prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poßint. Si qua præterea in uineis aut foſſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens uinitor reſtituere debet, & fracta iuga conſiderare, & reſarcire, aut diſiectos palos reponere ita, ne teneros pampinos explantet. Eodem tempore ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet. Calendas Maias hoc biduo ſol unam dicitur tenere particulam. Sexto Nonas Maias ſucula cum ſole exoritur, ſeptentrionales uenti. Quinto Nonas Maias Centaurus totus apparet, tempeſtatem ſignificat III. Nonas Maias, idem ſidus pluuiam ſignificat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Nonis Maijs uergiliæ exoriuntur mane, fauonius. Septimo Idus Maias æſtatis initium, fauonius, aut corus, interdum etiam pluuia. Sexto Idus uergiliæ totæ apparent, fauonius, aut corus, interdum & pluuiæ. Tertio idus Maias fidis mane oritur, ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtituendæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec minus mille

ducen-

*ducentos manipulos unus obligat, qui ſint ſinguli quaternarum librarum.
Arbores quoq; tempus eſt ablaqueatas circumfodere, & operire. Vna ope
ra nouellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres* LXV. *magnas
quinquaginta. Hoc mēſe ſeminaria omnia crebro fodere oportebit: ſed à
Calendis Martijs uſq; in Idus Septembres, omnibus menſibus non ſolum
ſeminarijs, ſed etiam nouellis uineis danda foßio eſt. Iiſdē diebus, ubi præ
gelidum, & pluuium cœlum eſt, oleæ putantur, & emuſcantur. Cæterum te
pidis regionibns duobus temporibus anni facere iſtud oportebit. Primo
ab Idibus Octobris uſq; in Idus decembres: iterum ab Idibus Februarijs,
uſq; in Idus Martias. Si tamen arbor librum nō remittit, hoc eodem menſe
in paſtinato ſeminario nouißima poſitio eſt olearis taleæ, eamq́; oportet
cum panxeris, fimo, & cinere miſtis oblinire, & ſuperponere muſcum, ne
ſole findatur: ſed hoc idem opus melius fiet ultima parte menſis Martij, uel
prima menſis Aprilis, & cæteris temporibus quibus præcepimus ſemina-
ria plantis, uel ramis conſerere. Idibus Maijs fidis mane exoritur, auſter
aut euronotus, interdum dies humidus .* XVII. *Calēdas Iunias idē, quod
ſupra.* XVI. *&* XV *Calēdas Iunias euronotus, uel auſter cū pluuia .* XIIII
Calendas Iunias ſol in geminos introitum facit . XII. *Calendas Iunias
ſuculæ exoriuntur, ſeptentrionales uenti, nōnunquam auſter cum pluuia.*
XI. *&* X. *Calendas Iunias, arcturus mane occidit, tempeſtatem ſig-
nificat.* VIII *&* VII. *&* VI. *Calendas Iunias capra mane exoritur, ſepten-
trionales uenti. Ab Idibus uſq; in Calendas Iunias uetera: nam uineam pri
us quàm florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq́; & cæteras om
nes uineas itidem pampinare. Quod ſi ſæpius feceris, puerilis una opera
iugerum uineti pampinabit: quibuſdam regionibus oues nunc tondentur,
& pecoris nati, aut amiſſi ratio accipitur. Item qui lupinum ſtercorandi
agri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit. Calendis Iunijs &* IIII *no-
nas, aquila exoritur, tempeſtas uentoſa, & interdum pluuia.* VII. *Idus Iu-
nij arcturus occidit, fauonius aut corus .* IIII. *Idus Iunias Delphinus ueſpe
re exoritur, fauonius interdum rorat. His diebus ſi non opere uicti ſumus,
eadem quæ extremo menſe Maio facienda ſunt, item omnes arbores fru-
ctiferæ circunfoſſe aggerari debent, ut ante ſolſtitium id opus peractum ſit:
quin etiam pro conditione regionis, & cœli terra uel præſcinditur, uel ite-
ratur, eaq́;, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, terti
atur una. Lirantur autem iugera duo opera una, at ſi facilis eſt terra, pro-
ſcinditur iugerum duabus operis, iteratur una. Lirantur una, iugera quatu
or, cum in ſubacta iam terra latiores porcæ ſulcantur, quæ ratio colligit,
ut per autumnum facile poßint uno iugo, tritici obſeri modij centum quin
quagin-*

quaginta, cæterorumq; leguminum mody centum. Iiſdem diebus area tri/
turæ præparanda eſt, ut quæq; res deſecta erit, in eam conferatur. Vinea/
quoq; cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitium
pabulum (ſi facultas eſt) uel nunc, uel etiam ſuperioribus XV. diebus, qui
fuerint ante Calend. Iunij, pecori præberi oportet. A Calen. autem Iunijs.
ſi iam deficit uiridis herba, uſq; in ultimum autumnum frondem cæſam
præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. XIII. Calend. Iul. ſol introitum
in cancro facit, tempeſtatem ſignificat. XI. Cal. Iunij, anguifer, qui à græ/
cis dicitur οφιουχος mane occidit, tẽpeſtatẽ ſignificat. VIII. & VII. et VI.
Cal. Iuly ſolſtitiũ, fauonius, & calor. III. Cal. Iulij, uentoſa tempeſtas. His
diebus eadem, quæ ſupra. Sed & uiciam in pabulum ſecare oportet, prius
quàm ſiliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fa/
bam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum te/
rere, paleasq; omneis recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoq;,
aut decimo die ad Calend. Maias conſyderare, & curare oportet. Nunc au/
tem ſi ſunt pleni, atq; operculati faui demetendi ſunt. Sin autem maiore
parte uacant, aut ſine operculis adaperti ſint, nondum eſſe maturos ſigni/
ficatur, itaq; mellatio eſt differenda. Quidam in prouincijs tranſmarinis
uel hoc, uel ſequente menſe ſeſama ſerunt. Calend. Iulijs fauonius, uel au/
ſter, & calor. Quarto Non. Iulij corona occidit mane. Pridie Non. Iul. can/
cer medius occidit, calor. Octauo Idus Iulij. Capricornus medius occidit.
Septimo Idus Iulij Cepheus ueſpere exoritur, tempeſtatẽ ſignificat. Sex/
to Idus Iulij prodromi flare incipiunt. His diebus eadem, quæ ſupra. Sed
& proſciſſum ueruactum optime nunc iteratur, & ſylueſtris ager decreſcen/
te luna utiliſſime extirpatur. Idibus Iulijs Procyon exoritur mane, tempe/
ſtatem ſignificat. Tertiodecimo Calend. Auguſtas ſol in Leonem tranſitum
facit, fauonius. Nono Calend. Auguſtas Leonis in pecore clara ſtella exori
tur, interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calend. Auguſtas Aquarius
incipit occidere clare, fauonius, uel auſter. Septimo Calen. Auguſtas cani
cula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Calend. Auguſtas aquila exoritur.
IIII. Calend. Auguſtas leonis in pectore clara ſtella exoritur, interdum
tempeſtatem ſignificat. III. Calend. Auguſtas aquila occidit, ſignificat tem
peſtatem. His diebus locis temperatis, & maritimis meſſis conficitur, &
intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in aceruum conge/
runtur. Iugerum ſtramentorum opera unæ deſecat, quibus remotis prius
quàm ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, cir/
cunfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna ſementis præpara/
tur, nunc debẽt iterare. Nam defodiendis, colendis'ue nouellis uineis, ſæ/

pius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum, donec autumnale æquinoctium conſiciatur. Meminiſſe autem oportebit, ut per hos, & Auguſti mẽſis dies antelucanis, & ueſpertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quaſcunq; uineas culturi ſumus, ne per æſtum, ſed mane uſq; in tertiam, & à decima uſq; in crepuſculum fodiamus. Quibuſdam regionibus ſicut in Cilicia, & Pamphilia hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ autem regionibus humidis poſſunt ultimo menſe Iunio ſeri. Quinetiam tempus eſt ficulneis arboribus caprificum ſuſpendere: quod quidam exiſtimant iccirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatẽ perueniat. Calendis Auguſti Etheſiæ: pridie Nonas Auguſti leo medius exoritur, tempeſtatem ſignificat. VII. Idus Auguſti Aquarius occidit medius, nebuloſus æſtus. Pridie Idus Auguſti fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quæ ſupra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur, qui ſi non ſunt melle repleti, nec operculati, differenda eſt in menſem Octobrem mellatio. Idibus Auguſti delphini occaſus, tempeſtatem ſignificat. XIX. Calendas Septembris eiuſdem ſideris matutinus occaſus tempeſtatem ſignificat. XIII. Calendas Septembris ſol in uirginem tranſitum facit. Hoc & ſequenti die tempeſtatem ſignificat, interdum & tonat. Hoc eodem die fidis occidit. X. Calendas Septembris ex eodem ſidere tempeſtas plerunq; oritur, & pluuia. VII. Calendas Septembris uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Calendas Septembris humeri uirginis exoriuntur, Etheſiæ deſinunt flare, & interdum hyemat. Pridie Calendas Septembris Andromeda ueſperi exoritur, interdum hyemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio uocatur. Idq; licet uel commodius facere ſuperiore menſe poſt Idus Iulias, quo tempore etiam aliarum arborum nõnulli emplaſtrationem faciunt. Quibuſdam locis, ut in Bætica maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus pulueratione faciunt, quam uocant ruſtici occationem, cum omnis gleba in uineis refringitur, & reſoluitur in puluerem. Hoc eodem tempore, prius quàm uineæ puluerentur, ſi perexilis eſt, uel rara ipſa uitis, lupini modij tres: uel quatuor in ſingula iugera ſparguntur, & inoccantur, qui, cum fruticauerint, prima tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus uineis præbent. Multi etiam ſi pluuius eſt ſtatus cœli, ſicut ſuburbana regione Italiæ pampinis uitem ſpoliant, ut percoqui fructus poſſint, nec putreſcere imbribus. At è contrario locis calidioribus, ut modo nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exareſcant. Hoc idem tempus eſt aridis uuis, ficiſq; conficiendis,

ficiendis: de quibus quemadmodum paſſæ fiant, ſuo loco dicemus, cũ uillicæ perſequemur officia. Filex quoq; aut carex ubicunq; naſcitur, Auguſto menſe recte extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante caniculæ exortum. Calendis Septembris calor. Quarto Nonas Septembris piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Nonis Septembris arcturus exoritur, fauonius, uel corus. VII. Idus Septembris piſcis aquilonius deſinit occidere, & capra exoritur, tempeſtatem ſignificat. III. Idus Septembris fauonius, aut africus, uirgo media exoritur. His diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, commode adminiſtrantur. Iteratio quoq; arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt: ſin autem celerius, etiam tertiatum ſolum eſſe conuenit. Hoc etiam tempore qui conſueuerunt uina condire, aquam marinam præparant, & aductam decoquunt, de qua conficienda, cum uillicæ officia exequar, præcipiam. Idibus Septembris ex priſtino ſidere nonnunquam tempeſtatem ſignificat. XV. Calendas Octobris arcturus exoritur, fauonius, aut africus, interdum eurus, quem quidam uulturnum apppellant. XIIII. Calendas Octobris ſpica uirginis exoritur, fauonius aut corus. XIII. Calendas Octobris, ſol in libram tranſitum facit, crater matutino tempore apparet. XI. Calẽ. Octobris piſces occidunt mane, itẽ aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auſter cum imbribus. X. Calen. Octo. argonauis occidit, tempeſtatem ſignificat, interdum etiam pluuiam. IX. Calen. Octobris centaurus incipit mane oriri, tempeſtatem ſignificat, interdum & pluuiam. VIII. Calendas Octobris, & VII. & VI. æquinoctium autumnale, pluuiam ſignificat. V. Calendas Octobris hœdi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auſter cum pluuia. IIII. Calendas Octobris uirgo deſinit oriri, tempeſtatem ſignificat. His diebus uindemiæ pluribus regionibus fiũt, quarum maturitatem alij aliter interpretati ſunt. Quidam cum uidiſſent partem aliquam uuarum uireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe uindemiam. Quidam cum coloratas & perlucidas uuas animaduertiſſent, nonnulli etiam cum pampinos, ac folia decidere deſyderaſſent, quæ omnia fallacia ſunt: quoniam immaturis uuis omnia eadem poſſunt accidere, propter intemperiem ſolis, aut anni. Itaque nonnulli guſtu explorare maturitatem tentauerunt, ut ſiue dulcis eſſet ſapor uuæ, ſiue acidus, proinde æſtimarent. Sed & hæc ipſa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nunquam dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam. Itaque opportunum eſt (quod nos facimus) ipſam naturalem contemplari maturitatẽ: naturalis autẽ maturitas eſt, ſi cum expreſſeris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuſcata, & nonnulla propemodum nigra fuerint: nam

colorē nulla res uinaceis poteſt afferre, niſi naturæ maturitas, præſertim cum ita in media parte acinorū ſint, ut & à ſole æſtuante, & à uentis protegantur, humorq́; ipſe non patitur ea percoqui, aut infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, ſciat uindemiam ſibi eſſe faciendam. Sed antequàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poßet) menſe. Si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua ſalſa, & recte ſiccata. Tum & opercula, colaq́; & cætera, ſine quibus probe confici muſtum non poteſt. Torcularia uero, & fora diligenter emūdata, lotaq́;. Et, ſi res ita exegerit, picata, præparataq́; habeat ligna, quibus defrutum, & ſapam decoquat. Tum etiam ſalem, atq; odoramenta, quibus condire uina conſueuerint, multò ante repoſita eſſe oportet. Nec tamen hæc cura totum auocet enim à cætera ruris cultura: nam & napinæ, itēq; rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemem præſidio. Itemq́; ſiliquam, quod ruſtici fœnum græcum uocant, nec minus in pabulum uicia nunc demum conſeruntur. Tū etiam lupini hæc erit præcipua ſatio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium, & panicum hoc tempore demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur: nam ad percipiendum ſemen ultima parte octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poßit eorum curam, quæ intra uillā facienda ſunt, uillicæ delegare. Ita tamen, ut ipſe conſyderet an recte facta ſint. Calendis Octobribus, & VI. Nonas interdum tempeſtatem ſignificat. Quarto Nonas Octobris auriga occidit mane, uirgo deſinit occidere, ſignificat nonnunquam tempeſtatem. III. Nonas Octobris, corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Nonis Octobris hœdi oriuntur ueſpere, aries medius occidit, Aquilo. VIII. Idus Octobris coronæ clara ſtella exoritur. VI. Idus Octobris uergiliæ exoriuntur ueſpere, fauonius, & interdum africus cum pluuia. Tertio & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auſter hybernus, & nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, & cætera, quæ ſupra ſcripta ſunt, fieri ſolent. Iiſdemq́; regionibus frumenta matura ſeruntur, & præcipue far adoreum. Locis etiam opacis triticum nunc recte ſeritur. Et quoniam ſementis mentionem fecimus, non intempeſtiue quantum cuiusq́; ſeminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerū agri recipit tritici modios quatuor, uel quinq;: farris adorei modios nouem, uel decem: ordei modios quinq;, uel ſex: milij uel panici ſextarios quatuor, uel quinq;: lupini modios octo, uel decem: faſeoli. modios quatuor: piſi modios tres, uel quatuor: fabæ modios ſex: len-

tia.

tis modium unum,uel paulo amplius:lini ſeminis modios nouem, uel decem:cicerculæ modios tres,uel quatuor:ciceris modios duos,uel tres: ſeſami ſextarios quatuor,uel quinque:uiciæ pabularis modios ſeptē,uel octo: uiciæ ſeminalis modios quinque,uel ſex:erui modios quatuor,uel quinq;: farraginis ordeaceæ modios ſeptem,uel octo:ſiliquæ modios ſex:medicæ ſingulos cyathos ſerere oportet in areolis longis dedum penum,latis pedū quinum. Canabis grana, ſex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris,& ſequenti biduo interdum tempeſtas,nonnunquam rorat. XIIII. Calendas Nouembris ſol in ſcorpionem tranſitum facit. Tertio decimo & duodecimo Calendas Nouembris ſolis exortu uergiliæ incipiunt occidere,tempeſtatem ſignificat. Vndecimo Calendas Nouembris,tauri cauda occidit,auſter,interdum pluuia .VIII Calēdas.Nouembris centaurus exoriri mane deſinit,tempeſtatem ſignificat. Septimo Calendas Nouembris nepæ frons exoritur,tempeſtatem ſignificat. Quinto Calendas Nouembris uergiliæ occidunt,hyemat cum frigore,& gelicidijs.Quarto Calendas Nouembris arcturus ueſpere occidit, uentoſus dies. Tertio Calendas & pridie Nouembris Caſſiope incipit occidere,tempeſtatē ſignificat. Per hos dies quecunq; ſemina differri debent,arbuſculæq; omnis generis recte ponuntur. Vlmi quoq; uitibus recte maritantur, ipſæq; uites in arbuſtis,& uineis commode propagantur.Seminaria runcare, & fodere tēpus eſt: tum etiam arbores ablaqueare,nec minus uineas, eaſdemq; putare. Itemq; in arbuſtis uitem deputare,ſeminaria quæ ſuo tempore pampinata nō ſunt, arbuſculæq; ficorum in ſeminarijs putari,& ad ſingulos ſtylos redigi debent,quæ tamen melius,dum tenera ſunt,per germinationem pāpinantur.Sed cum omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint,tum maxime ſementis.Vetus eſt agricolarum prouerbium.Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere,ſeram nunquam,quin mala ſit.Itaq; in totum præcipimus ut quiſq; natura locus frigidus erit,is primus conſeratur,ut quiſq; calidus nouiſſimus. Vicia,& faba ſtercorare agrum dicuntur. Lupinum niſi in florem uerteris,nihil agrum ſtercoraueris.Sed nec ulla res magis uacuis operarijs,aut ſeritur,aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui,& nouiſſimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet ,quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commode occabunt, arboreſq; quæ intereunt,ablaqueabunt,quamuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri,& occari uelint,quod an recte fieri poſsit affirmare non auſim.Eodem tempore foſſas riuoſq; purgare & elices,ſulcoſq; aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam, ſi minus orneam, ſi nec hæc ſit illigneam frondem bubus recte præbebimus.

Vndecimo Calendas Decembris ſucula mane occidit, hyemat. Decimo Calendas Decembris lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calendas Decembris canicula occidit ſolis ortu, hyemat. Pridie Calendas Decembris totæ ſuculæ occidunt, fauonius, aut auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt ſuperioribus opera conſequi oportet. Et ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decembris ſementē confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diuturnum tempus aliquid adijciendum eſt. Nam multa ſunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas poßidemus, pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuiq́; ſiue regio ferulæ, uel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent, ſiue palmæ ſpartiuæ fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæq́; ſeu uirgultorum corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poßit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipue in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouē ſunt, noctesq́; horarum quindecim. Poßit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitiū ligamina præparari. Quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, ut lenteſcat. Sin autem iampridem cæſa exaruit, in piſcina maceranda eſt. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima ſunt iliguea, deinde carpinea, poſt hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, ſæpius tamē placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdū auſter irrorat. Tertio Idus Decembris corus, uel ſeptentrio, interdum auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt, utiq́; in locis temperatis, aut calidis: nā frigidis recte fieri iam non poſſunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exbritur, hyemat. Sexto decimo Calendas Ianuarij ſol in Capricornum tranſitum facit, brumale ſolſtitium, ut Hipparcho placet, itaq; tempeſtatem ſæpe ſignificat. XV. Calendas Ianuarias, uentorum commutationem ſignificat. X Calendas Ianuarias capra occidit mane tempeſtatem ſignificat. Nono Calendas Ianuarias brumale ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſeruant) ſignificat. Sexto Calendas Ianuarias delphinus incipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calendas Ianuarias aquila ueſpere occidit, hyemat. Tertio Calendas Ianuarias canicula occidit ueſpere, tempeſtatem ſignificat. Pridie Calendas Ianuarias tempeſtas uentoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi uinearum cauſa paſtines, negant

dee:

debere terram ferro commoueri. Itaq; quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his comprehenditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, & capite tenus alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capiſtrentur. Cæterum palmare, ideſt materias alligare hoc tempore non expedit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex frigore, franguntur. Poſſunt etiam his diebus ceraſi, & tuberes, & armeniacæ, atq; amygdalæ, cæteræq; arbores, quæ primæ florent, inſeri cõmode. Nonnulli etiam legumina ſerunt. Calendis Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempeſtas uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hyems, auſter multus, interdum pluuia. Nonis Ianuarijs fidis exoritur mane, tempeſtas uaria. Sexto Idus Ianuarias auſter, interdum fauonius. Quinto Idus Ianuarias auſter, interdum imber. Pridie Idus Ianuarias incertus flatus cœli. Per hos quoq; dies abſtinent terrenis operibus religioſiores agricolæ, ita tamen, ut ipſis Calendis Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem uſq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debet uillicus, quid uni iugo boũ quoquo menſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Quare huius quoq; curæ rationem ſubijcimus. Menſe Ianuario paleas cũ erui macerati ſextarijs ſex, uel paleas cũ cicerculæ freſæ ſemodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantũ uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondẽ ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præſtat, farraginem ordeaceam dabit ſiccam. Februario menſe idẽ. Martio idem. Vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam & populneam. Ex Calendis ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim. Iunio ex Calendis frondem affatim. Iulio idem. Augusto idem: uel paleas ex aruo põdo quinquaginta. Septembri frondem affatim. Octobri frondem, & ficulnea folia. Nouembri ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immiſſum, & lupini macerati modium unum paleis immiſſum, uel maturam farraginem. Decembri frondem aridam, uel paleas cum erui ſemodio macerato, uel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, glandis modium unum, ut ſupra ſcriptum eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. III.

ET QVONIAM percenſuimus opera, quæ ſuis quibusq; temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æque curam ſuſcipere debebit, ut & quotidia-

250

tidiani uictus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat. quod ait poëta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quòd neq; latere fabricata materies perennare poſſit pluuijs, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neque lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa: ſi uero amplum modum ſepire quis uelit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtẽdam rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudumq; munimus. Vetuſtiſſimi autores uiuam ſepem ſtructili prætulerunt, quia non ſolum minorem impenſam deſyderaret, uerum etiam diuturnior immenſis temporibus permaneret. itaq; uepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimul atq; terra maduerit imbribus, circumuallandus eſt duobus ſulcis, tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum, ſed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur: ea ſint uaſtiſſimarum ſpinarũ, maximeq; rubi, & paliuri, & eius quam græci uocant κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autem ruborum ſemina quammaturiſſima elegi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere: quæ cum eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs reſtibus: ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato: mox ubi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam fauonius exoritur, poſt Idus Februarij ſiqua in ſulcis per hyemem conſtitit aqua exhauritur, reſolutaq; humus, quæ erat autumno regeſta, uſque ad mediam ſulcorum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita ut non nimiũ ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorum enaſci poſſint: ea ferè circa trigeſimum diem prorepunt: atque ubi cœperint aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, ut in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeam ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes utriuſque ſulci, & ſit, quo interdum quaſi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquieſcant. Hunc ueprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere uelis. Cæterũ etiam poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubium eſt: & hæc quidẽ claudendi horti ratio maxime eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta uillam præcipue pinguem, quiq; adueniente riuo, uel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodien-

dus eſt, cum ſol ultimas partes uirginis obtinebit, id eſt menſe Septembri ante æquinoctium autumnale: ſiquidem tunc maxime explorantur uires fontium, cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum eſt autem, ne hortus areæ ſubiaceat, ne per trituram uenti poſſint paleas, aut puluerem in eum perferre: nam utraque ſunt oleribus inimica. Mox ordinandi, paſtinandiq; ſoli duo ſunt tempora, quoniam duæ quoque olerum ſationes: nam & autumno, & uere plurima ſeruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & naſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſitis æſtatis reſtinguitur fontibus. At ubi loci natura neq; manu illatam, neque ſuæ ſpontis, aquam miniſtrari patitur, nullum quidem aliud auxilium eſt, quàm hyemales pluuiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis locis opus cuſtodiri, ſi depreſſius paſtinetur ſolum, eiusq; abunde eſt gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor conſurgat regeſtum. At ubi copia eſt rigandi, ſatis erit non alto bipalio, id eſt, minus quàm duos pedes ferramento nouale cõuerti. Sed curabimus, ut ager quem uere conſeri oportet, autumno circa Calendas Nouembris paſtinetur: quem deinde uelimus autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, & radices herbarum necentur: nec multo ante ſtercorare debebimus, & cum ſationis appropinquabit tempus, ante quintum diem exherbandus erit locus, ſtercorandusq;, & ita diligenter foſſione iterandus, ut fimo terra commiſceatur. Optimum uero ſtercus eſt ad hunc uſum aſini, quia minimum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium ſi ſit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentiſſimum, non tamen neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudæ glareæ, aut ſine ullo robore ſolutiſſimæ arenæ, cum maior ſcilicet uis alimenti deſyderatur: igitur ſolum, quod conſerere uere deſtinauerimus, poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita uis frigoris excoquit terram; fermentatamq; ſoluit: quare peracta bruma tum demum ſtercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas diuiditur, quæ tamen ſic informandæ ſunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui perſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur, ſed potius per ſemitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante ſationem facienda ſunt dixiſſe abunde eſt. Nunc quid quoque tempore uel colendum, uel ſerendum ſit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt, autumno, & uere. Sunt autem ſemina braſſicæ, & lactucæ,

cinaræ,

cinaræ, crucæ, nasturcij, coriandri, chærephyli, anethi, paſtinacæ, ſiſeris, papaueris: hæc enim uel circa Calendas Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis uero ſiccis, aut tepidis qualia ſunt Calabriæ, & Apuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tamen uel maritimum, uel apricũ agrũ incolimus) hæc ferè ſunt, alliũ, cepe capitula, ulpicum, ſinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim recte ponetur lepidium. Menſe autem Februario uel planta uel ſemine, ruta atque aſparagus, & iterum cepe ſemen, & porri, nec minus ſi uernum, & æſtiuum fructum uoles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ, napiq; ſemina obrues: nam allij, & ulpici ultima eſt huius temporis poſitio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (ſi iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima partæ Martij menſis. Deinde circa Calendas Apriles æque porrum, atque inulam, & ſerotinam plantam rutæ. Item ut maturius naſcatur cucumis, cucurbita, capparis ſerenda eſt: nam ſemen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optime ſeritur. Porri autem caput circa Idus maias tolerabiliter adhuc transfertur. Poſt hoc nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemen apij, ſi tamen rigaturus es, ſic enim optume per æſtatem prouenit. Cæterum Auguſto circa uulcanalia tertia ſatio eſt: eaque optima radicis, & rapæ, itemq; napi, & ſiſeris, nec minus oleris atri. Atque hæc ſunt ſationum tempora: nunc de ijs, quæ aliquam curam deſyderant, ſingulis loquar, quæq; prætteriero intelligi oportebit nullam operam poſtulare niſi runcatoris: de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni tempore conſulendum eſſe, ut herbæ exterminentur. Vlpicum, quod quidam allium punicum uocant, græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris eſt incrementi, quàm allium: idq; circa Calendas Octobris, ante quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures cohærentes ſpicas, eæq; cum ſint diuiſæ, liratim ſeri depent, ut in puluinis poſitæ minus infeſtentur hyemis aquis. Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quàm in ſationibus campeſtribus ruſtici faciũt, ut uliginem uitent: ſed hæc in hortis minor eſt facienda, & per ſummam partem eius, id eſt, in dorſo inter palmaria ſpatia ſpicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; ſimiliter conſeritur) diſponendæ ſunt: ſulci lirarũ inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. Deinde cum ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur: nam quo ſæpius id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum: deinde ante quàm caulem faciant, omnẽ uiridem ſuperficiem intorquere, & in terrã proſternere cõ

ueniet, quò uaſtiora capita fiant. Regionibus autem pruinoſis neutrum horum per autumnum ſeri debet nam brumali tempore corrumpũtur: quòd ferè menſe Ianuario miteſcit: & idcirco frigidis locis tempus optimum eſt allium, uel ulpicum ponendi circa idus prædicti menſis. ſed quandocunque uel conſeremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, ſeruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut Luna infra terram ſit: nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita exiſtimantur, neque acerrimi ſaporis exiſtere, neq; mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calendas Ianuarias medijs diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cœli tepor, & ſitus terræ permittit. Braßica, cum VI. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat, & uiridem colorem ſine nitro conſeruet. Eſt autem frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt Idus Aprilis, cuius depreſſæ plantæ, cũ tenuerint quantũ olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius cõualeſcit, plenioris q; incrementi, & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea, hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel decerpta. Poßis autem uel maximos caules bis transferre, id q; ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Braßica transferri debet. Locis quidem apricis, & maritimis optime autumno ponitur: mediterraneis, & frigidis contra, hyeme non æque commode diſpergitur: ſed & huius quoque radix fimo liniri debet, maiorem q; copiam deſyderat aquæ, ſic q; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum, quæ fuſci, & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & criſpi folij, uti Cæciliana menſe Ianuario recte diſſeritur. At Cappadocia, quæ pallido, & pexo, denſo q; folio uiret, menſe Februario: quæ deinde candida eſt, & criſpißimi folij, ut in prouincia Bætica eſt finibus gaditani municipij, menſe Martio recte pangitur. Eſt & Cyprij generis ex albo rubicũda, leui, & tenerrimo folio, quæ in idibus Aprilis commode diſponitur. Ferè tamen aprico cœli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ quo tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coërcita in latitudinem ſe diffundit: eadem eſt ratio etiã intybi, niſi quod hyemem magis ſuſtinet: ideo q; uel frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ ſobolem melius per autumni æquinoctium diſponemus, ſemen cõmodius circa Calendas Martij ſeremus.

252

mus, eiusq; plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere ſtercorabimus. Id enim genus ſtercoris huic oleri uidetur aptiſſimũ. Sinape atq; coriandrum, nec minus erucam, & ozimũ ita uti ſata ſunt, ſua ſede immota permanent: neq; eſt eorũ cultus alius ꝙ ut ſtercorata runcentur. Poſſunt autem non ſolum autumno, ſed & uere conſeri. Plantæ quoque ſinapis prima hyeme translatæ plus cymæ uere afferunt. Panax utroque tempore leui, & ſubacta terra rariſſime diſſeritur, quò maius incrementum capiat: melius tamen eius uerna ſatio eſt. Porrum ſi ſectiuum facere uelis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit uſus longe melius fieri, ſi differas, & eodem more, quo capitatum modicis ſpatijs, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deſeces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, ſeruandum ſit, ut ante quàm translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarũ ſummas parteis intondeas. Tum teſtulæ uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio, & ſtercoratio eſt: nec alius tamẽ ſectiui niſi quod toties rigari, & ſtercorari, ſarririq; debet quoties demetitur: ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atq; ita obruuntur. Enatũ aũt in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt deferri debet circa æquinoctium autumni: at quibus poſſis humorem præbere, menſe Maio recte transfertur. Apium quoque poſſis plantis ſerere, nec minus ſemine, ſed præcipue aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem commodiſſime ponitur: quòd ſiquis id uelit lati folij facere, quantum ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitum releget. Vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, exſpoliatumq;, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunq; ſatum, ſi cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coërceat. Satio eius eſt optima poſt idus Maias uſq; in ſolſtitium, nam teporem deſyderat. Ferè etiam his diebus ozima ſeruntur, quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro: nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerunq; corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atque inula conualeſcunt alte paſtinato, & ſtercorato loco, ſed quamrariſſime ponenda ſunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uero interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam uaſtos facit frutices, & radicibus, ut oculus harundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum omnium, niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur. Com-

modiſſime autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον paſtinato loco ſemine debet conſeri, maxime iuxta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco: idq; cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas, euo manet, paruamq́; ſarritionis exigit culturã: ſeritur à uulcanalibus uſque in Calend. Septembris, ſed etiam menſe Ianuario menta dulcem deſyderat uliginem: quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponitur. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de noualibus ſylueſtre mentaſtrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. Rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq́; donec conualeſcat, ne herbis eneceiur: ſed uelata manu debebit runcari, quam niſi contexeris, pernicioſa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perungito: eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in meſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & traſmarina cunila, & ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curantibus, quàm olitoribus ſtudioſe conſeruntur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima) non alienum putamus etiam in hortis habere locum neque pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum deſyderant, ut quæ macerrimo ſolo per ſe maritimis plerunque regionibus naſcuntur: hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctium uernum ſeruntur, melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cũ ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet: atq; ita pinſito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ, cum ſuccum eius perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Cæterum cunila uiuacior eſt, quàm ut impenſius curanda ſit. Lepidium cum ante Calend. Martias habueris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris, rarius tamen: nam poſt Calend. Nouemb. ſecandum non erit, quoniam frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratum fuerit. Multis etiam locis uiuacitatem ſuam uſq; in annos decem prorogat. Beta florenti punico malo ſemine obruitur, & ſimulatq; quinq; foliorũ eſt, ut braſſica differtur æſtate, ſi riguus eſt hortus: at ſi ſiccaneus eſt autumno cũ iam pluuiæ inceſſerint, diſponi debebit: chærephylum, itemq́; olus atriplicis, quod græci uocant ἀδράφαξιν circa Calend. Octob. obrui oportet non frigidiſſimo loco: nm ſi regio ſæuas

hyemes

hyemes habet, poſt idus Februarius ſemine differenda ſunt, ſuaq; de ſede partienda. Papauer, & anethum eandem habent conditionē ſationis, quam chærephylum & ἀσπάραγος. Satiui aſparagi, quam corudam ruſtici uocāt, ſemina, ferè biennio præparantur: ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimū diem inter ſe implicantur, & quaſi unitatem faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atq; connexas olitores ſpongias appellant: easq; poſt quatuor & uiginti menſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratumq; trāsferri conuenit. Sulci autem inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, ut facile ſuperpoſita terra germinent ſed in locis ſiccis partibus ſulcorū imis diſponenda ſunt ſemina, ut tanquam in alueolis maneant: at uliginoſis è contrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cum ita conſita ſunt, aſparagum, quē emiſerint, infringi oportet: nam ſi ab imo uellere uolueris, adhuc teneris inualidisq; radiculis tota ſphongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus uellendus: nam niſi ita fiat, ſtirpes præfractæ angunt oculos ſphongiarū, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterū ſtylus, quē nouiſſime autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollēdus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, Scorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbæq; eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme ſuccus eius manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxata humo plenioris craßitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte ſeritur, Februario menſe, cum uernum fructum expectamus, & Augusto menſe circa uulcanalia, cum maturius: ſed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. Cur eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, poſt ubi cœperit aliquod incrementum, ſubinde aggeretur. Nam ſi ſuper terram emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & cucurbita, cum copia eſt aquæ minorem curam deſyderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramentis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſq; in dimidium ſulcum aggerenda, poſitisq; ſeminibus tandiu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur atque ubi conualeſcere cœperint.

perint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota æſtate ſatis ualebunt, fructum'q; iucundioris ſaporis, quàm rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoque tempore non tamen ante Calend. Mart. ſemen ponendum eſt, ut deferri poßit æquinoctio confecto: id'q; de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, ut fiat incrementi uaſtioris: nam ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ, ſicut Alexandrinæ cucurbitæ cum exaruerint: at ſi eſculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quòd prolixior, & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit precium. Sed cuſtodiendum eſt, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ conſitæ ſunt, mulier admittatur nam ferè contactu eius langueſcunt incrementa uirentium: ſi uero etiam in menſtruis fuerit, uiſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundißimus fit, ſi ante quàm ſeras, ſemen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt: ſed qui præmaturum fructum cucumeris habere uolet, confecta bruma ſtercoratam terram inditam cophynis obſerat, modicum'q; præbeat humorem. Deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempeſtatibus ſub tectum referat: id'q; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur: poſtea totos cophynos demittat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæprecium, uaſis maioribus rotulæ ſubijci, quò minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebatur: nos autẽ leuiore opera iſtud fieri apud Aegyptiæ gentis Dolum Mendeſium legimus, qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis conſitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis ſtercus immittere, atque ita ſemina cucumeris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coëant rubis, & ferulis. Nam ita non ſua, ſed quaſi materna radice aluntur, ſic'q; inſitam ſtirpem frigoribus quoq; cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur: ſed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locũ deſyderabit. Is'q; debebit ante circũdari foſſula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædam lorica, ne

poßint

poſsint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totũ agrũ
uagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. Quod tamen non tantũ in-
commodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantũ quod noxium
uirus habent, ſuccoq́; ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuiſsi-
mo contenta eſt. Quippe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici ope-
ram conualeſcit. Seritur utroq; æquinoctio. Cepina magis frequẽter, ſub-
actam poſtulat terram, quàm altius conuerſam. Itaq; ex Calend. Nouem-
bris proſcindi ſolum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat.
intermiſsisq́; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpoſitis uno,
ac uiginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari: mox bidentibus æquali-
ter perfoſſum in areas diſponi, deletis radicibus omnibus. Deinde ad Ca-
lendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus aliquod ſa-
tureiæ ſemen intermiſcendum erit, ut eam quoque habeamus: nam & uiri-
dis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed ce-
pina uel ſæpius, certe non minus debet, quàm quater ſarriri. Cuius ſi ſe-
men excipere uoles, capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimum,
menſe Februario diſponito quaternorum, uel etiam quinum digitorum
ſpatijs diſtantia: & cum cœperint uirere, ne minus ter conſarrito: deinde
cum fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem
ſtylorum conſeruato: nam niſi arundines tranſuerſas in modum iugatæ ui-
neæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum uentis proſternentur, totumq́; ſe-
men excutietur, quod ſcilicet non antè legendum eſt, quàm cum mature-
ſcere cœperit, coloremq́; nigrum habere. Sed nec patiendum eſt, ut ſ erare-
ſcat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccan-
di. Napus, & rapa duas ſationes habent, & eandem culturam, quam ra-
phanus, melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor ſex-
tarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hanc menſu-
ram paulo plus quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, ca-
ueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera folia prorepentia cõſumat.
Id quoq; ut uitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, uel etiam
fuligo, quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm
ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, ut tota nocte ſuc-
cum trahant. Nam ſic macerata poſtero die recte ſeruntur. Veteres qui-
dem autores, ut Democritus, præcipiunt ſemina omnia ſucco herbæ, quæ
ſedum appellatur, medicare, eodẽq́; remedio aduerſus beſtiolas uti, quod
uerum eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam eius
herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, ſa-
tisq́; commode tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ ſemina Higi-

nius putat poſt trituram iacentibus adhuc in area paleis inſpergi debere, quoniam fiunt uaſtiora capita, cum ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. Nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus, itaq; rapum, & raphanum, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. Seruantq; adhuc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cum ea ſerũt, precantur, ut & ſibi, & uicinis naſcantur. Locis frigidis, ubi timor eſt, ne autumnalis ſatio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles cantherij fiunt, ijsq; uirgæ tranſuerſæ imponuntur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſemina defenduntur. Vbi uero apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur crucæ, græce autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt, nihil enim ſic medicatis nocẽt crucæ. Sed Democritus in eo libro, qui græce inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in mẽſtruis eſt, ſolutis crinibus & nudo pede unaquanq; aream ter circumeat, poſt hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendũ exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis inſtructum, atq; eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim: quoniam tamen plerunque euenit, ut eorum, quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorum argumẽta ſubieci, ut, cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum ſit.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS, ET VLTIMVS.

Villica.

XENOPHON Athenienſis eo libro Publi Siluine, qui œconomicus inſcribitur, prodidit maritale coniugiũ ſic comparatũ eſſe à natura, ut non ſolum iucundiſſima, uerumetiam utiliſſima uitæ ſocietas iniretur, quod iam pridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cũ fœmina eſſe coniunctum: deinde ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur: tum etiam cum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac ſylueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit alterutrũ, foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; cuſtodiret, ſiquidem uel ruſticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cũ uero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari: nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebant tecto: & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua utenſilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus deſyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri oporteret, iure, ut dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forenſem, & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id eſt, ruſticationis, & militarium ſtipendiorum diſtribuit. Mulieri deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curãda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aſſignauerat, iccirco timidiorem reddidit, quàm uirilem, nam metus plurimũ confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd aũt neceſſe erat foris, & in aperto uictũ quærentibus nonnunq̃ iniuriã propulſare, iccirco uirũ, q̃ mulierẽ fecit audaciorẽ. Quia uero partis opibus æque fuit opus memoria, & diligentia, nõ mino

rem fœminæ, quàm uiro earũ rerum tribuit poſſeſſionẽ. Tum etiam quod ſimplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat, iccirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deeſt, præſtò plerunq; eſt alteri. Hæc in Oeconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt: nam & apud græcos, & mox apud Romanos uſq; in patrũ noſtrorũ memoriam iam ferè domeſticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribusfamiliâs intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia, cum concordia, & diligentia miſta, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia uiri cura ſua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum, nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret, ſed in commune conſpirabatur ab utroq;, ut cum forenſibus negotijs, matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. Itaque nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cũ ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent, atq; adminiſtrarent. Nunc uero cum pleræq; ſic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidẽ curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedentes confectas ueſtes faſtidio habeant, peruerſaq; cupidine pretioſiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè cenſibus redimuntur, nihil mirum eſt eaſdem ruris, & inſtrumentorum agreſtium cura grauari, ſordidiſſimumq; negocium ducere paucorũ dierum tempus in uilla morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam occiderit uetus ille matrumfamiliarum mos Sabinarum, atq; Romanarum, neceſſaria irrepſit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ, quoniam & uillici quoq; ſucceſſerunt in locum dominorum, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerant, ſed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempeſtiue cenſorium opus obiurgandis moribus noſtrorum temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia uillicæ proſequar.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. Cap. I.

EA porrò (ut inſtitutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis eſſe debet, id eſt, non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoq; ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi: nam illibatũ robur & uigilijs, & alijs ſufficiet laboribus, fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies diſidioſum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum eſt, ut nec uagum uillicum, nec auerſum contubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & comple-

plexibus

plexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in uillica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſyderandum erit, an à uino, ab eſcis, à ſuperſtitionibus, à ſomno, à uiris remotiſsima ſit, & ut cura eam ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, ut ferè eum morem ſeruet, quem uillico præcepimus: quoniam pleraq; ſimilia eſſe debent in uiro, atq; fœmina, & tam etiam malum uitare, quàm præmium recte factorum ſperare. Tum elaborare, ut quamminimam operam uillicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia prodeundum eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo uillicam, domeſticarum rerum uillico remittimus curam, ſed tãtummodo laborem eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capeſcenda, non in totum muliebri officio relinquenda ſunt, ſed ita delegenda ei, ut identidem oculis uillici cuſtodiantur. Sic enim erit diligentior uillica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequenter reddenda ſit: ea porrò perſuaſiſsimũ habere debebit, aut in totũ, aut certe plurimum domi ſe morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendũ erit ſeruis, eos foras emittere, quibus aũt in uilla quid agendũ uidebitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrentur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita explorata, atq; inuiolata recipere, tum ſeparare, quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat: tum ſiquis ex familia cœperit aduerſa ualetudine affici, uidendũ erit, ut is quamcõmodiſsime miniſtretur. Nam ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quinetiam fidelius, quàm prius ſeruire ſtudent, qui cõualuerint, cum eſt ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cellaria. II.

POST hæc meminiſſe debebit, quæ inferantur, ut idoneis, & ſalubribus locis recõdita ſine noxa permaneant. Nihil enim magis curandum eſt, quàm præparare, ubi quidq; reponatur, ut, cum opus ſit, promatur: ea loca qualia eſſe debeant, & in primo uolumine, cũ uillam conſtitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demonſtrare breuiter pigebit: nam quod excelſiſsimum eſt conclaue pretioſiſsima uaſa, & ueſtem deſyderat: quod denique horreum ſiccum, atque aridum, frumentis habetur idoneum, quod frigidum cõmodiſsime uinum cuſtodit, quod bene illuſtre fragilem ſuppellectilem, atq; ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidq; loco generatim, atq; etiam ſpecialiter nonnulla

 diſponere.

diſponere, quo facilius, cum quid expoſtulabit uſus recipere poßit. Nam uetus eſt prouerbium, paupertatem certißimã eſſe, cum alicuius indigeas, uti eo non poſſe, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod deſyderatur. Itaq; in re familiari laborioſior eſt negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione uitæ, diſpoſitione atque ordine: quod etiã ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neque numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conſpiratione conſenſit, atque concinuit, ex eiuſmodi uocum concordia non ſolum ipſis canentibus amicum quiddam, & dulce reſonat, uerumetiam ſpectantes, audientesq; lætißima uoluptate permulcentur. Iam uero in exercitu neq; miles, neq; imperator ſine ordine, ac diſpoſitione quicquã ualeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempeſtas inceßit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidq; ordine locatum armamentum ſine trepidatione miniſter promit, cum eſt, à gubernatore poſtulatum. Quòd ſi tantũ hæc poſſunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubium eſt, quin cura uillicæ ordinem, diſpoſitionemq; rerum, quas reponit, deſyderet. Nam & unumquodq; facilius conſyderatur, cum eſt aſſignatum ſuo loco, & ſiquid forte abeſt, ipſe uacuus locus admonet, ut quod deeſt, requiratur. Siquid uero curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recenſetur, de quibus omnibus M. Cicero autoritatem Xenophontis ſecutus in œconimico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. III.

PRAEPARATIS idoneis locis inſtrumẽtũ, & ſupellectilẽ diſtribuere cœpimus: ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas uti ſolemus, poſtea mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad uirilem, item dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta utriq; ſexui conuenientia: tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Poſt quæ ad cibum conficiendum uaſa (ut a ſolent) conſtituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad menſam quotidianam, atq; epulationem pertinerent, exponebantur. Poſtea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuiſimus,

*ſiam ſic minus fallit, q̀ exitus futurus ſit. Hæc poſtquã omnia ſecreuimus,
tum ſuo quæq; loco diſpoſuimus. Deinde quibus quotidie ſeruuli utuntur,
quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinẽt, hæc
ipſa ei, qui uti ſolet tradidimus, & ubi ea ponerent, demonſtrauimus, & ut
ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos, & ad hoſpitiũ ad/
uentum utimur, & ad quædam rara negotia: hæc primo tradidimus, &
loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq; ſua annumerauimus, atq; annume
rata ipſi exſcripſimus, eumq́; admonuimus, ut quodcunq; opus eſſet, ſciret
unde daret, & meminiſſet, atq; annotaret quid, & quando, & cui dediſſet,
& cum recepiſſet, ut quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab anti/
quis per Iſchomachi perſonam præcepta induſtriæ, ac diligentiæ tradide
runt, quæ nunc nos uillicæ demonſtramus: nec tamen una eius cura eſſe
debebit, ut clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata receperit, ſed ſubinde reco/
gnoſcat, atq; conſyderet, ne aut ſupellex, ueſtisue condita ſitu dilabatur,
aut fruges, aliáue utenſilia negligentia, diſſidiue ſua corrumpantur. Plu/
uijs uero diebus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier ſub dio ruſticum
opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pe/
ctitæ lanæ, quò facilius iuſta lanificio perſequi, atque exigere poſſit: nihil
enim nocebit, ſi ſibi, atque actoribus, & alijs in honore ſeruilis ueſtis domi
confecta fuerit, quò minus patrisfamiliâs rationes onerentur. Illud uero
etiam in perpetuum cuſtodiendum habebit, ut eos, qui foris ruſticari de/
bebunt, cum iam è uilla familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (ut euenit)
curam contubernalis eius intra tectum tergiuerſans fefellerit, cauſam de/
ſidiæ ſciſcitetur, exploretq́; utrũ aduerſa ualetudine inhibitus reſtiterit,
an pigritia delituerit. Et ſi cõpererit, uel ſimulantem langorem ſine cũcta/
tione in ualetudinariũ deducat: præſtat enim opere fatigatũ ſub cuſtodia
requieſcere, unum, aut alterum diem, quàm preſſum nimio labore ueram
noxam concipere. Denique uno loco quamminime oportebit eam conſiſte
re, neq; enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modo ad telam debebit accede
re, ac ſiquid melius ſciat docere, ſi minus, addiſcere ab eo, qui plus intelli/
gat, modò eos, qui cibum familiæ cõficiunt inuiſere, tum etiam culinam,
& bubilia, nec minus præſepia mundãda curare. Valetudinaria quoq; uel
ſi uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut cum
res exegerit, bene ordinata, & ornata, & ſalubria languentibus præ/
beantur: promis quoque & cellaris aliquid attendentibus, aut metuen/
tibus interuenire, nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructũ cogen/
tibus, aut fœtus ouiũ, aliarumue pecudũ ſubrumantibus, tonſuris uellerũ
quoq; intereſſe, & lanas etiã diligenter percipere, & uellera ad numerum*

pecoris

pecoris recenſere, tum inſiſtere atrienſibus, ut ſupellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur, atque rubigine liberentur: cæteraq́; ſi refectionem deſyderant, fabris concinnanda tradantur. Poſtremo his rebus omnibus conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam, niſi, ut iam dixi, uillicus ſæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona conſyderauerit, animaduerteritq́;, ut ordinatio conſtituta conſeruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non ſatis uiſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſsimos ciues creaſſent, quos Græci νομοφύλακας appellant. Horum erat officium: eos, qui legibus parerent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autem, qui non parerent, pœna multare. Quod nunc ſcilicet faciunt magiſtratus aſsidua iuriſdictione uim legum cuſtodientes. Sed hæc in uniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ, & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. IIII.

NVNC de cæteris rebus, quæ omiſſæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reſeruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à uerno tempore: quoniam uere maturis herbis atq; trimeſtribus conſumatis ſationibus uacua tempora iam contingunt, ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam nõ defuiſſe pœnis, græcisq́; autoribus, atq; etiam Romanis memoria tradidit: nam & Mago Chartaginienſis, & Hamilcar, quos ſecuti uidentur græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas, atq; Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit, quaſi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati non ſunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus ſtudium fuit piſtoris, & coci, nec minus cellarij diligentius ſuis præceptis inſtituere. His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe, continentemq́; oportere; quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur pocula, uel cibi, niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſsimo rebus ueneréis: quibus ſi fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut perenni aqua, prius quàm penora contingant, ablui: propter quod his neceſſarium eſſe pueri, uel uirginis miniſterium, per quos promantur, quæ uſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum locum & uaſa idonea ſalgamis præparari iubent locum eſſe debere auerſum à ſole, quam frigidiſsimũ, & ſicciſsimũ, ne ſitu penora mucorem cõtrahant. Vaſa autem fictilia, uel uitrea plura potius, quàm

ampla,& eorum alia recte picata,nonnulla tamen pura prout conditio conditurae exegerit. Hæc uaſa dedita opera fieri oportet patenti ore, & uſq; ad imum æqualia,nec in modum doliorum formata,ut exemptis ad uſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere uſq; ad fundum deprimatur,cum ea res innoxia penora conſeruet,ubi non innatent,ſed ſemper ſint iure ſubmerſa:quod in utero dolij uix fieri poſſet propter inæqualitatem figuræ:maxime autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti,& duræ muriæ uſum,quæ utraq; ſic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. V.

IN uini uapidi,ut acre fiat,ſextarios duodequinquaginta,fermenti libram,fici aridæ pondo quadrantem,ſalis ſextarium ſubterito,& ſubtrita cum quartario mellis aceto diluito,atque ita in prædictam menſuram adijcito. Quidā ordei toſti ſextarios quatuor,& nuces ardentes iuglandes quadraginta,& mentæ uiridis pondo ſelibram in eandem menſuram adijciunt. Quidam ferri maſſas exurunt,ita ut ignis ſpeciem habeant,easq; in eandem menſuram demittunt:tum etiam exemptis nucleis ipſas nuces pineas uacuas numero quinque,uel ſex incendunt,& ardentes eodem demittunt:alij nucibus ſapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat. VI.

MVRIAM duram ſic facito,dolium quam patentiſſimi oris locato in ea parte uillæ,quæ plurimum ſolis accipit. Id dolium aqua cœleſti repleto,ea eſt enī huic rei aptiſſima:uel ſi nō ſit fuerit pluuialis, certe fontana dulciſſimi ſaporis. In eā tum indito ſportū iunceā,uel ſparteā,quæ replenda ſit ſale cādido ,quo candidior muria fiat,cū ſalē per aliquot dies uidebis liqueſcere,ex eo intelliges nōdum eſſe muriam maturā:itaq; ſubinde alium ſalem tandiu ingeres,donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur,quod cum animaduerteris,ſcies habere muriam maturitatem ſuam:& ſi aliam in id uas facere uolueris,hāc in uaſa bene picata diffundes,& opertam in ſole habebis,omnem enim mucorem uis ſolis aufert,& odorem bonum præbet. Eſt aliud muriæ maturæ experimētum:nam ubi dulcem caſeum demiſeris in eam,ſi peſſum ibit,ſcies eſſe adhuc crudam, ſi innatabit,maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ,& quomodo condiantur. VII.

HIS præparatis circa uernum æquinoctium herbas in uſum colligi, & reponi oportebit,cymam,caulem,capparim,apij coliculos,rutam,oluſatrum cum ſuo caule ante quàm de folliculo exeat,item ferulæ cum coliculo

liculo ſilentes, quam tenerrimũ florem paſtinacæ agreſtis, uel ſatiuæ cum coliculis, ſilentem florem uitis albæ, & aſparagi, & ruſci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapſanæ, & battis, & eius coliculũ, qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculũ fœniculi. Hæc omnia una conditura commode ſeruantur, id eſt, aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ ſi miſcueris. Sed uitis alba ruſcus, & thannũ, & aſparagus, lapſana, & paſtinaca, & nepeta, & battis generatim in alucos componuntur, & ſale conſperſa biduo ſub umbra, dum conſudent, reponuntur: deinde ſi tantum remiſerint humoris, ut ſuo ſibi iure ablui poſſint, ſi minus ſuperfuſa dura muria lauantur, & pondere impoſito exprimũtur: tum ſuo quidq; uaſe conditur, & ius, ut suprà dixi, quod eſt miſtum duabus partibus aceti, & una muriæ infunditur: fœniculiq; aridi, quod eſt per uindemiam proximo anno lectum ſpiſſamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius uſque in ſummũ labrum fideliæ perueniat. Olus atrum, & ferulam, & fœniculum cum legeris ſub tecto exponito, dum flacceſcat: deinde folia, & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules ſi fuerint pollice craſſiores, arundine ſecato, & in duas partes diuidito: ipſos quoq; flores, ne ſint immodici, diduci, & partiri oportebit, atq; ita in uaſa condi: deinde ius, quod ſupra ſcriptũ eſt, infundi, & paucas radiculas laſeris, quod Græci σίλφιον uocant, adiectas, ita ſpiſſamẽto fœniculi aridi contegi, ut ius ſuperueniat. Cymam caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, ſatureiã, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto condiant, deinde, cũ uſus exigit, aqua uel etiam uino abluant, & ſuperfuſo oleo utantur. Hac conditura poſſet cõmode ſatureia uiridis, & æque uiridis cunila ſeruari.

Oxygala quomodo fiat. V.III.

OXYGALAM *ſic facito, ollam nouam ſumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris, ſurculo obturato, & lacte ouillo quamrecentiſſimo uas repleto, eoq; adijcito uiridium condimentorum faſciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri: has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Poſt diem quintum, ſurculum, quo cauum obturaueras, eximito, & ſerum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obturato, intermiſſoq; triduo, ita, ut ſuprà dictum eſt, ſerum emittito, & faſciculos condimentorum exemptos adijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ ſuper lac diſtringito, cõciſiq; ſectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permiſceto: mox inter*

miſſo

259

miſſo biduo, rurſus ſerum emittito, cauumq́; obturato, & ſalis triti, quantum ſatis erit, adijcito, & miſceto, deinde operculo impoſito, & oblinito, non antè aperueris ollam quàm uſus exegerit. Sunt qui ſatiui, uel etiã ſylueſtris lepidij herbam cum collegerũt, in umbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule die, & nocte muria macerata, expreſſaq́; lacti miſceant ſine condimentis, & ſalis quantum ſatis arbitrantur, adijciant: tum cætera, quæ ſuprà præcepimus faciant. Nonnulli recentia folia lepidij cum dulci lacte in olla miſcent, & poſt diem tertium quemadmodum præcepimus, ſerum emittunt: deinde compertam ſatureiam uiridem, tum etiam arida ſemina coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita adijciunt, ſalemq́; bene coctum cribratum permiſcent. Cætera eadem quæ ſupra, faciunt.

Conditura lactucæ. IX.

CAVLES lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo ſalire oportet, diemq́; unum, & noctem ſinere, dum muriam remittãt: deinde muria eluere, & expreſſos in cratibus pandere, dum aſſiccescant: tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculum, rutæq́; aliquid & porri concidere, atq; ita miſcere: tum ſiccatos coliculos ita, componere, ut faſeoli uirides integri interponantur, quos ipſos ante dura muria die, & nocte macerare oportebit: ſimiliterq́; aſſiccatos cum faſciculis lactucarum condi, & ſuperfundi ius quod ſit aceti duarum partium, atque unius muriæ. Deinde arido ſpiſſamento fœniculi ſic comprimi, ut ius ſupernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit, nec pati ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia uaſa perter gere, & aqua fontana quam recentiſſima refrigerare: ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam: hæc autem, quæ ſuprà ſcripta ſunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pirorum, & malorum, cæterorumq́; pomorum compoſitio. X.

NVNC quæ per æſtatem circa meſſem, uel etiã exactis iam meſſibus colligi, & reponi debeãt, præcipiemus. Pompeianam, uel aſcaloniã cepã, uel etiam marſicã ſimplicem, quã uocãt unionẽ ruſtici, eligito. Ea eſt aũt, quæ nõ fruticauit, nec habuit ſoboles adhærẽteis: hanc prius in ſole ſiccato: deinde ſub umbra refrigeratam ſubſtrato thymo, uel cunila cõponito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti triũ partiũ, & unius muriæ faſciculũ

ciculæ ſuperponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura uas ſuppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna ſylueſtria, nec minus genera pirorum, & malorum condiuntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna ſylueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſsima legenda ſunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra ſiccanda: tum æquis partibus acetum, & ſapa, uel defrutum miſceatur, & infundatur. Oportebit autem aliquid ſalis adijcere, ne uermiculus, aliudúe animal innaſci poſsit: uerum cõmodius ſeruantur, ſi duæ partes ſapæ cũ aceti una parte miſceantur. Pira dolobelliana, cruſtumina, regia, ueneria, uolema, næuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cum immatura nõ tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, ut ſint integra ſine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia componito, & aut paſſo; aut defruto completo, ita ut omne pomum ſubmerſum ſit, operculo deinde impoſito gypſato. Illud in totum præcipiendum exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod non poſſit melle ſeruari. Itaq; cum ſit hæc res interdum ægrotantibus ſalutaris, cenſeo uel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim: nam ſi commiſceas, alterum ab altero genere corrumpitur. Et quoniam opportune mellis fecimus mentionem, hoc codẽ tempore alui caſtrandæ, ac mel conficiendum, cera facienda eſt, de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curam exigimus à uillico, quàm ut adminiſtrantibus interſit, fructumq; cuſtodiat.

De mella facienda, qua in conditituris utuntur. XI.

CAETERVM cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in uetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, ut cum ſecũdarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ ſtatim minute reſoluantur, & aqua fontana, uel cœleſti macerentur: expreſſa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defuſa decoquatur, omniſq; ſpurcitia cum ſpumis eximatur: quæ decocta, cum tam craſſa fuerit quàm defrutum, refrigeretur, & bene picatis lagænis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in conditituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam cenſeo, quod cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe, quoniam ſi bibatur, inflationẽ ſtomachi, & præcordiorum facit: itaq; ſepoſita eſſe, & ad conditituras deſtinata.

De aqua mulſa facienda. XII.

PER ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa: hæc autem non uno modo componitur, nam quidam multos ante annos cœleſtem aquam ua-

ſis in-

ſis includunt,& ſub dio in ſole habent:deinde cum ſæpius eam in alia uaſa transfuderint,& eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus diffunditur,aliquod craſſamentum,in imo ſimile feci reperitur) ueteris aquæ ſextarium cum libra mellis miſcent:nonnulli tamen cum auſteriorem uolunt efficere guſtum,ſextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt,& ea portione repletam lagænam,gypſatamq́; patiūtur per caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit,reponunt. Nonnulli,quibus non fuit curæ cœleſtem inueterare aquam,recentem ſumunt,eamq́; uſq; in quartam partem decoquunt. Deinde cum refrixerit,ſiue dulciorem mulſam facere uolunt,duobus aquæ ſextarijs ſextarium mellis permiſcent. Si uero auſteriorem,ſextario aquæ dodrantem mellis adijciunt,& his portionibus factam in lagænam diffundunt:eamq́;,ut ſupra dixi,quadraginta diebus inſolatam, poſtea in tabulatum,quod ſuffumigatur,reponunt.

De caſeo in uſus domeſticos ſeruando,& de quibuſdam herbis condiendis. XIII.

CASEO uſibus domeſticis præparando,hoc maxime idoneum tempus eſt,quo & caſeus ſeri minimum remittit,& ultimo tempore,cum iam exiguum lactis eſt,non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis,& ſanè ſæpe deportati per æſtum,acore uitiantur:itaque præſtat eos hoc ipſo tempore in uſum conficere. Id autem ut quamoptime fiat opilionis officiū eſt,cui ſeptimo libro præcepta dedimus,quæ ſequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ,quas appropinquante uindemia condire poſſis,ut portulaca,& olus cordum,quod quidam ſatiuum battim uocant: hæ herbæ diligenter purgantur,& ſub umbra expandūtur:deinde quarto die ſal in fundis fideliarum ſubſternitur,& ſeparatim unaquæq; earum componitur,acetoq́; infuſo iterum ſal ſuperponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis,& piris,in ſole ſiccandis. XIIII.

HOC eodem tempore,uel etiam primo menſe Auguſto mala,& pira dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur,& in duas,uel tres partes arundine,uel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur,donec areſcant:eorum ſi eſt multitudo,non minimam partem cibariorum per hyemem ruſtici uindicant:nam pro pulmentario cedit ſicuti ficus,quæ cum arida ſepoſita eſt,hyemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. XV.

EA porrò neque nimium uicta,neque immatura legi debet,& in eo

loco expandi, qui toto die ſolem accipiat: pal. autem quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur, factæ deinde in hunc uſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita ut duobus pedibus abſint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poßint: tunc ficus inijcitur, & crates paſtorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroq; latere ſuper terram planæ diſponuntur, ut cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, & inter ſe accliues teſtudinato tecto more tuguriorum inareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant: nam utraq; res prædictũ fructum corrumpit. Cum deinde aruerit, in orcbas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterum uaſis repletis ſuperpoſito, quæ uaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum ſiccißimum reponi, quò melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in ſole expandunt, cum deinde paulum ſiccatæ ſunt, antequàm indureſcant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo Aegyptio, & ſemine fœniculi, & cymini: hæc cum bene proculcauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari: deinde cum peraruerunt, picatis uaſis eas condunt. Nonnulli hanc ipſam formam fici orcis ſine pice includunt, & oblita uaſa clibano, uel furno torrefaciunt, quò celerius omnis humor excoquatur, ſic ſiccatam in tabulatum reponunt, & cum exegerit uſus, teſtam cõminuunt: nam duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt: alij pinguißimam quanque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuiſam dilatant, atq; ita in ſole areſcere patiũtur, quas deinde bene ſiccatas meridianis temporibus, cum calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt: & ut eſt mos Afris, atque Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorumq́;, uel in forma panis redigentes: tum rurſus in ſole aßiccant, & ita in uaſis recondunt.

De uuis paßis faciendis, & ſorbis ſeruandis. XVI.

SIMILEM curam uuæ deſyderant, quas dulcißimi ſaporis albas maximis acinis, nec ſpißis luna deſcente ſereno, & ſicco cœlo poſt horam quintã legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quamoptimi adijci, & ita permiſceri: deinde uuas pro magnitudine

tudine binas, uel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur, nec rurſus committere, ut excoquantur, nam quadam moderatione temperamentoq́; opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius quàm ut altera alteram contingat. Poſt tres deinde horas unamquanq; uuam conuertito, nec in eodem ueſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur. noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ ſint: cum deinde modice aruerint, in uaſa noua ſine pice operculata, & gypſata, ſicco loco reponito. Quidam uuam paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aſiccant: alij folijs uitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciāt: deinde in lixiuiæ ſextarios decem ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrent. Quòd ſi uidebitur in aheno parum ineſſe olei, ſubinde quantum ſatis erit adijciatur, quò ſit pinguior, & nitidior uua paſſa: eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in urceolis picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypſo linito: tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectū factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorū deorſum ſpectent: deinde terram congerito, & modice deſuper calcato: melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora uaſa diſtantia inter ſe diſponere: nam in exemptione eorum dum unum tollis, ſi reliqua commoueris, celeriter ſorba uitiantur. Quidam hoc idem pomum etiam in defruto cōmode ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimātur ita ſorba, ut ſemper ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula diligentur gypſo linunt, ne poſſit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. XVII.

SVNT quædam regiones, in quibus uini, ideoq́; etiam aceti penuria eſt: itaq; hoc eodem tempore ficus uiridis quammaturiſſima legenda eſt, utiq; etiam ſi iam pluuiæ inceſſerunt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum ſublecta eſt, in dolium, uel in amphoras conditur, & ibi ſinitur fermentari: deinde cū exacuit, & remiſit liquorem, quicqd eſt aceti diligenter colatur, & in uaſa picata benē olida diffūditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti uſum præbet, nec unquā ſitum, aut mucorē contrahit, ſi non humido loco poſitū eſt. Sunt q multitudini ſtudētes aquā ficis permiſceāt, & ſubinde maturiſſimas ficus recētes adijciāt, & patiantur in eo iure tabeſcere donec ſatis acris aceti ſapor fiat. Poſtea in iunceis fiſcelis, uel ſparteis ſaccis percolāt, liquatūq; acetū inferuefaciāt, dū ſpumā, & oēm ſpurcitiam.

tiam eximant, tum torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliduε innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint uindemiæ. XVIII.

QVAMVIS priore libro, qui inſcribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam uillicæ de iiſdem rebus præcipere, ut intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunque ſub tecto adminiſtrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbuſta grandia ſunt, perenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne uindemiator manu diſtringat uuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; uaſa (ſi uicinum eſt mare) aqua marina, ſi minus, dulci eluenda ſunt, & cōmundanda, & diligenter aſsiccanda, ne humorem habeant. Cella quoque uinaria omni ſtercore liberanda, & bonis odoribus ſufficienda, ne quē redoleat fœtorem, acoremue. Tum ſacrificia Libero, Liberæq;, & uaſis preſſorijs quam ſanctiſsime, caſtiſsimeq; facienda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendum eſt, ut omnia, quæ muſtum conficiunt, pure, mundeq; faciant, ne furi locus detur præſentem fructum intercipiendi. Dolia quoque, & ſeriæ, cæteraq; uaſa ante quadrageſimum uindemiæ diem picanda ſunt, atque aliter ea, quæ demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terram. Nam ea, quæ demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cum picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit: deinde penicillo detergitur, & feruentiſsima pice infuſa nouo alio rutabulo, & ſcopula picatur. At quæ ſupra terram conſiſtunt, complures dies ante quàm curentur, in ſolem producuntur: deinde cum ſatis inſolata ſunt, in labra conuertuntur, & ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur, atq; ita ignis ſubijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut appoſita manus patiens eius non ſit: tum dolio in terram demiſſo, & in latus depoſito, pix feruentiſsima infunditur, uolutaturq;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admototo igne cum afflauerit uentus, uaſa rumpantur. Sunt autē ſatis ſex qui cullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina: nec dubium, quin ſi quinta pars picis brutiæ in uniuerſam cocturam adijciatur, utiliſsimum ſit omni uindemiæ.

De pluri-

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. XIX.

CVRA quoq; adhibenda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit, aut certe uſq; ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus conditurís adiuuari, deinceps ſubijciemus. Quidam partem quartam eius muſti, quod in uaſa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam ſiquis excoxerit, meliorem ſapam facturus ſit, eoq́; uſibus utiliorem, adeò quidem, ut etiam uice defruti, ſapa, muſtum, quod eſt ex ueteribus uineis, condire poßit. Quæcunq; uini nota, ſine condimento ualet perennari, optimam eam eſſe cenſemus, nec omnino quicquam permiſcendũ, quò naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim præſtantißimum eſt, quod ſuapte natura placere poterit. Cæterum cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum muſtum laborabit, eligenda erit pars uineæ (ſi eſt facultas) amineæ: ſi minus, quàm bellißimi uini quæq; erit & uetuſtißima, & minime uliginoſa: tum obſeruabimus decreſcentem lunam, cum eſt ſub terra, & ſereno, ſiccoq́; die uuas quammaturißimas legemus, quibus proculcatis muſtum, quod defluxerit, antequàm prælo pes eximatur, ſatis de lacu in uaſa defrutaria deferemus, leuiq́; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia ruſtici appellant, fornacem incendemus, ut ex commodo muſtũ ferueat. Isq́;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel ſpartea ex crudo, ideſt non malleato ſparto præparata habeat. Itemq́; faſciculos fœniculi fuſtibus alligatos, quos poßit utique ad fundum uaſorũ demittere, ut quicquid fecis ſubſederit, exagitet, & in ſummum reducat: tum colis omnem ſpurcitiã, quæ redundarit, expurget: nec abſiſtat id facere, donec uidebitur eliquatum omni fece muſtum carere: tùm ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcunque uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus ſubinde fœniculo peragitet, nequid ſubſederit, quod poßit plumbeum perforare. Cum deinde iam acriorem potuerit ignem uas ſuſtinere, id eſt cum aliqua iam parte muſtum excoctum in ſe feruebit, tum codices, & uaſtiora ligna ſubijciantur, ſed ita ne fundum contingant. Quod niſi uitatum fuerit, uel uas ipſum quod aliquando contingit, pertundetur, uel ſi id factum non erit, utiq; aduretur muſtum & amaritudine concepta conditurís fiet inutile. Oportebit autem antè quàm muſtum in uaſa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea ipſa intrinſecus imbui, & bene fricari, atq; ita muſtũ adijci: ea res non patitur defrutum aduri.

De ſapa, & defruto coquendis. XX.

QVIN etiam diligenter factum defrutum, ſicut uinum ſolet aceſcere,
quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explo-
rata eſt, uinum condire: nam uitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt
uitiatur. Ipſa autem uaſa, quibus ſapa, aut defrutum coquitur, plumbea po
tius quàm ænea eſſe debent: nam in coctura æruginem remittunt ænea, &
medicaminis ſaporem uitiant, odores autem uino ferè apti ſunt, qui cũ de-
fruto coquuntur, iris, fœnum græcum, ſchœnum. Harum rerum ſingulæ
libræ in defrutarium, quod cœperit muſti amphoras nonaginta, cum iam
deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent: deinde ſi natura tenue
muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus
eſt, & fornax protinus aqua refrigeranda, quod ſi fecerimus, nihilomi-
nus defrutum infra tertiam partem uaſis conſedit. Sed id quamuis aliquid
detrimenti habeat, prodeſt tamen: nam quanto plus decoquitur (ſi modo
non eſt aduſtum) melius, & ſpiſſius fit. Ex hoc autem defruto, quod ſic erit
coctum, ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſceri. Nam cum
amphoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum
ſuperſit de coctura, quod ſignificat decoctum ad tertias, tum demum medi-
camina adijcito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſa, id eſt picis liquidæ ne-
metunicæ, cum eam diligenter antè aqua marina decocta perlueris, decẽ
ſextarios, item reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram. Hæc cum adijcies, plũbe
um peragitabis, ne adurantur, cum deinde ad tertias ſubſederit coctura,
ſubtrahe ignem, & plumbeum ſubinde agitabis, ut defrutum, & medicamẽ
ta coëant: deinde cum uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aro
mata contuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo ligneo
agitari, quod decoxeris eouſq;, dum defrigeſcit. Quod ſi non ita, ut præcẽ
pimus, permiſcueris, ſubſident aromata, & adurentur. Ad prædictum autẽ
modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum
gallicum, crocum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſingulorum ſeli-
bræ ſatisfacient. Item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſeli
bram, amomi pondo quadrãs, croci quincunx, cripæ pampinaceæ librã.
Hæc, ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adijci, & bis commiſceri ra-
ſis, quod eſt genus crudæ picis, eaq; quanto eſt uetuſtior, tanto melior ha-
betur: nam longo tempore durior facta, cum eſt contuſa in puluere redigi-
tur, & his medicaminibus admiſcetur. Satis eſt autem prædictis ponderi-
bus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantũ in ſextarios mu-

ſti

ſti quadragenos octonos adijciendum ſit, incertum eſt, quoniam pro natura uini æſtimari oportet, quod ſatis ſit. Cauendumq; eſt, ne conditus ſapor intelligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, ut quatuor urnarum eſſet muſti modus. Vrna autem quatuor & uiginti ſextariorum. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter nimiam infirmitatem uini eiuſmodi, quod uix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen muſtum ſi ſit lignorum copia, ſatius eſt infeŕueſacere & omnem ſpumam cum fecibus expurgare, quo facto decima pars decidet, ſed reliqua pars perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, uel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit: ea res etiam ſi non in totum perennat, certe uſq; in alteram uindemiam plerumq; uini ſaporem ſeruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatem. XXI.

MVSTVM *quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſupra dixi, defrutum uocatur: quod cum defrixit, transfertur in uaſa, & reponitur: ut poſt annum ſit in uſu. Poteſt tamen etiam poſt dies nouem, quàm refrixerit, adijci in uinum, ſed melius eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas urnas muſti adijcitur, ſi muſtum ex uineis collinis eſt, ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere, & purgari: tertio die defrutum adijcimus: deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel menſura ſemunciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti: Sal autem quam candidiſſimus conijcitur in urceo fictili ſine pice, qui urceus, cum recipit ſalem, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu ſtrepitum edit, cum ſilere cœpit, finem habet cocturæ. Præterea fœnumgræcum maceratur in uino uetere per triduum: deinde eximitur, & in furno ſiccatur, uel in ſole: idq; cum eſt aridum factum, molitur, & ex eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, uel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi adijcitur in binas urnas: deinde cum iam perfecte muſtum deferbuit, & conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quantum ſalis adieceramus, atque ita poſtero die purgamus dolium, & nutritum uinum operimus, atque oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illuſtris*

agricola uti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres uineas habeat. Sed idem, cum collina uina condirbat, aquam ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adijciebat: ea porro facit ſine dubio maiorem menſuram, & odoris melioris: ſed periculum habet, ne uitietur uinum, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem haec, ut iam dixeram, quàm longiſſime à litore: nam liquidior, & purior eſt, quantum altiori mari hauſta eſt. Eam ſi quis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triennium in alia uaſa eliquatam transfundat: dein de poſt alterum triennium decoquat uſq; ad partem tertiam, longe meliorem habebit condituram uini. Nec ullum periculum erit, ne uina uitientur. Satis eſt autem ſextarios ſingulos adijcere ſalſae, eosq; in binas muſti urnas, quamuis multi etiam binos immiſceant: nonnulli etiam ternos ſextarios: idq; ego facere non recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquae ſalſae non intelligatur ſapor. Itaq; diligens paterfamiliàs, cum parauerit fundum, ſtatim prima uindemia tres, aut quatuor notas conditurae totidem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat, quantum plurimum ſalſae uinum, qnod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liquidae alterũ medicamen, quo muſtum condias. XXII.

PICIS liquidae nemeturicae metretam adde in labrum, aut in alueũ, & in eodem infundito cineris lixiuiae congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea, cum requieuerit, eliquato lixiuiam: deinde iterum tantundem lixiuiae addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. Tertio quoq; idẽ facito. Cinis autem odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Poſt eodem addito picis brutiae, ſi minus, alterius quam puriſſimae quinq; libras. Haec minute concidito, & admiſceto pici nemeturicae: tum aquae marinae quam uetuſtiſſimae, ſi erit: ſi minus, ad tertiam partem recentis aquae marinae decoctae congios duos inijcito. Apertum labrum ſinito in ſole per caniculae ortum, & ſpatha lignea permiſceto quamſaepiſſime, uſq; eò, dum ea, quae addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet, ne irroretur: deinde cum aqua marina, quam addideris ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totum ferre curabis. Huius autẽ medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios XLVIII. miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura contenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamẽti adijciunt in totidem ſextarios, quod ſupra diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad conditurã uini picati. XXIII.

PIX corticata apppellatur, qua utuntur ad conditur as Allobroges.

Ea

Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt uetuſtior, eo melior in uſu eſt: nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur, atq; cribratur. Hanc ergo conteri, & cribrari oportet: deinde cum bis muſtum deferbuerit, quod plerumq; eſt intra quartum diem, quàm de lacu ſublatum eſt, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinq;, & quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt: nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim uinum emundare, & ſi quid fecis aut labris uaſorum, aut lateribus inhæſit, eradi, ac ſuffricari, & protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne guſtus picati uini poßit intelligi, ſat erit eidem picis ſex ſcrupula in ſextarios quinq; & quadraginta: tum demum miſcere, cum muſtum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; ſalis decocti, contritiq; ſemunciã in eundem modum muſti adijcere: nec ſolum huic notæ uini ſal adhibendus eſt, uerum, ſi fieri poßit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipſo pondere ſaliendum eſt: nam ea res mucorem uino ineſſe non patitur.

De pice nemeturica ad condituras. XXIIII.

PIX nemeturica in Liguria conficitur, ea deinde ut fiat condituris idonea, aqua marina quam longißime à litore de pelago ſumenda eſt, atq; in dimidiam partem decoquenda, quæ cum in tantum refrixerit, quantũ ne contacta corpus urat, partem aliquam eius, quæ ſatis uidebitur, prædictæ pici immiſcemus, & diligenter lignea ſpatha, uel etiam manu peragitabimus, ut ſi quid ineſt uitij eluatur: deinde patiemur picem conſidere, & cum ſiderit, aquam eliquabimus: poſtea bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & ſubigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe, ut quiſquis ex aqua humor remanſit, aßiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ne irroretur. Cum hoc modo picem præparauerimus, & uina, cum iam bis deferbuerint, condire uolucrimus, in muſti ſextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus. Ex ea menſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſummere oportebit: deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem paulatim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſubigere, quo facilius coëat. Sed ubi toti duo ſextarij cum pice coierint, & quaſi unitatem fecerint, tum eoſdem in id uas, unde ſumpſeramus, perfundere, & ut permiſceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare cõueniet.

De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda. XXV.

QVONIAM quidam, immo etiam ferè omnes græci aqua ſalſa, uel muria muſtum condiunt, eam quoq; partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maxime eſt idonea cœleſtis aqua, ſi minus ex fonte liquidiſſimo profluens. Harum ergo alterutram curabis quamplurimam, & quamoptimis uaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati, donec ad priſtinum modum perueniat. Quod cum factum fuerit, alia uaſa habeto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecem peruenias, ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda eſt, adijciuntur autem in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi unus ſextarius: hæc pariter decoqui, & omnem ſpurcitiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunq; humoris eſt, tantum in amphoram muſti portionem adijci. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilentibus uentis de alto quamquietiſſimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ ſupra retuli, ut ſit odoratior uini curatio. Muſtum autem ante quàm de lacu tollas, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, & large repleto, ut in efferueſcendo uinum ſe bene purget. Poſtea uaſa nucibus pineis ſuffricato, quod uinum uolueris dulcius eſſe poſtero die, quod auſterius quinto die, quam ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire uaſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerijs prius condituram addunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. XXVI.

IN quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cum uuam legeris, & calcaueris, prius quàm uinacea torculis exprimantur, muſtum in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta ſit. Poſtea cum refrixerit, in uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterem ſeruatam compluribus annis aquam addideris, longeq; melius, ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigidumq; in uas tranſtuleris. & ſi in ſextarios VII. muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquam decoctum refrixerit. Reliquum muſtum, quod in uinaceis fuerit expreſſum, primo quoq; tempore abſumito, aut ære commutato.

De uino dulci faciendo. XXVII.

VINVM dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, muſtum lixiuum (hoc eſt antequàm prælo preſſum ſit, quod in lacun muſti fluxerit) tollito: cum deferbuerit in ſextarios quinquaginia irim bene pinſitam nec plus unciæ pōdere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito: hoc uinum erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.

De alijs ſalubribus condituturarum generibus. XXVIII.

ALIA medicaminum genera uini condituris, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quamcandidiſſimam pinſito, fœnumgræcum uetere uino macerato: deinde in ſole expo..io, aut in furno, ut ſiccefcat: tum commolito minuitiſſime. Item odoramenta trita, id eſt irim cribratam, quæ ſit inſtar pondo quincuncem, & trientem, fœni græci pondo quincuncem & trientem, ſchœni pondo quincuncem in unum permiſceto, tum in ſerias ſingulas, quæ ſint amphorarum ſeptenum addito medicaminis pondo unciam, & ſcrupula octo gypſi. Cum ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas, cum de nouellis uineis erit, ſextarium, cum de ueteribus & locis ſiccis, heminas ſingulas adijcito. Tertio die quam calcaueris conditurам infundito, ſed ante quàm condias muſti aliquantum in ſeriam de ſeria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferueſcat, & fluat. Sic autem curatum gypſum, & medicamentum, in labello permiſceto, quantũ ſerijs ſingulis fuerit neceſſariũ: idq; medicamentũ muſto diluito, & idipſum ad ſerias addito, & permiſceto, cum deferbuerit, ſtatim repleto, & oblinito. Omne uinum cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito in dolijs quieſcere: poſtea cum de dolijs, aut de ſerijs diffundere uoles, uere florente roſa defecatum quamlimpidiſſimum in uaſa bene picata, et pura transferto, ſi in uetuſtatẽ ſeruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini ſextarium, aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito: aut ſi uaſa recentia, ex quibus uinum exemptum ſit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum, etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem, & ſaporem prohibueris: nam nulla res, alienum odorem celerius ad ſe ducit, quàm uinum.

Quēadmodum muſtũ ſemper dulce tanquã recens permaneat. XXIX.

MVSTVM ut ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Ante quàm prælo uinacea ſubijciantur de lacu quamrecentiſſimum addito.

addito muſtum in amphoram nouam, eamq́; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire poßit: tunc in piſcinam frigidæ, & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita ne qua pars extet: deinde poſt dies XL. eximito, ſic uſq; in annum dulce permanebit.

Optima uicini curatio, & remedia languentis uini. XXX.

AB eo tempore, quo primum dolia operculaueris, uſq; ad æquinoctiũ uernum ſemel in diebus XXXVI. uinum curare ſatis eſt, poſt æquinoctiũ uernum bis, aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit, ne flos eius peſſum eat, & ſaporem uitiet. Quanto maior æſtus erit, eò ſæpius conuenit uinum nutriri, refrigerariq́;, & uentilari: nam quamdiu bene frigidum erit, tamdiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur: ſi qua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempeſtate ſit factum, ſumito fecem uini boni, & panes facito, & in ſole areſacito, & coquito in igne: poſtea terito, & pondo quadrantem amphoris ſingulis infricato, & oblinito, bonum fiet.

Si quod animal in muſtum ceciderit, & interierit remedia. XXXI.

SI QVOD animal in muſtum ceciderit, & interierit, uti ſerpens, aut mus, ſorex'ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur, cinisq́; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atque rutabulo ligneo permiſceatur, ea res erit remedio.

Vinum ex marrubio. XXXII.

VINVM Marrubij multi utile putant ad omnia inteſtina uitia, & maxime ad tußim. Cũ uindemiã facies, marrubij caules teneros, maxime de locis incultis, & macris legito, eosq́; in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in ſeriam mittito, ita ut uinculum extet: in muſti dulcis ſextarios CC. marrubij libras VIII. adijcito, ut ſimul cum muſto deferueſcat: poſtea eximito marrubium, & purgatum uinum diligenter oblinito.

Vinum ſcylliten. XXXIII.

VINVM ſcylliten ad conquoquendum, & ad corpus reficiendum, itemq́; ad ueterem tußim, & ad ſtomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare, ſcyllam legito, eamq́; ſecato quam tenuißime, ſicut raphani radicem, taleolasq́; ſectas ſuſpende in umbra, ut adſiccentur: deinde cum aridæ erunt, in muſti ami

nei

uci ſextarios XLVIII. *ſcyllæ aridæ adde pondo libram, eamq́; ineſſe patere diebus triginta, poſtea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios* XLVIII. *ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipſum non improbo: alij hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſuprà dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per quadraginta dies ineſſe patiuntur.*

De aceto ſcyllitico. XXXIIII.

QVI *ſcylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas: aut ſi non dulce muſtum ad tertias diſpumetur: ſed muſtum de ſubmaſſa, & limpidum ſit.*

Vinum abſynthiten, & byſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. XXXV.

VINVM *abſynthiten, & byſſopiten, & abrotoniten, & thymiten, & maratriten, & glyciriziten ſic condire oportet. Pontici abſynthij pondo libram cum muſti ſextarijs* IIII. *decoque uſque ad quartas: reliquum quod erit, id frigidum adde in muſti aminei urnam. Idem ex reliquis rebus, quæ ſuprà ſcripta ſunt facito. Poſſunt etiam puleij aridi tres libræ cum congio muſti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto puleio in urnam muſti adijci, idq́; mox tuſſientibus per hyemem rectè detur. uocaturq́; uini nota glechonites.*

De muſto tortiuo. XXXVI.

MVSTVM *tortiuum eſt, quod poſt primam preſſuram uinaceorum circunciſo pede exprimitur. Id muſtum conijcies in amphoram nouã, & implebis ad ſummum: tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes ramulorum faſciculum, & purgatum diligenter uinum gypſabis. Sat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas urnas muſti adijcere. Hoc uino poſt duos menſes poßis pro remedio uti.*

Vinum ſimile græco facere. XXXVII.

VVAS *præcoquas quammaturißimas legito, easq́; per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligenterq́; curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die, cum purgaueris muſtum, ſalis cocti, & cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum, adijcito unum ſextarium in ſextarios*

boris eam cum paululum in umbra expoſitam ſiccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri poteſt, interiora ſemina integra permaneant, tum per li‑neum fiſcum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liqua‑tum ſuccum laguneulis bene picatis condunt, neq; melle, neq; alia re ulla immiſta. Hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quandiu ſine noxa manet, utilior eſt ad ualetudinem quàm alterius myrtei notæ compoſitio. Sũt qui hunc ipſum expreſſum ſuccum, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiam par tem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant, ſic confectum diutius permanet: ſed quod non decoxeris, poterit innoxium durare bien‑nio, ſi modo munde, & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. XXXIX.

PASSVM optimum ſic fieri Mago præcipit, ut & ipſe feci. Vuam præcoquem bene maturam legere, acina arida, aut uitioſa reijcere, furcas uel palos, qui cannas ſuſtineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum inſuper cannas ponere, & in ſole pandere uuas, & noctibus te gere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint acina decerpere, & in dolium, aut in ſeriam conijcere, eodem muſtum quamoptimũ, ſic ut grana ſubmer‑ſa ſint, adijcere, ubi combiberint uuæ, ſeq; impleuerint, ſexto die in fiſcel‑lam conferre, & prælo premere, paſſumq; tollere. Poſtea uinaceos calcare adiecto recentiſsimo muſto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per tri‑duum inſolaueris, tum permiſcere, & ſubactam briſam prælo ſubijcere, paſ ſumq; ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat auſterius: dein‑de poſt uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex uua apiana fa‑cere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſtea in perticis ſuſpendito, perticæ uti ſemper in ſole ſint faci‑to, ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium cõ ijcito, pedibusq; bene calcato, ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conſpergito: poſtea alterum ſupercalcato, item uinum conſpergito, eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito, ut ſupernatet, & ſini‑to dies quinq;, poſtea pedibus proculcato, & in fiſcina noua uuas premito. Quidam aquam cœleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad terti‑as decoquunt: deinde cum ſic uuas ut ſupra ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant, hoc ubi lignorum copia eſt, utiliſsime conſtat, & eſt in uſu uel dulcius, quàm ſu perioris notæ paſsi.

Lora optima quomodo fiat. XL.

QVANTVM uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat conſyderato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit, addito. Eodẽ & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu confundito, & permiſceto, eamq́; intritam macerari una nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſſam prælo ſubijcito: quod deinde fluxerit aut dolijs aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autẽ ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. XLI.

MVSTVM lixiuum de lacu ſtatim tollito: hoc autem erit, quod diſtillauerit, ante quàm nimium calcetur uua: ſed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo X. & diligenter permiſtum recondes in lagæna, eamq́; protinus gypſabis, iubebisq́; in tabulato reponi, ſi plus uolueris facere, pro portione qua ſupra mel adijcies, poſt trigeſimum & alterum diem lagænã aperire oportebit, & in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atq; in furnum reponere. Cõditura ex cydoneis, fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, que ſint inſtar ſextariorum triũ: hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliqueſcant cum muſto, et ſit puer, qui ſpatha lignea, uel arundine permiſceat poma, ne poſſint aduri: deinde cũ fuerint decocta, ut non multum iuris superſit, refrigerantur, & percolantur, eaq́;, quæ in colo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat: prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijciuntut, & ſpatha permiſcentur, ut coẽant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq́; gypſatum alte ſuſpenditur, ne pallorem trahat.

De caſeo condendo. XLII.

CASEI aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato uaſe componito, tum optimi generis muſto adimpleto, ita ut ſuperueniat, &

ſit

ſit ius aliquanto copioſius, quàm caſeus: nam caſeus combibit, & fit uitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet: uas autem, cum impleueris, ſtatim gypſabis: deinde poſt dies XX. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, eſt autem etiam per ſe non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & ſeruentur. XLIII.

VVAS bumaſtos, uel duracinas, uel purpureas cum deſecueris à uite continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile nouum impleto paleis quamſiccißimis cribratis, ut ſine puluere ſint, & ita uuas ſuperponito: tum labello altero adoperito, & circumlinito luto paleato, atque ita in tabulato ſiccißimo compoſita labra paleis ſiccis obruito. Omnis autem uua ſine noxa ſeruari poteſt, ſi luna decreſcente, & ſero cœlo poſt horam quartam, cum iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur: ſed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarum ſtatim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito: deinde tranſuerſos fuſtes ſpiſſe arctato, ita ut defrutum non contingant: tum ſuperponito fictiles nouas patinas, & in his ſic uuam diſponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito: deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij ſimiliter inſtruito, & eadem ratione uas componito: deinde picatum operculum dolij defruto large linito, & impoſitum cinere obturato. Nonnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas perticas arctare, & ex his uuas ita ſuſpendere, ne defrutum contingant: deinde operculum impoſitum oblinire. Quidam uuas, cũ ita, ut ſuprà dixi, legerunt, doliola noua ſine pice in ſole ſiccant: deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita ſuperponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiuſdem furfures infundunt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant, idq́; faciunt uſq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis compleant, mox opercula impoſita linunt, & uuas ſiccißimo, frigidißimoq́; tabulato reponunt. Quidã eadem ratione arida populnea, uel abiegna ſcobe uirides uuas cuſtodiunt, nonnulli ſicco flore gypſi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cũ legerunt uuam, ſi qua ſunt in ea uitioſa grana, forficibus amputant, atque ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitum eſt: ſed hæc ratio rugoſa facit acina, & penè tam dulcia quam eſt uua paſſa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uaſa in modum patinarum fieri iubebat, eaq́; intrinſecus, & exterius craſſe picari, quæ cum præparauerat, tum demũ purpureas, & bumaſtos, & numiſianas, & dura-

racinas uuas legi præcipiebat, pediculoſq; earum ſine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim ſui cuiuſq; generis ita cõponi, ne uuæ inter ſe contingerent. Poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini, craſſo gypſo: tum demum pice dura, quæ igni liquata eſſet, ſic picari, ne quis humor tranſire poſſet: tota deinde uaſa in aqua fontana, uel ciſternina ponderibus impoſitis mergi, nec ullam partem earum pati extare, ſic optime ſeruatur uua: ſed cum eſt exempta, niſi eo die conſumitur, aceſcit. Nihil eſt tamen certius, quàm uaſa fictilia facere, quæ ſingulas uuas laxe recipiant, ea debent quatuor anſas habere, quibus illigata uiti dependeãt: itemq; opercula eorum ſic formari, ut media diuiſa ſint, ut cum ſuſpenſa uaſa ſingulas uuas receperint, ex utroq; latere appoſiti operculi duæ partes coëant, & contegant uuas, & hæc uaſa, & opercula extrinſecus, & intra diligenter picata eſſe debebunt: deinde cum contexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, ſed uuæ dependentes à matre ſic in pultarios condi debebũt, ne quæ partes uaſa contingant. Tẽpus autem, quo includi debent id ferè eſt, quo adhuc ſiccitatibus, & ſereno cœlo craſſa, uariaq; ſunt acina. Illud in totum maxime præcipimus, ne in eodem loco mala, & uuæ cõponantur, ne'ue in uicino, unde odor malorum poßit ad eas peruenire: nã huiuſcemodi halitu celeriter acina corrumpuntur, & tamen cuſtodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ ſunt: ſed pro conditione locorum, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. Antiqui plerunq; ſirciculas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uaſis condebãt, nunc autem circa urbem maxime ad hunc uſum numiſianæ probantur: hæc ſereno cœlo, cum iam ſol in rorem ſuſtulit, quarta, uel quinta hora (ſi modo luna decreſcat, & ſub terris eſt) modice maturæ lectißimæ leguntur: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat: tum demũ ſub tectum referuntur, & arida, uel uitioſa grana forficibus amputantur, & cũ paululum ſub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obturantur, ne humorem tranſmittant, tum uinaceorum pes bene prælo expreſſus proruitur, & modice ſeparatis ſcipionibus, reſolutaq; intrita folliculorum in dolio ſubſternitur, & deorſum uerſus ſpectantes ollæ componuntur, ita diſtantes, ut interculcari poßint uinacea, quæ cum diligenter conſpiſſata, primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, explenturq; ſecundum tabulatum: deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſeq; uinaceis inculcantur, mox uſq; ad ſummum labrum uinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi

tempe-

temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui uaſa empturus eſt, ne bibulas, aut male coctas ollas emat: nam utraq; res tranſmiſſo humore uitiat uuam: quinetiam oportebit, cum ad uſum promuntur ollæ, tota ſingula tabulata detrahi: nam conſpiſſata uinacea, ſi ſemel mota ſunt, celeriter areſcunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum ſeruentur. XLIIII.

SEQVVNTVR *uindemiam rerum autumnalium compoſitiones, quæ & ipſæ curam uillicæ diſtendunt. Nec ignoro plurima in hunc librũ non eſſe collata, quæ C. Matius diligentiſſime perſecutus eſt. Illi enim propoſitum fuit urbanas menſas, & lauta conuiuia inſtruere. Libros tres edidit, quos inſcripſit nominibus coci, & cetarij, & ſalgamarij, nobis tamen abunde ſunt ea, quæ ex facili ruſticæ ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere. Vti ſunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, ſicuti ſunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & biantia diſpereant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde ſparteis reſtibus arborem cludunt ne aut coruis, aut cornicibus, alijs'ue auibus pomum laceretur: nonnulli uaſcula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur, alij fœno, uel culmo ſingula inuoluunt, & inſuper luto paleato craſſe linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, uento commoueantur: ſed hæc omnia, ut dixi, ſereno cœlo adminiſtrari ſine rore debent: quæ tamen aut facienda non ſunt, quia læduntur arbuſculæ, aut certe non continuis annis uſurpanda, præſertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia cuſtodire. Nam & ſub tecto foſſulæ tripedaneæ ſicciſſimo loco fiunt, eoq; cum aliquantum terræ minutæ repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cœlo granata leguntur cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur: quoniam ſambucus tam apertam, & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat: ſed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. Tum factæ ſcrobi opercuum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq; humo, quæ fuerat egeſta, ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue quis uolet reſolutam terram uſq; ad dimidium uas elicere, ſeu, quod quidam malunt fluuialem arenam, cæteráque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, ſparto'ue illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari, poſtea loco frigido ſuſpendi, & cum res exegerit,*

egerit,una nocte,& poſtero die uſq; in eam horam,qua fuerit utendum, aquæ frigida dulci macerari. Sed & idem autor eſt creta figurali bene ſubacta recentia mala craſſe illinire,& cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. Mox cum exegerit uſus,in aquam demittere,& cretã reſoluere. Hæc ratio tanquam recentiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili ſubſternere ſcobem populneã,uel iligneam, & ita diſponere ut ſcobs inter ſe calcari poſſit. Deide facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere,& ſimiliter mala diſponere,donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus,operculum imponere,& craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum,quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt:ſed,ſi ſine arboris noxa fieri poſſit,etiam cum ramulis: nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt,& creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant:deinde ſi qua rimam creta facit,luto linunt, & aſiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata,ſeſtiana,melimela,& alia genera quomodo ſeruantur. XLV.

MVLTI Eadem ratione,qua granata,in ſcrobibus,uel dolijs ſeruant cydonea. Nonnulli folijs ficulneis illigant:deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt,& ea linunt mala,quæ cum ſiccata ſunt,in tabulato frigido loco,& ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt,ut altera alteri non contingant: nihil tamen certius,aut melius experti ſumus,quàm ut cydonea maturiſſima integra ſine macula & ſereno cœlo decreſcente luna legantur,& in lagæna noua,quæ ſit patientiſſimi oris deterſa lanugine,quæ malis ineſt,componantur leuiter,& laxe,ne collidi poſſint:deinde cum ad fauces uſq; fuerint compoſita,uiminéis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur,ut modice mala comprimant,nec patiantur ea cum acceperint liquorem,ſubleuari:tum quam optimo, & liquidiſſimo melle uas uſq; ad ſummum ita repleatur,ut pomũ ſubmerſum ſit. Hæc ratio nõ ſolum ipſa mala cuſtodit,ſed etiam liquorem mulſei ſaporis præbet,qui ſine noxa poſſit interdum dari febricitantibus, isq; uocatur melimeli:ſed cauendum eſt,ne quæ in melle cuſtodire uolueris,immatura mala condantur:quoniam cruda ſi lecta ſunt,ita indureſcant, ut uſui non ſint. Illud uero quod multi faciunt,ut ea diuidãt oſſeo cultro,& ſemina eximant,quod putant ex eis pomum uitiari,ſuperuacuum eſt:ſed ratio,quam nunc docui,adeo quidem certa eſt,ut etiam ſi uermiculus ineſt,non ampli-

us

us tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorem acceperint: nam ea mellis eſt nautra, ut coerceat uitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat. Itaq; poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita, nec proprium ſaporem conſeruare, arculæ ſagineæ, uel etiam tiliaceæ, quales ſunt, in quibus ueſtimenta forenſia conditur, huic rei paulo ampliores præparari debent, eæq; in tabulato frigidiſſimo, et ſicciſſimo loco, quò neq; fumus, neque teter perueniat odor, collocantur: deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi, ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiam in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterum ab altero contingatur. Ita obſeruandum eſt, ut unumquodq; genus ſeparatim proprijs arculis reponatur: nam cum unà clauſa ſunt, diuerſa genera inter ſe diſcordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiam conſeminalium uinearum, non tam eſt firmum uinum, quàm ſi per ſe ſyncerũ amineũ, uel apianum, aut etiam fecinum condideris: uerum ſic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint compoſita operculis arcularum contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poſſit: atq; ea ipſa nonnulli ſicut in alijs generibus, ut ſupra iam diximus, populnea quidam, etiam abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. XLVI.

INVLAE conditura ſic fiet, cum eius radicem menſe Octobris (quo maxime matura eſt) è terra erueris, aſpero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deĩde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. Poſt hæc in umbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo, uel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoq; cunilæ impoſito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cum radices eius raſeris, taleolas, ut ſupra, facito, & in umbra triduo, uel etiam quadriduo ſiccato: deinde ſiccatas in uaſis ſine pice, interiecta cunila conijcito, cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cũ hemina ſalis cocti, ut hoc iure, macerentur taleolæ, donec quamminimũ amaritudinis reſipiant. Poſtea exemptæ iterum ſiccentur per dies quinq; in umbra: tum craſſamentum uini

ſeculenti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & utriuſq; eorum quartã partem boni defruti confundito in ollam, quæ cum inferbuerit, taleolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectæ refrigeſcãt. Poſtea trãsfundito in fideliã picatã, operculo tegito, tũq; pelliculato. Tertia eiuſdẽ inulæ cõditura. Cũ radiculas diligẽter eraſeris, minute cõciſas in muria dura macerato, donec amaritudinẽ dimittãt: deinde effuſa muria ſorba quãoptima, et maturiſsima ſemine detracto cõtere, & cũ inula miſce, tũ ſiue paſſũ, ſeu q̃optimũ defrutũ adijcito, et uas obturato. Quidã, cũ cõdiuerũt inulã, muriaq; macerauerũt, exſiccãt, et malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerãt, miſcẽt, atq; ita ſuperfundunt paſſum, uel defrutum, et uas operculatum pellicant.

Sampſa quemadmodum fiat. XLVII.

ACERBAM *pauſeã menſe Septembri, uel Octobri, dũ adhuc uindemia eſt, contunde, et aqua calida paululũ maceratã exprime, fœniculiq; ſeminibus, et lentiſci cũ cocto ſale modice permiſtã reconde in fideliã, & muſtum quãrecentiſsimũ infunde. Tũ faſciculũ uiridis fœniculi ſuperpoſitum merge, ut oliuæ premãtur, et ius ſupereemineat. Sic curata oliua tertio die poſsis uti. Albã pauſeã, uel orbitẽ, uel radiolũ, uel regiã dũ cõtundes, primũ quãq;, ne decoloretur, in frigidã muriã demerge, cuius cũ tantum paratæ habueris, quantũ ſatis fuerit implẽdæ amphoræ, fœniculi aridi, faſciculum ſubſterne in imo: deinde uiridis fœniculi ſemina, et lentiſci diſtricta, et purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuã exprimito, & permiſtam prædictis ſeminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita recentis muſti duas partes, & unam duræ muriæ permiſtas adijcito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commode uteris. Quidam oliuã non contundunt, ſed acuta arundine inſecant, idq; operoſius quidẽ, ſed melius eſt, quia hæc candidior eſt oliua, quàm ea, quæ ex contuſione liuorem cõtrabit. Alij ſiue contunderint, ſiue inſecuerint oliuas, modico ſale cocto, et prædictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapã, uel paſſum, uel ſi eſt facultas, mellam infundunt. Mella autem quomodo fiat paulo antè hoc ipſo libro præcepimus. Cætera omnia ſimiliter adminiſtrãt. Poſias oliuas, uel regias ſine macula quamcandidiſsimas manu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphorã cõijcito, intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec minus fœniculi, et cũ ad fauces uas repleueris, adijcito muriã durã, tũ ſpiſſamento facto de arundinũ folijs, oliuã premito, ut infra ius merſa ſit, et iterũ infundito muriã durã, dũ ad ſummum amphoræ labrũ perueniat. At hæc oliua per ſe parũ iucunda eſt, ſed ad eas conditura, quæ lautioribus menſis adhiben.*

*ſis adbibentur, idonea maxime eſt: nam cum res exigit, de amphora pro/
mitur, & contuſa recipit quamcunq; uolueris condituram. Pleriq; tamen
ſectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minute concidũt,
& contuſis oliuis miſcent: deinde exiguum aceti piperati, & pluſculũ mel/
lis, aut mulſi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atq; ita faſciculo apij uiridis
contegitur. Quidam ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſa/
lis permiſcent, & adiectis ſeminibus lentiſci, fœniculoq; ſubſtrato ampho/
ram uſq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, &
cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt
bacam, & rurſus acetum uſq; ad ſummum labrum adijciunt. Poſtea qua/
drageſimo die omne ius defundunt, & ſapæ, uel defruti tres partes cum a/
ceti una permiſcent, & amphoram replent. Eſt & illa probata compoſitio,
ut cum muria dura pauſea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immi
ſtis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem
conditura poſſet etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem
muriæ, & duas aceti miſcent, eoq; iure oliuas poſeas colymbadas faciunt,
quibus ſi per ſe quis uti uelit, ſatis iucundas experietur, quamuis & hæ, cũ
exeunt de muria, conditurам qualemcunq; recipere poſſunt. Oliuæ poſeæ
cum iam decolorantur, antè quàm miteſcant, cum petiolo leguntur, & in
oleo quam optimo ſeruantur. Hæc maxime nota etiam poſt annum repræ/
ſentat uiridem ſaporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerũt,
trito ſale aſperſas pro nouis apponunt. Eſt & illud conditurae genus, quod
in ciuitatibus græcis plerunq; uſurpatur, idq; uocant epityrum oliua, pau
ſea, uel orchita cum primum ex albo decoloratur, fuſq; luteola, ſereno cœ/
lo manu diſtringitur, & in uannis uno die ſub umbra expanditur: & ſi qui
adhærent pediculi, foliaq;, aut ſurculi leguntur: poſtero die cribratur, &
nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehementerq; premitur, ut exſudet
quantulumcunq; habet amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte,
& poſtero die pondere preſſam bacam uelut exaniari, tum reſolutis corti
culis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos
ſextarios infundimus: itemq; lentiſci ſemen, rutaeq; & fœniculi folia ſub
umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidentur conciſa minute, admiſcemus, pati/
murq; horum tribus, dum aliquatenus baca ſalem combibat: tum ſuper/
fundimus boni ſaporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſci
culum deprimimus, ita ut ius ſupernatet. Huic autem conditurae uaſa no/
ua fictilia ſine pice præparantur, quæ ne poſsint oleum ſorbere, tanquam
oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aſsiccantur. Sequi
tur autem frigus hyemis, per quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ
repetit.*

Nigræ oliuæ conditura. XLVIII.

PRIVS itaq; (quoniam incboauimus) de condituris oliuarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationem ſubijciemus. Pauſeæ bacæ, uel orchitæ nonnullis regionibus etiam næuiæ conuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, cum iam nigruerint, ne adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq; cribrare, & ſecernere, quæcunq; maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoris'ue incrementi uidebuntur: deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita uti oliuas contegat: ſicq; triginta dies pati conſudaſcere, atq; omnẽ amurcam extillare, poſtea in alueum diffundere, mundaq; ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere: tum in uas adijcere, & ſapa uel defruto amphoram replere, ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq; tamen tres partes defruti, aut mellis, & unam miſcent aceti: aliqui duas partes, & unã aceti, & eo quo condiunt, iure. Quidam, cum oliuam nigram legerunt, eadem portione, qua ſuprà, ſaliunt, & ſic collocant in qualis, ut immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarum, & ſalis uſq; in ſummum componunt: deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicquid habuit amurcæ exudauit, in alueum defundunt, & cribratam ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaq; detergent, ne quid adhæreat ſalis, tum in amphoram confundũt adiecto defruto, uel ſapa, uel etiam melle, ſi eſt copia, cæteraq; ſimiliter faciunt. In ſingulos modios oliuæ ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi, lentiſciq;, & ternos cyathos ſeminis fœniculi: ſi id non eſt, ipſum fœniculum conciſum quantum ſatis uidebitur, adijci oportet: deinde in ſingulis modijs oliuarum ſalis cocti, & non moliti ternas heminas admiſceri, & ita in amphoris condi, easq; faſciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ ineſt mitti. Poſt XL. dies in alueum diffundi, & a ſale tantummodo ſeparari, ſic ne ſpongia detergeantur oliuæ, ſed ita ut erunt exemptæ, maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur, & ſpiſſamentis impoſitis ad uſus in cellam reponantur. Maturam oliuam in ſtatura factam colymbadem, de muria tollito, ſpongia tergito: deinde canna uiridi ſcindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die ſpongia extergito, in urceum, aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio. & modica ruta. Conciſis deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutum uſq; ad os. Lauri turiones in hoc uſu mittito, ut oliuas deprimant, poſt dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. XLIX.

OLIVA nigra maturiſſima ſereno cælo legitur, eaq́; ſub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcunq; eſt uitioſa baca ſeparatur. Item ſi qui adhæſerant pediculi, adimuntur, foliaq́;, & ſurculi, quicunq; ſunt inter miſti, eximuntur. Poſtero die diligenter cribratur, ut ſi quid ineſt ſtercoris ſeparetur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimatur. Poſtero die inijcitur quammundiſſimis molis ſuſpẽſis, ne nucleus frangatur. Et cum eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritusq́; manu permiſcetur cum cæteris aridis condimentis. Hæc autem ſunt, carenum, cyminum, ſemen fœniculi, aniſum ægyptium. Sat erit autẽ totidem heminas ſalis adijcere, quot ſunt modij oliuarum, & oleum ſuperfundere, ne exareſcat. Idq́; fieri debebit, quotieſcunq; uidebitur aſſiccari. Nec dubium eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſita facta eſt. Cæterum ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ, & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos uſus olea calabrica, quam quidam propter ſimilitudinem olcaſtellum uocant.

Oleum quemadmodum fiat. L.

MEDIA eſt oliuitas plerumq; initium menſis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æſtiuum, & circa hunc menſem uiride premitur, deinde poſtea maturum. Sed acerbum oleum facere patrisfamiliãs rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, niſi baca tempeſtatibus in terram decidit, & neceſſe eſt eam ſublegere ne à domeſticis pecudibus, feris'ue conſumatur. Viridis autem notæ conficere uel maxime expedit, cum & ſatis fluit, & pretio pené duplicat domini reditum. Sed ſi uaſta ſunt olieuta, neceſſe eſt, ut aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus autem in quo confici oleum debeat, etiam deſcriptus eſt priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda ſunt, quæ prius omiſeram. Tabulatum, quò feratur olea, neceſſarium eſt, quamuis præceptum habeamus, ut uniuscuiusq́; diei fructus molis & prælo ſtatim ſubijciatur. Veruntamen quia interdum immodica multitudo bacæ torculariorum uincit laborem (ſi labor eſt) eſſe oportet penſile horreum, quo imponantur fructus, idq́; tabulatum ſimile eſſe debet granario, et habere lacuſculos tã multos, quàm poſtulabit modus oliuæ, ut ſeparetur, & ſeorſum reponatur uniuſcuiuſq́; diei coactura. Horum lacuſculorum ſolum lapide, uel tegulis oportet conſterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fiſtulas defluat: nam eſt inimiciſſima

oleo amurca, quæ ſi remanſit in baca ſaporem olei corrumpit. Itaq; cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſupra ſolum ponito, & cannas diligenter ſpiſſe textas inijcito, ita ut ne bacam tranſmittere queant, & oliuæ pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta omnes autem lacuſculos, ea parte, qua defluet amurca, ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentum, uel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & unde exhauriri poßit quicquid defluxerit. Præterea lacus, uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiusq; generis amurcam, ſiue quæ ſyncera fluxerit, ſiue etiam quæ ſalem receperit: nam utraq; uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autem conficiendo molæ utiliores ſunt, quàm trapetum, trapetũ, quam canalis, & ſolea. Molæ quamfacillimam patiuntur adminiſtrationẽ: quoniam pro magnitudine bacarũ uel ſubmitti, uel etiam eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem olei uitiat, confringatur. Rurſus trapedum plus operis, faciliusq;, quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur, idq; non incommode opus efficit, niſi quod frequenter uitiatur, & ſi bacæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur: ſed eſt optima molarum, tum etiam trapeti. Hæc ante quàm de oleo conficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendum eſt, quanquam multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparanda ſunt, tanquã lignorum copia, quæ multò ante apportanda eſt, ne cum res deſyderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta baca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uaſa olearia conteguntur, ſpóngiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſi qua ſunt alia, quæ nunc memoriã meam refugiunt. Hæc omnia, & multo plura eſſe debent: quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſi quid ſuo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. Cum primum bacæ uaria recœperint, & iam quædam nigræ fuerint, plures tamen albæ ſereno cœlo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis nouis includi, prælisq; ſubijci, ut quantum poßit pauliſper exprimatur. Poſtea reſolutis corticulis emoliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certe nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. Quod deinde primum defluxerit

in

in rotundum labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeum quadratum, uel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorũ ordines, ut unus primæ notæ, ideſt primæ preſſuræ oleum recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoq́; minus tertiationem cum prima preſſura: quoniã longe melioris ſaporis eſt, quod minore ui præli, quaſi lixiuium defluxerit: cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleum, eliquare id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequentia uſq; ad ultima: nam quanto ſæpius tranſlatione ipſa uentilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi uaſta fuerint olíueta, & maiorem numerum deſyderauerint. Quòd ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto utiq; utendum erit: ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. Neq; uerendum eſt, ne ſalſum fiat: nam quantumcunq; adieceris ſalis, nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſſerũt: itaq; nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & commiſcetur, ea res eliquat amurcam. Quidam, quamuis diligentes olearij bacam integram prælo non ſubijciunt, quod exiſtimant aliquid olei deperire: nam cum præli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neq; fumus, neq; fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam: nam eſt utraq; res inimica huic rei, peruiſſimiq́; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum ſtatum cœli & torcular, & cella olearia conſtituenda eſt, qui maxime à frigidis uentis auerſus eſt: quoniam minime uapor ignis deſyderatur. Dolia autem & ſeriæ, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curanda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed ubi fuerint à mercatore uacuata, confeſtim uillica debet adhibere curam, ut ſi quæ feces, aut amurcæ in fundis uaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſſima lixiuia, ne uaſa ceram remittant, ſed ſemel, atq; iterum eluantur: deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluantur, atq; ita ſpongia omnis humor aſſiccetur. Sunt qui cretam figularem in modum liquidæ fecis aqua reſoluant, & cum uaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinãt, & patiantur areſcere. Poſtea cũ res exigit, pura eluũt aqua, nõnulli prius amurca: deĩde aqua uaſa perluunt, & aſſiccãt, tũ conſyderant nũquid cerã noua dolia deſyderent: nã ferè ſexta quaq; oliuitate cerari oportere antiq dixerunt, quod fieri poſſe non intelligo. Nam quemadmodum noua uaſa ſi

calce-

calefiant, liquidam ceram facile recipiant, ſic uetera non crediderim propter olei ſuccum, ceraturam pati. Quam tamen & ipſam ceraturam noſtrorum temporum agricolæ repudiauerunt, exiſtimauerunt'q; ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perluere, ſiccata'q; ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eam'q; ſuffitionem ſemper faciendam iudicant quotieſcun'q; uel noua, uel uetera uaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, uel ſerias craſſa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti ſunt. Et ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. Reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummis. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda: nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter concaleſcet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaq;, ne ex ea fiat oleum cibarium, quod uno modo uitari poterit, ſi protinus illata de agro baca commolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, ut ſupra diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto baca deponatur, oleum in tabulato creſcere, quod tam falſum eſt, quàm in area frumenta creſcere, id'q; mendacium uetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minorem'q; fieri. Propter quod cum facti unius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris menſuræ quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantum cui'q; menſuræ defuit ſupplet. Eo'q; facto uidetur plus olei quieta, quàm recens baca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attamen ſi id maxime uerum eſſet, nihilo minus ex pretio uiridis olei plusquam multitudide mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et ſic quidem quicquid ponderis, aut menſuræ oleo accedit, ſi portionem uelis in factum adiectæ bacæ computare, non prouentum, ſed detrimentum ſenties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, prælo'q; ſubijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. Nam ubi exeſa uermiculis oliua decidit, uel tempeſtatibus & pluuijs in lutum defluxit, ad præſidium aquæ calidæ decurritur, ahenum'q; calefieri debet, ut immundæ bacæ eluantur. Sed id non feruentiſſima fieri oportet, uerum modice calida, quò commodior guſtus olei fiat: nã ſi excoctus eſt, etiam uermiculorũ, cæterarum'q; immunditiarũ ſaporẽ trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſupra præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis autem non ijſdem improbum & cibarium oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, ſemper'q; cum expreſſerint facta, ſtatim feruentiſſima debent aqua bis

aut

aut ter elui: deinde ſi ſit profluens, impoſitis lapidibus, ut pondere preſſi de tineantur immergi, uel ſi nec flumen eſt, in lacu, aut piſcina quampuriſſimæ aquæ macerari, et poſtea uirgis uerberari, ut ſordes, fecesq́; decidãt, & iterum elui, ſiccariq́;.

De oleo gleucino. LI.

QVAMVIS non erat huius temporis olei gleucini compoſitio, tamen huic parti uoluminis reſeruata eſt, ne parum opportune uini conditionibus interponeretur: hac autẽ ratione confici debet. Vas olearium quã maximum, & aut nouum, aut certe bene ſolidum præparari oportet: deinde per uindemiam muſti quamoptimi generis, & quamrecentiſſimi ſextarios ſexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi: tum aromata non cribrata, ſed ne minute quidem contuſa, uerum leuiter confracta in reticulum iunceum, aut lineum adijci, & ita cum ſaxi ponduſculo in olei, atque muſti partem demitti. Sint autem iis portionibus penſata, quas infra ſubijcimus, calami, ſchœni, cardamomi, xilobalſami, corticis de palma fœni græci uetere uino macerati, & poſtea ſiccati, atq; etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiam iridis græcæ, nec minus aniſi ægyptij pari pondere, id eſt uniuscuiusq; libram, & quadrantem, ut ſuprà diximus, reticulo incluſã demittito, & metretam linito: poſt ſeptimum diem, aut nonum per ſe metretæ, ſi quid fecis, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleum eliquato, nouisq́; uaſis recondito, mox reticulum eximito, & aromata in pila quammundiſſime contundito, tritaq́; in eandem metretam reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in ſole ponito. Poſt ſeptimum diem oleum depleto, et quod reliquum eſt muſti picato cado recondito: nam id ſi non exhauſeris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. LII.

OLEVM autem ſecundarium non inſuauis odoris quotidianã unctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus, antè quàm oliua nigreſcat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maxime liciniam, ſi erit, ſi minus, regiam, ſi nec hæc fuerit, tunc culminiam bacam manu ſtringito, & ſtatim purgatam prælo integram ſubijcito, & amurcam exprimito: deinde ſuſpenſa mola oliuam frangito, eamq́; uel in regulas, uel in nouo fiſco adijcito, ſubiectamq́; prælo ſic premito, ne uaſa

intorqueas, ſed tantum ipſius preli pondere quantulumcunq; exprimi patiaris: deinde cum ſic fluxerit protinus capulator amurca ſeparare, & diligenter ſeorſum in noua labra transferat: eiusq; eliquet reliquũ olei: quod poſtea fuerit expreſſum, poterit ad eſcam uel cum alia nota miſtum, uel per ſe approbari.

De ſalſura ſuillæ carnis. LIII.

HACTENVS *de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipue ſuem pridie quàm occidatur, potione probiberi oportet, quò ſit caro ſiccior: nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit: ergo ſitientem cum occideris, bene exoſſato: nam ea res minus uitioſam, & magis durabilem ſalſuram facit: deinde cum exoſſaueris, cocto ſale nec nimiũ minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, & maxime in eas partes, quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, compoſitisq; ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exaniétur. Tertio die põdera remoueto, & manibus diligenter ſalſuram fricato, eamq; cum uoles reponere, minuto, & trito ſale aſpergito, atque ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſuram fricare, donec matura ſit: quòd ſi ſerenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam ſale conſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilum, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, & ſalem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi ſal inhæreat & paululum aſſiccatam in carnario ſuſpendi, quò modicus fumus perueniat, qui ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poßit. Hæc ſalſura luna decreſcente maxime per brumam, ſed etiam menſe Februario ante Idus cõmode fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni poteſt uſurpari: quæ talis eſt. Cum ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactantur, & uel aqua candente uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta conciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modice (ut ſuprà diximus) infractum, deinde offulæ carnis ſpiſſe componũtur, & alternis ſal ingeritur, ſed cum ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro ſemper conſeruatur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.*

Rapa & napos quemadmodum condias. LIIII.

RAPORVM *quamrotundißima ſumito, eaq;, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummam cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut conſueuerunt ſalgamarij) decuſſatim ferramento lunato incidito. Sed caueto, ne uſq; ad imum præcidas rapum. Tum ſalem inter inciſuras raporum non*

nimium

nimium minutum aſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria componito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dum exudent, poſt tertiam diem mediam fibram rapi guſtato, ſi receperit ſalem. Deinde cum uidebitur ſatis recepiſſe exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito, uel ſi non multum liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito, & poſtea in quadratam ciſtam uimineam, quæ neq; ſpiſſe, ſolide tamen, & craſſis uiminibus contexta ſit, rapa componito: deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, ut uſq; ad fundum, ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poßit. Cum autem eam tabulam ſic aptaueris, grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & uno die ſiccari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & ſic infundito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoq;, ſed integri ſi minuti ſũt, maiores autem inſecti, eodem iure, quo rapa condiri poſſunt: ſed curandum eſt, ut hæc utraq; ante quam caulem, aut cymam faciant, dum ſunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quatuor partes diuiſos in uas conijcito, & aceto infundito, ſalis quoq; cocti unum ſextarium in congium aceti adijcito, poſt trigeſimum diẽ uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. LV.

SEMEN ſinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua ſinito, poſtea tollito, & manibus expreſſum in mortarium nouum, aut bene emundatum cõijcito, & piſtillis conterito, cum contritum fuerit, totam intritam ad mediũ mortarium contrahito, & comprimito manu plana: deinde cum compreſſeris, ſacrificato, & impoſitis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam ſuffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet: deinde ſtatim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Poſthoc album acre acetũ adijcito, & piſtillo permiſceto, colatoq;. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterum ſi uelis ad uſum conuiuiorum præparare, cum exanieris ſinapi, nucleos pineos quamrecentiſſimos, & amylum adijcito, diligenterq; conterito infuſo aceto. Cætera, ut ſupra dixi, facito. Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo uteris: nam eſt candoris eximij, ſi ſit curioſe factum.

Oleris atri, & ſiſeris radicẽ quemadmodum condias. LVI.

PRIVS QVAM olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito menſe Ianuario, uel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & ſale componito: deinde poſt diem trigeſimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullam eius conciſam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijci

to,& adijcito ius,quod ſicut infra ſcriptum eſt fieri debebit. Sumito mentam,& uuam paſſam,& exiguam cepam aridam, eamq; cum torrido farre,& exiguo melle ſubterito,quæ cum fuerit bene trita, ſapæ, uel defruti duas partes,& aceti unam permiſceto:atq; ita in eandem fideliam confundito,eamq; operculo conte&am pelliculato:cum deinde uti uoles, cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito.Hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione, qua ſupra condire: ſed cum exegerit uſus eximes de fidelia,& oxymelli,cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum,uel ut alij, oxygarum quemadmodum componas. LVII.

ADDITO in mortarium ſatureiam,mentam,rutam,coriandrū,apium,porrum ſectiuum,aut ſi non erit,uiridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ,thymum uiride,uel nepetam,tum etiam uiride pulcium, & caſeum recentem,& ſalſum:ea omnia pariter conterito, acetiq; piperati exiguum permiſceto.Hanc miſturam cum in catillo compoſueris, oleum ſuperfundito.Cum uiridia,quæ ſuprà dicta ſunt,contriueris,nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur,inſerito,acetiq; piperati exiguum permiſceto,& oleum infundito. Seſamum leuiter torrefactū cum ijs uiridibus,quæ ſupra dicta ſunt,conterito.Item aceti piperati exiguum permiſceto; cui ſuprà oleum ſuperfundito.Caſeum gallicum,uel cuiuscunq; notæ uolueris, minutatim concidito,& conterito,nucleosq; pineos,ſi eorum copia fuerit, ſi minus,nuces auellanas torrefactas adempta cute,uel amygdalas æque ſupra cōdimenta pariter miſceto, acetiq; piperati exiguum adijcito,& permiſceto,compoſitumq; oleo ſuperfundito.Si condimenta uiridia non erūt, puleium aridum,uel thymum, uel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito,acetumq; piperatum,& oleum adijcito. Poſſunt tamen hæc arida,ſi reliquorum non ſit poteſtas,etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus,nigri unciæ tres,apij ſeminis unciæ duæ, laſeris radicis, quod σίλφιον græci uocant, ſeſcunciam,caſei ſextantem.Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in olla noua ſeruato: deinde cum exegerit uſus,quantulumcunq; ex eo uidebitur aceto,& garo diluito. Liguſtici unciam,paſſæ uuæ detractis uinaceis ſextantem,piperis albi,uel nigri quadrātem.Hæc,ſi maiorem impenſam uitabis,poſſunt melli admiſceri, & ita ſeruari:at ſi pretioſius oxyporum facere uoles,hæc eadem cum ſuperiore cōpoſitione miſcebis,& ita in uſum repones,quod ſi etiā cum laſer non habueris, pro ſilphio,mellis adijcies pondo ſemunciam.

Clauſus.

CLAVSVLAM peracti operis mei Publi Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modo fuerint, qui dignentur iſta cognoſcere, nihil dubitaſſe me penè infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ, uerum ea, quæ maxime uidebantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque ſunt habiti mortalium ſapientiſsimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE LIBER de arboribus. Qui cum tertius eius de re ruſtica librorum haberetur, tum ex ipſius Columellæ uerbis, tum alijs argumentis, temere in alienum locum irrupiſſe deprehenſus eſt, neq; inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. Cap. I.

QVONIAM de cultu agrorum abunde primo uolumine præcepiſſe uidemur, non intempeſtiua erit arborum, uirgultorumq́; cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur ſicuti Virgilio, nobis quoq; duo eſſe genera ſurculorum, quorum alterum ſua ſponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ eſt magis aptum, hoc, cui labor adhibetur, idoneum fructibus. Vnum hoc itaq; præcipuum eſt, atq; idipſum genus tripartito diuiditur: nam ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut roſæ arũdines, uel tertium quiddam, quod neq; arborem, neq; fruticem proprie dixerimus, ſicuti eſt uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, ſi prius de uitibus præceperimus. Qui uineam uel arbuſtum conſtituere uolet, ſeminaria prius facere debebit, ſic enim ſciet cuius generis uitem poſiturus ſit: nam quæ pretio parata diſponitur, certam generoſitatis fidem non habet: quoniam dubiũ eſt, an is, qui uendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligentiam: tum etiã quod ex longinquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo uenit, propter quod difficilius conualeſcit alienum exteræ regionis. Optimum eſt itaq; eodem agro, quo uitem diſpoſiturus es, uel certe uicino facere ſeminarium idq́; multum refert loci natura. Nam ſi colles uineis uel arbuſtis occupaturus es, prouidendum eſt, ut ſicciſsimo loco fiat ſeminarium, & iam quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humori, aliter cum transtuleris de hu

mido in aridum locū, uiduata priſtino alimento deficiet. At ſi campeſtres & uliginoſos agros poſſidebis, proderit quoq; ſeminarium ſimili loco facere, & uitem largo conſueſcere humori: nanq;, exilis, cum in aquoſum agrum transfertur, utcunq; putreſcit. ipſum autem agrum, quem ſeminario deſtinaueris planum & ſuccoſum, ſat erit bipalio uertere, quod uocant ruſtici ſextertium. ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamen quàm duos pedes eiuſmodi bipalio. Iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & cliuum modum iugeri continentem, ſi ne minus duobus pedibus, alte repaſtinabis operis ſexaginta, uel ſi eodem loco, quo uineam ordinaturus es facere uoles ſeminarium, tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamē ſi neq; lapis, neq; topbus, aut alia materia difficilior interuenerit, quæ res quot operas abſumat, parum certum eſt. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia ſemina, & quando legas. II.

PERACTA repaſtinatione, menſe Februario, uel prima parte Martij ſemina legito: ſunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. Nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permiſta denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus, uel pluribus uindemijs eaſdem uites inſpicit, an perſeuerent eſſe fœcundæ. Sic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium non anni ubertate fructum prouenire. Si compluribus uindemijs eundem tenorem ſeruarint ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multum, bonumq; uinū præbebunt: nanq; qualiſcunq; generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris ſaporis uinum faciunt, quàm quæ præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. III.

SEMINA autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq; uinaceis, dulci ſapore. Optima habentur à lumbis, ſecunda ab humeris, tertia ſumma in uite lecta, quæ celerrime comprehendunt, & ſunt feraciora, ſed & quamcelerrime ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet, quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitium eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis uitem ſere naturæ feracem, & ualidam, crebriſq; acinis, quòd ſi pingui agro ualidas uites de poſueris,

poſueris, pampinis magis eluxuriabuntur, & qualemcunq; fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. Rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq; fructum dabunt. Vnumquodq; genus uitium ſeparatim ſerito: ita ſuo quodq; tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita cito comprehendunt, & ualenter creſcunt: ſed celeriter ſeneſcunt, at quæ uetere ſarmento panguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiunt, ſemina quam recentiſſima terræ mandare cõuenit. Si tamen mora interuenerit, quo minus ſtatim ſerantur, quãdiligentiſſime obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neque uentos ſentire poſſint, plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, et à uigeſima. Hæc melior eſt uitibus ſatio: ſed cum ſeris, frigidos uentos uitato. Malleolum ſic deponito, uirgam malleolarem non amplius, quàm ſex gemmarum eſſe conuenit, ita tamen, ſi breuia internodia habeat, eius imam partem, quam in terram demiſſurus es, acutiſſima falce iuxta nodum, ſic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, & ſtatim fimo bubulo linito: tum in terram bene paſtinatam, & ſtercoratã rectum ſarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abſcondantur. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina relinqui, cum comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura ſarmenta quàm debent, enutriant. Item quàm ſæpiſſime fodiantur, ferro ne tangantur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur. Poſt trigeſimum, & ſextum menſem transferantur. In agro requieto uineam ponito: nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno ſeueris, ægrius comprehendet, nec unquam roborabitur. Agrum ante quàm uineis obſeras, explorato qualis ſaporis ſit, talem enim etiam guſtus uini præbebit. Sapor autem(ſicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, ſi terram aqua diluas, & cum colaueris, tum demum aquam deguſtes. Aptiſſima uitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor, probus, conſimilis ager cui ſubeſt tophus. Aeque utilis congeſta, & mota terra. Sabulum quoq;, cui ſubeſt dulcis argilla, uitibus conuenit, omnis autem qui per æſtatem finditur ager, uitibus, arboribusq; inutilis, terra inferior alit uitem, & arborem ſuperior cuſtodit. Saxa ſumma parte terræ, & uites, & arbores lædunt. ima parte refrigerant, & mediocri raritudine optima eſt uitibus terra: ſed ea, quæ trãſmittit imbres, aut rurſus in ſummo diu retinet, uitanda eſt. Vtiliſſima eſt autem ſuperior modice rara, circa radices denſa. Montibus, cliuisq; difficulter uineæ conualeſcunt, ſed firmum, probumq; ſaporem uini præbent. Humidis, & planis locis robuſtiſſime: ſed infirmi ſaporis uinum, nec perenne faciunt. Et quoniam de ſeminibus, atq; habitu ſoli præcepimus, nunc de genere uinearum diſputabimus,

De

De generibus uinearum. IIII.

VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus uitium arbuſtiuum uocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in uſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ eſt à terra ſubrecta, more arborum in ſe conſiſtens. Id genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadam ſuperat. Iugata plus aëris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, ſed difficilior eſt eius cultus. At hæc ita conſtituta eſt, ut etiam arari poßit, coq; ubertatem maiorem conſequitur, quòd ſæpius, & minore impẽſa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta eſt, multum ſed non bonæ notæ uinum facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur. Nonnunquã tamen uel melius quibuſdam locis, ſulcis committitur. Interdum etiam ſcrobibus deponitur, ſed ut dixi, repaſtinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum ſeptuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id eſt, quoquouerſus pedum trium una opera facit XVIII. Vel ſi cui cordi eſt laxius uites ponere, ſcrobes quaternarios, ideſt quoquouerſus pedum, quaternum una operą XII. facit. Vel bipedaneos quoquouerſus una opera XX. effodit. Curandum autem eſt ut locis aridis, & cliuoſis altius uites deponantur, quàm ſi humidis, & planis. Item ſi ſcrobibus, aut ſulcis uineam poſituri erimus, optimum erit, ante annum ſcrobes, uel ſulcos facere. Vinea, quæ anguſtißime conſeritur, quoquouerſus [quinq; pedum ſpatio] interpoſito ponitur. laxius uero inter pedes VII. uel VIII. Sed quæ rarißime (ut etiam facile arari poßit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum, modum ſine dubio agri maiorem occupat: ſed ualentißima & fructuoſißima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobem uel ſulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitem premant: ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc uinaceæ heminam uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcrobem, uel ſulcum cum ſtercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem, uel ſulcum uſq; in ſummum completo, ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repant, lapides præbent, & hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uinaceæ, quæ & radices agere cogunt. Quoniã præcepimus quemadmodum uites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum

Quemadmodum uites coli debeant. V.

VINEAM *nouellam omneis gemmas agere ſinito, ſimul atq; pampi nus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas mate rias relinquito, alteram, quam uitis cõſtituendæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uo cant: proximo deinde anno, cum putabis uitem, meliorem unam uirgam relinquito: tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera eſt, com ponito. Si iugatam erimus facturi, unam materiam ſubmittito, ita ut duas gemmas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poßint germi nare, deinde tres ſequentes relinquas, reliquam partem uirgæ amputes. Sin autem uitem in ſe conſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patie ris, & dabis operam, ut in orbem rectißime formetur. Nam præterquam quòd ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem, cum primo bra chia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne proti nus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmentis, bidentis alte, & æqualiter uineam fodito, uel ſi ita late deſpoſita erit, arato. Ab idibus Octo bris ablaqueare incipito, ante brumã ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebũt, perſequi: tum demum optime amputabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed po tius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. Nam quæ propius abraditur, præterquam quod uulnus uiti præbet, eoq; nocet, tum etiam de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem relinqui, atque ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare, quæ ſic reſectæ inoleſcunt: nec ultra uitibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi eò magis quòd frigoribus extir patæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quo que anno macerati ſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitiũ po ſuiſſe conueniet, præterquam columbinum, quo ſiquid amplius, quàm he minam poſueris, uiti nocebit. Poſt brumam deinde ablaqueationem circũ fodito. Ante æquinoctium uernum, quod eſt octauo Calend. Aprilis, abla queationem adæquato. Poſt Idus Aprilis terram ad uitem aggerato, æſta te deinde quàm potes ſæpißime occato. Iugerum uineæ quinque operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerũ ualentis, & iam con ſtitutæ uineæ quatuor operis putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiuſmo di poteſt apte finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iu ſta comprehendi. Quibuſdam placet uitem proximo anno tranſlatam non*

putare, ſequenti deinde anno purgare, & unam uirgam, quam ſubmittai mus, ad tertiam gemmam reſecare: tertio, deinde, ſi uitis recte conualuerit, una plus gēma ſubmittere: quarto duas gēmas proximæ putationi adijce re, atq; ita quinto demum anno uitem iugare. Hunc eundem ordinem cul turæ nos quoq; experti comprobauimus.

De reſecanda uinea uetere, & propaganda. VI.

VETEREM uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectione enata fuerit, uim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neq; fru ctum uberem percipies, & nihilo minus celeriter cōſeneſcet. Eiuſmodi ita que uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſul cis optime ſternitur, atq; ita renouellatur. Sin autem eo uſq; exaruit, ut cur uari non poſſit, primo anno ſummatim, ita ne radices erues, aut lædas, ab laqueato, & ſtercus ad radices addito, atque ita putato, ut paucas, & cer tas materias relinquas, & fodias diligenter, & ſæpius pampines, ne omni no ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta firmas, & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per trienniū pōſt dum conualeſcet ſæpius fodies, matremq; ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtre mum annū matrem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea dūtaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conſpiciantur, eam uineam circa Calend. Martias ante quàm reſeces ablaqueato, & protinus cum alte ablaqueaueris, reſeca to. Quatuor digitos ab radicibus truncū relinquito, & ſi fieri poterit, iux ta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagam acutiſſimo ferro deleuato. deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, ut ado bruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc iccirco ne ſo le inareſcat, & ut melius materias det ex percepto humore, quē terra præ bet. At quæ mali generis, & infructuoſa uinea eſt, ſummasq; partes & mu cidas, & exeſas habet, ſi radices eius ſatis alte poſitæ ſunt, optime inſere tur, ita ut ablaqueata, & nudata pars ima ſecūdum terram ſic amputetur, ne cum aggerata fuerit, ſupra terram extet.

De propagatione. VII.

PROPAGATIONVM genera tria ſunt in uſu maxime: unum, quo uirga edita à matre ſulco committitur: alterum, quo ipſa mater pro ſternitur, atq; in plureis palos per ſuas uirgas diuiditur. Tertium, quo ui tis ſcinditur in duas, uel tres partes, ſi diuerſis ordinibus adducenda eſt.

Hoc

Hoc genus tardiſsime conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amittit. Et quoniam genera propoſuimus, unumquodq; qualiter faciendũ ſit, demonſtremus. Virgam cum à matre in terram deprimere uoles, ſcrobem quoquouerſus quatuor pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas, quæ in imum ſcrobem perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur: reliquam partem, quæ continens matri eſt, abradito, ne ſuperuacua ſarmenta procreet. Diuerſæ autem, quæ ſupra terrã extare debent, ne paſſus fueris plus, quàm duas, aut ut maxime tres gemmas habere. Reliquas, quæ in terram abſcondũtur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in ſummo radices uitis citet: hoc modo propagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curióſe foduo, & uitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas: cum eam ſtraueris, & uideris quouſq; poſsit pertingere, ſulcum facies unum, in quẽ uitem integram demittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarũ facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autẽ uitis exiguam materiem habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quàm ut diffluat, curabis ut quamacutiſsima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur: ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiã illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deeſt, neq; eſt tam procera uirga, quæ cum in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſsit. Breuitatẽ ne reformidaueris, ſed qualẽcunq; uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobem peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citent. Tum demum poſt triennium à matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triẽnium paulatim completo: ſummas radices præcidito, crebro fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. VIII.

CVM uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmenta fructuaria, tum cum gemmas agere incipient, uento auſtro à matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotũdum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſsime ſcalpello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quam inſiturus es, reſecato, & plagam leuato, atquẽ ita findito, & paratos ſurculos in

ſiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi corticem uitis æqualiter contingat, quicquid inſerueris uiti diligenter libro ligato, atq; luto ſubacto paleato oblinito, operitoq; plagam & ita alligato, ne aqua, uentuſue penetrare poßit: deinde ſupra lutum muſcum imponito, & ita deligato, ea res præbet humorem, nec inareſcere ſinit. Infra inſitionẽ, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex inſitione ipſa abundet, nocet enĩ nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibuſdam antiquorum terebrari uitem placeat: atq; ita leuiter adraſos ſurculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus: nam antiqua terebra ſcobem facit, propter hoc urit, eam partẽ, quam perforat. peruſta autem perraro unquã conprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebrã, quam gallicam dicimus, huic inſitioni aptauimus, ea excauat, nec urit quod non ſcobem, ſed ramenta facit. Itaq; cauatum foramen cum purgauimus, undiq; adraſos ſurculos inſerimus, atque ita circunlinimus. Talis inſitio facillime conualeſcit, Igitur ſecundum æquinoctium perfectam uitium inſitionem habeto, humida loca, de uua alba, ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas uites fœcundas ſic facito. Vites, quæ exiguum dant fructũ, aceto acri cum cinere rigato, ipſumq; codicem eodem cinere linito. At ſi quæ fructũ, quem oſtendunt, ad maturitatem non perducũt, ſed prius quàm miteſcant uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur, cum ſcipiones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito; plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permiſta terra linito, eodemq; radices rigato, ſæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; ſuccum perferunt.

Vt uua complura genera acinorum habeat. IX.

ES T *etiam genus inſitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis, colorisq; reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur. Quatuor, uel quinq;, ſiue etiã plures uoles, uirgas diuerſi generis ſumito, easq; diligenter, & æqualiter compoſitas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arcte inſerito. ita ut aliquantum extent ab utraque parte, easq; partes, quæ extabunt reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter ſe uirgæ cohæſerint, poſt biennium, aut triennium facta, iam unitate diſſolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maxime uidebuntur coiſſe, uitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos ſubmitito, reliquos deijcito, ſic uuæ naſcẽtur, quales propoſuimus. Vt autem*

uuæ

uuæ ſine uinaceis naſcātur, malleolum ſcindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq́ omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum colligato, ſic ne gemmas allidas, atque ita terra ſtercorata deponito, & rigato: cum coles agere cœperit, ſæpe, & alte refodito. Adulta uitis tales uuas ſine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. X.

VINDEMIA *facta ſtatim putare incipito ferramentis quamoptimis, & acutiſſimis, ita plagæ leues fient, neque in uite aqua conſiſtere poterit, quæ ſimul atq; immorata eſt, corrumpit uitem, uermesq́; & alia creat animalia, quæ materiam exedunt: plagas autem rotundas facito, nam celerius cicatricē ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito, nouella, & fructuaria, & interdum ſobolem idoneam, ſi iam ſuperficies parum ualebit, ſubmittito, brachiaq́ conſeruato: quamcelerrime poteris putationem perficito: arida, & uetera, falce quæ amputari non poſſunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & ſicco uineam imbecillam à bruma amputato: quam partem non deputaueris, circa Calen. Februa. repetito: ab idibus Decemb. ad idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem non conuenit. Cum uitem putabis, inter duas gemmas ſecato: nam ſi iuxta ipſam gemmam ſecueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem ſemper deorſum ſpectet, ita neque aqua, neque ſole laborabit, humoremq́; recte capiet: in agro craſſo, ualidaq́; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium deſyderabis, falce acuta ſemel, aut bis eo loco alte inſtar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas, niſi totum aruerit: uineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq́; concipiat. Vites, arboresq́; quo citius ablaqueaueris, erunt ualentiores. Sed quæcunque in cliuis erunt poſitæ, ita ablaqueandæ ſunt, ut à ſuperiore parte ſecundum codicem lacuſculi fiant, ab inferiore autē puluinuli altiores excitētur, quò plus aquæ, limiq́; contineant. Vinea uetus neque ablaqueanda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, inareſcant: neque aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus ſæpe, & alte fodito æqualiter, & ſtercore, uel palea conſpergito ſolū ante brumam, uel cum circum ipſam uitem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.*

De Pampinatione. XI.

VINEAM *quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile eſt, nam & materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & putatio ſequentis anni expeditius, tum etiā uitis minus cicatricoſa fit, quoniā quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualeſcit. Super hæc quoq; mo-*

lius uuæ matureſcunt ante dies decem,quàm uinea florere incipit,pampi natam habeto:quicquid ſuperuacui enatum fuerit,tollito,quod in cacumine,aut in brachijs natum erit,decerpito,duntaxat quæ uuam non habebunt. Cacumina uirgarum,ne luxurientur, demutilato. Vuas,quæ meridiem,aut occidentem ſpectabunt ne perurantur ſuo ſibi pampino tegito.

De foſſura. XII.

SIMVL atque uua uariari cœperit,fodito tertiam foſſuram,& cum iam matureſcet,ante meridiem prius quàm calere incipiet,& cum deſierit,poſt meridiem fodito,pulueremq́; excitato:ea res & à ſole,& à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terrã neq; arare,neque fodere oportet,quia ualde duzeſcit,& finditur. Bidentibus terram uertere utilius eſt, quàm aratro. Bidens æqualiter totam terram uertit,aratrum præterquã quod ſcamna facit,tum etiam boues,qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdum totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineam nullus eſt, nam quanto ſæpius foderis tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. XIII.

PALEARVM aceruos inter ordines uerno tempore poſitos habeto in uinea: cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris,omneis aceruos incendito,ita fumus nebulam,& rubiginem remouebit.

Ne formica uitem aſcendat. XIIII.

LVPINVM terito,& cum fracibus miſceto,eoq́; imam lineã uitem circumlinito,uel bitumen cum oleo coquito,eo quoq; imas uites tangito, formicæ non excedent.

Ne ſorices,aut uolucra uitem lædat. XV.

VITES quæ ſecundum ædificia ſunt,à ſoricibus,aut muribus infeſtantur. Id ne fiat plenam Lunam obſeruabimus,cum erit in ſigno Leonis, uel Scorpionis,uel Sagittarij,uel Tauri,& noctu ad Lunam putabimus. Genus eſt animalis,uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos,& uuas:quod ne fiat,falces,quibus uineam putaueris,peracta putatione ſanguine urſino linito:uel ſi pellem fibri habueris,in ipſa putatione quoties falcem acueris,ea pelle aciem detergito,atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus de arbuſtis præcipiamus.

De Arbuſtis. XVI.

VITEM maxime opulus alit,deinde ulmus,deinde fraxinus. Opulus

tas quoniam frondem non idoneam habet, à pleriſq; improbatur. Vlmus autem, quam atiniam uocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multamq; frondem habet, eaq; maxime ſerenda eſt locis pinguibus, uel etiam mediocribus: ſed ſi aſpera, & ſticuloſa loca arboribus obſerenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ ſunt quàm orni: eæ ſylueſtres fraxini ſunt paulo latioribus tamen folijs quã cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præſtant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hanc frondem appetunt. Igitur qui arbuſtum conſtituere, ante annũ quàm deponant arbores, ſcrobes faciant quatuor pedum quoquouerſus, deinde circa Calend. Martias, in eandem ſcrobem ulmum, & opulum, uel fraxinum deponant, ut ſi ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locum obtineãt. ſi autem utraq; uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtũ inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit. Sic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ uites melius conualeſcent, fructumq; meliorem dabũt. Segetes etiam, quæ in eo erũt, minus umbra laborabunt. Arborem quã depoſueris, ſæpius circũfodito, quo celerius adoleſcat, & citra triẽnium ferro ne tetigeris. Completis ſex, & triginta menſibus ad recipiendam uitem formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modũ ſcalarũ relinquens, alternisq; annis, ſexto anno, ſi iam firma uidebitur, maritabis hoc modo: ab ipſo arboris crure pedale ſpatium intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum in tres altum, in dupondium, & ſemiſſem latum cum feceris, patiere minime duobus menſibus cum tempeſtatibus uerberari: tum demum circa Calend. Martias uitem, de ſeminario, ne minorem quidem decem pedum ſternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eam proximo anno ne putaueris, tertio uero ad unam uirgam redigito, paucasq; gemmas relinquito, ne ante quàm inualuerit, in altitudinem repat. Deinde ubi amplum incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata diſponito eius materias, ita tamen ne uitem oneres, ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas, arbuſtiuam uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet. Nam in ea fructus maxime uis conſiſtit, diutiusq; perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt: itaque omnibus annis conuenit ſubſequi putationem ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De Oliuetis. XVII.

OLEA maxime collibus ſiccis, & argiloſis gaudet, at humidis campis, & pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. Melius autem truncis quàm plantis oliuetum conſtituitur. Magoni autẽ placet ſiccis locis oliuã, aut mox poſt æquinoctiũ ſeri, aut ante brumã. Noſtræ ætatis agricolæ ferẽ

uernum.

uernum tempus circa Calend. Maias ſeruant. Oportet autẽ ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patere, in imum ſcrobem lapidem glaream'q; abijcere, deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam deponere, ita rectam, ut quod à ſcrobe extiterit, in medium ſit, arbuſculam autem à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat, Nam quæ in proceritatẽ extendũtur, euanidæ fiunt, parum'q; fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neq; ſpecie, neq; oleo ſunt tam gratæ, quàm, quas ſupra diximus. Si oleam poſueris eo loco, unde quercus defoſſa eſt, morietur, ideo quod uermes quidã ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educãtur, ij'q; maxime ſemina oleæ conſumũt. Si in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbuſculas prius quàm transferantur, rubrica notare cõuenit, ut cum ſerentur, eaſdem cœli partes aſpiciãt, quas etiam in ſeminario conſpexerãt, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De pomario conſtituendo. XVIII.

PRIVSQVAM *pomarium conſtituas, quàm magnum habere uoles circũmunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolum pecori, ſed ne homini quidẽ tranſitus ſit, niſi per oſtiũ, dum adoleſcant ſemina, nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore prærοſa fuerint quàm adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autẽ arbores diſponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pares, neque pariter creſcũt. Terra quæ uitibus apta eſt, eadem quoq; utilis eſt arboribus.*

De ſcrobibus faciendis. XIX.

ANTE *annum, quàm pomaria diſponere uoles, ſcrobes fodito, ita ſole, pluuia'q; macerabuntur, & quod poſueris cito comprehẽdet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris etiam ſemina ponere uoles, minimum ante duos menſes fodito ſcrobes, poſtea ſtramentis eos completo, & incendito. Quo latiores, potentiores'q; ſcrobes feceris, eo lætiores erunt, uberiores'q; fructus. Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quã ſummus patentior, ut laxius radices euagentur, ac minus frigoris hyeme, minus'q; æſtate uaporis per auguſtum os terræ admittant. Tum etiam cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, ut cum*

ut cum creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant. Nam ſi ſpiſſe poſueris, neq; infra quicquam ſerere poteris: nec ſic ipſæ fructuoſæ erunt, niſi eas int. rraſeris. Itaque placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinqui uerſuris.

Quomodo ſemina legas. XX.

SEMINA lege, ne minus craſſa, quàm manubrium eſt bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro: ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de ijs potiſsimum ſumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris, qui ſunt contra ſolem orientem, ut eoſdem decerpas. Si cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt, q̃ quæ inſita nõ eſt, id eſt, q̃ quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Prius quàm arbuſculas trãsferas rubrica, uel alia qualibet re ſignato, ut iiſdẽ uentis, quibus ante ſteterunt, cõſtituas eas: curamq; adhibeto, ut ab ſuperiore, & ſicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent ſupra terram tribus pedibus. In eodem ſcrobe, ſi duas, aut tres arbuſculas ponere uoles, curato ne inter ſe contingant: nam ita uermibus interimuntur. Cum ſemina depones, dextra, ac ſiniſtra ſingulis, uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachij humani craſſitudine deponito, ita ut ſupra terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores, aut radicata ſemina autumno ſerito circa Idus Octobris. Taleas, & ramos uere, ante quàm germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem, taleam lentiſci, ita ut cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

Quando ficus ſerenda ſit. XXI.

FICVM frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore, & habitu differunt, tamen uno modo, ſed diſpari differentia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquoſis, præcoques ſerito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerotinas ſerito. At ſi uoles ficum quamuis non natura ſeram facere, cum groſſuli minuti erunt, fructum decutito. Iterum alterum edet fructum, & in hyemem ſeram differet maturitatem. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutiſsimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, &

feraciores fiunt ſemper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici ſpecioſius, & plenius.

De nuce ſerenda. XXII.

NVCEM græcam ſerito arcturi ſigno, uel circa Cal. Feb. quæ pruinam neſcit. Agrum calidum, durum, & ſiccum deſyderat: nam in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Ante quàm nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, parsq; acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minime palmo abſit, & anceps ad fauonium ſpectet. Omnis nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam tarentinam hoc modo facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius ſine putamine nucem græcam, uel auellanam abſcondito, & ita adobruito: hoc ante Calend. Martias facito, uel etiam inter nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet.

De malo punico ſerendo. XXIII.

MALVM punicum uere uſq; in Calend. Apriles recte ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinoſum, poſtea uero etiam dulcem, & apyrenum facit. Nos exiguum admodum laſer cyrenaicũ uino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus, ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio ſunt lapides tres, ſi cum ſeres arborem, ad radicem ipſam collocaueris. At ſi iam arborem ſatam habueris, ſcyllam ſecundum radices arboris ſerito: alio modo cũ iam matura mala fuerint, ante quàm rumpantur, peciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo ſeruabuntur etiam anno toto.

De Piro. XXIIII.

PIROS autumno ante brumam ſerito, ita ut minime dies quinque & uiginti

& uiginti ad brumam superſint, quæ ut ſint feraces, cum iam adoleuerint, alte ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem ſupra terram ſpargito.

De malis ſerendis. XXV.

MALA æſtiua cydonea, ſorba, pruna, poſt mediam hyemem uſque in Idus Feb. ſerito. Morum ab Idibus Feb. uſq; in æquinoctium uernum recte ſeres. Siliquam græcam quam quidam κεράτιον uocant, deinde perſicū ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parū feracia erunt, perforatam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos circa Calend. Mar. in hortis, ubi, & ſubacta & ſtercorata terra eſt, per puluinos arearum diſponere cōuenit, deinde cum creuerint, danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina redigantur: & cum autumnus inceſſerit, ante quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet: & ita craßis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habent, quaſi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt quartum & uigeſimū deinde menſem, ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſeu inſerere, ſatis tutò utrunq; facies.

De inſitione arborum. XXVI.

OMNIS ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei, cui inſeritur, diſsimilis cortice: ſi uero fructum etiam eodem tempore fert, ſine ullo ſcrupulo optime inſeritur. Tria autem genera inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quod reſecta, & fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos: alterū quod reſecta inter librum, & materiam admittit ſemina, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt. Tertium, quod ipſas gemmas, cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam uocāt agricolæ emplaſtrationem. Hoc genus æſtatis eſt: quarum inſitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, Luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto ut ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris. Et cum primū germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito. Craßitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborē, quā inſerere uoles, ſerra dilig ēter execato ea parte, quæ maxime nitida, & ſine cicatrice eſt: dabiſq; operā, ne librū lædas.

Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres, ſed leniter demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam alte quàm cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam, néue alterius partis corticem lædas: ubi ſurculos paratos habueris, cuneum uellito, ſtatimq́; ſurculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiam facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, uel uimine arborem adſtringito. Poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eo, ut duobus digitis inſita extent, ſupra lutum muſcum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si puſillam arborem inſerere uoles, iuxta terram abſcindito, ita ut ſexquipedem à terra extet. Cum deinde abſcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita ut fiſſura trium digitorũ ſit. In eam deinde cuneum quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte adraſos demittito, ita ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias. Cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborem, ut ſupra dixi, alligato, & oblinito, dein terra circa arborem aggerato uſque ad ipſum inſitum: ea res à uento, & calore maxime tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi idoneum eſt: & ferè eæ recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſumq́;, & ualidum librum habent, ſicuti ficus. Nam & lactis plurimum remittit, & corticem robuſtam habet: optime itaq; ea inſeritur tali ratione. Ex qua arbore inſerere uoles, in ea quæſito nouellos, & nitidos ramos: in his deinde obſeruato gemmã, quæ bene apparebit, certamq́; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circũſignato, ut medio gẽma ſit, & ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratoq́; diligẽter, ne gemmã lædas: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſſimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circuncisæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, qua gemma libere germinet. Materia, quam inſeueris, ſi ſobolem, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus

euocari

euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat. Poſt unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrum. Hoc genere etiam optime olea inſeritur. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de uitibus diſputauimus: itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quòd omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poßint. XXVII.

SED cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorũ in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulo ante uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poßit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplũ ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſque quod genus uolet omni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ poßint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, aut quinquennium, cum iam ſatis amplum incrementum cœperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidißimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere uoles, relinquito: tum arborem fici detruncato, plagamq; leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, utraque parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneumq; eximito, & diligenter colligato, nequa ui reuellantur. Sic interpoſito triennio coaleſcet ficus oliuæ, & tum demum quarto anno, cum bene coierint uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſcabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cythiſo. XXVIII.

CYTHISVM, quem græci aut * ζίας, aut * κάδυλον, aut * ἀυφίφορ uocant, quamplurimum habere expedit, quòd gallinis, apibus, ouibus, capris quoque, & omni generi pecudum utilißimus eſt, quòd ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſtea arido poßis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehẽdit, omnemq; iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſ-

ſi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino.atq; ita potandũ dari,ſic & ipſæ ualebunt,& pueri abundantia lactis confirmabuntur.Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octobr.uel uere fieri poteſt . Cum terram bene ſubegeris,in modum horti areas facito,ibiq́; uelut ocymum ſemen cythiſi autumno ſerito:plantas deinde uere diſponito,ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent.Si ſemen non habueris,cacumina cythiſorum uere diſponito.Stercoratam terram circà aggerato:ſi pluuia nõ inceſſerit,rigato XV.proximis diebus:ſimul ac nouam frondem agere cœperit,ſarrito.Poſt triennium deinde cædito,& pecori præbeto.Equo abunde eſt uiridis pondo XV.boui pondo XX.cæteriſq́; pecudibus pro portione uirium.Poteſt autem etiam circa Septembrem ramis ſeri.Aridum ſi dabis exiguum dato,quoniam maiores uires habet,priuſq́; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto.Cythiſum,quod aridum facere uoles, circa menſem ſeptembris,cũ ſemen eius grandeſcere incipiet,cædito.Paucis deinde horis,dum flacceſcat,in ſole habeto:deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De Salice,& geniſta,& arundine. XXIX.

SALICEM, & geniſtam creſcente luna uere circa Calend. Mar. ſerito. Salix humida loca deſyderat,geniſta etiam ſicca,utraq; tamen circa uineam opportune ſeruntur,quoniam palmitibus idonea præbent uincula.Arundo optime ſeritur,quos alij bulbos,alij oculos uocant.Simulatque terram bipalio repaſtinaueris,radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito.Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidam,exilemq́;,& humilem arundinem affert. Melior itaque ſatio eſt ea,quam prius demonſtrauimus.Placet autem omnibus annis ſimulac arundinem cæcideris,locum alte,& æqualiter fodere,atque ita rigare.

De Viola,& Roſa. XXX.

VIOLAM qui facturus eſt,terram ſtercoratam,& repaſtinatam minimum alte pedem in puluinos redigat.Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Calend.Mart.diſpoſitas habeat,Semen autẽ uiolæ ſicut olerum in areis duobus temporibus ſeritur uere,uel autumno. Colitur aũt eo modo,quo & cætera olera,ut runcetur,ut ſarriatur,ut interdũ etiam rigetur.Roſam fruticibus,ac ſurculis diſponi per ſulcos pedales conuenit per idem tempus,quo & uiola.Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

PALLADII RVTILII
TAVRI AEMILIANI VIRI ILLV/ STRIS DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

De præceptis rei ruſticæ. Titulus I.

PARS EST prima prudẽtiæ, ipſam, cui præcepturus ſis, æſtimare perſonam. Neque enim formator agricolæ debet artibus, & eloquentia rhetores æmulari: quod à pleriſq; factum eſt, qui dum diſerte loquuntur ruſticis, aſſecuti ſunt, ut eorum doctrina nec à diſertiſſimis poſſit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autem nobis eſt (ſi diuina fauerint) de omni agricultura, & paſcuis, & ædificijs ruſticis, ſecundum fabricandi magiſtros, eorumq; inuentionibus, & omni genere eorum, quæ uel facere, uel nutrire oportet agricolam ratione uoluptatis, & uſus fructus, ſuis tamen temporibus per uniuerſa diſtinctis ſanè in primis hoc ſeruare conſtitui, ut eo menſe, quo ponenda ſunt ſingula, cum ſua omni exequar diſciplina.

De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit. II.

PRIMO igitur eligendi, & bene colendi agri ratio quatuor rebus conſtat aëre, aqua, terra, induſtria. Ex his tria naturalia, unum facultatis & uoluntatis. Naturæ eſt, quod in primis ſpectare oportet, ut eis locis, quæ colere deſtinabis, aër ſit ſalutaris, & clemens, aqua ſalubris & facilis, uel ibi naſcens, uel adducta, uel imbre collecta, terra uero fœcunda, & ſitu commoda.

De aëris probatione. III.

AERIS igitur ſalubritatem declarant loca ab infimis uallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta, & habitatorum conſyderata corpuſcula, ſi eis color ſanus, capitis firma ſynceritas, inoffenſum lumen oculorum, purus auditus, & ſi fauces commeatum liquidæ uocis exercent. Hoc genere benignitas aëris approbatur. His autem contraria noxium cœli illius ſpiritum confitentur.

De aqua

De aqua probanda. IIII.

AQVAE uero ſalubritas ſic agnoſcitur. Primum ne à lacunis, aut à palude ducatur, ne de metallis originem ſumat, ſed ſit perſpicui coloris, neq; ullo aut ſapore, aut odore uitietur, nullus illi limus inſidat, frigus tepore ſuo mulceat, æſtatis incendia frigore moderetur. Sed quia ſolet his omnibus ad ſpeciem cuſtoditis occultiorem noxam tectior ſeruare natura, ipſam quoq; ex incolarum ſalubritate noſcamus, ſi fauces bibentium puræ ſunt, ſi ſaluo capite, in pulmonibus, ac thorace aut nulla eſt, aut rara cauſatio. Nam plerunq; has noxas corporis ad inferiorem partem quæ ſupra ſunt corrupta demittunt, ut uitiato capite ad pulmones, uel ſtomachum morbi cauſa decurrat, tunc culpandus aër potius inuenitur. Deinde ſi uenter, aut uiſcera, uel latera, uel renes nullo dolore, aut inflatione uexentur, ſi uitia nulla ueſicæ ſunt. Hæc, atq; his ſimilia ſi apud incolas pro maiori parte conſtare uideris, nec de aëre aliquid, nec de fontibus ſuſpiceris.

De qualitate terrarum. V.

IN terris uero quærenda fœcunditas. Ne alba, & nuda ſit gleba, ne macer ſabulo ſine admiſtione terreni, ne creta ſola, ne arenæ ſqualentes, ne ieiuna glarea, ne auroſi pulueris lapidoſa macies, ne ſalſa, uel amara, ne uliginoſa terra, ne tofus arenoſus, atque ieiunus, ne uallis nimis opaca, & ſolida. Sed gleba putris, & ferè nigra, & ad tegendam ſe graminis ſui crate ſufficiens, aut miſti coloris, quæ & ſi rara ſit, tamen pinguis ſoli adiunctione glutinetur. Quæ protulerit nec ſcabra ſint, nec retorrida, nec ſucci naturalis egentia ferat. Quod frumentis dandis utile ſignum eſt, ebulum, iuncum, calamum gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna ſylueſtria. Color nanque non magnopere quærendus eſt, ſed pinguedo, atque dulcedo. Pinguem ſic agnoſcis. Glebam paruulam dulci aqua conſpergis, & ſubigis, ſi glutinoſa eſt, & adhæret, conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa, & repleta, ſi ſuperauerit terra, pinguis eſt, ſi defuerit, exilis, ſi conuenerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoſcitur, ſi ex ea parte agri, quæ magis diſplicet, glebam fictili uaſe dulci aqua madefactã iudicio ſaporis explores. Vineis quoq; utilem per hæc ſigna cognoſces. Si coloris, & corporis rari aliquatenus, atq; reſoluti eſt. Si uirgulta, quæ protulit, leuia, nitida, procera, fœcunda ſunt, ut piros ſylueſtres, prunos, rubos, cæteraq; huiuſmodi, neq; intorta, neq; ſterilia, neq; macra exilitate languẽtia. Situs uero terrarũ neq; planus, ut ſtagnet, neq; præruptus, ut defluat, neq; obrutus, ut in imũ deiecta ualle

ta ualle ſubſidat, neq; arduus,ut tẽpeſtates immodice ſentiat, & calores. Sed ex his õnibus utilis ſẽper eſt æquata mediocritas, et uel cãpus aperti or, et humorẽ pluuiũ cliuo fallente ſubducẽs,uel collis molliter per latera inclinata deductus ,uel uallis cum quadam moderatione, & aëris laxitate ſubmiſſa ,uel mons alterius culminis defenſus obiectu , & à moleſtioribus uentis aliquo liber auxilio,uel ſublimis aſper,ſed nemoroſus ,et herbidus. Sed cum ſint genera terrarum plurima,ut pinguis, aut macra,ſpiſſa,uel rara,ſicca,uel humida, & ex his pleraq; uitioſa, tamen propter ſeminum differentiam ſæpe neceſſariam maxime,ſicut ſuprà dixi,eligendus eſt pinguis,ac reſolutus ager,qui minimum laborem poſcit, & fructum maximũ reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus , qui labore quidem maximo ,tamen ad uota reſpondet. Illud uero deterrimum genus eſt,quod erit ſiccum ſimul,et ſpiſſum, & macrum,uel frigidũ,qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

De induſtria,& neceſſarijs ad rura ſententijs. VI.

SED ubi hæc,quæ naturalia ſunt,neq; humana ope curari poſſunt, diligentius æſtimaueris,exequi te conuenit partem, quæ reſtat induſtriæ: cuius hæc erit cura uel maxima ,ut has, ,quas ſubieci,ex omni opere ruſtico imprimis debeas tenere ſententias . Præſentia domini prouectus eſt agri. Color terræ non magnopere deſyderetur, quia bonitatis incertus eſt autor. Genera omniũ ſurculorũ, uel frugũ præclara,ſed terris tuis experta committe. In nouo enim genere ſeminum,ante experimentũ non eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius,quàm ſiccis degenerant :quare ſubinde ſuccurrat electio. Ferrarij,lignarij,doliorum, cuparumq; factores neceſſario habendi ſunt ,ne à labore ſolenni ruſticos cauſa deſyderandæ urbi saucertat. Locis frigidis à meridie uineta ponãtur ,calidis à ſeptentrione, tẽperatis ab oriente,uel (ſi neceſſe ſit)occidente . Operarũ ratio unũ modum tenere non poteſt in tanta diuerſitate terrarum,& ideo ſoli,& prouinciæ conſuetudo facile oſtendit , qui numerus unanquanq; rem faciat, ſiue in ſurculis,ſiue in omni genere ſatorum. Quæ florent,conſtat,non eſſe tangenda . Bene eligi ſerenda non poſſunt,niſi hoc officium prius eligens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia iuuenum congruunt,imperia ſeniorum. In uitibus putandis tria conſyderanda ſunt ,fructuum ſpes,ſucceſſura materies , locus qui ſeruet , ac reuocet . Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta , ſi ſerius ,fructus plurimos conſequeris. De locis deterrimis ſicut arbores , ita uites conuenit ad meliora transferre . Poſt bonam uindemiam ſtrictius , poſt exiguam latius puta . In omni opere inſerendi,

putandi,ac recidendi,duris,& acuis utere ferramentis. In uite,uel arbore quæ facienda ſunt,perage ante apertionem floris,& gemmæ. In uineis aratro prætermiſſa foſſor emendet. Locis calidis,ſiccis,apricis,pampinandum non eſt,cum magis uitis optet operiri. Et ubi uineas uulturnus exurit,aut flatus aliquis regionis inimicus,uitem tegamus ſtraminibus uel aliunde quæſitis. Ramus lætus,uiridis,& ſterilis in media olea abſcindendus eſt,uelut totius arboris inimicus. Sterilitas,& peſtilentia æquo modo fugiendæ ſunt. In paſtinato ſolo inter nouellas uites omnino nihil eſt conſerendum. Græci iubent exceptis caulibus,tertio anno quæ libebit, iniungere. Omnia legumina græcis autoribus,ſeri iubentur in ſicca terra, faba tantummodo in humida debet ſpargi. Domino,uel colono confinia poſſidenti qui fundum,uel agrum ſuum locat,damnis ſuis,ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora,niſi colantur extrema. Omne triticum in ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationē in genus ſiliginis commutatur. Tria mala æque nocent,ſterilitas,morbus,uicinus. Qui terram ſterilem uineis occupat, & laboribus ſuis,& ſumptibus eſt inimicus. Campi largius uinum,colles nobilius ferunt. Aquilo uites ſibi obiectas fœcundat,auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt,utrum plus habeamus,an melius. Neceſſitas ferijs caret. Quamuis temperatis agris ſerendum ſit, tamen ſi ſiccitas longa eſt,ſemina locata tutius inagris,quàm in horreis ſeruabũtur. Viæ malitia æque & uoluptati,& utilitati aduerſa eſt. Qui agrum colit,grauem tributis creditorem patitur,cui ſine ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudum ſolum inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat, terræ ubertatē infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas,quàm magnitudo neglecta. Nigras uites omnino repudies,niſi in prouincijs,in quibus eius generis, quo acinaticiū fieri conſueuit. Longius amminiculum uitis incrementa producit. Teneram,ei uiridem uitem ferri acie ne recidas. Omnis inciſſura ſarmenti auertatur à gemma,ne eam ſtilla,quæ fluere conſueuit,extinguat. Pro macie,uel ſoliditate uitium nutrienda ſarmenta putator iniungat. Terra profunda(quod græci aſſerunt)oleæ grandes arbores efficit,fructus minores, & aquatos ac ſeros,magisq; amurcæ proximos. Aēr oleas tepidas iuuat,& uentus mediocris ſine ui,& horrore perflabilis. Vitis,quæ ad iugum colitur, per ætatem ad hoc perducenda eſt, ut locis moleſtioribus quatuor pedibus à terra,placidioribus uero ſeptem ſummitas eius inſurgat. Hortus, qui cœlo clementi ſubiacet,& fontano humore percurritur,propè eſt,ut liber ſit, & nullam ſerendi diſciplinam requirat. Subligatio acerbis uuis facienda eſt, quando excutiendi,aut rumpendi acini nulla formido eſt. Ligatura in uitibus locum debet mutare,ne unum ſemper aſſiduitas conterat uinculorum.

rum. Foſſorem ſi apertus uitis oculus uiderit, cæcabitur ſpes magna uindemiæ, & ideo, dum eſt clauſus, fodiatur. Terræ altitudinem cum fœcunditate, ſi ad frumenta, duobus pedibus explora: quatuor uero, ſi ad arbuſta uel uites. Vitis nouella ut facile incrementum culta conſequitur, ita interitum celerem, ſi negligatur, incurrit. Modum tene æſtimatis facultatibus tuis in aſſumptione culturæ, ne ſuperatis uiribus, excedente menſura, turpiter deſeras, quod arroganter aſſumis. Semina pluſquàm annicula eſſe non debent, ne uetuſtate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidẽ grano robuſtius: ſed menſuræ minus refundet. Omnia, quæ ſeruntur, creſcente luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda: nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager eſt ſyluis inutilibus tectus, ita eum diuide, ut loca pinguia puras reddas nouales, loca ſterilia ſyluis tecta eſſe patiaris, quia illa naturali ubertate reſpondent, hæc beneficio lætantur incendij. Sed ſic urenda diſtingues, ut ad incenſum agrum poſt quinquennium reuertaris, ita efficies, ut æqualiter uel ſterilis gleba cum fœcunda contendat. Græci iubent oliuam, cum plantatur, & legitur, à mundis pueris, atq; uirginibus operandum, credo recordati arbori huic eſſe præſulem caſtitatem. Nomina frumentorum ſuperfluum eſt præcipere, quæ aut loco ſubinde, aut ætate mutantur. Hoc ſatis eſt, ut eligamus præcipua in ea regione, quam colimus, uel exploremus aducta. Lupinus, & uicia pabularis, ſi uirides ſuccidantur, & ſtatim ſupra ſectas eorum radices aretur, ſtercoris ſimilitudine agros fœcundant, quæ ſi exaruerint ante quàm proſcindas, in his terræ ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quærit, ſiccus minus. Calidis, maritimis, ſiccis, apricis, campeſtribus locis omne opus uinearum maturius incohoëtur: frigidis, mediterrancis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod non ſolum de menſibus, aut diebus dixerim, ſed etiam de horis operandi. Omne opus ruſticum, cum fieri præcipitur, neq; cito eſt, ſi ante quindecim dies, neq; tarde, ſi poſt quindecim fiat. Frumenta omnia maxime lætantur patenti campo, & ſoluto, & ad ſolem recliui. Spiſſa & cretoſa, & humida terra bene far & triticum nutrit: ordeum agro ſoluto delectatur, & ſicco: nam in lutoſo ſparſum moritur. Trimeſtris ſatio locis frigidis, & niuoſis conuenit, ubi qualitas æſtatis humecta eſt, cæteris raro reſpondet euentu. Semen trimeſtre locis tepidis melius reſpondebit, ſi ſeratur autumno. Si neceſſitas coget in ſalſa terra aliquid operari, extremo autumno plantanda eſt, uel conſerenda, ut malitia eius hybernis imbribus eluatur. Aliquid etiam terræ dulcis, uel arenæ fluuialis ſubijciendum eſt, ſi illi uirgulta committimus. Seminarium mediocri terra inſtituere debemus,

bemus, ut ad meliorem quæ ſata fuerint, tranſferantur. Lapides, qui inſuper ſunt, hyeme rigent, æſtate ferueſcunt, iccirco ſatis, arbuſtis & uitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita eſt uicibus permutanda, ut ei quæ in ſummo fuerat, ima ſuccedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terram prius trunco admouentes, & mox lætamen, ut ſic opus naturæ beneficio alternante cumuletur. Agri præſulem non ex dilectis, & tenere educatis ſeruulis ponas, quia fiducia præteriti amoris impunitatem culpæ præſentis expectat.

De agri electione, uel ſitu. VII.

IN *eligendo agro, uel emendo conſyderare debebis, ne bonum naturalis fœcunditatis colentiũ deprauauerit inertia, & in degeneres ſurculos uber ſoli inferacis expenderit, quod quãuis emendari poſſit inſitione meliorum, tamen harum rerum ſine culpa melior uſus eſt, quàm cum ſpe corrigendi ſerus euentus. In ſeminibus ergo frumentorum præſens emendatio poterit eſſe. In uineis maxime conſyderandum, atq; uitandum eſt, quod pleriq; fecerunt ſtudendo famæ tantum, & latitudini paſtinorum ſemina uitiũ ſtatuentes, uel ſterilia, uel ſaporis indigni, quod grandi tibi labore conſtabit ut corrigas, ſi agrum compares uitijs talibus occupatum. Poſitio ipſius agri qui eligendus eſt, ea ſit. In frigidis prouincijs orienti, aut meridiano lateri ager eſſe debet oppoſitus, ne alicuius magni montis obiectu, bis duabus partibus excluſis algore rigeſcat, aut per partem ſeptentrionis remoto, aut per occidẽtis in ueſperam ſole dilato. In calidis uero prouincijs, pars potius ſeptentrionis optanda eſt, quæ & utilitati, & uoluptati, & ſaluti æqua bonitate reſpondeat. Si uicinus eſt fluuius, ubi ſtatuimus fabricæ ſedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerumq; quod exhalatꝰ inimicum eſt, à quo (ſi talis ſit) conueniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo uitanda eſt, præcipue quæ ab auſtro eſt, uel occidente, & ſiccari conſueuit: æſtate propter peſtilentiam, uel animalia inimica, quæ generat.*

De ædificio. VIII.

AEDIFICIVM *pro agri merito, & pro fortuna domini oportet inſtitui, quòd plerumq; immodice ſumptum difficilius eſt ſuſtinere, quàm condere. Ita igitur æſtimanda eſt eius magnitudo, ut ſi aliquis caſus incurrerit, ex agro, in quo eſt, unius anni, aut ut multum biennij penſione reparetur. Ipſius autem prætorij ſitus ſit loco aliquatenus erectiore, & ſicciore quàm cætera, & propter iniuriam fundamentorum, & ut læto fruatur aſpectu. Fundamenta autem hoc modo ponenda ſunt, ut latiora ſint, ex utraq;*

parte ſemipedis ſpatio, quàm parietes inſuper ſtruẽdi corpus increſcet. Si lapis, uel tofus occurrat, facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantum fundamenti forma debebit, unius pedis altitudine, uel duorum. Et ſi ſolida, uel conſtricta inuenietur argilla quinta, uel ſexta pars altitudinis eius, quæ ſupra terram futura eſt, fundamentis deputetur: quod ſi terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruatur, donec munda ſine ruderum ſuſpicione occurrat argilla, quæ ſi omnino deſit, quartam merſiſſe ſufficiet. Studendum prætereà ut hortis & pomarijs cingi poßit, aut pratis. Sed totus fabricæ tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianã partem reſpiciat, in primo angulo excipiens ortum ſolis hyberni, & paulu lum ab occidente auertatur hyemali. Ita proueniet, ut per hyemem ſole illuſtretur, & calores eius æſtate non ſentiat.

De hybernis, & æſtiuis manſionibus, & pauimentis. IX.

FORMA tamen debet eſſe eiuſmodi, ut ad habitationem breuiter collectas & æſtati, & hyemi præbeat manſiones. Quæ hyemi parantur ita ſint conſtitutæ, ut poßit eas hyberni ſolis totus propemodum curſus hilarare. In his pauimenta oportuna eſſe debebunt. Primum in fabricis planis earum obſeruandum eſt, ut æqualis, & ſolida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremorem fabricæ titubantis excutiat. Deinde ut axes quernæ cum æſculeis non miſceantur. Nam quercus humore concepto, cum ſe cœperit ſiccare, torquebitur, & rimas in pauimento faciet, æſculus autem ſine uitio durat. Sed ſi quercu ſuppetente æſculus deſit, ſubtiliter quercus ſecetur, & tranſuerſus atq; directus duplex ponatur ordo tabularum, clauis frequẽtibus fixus. De cerro, aut fago, aut farno diutißime tabulata durabunt, ſi ſtratis ſuper paleis, uel filice, humor calcis nuſquã ad tabulati corpus accedat. Tunc ſuper ſtatuminabis rudus, id eſt, ſaxi contuſi duas partes, & cum una calcis temperatæ conſtitues. Hoc cum ad ſex digitorũ craßitudinem feceris, & regula exploraueris æquale, ſi loca hyemalia ſunt, tale pauimentum debebis imponere, in quo uel nudis pedibus ſtantes miniſtri hyeme non rigeſcant. Inducto itaq; rudere, uel teſtaceo pauimento congeſtos, et calcatos ſpiſſe carbones cũ ſabulone, & fauilla, & calce permiſces, & huius impenſæ craßitudinem ſex uncijs iubebis imponi, quod exæquatum nigra pauimenta formabit, & ſi qua fundentur ex poculis, uelociter rapta deſugent. Sed ſi æſtiuæ manſiones ſunt orientem ſolſtitialem, & partem ſeptentrionis aſpiciant, & uel teſtaceum (ſicut ſupra diximus) accipiant pauimentum, uel marmora, uel teſſeras, uel ſcutulas, quibus æquale reddatur angulis, lateribuſq; coniunctis. Si hæc deerunt, ſupra marmor tuſum cernatur, aut arena cũ calce inducta leuigetur.

De calce, & arena. X.

PRAETEREA ſcire eſt neceſſarium conſtruenti, quæ calcis, & arenæ natura ſit utilis. Arenæ ergo foßiciæ genera ſunt tria, nigra, cana, rufa: omnium præcipue rufa melior, meriti ſequentis eſt cana, tertium locum nigra poſſidet. Ex ijs, quæ compreſſa manu edit ſtridores, erit utilis fabricanti. Item ſi panno, uel linteo candidæ ueſtis inſperſa, & excuſſa nihil maculæ reliquerit, aut ſordis, egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut litore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur & ideo non continue, ſed intermißis temporibus conſtruenda eſt, ne opus onerata corrumpat, camerarum quoq; tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nã foßiles arenæ cementicijs parietibus, & cameris celeri ſiccitate utiles ſunt, melioresq́;, ſi ſtatim, cum effoſſæ ſunt, calci miſceantur: nam diutino ſole, aut pruina, aut imbre uaneſcunt. Fluuiales tectorijs magis poterunt conuenire. Sed ſi uti neceſſe ſit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut uitium ſalis aquis ſuauibus elota deponat. Calcem quoq; ex albo ſaxo duro, uel tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut ſpongia, aut marmore. Poſtremo quæ erit ex ſpiſſo, & duro ſaxo, ſtructuris conuenit, ex fiſtuloſo uero, aut molliori lapide, tectorijs adhibetur utilius. In duabus arenæ partibus calcis una miſcenda eſt. In fluuiali uero arena ſi tertiam partem teſtæ cretæ addideris, operum ſoliditas mira præſtabitur.

De lateritijs parietibus. XI.

QVOD ſi lateritios parietes in præterito facere uolueris, illud ſeruare debebis, ut perfectis parietibus, in ſummitate quæ trabibus ſubiacebit, ſtructura teſtacea cum coronis prominentibus fiat ſexquipedali altitudine ut ſi corruptæ tegulæ, aut imbrices fuerint, parietem non poßint ſtillicidia penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt, ut ſiccis, & aſperatis parietibus lateritijs inducatur tectorium, quod humidis, ac leuibus adhærere non poterit, & ideo tertio eos prius debebis obducere, ut tectorium ſine corruptione ſuſcipiant.

De lumine, & altitudine. XII.

IN primis ſtudendũ eſt in agreſti fabrica, ut multa luce clareſcat: deĩde ut partes tẽporibus diuiſas, ſicut ſuprà dixi, congruis cœli regionibus offeramus, id eſt æſtiuas ſeptentrioni, hybernas meridiano, uernas, et autumnales orienti. Menſura uero hæc ſeruanda eſt in triclinijs, atq; cubiculis, ut

quanta

quanta latitudo, & longitudo fuerit, in unum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.

De cameris cannicijs. XIII.

CAMERAS *in agreſtibus ædificijs, ex ea materia utilius erit formare, quæ facile inuenietur in uilla. itaq; aut tabulis faciemus, aut cannis hoc genere. Aſſeres ligni gallici, uel cupreßi directos, & æquales conſtituemus in eo loco, ubi camera facienda eſt, ita ordinatos, ut inter ſe ſeſquipedalis menſura ſit uacua. Tunc eos catbenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupreſſo factis ad contignationem ſuſpendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Poſtea paluſtrem cannam uel hanc craßiorẽ, quæ in uſu eſt, contuſam, facta, & ſtrictim iuncta crate ſubnectimus, & per omne ſpatium cum ipſis aſſeribus, & perticis alligamus. Dehinc primo impenſa pumicea induemus, & trulla æquabimus, ut inter ſe cannarũ membra conſtringat. Poſt arena, & calce coæquabimus. Tertio tuſi marmoris puluerem miſtum cum calce ducemus, & poliemus ad ſummum nitorem.*

De opere albario. XIIII.

OPVS *quoq; albarium ſæpe delectat, cui calcem debebimus adhibere, cũ multo tempore fuerit macerata: ergo ut utilem probes, aſcia calcem quaſi lignum dolabis. Si nuſquã acies eius offenderit, & ſi quod aſciæ adhæret, fuerit molle, atq; uiſcoſum, conſtat albarijs operibus conuenire.*

De tectorijs. XV.

PARIETVM *uero tectura ſic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. Cũ ſiccari cœperit, iterum inducatur, ac tertio. Poſthæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. Quæ inductio ante tandiu ſubigenda eſt, ut rutrum, quo calx ſubigitur, mundũ leuemus. Hæc quoq; marmoris grani inductio cum ſiccari cœperit, aliud corium ſubtilius oportet imponi, ſic & ſoliditatem cuſtodiet, & nitorem.*

De uitanda ualle. XVI.

VITANDVM EST *autem, quod plerique fecerunt aquæ causa, uillas in infimis uallibus mergere, & paucorum dierum uoluptatem præferre habitatorum ſaluti, quod etiam magis metuemus, ſi prouincia, quam colimus, de morbis æſtate ſuſpecta eſt. Cui ſi fons deſit, aut pu-*

teus,

curantis tranſitus poßit admitti. Quòd ſi cupis locum ſuum deputabimus, is locus ad calcatorij ſimilitudinem podijs breuibus, & teſtaceo pauimento ſolidetur, ut etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit lacu ſubdito excipiãtur non peritura uina, quæ fluxerint.

De horreis. XIX.

SITVS *horreorũ quamuis ipſam ſeptentrionis deſyderet partẽ, & ſuperior, & longe ab omni humore, & lætamine, & ſtabulis ponendus eſt, frigidus, uentoſus, & ſiccus, cui prouidendum ſtructuræ diligentia, ne rimis poßit abrũpi. Solũ igitur omne bipedis ſternatur, uel minoribus latericulis, quos ſuffuſo teſtaceo pauimẽto debemus imprimere. Tũc diuiſas cellas (ſi magnus ſperabitur ſeminum modus) grano cuiq; tribuemus, & ſi terræ pauperies minora promittit, uel cratitijs podijs erunt diſcernenda granaria, uel uimineis uaſculis reditus tenues colligemus. Sed factis granarijs amurca luto miſta parietes liniuntur, cui aridi oleaſtri, uel oliuæ folia pro paleis adijciũtur: quo tectorio ſiccato, rurſus amurca reſpergitur: quæ ubi ſiccata fuerit, frumenta condentur. Hæc res gurgulionibus, & cæteris noxijs animalibus inimica eſt. Aliqui coriandri folia frumẽtis miſcẽt ad ſeruandum profutura. Nihil tamen diu cuſtodiendis frumentis commodius erit, quàm ſi ex areis in alterum locum uicinum transfuſa refrigerentur aliquantis diebus, atq; ita horreis inferantur. Negat Columella uentilanda eſſe frumenta, quia magis miſcentur animalia totis aceruis, quæ ſi non moueantur, in ſummitate intra menſuram palmi ſubſiſtent, & hoc uelut corrupto corio cætera illæſa durabũt. Aſſerit idem, noxia animalia ultra prædictã menſurã nõ poſſe generari. Herba coniza ſicca (ut græci aſſerũt) ſubſtrata frumentis addit ætati. Ab horreis tamen auſter debet eſſe auerſus.*

De olei factorio. XX.

OLEARIS *cella meridianis ſit obiecta partibus, & contra frigus munita, ut illi per ſpecularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quæ hyeme futuræ ſunt, nullus algor impedit, & oleum, cum premetur, adiutũ teporibus, frigore non ualebit aſtringi. Trapetis, & rotulis, & prelo nata eſt forma, quam cõſuetudo dictauit. Receptacula olei ſemper munda ſint, ne nouos ſapores infecta ueteri rancore corrũpant. At ſi quis maiori diligẽtiæ ſtudet, ſubiectis hinc inde cuniculis, pauimẽta ſuſpendat, & ignem ſuggerat fornace ſuccenſa. Ita purus calor olei cellam ſine fumi nidore uaporabit,*

porabit, quo ſæpe infectum, colore corrumpitur, & ſapore.

De ſtabulis equorum, uel boum. XXI.

STABVLA equorum, uel boum meridianas quidem plagas reſpiciant, non tamen egeant ſeptentrionis luminibus, quæ per hyemem clauſa nihil noceant, per æſtatem patefacta refrigerent. Ipſa ſtabula propter ungulas animalium, ab omni humore ſuſpenſa ſint. Boues nitidiores fient, ſi focum proxime habeant, & ignis lumen intendant. Octo pedes ad ſpatium ſtandi ſingulis boum paribus abundant, & in porrectione XV. Plancæ roboreæ ſupponantur ſtationibus equorum cum ſtramine, ut iacentibus molle ſit, ſtantibus durum.

De corte. XXII.

CORS ad meridiem pateat, & obiecta ſit ſoli, quò facilius hyeme aliquem teporem concipiat, propter ea, quæ inſunt animalia, quibus etiam ad æſtatis temperandum calorem porticus furcis aſſeribus, & fronde formari debent, quæ uel ſcandulis, uel (ſi copia ſuppetit) tegulis, uel (ſi facilius & ſine impenſa placuerit) tegantur caricibus, aut geniſtis.

De auiarijs. XXIII.

CIRCA parietes cortis extremos auiaria facienda ſunt, quia ſtercus auium maxime neceſſarium eſt agriculturæ, excepto anſerum lætamine, quod ſatis omnibus inimicum eſt. Sed habitacula cæterarum auium maxime neceſſaria ſunt.

De columbarijs. XXIIII.

COLVMBARIVM uero poteſt accipere ſublimis una turricula in prætorio conſtituta, leuigatis ac dealbatis parietibus, in quibus à quatuor partibus (ſicut mos eſt) feneſtrellæ breuiſſimæ fient, ut ad colũbas ſolas ad introitum, exitumq́; permittant. Nidi figurentur interius. A muſtelis tutæ fient, ſi inter eas frutex uirgoſus ſine folijs aſper, uel uetus ſpartea proijciatur, qua animalia calciantur, ut eam ſecreto non uidentibus alijs unus attulerit, non pereunt. Et neq; locum deſerunt, ſi per omnes feneſtras aliquid de ſtrangulati hominis loro, aut uinculo, aut fune ſuſpendas. Inducunt alias, ſi cumino paſcantur aſſidue, uel ſetoſi hirci alarum balſami liquore tangantur. Fœtus frequentant, ſi ordeum torrefactum, uel fabam, uel herbum ſæpe conſumant. Triginta autem columbis uolantibus diurni tres ſextarij tritici ſufficient, aut creturæ, ita ut herbum fœtus gratia menſibus præbeamus hybernis. Rutæ ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica ſuſpendere.

De turturibus. XXV.

SED columbarij cellæ duo ſubiecta cubicula fiant. Vnum breue, & propè obſcurum, quo turtures claudi poſſint, quos nutrire facillimum eſt: nam nihil expetunt, niſi ut æſtate, qua ſola maxime pingueſcunt, triticum uel milium mulſa maceratum ſemper accipiant. Semodius unus diurnus, centum uiginti turturibus ſufficit. Aqua ſanè eis frequenter mundior debet offerri.

De turdis. XXVI.

ALIVD uero cubiculum turdos nutriat, qui ſi alieno tempore ſaginentur, & uoluptatem cibi, & reditum maximum præſtant, parcitati beneficium miniſtrante luxuria. Sit autem locus mundus, & lucidus, & undiq; leuigatus. Transuerſæ in hoc perticæ figuntur, quibus poſſint poſt incluſum uolatum ſedere. Rami etiam uirides ſæpe mutentur. Caricæ tunſæ miſtis pollinibus largiſſime præbeantur. Myrti etiam, ſi facultas eſt, lentiſci oleaſtri, ederæ, arbuti ſeminaria interdum ad excludenda faſtidia: & maxime aqua munda præbeatur. Claudantur illæſi, & recēter capti miſtis aliquibus antè nutritis, quorum ſocietate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mœſtitudinem conſolentur.

De gallinis. XXVII.

GALLINAS educare nulla mulier neſcit, quæ modo uideatur induſtria. Hoc de his præcepiſſe ſufficiat, ut fumo, puluere utantur, & cinere. Sint præcipue nigræ, aut flaui coloris, ſed albæ uitentur. Vinaceæ cibo ſterileſcunt. Ordeo ſemicocto & parere ſæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene paſcitur una gallina, quæ ſit uaga. Supponenda ſunt his ſemper oua numero impari, luna creſcente, à decima uſq; in quintamdecimam. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam ueſtit extremam. Hæc leuiter unguibus uellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata conſpergitur. Item allij mica trita cum oleo faucibus inſeritur. Staphiſagria etiã prodeſt, ſi cibis miſceatur aſſidue. Si amarum lupinum comedant, ſub oculis illis grana ipſa procedunt, quæ niſi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extinguunt. Oculos portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris lacte curemus, uel hammoniaco ſale, cui mel, & aminum æquale miſcentur. Pediculos earum perimit ſtaphiſagria, & torrefactũ ciminum pari pondere, & pariter tunſa cum uino, & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum.

De pauonibus. XXVIII.

PAVONES nutrire facillimũ eſt, niſi fures, aut animalia inimica formides, qui plerũq; per agros uagantes ſponte ſe paſcunt, pulloſq; educũt, & altiſsimas neſpere arbores petunt. Vna uero his cura debetur, ut incubantes per agrum fœminas, quæ hoc paſsim faciunt, à uulpe cuſtodias. Ideo in inſulis breuibus meliori ſorte nutriuntur. Vni maſculo fœminæ quinq; ſufficiũt. Maſculi oua, & pullos ſuos perſequũtur uelut alienigenas, prius quàm illis criſtarum naſcatur inſigne. Ab Idibus Februarijs calere incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur, ſi eis quinto quoq; die tepida præbeatur. Sex cyathi uni ſufficiunt. Cupidinem coeundi maſculus confitetur, quoties circa ſe amictum caudæ gemmantis incuruat, & ſingularum capita occulta pennarum locis ſuis exerit cum ſtridore procurrens. Si oua pauonũ gallinis ſupponantur, excuſatæ matres ab incubatione tribus uicibus per annum fœtus edunt. Primus partus quinq; ouorum, ſecundus quatuor. tertius trium, uel duorum eſſe conſueuit. Sed electæ (ſi hoc placuerit) nutrices gallinæ ſint, quæ à primo incremento lunæ nouem diebus habeant nouẽ oua ſuppoſita, quinq; pauonina, & cætera ſui generis. Decima die oua omnia gallinacea ſubtrahantur, & alia itẽ gallinacea totidem recentia ſupponantur, quot ablata ſunt, ut trigeſima luna, hoc eſt expletis triginta diebus, poſsint cum pauoninis ouis aperiri. Oua autem pauonum, quæ gallinæ ſubiecta ſunt, ſæpe manu conuertantur, quia hoc ipſa facere uix ualebit. Vnam partem oui notabis, ut te ſubinde cõuertiſſe cognoſcas. Maiores tamen gallinas oportet eligere: nam minoribus pauciora ſuppones. Natos autem pullos ſi ad unam transferre à pluribus uelis, dicit Columella uni nutrici uigintiquinq; ſufficere. Mihi uero, ut bene educi poſsint, uidentur quindecim ſatis eſſe. Primis diebus far ordei cõſperſum uino, pullis dabitur, uel undecunq; cocta pulticula, & refrigerata. Poſtea adijcietur porrum conciſum, uel caſeus recens, ſed expreſſus: nam ſerum pullis nocet. Locuſtæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita paſcendi ſunt uſq; ad ſextum menſem. Deinde ordeum poteris præbere ſolenniter. Trigeſimo quinto tamen die poſtquam nati ſunt, etiam in agrum tutò eijci poſſunt comitante nutrice, paſcendi, cuius ſingultu reuocantur ad uillam. Pituitas uero, & cruditates ijs remedijs ſubmouebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum eſt, cum incipit criſta produci: nam patiuntur langores infantum ſimilitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperire nituntur.

De phaſianis. XXIX.

IN phaſianis nutriendis hoc ſeruandum eſt, ut nouelli ad creandos fœtus parentur, ideſt, qui anno ſuperiore ſunt editi, ueteres enim fœcundi eſſe non poſſunt. Ineunt fœminas menſe Martio, uel Aprili. Duabus unus maſculus ſufficit, quia cæteras aues ſalacitate non æquat. Semel in anno fœtus creant. Viginti ferè ouis pariendi ordo concluditur. Gallinæ bis melius incubabunt, ita ut quindecim phaſianina oua nutrix una cooperiat, & cætera ſui generis ſupponãtur. In ſupponendo, de luna, & diebus quæ ſunt in alijs dicta, ſeruentur. Trigeſimus dies maturos pullos in lumen emittet. Sed per quindecim dies diſcocto, ac refrigerato leuiter ordei farre paſcentur, cui uini imber aſpergitur. Poſt triticum fractum præbebis, & locuſtas, & oua formicæ. Sanè ab aquæ probibeantur acceſſu, ne eos pituita concludat. Quòd ſi pituitam patientur phaſiani, allio cum pice liquida trito roſtra eorum debebis aßiduus perfricare, uel uitium, ſicut gallinis fieri conſueuit, auferre. Saginandi hæc ratio eſt, ut unius modij triticea farina in breuißimas offulas redacta clauſo phaſiano per XXX. dies miniſtrata ſufficiat: uel, ſi ordeaceam farinam præbere uolueris, unius, & ſemißis modij farina per prædictos dies ſaginam replebit. Obſeruandum ſanè eſt, ut offulæ ipſæ oleo leuigentur aſperſo, & ita inſerantur faucibus, ne ſub infima linguæ parte mergantur, quod ſi euenerit, ſtatim pereunt. Illud quoq; magnopere curemus, ne præbeantur noua alimẽta, niſi digeſtis alijs, quia eos facillime onus cibi hærentis extinguit.

De anſeribus. XXX.

ANSER ſanè nec ſine herba, nec ſine aquâ facile ſuſtinetur, locis cõſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu lædit, & ſtercore pullos præſtat, & plumas, quas & autumno uellamus, & uere. Vni maſculo tres fœminæ ſufficiant. Si deſit fluuius, lacuna formetur. Si herba non ſuppetit, trifolium, fœnumgræcum, agreſtia intyba, lactuculas ſeremus alimento. Albi fœcundiores ſunt, uarij, uel fuſci minus, quia de agreſti genere ad domeſticum trãſierunt. Incubant à Calendis Martij uſq; ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient, ſi gallinis oua illarum ſupponantur. Extremum partum matribus iã uacaturis educare permittimus, pariturae ad haram perducantur. Cum ſemel hoc feceris, conſuetudinẽ ſponte retinebunt. Gallinis ſicut pauonina etiam anſeris oua ſupponas. Sed anſerina oua ne noceãt ſuppoſitis, ſubijci

atur urtica. Parui primis decem diebus intus paſcendi ſunt, poſtea ſereno eos poterimus educere, ubi urtica non fuerit, cuius aculeos reformidant. Quatuor menſibus bene ſaginantur: nam melius pingueſcunt in tenera ætate. Polenta dabitur in die ter. Large uagandi licentia prohibetur, loco obſcuro claudentur, & calido, ſic maiores etiam ſecundo menſe pingueſcunt. Nam paruuli ſæpe die trigeſimo moriuntur. Saginantur uero melius, ſi ad ſatietatem milium præbeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt, excepto eruo. Cauendum eſt etiam, ne pulli eorum ſetas glutiant. Græci ſaginandis anſeribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, et ingerunt pro appetentis uoluptate ſumenda, tribus per diem uicibus potu adiuuant: media quoq; nocte aquam miniſtrãt: peractis uero. XXX. diebus, ſic ut iecur bis tenereſcat, optabis, tunſas caricas, & aqua maceratas in offas uolutabis exiguas, & per dies uiginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De piſcinis. XXXI.

HIS ordinatis, cætera exequenda ſunt. Nam piſcinæ duæ uel ſolo impreſſæ, uel cæſo lapide circa uillam eſſe debebunt, quas facile eſt aut fonte, aut imbre ſuppleri, ut una ex his uſui ſit pecoribus, uel auibus aquaticis alia madefaciat uirgas, & coria, & lupinos, & ſi qua ruſticitas conſueuit infundere.

De fœnili, paleario, lignario. XXXII.

FOENI, palearium, ligni, cannarum repoſitiones. nil refert in qua parte fiant, dummodo ſiccæ ſint, atq; perflabiles, & longe remoueantur à uilla propter caſum ſurripientis incendij.

De ſterquilinio. XXXIII

STERCORVM congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abundet humore, & propter fœtoris horrenda à prætorij conuertatur aſpectu. Humor abũdans hoc præſtabit ſtercori, ut ſi qua inſunt ſpinarum ſemina, putreſiant. Stercus aſinorum primũ eſt, maxime hortis: deinde ouillum, & caprinum, & iumentorũ: porcinum uero peſſimum, cineres optimi. Sed columbinum feruentiſſimum, cæterarumq; auium ſatis utile eſt, excepto paluſtriũ. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus utile eſt, nec herbas creat: ſi uetuſtius ſit, minus proderit. Pratis uero recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamenta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis uicem ſtercoris exhibebunt, & limus, quem ſcaturiens aqua, uel fluuij incrementa reſpuerint.

De

De locis horti, et pomarij, et ſepibus, et ſerēdi tēpore. XXXIIII.

HORTI, & pomaria domui proxima eſſe debebunt. Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubiectus, cuius ſucco ſponte fœcundet. Ab area longe ſitus ſit, nā puluerē palearū patitur inimicū. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planities curſus aquæ fluētis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus, aut ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, ut illinc aquas pluuia conferente, hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus, uel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinē fodies hortulū, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quāuis cōtra neceſſitatē miſta ſtercore quælibet terra cōueniat, tamen hæc genera ſunt in electione uitanda, creta, quā argillam dicimus, atque rubrica. Illud quoq; cuſtodies in hortis, quos humoris natura non adiuuat, ut diuidas per partes, et hyeme ad meridiem, æſtate ad ſeptētrionē ſpatia colenda conuertas. Debent etiam horti eſſe clauſi: ſed munitionis multa ſunt genera. Alij luto inter formas clauſó, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus copia ſuppetit, macerias luto, & lapide excitant. Plerīq; ſine luto congeſta in ordinem ſaxa conponunt. Nonnulli foſſis ſpatia colenda præcingunt, quod uitandum eſt, quia horto ſubducit humores, niſi forte locus paluſtris colatur. Alij ſpinarum plantas, & ſemina in munitione diſponūt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ quæ rubus caninus uocatur, matura colligere, et cū farina erui ex aqua macerata miſcere, funes dehinc ſparteos ueteres hoc genere miſtionis ſic inducere, ut intra funes ſemina recepta ſeruētur uſq; ad uerni tēporis initia. Tūc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus à ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus, et per utroſq;, funes cū ſeminibus obruemus leui terra. Ita XXX. die procedūt ſentes, quos teneros āminiculis opus eſt adiuuare, quibus inter ſe ſētes per ſpatia uacua relicta iungētur. Partes ſanè horti ſic diuidēdæ ſunt, ut eæ, in qbus autūno ſeminabitur, uerno tēpore paſtinentur: quas ſeminibus uere cōplebimus, autūni tēpore debebimus effodere. Ita utraq; paſtinatio decoquetur beneficio algoris, aut ſolis. Areæ faciēdæ ſunt anguſtiores, & longæ, ideſt duodecim pedum longitudine, & ſex latitudine, ut ſint propter ſpatia utrinque purganda diuiſæ. Margines uero earum locis humidis, uel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis uno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſueuit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebunt, ut facilius ingrediatur aream de ſuperiore parte humor admiſſus, & ubi ſitientem ſaturauerit, in alias poſſit excluſus auerti.

Serendi tempora licet per menſes certa ſignemus, tamen ſecundum loci, & cœli naturam unuſquiſq; cuſtodiat. Frigidis locis autumnalis ſatio celerior fiat, uerna uero tardior. Calidis autem regionibus, & autumnalis ſerior fieri poteſt, & uerna maturior. Quæcunq; ſerenda ſunt, cum luna creſcit, ſeminentur, quæ ſecanda ſunt, uel legenda, cum minuitur.

De remedijs horti, uel agri. XXXV.

CONTRA nebulas, & rubiginem, paleas, & purgamenta pluribus locis per hortum diſpoſita ſimul omnia, cum nebulas uideris inſtare, combures. Contra grandinem multa dicuntur. Panno roſeo mola cooperitur. Item cruentæ ſecures contra cœlum minaciter leuantur. Item omne horti ſpatium alba uite præcingitur, uel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur, uel ferramenta, quibus operandum eſt, ſepo unguntur urſino. Aliqui urſi adipem cum oleo tuſum reſeruant, & falces hoc, cum putaturi ſunt, ungunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remediũ, ut nullus putator intelligat, cuius uis tanta eſſe perhibetur, ut neq; gelu, neq; nebula, neq; alio malo poſſit noceri. Intereſt etiam ut res prophanata non ualeat. Contra culices, & limaces uel amurcam recentem, uel ex cameris fuliginem ſpargimus. Contra formicas, ſi in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus, ſi foris ueniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretæ candore ſignemus. Contra erucas ſemina, quæ ſpargenda ſunt, ſemperuiuæ ſucco madefiant, uel erucarum ſanguine. Cicer intra olera propter multa portenta ſerendum eſt. Aliqui cinerem de fico ſuper erucas ſpargunt. Item ſquillam uel in horto ſerunt, uel certe ſuſpendunt. Aliqui mulierem menſtruantem, nuſquam cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas, & cætera hortum faciunt circumire. Aliqui fluuiales cancros pluribus locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia, quæ uitibus nocent, cantharides, quas in roſis inuenire conſueuimus, oleo merſas reſolui patieris in tabem, & cum putandæ ſunt uites, hoc oleo falces putatorias perunges. Extinguuntur cimices amurca, & felle bubulo lectis, aut locis perunctis, uel folijs edere tritis ex oleo, uel incenſis ſanguiſugis. Vt olera animalia infeſta non generent, in corio teſtudinis omnia ſemina, quæ ſparſurus es, ſicca, uel mentã locis plurimis maxime inter caules ſere, hoc præſtare fertur eruum aliquantulum ſatum, præcipue ubi radices, & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco iuſquiami miſtum fertur olerum pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui fuſticulos allij ſine capitibus per horti omne ſpatium cõburẽs, nidorẽ locis pluribus excitarit. Si contra eaſdẽ uirtibus

tibus uolucerimus conſulere, alio trito falces putatoriæ feruntur ungendæ. Naſci quoq; probibentur, ſi circa arborum, uel uitium crura bitumen, & ſulfur incendas. Vel ſi ablatas de borto uicino campas excoquas aqua, & per borti tui ſpatia uniuerſa diffundas. Ne cantharides uitibus noceãt, in cote, qua falces acuuntur, ipſæ ſunt cõterendæ. Democritus aſſerit, neq; arboribus, neq; ſatis quibuslibet noceri poſſe à quibuſcunq; beſtijs, ſi fluuiales cancros plurimos, uel marinos, quos græci καρκίνους nominãt, non minus quàm decem fictili uaſculo in aqua miſſos tegas, & ſub dio ſtatuas, ut decem diebus ſole uaporentur. Poſtea quæcunq; illæſa uolueris eſſe, ea aqua perfundas, & octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolide, quæ optaueris adoleſcant. Formicas abiges, ſi origano, & ſulfure tritis foramen aſperges. Hoc & apibus nocet. Item cochlearũ uacuas teſtas ſi uſſeris, & eo cinere foramen inculces. Culices galbano infuſo fugantur, aut ſulfure. Pulices amurca per pauimentum frequenter aſperſa, uel cimino agreſti cum aqua trito, uel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua reſolutũ ſæpe infundes, uel aquàm lupinorum pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur, ſi belleboro nigro caſeum, uel panem, uel adipes, ue polentam permiſceas, & offeras. Et agreſtis cucumeris, & coloquintidis ſuffuſio ſic nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemina bubulo felle maceranda ante, quàm ſpargas. Nonnulli rhododaphnis folijs aditus eorum claudunt, qui roſis bis, dum in exitu nituntur, intereunt. Talpas græci boc genere perſequuntur. Nucem perforari iubent, uel aliquod pomi genus ſoliditatis eiuſdem. Ibi paleas, & ceram cum ſulfure ſufficienter includi. Tũc omnes paruulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparũ diligenter obſtrui, unũ foramen, quod amplũ ſit reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam ſic poni, ut ab una parte flatus poßit accipere, quos ab alia parte diffundat, ſic impletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus, uel necari. Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorum ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit, ac perimet. Serpentes propè omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi grauecolentis exagitat. Vramus galbanum, uel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas. Hoc genere monſtra noxia probibentur. Opinio græcorum eſt, ſi nubes locuſtarum repente ſurrexerint, latentibus intra tecta cunctis bominibus eam poſſe tranſire: quòd ſi inobſeruantes bomines ſub aëre deprehendant, nulli fructuum noceri, ſi continuo omnes ad tecta confugiãt. Pelli etiam dicuntur amari lupini, uel agreſtis cucumeris aqua decocta, ſi muriæ miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas, uel ſcorpios fugari poſ-

ſe,ſi aliqui ex eis urantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere per ſequuntur: ſi permanſerint, urina bubula, & amurca æqualiter miſta conferueant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. πρασοκουρίδας græci uocant animalia, quæ ſolent hortis nocere: ergo uentriculum ueruecis ſtatim occiſi plenum ſordibus ſuis ſpatio, quo abundāt, leuiter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. Hoc cum bis, uel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare, ſiquis crocodili pellem, uel hyænæ, uel marini uituli per ſpatia poſſeſſiōis circūferat, & in uillæ, aut cortis ſuſpēdat ingreſſu, cū mali uiderit imminere. Item ſi paluſtrem teſtudinē dextra manu ſupinam ferens uineas perambulet, & reuerſus eodem modo ſic illam ponat in terra, & glebas dorſi eius obijciat curuaturæ, ne poſſit inuerti, ſed ſupina permaneat. Hoc facto fertur ſpatium ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere. Nonnulli ubi inſtare malum uiderint, oblato ſpeculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (ſeu ut ſibi obiecta diſpliceat, ſeu tanquā geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni ſuperiecta uiticulæ creditur contra imminens malum totius uineæ membra ueſtiſſe. Omnia ſemina horti, uel agri ferūtur ab omnibus malis, ac monſtris tuta ſeruari, ſi agreſtis cucumeris tritis radicibus antē macerentur. Item equæ caluaria, ſed non uirginis intra hortum ponenda eſt, uel etiā aſinæ. Creduntur enim ſua præſentia fœcundare, quæ ſpectāt.

De area. XXXVI.

AREA longe à uilla eſſe non debet, & propter exportandi facilitatē, & ut fraus minor timeatur domini, uel procuratoris uicinitate ſuſpecta. Sit autem uel ſtrata ſilice, uel ſaxo montis exciſa, uel ſub ipſo trituræ tempore ungulis pecorum, & aquæ ammiſtione ſolidata, clauſa deinde, & robuſtis munita cancellis propter armenta, quæ, cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus, & purus, in quem frumenta tranſfuſa refrigerentur, & horreis inferantur, quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde undecunq; proximum tectum, maxime in humidis regionibus, ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceſſitas coēgerit) raptim uel munda, uel ſemitrita ponantur. Sit autem area loco ſublimi & undecunque perflabili, longe tamen ab hortis, uineis, atq; pometis: nam ſicut radicibus uirgultorū proſunt lætamen & paleæ, ita inſidentes frondibus eas perforant, atq; arere compellunt.

De Apium

De Apium caſtris. XXXVII.

APIBVS ſtationem non longe à domini ædibus in horti parte ſecreta, & aprica, & à uentis remota, & calidiore locare debemus: quæ in quadratam conſtituta menſuram fures, & acceſſus hominum, pecudumq́; ſubmoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, uel in fruticibus, uel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllũ, uiolas agreſtes, aſſodillum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris, uel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum, narciſſum, crocum, cæterasq́; herbas ſuauiſſimi odoris, & floris. In fruticibus uero ſint roſæ, lilia, fabæ, roſmarinus, ederæ. In arboribus ziziphus amygdalus, perſicus, pirus, pomiferæq́; arbores, quibus nulla amaritudo reſpondet flore, uel ſucco. Syluestria uero glandifera robora terebinthus, lẽtiſcus, cædrus, tilia, ilex minor, & cinus, ſed taxi remoueãtur inimicæ. Primi ſaporis mella thymi ſuccus effũdit. Secũdi meriti timbra, ſerpyllũ, uel origanum. Tertij meriti roſmarinus, & ſatureia. Cætera, ut arbutus, & olera, ſaporem ruſtici mellis efficiunt. Sint autem arbores à ſeptentrionali parte diſpoſitæ. Frutices, atq; uirgulta ordines ſuos ſub maceriјs exequantur. Herbas deinde in plano poſt frutices conſeremus. Fons, uel riuus huc conueniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara, & tranſuerſa uirgulta, ſedes tutas apibus præbitura, cum ſitient. Sed ab his apium caſtris longe ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquinæ, fuſoria. Fugabimus præterea anĩalia, quæ ſunt apibus inimica, lacertos, blattas, & his ſimilia. Aues etiam pannis, & crepitaculis terreamus. Purus cuſtos, frequens, & caſtus accedat, habens noua aluearia præparata, quibus excipiatur examinum rudis iuuentus. Vitetur odor cœni, & cancer aduſtus, & locus, qui ad humanam uocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbæ, titimallus, helleborum, tapſia, abſinthium, cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedini.

De uaſculis Apium formandis XXXVIII.

ALVEARIA meliora ſunt, quæ cortex formabit raptus ex ſubere, quia non tranſmittunt uim frigoris, aut caloris: poſſunt tamen & ex ferulis fieri: ſi hæ deſint, ſalignis uiminibus fabricentur, uel ligno cauatæ arboris, aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima ſunt, quæ & hyeme gelantur, & æſtate ferueſcunt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta teſtaceo, & albario opere leuigata propter lacertarum, cæterorumque animalium

noxam, quibus eſt moris irrepere, & ſupra hæc podia aluearia collocentur, ita ut non poſsint imbre penetrari, ſpatiolis inter ſe patentibus ſegregata. Anguſtus tamen aditus admittat exanima propter frigoris, & caloris iniuriam. Sanè uentis frigidioribus altus paries reſiſtat, qui locum poſsit defenſis ſedibus apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hyberno, qui uno corpore duo, uel tres eſſe debebunt ea magnitudine, quæ apis formam non poſsit excedere. Sic enim noxijs animalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto: uel ſi apes obſidere uoluerint exeuntes, alio, ubi non fuerint, utentur egreſſu.

De Apibus emendis. XXXIX.

APES *ſi emendæ ſunt, prouideamus ut plena aluearia comparentur, quam rem uel inſpectio, uel murmuris magnitudo, uel frequētia monſtrat commeantis, ac remeantis examinis: & ex uicina potius quàm ex longinqua regione, ne aëris nouitate tententur. Si uero longius aduehendæ ſunt, collo nocte portentur, nec collocare, nec aperire aluearia niſi ueſpere inſtante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas ſuas egrediatur examen. Hoc enim ſigno fugam meditantur aſſumere. Contra hæc, & cætera ſuo unumquodq; menſe reuidebimus. Tamen credūtur non fugere, ſi ſtercus primogeniti uituli adlinamus oribus uaſculorum.*

De balneis. XL.

NON *alienum eſt, ſi aquæ copia potiatur, patremfamiliàs de ſtructura balnei cogitare: quæ res & uoluptati plurimum confert, & ſaluti. Itaque balneum conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt, loco ab humore ſuſpenſo, ne id uligo fornacibus uicina refrigeret. Lumina ei dabimus à parte meridiana, & occidentis hyberni, ut tota die ſolis iuuetur, & illuſtretur aſpectu. Suſpenſuras uero cellarum ſic facies. Aream primo bipedis ſternis, inclinata ſit tamen ſtratura ad fornacem, ut ſi pilam miſeris, intrò ſtare non poſſit, ſed ad fornacem recurrat. Sic eueniet, ut flamma altum petendo, cellas faciat plus calere. Supra hanc ſtraturam pilæ latercu lis argilla ſubacta, & capillo conſtructæ fiant diſtantes à ſe ſpatio pedis unius, & ſemiſsis, altæ pedibus binis ſemis. Super has pilas bipedæ conſtituantur binæ in altum, atq; bis ſuperfundantur teſtacea pauimenta, & tūc, ſi copia eſt, marmora collocentur. Miliarium uero plumbeum, cui ærea patina ſubeſt, inter ſoliorum ſpatia forinſecus ſtatuemus fornace ſubiecta ad quod miliariū fiſtula frigidaria dirigatur, & ab hoc ad ſolium ſimilis magnitu-*

magnitudinis fiſtula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius, quantum fiſtula illi frigidi liquoris intulerit. Cellæ autem ſic diſponantur, ut quadræ nō ſint, ſed (uerbi gratia,) ſi XV. pedibus longæ fuerint, X. latæ ſint: fortius enim uapor inter anguſta luctabitur. Soliorū forma pro uniuſcuiuſq; uoluntate fundetur. Piſcinales cellæ in æſtiuis balneis à ſeptentrione lumen accipiant, in hyemalibus à meridie. Si fieri poteſt, ita conſtituantur balneæ, ut omnis earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis ſi ſigninæ fiant, fortiores ſunt. Quæ uero de tabulis fiunt, uirgis ferreis tranſuerſis, & ferreis arcubus ſuſtinentur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſuper arcus, ac uirgas, bipedas conſtitues ferreis anchoris colligatas, capillo inter ſe, atq; argilla ſubacta cohærentes, & ita impenſam teſtaceam ſubter inducis. Deinde albarij operis nitore decorabis. Poſſumus etiam, ſi compendio ſtudemus, hyberna ædificia balneis imponere: hinc & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamenta lucramur.

De malthis, calidaria, & frigidaria. XLI.

SCIRE conuenit, quoniam de balneis loquimur, quæ ſunt malthæ calidariæ, uel frigidariæ, ut ſiquando in ſolijs ſciſſa ſunt opera, poßit repente ſuccurri. Calidariæ compoſitio talis eſt. Picem duram, ceram albam ponderibus æquis, ſtupam picis liquidæ totius ponderis dimidiam partem, teſtam minutam, florem calcis, omnia ſimul miſta in pila contundes, & iuncturis curabis inſerere. Aliter. Ammoniacum remiſſum, ficum, ſtupam, picem liquidam tundis pilo, & iuncturas oblinis. Aliter. Ammoniacum, & ſulfur, & utrunq; reſolutum line, uel infunde iuncturis. Item picem duram, ceram albam, & ammoniacum ſuper remiſſum, ſimul iuncturis adline, & cautere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo miſtum iuncturis illine, & caue ne mox aqua mittatur. Aliter. Sanguini taurino, & oleo florem calcis admiſce, & rimas coniunctionis obducito. Item ficum & picem duram, & oſtrei teſtas ſiccas ſimul tundes. His omnibus iuncturas diligenter adlines. Item malthæ frigidariæ, ſanguinem bubulum, florem calcis, ſcoriam ferri, pilo uniuerſa contundes, & ceróti inſtar efficies, & curabis adlinire. Item ſeuum liquefactum cribellato cineri admiſtum frigidæ aquæ inter rimas labenti, ſi allinatur, obſiſtet.

De piſtrino. XLII.

SI AQVAE copia eſt, fuſura balnearum debent priſtina ſuſcipere, ut ibi formatis aquarijs molis ſine animalium, uel hominum labore frumenta frangantur.

De inſtrumentis agreſtium. XLIII.

INSTRVMENTA uero hæc, quæ ruri neceſſaria ſunt, præparemus. Aratra ſimplicia, uel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poßint contra ſtationes humoris hyberni, ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes, dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur, & uite. Item meſſorias, uel fœnarias, ligones, lupos, id eſt, ſerrulas manubriatas minores, maioresq́; ad menſuram cubiti, quibus facile eſt, quod per ſerram fieri non poteſt, reſecando trunco arboris, aut uitis interſeri: acus, per quas in paſtinis ſarmenta mergũtur, falces à tergo acutas, atq; lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus ſurculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuißimas tribulatas, quibus filicem ſolemus abſcindere, ſerrulas minores, uangas, runcones, quibus uepreta perſequimur, ſecures ſimplices, uel dolabratas, ſarculos uel ſimplices, uel bicornes, uel aſcias in auerſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramenta, atque tonſoria, uel quæ ad animalium ſolent pertinere medicinam. Tunicas uero pelliceas, cum cucullis, & ocreas, manicasq́; de pellibus, quæ uel in ſyluis, uel in uepribus, ruſtico operi, & uenatorio poßint eſſe communes. Expletis ijs, quæ pertinent ad generale præceptum, nunc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus, & à menſe Ianuario faciemus initium.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis uitibus. Titulus I.

IANVARIO Menſe locis temperatis ablaqueandæ ſunt uites, quod Itali excodicare appellant, id eſt, circa uitis radicem dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus uelut lacus efficere, ut ſolis teporibus, & imbribus prouocentur.

De pratis abſtinendis in locis macris. II.

APRICIS, aut macris, aut aridis locis prata iam purganda ſunt, & à pecore uindicanda.

De proſcindendis agris, & iungendis bobus, uel arandi diſciplina. III.

PINGVES, & ſicci agri proſcindi, & apparari iam poſſunt. Sed

boues

boues melius collo, quàm capite iunguntur, quos, ubi ad uerſuram uene-rint, arator retineat & iugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior, quàm centum uiginti pedum eſſe nõ debet. Seruandum uero eſt, ne inter ſulcos non mota terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris diſſipandæ ſunt. Sed æqualiter terram motam eſſe cognoſcis, ſi tranſuerſam per ſulcos perticam mittas. Quæ res ſæpius facta, bubulcos ab hac negligentia ſubmouebit. Obſeruandũ eſt, ne lutoſus ager aretur, aut (quod ſæpe fit) poſt longas ſiccitates leui imbre perfuſus. Nam terra, quæ lutoſa tractatur in primordio, fertur toto anno non poſſe tractari. Quæ autem ſuprà leuiter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi tunc aretur, aſſeritur per triennium ſterilis fieri. Et ideo mediocriter infuſus ager, ut nec lutoſus, nec aridus ſit, proſcindi debet. Si collis eſt, tranſuerſus per latera ſulcetur. Quæ forma tunc ſeruanda eſt, cum ſemen accipiet.

De ordeo gallatico ſerendo. IIII.

SI clemens fuerit hyems, ordeum gallaticum, quod graue, & candidum eſt, circa idus ianuarias ſeramus locis temperatis. Octo modijs iugerum complebitur.

De cicercula ſerenda. V.

CICERCVLA hoc menſe ſeritur loco læto, cœlo humido. Tres modij iugerum complent. Sed hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur auſtro, uel ſiccitate dum floret, quod tunc propè neceſſe eſt euenire.

De uicia ſerenda, cum diſciplina ſua. VI.

HOC Menſe ultimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecandi uicia ſeritur. Iugerum ſex modij occupãt. Serenda eſt in terra proſciſſa poſt horam ſecundam, uel tertiam, cum ros eſſe deſierit, quem ferre nõ poteſt. Sed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. Nam ſi nuda manſerit, noctis humore corrumpitur. Obſeruandum eſt ne ante uigeſimam quintam lunam ſeratur, quia ſic ſatam limaces perſequuntur.

De fœnogræco ſerendo. VII.

FOENVM græcum in Italia colligendi ſeminis cauſa, menſe Ianuario ultimo, circa februarias Calendas ſerimus. Sex modij iugero ſufficiunt. Arandum eſt ſpiſſe, ſed non alte. Nam ſi plus quàm quatuor digitis obruatur, difficile naſcitur. Iccirco quidã minimis aratris proſciſſa prius terra ſeminant, & ſarculis ſtatim ſata cooperiunt.

De eruo

De eruo ſerendo. VIII.

ERVVM ſeri & hoc menſe nouiſsimo poteſt loco ſicco, & macro. In iugero quinque modij ſeruntur.

De ſarriendis frumentis, & leguminibus. IX.

HOC menſe ſerenis, & ſiccis diebus, dum gelicidium non eſt, ſunt ſarculanda frumenta. Quod opus pleriq; negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & necentur frigore ſubſecuto. Mihi autem uidetur herboſis locis tantum eſſe faciendum. Sed triticum, & far ſarritur quatuor foliorum, ordeum quinque, faba, & legumina, cũ ſupra terram quatuor digitis fuerint. Lupinis uero, qui unam radicem habet, ſi ſarculetur, extinguitur, quod nec deſyderat, quia herbas præter auxiliũ cultoris affligit. Faba autem ſi bis ſarculetur, proficiet, & multum fructum, maximum afferet, ut ad menſuram modij complendi freſa propemodum ſicut integra reſpondeat. Si ſiccas ſegetes ſarculaueris, aliquid contra rubiginem præſtitiſti, maxime ſi ordeum ſiccum ſarrietur.

De paſtinandi generibus, & ſcrobibus uitium. X.

PASTINVM fieri nunc tempus eſt: quod fit tribus generibus, aut terra in totum foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus eſt, ut ſylueſtribus truncis, & radicibus filicis, uel herbarum noxiarum ſpatia liberentur. Vbi autem mundæ ſunt nouales, ſcrobibus paſtinemus, aut ſulcis: ſed ſulcis melius erit, quia humorem in tota ſpatia paſtinata transmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta longitudine, quantam deſtinaueris tabulæ, latitudine pedum duorum & ſemis, uel trium, ita ut iuncti duo foſſores deſignatã linea ſpatium bidentibus perſequãtur altitudine triũm, uel duorum, & ſemis pedum. Deinde ſi per homines uinea colenda eſt, tantum crudi ſoli relinquimus, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si uero arandæ ſunt uineæ, quinq;, uel ſex pedum ſpatia, quæ non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quòd ſi ſcrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas: ſiue foſſoribus colãtur uineta, ſeu bubus, eadẽ ſpatia quæ inter ſulcos ſunt dicta, ſeruare debemus. Vltra uero tres pedes altius fodiẽdæ ſcrobes nõ ſunt, ne laborẽt frigore ſarmenta, quæ pangimus. Latera ſcrobibus æqualiter inciſa ſint, ne obliqua uitis ſaucietur alte nitentibus ferramentis cum foſſor incumbet. Paſtini uero, quod omne uerſabitur, trium, uel duorum ſemis pedum altitudne terræ uniuerſa fodictur, in quo erit diligentia, ne crudum ſolum fraude oc-

culta

culta foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos uirga, in qua prædictæ altitudinis modus deſignatus eſt, per ſpatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes, & purgamenta maxime rubi, & filicis in ſummum regeri faciat. Quæ cura in omni poſitionis genere, & ubiq; ſeruanda eſt.

De tabulis uinearum. XI.

TABVLAS aũt pro domini uolũtate, uel loci ratione faciemus, ſiue integrum iugerum continentes, ſeu medium, ſeu quartanariam tabulam, quæ quartam iugeri partem quadrata conficiet.

De menſura paſtini. XII.

MENSVRA uero paſtini hæc eſt, ut in tabula quadrata iugerali, centeni octogeni pedes per ſingula latera dirigantur, qui in ſe multiplicati trecentas uiginti quatuor decempedas quadratas per ſpatiũ omne complebunt: ſecundum hunc numerum omnia, quæ uolueris paſtinare, diſcuties. Decem & octo enim decempedæ, decies & octies ſupputatæ, trecentas uigini quatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in maiore agro, uel minore menſuram.

De ſolo, & cœlo, & loco pangendis uineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, diſciplina. XIII.

SED ſolum uineis ponendis nec ſpiſſum ſit nimis, nec reſolutum, propius tamen reſoluto, nec exile, nec lætiſſimum, tamen læto proximum, nec campeſtre, nec præceps, ſed potius edito campo, nec ſiccum, nec uliginoſum, modice tamen roſidum, nec ſalſum, nec amarum, quod uitium ſapore corrupto uina contriſtat. Cœlum mediocris qualitatis, tepidum tamen magis quàm frigidum, ſiccum potius quàm nimis imbridũ. Sed ante omnia uitis procellas, uentosq; formidat. Ad paſtinandum rudes agros potius eligamus, uel maxime ſylueſtres. Vltima conditio eſt eius loci, in quò fuerunt uetuſta uineta. Quòd ſi neceſſitas coëgerit, prius multis arationibus exerceatur, ut abolitis radicibus prioris uineæ, & omni earum carie, & ſquallore depulſo, nouella uitis tutius poſſit induci. Tofus, & alia duriora, ubi gelu relaxantur & ſolibus, pulcherrimas uineas ferunt refrigeratis æſtate radicibus, & humore detento. Sed & ſoluta glarea, & calculoſus ager, & mobiles lapides (ſi tamen hæc omnia glebis ſe pinguibus miſcuerint) & ſilex, cui terra ſuperpoſitá eſt, quia frigidus eſt, & humoris tenax, radices æſtate ſitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decurrit, uel ualles, quas fluminum ſaturabit aggeſtio, ſed hoc in ijs locis, quæ gelu, & nebulis infecta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra com

ta commoda eſt, argilla autẽ ſola graviter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi. Nam locus, qui miſera uirgulta produxerit, uel uliginoſus uel ſalſus, uel amarus, uel ſiticuloſus & aridus, reprobatur. Niger ſabulo, & rubens utilis eſt, ſed cui fortis terra permiſta eſt. Carbunculus, niſi ſtercoretur, macras uineas reddit. In rubrica difficilius cõprehendunt, quamuis poſtea nutriantur. Sed hoc genus terræ operibus inimicũ eſt, quia paruo humore nimis madeſcit, & paruo ſole nimis dureſcit. At maxime, utile ſolum eſt, quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit, & raro proximum, quàm denſo fuerit. Plagam cœli uinea ſpectare debet locis frigidis meridianam, calidis ſeptentrionalem, tepidis orientem, ſi tamen auſtros, uel euros regio non habeat inimicos. Quòd ſi hoc eſt uitium, melius in aquilonem, uel fauonium uineta dirigimus. Sed locus qui paſtinandus eſt, prius impedimentis, & omnibus eliſis liberetur arboribus, ne pòſt calcatu aſſiduo terra effoſſa ſolidetur. Sic campus eſt, duobus ſemis pedibus paſtinetur, ſi cliuus, tribus, collis præruptus quatuor, ne citius terra decurrat, uallis uero duobus pedibus. Sed ager uliginoſus, qui humores altius foſſus eructat, ſicut rauennatis ſoli, non amplius, quàm in pedem ſemis effodiatur. Illud experimentis aſſiduis comprehendi, uites melius prouenire, ſi uel ſtatim foſſæ terræ, uel non longe antè pangantur, cum tumor paſtini nondum repetita ſoliditate ſubſedit. Hæc quoque in faciendis ſulcis, & ſcrobibus approbaui, maxime ubi mediocris eſt terra.

De lactuca, naſturtio, eruca, caulibus, allio, & ulpico ſerendis. XIIII.

MENSE *Ianuario lactuca ſerenda eſt, uel Decembri, ut planta eius Februario trãsferatur. Itẽq; Februario ſeritur, ut poſſit Aprili menſe trãsferri. Sed certum eſt eam toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus, irriguus. Antequam pangatur, radices eius reſecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, uel quæ iam pactæ ſunt, nudatæ lætamen accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſtercoratum. Inter has herba manu euellenda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara ponatur, uel cum producere incipiet caulem, eo leuiter inciſo, gleba prematur, aut teſta. Candidæ fieri putantur, ſi fluminis arena, uel litoris frequenter ſpargatur in medias, & collectis ipſæ folijs alligentur. Si uitio loci, uel temporis, uel ſeminis cito lactuca dureſcit, planta eius auulſa, & denuo poſita teneritudinem conſequetur. Itẽ multis ſeminibus condita naſcetur, ſi caprini ſtercoris bacam ſubula ſubtiliter excauaueris, & in ea ſemen lactucæ, naſturtij, ocymi, erucæ, radicis immiſeris, & tunc inuolutam fimo bacam, terra optime culta breui ſcrobe demerſeris. Raphanus nititur in radicẽ, cætera ſemina in*

ſummo

ſummo, lactuca pariter mergente, proſiliunt, ſingulorum ſapore ſeruato. Alij hoc ita aſſequuntur. Auulſæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta ſunt, & in eiſdem gradibus ſurculo punctis, præter raphanum, ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adlinunt ſic obruta iterum lactuca prædictorum ſeminum caulibus ambietur. Lactuca dicta eſt, quòd abundantia lactis exuberet. Hoc menſe naſturtium conſtat, & omni tempore eſſe ponendum, loco quali placebit, & cœlo fimum non deſyderat: humorem, quamuis diligat, tamen deeſſe non curat. Si cum lactuca ſeratur, naſci fertur egregie. Et nunc, & menſibus, quibus uolueris, & locis, erucam ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules, & toto anno ſeri poſſunt, ſed melius alijs, quibus adſcriptum eſt. Hoc etiam menſe allium, & ulpicum bene ſeritur, ſed allio alba terra proficiet.

De pomis, ſorbo, amygdalo, nuce, iuglande, & cæteris pomis. XV.

MENSE Ianuario Febr. & Martio, locis frigidis, calidis uero Octobri, & Nouembri ſorba ſerũtur egregie, ita ut matura in ſeminario ipſa poma pangãtur. Ego expertus ſum multas arbores ex pomis ſponte progenitas & in creſcendo, & in ferendo extitiſſe felices. Plantas etiam ſiquis ponere uoluerit, habebit arbitriũ, dummodo calidis locis menſe Nouembri, temperatis Ianuario, uel Februario, frigidis Martio inclinante diſponat. Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & ſolum pinguiſſimum, cuius indicium certiſſimum facit, ſi frequens ubicunq; naſcatur. Planta eſt transferenda robuſtior, ſcrobem deſyderat altiorem, & ſpatia longiora, ut (quod illi maxime prodeſt) à uentis frequentibus agitata grandeſcat. Si uermes patietur infeſtos, qui in ea rufi, ac piloſi ſolent medullæ interna ſectari, aliquos ex his ſine arboris iniuria detractos, uicino crememus incendio. Creduntur hoc genere uel fugere, uel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus eius radicibus inſeratur, uel circa partem ultimam foſſa factae, cumulo ingeſti cineris adæquetur. Menſe Aprili ſorba inſeruntur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, uel trunco, uel cortice, ſorba ſeruantur hoc genere. Lecta duriora, ac poſita, ubi miteſcere cœperint, fictilibus uſque ad plenum claudantur urceolis, gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſole merguntur ore peruerſo, & deſuper ſpiſſius terra calcatur. Item ſecta per partes ſiccantur in ſole, & ſeruantur in uaſculis in hybernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuireſcunt ſapore iucundo. Aliqui cum pediculis ſuis uiridia lecta ſuſpendũt locis opacis, & ſiccis. Item ex ſorbis maturis, ſicut ex piris uinũ fieri traditur, & acetum. Alij ſorba in ſapa aſſerunt diu poſſe ſeruari.

ante quàm germinent, utiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Græci aſſerũt naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto, & porcino ſtercore inuolutum repo-nas.

De nuce iuglande. XVI.

NVCEM iuglandem ſeremus extremo Ianuario, uel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunq; lapidoſa. Poteſt tamen & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & iiſdem menſibus. Sed quas Nouembri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, ut exiccetur noxium uirus humoris. Quas uero menſe Ianuario, uel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis. Ponemus autem tranſuerſas, ut latus, id eſt, carina ipſa, figatur in terra. Cacumen ipſum, cum ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis ſubter, uel teſta ponenda eſt, ut radicẽ nou ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Lætior fiet, ſi ſæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (ſicut in aliis arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda eſt, ſed melius cinis aſpergatur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur, nam cinis creditur uel corticis teneritudinem procurare, uel fructuum denſitatem afferre. Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & deſyderat interualla maiora, quia ſtillicidiis foliorum ſuorũ proximis, uel ſui generis nocebit arboribus. Debet aliquando circumfodi, ne caua fiat uitio ſenectutis, quæ ſi uitietur, canalis longus à ſummo trunco ad imum debet excudi, ſic beneficio ſolis, & uenti dureſcunt, quæ in putredinem tranſibant. Si dura nux erit, uel nodoſa, cortex circuncidendus erit, ut uitium mali deducat humoris. Alii radicum ſumma præcidunt. Alii terebratæ radici palum de buxo imprimunt, uel cuprinum clauum, uel ferreum. Si tarentinam facere uolueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in ſeminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus uelis mutare, lixiuo per annum continuum ter rigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus maturitatis indicium eſt, qualis debet & poni. Nuces ſeruantur uel paleis obrutæ, uel arena, uel foliis ſuis aridis, uel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, uel cepis miſtæ, quibus hanc uiciſsitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis aſſerit, & expertum ſe ait, uirides nuces tantum liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annũ uirides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, ut ex

to facta potio arterias curet, & fauces. Inſeritur, ut pleriſque aſſerunt, menſe Februario in arbuto, ſed melius in trunco, ut alij, & in pruno, & in ſe.

De alijs pomis, quæ maxime per alios menſes ſeruntur. XVI.

HOC *menſe tuberes inſeruntur cydoneo. Nunc locis temperatis perſicorum oſſa ponuntur. Et inſeritur eadem perſicus in ſe, in amygdalo, & in pruno, ſed pruno armenia inſeremus, & præcoqua. Nunc etiam prunus inſerenda eſt ante, quàm gūminet, in ſe, & in perſico. Et ceraſus opportune inſeretur agreſtis.*

De ſignandis animalibus, & lardi, & pernarum confectione, & echini, & rapis. XVII.

HOC *menſe (ſicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora, atq; maiora charactere ſignentur. Hoc tempore lardi, echini ſalſi, raporum condiendorum, & pernarum iuſta confectio eſt.*

De oleo myrtino. XVIII.

HOC *menſe ex bacis myrti oleum conficies hoc modo. Unciam oliorum per olei libram unam mittes, & per uncias X. uini ueteris ſliptici heminam, & cum oleo bullire facies. Iccirco autem uino reſpergentur folia, ne frigantur ante, quàm decoquantur.*

De uino myrtite. XIX.

ITEM *eiſdem bacis uinum myrtite ſic facies. In uini ueteris ſextarijs urbicis X. mittis grana myrti confracta ſextarios urbicos III. quæ ſint decem & nouem diebus infuſa: poſtea expreſſis myrti granis colabis, & in eo uino medium croci ſcrupulum, & folij unum ſcrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.*

De oleo laurino. XX.

ITEM *ex lauri bacis oleum conficietur hoc modo. Lauri bacas quã plurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & ubi diu ferbuerint, olei quod ex ſe dimiſerint, ſupernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uaſa transfundes.*

De oleo lentiſcino. XXI.

LENTISCINI *etiam olei matura confectio eſt, quæ fit taliter. Grana matura lentiſci quamplurima colligis, & una die, ac nocte ſupra ſe aceruatá eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenam cuicunq; uaſculo ſuperponis, & calida adiecta calcabis, & exprimes. Tunc ex eo*

humore

humore, qui defluxerit, ſupernatans oleum lentiſcinum ſicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore poßit aſtringi) aquam calidam ſæpe ſuffundere.

De gallinarum partu. XXII.

GALLINARVM partus fœcunditatem repetit hoc menſe poſt brumalem quietem, & incipiunt ad educandos pullos oua ſupponi.

De cædenda materie. XXIII.

HOC etiam menſe cædenda materia eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ, uel pali faciendi.

De horis. XXIIII.

HIC menſis in horarum ſpatio cum Decembri menſe conuenit, quarum ſic menſura colligitur.

Hora	I	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PALLADII DE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis ſeruandis, & lætamine ſaturandis. Titulus I.

FEBRVARIO menſe locis temperatis prata incipient cuſtodiri, quæ prius (ſi macra ſunt) ſparſo lætamine ſaturentur, quod eijciendum eſt luna creſcente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis ualebit, quod à ſuperiori parte fundetur, ut ſuccus eius per totum poßit elabi.

De poſcindendis collibus. II.

LOCIS tepidis, aut ſi clemens tempus, & ſiccum fuerit, colles pingues uel hoc menſe proſcinde.

De ſa-

De ſatione trimeſtri. III.

HOC menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.

De ſerenda lenticula, item cicercula. IIII.

HOC etiam menſe lenticulam feres ſolo tenui, & reſoluto, uel etiam pingui, ſed ſicco maxime, quia luxuria, & humore corrumpitur: uſque ad duodecimam lunam bene ſeminatur, quæ, ut cito exeat, atq; grandeſcat, prius cum fimi ariditate miſcenda eſt: atq; ubi ita requieuerit quatuor, aut quinque diebus, tunc ſpargitur. Iugerum modij unius ſemen implebit. Hoc etiam menſe cicercula ſeritur, loco, & modo, quo ante deſcripſi.

De ſerendo cannabo. V.

HOC menſe ultimo cannabum ſeris terra pingui, ſtercorata, rigua, uel plana, atq; humida, & altius ſubacta. In uno pede quadrato ſex eiuſdem ſeminis grana ponuntur.

De agris medicæ parandis. VI.

NUNC ager, qui accepturus eſt medicam, de cuius natura, cum erit ſerenda, dicemus, iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligentur occandus. Et circa Martias Calendas ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandæ ſunt areæ latæ pedibus X. longæ pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua miniſtretur, & facile poſſint ex utraque parte runcari. Tunc iniecto ſtitiquo ſtercore in Aprilem menſem reſeruentur paratæ.

De eruo ſerendo. VII.

HOC menſe toto eruum adhuc ſeri poteſt, quia Martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos.

De curandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. VIII.

Nunc pomis, & uitibus uetus urina ſi affundatur, & numero fructuum præſtat, & formæ, cui proderit, ut amurcam miſceamus inſulſam maxime in oleis: ſed hoc frigidioribus diebus ante quàm feruor incipiat. Etiam nunc ordeum gallaticum, quod graue, & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. IX.

HOC menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes uitibus com

compleantur. Natura autem uitis cœlum omne, ſolumq́; ſuſtentat, ſi genera conuenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues uitem, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas, collibus, quod ſiccitatem durat, & uentos. Pingui agro graciles, atque infœcundas, macro feraces, & ſolidas, denſo ualidas atque frondoſas, frigido & nebuloſo, quæ hyemem celeri maturitate præueniunt, aut quæ duris acinis inter caligines ſecurius florent, uentoſo ſtabiles, & tenaces, calido grani tenerioris, & humidi, ſicco eas, quæ pluuias ferre non poſſunt: & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera, quæ profeſſione uitiorum ſuorum contraria loca diligunt ijs, in quibus durare non poterunt. Placida ſanè regio, & ſerena tutò genus omne ſuſcipiet. Vitiū genera numerare non attinet, ſed notum eſt maiores uuas pulchræ ſpeciei, grani calloſi, & ſiccioris ad menſam, feraciſſimas uero, & cutis tenerioris, & ſapore nobiles, & maxime quæ citius defloreſcunt, uindemijs eſſe ſeruandas. Loca naturam pleriſq; uitibus mutant. Solæ amineæ ubicunque ſint, uinum pulcherrimum reddunt. Calidum ſtatum potius quam frigidum ſuſtinebunt. De pingui ad macrum tranſire non poſſunt, niſi ſtercus adiuuerit. Harum duo genera ſunt, maior, & minor. Sed minor melius defloreſcit, & citius, internodijs minoribus, & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terram ſi colatur in ordines, mediocrem deſyderat. Imbres contemnit, & uentos, nam maior ſæpe uitiatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis eſt genera iſta dixiſſe. Induſtrius uir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas poſſint, unde ſumuntur. ſic merita ſua queque ſeruabit. Sed uitem, uel arborem, melius erit de exili ad pinguem transferre: nam ſi à pingui terra ad ſolum exile tranſferint, utiles eſſe non poterūt. Elizenda ſunt ſarmenta, quæ pangimus de uite media, neque de ſumma, neque de infima, quinque uel ſex gemmarum ſpatio à ueteri procedentia, quia non facile degenerāt, quæ de locis talibus trāsferuntur. Sumantur autem de uite fœcunda, neque putemus brachia eſſe fertilia, quæ uuas ſingulas, aut binas producunt, ſed quæ multa ubertate curuantur: nam poteſt ferax uitis feraciores in ſe habere materias. Erit et hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi fœtu impleuerit ramulos ex ima parte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per uindemias eſt notandum. Ad pangendum, nouellus palmes debet eligi, duri in ſe nihil habens, & ueteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac ſurculos, qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius, qui de duro naſcitur, etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus, in ſuo enim loco fœcundatur à matre, translatus uero tenet ſterilitatis uitium, quod renaſcendi

conditione ſuſcepit. Caput ſarmenti, cum deponitur, torquendum non eſt, nec aliquo modo uexandum, nec demerſa penitus fœcundiore parte, quod ſterili proximum eſt, ſupra terram relinquatur: deinde quoniam ipſa tortura uexatio eſt, & pars ea, de qua radix futura præſumitur, iniuriæ nulli ſubijcienda eſt, cum qua cõtẽdere cogatur, antequam teneat. Ponendæ ſunt uites placidis diebus, ac tepidis. Curandumq; ne ſermenta ſole urantur, aut uento, ſed uel ſtatim ponantur, uel obruta reſeruentur. Hoc menſe, ac de inceps toto uere uinea ponenda eſt regionibus frigidis, pruinoſis, pinguibus campis, & humidis prouincijs. Sit autem menſura ſarmenti cubitus unus. Vbi pinguis eſt natura terrarũ, maiora inter uites ſpatia relinquemus, ubi exilis, anguſta. Nonnulli itaq; in ijs uitijs, quas toto ſolo paſtinato diſponũt, ternos pedes inter ſingulas uites quoquouerſus dimittunt. Sed hoc genere diuiſionis in iugerali tabula pangentur tria millia tricenta uicena ſarmenta. Quòd ſi duos ſemis pedes inter uites relinqui placuerit, in cadẽ tabula ponentur uites quatuor millia ſeptingentæ quinquaginta tres. Sed ad ponendum utemur hoc ordine. Lineam, ſeruatis ijs ſpatijs, quæ placuerit cuſtodire, candidis ſignis, uel quibuſcunq; notabimus: tunc tenſa per tabulam linea, in eis locis ſurculos, uel calamos figemus, ubi unaquæq; uitis uentura eſt. Ita ſpatium totius tabulæ ſurculis complebitur ad numerum uitium futurarum, atq; is qui pancturus eſt, proiecta circa ſurculos ſarmenta ſine ullo errore deponet. Præterea non eſt uno genere uitium omne paſtinum conſerendum, ne annus iniquus generi ſpem uindemiæ totius extinguat. Et ideo quatuor, aut quinq; eximij generis ſarmenta pangemus: ſed maxime expediet genera tabulatim diſponi, et decimanis diuidi, niſi deterreat operis difficultas, quod ſi eſt uctus uinea, ſingulorũ generum ſurculis tabulatim poterimus inſerere, & facile hoc genus colẽdi, quod eſt pulchrum, atq; utile conſequemur. Ita & maturitatis, & floris tempora, quæ in uite diuerſa ſunt, ſuis temporibus opportunius obtinere poterimus. Nec paruo conſtabit, ſi legatur maturitas cum acerbitate, diſpendium, cum unius tempeſtiuam uindemiam ſequi, ſit permiſta cruditate uitioſum, & alterius ſeras maturitates expectare damnificum. Huic commodo adijcitur, quod pro generum diuerſitate per gradus accedente uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros ſapores, ſine luctamine, alterius generis unaquæq; uina ſeruare. Hoc ſi difficile uidebitur, non alias ſimul conſeras, quã quæ & ſapore, & flore, et maturitate conueniunt.. Sed hæc in paſtinis, uel ſulcis ratio erit, in ſcrobibus uero per angulos IIII. ſarmenta deponis. Sed (ut aſſerit Columella) uinaceam ſtercori miſtam ſimul ſparges, & ſi exile ſolum fuerit, pinguem

terram ſcrobi inferes, uel aliunde portatam. Cum uero planta, uel malleolum diſponimus, modice humido ſolo, ſed potius arido, quàm lutoſo duabus gemmis ſupra terram relictis ſarmenta ponemus obliqua, & ſic facilius comprehendent.

De arbuſtiuis uitibus, & plàntis arborum uitiferarum. X.

QVOD *ſi arbuſtum te habere delectat, plantam generoſæ uitis prius in ſeminario nutrire debebis, ut inde radicata transferatur ad ſcrobē, cui arbor iniuncta eſt. Seminarium uero dicimus æque foſſam tabulam pedū duorum ſemis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarum uitium, uel qualiumcunq; plantarum protendis, aut contrahis, breuiſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones, ſi uallis, aut humectus eſt campus, triū gemmarum exceptis minutis, quas habebit inferius, & ubi conualuerint, hinc poſt biennium radicatas uites, uel arbuſculas transferas, quas cum depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges, putatis omnibus, quæ ſcabra ſunt, curtatis etiam radicibus, ſi quas potueris inuenire uexatas. In ſcrobe autem ad arbuſtum faciendum duas radicatas uites deponis, hoc ſeruans, ne ſe in radice contingant: ſed lapides quinum prepè librarum medios in utranq; conſtitues, & ipſas uites ad ſcrobis latera diſcreta coniunges. Mago aſſerit, ſcrobem non primo anno eſſe complendam: ſed ſubinde coæquandam, quæ res uitem faciet altius fundare radices: ſed hoc aridis prouincijs forte conueniet, humidis autem ſata putreſient recepto humore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, ſi agro ſuppetit abundantia, opulo, ulmo, fraxino in montanis, & aſperis, in quibus ulmus minus læta eſt. Has etiam Columella dicit ſeminario debere nutriri. Mihi uidetur, quod nulla prouincia ſit, quæ non ex his quancunq; ſponte producat, plantas etiam maiores de locis quibuscunq; translatas, uel eorum generum truncos radicatos hoc tempore circa ſcrobem uitis oportere conſtitui. Sed ſi ager frumentarius fuerit, ubi arbuſta diſponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, ut ſeri poſſit, in exili autem uicenos. In ſcrobe uero uitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpatio diſtare debebit. Nam uitis multum ſubiecta arbori, incremento arboris opprimetur. Caueis etiā munienda eſt aduerſum pecoris appetētis iniurias, & arbori ſuæ protinus alligāda. Eſt & aliud de trāsferēda ex arbuſto uite compendiū. Fit ex uimine parua corbicula, quæ menſura pedis, uel aliquanto minus circini ſpatio poſſit amplecti. Hæc ad arborem, cui uitis inhæret, fertur. & in fundi media parte pertunditur, quo ſarmenti uirgam poſſit admittere. Inducto itaq; ſarmento uitis eius, de qua transfer-*

re diſponis, corbicula ipſa ex aliqua arboris parte ſuſpenditur, & uiua terra repletur, ut ſarmentũ terra poſſit includi, quod ſarmentum prius intorquetur. Ita exacto annui temporis ſpatio, ſarmentum, quod clauſum eſt, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc ſub fundo corbis inciſum radicatum ſarmentum cum ipſa corbe portabitur ad locum, quem uitibus arbuſtiuis deſtinabis implere, ibiq; obruetur circa arboris maritandæ radices. Hoc genere quantum uolueris numerum uitium transferes ſine ambiguitate prehendendi.

De uineis prouincialibus. XI.

VINEAE in prouincijs multis generibus fiunt: ſed optimum genus eſt, ubi uitis uelut arbuſcula ſtat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec ſolidetur: ſed altior ſeſquipede eſſe non debet, ubi robuſta facta erit, ſola conſiſtet. Aliud genus eſt, in quo cannis pluribus circa diſpoſitis, ipſa uitis per cannas ſarmentis ligatis in orbiculos flectitur ſe ſequentes. Vltimæ poſitionis uitis eſt, quæ per terram proiecta diſcumbit. Hæ omnes & ſcrobibus ponuntur, & ſulcis.

De putandis uineis communibus, altis, uel humilibus. XII.

HOC menſe locis frigidis aliquatenus, & temperatis uitium iuſta putatio eſt. Sed ubi multæ ſunt uineæ dimidiantur, & pars earum, quæ ſeptentrionem reſpiciet, uerno putetur, alia pars aduerſa clementioribus plagis, recidatur autumno. Sed in putatione ſemper nitamur, ut uitis fiat in crure robuſtior, ne uel debili uiticulæ duo duramenta ſeruemus. Auferenda ſunt lata, intorta, debilia, malis locis nata ſarmenta. Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius naſcitur, debet abradi, qui ſi pinguitudine ſua brachium quodcunq; proximum debilitauerit, illi deciſo ipſe ſuccedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius ſarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandæ uitis cauſa ſemper tueri, & ad unam, uel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius uitem licebit expandere, in exilibus aut æſtuoſis, aut decliuibus, aut procelloſis humilior eſt habenda. Locis pinguibus, ſingulis brachijs uitium bina flagella dimitte. Sed erit ſapientis æſtimare uim uitis. Nam quæ altius tollitur, & fœcunda eſt, plus quàm octo palmites habere nõ debet, ita ut conſeruemus ſemper in inferiore parte cuſtodem. Circa crus quicquid naſcitur, amputandum eſt, ſi non deſyderet uinea reuocari. Quòd ſi truncus uitis ſole, aut pluuijs, aut noxijs animalibus

libus eſt cauatus, purgamus quicquid eſt mortuum, plagaſq; eas amurca linimus, & terra quod proderis aduerſum prædicta. Cortex etiam reciſus & pendens à uite tollatur, quæ res minorem fecem reddit in uino. Muſcus radatur ubicunq; repertus. Sed plagæ, quas in duro uitis accipiet, obliquæ, & rotundæ eſſe debebunt. Deciſis, ſicut ſupra dixi, male natis omnibus, & ueteribus, nouellos, & fructuarios ſerua. Vngues etiam cuſtodum ſiccos, & annotinos recide, & omnia quæ uetera, uel ſcabra reperies. Illæ, quæ altius coluntur, ut in iugo, uel pergula, ubi quatuor pedibus ſupra terram leuatæ ſteterint, quaterna brachia habeant. Si macra uitis erit, in ſingulis brachijs ſingula flagella dimittimus, ſi pinguis, bina. Sed prouidendum, ne in ima parte ſint ſarmenta, quæ ſeruas. Quod cum fit, uitis, tanquã ſi fulgure tangatur, areſcit. Relinquenda ſunt ſarmenta neq; circa durum, neq; in ſummo, quia hæc uelut pampinaria minus afferunt, illa uitem nimietate fœtus onerãt, & longius ducunt. Quare in medio loco ſeruanda ſunt, quæ tuemur. Plaga non iuxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius fiat, & auertatur à gemma propter lachrymam defluentem.

De putatione arbuſti. XIII.

VITIS quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad ſecundam, uel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur, unam materiam ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum uolunt maximum, materias plures per ramos ſubmittunt, qui uinum melius, ſarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ ſunt pauciores. Putandi autem ratio talis eſt, ut & uetera ſarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, & noua circumciſis capreolis, & ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendum eſt, omnibus annis uitẽ reſolui, ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami arborum uitiferarum, ne alter ſub alterius linea dirigatur: ſed loco pingui ulmus à terra octo pedibus, gracili uero ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido, & nebuloſo rami arboris uitiferæ in orientem, & occidentem putatione dirigantur, ut latera uacua ſolis radijs membra totius uitis oſtendant. Agendum eſt autem, ut uitis ſpiſſa non ſit in arbore, et deficientibus primis arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami arborum ſeruandi ſunt, in plano, & uliginoſo altius. Palmites ad arborem non duro uimine ligentur, ne eos uinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noueris, quia palmes quod extra ligaturã pendẽs habuerit, fructũ inducet, quod infra ligaturã, materiæ ſequentis anni deputabit.

De prouincialibus uineis putandis. XIIII.

VITES quas prouinciali more uelut arbuſculas ſtare dixi, ſi inſtitu ere uelis, ramos à quatuor partibus bis relinques, & in eis brachijs ſarmẽ ta pro uitis poßibilitate ſeruabis. Vites autem, quæ cannis in orbem cingũ tur, ſic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis, aut palis. Illæ uero quæ ſine amminiculis iacent, quod pro ſola indigentia faciendum eſt uel neceßitate prouinciæ, primo anno duas gemmas: deinde plures habe bunt. Sed huius generis uinea ſtrictius eſt putanda.

De nouellæ uitis putatione. XV.

NOVELLAM uitem Columella dicit à primo anno ad unam ma teriam eſſe formandam, nec recidendam totã, ſicut Italiæ conſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia uel intereant uites in totum reciſæ, uel infœcũ da ſarmenta producant, quæ amputato capite uelut pampinaria de duro coguntur exire: quare iuxta ipſam commiſſuram ueteris ſarmenti, unam, uel duas gemmas cenſemus relinquendas, quod eſt merito in uiticula forti ore ſeruandum, & ſanè excipiendam calamis nouellam, uel exiguis palis, ut tertio anno robuſtiores poßit accipere. Nam quadrima nouella, ubi læ tum ſolum eſt, tres materias merito nutrire cogetur. Statim poſt putationẽ ſarmenta deciſa à uineis, & rubi, & impedimentum foſſoris omne tollatur.

De propaginibus. XVI.

HOC etiam menſe propagandæ ſunt uites: ſed uetus, & exeſa uinea, cuius duramenta longe proceſſerunt, ut Columella dicit, mergis melius re parabitur, quàm ſi infoſſione totius corporis obruatur, quod agricolis cer tum eſt diſplicere. Mergum dicimus, quoties uelut arcus ſupra terram re linquitur alia parte uitis infoſſa. Nam (ut ait Columella) cum totæ ſtratæ ſunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi uero poſt bien nium reciduntur in ea parte, quæ ſupra eſt, & in loco iuſtas uites relin quunt. Sed (ut agricolæ aſſerunt) poſt biennium ſi recidas, plerumq; infir mas habent radices, & repente ſimul pereunt.

De inſitionibus. XVII.

HOC menſe calidis, & apricis locis optime celebratur inſitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri poſſunt, tertium reſeruatur æſtati. Sunt autem genera inſerendi hæc, aut ſub cortice, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic. Arborem uel ramũ, in loco, qui nitidus eſt, &

& ſine cicatrice, ſerra recidemus non læſo cortice. Poſt ſerraturam, plagã
ferramentis acutis nitidamus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreum, uel oſ-
ſeum, maxime leoninum, inter corticem, & lignum tribus prope digitis cõ
ſyderanter deponimus, ne corticis faſcia diſsipetur, & in eum modum ſub-
ducto cuneo, ſtatim ſurculum mergimus una parte decisum ſalua medulla,
& cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex, uel octo digitis emineat.
Duos, uel tres, uel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus, qua-
ternis digitis, uel amplius inter eos ſpatium relinquimus, tunc iunco, aut ul
mo, aut uimine ſtringimus, & ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac liga-
bimus, ut quatuor digitis ſuper lutum poſsit ſurculus eminere. Plerosq; de
lectat ſtrictum primo ſectæ arboris truncum uinculis arctioribus in medio
findere, & ibi ſurculos ex utraq; parte raſos in modum cunei, ut integra ſit
medulla demergere, præmiſſo antè cuneolo, quo ſubducto, depoſitus ſurcu
lus redeunte in plagam materia, poſsit aſtringi. Sed hoc utrunq; genus uer
num eſt, & fit creſcente luna, ubi incipit gemma arborum turgeſcere. Sur-
culi autem, qui inſerendi ſunt, ſint nouelli, fertiles, nodoſi, de nouo nati, ab
orientali arboris parte deciſi, craſsitudine digiti minoris, bifurci, uel tri-
furci, gemmis pluribus uberati. Si arborem minorem deſyderabis inſere-
re, in qua ſine dubio meliora incrementa proueniunt, circa terram ſecato,
& quod melius eſt, ſurculos inter lignum, corticemq; depone, tunc ſtringe.
Quidam raſum ex utraq; parte ſurculum conuenientem ſoliditati arboris
inſerendæ ſic in medio deponunt, ut cortex ſurculi undiq; cortici arboris
reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota uſq; ad ipſum inſitum
colligatur, quæ res eam à uento, & calore defendet. Mihi aſſeruit diligens
agricola, omne inſitum ſine dubio comprehendere, ſi depoſitis ſurculis uiſ-
cum non temperatum in ipſa plaga pariter mergamus, quaſi glutino quo-
dam ſuccos materiæ utriuſq; miſturum. De emplaſtratione ſuo menſe dice-
mus. Quartum genus Columella ſic retulit: Gallica terebra uſq; ad medul
lam arborem perforandam, plaga interius leuiter inclinata. Ibi educto
omni ſcobe, uitem, uel ramum ad modum foraminis impreſsi delibratum,
ſuccidum tamen, & humentem ſtricte imprimi, una aut duabus gemmis fo
ris relictis, tunc argilla, & muſco locum diligenter operiri, ita & uites
in ulmo inſeri poſſe commiſſas. Hiſpanus quidam mihi hoc genus no-
uæ inſitionis oſtendit, quod ex Perſico ſe aſſerebat expertum. Salicis ra-
mum brachij craſsitudine ſolidũ, longum cubitis duobus aut amplius tere-
brari iuſsit in medio & plantam perſici in eodem loco, in quo conſiſtit, ſpo
liatam ramis omnibus, ſolo capite relicto, per ipſum ſaligni manubrij fo-
ramen induci, tunc eundem ſalicis ramum terræ capite utroque demer-

ſo, in arcus ſimilitudinem debere curuari, foramen luto, muſco, uinculis
ſtringi: anno deinde exempto, ubi infra medullam ſalicis caput plantæ ſic
cohæſerit, ut unitas ſit ex duobus miſta corporibus, plantũ ſubter incidi,
atq; transferri, & aggerari terram, quæ arcum ſalicis cum perſici cacu-
mine poßit operire, hinc perſici poma ſine oßibus naſci: ſed hoc locis hu-
midis conuenire, uel riguis, & ſalices aquationibus adiuuandas, ut & natu-
ra ligni uigeat, quæ delectatur humore, & ſuperfluentem copiam ſucci ger-
minibus miniſtret alienis.

De inſtituendis oliuetis. XVIII.

HOC menſe locis temperatis inſtituemus oliueta, quæ uel paſtinis con-
ſerenda ſunt, ut extremas circa decimanum tabulas cingant, uel ſuum locũ
tenebunt. Si ponuntur in paſtino, radicatæ plantæ deciſis capitibus, & bra-
chijs, & in truncum redactæ uſq; ad menſuram cubiti unius, et palmi in fer-
mento terræ foſſæ defigantur, locum palo antea deprimente ordei grana
ſubteriaciantur, & amputetur ijs quicquid putridi inuentum fuerit, aut a-
rentis. & tunc amputata capita luto uelẽtur, & muſco, ulmeis uinculis, uel
tenacibus quibuſcunq; conſtricta. Sed maximum beneficium eſt, ut profici-
at incremento, ſi rubrica partes notentur, quibus obuerſæ ſteterunt, & con-
tra eas ſimili ratione ponantur. Sint à ſe diſcretæ pedibus quindecim, uel
uiginti. Omnis ſubinde circa eas herba uellatur, & quoties imber ſe infu-
derit, breuißimis ac frequentißimis foßionibus ſollicitentur. Et ſubinde
ducta à trunco terra, atq; permiſta in aliquanto altiores cumulos congera-
tur. Quòd ſi oliuetum ſuo loco facere uolueris, hæc genera terrarũ ſeque-
ris. Terram, cui miſta ſit glarea, aut cretam ſabulonis coniunctione reſolu-
tam, aut pinguem ſabulonem, aut terrã naturæ denſioris, & humidæ. Cre-
ta figuli omnino repudianda eſt, & uliginoſa, & in qua ſemper humor aſ-
ſiſtit, & ſabulo macer, & nuda glarea, quamuis enim comprehendat, non
conualeſcit. Poteſt ſeri & ubi arbutus, aut ilex ſteterat. Nam cerrus, & æſ-
culus exciſa radices noxias relinquit, quarum uirus oleam necat. Locis
æſtuoſis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Medijs cliuis de-
lectatur. Neq; imum locum, neq; arduum patitur, magis modicos cliuos di-
ligit, ſicut eſt regio Sabina, uel Bætica. Bacarum genus numeroſum eſt, &
plurium uocabulorum, ſicut Pauſia, Orchis, Radius, Licinia, Cominia, &
cæteræ, quas nominare non attinet. Pauſia tamen oleum, quod reddit, dũ
uiride eſt, optimum eſt, ſed cito uetuſtate corrumpitur. Optimum Licinia
dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepiſſe ſufficiet, ma-

iores

iores bacas cibo, minores oleo profuturas. Si frumētarius ager eſt, quū cō ſerimus oliueto, quadragenis inter ſe pedibus diſtēt: ſi macer, uicenis qui- nis. Melius faciemus, ſi ordines in fauoniū dirigamus. Cū deponentur, in ſcrobes ſiccas conſtituantur quaternis pedibus foſſas. Glarea etiam, ubi la pides defuerint, miſceatur, & ſtercus. Si clauſus locus eſt, modice ſupra ter ram, quæ ponuntur emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci eſſe debebunt. In ſiccis uero prouincijs cum pluuiæ deſunt, rigare conueniet. Si prouincia indiget oliuetis, & non eſt unde planta ſumatur, ſeminarium faciendum eſt, ideſt tabula effoſſa, ſicut ſuperius dixi, ut ubi(ſicut Columel la dicit) rami ſerra inciſi in modum ſeſquipedalem deponantur. Inde poſt quinquennium poterit ualida planta transferri, & locis frigidis hoc men ſe plantari. Scio pleroſq;, quod facilius atq; utilius eſt, radices olearū, quæ in ſyluis ſunt, aut in locis deſertis, in cubitalem menſuram reciſas, aut in ſe minario, ſi placuerit, aut in oliueto ſolere diſponere. & admiſtione ſterco- ris adiuuare. Quare proueniet, ut ex unius arboris radicibus numeroſa planta naſcatur.

De pomiferis, & ſpatijs earum generale præceptum. XIX.

ETIAM pomiferas arbores poſſumus in paſtinis à ſeptentrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus, quæ ſpecialiter ſunt tenē da: nam pomis eadem conuenit terra, quæ uitibus. Scrobes autem maio- res facies, ut materiæ proſit, & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas ſtatues radicatas, quod eſt melius, ſed ſer uabis, ne cacumina aut manu fracta, aut eroſa non creſcant. Vnūquemq; ordinem ſuo generi deputabis, ne infirmæ à ualentioribus opprimantur. Plantas ſimiliter notabimus, ut ipſis, quibus ſteterant cardinibus, opponā- mus. De cliuo ſicco, & exili, in planum, pinguem, & humidū transferemus. Si truncos ponere uolueris, ſupra terram pxopè tribus pedibus erigantur. Vbi duas in una ſcrobe plantas deponis, cauendum eſt, ne ſe contingant, nam uermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores ſunt, quæ ſe- minibus, hoc eſt nucibus ſuis, quàm quæ plantis ponuntur, aut ramis. Vbi regio ſiccior eſt, aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis uitibus, uel lætandis arboribus, et plantis circūfodiendis. XX.

NVNC locis maritimis, & calidis fodiendæ ſunt uites: uel (ſi hæc

prouinciæ conſuetudo eſt) exarandæ, & in eiſdem locis palandæ, aut ligādæ ſunt uineæ prius, quàm gemma procedat, cuius concuſſione, uel attritu incurritur grande diſpendiū. Nunc oleæ ceteræq; arbores lætamen accipiunt decreſcente luna. Sufficiet autem maiori arbori uehes una, minori media, ita ut ſubducta à radicibus terra, & fimo permiſta, reuocetur. Tempore hoc ſi quæ ſunt in ſeminarijs plantæ, circunfodiendæ ſunt, & amputandi eis rami ſuperflui, uel radiculæ, quas circa in ſuperiore parte miſerunt.

De roſis, lilijs, croco, uiolis conſerendis. XXI.

HOC menſe roſaria conſeremus, quæ ſulco breuiſſimo, aut ſcrobibus ponenda ſunt, uel uirgultis, uel etiam ſemine. Semina autem roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris, quos roſæ ferunt: ſed bacas nutriunt, quas in breuiſſimi piri ſimilitudinem plenas ſeminibus poſt uindemiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fuſco, & mollicie poterit æſtimari. Si qua etiam ſunt antiqua roſaria, hoc tempore circunfodiuntur ſarculis, uel dolabris, & ariditas uniuerſa reciditur. Nūc & quæ rara ſunt poſſunt ducta uirgarum propagine reparari. Si roſam temperius habere uolueris, duobus palmis ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in dic. Nunc & liliorum bulbos ponemus, uel lilia ante habita ſarriemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicem naſcentes, & minores bulbulos ſauciemus, qui à matre ſubtracti, atq; in alios digeſti ordines noua lilieta formabunt. Item uiolarum plantæ, & croci bulbi ſerendi ſunt, uel ſubtiliter (ſi fuerant antè) fodiendi.

De lini ſemine ſerendo. XXII.

HOC menſe aliqui lini ſemen læto ſolo in iugerum X. modios ſpargunt, & lina conſequuntur exilia.

De cannetis, & aſparagis, & plantis ſalicum & geneſtæ, & ſeminarijs myrti, & lauri. XXIII.

TEMPORE hoc canneta ponenda ſunt factis breuiſſimis ſcrobibus, & oculis cannarum per ſingulas ſcrobes obruis, qui ſemipedis ſpatio inter ſe diſtare debebunt. Si calidæ, & ſiccæ prouinciæ ſtudemus, ualles humidas, uel irriguas opus eſt deputare cannetis. Si frigida regio eſt, locis medijs inſtituantur: ſed ſucco uillarum ſubditis. Inter hæc aſparagorum etiam ſemina ſpargere poſſumus, ut miſta naſcantur, quia & aſparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannæ. Sed ſi ſunt antiqua canneta, hoc tempore ſarrientur, reciſis, quæ in radice purganda ſunt, id eſt putribus male porrectis, & ſi qua gignendi oculos non habebunt. Nunc ſalicis plantas & omnium generum, quæ arbuſto applicandæ ſunt, uel geneſtas (ubi deerunt) obruemus. Ex bacis etiam myrti, & lauri ſeminaria faciemus, uel ſi fuerant, excolemus.

De

De hortis. XXIIII.

CIRCA Idus Februarias ſepes hortorũ ex cõgeſto in funibus ſpina/
rũ ſemine faciẽdæ ſunt, ſicut dictũ eſt, cũ de munimine loqueremur horto/
rum. Item græci dicunt de craſſa rubi uirga fieri debere particulas, & pal
maribus ſcrobibus obrui, et quotidie (donec frondeant) foßione, & rigatio/
ne nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, ut poßit Aprili menſe transferri. Item
carduus ſeritur, & naſturtium, & coriandrum, & papauer ſicut menſe No/
uembri, & allium, & ulpicum. Nunc ſatureia ſeritur pingui agro, non ſter/
corato, ſed aprico, uel melius mari proximo. & cũ cepullis miſta ſeminatur
Hoc etiam menſe cepullas ſeris, ſed conſtat et uere, & autumno eſſe ſeminan
das. Si ſemen eius ſeueris, in caput creſcit, et minus reddit in ſemine. Si ca/
pitulum ponas, ipſum maceſcit, et multũ ſemen educit, Terram cepæ deſy/
derant pinguem, uehementer ſubactam, irriguam, ſtercoratam. Ibi areas fa
ciemus omnibus herbis, et radice purgatas. Seremus placido, et ſereno die
maxime auſtro, uel euro flantibus. Si minuente luna ſerãtur, tenues, et acri
ores proueniunt, ſi creſcente, robuſtæ, et ſaporis humecti. Rarius ſunt ponẽ
dæ, runcãdæ, ac ſarculandæ ſunt ſæpius. Si capita uolucrimus bis eſſe ma
iora, folia oĩa debemus auferre, et ſic ſuccus ad inferiora cogetur. De qui/
bus uero ſemina colligenda ſunt, iuuentur amminiculis, ubi caulem cœpe/
rint excitare. Cum niger color ſeminis fuerit, præferunt maturitatis indi/
cia. Vellendi ſunt thalli adhuc ſemiſicci cum ſemine, & ſic in ſole ſiccandi.
Hoc menſe anetum ſeres locis frigidis. Omnem cœli ſtatum patitur, ſed te/
pidiore lætatur. Rigetur, ſi ſe imber abſtineat: ſeratur rarius. Aliqui ſemen
eius non obruunt, opinantes quod à nulla aue tangatur. Nunc & ſinapi ſe/
rere poſſumus. Hoc etiã menſe caules ſeremus, qui & toto anno ſeri poſſunt
ſolum pingue, & ſubactum diligunt: argillam. & glaream timent, ſabulone,
& arenis non delectantur, niſi perennis unda ſuccurrat. Omnem cœli ſta/
tum caulis patitur, frigidum magis. Contra auſtrum poſiti citius ferunt,
contra ſeptentrionem ſerius. Sed hic caulis & ſapore, & robore uincit. Cli/
uis delectatur, & ideo ponendæ ſunt plantæ per puluinos arearum. Gaudet
ſtercore, & ſarculatione. Rarius poſitus conualeſcit. Celerius coquitur ui/
rore ſeruato, ſi dum eſt trium, uel quatuor foliorum, nitrũ tritum cribello
deſuper ſpargas, ut ſpeciem pruinæ canẽtis imitetur. Columella dicit plan
tarum radices alga marina inuoluendas ſeruandæ uiriditatis cauſa, fimo
ſimul adhærẽte. Ponẽdæ ſunt plãtæ maioris incremẽti, qa licet ſerius con
prehẽdãt, fortiores fiẽt. Si hyẽs eſt, tepido iã die, ſi æſtas, cum ſol in ueſpe/

ram declinatur, planta pangẽda eſt. Vaſtor fiet, ſi terra operiatur aßidue. Semen braßicæ uetuſtum mutatur in rapa. Hoc menſe poſt Idus ſpongias aſparagorum uel nouas formare incipiemus ex ſemine, uel antiquas ponemus. Mihi etiam illud utile uidetur ac diligens, ut aſparagi agreſtis radices plurimas in unum locũ congeramus cultum, uel certe ſaxoſum, quæ ſtatim fructum dent ex loco, qui aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus in ſcopis, ut fructus frequentior ſurgat, & fortior. Hoc autem genus eſt ſapore iucundius. Nunc etiam malua ſeri poteſt. Mentam quoq; ſere plantis, uel radicibus loco humido, uel circa aquas. Apricum ſolum nec pingue, nec ſtercoratum deſyderat. Hoc menſe fœniculum ſeres loco aprico, & modice ſaxoſo, ſeritur primo uere. Paſtinaca & ſemine ponetur, & plantis loco pingui, ſoluto altius paſtinato, rarã ſtatues, ut robur accipiat. Cunela etiam nunc ſeritur, & colitur eo more, quo allium, uel cepulla. Nunc cærefolium locis frigidis poſt Idus ſeratur, deſyderat agrum lætũ, humidum, ſtercoratum. Hoc menſe betam ſeremus, quamuis poßit & tota æſtate ſeminari. Amat agrum putrem, humidum, lætum. Transferenda eſt quatuor, aut quinq; foliorum radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo ſtercore ſaturari. Hoc menſe porrus ſerendus, quẽ ſi ſectilem uelis, poſt duos menſes, quàm ſatus eſt, poteris deſecare manentem in areis ſuis: quamuis aſſerat Columella etiam ſectiuum diutius duraturum, melioremq́;, ſi transferatur, & quoties ſecabitur, aqua iuuetur, & ſtercore. Si capitatum facere uelis, quod uere ſeueris, Octobri menſe transferre debebis. Serendus eſt loco læto, & maxime campeſtri, area plana, paſtinata alte, & diu ſubacta, & ſtercorata. Si ſectiuum uelis, ſpiſſus, ſi capitatum, rarius ſeres. Sarculo frequentandus eſt, & herbis liberandus. Cum digiti craßitudinem habuerit, à media parte præciſis folijs, & truncatis radicibus transferatur, oblitus fimo liquido, quaternis uel quinis digitis, ſeparetur. Cum radices aget, modice comprehendendus, & alleuandus eſt ſarculo, ut ſuſpenſus à terra quod ſpatij uacuum ſubter inuenerit, capitis uaſtitate cogatur implere. Item plura ſemina in unum ligata ſi depoſueris, grandis porrus naſcetur ex omnibus. Item ſi capiti eius rapæ ſemen immittas ſine ferro & pangas, multum fertur increſcere, melius, ſi frequẽter hoc facias. Hoc menſe inula ſeritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis ſicut calami, quos abſcindere, & terra leuiter debemus obruere, terra foſſa, & ſubacta, excitatis ad lineã puluinis, quibus eius oculos oportet infodere, trium pedum inter ſe ſpatio ſeparantur. Hoc menſe colocaſiæ bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maxime irriguũ. Circa fontes gaudent, & riuos, nec de ſoli qualitate curant, ſi perpetuo foueãtur humore.

re.

re. Frondere propè ſemper poſſunt, ſi tanquam citrea tegumentis defen-duntur à frigore. Hoc menſe ciminum, et aniſum ſeritur loco bene ſubacto; & cui lætamen admiſceas. Quod ſatum eſt, herbis purgetur aßidue.

De pomis, & primo de piro. XXV.

PLANTAS pirorum menſe Februario locis frigidis ponemus, calidis uero Nouembri: ſed menſe Nouembri pira locis tepidis conſerẽda ſunt, ut ſolo iuuentur irriguo, ita & florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi turgentis acquirent. Naſci tamen ſolo maxime diligunt, quale uinetis diximus conuenire: ſed læto ſolo & ualidas arbores, & fructus plurimos conſequemur. Lapidoſi generis pira uitium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantur. Sed pirum plantis ſerere propè tardus euẽtus eſt, tamen quibus hoc placuit, ut ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceant, plantas bimas, aut trimas eo more, quo oleæ ponũtur, radicatas magnis ſcrobibus ponant, ſupra terram tribus altas, uel quatuor pedibus, quarum deciſa cacumina argilla miſta muſcus debet operire. Nam ſi quis pirorum ſemen aſpergat, naſci quidem neceſſe eſt, origi nem ſuam refouente natura, cuius æternitati nulla tarditas poteſt afferre faſtidiũ: ſed homini hoc expectare longinquum eſt, cum & ſerò ueniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe Nouembri fiet, ut pirorum plantas radicatas ſeramus agreſtium, ſubactis bene ſcrobibus, ut cum prehenderint, inſerantur. Hoc autem intereſt, quod quæ plantis ſuis ſeruntur, dulcedinem, ac teneritatem ſeruant, diu tamẽ ſeruata non durãt, inſita uero, moram temporis ſuſtinebunt. Spatia inter piros triginta pedum menſura diſcernat. Genus hoc arboris (ut proficiat) frequenti humore, & aßiduis foßionibus eſt colendum, uſq; adeo, ut tempore, quo florere conſueuit, nihil perditura credatur de flore prolato, ſi eam tunc foſſor adiuuerit. Multum proficis, ſi interiecto anno quale libet lætamen adiungas: ſed bubulum ſpiſſa, & grauia poma generare fertur. Aliqui cinerem miſcẽt credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum uarietates exequi ſuperuacuum puto, cum in ponendis, uel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt piri, uel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneũ palum de primis, uel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneum figis, uel ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necantur, & naſci probibentur, radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item feces uini ueteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius arbores in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pirus eſt, ab extremis radicibus

uel in uaſculis fictilibus picatis condiuntur. Poſt menſem tertium, ſuſpenſæ eæ carnes liquorem dimittunt ſaporis iucundi: ſed coloris albiduli. Circa hoc illud proderit, ut tempore, quo ſaliuntur, pro aliqua parte uina nigella permiſceas.

De malo.

MENSE Februario, & Martio mala ſeramus, ſi calida, & ſicca regio eſt Octobri, & Nouembri. Eorum plura ſunt genera, quæ numerare ſuperfluum eſt. Amant pingue, ac lætum ſolum, & cui humorẽ non tam rigatio quàm natura ſuppeditet. Et ſi in arena, uel argilla ſit, rigationibus adiuuetur. Montanis locis debent ad meridiem uerſa conſtitui. Et frigido ſolo proueniunt, ſi cœli tepor adiuuerit, nec in aſperis, & humectis ſedem recuſant. Macrum, & aridum ſolum poma uermiculoſa efficit, & caduca. Seruntur omni genere, ſicut piri, neq; exarari, neq; effodi deſyderant. Iccirco eis magis prata conueniunt. Stercus ouillum tantum non exigunt quidem: ſed libenter aſſumunt, uel ſi cineris pulueres miſceantur. Amant modeſtas rigationes. Putatio illis apta eſt: ſed maxime ut arida, & male nata tollantur. Citius ſeneſcit hæc arbor, & in ſenectute degenerat. Si caduca ſunt poma, fiſſæ radici lapis iniectus poma retinebit, lacertæ uiridis felle ſi tangantur cacumine, non putreſcit. Vermes eius ſuillo ſtercore miſto, humanæ urinæ, aut felle bubulo extinguntur, qui ſi plures circa arborem ſunt, æreo ſcalpro ſemel raſi non ultra naſcentur, ſi ea loca, unde raſi ſunt, bubulum ſtercus obducat. Si ſpiſſa poma ramos onerabunt, interlegenda ſunt quæq; uitioſa, ut alimentum cæteris ſuccus æquiparet, & generoſis abundantiam miniſtret, quam numeroſa utilitate perdebat. Malus omni generi inſeri poteſt, quo pirus menſe Februario, Martio, & alijs, quibus pirus inſeritur in malo, in piro, in ſpino, pruno, ſorbo, perſico, platano, populo, ſalice. Diligenter legenda ſunt mala, quæ uolumus cuſtodire. Ea in locis obſcuris, ubi uentus non ſit, ſtramentis prius in crate ſubiectis, in cumulos ſecreta diſponimus, qui cumuli frequenti diuiſione ſeparentur. Aliqui diuerſa dixerũt, uel ſingula in uaſculis fictilibus picatis, atq; oblitis claudi uel argilla inuolui, uel ſolos pediculos creta adlini, uel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiore parte cooperiri. Mala rotunda, quæ orbiculata dicuntur, ſine cura toto anno ſeruari poſſunt. Alij in puteo uel in ciſterna mergunt uaſa fictilia, quibus diligẽter picatis, & clauſis mala committuntur. Alij ex arbore mala illæſa ſumpſerunt, & pediculis eorum pice feruenti merſis, ſupra tabulatum per ordinem diſponunt, nucum folijs ſubter expoſitis. Plerique ſcobem populi, uel abietis inter mala diffundunt. Conſtat mala ſic ponenda, ut pediculorum partes deor-

ſum

ſum facias,neq; ante quam uſui neceſſaria uideantur eſſe,contingat.Vinũ & acetum fit ex malis,ſicut ex piris antè præcepi. Cydonijs ſerendis pleriq; tempora diuerſa dixerunt,tamen mihi uſu compertum eſt in Italia circa urbem,menſe Februario,uel inchoante Martio plantas cydoniorum radicatas in paſtinato ſolo tenuiſſe adeo feliciter,ut ſæpe ſequentis anni fruge gauderent,ſi poſita maioris ſtatus fuiſſent.Locis ſiccis,& calidis,extremo Octobri,uel Nouembri inchoante ponantur. Amant cydonij locum frigidum,humectum.Si in tepido ſtatuuntur,opus eſt illis rigatione ſuccurri. Ferunt tamen ſtatum mediocris ſitus,inter naturam frigoris,& caloris,& in planis,& in decliuibus proueniunt, tamen magis inclinata, & deuexa deſyderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea:ſed tardus eſt in utroq; prouentus.Ita ponendæ ſunt largæ arbores cydonij,ne alteram quatiente uento ſtillicidium tangat alterius.Dum minor eſt,uel quando ponitur, iuuetur ſtercore,maior uero cinere,uel cretæ puluere ſemel toto anno radicibus miſſo.Poma in his & cito matura, & maioris incrementi aſsiduus humor efficiet. Rigandæ ſunt,quoties cœleſtis negatur infuſio,& circunfodiendæ locis calidis,Octobri menſe,& Nouembri,frigidis uero Februario,uel Martio.Niſi enim circunfodiantur aſsidue,aut ſteriles efficiũtur,aut earum poma degenerant.Putandæ ſunt,ſicut probaui, & à uitioſis omnibus liberandæ.Si arbor ægra eſt, amurca aquæ æqualiter miſta radicibus debet affundi,aut calx uiua temperata cum creta,uel reſina locularis,pici liquidæ miſta trunco arboris adlini,uel ablaqueatæ arbori circa radices imparis numeri poma cydonia pro magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur,quod annis ſingulis factum, cuſtodiet à uitijs: ſed arboris longe derogabit ætati.Menſe Februario cydonia inſeruntur, melius in trunco,quàm in cortice.Recipiunt in ſe ſurculos propè omnis generis punici ſorbi,omnium malorum,quæ meliora producunt. Inſeruntur autem nouellæ arbores,quibus ſuccus eſt in cortice,ſi maior eſt ,circa radicem melius inſeretur ,ubi cortex,& lignum beneficio ſoli adhærentis humeſcit. Legenda ſunt matura cydonia ,quæ hoc more ſeruantur, uel inter,uel inter binas tegulas poſita,ſi luto ex omni parte claudantur, uel ſi defruto incoquantur,aut paſſo. Alij quæ maiora ſunt,fici folijs inuoluta cuſtodiunt.Alij tantum locis ſiccis reponunt, à quibus uentus excluditur.Alij canna, uel ebore in quatuor partes diuiſa, ſublatis omnibus quæ in medio ſunt,in uaſe fictili melle obruunt. Alij in melle ſic integra dimittunt. In quo genere condiendi ſatis matura deliguntur. Alij milio obruũt, uel paleis ſeparata demergunt. Alij plenis uino optimo uaſculis mittunt ,uel uini,& defruti ad ſeruanda cydonia,æquum corpus efficiunt.

Alij

Alij dolijs muſti mergunt,atq; ita claudunt,quod odoratum reddit & uinum.Alij in patina noua ſicco gypſo obruunt ſeparata cydonia.

Siliqua.

SILIQVA Februario menſe ſeritur & Nouembri,& ſemine,& plantis:amat loca maritima,calida ſicca,campeſtria,tamen (ut ego expertus ſum) in locis calidis fœcundior fiet,ſi adiuuetur humore:poteſt & taleis poni. Scrobem deſyderat largiorem.Inſeri etiam poſſe menſe Februario credunt aliqui,in pruno,uel amygdalo. Siliquæ ſeruātur diutiſsimè,ſi expendantur in cratibus.

Morus.

AMICA eſt morus,& uitis.Mori naſcuntur ex ſemine,ſed & poma,& uirgulta degenerant.Serenda eſt taleis,uel cacuminibus,melius autem taleis ſeſquipedalibus,ex utraque parte leuigatis,ac fimo oblitis.Cum locum palo antè fecerimus,immergimus,ac tegimus cinere terris admiſto,non amplius ꝗ quatuor digitis operimus. Seremus à medio Februario,& toto Martio,locis uero calidioribus Octobri poſtremo,uel Nouembris initio,ſed uerno maxime,die nono Calendarum Aprilium.Amant loca calida,ſabuloſa,& plerumq; maritima.In tofo,uel argilla uix comprehendunt.Humor aſsiduus moris prodeſſe non creditur:foſsionibus lætatur,& ſtercore.Putria in his,& arida poſt triennium ſunt putanda.Plantam,ſi robuſta eſt,transferes menſe Octobri,uel Nouembri:ſi tenera,Februario,& Martio.Scrobes deſyderant altiores,interualla maiora,ne altera umbris prematur alterius.Feracem,altioremq́; arborem mori fieri aliqui tradiderunt,ſi perforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeramus, terebinthi hinc,inde lentiſci.Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda eſt,& radicibus eius uini ueteris recentiſsimæ feces infundendæ. Inſeritur autem in fico,& in ſe tantum ſub cortice.Vlmo inſita comprehendit,ſed parturit magnæ infelicitatis augumenta.

Auellana.

AVELLANAE ponendæ ſunt nucibus ſuis,non amplius ſupra terra ducenda eſt,quàm craſsitudine digitorum duorum. Plantis tamen,& ſobole expertus ſum melius prouenire.Menſe Februario,ſeu plāta,ſeu ſemen exponitur:gaudēt loco macro,humido,frigido,& ſabuloſo.Menſe Iulio circa nonas auellana matura eſt:locis tamen calidis.

Mixa.

NVNC ſeruntur mixa ex nucleis in aliquo uaſe poſitis,donec plantæ

induant firmitatem, cœlo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſerun-tur menſe Martio ſorbis, uel ſpinis.

De pomis aliorum menſium.

ETIAM nunc tuberes ſeruntur, & inſeruntur, & oſſa duracinorum uel plantæ eiuſdem generis ponuntur, & transferuntur, & inſeri poſ-ſunt: & meſpilus inſeretur, & oſſa ponentur prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiam menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe incboante, frigidis uero exeunte, conditis tamen ſurculis ante quàm germinent. Et piſtaciæ planta uel nunc ſtatui, aut inſeri poteſt, & caſtanearum ſemina ſpargi. Nuces quoque iuglandes etiam nunc ſeminarijs recondi, & ipſum genus inſeri, & frigidis, & humectis locis nunc poterunt pineta ſeminari.

De educatione porcorum. XXVI.

NVNC uerres maxime fœminas inire debebunt. Legendi ſunt uaſti, & ampli corporis, ſed rotundi potius quàm longi, uentre & clunibus ma-gnis, roſtro breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui uſque ad quadrimos inire fœminas poſſunt. Scrofas uero longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinẽdum fœturæ onus magnus ſe uenter effundat, cætera uerribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi, & nigri pili, in tepidis qualeſcũque prouenerint. Fœmina ad creandum, uſq; in annos ſe-ptem partus onera geſtare ſufficiet ad concipiendum, annicula debet inci-pere. Quarto exempto menſe pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiũt autem (ſicut dixi) menſe Februario, ut ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſucce-dente paſcãtur. Vbi facultas eſt tranſigendi, uenditis qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi po-teſt, melius tamen agris paluſtribus, quàm ſiccis, præcipue ubi arborum fructuoſarũ ſylua ſuppetit, quæ ſubinde maturis fructibus alterna per an-num mutatione ſuccurrat. Maxime locis graminoſis, & cannarum, uel iun-ci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hyemem, nonnun-quam præbenda ſunt pabula glandis caſtaneæ, uel frugũ uilia excremen-ta cæterarum, uerno magis cum lactent nouella uirentia, quæ porcis ſolẽt nocere. Neq; gregatim claudendæ ſunt porcæ more aliarum pecudum, ſed haras ſub porticibus faciemus, quibus mater unaquæque claudatur, & alumnum gregem tutior ipſa defendat à frigore. Quæ haræ à ſuperio-ri parte detectæ ſint, ut libere numerum paſtor exploret, & oppreſſis à ma-

tre fœ-

tre fœtibus ſæpe ſubueniat ſubtrahendo. Curabit autem ut fœtus proprios cum unaquaque procludat. Plus uero quàm octo (ſicut Columella dicit) nutrire, non debet. Mihi uero utilius probatur experto, porcam, cui pabula ſuppetunt, ut plurimum ſex nutrire debere, quia licet plures poßit educare, tamen frequentiore numero ſucta deficiet. In porcis etiam illud eſt commodum, quod immißi uineis necdum turgentibus, uel exacta uindemia gramine perſecuto diligentiam foſſoris imitantur.

De uino myrtite aliter. XXVII.

IN huius menſis initio aliter myrtite ſic facies. Mittes uini ueteris decem ſextarios in lagæna, & bacarum myrti libras V. miſcebis. Cum XX. & duorum dierum ſpatium cõfuſa tranſegerint, per quos ſuas quotidie conuenit agitari, tunc palmea ſporta colabis, & prædictis X. ſextarÿs mellis optimi fortiter triti pondo V. miſcebis.

De uite thyriaca. XXVIII.

THYRIACAM uitem ſic facies, cuius iſte profectus eſt, ut uinum eius, uel acetum, uel uua, uel ſarmentorum cinis proficiat contra morſus omnium beſtiarum. Fit autem ſic. Sarmentũ, quod pangendum eſt, triũ digitorum ſpatio in ima parte findatur, & ſublata medulla ad eius uitem thyriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur uinculo diligenter aſtrictum. Aliqui eadem ſarmenta iam medicamine ſatiata, intra ſquillæ bulbum recondunt, & terris prædicta ratione committunt. Aliqui antidoti eius affuſione radices uitis infundunt. Sanè ſarmentum, ſi de hac uite ſumatur ad transferendã, potentiam materni medicaminis nõ tenebit. Oportebit autem thyriacæ infuſione aßidua, uim ſucci ſeneſcentis iterare.

De uua ſine granis. XXIX.

EST pulchra ſpecies uuæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, ut ſumma iucunditate ſine impedimento ſorberi poßit, uelut unum omnium corpus uuarum. Fit autem græcis autoribus hac ratione, per artem ſuccedente natura. Sarmentum, quod obruendum eſt, quantum latebit in terra, tantum findere debebimus, & medulla omni ſublata, ac diligenter excalpta, membra iterũ diuiſæ partis adunare, & uinculo cõſtricta deponere. Vinculum tamen papyro aſſerunt eſſe faciendum, & ſic in humida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum reuinctum quantum exciſum eſt, intra ſquillæ bulbum demergunt, cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alÿ tempore,

quo uites putant, ſarmentum fructiferum putatæ uitis in ipſa uite, quam poßint de alto ſublata medulla excauant, nõ diuiſum, & calamo affixo alligant, ne poßit inuerti. Tunc ὀπὸν κυρηναϊκὸν, quod græci ſic appellant, in excauata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapæ pinguedinem reſolutum, & hoc tranſactis octonis diebus ſemper renouant, donec uitis germina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur à græcis, & in ceraſis opus eſt experiri.

De uite nimis lachrymoſa. XXX.

VITES quæ lachrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorando uim roboris ſui auertunt à fructu, trunco earum lacerato græci ſinum fieri iubent. Si hoc minus proderit, radicum robur pingue reſcindi, ut afferat medicinam uulnus impreſſum: tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia confectio apud græcos. XXXI.

GRAECI item myrtite ſic præcipiunt temperari. Myrti bacas maturas in umbra ſiccatas, & poſtea tuſas uncias octo mittis in linteo, & ſuſpendis in uino, & uas cooperies, ac linibis: & cum plurimis diebus ſic fuerit, auferes, & uteris. Aliqui myrti bacas ſine pluuia collectas maturas, & locis ſiccioribus calcant, uel exprimunt, & uino miſcent VIII. cotularum menſuram per amphoram uini: quod uinum medicinæ quoque proderit, ubi ſtipticis eſt utendum, ſtomachum ſolidare titubantem ſolet, reiectiones ſanguinis inhibere, fluorem uentris aſtringere, limum diſinsintericæ paßionis medicabiliter aſperare.

Vt propomata ſponte naſcantur. XXXII.

CONDITVM uel abſynthiatum, uel roſatum, uel uiolatum procedere ſponte fertur ex uitibus (ut natura ſuſcipiat, quod procurare ſueuit induſtria) ſi ſarmẽta in uas aliquod ſemiplenũ ſupradictis potionibus merſa ſeruentur, & uiuam terram ſimul reſoluas ad lixiuij modũ, donec oculi ſarmentorum nitantur exire: tunc eadem ſarmenta gemmantia in quo uolueris loco, uitium cæterarum more deponas.

Vt botryones uarij naſcantur. XXXIII

VT uitis botryones & albos afferre poßit, & nigros, græci ſic fieri debere iuſſerunt. Si uicinæ ſunt uites nigra & alba, cum putantur, ſarmenta

menta utriuſq; inter ſe diuiſa ſic iunges, ut medios utriuſq; generis oculos æquando reddere poßis unitati. Tunc papyro ligabis ſtricto, & molli, atque humida terra curabis adlinire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. Hinc exempto tempore, ſi libuerit, genus efficies per plura ſarmenta.

De horis. XXXIIII.

HIC *menſis in horarum menſura cum* Nouembri *menſe concordat, quas hac numeri ratione colligimus.*

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.
Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putandis uineis, & inferendis, & pangendis uitibus. Titulus I.

MARTIO *menſe locis frigidis putatio uinearum celebratur, de qua abunde* Februario *menſe locuti ſumus, uſque quo incipit gemma eſſe ſuſpecta.* Nunc *oportet uineas inſerere, cum uites non aquato, ſed ſpiſſo humore lachrymabunt.* Seruabimus *ergo, ut truncus, qui inſeritur, ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet, neq; ulla uetuſtate, aut iniuria laceratus areſcat.* Tunc *deciſæ uiti ſurculi, qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpißis, & pluribus oculati.* Tres *tamen oculi in inſitione ſufficient.* Radendum *eſt ergo ſarmentum ad menſuram digitorum duorum, ut ab una parte ſit cortex.* Aliqui *non patiuntur nudare medullam, ſed leuiter radunt, ut inciſura ſenſim poßit in acumen exire, & ut corticata pars cortici nouæ matris aptetur.* Infimus *oculus ita infigendus eſt,*

 ut trun-

ut trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere uinculo ſalicis infuſo, & paleato luto deſuper alligari, tegumento quoque aliquo à uentis, & à ſole defendi, ne hi quatiant, hic adurat. Vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi pinnicillo circa ueſperam tenuis debet frequenter humor affundi, ut hoc alimento contrarium cœli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit, & aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmenti quaſſet ætatem. Vbi ſolidius quātumcunq; proceſſerit, uincula oportet abſcindi, ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſæ uiti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulant, ut hoc quoque nouis ſarmentis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerendum, quia in altiori difficilius comprehendunt. Vſq; ad Idus, uel æquinoctium uites locis frigidis pangendæ ſunt, ſeu paſtinato, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus, more, quo dictum eſt.

De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris. II.

NVNC *locis frigidis prata purganda, atq; ſeruanda ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros uliginoſos proſcindere, atq; exarare cōuenict. Veruacta etiam, quæ Ianuario menſe ſunt facta, repetere.*

De panico, & milio ſerendo, cum ordine ſuo. III.

CALIDIS, *& ſiccis regionibus panicum ſeremus, & milium. Leuem, & ſolutam terram deſyderāt. Nec in ſabulone ſolū, ſed in arena quoque proueniunt, dummodo cœlo humido, & ſolo ſerantur irriguo, quia ſiccum, & argilloſum agrū reformidant. Herbis liberentur aſſidue: quinque ſextarijs ſpatium iugeri complebitur.*

De cicere ſerendo, cum ordine ſuo. IIII.

NVNC *cicer utrūq; ſerere debemus loco lætiſſimo, cœlo humido, macerandum eſt pridie, ut poſſit citius naſci. Iugerum tribus modijs conſeretur. Cicer grande naſci græci dicunt, ſi infundatur aqua tepida pridie, amara etiam loca maritima, temperius prouenire, ſi ſeratur autumno.*

De cannabo. V.

HOC *etiam menſe cannabum ſerimus uſque in æquinoctiū uernum, hac ratione, qua in Februario diſputatum eſt.*

De cicera VI.

NVNC *cicera ſeritur, quæ diſtat à cicercula ſolo colore, quo ſordet, & nigrior eſt, primo ſulco, uel ſecundo, ſolo læto. Iugerum quatuor, uel tribus*

tribus, uel etiam duobus modijs implebimus.

De nouellis puluerandis, & fodiendis uitibus, palandis, ac ligandis, & ueteranis uineis reſtituendis. VII.

HOC *menſe nouella uinea incipit puluerari, quod nunc, ac deinceps per omnes Calendas uſq; ad Octobres faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina, ſolidata terra conſtringat. Graminum radices, quæ plurimum uitibus nocent, extirpandæ ſunt. Nunc locis frigidis uinearum foßio celebrãda eſt: & palandæ, atq; ligandæ ſunt uites: ſed nouellam mollibus uinculis alligemus, quia eam teneram uincula duriora præcidunt. Palus maioribus uitibus ſolidus, minoribus ponatur exilis. Propter umbræ moleſtiam ſtatuatur ab aquilone, & plaga frigida, ſpatio quatuor digitorum, uel ſemipedis remotus à uite, ut poßit ex omni parte circumfodi.*

Vt uetus uinea reparetur.

VINEAS *ueteres nunc aliqui à terra altius truncant, ſtudentes reparationi, ſed uitioſum eſt. Nam plerunq; uaſtior plaga ſole putreſcit, & roribus: quare hoc genere reparetur. Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat: deinde infra terram ſupra nodum recidatur, ut operta, de frigore, & ſole nil timeat. Hoc faciendum eſt, ſi optimi generis uitis ſit, & alte poſita, alioquin generoſis melius erit inſerenda ſarmentis. Omnia ſupradicta locis calidis primo menſe, frigidis uero, poſt Idus ipſius exequemur.*

Aegras uites refouere.

AEGRAS *uites, uel quibus fructus areſcit, circumfodies, & urinam ueterem ſuffundes. Item cinerem ſarmenti, uel querci aceto mixtum ſubijce, aut inciſas circa terram lætamine refoueto, & quæ germinant, fortiora dimitte.*

Læſas bidente curare.

CVM *uitis bidente læditur aut ferro, plagam ſi terræ iuncta eſt, adline ſtercore ouillo, uel caprino: tunc terra miſta circumfoſſa ligare curato. Si in in radice læſa eſt, operiens liquidum lætamen admiſce.*

De oleis amurca ſaginandis, & cætera earum cura. VIII.

NVNC *oleis laborantibus circum radices inſulſa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) ſex congij, mediocribus quatuor, cæteris pro æſtimatione ſufficiũt. Alij paleas fabæ binos per maiores*

arborem

arborem qualos. Alij ueteris urinæ humanæ trunco, quantum ſatis uidetur, affundunt, & arbori mortariũ ſtatim faciunt, maxime locis ſiccis, trunco ante cooperto. Oleam ſterilem terebra gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab auſtrali parte ramos eiuſdẽ magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen utrunq; conijcies uel lapidem, uel pini, uel querci palos, & abſciſſo eo, quod ſuperabit, luto paleato curabis occulere. Sed ſi ſine fruge luxuriant, oleaſtri palum radicibus eius infige. Nunc etiam quibus moris eſt, frumenta iterum ſarrire conueniet. Nunc locis frigidis ſeminaria, quæ februario menſe dicta ſunt, bacarum, & ſeminum fiunt, & roſaria in menſis initio percolantur.

De hortis. IX.

NUNC horti optime ſumunt cultionis initia. Menſe Martio carduus ſeritur. Terrã ſtercoratam, & ſolutã diligit, quamuis in pingui poßit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodeſt, ſi pangatur in ſolido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi ſunt cardui luna creſcente, in area iam parata, ſemina ſpatio ſemipedis diſcreta. Cauendum eſt, ne ſemina inuerſa ponantur, nam debiles incuruos, & duros creabunt. Non alte imprimenda ſunt, ſed tribus digitis comprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur aßidue, donec plantaria ſolidẽtur, & rigentur, ſi æſtus interuenit. Si cacumina ſeminum cõfringas, ſpinis carebunt. Item ſi ſemina eorum madefeceris per triduum laurino oleo, uel nardino, uel opobalſamo, uel ſucco roſæ, uel maſticino, & poſtea ſiccata depreſſeris, eiuſdem ſaporis orientur, cuius unguentum ſemina combiberunt. Singulis ſanè annis à codice auferendæ ſunt plantæ, ut nec matres fatigentur, & ſoboles per alia ſpatia digeratur: cum aliqua tamen radicis parte uellendæ ſunt. Quos reſeruabis ad ſemina colligenda, liberatos omnibus pullis teſta ſupertegere debebis, aut cortice: nã ſolent ſemina ſole, uel imbribus interire. Contra talpas prodeſt, catos frequẽter habere in medijs carduetis. Muſtellas habent pleriq; manſuetas. Aliqui foramina earũ rubrica, & ſucco agreſtis cucumeris impleuerũt. Nõnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiũt, ut illæ territæ fugiant ſolis admißu. Pleriq; laqueos in aditu earum ſetis pendentibus ponunt. Hoc etiam menſe ulpicũ bene, & allium ſeremus, & cepullas, & cunctĩ locis frigidis, & anetum. Nunc & ſinapis, & caules optime ſerantur, uel plantantur, & malua ſeritur, & armoracea, & origani planta transfertur. Lactuca, & beta, & porrus, & capparis ſeri poſſunt, & colocaſia, & ſatureia, & naſturtium. Intyba etiam, & raphanos

phanos nunc aliqui ſerunt, quibus utantur æſtate. Nunc melones ſerendi rarius. Diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus, locis ſubactis, uel paſtinatis maxime arenis. Semina eius mulſo, & lacte per triduum maceranda ſunt, & tunc iam ſiccata ponenda: hinc ſuaues efficientur. Odorati autem fiunt, ſi eorum ſemina multis diebus inter roſæ folia ſicca mergantur. Nunc et cucumeres ſeminantur, rare ſulcis factis, altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium. Inter ſulcos VIII. pedum ſpatium crudam relinquas, ubi poſſint uagari. Herbis iuuantur, ideo ſarculo, & runcatione non indigent. Semina ſi ouillo lacte, & mulſo maceres, dulces naſcentur, & candidi. Longi, & teneri fiunt, ſi aquam in patenti uaſculo ſub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando tales efficientur. Sine ſemine naſcentur, ſi prius eorum ſemina oleo ſabino perungantur, & herba ea, quæ culex dicitur, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum uiticulæ ſuæ capite cannæ inſerunt, cui prius omnes nodos perforauerint: ibi cucumis naſcetur in nimiam longitudinem tenſus. Oleum ſic metuit, ut ſi iuxtà poſueris, uelut hamus plicetur. Quoties tonat, uelut timore perterritus conuertitur. Si eius florem ſicut in ſua uite eſt, in forma fictili clauſeris, ac ligaueris, qualem uultum forma uel hominis, uel animalis habuerit, talem cucumis figuram præſtabit. Hæc omnia Gargilius Martialis aſſeruit. Columella dicit, loco aprico, & ſtercoroſo, ſi rubos habeamus, aut ferulas, poſt autumni æquinoctium, his iuxta terram reciſis & excauatis ligneo ſtylo, inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris ſemen addamus, hinc naſci fructus, qui poſſint, et inter frigora non necari. Hoc menſe aſparagos ſeremus circa Apriles Calend. pingui loco, humido, ſubacto, ita ut minoribus foſſulis ad lineam directis bina, aut terna grana ſemipedis ſpatio diſcreta ponãtur. Dehinc ſtercore ſolum tegatur, & herbæ ſubinde uellantur, uel per hyemem ſupra ſtramina iaciantur primo uere tollenda. Hinc poſt triennium naſcentur aſparagi. Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorum ſpongias ponas, quæ cito fructum miniſtrent. Hæc ſic fient. Semina aſparagi quanta tribus digitis comprehendere poſſis, poſt Idus Februarias pingui, & ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis ponis, & leuiter obruis. His coeuntibus, radix connexa naſcetur, quæ appellatur ſpongia. Sed & hæc moras habet. Nam per biennium in ſeminario ſuo eſt, ſtercore, & aſſidua runcatione nutrienda. Deinde poſt æquinoctium autumni transferetur, & uere aſparagum dabit. Has erit utilius comparare, quàm longa expectatione nutrire. Eas tamen in ſulcis diſponemus, ſi loca ſicca ſunt inter medios ſulcos, ſi humida, in ſummitate ſulcorum. Humor ſpongias aſparagorum tranſitu ſuo debet tantum rigare, non ſiſtere. Aſparagum, quem primo protulerint, confrin-

gere debemus, non auellere, ne adhuc inualidam moueamus ſpongiam: cæteris annis auellendus eſt, ut oculos ſuæ germinationis aperiat, quia ſi deinceps refringas, loca, quæ fœcunda eſſe conſueuerunt, remanente aſparagi radice claudentur. Miniſtrabunt autem uere, & autumno reſeruabis eum, de quo ſumpturus es ſemina, poſtea ſcopas eius incẽdes: tũc circa hyemem ſpongijs adijcies ſtercus & cinerem. Hoc menſe ruta ſeritur locis apricis, ſolius cineris inſperſione contenta. Loca deſyderat altiora, unde humor elabitur. Si ponas ſemina eius adhuc clauſa folliculis, ſingulatim manu debebis affigere. Si iam minuta ſunt, ſparſa iactabis, & raſtro obducta cooperies. Caules eius, qui incluſis ſeminibus nati fuerint, fortiores erunt, ſed ſerò naſcentur. Ramuli eius cum aliqua corticis parte conuulſi uerno tempore pro plantis tenebunt: tota uero translata morietur. Nonnulli ramulos eius pertuſæ fabæ inſerunt uel bulbo, atque ita obruunt alieno uigore ſeruandos. Proſequuntur etiam maledictis, & maxime in terra ſoluti lateris ponunt, quod prodeſſe certiſsimum eſt. Sed (ut aſſerunt) melius furtiua proueniet. Sub fici arboris umbra libentius acquieſcit. Non effodi herba, ſed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum. Ab hoc menſe uſq; in Octobrem totũ coriandrum ſeritur. Amat terram pinguem, ſed et macro ſolo naſcitur. Semen melius putatur, quod uetuſtius fuerit, delectatur humore. Satum bene cum olere quocunque naſcetur. Hoc menſe cucurbita ſerenda eſt. Amat ſolum pingue, humidum, ſtercoratum, ſolutum. Hoc in cucurbitis inſigne eſt, quod longas pariunt, & exiles ſemina, quæ in earum ceruice naſcuntur, quæ in uentre fuerant, cucurbitas faciunt craſsiores: quæ in fundo, latas, ſi inuerſis cacuminibus obruãtur. Vbi adoleſcere cœperint, amminiculis adiuuentur. Quæ ſeruantur ad ſemina, uſque ad hyemem in ſua uite dependeant, deinde ſublatæ in ſole ponantur, aut fumo: aliter ſemina putrefacta depereunt. Hoc menſe blitus ſeritur ſolo qualicunque, ſed culto. Olus hoc neque runcandum eſt, neque ſarculandum. Cum ſemel natum fuerit, ipſum ſe per multa ſecula ſeminis ſui deiectione reparabit, ut, etiam ſi uelis, uix poſsit aboleri. Nunc etiam ſerpyllum ſeritur plantis, & ſemine, ſed uetuſtate meliori. Lætius frondebit, ſi iuxta piſcinam, uel lacum, uel putei margines conſeratur. Aniſum quoque, & ciminum nunc bene ſeritur. Locis lætioribus melius prouenit, itémque cæteris, ſi humore iuuetur & ſtercore.

De pomis, & malo punico. X.

LOCIS *temperatis menſe Martio, uel Aprili mala punica ſeremus, calidis uero, & ſiccis, Nouembri. Amat hæc arbor ſolum cretoſum, macilentum*

macilentũ ſed in pingui etiã prouenit. Regio illi eſt apta, quæ calida eſt. Seritur planus de matrũ radice deuulſis. Sed quamuis multis generibus ſeratur, melius tamen ramus eius cubitalis inciſus manubrij craßitudine, & capite utroque acuta falce leuigatus, ſcrobi uelut obliquus immergitur, prius tamen porcino ſtercore & in capite, & in parte, quæ ima eſt, oblinatur, uel in crudo ſolo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet, ſi ponendus ramus gemmata iam matre ſumatur. Sed qui in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos in ipſa radice conſtituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne uirgulta inuerſa deponas. Creduntur acida fieri, ſi rigentur aßidue: nam ſiccitas in his & ſuauitatem præſtat, & copiam, cuius tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circumfodi autumno debet, & uerno. Si acida naſcantur, modicum laſeris cum uino tritum per ſumma arboris cacumina oportet infundi, uel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alij algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcent aſininum, atque porcinum: ſi florem non continet, urinam ueterem cum pari menſura aquæ temperabis, & ter per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingeſta ſufficiet, uel amurcam mittis inſulſam, uel algam radicibus iunges, & bis rigabis in menſe, uel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, uel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice ſupponis, uel ſquillam circa arborem ſeris. Et ſi, dum pendent poma tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſeruabis. Si uermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur, aut clauo æneo, ſi uermes eoſdem purges, difficile naſcentur, uel aſini urina ſtercori admiſta porcino uermibus obuiabit. Cinis cum lixiuio circa punici truncum frequenter infuſus, læta, & fructuoſa reddit arbuſta. Aſſerit Martialis candida in his grana fieri, ſi argillæ, & cretæ quartam partem gypſi miſceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus eius adiungas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, ſi olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne reſiliat ligatus ad palum. Tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipſe aſſerit poma procedere, ſi titimalli, et portulacæ ſuccus æqualiter miſtus ante ꝙ germinet, trũco arboris adlinatur. Inſeri poſſe affirmat de ramorũ cõnexione, ut medulla utrinq; diuiſa ſe iungat. In ſe tantũ inſeri poteſt circa Apriles Calendas, menſe ultimo. Sed ſecto trunco ſurculus recentißimus ſtatim debet inſeri, ne mora exiguum, qui ineſt, ſiccet humorem. Punica mala ſeruantur, ſi picatis pediculis ordinata

*ſuſpendas. Aliter. Lecta integra in aqua marina, uel muria ferue͂te merga͂-
tur, ut combibant. Poſt triduum ſole ſiccentur, ut ſub dio nocte non mane-
ant, poſt in loco frigido ſuſpendantur. Cum uolueris uti aqua dulci pridie
macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Item ſi tactu inuice͂
ſeparata paleis obruantur. Item foſſa fit longa, & cortex eiuſdem magnitu-
dinis paratur, cui mala acutis ſurculis ſuis affiguntur. Tunc inuerſus cor-
tex ſupra foſſam ponitur, ut mala ſine terræ tactu ſubterpendentia ab hu-
more defendat. Item ſi induantur argilla, & ea ſiccata loco frigido pende-
ant. Item ſi ſeriola ſub dio obruatur, quæ habeat arenas uſq; ad medium,
& mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis ſingulis, uel ſambuci uir-
gulis, & ita ſeparata in arenis figantur, ut ipſa quatuor digitis emineant
ab arena. Hoc & ſub tecto in ſcrobe bipedanea fieri poteſt, & utilius eſt ad
ſeruandum, ſi cum ramo longiore tollantur. Aliter. In ſeriola, cui ad medi-
um aqua mittatur, ſuſpenduntur mala, ne humorem tangant, & ſeria clau-
ditur, ne uentus irrumpat. Item in dolio intra ordeum ſic ordinantur, ne ſe
inuicem tangant, & dolium deſuper operitur. Vinum de malis granatis co͂-
ficies hoc modo. Grana matura purgata diligenter in palmea fiſcella mit-
tis, & in coclea exprimis, & lente coques uſq; ad medietatem, cum refrixe-
rit, picatis, & gypſatis uaſculis claudes. Aliqui ſuccum non excoquunt, ſed
ſingulis ſextarijs libras mellis ſingulas miſcent, & in prædictis uaſculis po-
nunt, & cuſtodiunt.*

De citreo.

MENSE *Martio citri arbor quatuor modis ſeritur, ſemine, ramo,
talea, claua. Amat terram rarioris naturæ, cœlum calidum, humoremq; co͂-
tinuum. Si granis uelis ſerere, ita facies, Terram in duos pedes fodies, cine-
rem miſcebis, breues areas facies, ut utrinq; per canales aqua diſcurrat.
In his areis palmarem ſcrobem manibus aperies, & tria grana deorſum
uerſo acumine iuncta conſtitues, & obruta quotidie rigabis. Citius proce-
dent, ſi beneficio aquæ tepentis utaris. Natis germinibus ſemper proxima
herba runcetur. Poteſt hinc trina planta transferri. Si ramum uelis pone-
re, non amplius ſeſquipede debebis immergere, ne putreſcat. Claua ſeri
commodius eſt, quæ ſit manubrij craſſitudine, longitudine cubitali ex utra-
que parte leuigata, nodis, & aculeis reciſis: ſed integra ſummitate gemma-
rum, per quas ſpes futuri germinis intumeſcat. Diligentiores & fimo bubu-
lo adlinunt utrinq;, quod ſummum eſt, uel marina alga ueſtiunt, uel argilla
ſubacta, partis utriuſq; extrema cooperiunt, atq; ita in paſtinato ſolo depo-
nunt. Talea & gracilior, & breuior eſſe poteſt, quæ ſimiliter ut caua mer-
getur. Sed talea palmis duobus ſuperſit, claua omnis obruitur. In ſpatio*

non

non deſyderat interualla maiora. Alijs arboribus non debet annecti. Cali*dis locis, ſed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exun*dat. Sed ſi quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco *uel parietibus munito, uel in meridianam partem uerſo diſponat hanc ar*borem. Sed hybernis menſibus tectam ſtramine uelet agreſti. Vbi æſtas re*fulſerit, aëri arbor nuda, & ſecura reddatur.* Talea, ſiue claua eius calidiſſi*mis regionibus, & per autumnum ponitur.* Frigidiſſimis Iulio, & Auguſto *poſitas, & quotidianis rigationibus animatas, ipſe uſq; ad poma, & mag*na incrementa perduxi. Citreum iuuari creditur, ſi cucurbitæ uicinis locis *ſerantur, quarum uites etiam combuſtæ utilem citri arboribus cinerē præ*bent. Gaudent aſſidua foſſione, hinc proueniunt poma maiora. Niſi quæ *arida ſunt, rariſſime debemus abſcindere.* Inſeritur menſe Aprili locis ca*lidis,* Maio *frigidis, non ſub cortice, ſed fiſſo trunco circa ipſas radices.* In*ſeritur ex piro, ut quidam uolunt, & moro: ſed inſiti ſurculi qualo deſuper omnino muniendi ſunt, uel fictili uaſculo.* Aſſerit Martialis apud Aſſyrios *pomis hanc arborem non carere, quod ego in* Sardinia, & in territorio Ne*apolitano in fundis meis comperi (quibus ſolum, & cœlum tepidum eſt, & humor exundans) per gradus quoſdam ſibi ſemper poma ſuccedere cum maturis ſe acerba ſubſtituant, acerborum uero ætatem florentia conſequā*tur, orbem quendam continuæ fœcunditatis ſibi miniſtrante natura. Ferū*tur acres medullas mutare dulcibus, ſi per triduum aqua mulſa ſemina po*nenda macerentur, uel ouillo lacte, quod præſtat. Aliqui menſe Februario *truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non exeat ex hoc humorem fluere permittunt: donec poma formentur, tunc foramen luto replent, ſic quod eſt medium, fieri dulce confirmant.* Citreum & in ar*bore poteſt per totum annum propemodum cuſtodiri.* Melius ſi uaſculis *quibuſcunq; claudatur.* Si uelis legere, atq; ſeruare, nocte luna latente de*bebis cum ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere.* Alij ſingula uaſis *ſingulis claudunt, uel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt.* Pleriq; *in cedri ſcobe, uel in ſtraminibus minutis, uel in paleis tecta ſeruāt.*

Meſpilum.

MESPILA *locis calidis maxime gaudent, ſed irriguis tamen, fri*gidis quoq; proueniunt, magis ſabulone pingui, aut glareoſa terra, cui a*rena permiſta eſt, uel argilla cum ſaxis.* Serenda eſt taleis menſe Martio, *uel* Nouembri: *ſed ſolo ſtercorato, & ſubacto, ita ut utrumq; caput taleæ ſtercus obducat.* Sunt eius incrementa tardiſſima. Amat putari, atq; circū*

 fodi,

fodi, & parco humore inter ſiccitates ſæpe refoueri. Seritur & ſemine: ſed in longiorem ſperatur ætatem. Si uermibus occupatur, ſtylo æreo purgandi ſunt, & amurca, uel humana uetere urina, uel uiua calce profundendi: ſed parcius propter arboris noxã, uel aqua decocti lupini. Si putatur, hic arbor ſterilis fieri, fimus, & cinis uitium ſimul, ſi radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica cum aceto, & cinere tẽperata necabuntur. Si poma labuntur, fruſtum de eius radice præciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe Februario in ſe, & in piro, & in malo. Surculus tamen eius ex erbore media debet aſſumi: nam de ſummitatibus uitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt: nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandum leguntur nec dum mitia, quæ & in arbore diu durabunt, uel in urceolis picatis, uel in ordinem ſuſpenſa, uel, ut quidam, poſca, uel ſapa condita. Die ſerena legantur, ac media, & paleis obruantur diſcreta, ne ea uiciſſim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta ſemimatura, & ſalſa aqua per dies quinq; macerata, poſtea ſæpe infundantur, ut enatent. Seruantur & melle, ſed ſi minus matura collegeris.

De ficu.

CALIDIS locis fici planta radicata Nouembri menſe temperatis Februario, frigidis melius Martio, uel Aprili ponenda eſt. Si taleam, uel cacumen ponas, ultimo Aprili, cum ei ſe uiridior ſuccus infuderit. Plantæ in ſcrobe depoſitæ lapides ſubſtituendi ſunt, ad radicem fimo terra miſcenda eſt. Si loca frigida ſunt, plantarum cacumina diuiſis cannæ internodijs defendantur à frigore. Si cacumen uelis ponere, triſulcum ramum bimum, uel trimum ab auſtrali parte decidas, & ſic obrues, ut diuiſa cacumina terra interiacente uelut tres ſurculos reddant. Taleam ſic ponemus, ut cætera, cui leuiter ab infima parte diuiſæ lapidem mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario ultimo, uel Martio in Italia plantes grandes ficorum per paſtinatum ſolum diſpoſui, & eo anno poma peperere ſupra comprehendẽdi felicitatẽ, uelut tributa reddẽtes. Legendæ ſunt plantæ, in quibus frequens nodus extuberat. Steriles creduntur, quæ nitidæ ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Si plantam fici prius nutrias in ſeminario, & maturam transferas in ſcrobem, poma generoſiora producet. Aliqui multum prodeſſe confirmant, ſi plantam fici diuiſo ſquillæ bulbo interſitam, ſtrictamq; uinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durum, & gracile, & ſiccum pro utili ſapore pomorum. Proueuit & petroſis, atq; aſperis, tamen poteſt locis prope omnibus ſeri. Quæ in montanis, & frigidis locis naſcuntur, quia minus lactis habent, ad ſiccitatem durare non poſſunt. Vſus illis in uiridi eſt, melioris

magnitudinis, & ſaporis arguti. Quæ naſcuntur in campis, & locis calidis, & pinguiores ſunt, & in ſiccitate durabiles. Si genera numerare uelimus, immenſum eſt, ſufficit, quod omnibus æqua cultura eſt. Illa diſtantia eſt, quod in caricis melius alba ſeruatur. In locis nimie frigidis præcoquas ficus feramus, quæ cito ueniant, ut ante imbres genus hoc poßit occurrere, calidis uero, & æſtuoſis eas, quæ ſero maturant. Gaudet aßidua foßione. Per autumnum proderit, ſi ſtercus admoueas, præcipue de auiarijs. Recidenda ſunt in ea, quæ aut putria, aut male nata reperies, & ea ratione putanda eſt, ut inclinata per latera poßit expandi. In locis humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, cui circumciſis contra hoc radicibus aliquantus cinis debet affundi. Aliqui inter ficarias caprifici arborem ſerunt, ut non ſit neceſſe per ſingulas arbores pro remedio eadem poma ſuſpendi. Menſe Iunio, circa ſolſtitium caprificandæ ſunt arbores fici, id eſt ſuſpendendi großi ex caprifico, lino, uelut ſerta, pertuſi. Si hoc deſit, abrotani uirga ſuſpendatur, aut callum, quod in ulmeis folijs inuenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur, uel truncus arboris, quo loco turget, ſcarificandus eſt, ut poßit humor effluere. Ne uermes patiatur, ramum terebinthi, uel lentiſci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inuerſo. Vncinis æreis tollendi ſunt uermes ex fico. Alij amurcam, alij ueterem urinam ablaqueatis radicibus miſcent. Alij bitumen, & oleum, aut ſolam calcem uiuam latebris uermium linunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica, butyro, & pice liquida miſta circa truncum debet induci. Alij coracinum piſcem contra formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos uelut ægra proijciet, alij rubrica, aut amurca inſulſa miſta aqua arborem liniunt, uel cancrum fluuialem cum ramo rutæ ſuſpendunt, uel algam marinam, uel faſcem lupinorum, uel radici terebratæ cuneum figunt, uel ſecuri arboris corium ſæpe proſcindunt. Cũ folia incipiunt producere fici, ut fructum multum, & pinguem ferant, in principio germinis cacumina ſumma decutimus, uer illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate procedit. Si maturam ficum uis ſerotinam facere, incipientes groſſos decute, cum illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet, ſucco cepæ longioris cum oleo, & pipere mixto unge poma, quando großi incipiunt ſubrubere. Aprili menſe ficum debemus inſerere inter corticem, uel ſi nouellæ arbores ſunt, fiſſo ligno, quod ſtatim operiendum eſt, & ligandum, ne uentus introeat. Melius conprehendunt, ſi circa terram reciſa inſerantur arbuſta. Aliqui & Iunio menſe inſerunt. Surculus legendus eſt anniculus, inutilis enim creditur maioris, uel minoris ætatis. Inoculari ficus locis ſiccis Aprili, humidis melius Iunio mediante poterit, Octobri menſe

ſe

ſe locis tepidis. Propagari ficus ramis poteſt. Inſeritur autem in caprifico, in moro, in platano, & oculis, & ſurculis. Ficus uirides ſeruari poſſunt uel in melle ordinatæ, ne ſe inuicem tangant, uel ſingulæ intra uiridem cucurbitam clauſæ, locis unicuiq; cauatis, & item teſſera, quæ ſecatur, incluſis, ſuſpenſa ea cucurbita ubi non ſit ignis, uel fumus. Alij miſſas ficus recentes, minus maturas, in nouo uaſe fictili lectas cum pediculis, & à ſe ſeparatas recludunt, & in dolio uini pleno uas natare permittunt. Martialis dicit. caricas per genera multa ſeruari, cum ratio una ſufficiat. Ergo hoc genere, quo Campania tota cuſtodit, ſeruare debemus, in cratibus ficus expanditur uſque ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tunc calefacto furno ad panis coquendi modum ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur, & clauſo furno ubi diſcocta ficus fuerit, ſicut eſt calida, interpoſitis folijs ſuis, in uas fictile cõditur bene picatũ denſius preſſa, & operculo diligenter obducitur. Si pluuijs abundantibus crates nõ poſſis expandere, ſub tecto eas ita ponis, ut ſemipede erigantur à terra, & eas ad uicem ſolis, cinis calidus ſubiectus uaporet, & ſubinde ficus, ſicut eſt diuiſa uertatur, ut ficorum coria ſiccentur: & pulpæ, tũc duplicatæ in ciſtellis ſeruentur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus, & diuiſas in cratibus expandunt toto ſole ſiccandas, & recipiunt eas nocte ſub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruuntur utiliter, cum tumeſcunt, ut plantas faciant, ſi earum copia non abundat. Vt etiam uarios fructus una ficus exhibeat, ramos duos nigræ, & albæ arborum inter ſe ita uinculo ſtringis ac torques, ut germina miſcere cogantur, ſic obruti, & ſtercorati, & humoribus iuti, ubi prodire cœperint, germinantes oculos aliqua inter ſe annexione conglutina. Tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos unitate diuidat, diuiſione coniungat.

De pomis aliorum menſium. X.

NVNC pirus, uel malus inſeri, ac ſeri poteſt, & cydonia, et prunus inſeritur, et ſorba ponuntur, & morus, nono Calendarum Aprilium die, & inſeruntur piſtacea, & locis frigidis pini ſemen aſpergitur.

De comparandis bobus, tauris, & uaccis. XI.

HOC menſe comparandi ſunt boues, qui tamen ſiue de noſtris capiantur armentis, ſiue emantur, iccirco nunc comparabuntur utilius, quia necdum ſagina temporis pleni aut celare poſſunt fallaciam uenditoris, & u[illegible]tia ſua,

tia ſua, aut repugnando domituræ contumacem pleni roboris exercere fiduciam. Hæc tamen ſigna ſpectanda ſunt in bobus, ſeu de noſtro, ſeu de alieno grege fuerint comparandi, ut ſint boues nouelli, quadratis, & grandibus membris, & ſolidi corporis, muſculis, ac toris ubiq; ſurgentibus, magnis auribus, latæ frontis & criſpæ, labris, oculiſq; nigrantibus, cornibus robuſtis, ac ſine curuaturæ prauitate lunatis, patulis naribus, & reſimis, ceruice toroſa, atque compacta, palearibus largis et circa genua fluẽtibus, pectore grandi, armis uaſtis, uentre non paruo, porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto, & plano, cruribus ſolidis, neruoſis, & breuibus, ungulis magnis, caudis longis, ac ſetoſis, pilo totius corporis dẽſo, ac breui, rubei maxime coloris, aut fuſci. Melius autem boues de uicinis locis cõparabimus, qui nulla ſoli, aut aëris uarietate tententur. Aut ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia transferamus. Illud ante uniuerſa curandum eſt, ut uiribus ad trahendum comparentur æquales, ne ualentioris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc conſyderãda ſunt. Sint arguti, manſueti, timentes hortamen clamoris ac uerberis, cibi appetentes. Sed ſi regionis ratio patitur, nullus melior cibus eſt, ꝙ uiride pabulum, ubi uero deeſt, eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia, & laborũ coget acceſſio. Nunc tauros quoq; (quibus cordi eſt armenta conſtruere (comparabit, aut his ſignis à tenera ætate ſummittet. Vt ſint alti, atq; ingẽtibus membris, ætatis mediæ & magis quæ iuuentute minor eſt, quàm quæ declinet in ſenium. Torua facie, paruis cornibus, toroſa uaſtaq; ceruice, uẽtre ſubſtricto. Vaccas etiam nunc maxime parabimus. Sed eligemus forma altiſſima, corporis longi, uteri capacis & magni, alta fronte, oculis nigris, & grandibus, pulcris cornibus, & præcipue nigris, aure ſetoſa, palearibus, & caudis maximis, ungulis breuibus, & cruribus nigris, & paruis, ætatis maxime trimæ, qa uſq; ad decennium fœtura ex his procedet utilior. Nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit ſtudiũ diligentis, amotis ſenioribus, nouellas ſubinde conducere, & ſteriles aratro, ac laboribus deputare. Græci aſſerunt, ſi mares creare uelis, ſiniſtrum tauri in coitu ligandum eſſe teſticulũ ſi fœminas, dextrum: tamen tauros diu antè abſtinendos, ut cum tempus eſt, acrius in cauſas dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hyeme maritima, et aprica loca, æſtate opaca paremus ac frigida, montana maxime, quia melius frutetis, & his herba internaſcente ſaturantur, quamuis circa fluuios recte propter amœna loca, paſcantur: fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, unde magis utilius habentur, ubi pluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & poteſt facile hybernare ſub dio, quibus tamen ſepta fieri propter iniuriam grauidarum conuenit laxiora. Stabula uero utilia ſunt ſtrata ſaxo, aut glareis,

aut arenis, deuexa aliquatenus, ut humor poſſit elabi, parti meridianæ obuerſa propter flatus glaciales, quibus aliquis reſiſtere debet obiectus.

De domandis bobus. XII.

HOC menſe ultimo domandi ſunt trimi boues, quia poſt quinquenniũ domari bene nõ poſſunt, ætatis repugnãte duritia. Capti ergo ſtatim domẽtur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulum noui boues largioribus ſpatijs habere debebũt, ut & ante ſtabulum loca nullis concludantur anguſtijs, & produci non aliqua uitientur offenſa. In ipſo uero ſtabulo aſſeres tranſuerſi à terra ſeptem pedibus alti configantur, ad quos boues ligentur indomiti. Tunc eligis abſolutam tempeſtatibus, & impedimentis omnibus diẽ, qua capti perducatur ad ſtabulũ, quorũ ſi nimia fuerit aſperitas, uno die ac nocte inter uincula mitigentur ieiunijs: tũc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum, non à latere, neq; à tergo, ſed à fronte accedens bubulcus admulceat: nareſq; & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens: hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu: quod uitium, ſi in primordijs effectui ſibi ceßiſſe ſenſerit, obtinebit. Tunc mitigatis, os, & palatum ſalibus fricabis, & in gulam demitte præſulſi adipis librales offas, & uini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces: quæ res intra triduum totius ſæuitiæ iram reſoluet. Aliqui eos inter ſe iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod utile eſt, ſi arationi parantur, ſubacto prius ſolo exercendi ſunt, ut nouus labor tenera colla non quaſſet. Expeditior autem ratio eſt domandi, ut aſperum bouem manſueto, & ualido boui coniungas, quo oſtendente facile ad omnia cogetur officia. Si poſt domituram decumbit in ſulco, non afficiatur igne, uel uerbere, ſed potius cum decumbit, pedes eius ita ligentur uinculis, ut non poſſit progredi, aut ſtare, uel paſci. Quo facto, ſiti, ac fame laſſatus carebit hoc uitio.

De equis, equabus, & pullis, & eorum ætate. XIII.

HOC menſe ſaginati, ac paſti antè admiſſarij generoſis equabus admittendi ſunt, & repletis fœminis, item ad ſtabula colligendi. Neque tamen æqualem numerũ omnibus debemus adhibere ſed æſtimatis uiribus uniuſcuiuſque admiſſarij, ſubmittenda ſunt pauca, uel numeroſa cõiugia quæ res efficiet admiſſarios non parua ætate durare. Iuueni tamen equo, et uiribus, formaq; conſtanti non amplius quàm duodecim, uel quindecim debemus admittere, cæteris pro qualitate uirium ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt, forma, color, meritum, pulchritudo. In forma hoc ſequemur, uaſtum corpus, & ſolidum, robori conueniens, altitudo, latus longißimum,

giſsimum, maximi, & rotundi clunes, pectus late patens, & corpus omne
muſculorum denſitate nodoſum, pes ſiccus, & ſolidus, & cornu concauo,
altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ ſunt, ut ſit exiguum caput, &
ſiccum, pelle propemodum ſolis oſſibus adhærente. Aures breues, & ar/
gutæ, oculi magni, nares patulæ, coma, & cauda profuſior, ungularum
ſolida, & fixa rotunditas. Colores hi præcipui, badius, aureus, albine/
us, ruſſeus, mureus, ceruius, gilbus, ſcutulatus, albus, guttatus, candidiſsi/
mus, niger, preſſus. Sequentis meriti, uarius cum pulchritudine, nigro,
uel albineo, uel badio miſtus, canus cum quouis colore ſpumeus, maculo/
ſus, murinus, obſcurior. Sed in admiſſarijs præcipui legamus clari, & uni/
us coloris: cæteri uero deſpiciendi, niſi magnitudo meritorum culpam co/
loris excuſet. Eadem in æquabus conſyderanda ſunt, maxime ut ſint lon/
gi & magni uentris, & corporis: ſed hoc in generoſis ſeruetur armentis.
Cæteræ paſsim toto anno inter paſcua, dimiſsis ſecum maribus implea/
tur. Equarum natura eſt, partum ſpatio duodecimi menſis abſoluere. Il/
lud in admiſſarijs ſeruandum eſt, ut medijs aliquibus ſpatijs ſeparetur, pro
pter noxam furoris alterni: ſed his armentis paſcua legamus pinguiſsima,
hyeme aprica: frigida, & opaca prouideamus æſtate, nec adeo mollibus lo
cis nata, ut ungularum firmitas de aſperitate nil ſentiat. Si equa marem pa
ti noluerit, trita ſquilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt. Dein/
de grauidæ non urgeantur, nec famem, uel frigus tolerent, nec inter ſe loci
comprimantur anguſtijs. Generoſas equas, & quæ maſculos nutriunt: al/
ternis ãnis ſubmittere debebimus, ut pullis puri, & copioſi lactis robur infũ
dant, cæteræ paſsim replendæ. Aetas incipientis admiſſarij quinti anni ini
tio eſſe debebit. Fœmina rectè & bima concipiet, quia poſt decenniũ iners
ex ea ſoboles, & tarda naſcetur. Pulli equarum nati manu tangendi non
ſunt, quia eos tactus lædit aſsiduus: quantum ratio patitur, defendantur à
frigore. In pullis pro ætatis merito ea ſunt conſyderanda, quæ ſignum bo
næ indolis monſtrant, quæ in patribus, uel matribus ſpectanda præcepi:
dabit & hilaritas, & alacritas, agilitasq; documentum. Nunc domandi ſunt
pulli, ubi tempus bimæ ætatis exceſſerint. Conſyderanda ſunt magna, lon/
ga, muſculoſa, et arguta corpora, teſticuli pares, & exigui, & cætera, quæ in
patribus dicta ſuut. Mores, ut uel ex ſumma quiete facile concitẽtur, uel
ex incitata feſtinatione non difficile teneantur. Aetatis conſyderatio talis
eſt. Bimo, & ſex menſium dentes medij ſuperiores cadunt. Quadrimo ca
nini mutantur. Infra ſextum annum molares ſuperiores cadunt. Sexto an/
no quos primo mutauit, exæquat. Septimo anno omnes dentes eius expleñ
tur. Latent ab hinc ætatis notæ: ſed prouectioribus tempora cauari in/

cipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerumq; prominere. Hoc menſe omnia quadrupedia, maxime equos caſtrare debemus.

De mulis, & aſinis. XIIII.

SI quem mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, ſolidis oßibus, & forma egregia debet eligere, in qua non uelocitatem, ſed robur exquirat. Aetas à quadrima uſq; in decennem huic admiſſuræ iuſta conueniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius aſinam (donec coeundi uoluptas ſolicitetur) adhibemus, qua ſubducta, equam libido incitata non ſpernet, & raptus illecebris generis ſui in permiſtionem conſentiet alieni. Si morſu furens lædit obiectas aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equa, & aſino, uel onagro, & equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal, quàm quod aſino creante naſcetur. Vtiles tamen admiſſarij naſcentur ex onagro, & aſina, qui poſt in ſobole ſecutura agilitatem, fortitudinemq́; reſtituant. Admiſſarius tamen aſinus ſit huiuſmodi, corpore amplo, ſolido, muſculoſo, ſtrictis & fortibus membris, nigri, uel murini maxime coloris, aut rubei, qui tamen ſi diſcolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorem ſobolis plerunq; uariabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Annicula mula debet à matre depelli, & per montes aſperos paſci, ut itineris laborem in tenera ætate ſolidata contemnat. Minor uero aſellus maxime agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recuſat.

De apibus. XV.

HOC menſe maxime apibus ſolet morbus incumbere, nam poſt hyberna ieiunia titimalli, & ulmi amaris floribus, qui prius naſcuntur, auidius appetitis ſolutionem uentris incurrunt, & pereunt, niſi affueris uelocitate remedij. Præbebis ergo mali granati cum uino amineo grana contrita, uel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco, & auſtero uino, uel ſimul omnia leuigata, & incocta uino aſpero. Quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quòd ſi horridæ uidentur, atq; contractæ torpere ſilentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere, uel ſiccæ roſæ coctum debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes fauorum, uel uacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non ualebit implere, ſemper recidas acutißimis ferramentis ſubtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus plerunq; felicitas ſua. Nam ſi nimijs floribus annus exuberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cuius omiſſa reparatione populus idem

labore

labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. itaq; cum mellis medietatem uideris ex florum grandi, & continua meſſe defluere, interiectis ternis diebus, clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Calendas Apriles curandi ſunt alueí, ut omnia purgamenta tollantur, & ſordes, quas tempus contraxit hybernũ, & uermiculi, & tineæ, & araneæ, quibus corrumpitur uſus fauorum, & papiliones, qui uermiculos ſtercore ſuo faciunt naſci. Tunc fumus incenſi, & ſicci bubuli ſtercoris adhibeatur, qui aptus eſt apium ſaluti. Quæ purgatio frequenter uſq; in autumni tempora celebretur. Hæc omnia, cæteraq́; efficies caſtus, & ſobrius, & alienus à balneis, uel à cibis acribus, & odoris immundi, atq; omnibus ſalſamentis.

De horis. XVI

Hic menſis ad deprehendendas horas conſentit Octobri.

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. Titulus I.

APRILI menſe in areis, quas ante (ſicut diximus) præparaſti, medica ſerenda eſt. Quæ ſemel ſeritur, decem annis permanet, ita ut quater, uel ſexies poßit per annum recidi. Agrum ſtercorat macra animalia reficit, curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Singuli cyathi ſeminis occupant locum latum pedibus quinq;, longum pedibus decem. Sed mox ligneis raſtellis obruantur iacta ſemina, quia ſole citius comburuntur. Poſt ſationem ferro locum tangi non

licet,ſed raſtris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima meſſis eius tardius fiat, ut aliquantum ſemen excutiat. Cæteræ uero meſſes quàm uolueris cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo parcius præbenda eſt nouitas pabuli, inflat enim, & multum ſanguinem creat. Vbi ſecueris, ſæpius riga. Poſt paucos dies, cum fruticare cœperit, omnes alias herbas runcato, ita & ſexies per annum metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inſerenda olea. II.

NVNC locis temperatis oliua inſeratur, quæ inſeritur inter corticem more pomorum, ſicut ſupra dictum eſt: ſed ut oleaſtro inſeras, contra illud, quod ex olivueto inſito, & caſu incenſo renaſcitur oleaſter infelix, ſic prouidendum eſt. Poſitis prius oleaſtri brachijs in ſcrobe, in qua diſponemus inſerere, ſcrobes ita replebimus, ut mediæ uacuæ ſint. Cum comprehenderit oleaſter, inſeremus in infimo, uel inſitum ponemus, & inſitionem propè infra terram nutriemus. Deinde ſicut adoleſcit, terram ſubinde colligimus. Ita commiſſura in profundo latente, quiſquis urit, aut cædit, oliuæ locum non aufert pullulandi, quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam ualendi feracitatem de oleaſtri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inſerunt, & ubi comprehenderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Calendarum Aprilium die, uſq; in tertium nonarum Iulij inſeri debere præcipiũt, ita ut locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerantur. Locis frigidiſsimis nunc uinearum foſsio ante Idus peragenda eſt, & ſi qua de Martio menſe reſtabant. Vites quoq; inſerimus. Seminaria, quæ ſunt ante facta, herbis liberentur, & leuiter circumfodiantur. Nunc locis mediocriter ſiccis milium ſerimus, & panicum. Hoc menſe pingues campi, & agri, qui diu aquam tenent, proſcindantur poſt idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum ſemina nondum maturitate firmata ſint.

De hortis. III.

HOC etiam menſe ultimo, & propè uere tranſacto braſsicam ſerere poſſumus, quæ cauli ſeruiet, quia cymæ tempus amiſit. Nunc apium bene ſeritur locis calidis, & frigidis, terra quali uolueris, dummodo ibi ſit humor aſsiduus, quamuis naſci, ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate non deneget. Et prope omnibus menſibus, à primo uere uſq; ad autumnum ſeratur extremum. Ex ipſius genere eſt hipposelinon durius tamen, & auſterius, & helioſelinon molli folio, & caule tenero quod naſcitur in lacunis, & petroſilinon

non maxime locis aſperis. Hæc omnia genera poſſunt habere diligentes. Apios maiores facies, ſi ſemen quantum tribus digitis comprehendi poteſt linteolo clauſeris rariore, & breui foſſa obrueris. Ita omnium ſeminū germen capitis unius ſoliditate nectetur. Criſpi fiunt, ſi ſemina ante tundātur, uel ſi ſuper areas naſcentes aliqua pondera uolutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apij ſemina uetuſtiora citius naſcuntur, quæ nouella ſunt ſerius. Hoc menſe atriplicem ſeremus, ſi rigare poterimus, & Iulio, & cæteris uſq; ad autumnum menſibus. Amat aſsiduo humore ſatiari. Semen, ſtatim cum ſpargitur, obruendum eſt, herbæ ei ſubinde uellantur. Transferri neceſſarium non eſt, cum bene ſeritur, tamen poteſt melius adoleſcere, ſi ſpatio rariore pangatur, & iuuetur ſucco lætaminis, & humoris. Ferro tamen reſcindendum ſemper eſt, quia ita pullulare non ceſſat. Nunc ocymum ſeritur, cito naſci dicitur, ſi ſtatim cum ſeueris, aqua calida perfundas. Rem miram de ocymo Martialis affirmat, quòd modo purpureos, modo albos flores, modo roſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpyllum, modo in ſiſimbrium mutetur. Hoc etiam menſe melones, & cucumeres ſeruntur, & porrus, & in primordio capparis, & ſerpyllum, & colocaſiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum ſeremus, & intyba ſecunda ſatione, quibus utamur æſtate, & cucurbitas, & mentam radice, uel planta.

De zizipho, cum diſciplina ſua. IIII.

LOCIS calidis Aprili menſe ziziphum conſeremus, frigidis uero Maio, uel Iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur oſsibus, & ſtipite, & plāta. Creſcit tardiſsime. Sed ſi plantam ponis. Martio magis in terra molli, ſi oſsibus feras, in ſcrobe palmari, ita ut terna grana per ſcrobem cacuminibus ponantur inuerſis. Quibus in imo, & in ſummo affundatur lætam̄, & cinis, & herbis adnaſcentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis ſoliditati ſimilis fuerit, transferatur in locum paſtinatum, uel in ſcrobem. Terram diligit non nimis lætam, ſed proximam tenui, atq; ieiunæ. Per hyemem prodeſt illi, ut circa codicem lapidum cumulus aggeretur, qui æſtate debet auferri. Si arbor hæc triſtis eſt, ferrea ſtrigili ſubraſa hilarior fiet, uel ſi fimum bubulum radicibus modice, & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo uaſe fictili ſeruantur oblito, & loco ſicciore compoſito, uel recenter lecta poma, ſi guttis uini ueteris perfūdas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam deciſa cum ramis ſuis, aut fronde ſua inuoluta, atq; ſuſpenſa.

De

De pomis aliorum menſium. V.

HOC etiam menſe locis temperatis mala granata ponuntur, ea ratione, qua dictum eſt, et inſeruntur. Nam circa Calen. Maias perſicus inoculari poteſt, quo more ẽplaſtratur ficus, ſicut diximus, cũ de inſitione loqueremur. Hoc menſe calidis locis citri arbor inſeritur, ſicut ſuprà memoraui. Nunc locis frigidis fici plantaria diſponemus, ſeruãtes eam, quæ ſuprà dicta eſt, diſciplinam. Nunc etiam ficus debemus inſerere in ligno, uel ſub cortice, ſicut antè præcepi, & eam locis ſiccis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem uocamus, locis apricis & calidis eſt ponenda. Hoc menſe ſorbũ poterimus inſerere in ſe, et cydonio, in ſpina alba.

De oleo, & uino uiolaceo. VI.

TOT uiolæ uncias infundas, quot olei libras miſeris, & diebus quadraginta ſub dio habere debebis. Violæ purgatæ, ut de rore nihil habeant, libras quinq; uini ueteris X. ſextarijs debebis ĩfundere, et poſt XXX. dies X. mellis ponderibus temperare.

De armentis. VII.

HOC menſe uituli naſci ſolent, quorum matres abundãtia pabuli iuuentur, ut ſufficere poßint tributo laboris & lactis. Ipſis autem uitulis toſtum molitumq; millium cum lacte miſceatur ſaluiati more præbendum. Nunc locis calidis tondeantur oues, & ſerotini fœtus hoc menſe ſignentur. Nunc etiam prima eſt admiſſura, quæ excellit, arietum, ut agnos iam maturos hybernum tempus inueniat.

De apibus. VIII.

HOC menſe locis apricis apes quæremus: ſed ſola mellifica indicant apes, ſi circa fontes frequentißimæ paſcantur: nam ſi rariores uidebuntur, in his locis mellificari utiliter non poteſt: quòd ſi frequentes ..quantur, ubi ſint examina earum, hoc genere poſſumus inuenire. Ac primo ꝙ lõge ſint, exploremus, aut proxime. Rubricam liquidam breui uaſculo infuſam geramus, & obſeruemus fontes, aut aquas uicinas: tunc dorſa apum bibentium tangamus illo liquore tincta feſtucula, atq; ibidem moremur. Si cito reuerſæ fuerint, quas tinximus, hoſpitia earum proxima eſſe noſcemus, ſi tardæ, ſpatio longiore ſummota, quod pro more temporis æſtimamus. Ad proxima facile uenies, ad longinqua hoc genere perduceris. Cannæ unum internodium cum ſuis recidas articulis, & in latere aperies, ibi mel

mel exiguum, uel defrutum mittes, & iuxta fontem pones, cum ad eũ conuenerint apes, atq; ingreſſæ fuerint poſt odorem, foramen pollice claudes appoſito, & unam tantum patieris exire, cuius fugam perſequere, ea tibi partem demonſtrat hoſpitij: cum ipſam cœperis non uidere, alteram continuo dimittes, & ſequeris: ita ſingulæ ſubinde dimiſſæ, te facient uſq; ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuiſsimum circa aqu:m uaſculum ponunt, de quo cum apis aquam deguſtauerit, ad commune pabulum pergens, alias exhibebit: quarum frequentiam ſubinde creſcentem, notata reuolantium parte uſq; ad examina perſequeris. Quòd ſi eſt examen in ſpelunca reconditum, fumo eijcietur, & cum exierit, æris ſonitu territum in frutice, uel in aliqua ſyluæ ſe parte ſuſpendet, & ita admoto uaſculo recipietur. Si uero in cauæ arboris ramo fuerit, acutiſsima ſerra idem ramus ſuprà infraq́; deciſus, & munda ueſte coopertus poterit afferri, & inter aluearia collocari. Veſtigantur autem mane, ut tota dies ſufficiat ad ſequendum, nam ueſpere peracto opere ad aquam plerunq; non redeunt. Vaſa autem, quibus recipiuntur, perfricanda ſunt citreagine, uel herbis ſuauibus, & cõſpergenda imbre mellis exigui: quod ſi uerno fiat, & circa fontes aluearia ſic tincta ponantur, locis, quibus apum frequentia eſt, multitudinem ſibi ſponte conducent, ſi tamen ſeruari à furibus poſſunt. Hoc etiam menſe, ſicut ſuprà, purganda ſunt aluearia ſordibus, & necandi papiliones, qui maxime abundant florentibus maluis, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneum miliario ſimile, ideſt altum, & anguſtum, ueſpere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accenſum. Illuc papiliones conuenient, & circa lumen uolitabunt, & anguſtia uaſculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis. IX.

HVIVS menſis horæ, horis menſis Septẽbris æquãtur hoc genere.

Hora	I.	pedes	XXIIII
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico, & milio, de florentibus ſatis, de recidendo fœno. Tit. I.

MAIO menſe locis frigidis, & humectis panicũ ſeremus, & milium more, quo dixi. Nunc omnia propè, quæ ſata ſunt, florent, neq; tangi à cultore debebunt. Florent autem ſic. Frumenta & ordeum, & quæ ſunt ſeminis ſingularis octo diebus florebunt, & deinde per dies XL. grandeſcent flore depoſito uſq; ad maturitatis euentum: quæ uero duplicis ſeminis ſunt, ſicut faba, piſum, cæteraq; ligumina XL. diebus florent, ſimulq; grãdeſcunt. Hoc menſe in locis ſiccis, calidis, ſiue maritimis fœna recidantur, prius tamen quã exareſcant. Quòd ſi pluuijs infuſa fuerint, conuerti antè non debent, quàm pars eorum ſumma ſiccata ſit.

De nouellæ uitis ſarmentis relinquendis, & pampinandis alijs uitibus. II.

NVNC conſyderemus nouellæ uitis ſarmẽta, quæ protulit, & ei pauca & ſolida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata dureſcant. Non autem amplius reſectæ, & pullulãti uiticulæ, quàm duæ uel tres materiæ relinquantur, & alligentur propter iniuriam uenti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti, ne diſsipantibus uẽtis nulla remaneat, ſi in primordio reliqueris pauciores. Hoc menſe pampinari conueniet: ſed tunc eſt opportuna pampinatio, cum teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpentis: hæc res uuas efficit pinguiores, & maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis, & aperiendis nouis agris. III.

NVNC quoq; pingues agri, & herboſi proſcindantur: ſed ſi agros incultos uolueris aperire, conſyderabis, ſiccus an humidus ſit ager, ſyluis an gramine, frutetis ueſtitus, an filice. Si humidus erit, foſſarum ductibus ex omni parte ſiccetur. Sed apertæ foſsæ notæ ſunt, cæcæ uero hoc genere fiunt. Imprimuntur ſulci per agrum tranſuerſi altitudine pedum ternûm. poſtea uſq; ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea, et ſuper terra, quam egeſſeramus, æquatur. Sed foſſarum capita unam patentem foſſam petant, ad quam decliues decurrant: ita & humor deducetur, et agri patia non peribunt. Si defuerint lapides, ſarmentis, uel ſtramine ſubiecto

cooperian-

cooperiantur, uel quibuſcunq; uirgultis: ſed ſi nemoroſus eſt, extirpatis, aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidoſus, per macerias ſaxorũ à turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Iuncus, & gramen, et filices frequenti aratione uincentur. Sed filicem, ſi ſæpe fabam conſeras, uel lupino, & ſi ſubinde naſcentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus abſumes.

De occandis uitibus arboribusq;, & rude cædenda, fodiendis ſeminarijs, putandis oleis, & lupino uertendo. IIII.

HOC menſe arbores, & uites, quæ ablaqueatæ fuerant, occare, hoc eſt, operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam ſylua cædatur, quando omni fronde ueſtita eſt. Cædendi autem hic modus eſt, ut optimus operarius in alta ſylua modij ſpatiũ, mediocris uero tertia minus poßit abſcindere. Nunc & ſeminaria fodiuntur aßidue, & locis prægelidis, et pluuioſis oleæ putantur, & eis muſcus abraditur. At ſi quis lupinum ſtercorandi agri cauſa ſeminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

De hortis. V.

HORTORVM ſpatia, quæ per autumnum ſeminibus implenda deſtinantur, aut plantis, nunc conueniet paſtinare. Hoc menſe apium bene ſeritur, ſicut iam antè dictum eſt, uel coriandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & ruta pangentur. Porri quoq; planta transfertur, ut rigationibus animetur.

De pomis. VI.

LOCIS calidis nunc mala punica florere incipiunt. Ramus ergo cũ flore (ſicut Martialis dicit) ſi obruto circa arborem fictili uaſe claudatur, et ne reſiliat, ligetur ad palum, pro uaſculi magnitudine pomum reddit autũno. Hoc etiam menſe locis calidis emplaſtrari perſicus poteſt. Locis frigidis nunc citri arbor inſeritur, & ea, quæ dicta eſt diſciplina ſeruetur. Nunc frigidis locis ziziphum conſeremus, & ficum inſerimus. Hoc etiam menſe palmæ planta diſponitur.

De armentis, item de caſtrandis bobus. VII.

NVNC CASTRANDI ſunt uituli, ſicut Mago dicit, tenera ætate, ut fiſſa ferula teſticuli comprimantur, et paulatim confracta reſoluantur. Sed hoc luna decreſcente uerno, uel autumno fieri debere præcipit. Alij ligato ad machinam uitulo, duabus anguſtis regulis flagneis, ſicut forcipibus ipſos neruos apprehendunt, qui græce κρεμαστῆρες dicuntur. His comprehenſis tentos teſticulos ferro reſecant, & ita recidunt, ut aliquid de his capitibus neruorum ſuorum dimittatur hære-

re, quæ res & ſanguinis nimietatem prohibet, & nõ omnino iuuencos ubducto robore uirilitatis effœminat. Nec admittendum eſt, quod pleriq; faciunt, ut ſtatim caſtratos coire compellant: nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera uero caſtraturæ cinere ſarmentorum, & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur à potu, & cibis paſcatur exiguis, & ſequenti triduo præbeantur ei teneræ arborum ſummitates, & fruteta mollia, & herbæ uiridis coma, dulciora ſagina roris, aut fluminis. Pice etiam liquida miſto cinere, & modico oleo poſt triduum uulnera diligenter ungenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens uſus inuenit. Alligato enim iuuenco, atq; deiecto, teſticuli ſtricta pelle clauduntur, atq; ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis ſecuribus, uel dolabris, uel, quod eſt melius, formato ad hoc ferramento, ut gladij ſimilitudinem teneat. Ita enim circa ipſam regulam ferri acies ardentis imprimitur, unoq; ictu & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & uſtis uenis, ac pellibus à fluxu ſanguinis ſtrictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipſo uulnere nata defendit.

De tonſuris ouium. VIII.

LOCIS temperatis, nunc ouium celebranda tonſura eſt. Sed tonſas oues hoc unguine medicemus. Succum decocti lupini, feces uini ueteris, & amurcam pari menſura miſcebis, & in unũ corpus omnia redacta curabis adlinire. Poſt triduum deinde, ſi mare uicinum eſt, litori mergantur extremo, ſi in medijs terris paſcimus, aqua cœleſtis cum ſale paululum decocta ſub dio debebit pecorum tonſa, & uncta membra diluere. Hoc enim modo curatum pecus toto anno, nec ſcabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur, ac molles.

De caſeo faciendo. IX.

HOC menſe caſeum coagulabimus ſyncero lacte coagulis uel agni, uel hœdi, uel pellicula, quæ ſolet pullorum uentribus adhærere, uel agreſtis cardui floribus, uel lacte ficulno, cui ſerum debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Vbi ſolidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & preſſus ſubinde adiectis pro acquirenda ſoliditate ponderibus, trito ac torrefacto ſale debet aſpergi, & iam durior uehementius premi. Poſt aliquot dies ſolidatæ iam formulæ per crates ita ſtatuantur, ne inuicem ſe unaquæq; contingat. Sit autem loco clauſo, & à uentis remoto, ut teneritudinem ſeruet, atq; pinguedinem. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit, aut fiſtuloſus, quod eueniet, aut ſi parum prematur, aut ſales inimicos accipiat, aut calore

calore ſolis uratur. In recenti caſeo conficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atq; ita miſto lacte gelant. Aliqui thymum tritū, & frequenter colatum congelant. Qualemcunq; etiam ſaporem uelis, efficere poteris, ad iecto, quod elegeris, condimento, ſeu piperis, ſeu cuiuscunq; pigmenti.

De apibus. X.

HOC menſe incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant, ſed græci eos οἴστρους appellant, et necari iubent, quia requiem concutiūt quieſcentis exa minis. Nūc papiliones abundant, quos necemus, more, quo dixi.

De pauimentis, & ſolarijs. XI.

NVNC circa extremum menſem pauimenta in ſolarijs fiunt, quæ in frigidis regionibus, & ubi pruinæ ſunt, glacie ſuſpendūtur, & pereunt. Sed ſi hoc placuerit, ſternemus duplices ordines tabularum tranſuerſos, atq; di rectos, & paleam, uel filicem ſupra conſtituemus, & æqualiter æquabimus ſaxo, quod manum poßit implere. Pedaneum ſuper rudus inducimus, & aßiduo uecte denſamus, tunc ante, quàm rudus ſiccetur, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeant digitales iungemus, ita ut calce uiua ex oleo temperata, bipedarum canales, qui inter ſe connectendi ſunt, impleantur, & earum coniunctione rudus omne cooperiatur: nam ſiccata omnis materia unum corpus efficiet, & nullum tranſmittet humorem. Poſtea ſex digitorum teſtaceum ſuperfundimus, & frequenter uirgis uerberabimus, ne rimis poßit aperiri. Tūc teſſellas latiores, uel tabellas qualeſcunq; mar moreas, aut paginas imprimemus, & hanc conſtructionē res nulla uitiabit

De lateribus faciendis. XII.

HOC menſe lateres faciendi ſunt ex terra alba, uel creta, uel rubrica: nam qui æſtate fiunt, celeritate feruoris in ſumma cute ſiccantur, interius humore ſeruato, quæ res ſciſſuris eos faciet aperiri. Fiunt autem ſic. Terra creta diligenter, & omni aſperitate purgata, miſta cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri ſimilem deprimetur. Tunc ad ſiccandum relicta, ſubinde uerſabitur ad ſolis aſpectum. Sint uero lateres longitudine pedum duorum, latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.

De roſato. XIII.

QVINQVE libras roſæ pridie purgatæ, in uini ueteris X. ſextarios mergis, & poſt XXX. dies X. deſpumati mellis libras adijcies, & uteris.

De oleo liliaceo. XIIII.

PER olei libras ſingulas dena lilia curabis infundere, & uas uitreum XL. diebus locare ſub dio.

De oleo roſeo. XV.

IN olei libras ſingulas, roſæ purgatæ ſingulas uncias mittis, & VII. diebus in ſole ſuſpendis, & luna.

De rhodomeli. XVI.

IN ſucci roſæ ſextarijs ſingulis libras ſingulas mellis admiſces, & diebus XL. ſub ſole ſuſpendis.

De roſis uiridibus ſeruandis. XVII.

ROSAS nondum patefactas ſeruabis, ſi in canna uiridi ſtante iſſa, recludas ita, ut fiſſuram coire patiaris, & eo tempore cannam recidas quo roſas uirides habere uolueris. Aliqui olla rudi conditas, ac bene munitas ſub dio obruunt, ac reſeruant.

De horis. XVIII.

IN horarum menſuris Maius reſpondet Auguſto.

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. Titulus. I.

IVNIO *menſe area paranda eſt ad trituram, cuius primo terra radatur: deinde effoſſa leuiter miſtis paleis, & amurca æquatur inſulſa. Quæ res à muribus, & formicis frumenta defẽdit. Tunc premenda eſt rotundo lapide, uel columnæ quocunq; fragmento, cuius uolutatio poſſit eius ſpatia ſolidare. Dehinc ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis, aquam ſpargunt, & minuta ibi pecora diu ſpatiari, ac proculcare compellunt. Et cum terra ungulis ſtricta fuerit, ſpectant ſolidam ſiccitatem.*

De meßibus. II.

NVNC *primo ordei meßis incipitur, quæ conſumanda eſt antè quã grana arefactis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis, ſicut triticum, folliculis ueſtiuntur. Quinq; modios recidere poteſt pleni agri opera una meſſoris experti, mediocris uero tres, ultimi etiam minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliquantulum ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere. Nunc etiam menſe poſtremo locis maritimis, & calidioribus, ac ſiccis tritici meſſis abſcinditur. Quam paratam eſſe cognoſces, ſi æqualiter ſpicarum populus maturato rubore flaueſcat. Pars galliarum planior hoc compendio utitur ad medendum, & præter hominum labores, unius bouis opera ſpatium totius meßis abſumit. Fit itaq; uehiculum, quod duabus rotis breuibus fertur, huius quadrata ſuperficies tabulis munitur, quæ forinſecus recliues in ſummo reddant ſpatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior eſt altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi, ac rari ad ſpicarum menſuram conſtituuntur in ordinem, ad ſuperiorem partem recurui. A tergo uero eiuſdem uehiculi duo breuißimi temones figurantur uelut amites baſternarũ. Ibi bos capite in uehiculum uerſo iugo aptatur, & uinculis manſuetus ſanè qui nõ modũ compulſoris excedat. Hic ubi uehiculũ per meſſes cœpit impellere, omnis ſpica in carpentum denticulis comprehenſa cumulatur abruptis, ac relictis paleis, altitudinem, uel humilitatem plerumq; bubulco moderante, qui ſequitur, & ita per paucos itus, ac reditus breui horarum ſpatio tota meßis impletur. Hoc campeſtribus locis, uel æqualibus utile eſt & ijs quibus neceßaria palea non habetur.*

hærere, ut ea, quæ appoſitæ redditur, locum gemmæ prioris includat: tunc luto ſuperlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos ſuperiores eius arboris ſecabis ac ſtirpes, & ab uno & uiginti diebus exactis, reſoluto uimine uinculorum, reperies externi ſeminis gemmam mire in arboris alienæ membra tranſiſſe.

De armentis, & eorum caſtratura, & caſeo, & tonſuris. VI.

HOC etiam menſe ituli rectè (ut dictum eſt antè) caſtrantur. Nunc etiam caſeum iure conficimus, & oues in frigida regione tondemus.

De apibus, aluearijs, & reliquis. VII.

HOC menſe aluearia caſtrabuntur, quæ matura eſſe ad mellis reditum ſignis, quamplurimis inſtruemur. Primum, ſi plena ſunt, apum ſubtile murmur audimus: nam uacuæ ſedes fauorũ, uelut cõcaua ædificia, uoces, quas acceperint, in maius extollunt. Quare cum murmuris ſonus magnus & raucus eſt, agnoſcimus non eſſe idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos à ſedibus ſuis, qui ſunt apes maiores, grandi intentione deturbant, matura mella teſtantur. Caſtrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus aſperantur. Fumus admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod uas ita figuratum ſit, ut uelut inuerſi infundibili anguſto ore fumum poſſit emittere, atq; ita cedentibus apibus, mella reciđetur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. Sanè putres, ac uitioſi faui de aluearijs auferantur. Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſſimum ſabanum fauis, ac diligenter expreſſis. Sed antè quàm premamus partes fauorũ corruptas, uel pullos habentes recidemus, nam malo ſapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis uaſculis habendum eſt, atq; in ſummitate purgandum, donec refrigerato calore muſti more deferueat. Nobilius mel erit, quod ante expreſſionem ſecundam, uelut ſponte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quæ in uaſe æneo feruenti aqua pleno minutè conciſis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs uaſculis ſine aqua reſoluta digeretur in formas. Nunc ſi menſe ultimo, noua egrediuntur examina, cuſtos eſſe debebit attentus, quia nouellæ apes uagantibus animis iuuentute, niſi ſeruentur, effugiunt. Exeuntia in aditu ſuo morantur uno, aut duobus diebus, quæ ſtatim nouis aluearijs excipienda ſunt. Obſeruabit autẽ cuſtos aſſiduus uſq; in octauam, uel nonam horam, quia poſt hæc tempora non facile fugere, aut emigrare conſueuerunt, quamuis aliquæ ſtatim et procedere, & abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc ſunt. Ante biduum, uel triduum acrius tumultuantur, et

tur, & murmurant. Quod ubi appoſita frequenter aure explorator agnouerit, ſolicitior aduerſum hæc eſſe debebit. Solent hæc ſigna & cum pugnaturæ ſunt, facere: quarum pugnam cōpeſcit puluis, aut mulſæ aquæ imber aſperſus. Ineſt illi ad originis ſuæ reparandam concordiam, dulcis autoritas. Sed cum ſe agmina ſic pacata, in ramo, aut loco quocunq; ſuſpenderint, ſi unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem eſſe uniuerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si uero duo, uel plura ubera ſuſpendens ſe populus imitatur, et diſcordes ſunt, & tot reges eſſe, quot uelut ubera uideris, confitentur. Vbi globos apium frequentiores uideris, uncta manu ſucco meliſſophylli, uel apij reges requiras. Sunt autem paulo maiores, & oblongi magis, quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, neq; grandibus pennis, pulchri coloris, & nitidi, leues, ſine pilo, niſi forte pleniores quaſi capillum gerunt in uentre, quo tamen nō utuntur ad uulnus. Sunt alij fuſci, atq; hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui, qui ſi frequenter uagatur cum examinibus, exectis alis reſeruetur: hoc enim manente nulla diſcedet. Sed ſi nulla naſcantur examina, duorum, uel trium uaſculorum multitudinem in unum conferre poſſumus: dulci tamen liquore conſperſas apes, atq; incluſas, per triduum tenebimus; appoſito cibo mellis, & exigua tantum ſpiracula relinquemus in cella. Quod ſi uelis aluearium, cui per aliquam peſtem multitudo ſubducta eſt, populi edictione reparare, conſyderabis in alijs abundantibus, ceras fauorum, & extremitates, quæ pullos habent, & ubi ſignum naſcituri regis inueneris, cum ſobole ſua recides, & in id aluearium pones. Eſt autem hoc futuri regis ſignum. Inter cætera foramina, quæ pullos continent, unum maius, ac longius uelut uber apparet. Sed tunc transferendi ſunt, quando eroſis cooperculis ad naſcendum maturi capita nituntur exercere, nam ſi immaturos transtuleris, interibunt. Si autem ſe ſubitum leuabit examen, ſtrepitu æris terreatur, aut teſtulæ: tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum uas herbis conſuetis, & melle conſperſum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieuerit, ueſpere inter alia collocetur.

De pauimentis, & latere. VIII.

HOC etiam menſe pauimenta faciemus ſub diuo, & lateres, more quo dixi.

Qualiter fructuum uentorum experimenta ſumantur. IX.

GRAECI aſſerunt Aegyptios hoc more prouentum futuri cuiuſq; ſeminis

minis experiri. Aream breuem loco ſubacto, & humido nunc excolunt, & in ea diuiſis ſpatijs omnia frumenti, uel leguminum ſemina ſpargunt. Deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Auguſtarum die tenetur, explorant quæ ſemina ortum ſydus exurat, quæ illæſa cuſtodiat. His abſtinent, illa procurant, quia indicium noxæ, aut beneficij per aunum futurum generi unicuiq; ſydus aridum præſenti exitio, uel ſalute præmiſit.

De oleo chamæmilleo X.

PER *olei libras ſingulas chamæmillæ herbæ florentis, aureæ medietatis, proiectis albis folijs, quibus flos ambitur, unciarum ſingularum pondus infundis, et quadraginta diebus in ſole conſtitues.*

De œnanthe. XI.

SYLVESTRES *uuas, cum florent, ſine rore colligimus, & expãdimus in ſole, nequid reſtet humoris, & flos ad excutiendũ ſiccior appareat. Tunc cribello ſpiſſo cernimus, ut grana non tranſcãt, ſed flos ſolus decidat. Hunc in melle ſeruamus infuſo: & cum diebus* XXX. *fuerit conditũ, tẽperamus eo genere, & more, quo roſatum moris eſt temperare.*

De alica. XII.

ORDEVM *ſemimaturũ, cui adhuc ſupereſt aliquid de uirore per manipulos ligabis, & torrebis in furno, ut facile mola poßis infringi, et in modio uno ſalis aliquantum, dum molitur, miſcere curabis, ac ſeruas.*

De horis. XIII.

IVNIVS *ac Iulius horarum ſibi æqua ſpatia contulerunt.*

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	IX.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

De iterandis agris, de meſſe triticea, de extirpandis uepribus, & filicetis, de arboribus operiendis nouellis. Titulus. I.

IVLIO menſe agri, qui Aprili proſciſſi fuerant, circa Calendas iterentur. Nunc locis temperatis tritici meßis expletur, more, quo dictum eſt, ſylueſtres agri utilißime extirpabuntur arboribus, atq; uirgultis, cum luna decreſcit, deſectis radicibus, atq; combuſtis. Hoc menſe arbores, quæ in meſſe ſteterant, ſectis meßibus obruantur aggeſtione terrarum propter nimios ſolis ardores. Opera una XX. maximas obruet. Nunc & nouellæ uites mane, & ueſpere iam calore depoſito effodi debent, & auerſo gramine puluerari. Hoc menſe, utiliter, uel ante caniculares dies, filices extirpabis, & caricē.

De hortis. II.

HOC etiam menſe cepullas ſerimus, irriguis, ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, ſi rigare poſſumus, & ocymum, maluas, betas, lactucas, & porros rigandos. Hoc menſe loco irriguo, napos ſeremus, & rapa, ſolo putri, & ſoluto, nec ſpiſſo. Locis humidis lætantur. & campis. Sed napus in ſicco, & prope tenui, atq; deuexo, & ſabuloſo melior naſcitur. Loci proprietas utrunq; ſemen in alterum mutat. Nam rapa in alio ſolo per biennium ſata mutantur in napos, alio uero, napus trãſit in rapum. Subactum ſolum ſtercoratum, uerſatumq́; conquirunt, quod & ipſis, & ſegetibus proderit, quæ ibi anno eodem ſeruntur. Iugero raporum quatuor ſextarij, napi autem quinq; ſufficiunt. Si ſpiſſa ſunt, interuelles aliqua, ut cætera roborentur. Vt uero ſemina maiora redigantur, eruta rapa, folijs omnibus purgas, & ad dimidij digiti craßitudinem in caule ſuccides. Tunc in ſulcis diligenter ſubactis, octonis digitis ſeparata obrues, & iniicies terram, & calcabis, ita magna naſcentur.

De pomis. III.

HOC etiam menſe emplaſtratio celebrari poteſt, ſicut antè demonſtraui, & pirus, uel malus locis humidis nunc inſita me explorante proceßit. Hoc etiam menſe in pomis ſerotinis, quæ ubertate nimia ramos onerauerũt (ſicut prædixi) interlegenda ſunt, ſi qua uitioſa repereris, ut arboris ſuccum uertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nunc citri taleam, lo-

co irriguo, frigidis regionibus me plantaſſe memini, & quotidianis ani/
maſſe liquoribus, quæ & naſcendo, & afferendo uotum felicitatis æqua/
uit. Hoc tẽpore, locis humidis inoculari ficus, & inſeri citrius poteſt. Men
ſe iam medio, palmæ planta circunfodi. Nunc locis temperatis, amygdala
matura ſunt ad legendum.

De armentis. IIII.

HOC tempore maxime tauris ſubmittendæ ſunt uaccæ, quia de/
cem menſium partus ſic poterit maturo uere concludi, & certum eſt eas
poſt uernam pinguedinem geſtientes ueneris amare laſciuiam. Vni
tauro quindecim uaccas Columella aſſerit poſſe ſufficere, curandũ
que ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabu
li eſt in regione, qua paſcimus, poteſt annis omnibus in fœturam uacca
ſubmitti. Si uero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ
ſunt maximeq; ſi eædem uaccæ alicui operi ſeruire conſueuerunt. Hoc
menſe arietes candidiſſimi eligendi, & admittendi ſunt mollibus lanis, in
quibus non ſolum corporis candor conſyderandus eſt, ſed etiam lingua,
quæ, ſi maculis fuſcabitur, uarietatem reddit in ſobole. De albo, plerunq;
naſcitur coloris alterius. De fuſcis nunquam (ſicut Columella dicit) poteſt
albus creari. Eligemus arietem altum, procerum, uentre promiſſo, & lanis
candidis tecto, cauda longiſſima, uelleris denſi, fronte lata, magnis teſtibus
ætatis primæ, qui tamen uſq; in octo annos poteſt utiliter inire. Fœmina
debet bima ſubmitti, quæ uſq; in quinquennium fœturæ neceſſaria eſt, an/
no ſeptimo deficit. Eligenda eſt uaſti corporis, & prolixi uelleris, ac mol/
liſſimi, lanoſi & magni uteri. Sed prouidendum eſt in hoc genere, ut pabu/
li ubertate ſaturetur, & longe paſcatur à ſentibus, qui et lanam minuunt, &
corpus incidunt. Admittendi ſunt menſe Iulio, ut nati ante hyemem conua/
leſcant. Ariſtoteles aſſerit, ſi maſculos plures creare uelis, admiſſuræ tem/
pore ſiccos dies, & halitum ſeptentrionis eligendum, & contra eum uen/
tum greges eſſe paſcendos. Si fœminas generari uelis, auſtri captandos fla
tus, & in eum paſcua dirigenda, ac ſi ineundas matres, aut mortuarum,
uel uitioſarum numerus nouella ſobole reparetur. Autumno debiles quæq;
pretio mutentur, ne eas imbecillas hybernum frigus abſumat. Aliqui duo/
bus ante menſibus arietes à coitu reuocant, ut facẽ libidinis augeat dilatio
uoluptatis. Quidam coire ſine diſcretione permittunt, ut hoc eius genere
per annum totum fœtura non deſit.

De extirpando gramine. V.

HOC menſe, cum ſol cancri tenebit hoſpitium, luna ſexta in capricorni ſigno poſita, gramen ablatum græci aſſerunt nihil de radicibus rediturum. Item ſi bidentes cyprei fiant, & ſanguine tingantur hircino, & poſt fornacis ardores non aqua, ſed eodem ſanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De uino ſcyllite. VI.

HOC menſe uinum ſcyllite ſic facimus. Scyllam de montanis, aut maritimis locis ſub ortu canicularum lectam procul à ſole ſiccamus. Ex hac in uini amphoram unius libræ menſuram mittimus, inciſis antè tamen ſuperfluis, & abiectis folijs, quibus pars extrema uallatur. Quidam uelamina ipſa filo inſerta ſuſpendunt, ut uino infuſa mergantur, & non admiſta fecibus poſt XL. dierum ſpatium ſerta, quæ appenſa ſunt auferantur. Hoc uini genus tuſſi reſiſtet, uentrem purgabit, flegma diſſoluet, ſpleneticis proderit, acumen præſtabit oculorum, concitabit digeſtionis auxilia.

De hydromelli. VII.

INCHOANTIBVS canicularibus diebus, aquam puram pridie ſumis ex fonte. In tribus aquæ ſextarijs, unum ſextarium non deſpumati mellis admiſces, ac diligenter per carenarias diuiſum quinq; horarum ſpatio continuo per inueſtes pueros curabis agitare uaſa ipſa concutiens. Tūc XL. diebus, ac noctibus patieris eſſe ſub cælo.

De aceto ſcyllitico. VIII.

SQVILLAE albæ crudæ proiectis duris, atq; extrinſecus poſitis omnibus teneram medietatem ad libram, & ſex uncias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim ſextarijs merges. Vas ſignatum XL. diebus patieris eſſe ſub ſole. Poſt abiecta ſquilla acetum diligentius excolabis, & in bene picato uaſe trāsfundes. Aliud acetum digeſtioni, & ſaluti accommodum. Squillæ dragmas VIII. aceti ſextarios XXX. mittis in uaſculo, & piperis unciam unam, mentæ, & caſtæ aliquantum, & poſt aliquod tempus uteris.

De ſinapi. IX.

SINAPIS ſemen admodum ſextarij unius, & ſemis redigere curato in puluerem, cui mellis pondo V. olei hiſpani unā libram, aceti acris unum ſextarium miſces, & tritis omnibus diligenter uteris.

De horis.

De horis. X.

IVLII, & Iunij horas per menſurarum libra compoſuit.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	VIII.	pedes	V.
Hora	IX.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatione uinearum locis frigidis. Titul. I.

AVGVSTO *menſe ultimo circa Calendas ſeptembris ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nūc maritimis locis uindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam menſe locis frigidiſsimis occatio uinearum fit.*

De exili, & miſera uinea reficienda. II.

HOC *tempore, ſi terra exilis in uinea eſt & uinea ipſa inferior, tres, uel quatuor lupini modios in iugero ſpargis, atque ita occabis. Quod ubi fruticauerit, euertitur, & optimum ſtercus præbet in uineis, quia lætamen propter uini uitium non conuenit inferre uinetis.*

De pampinandis, & adumbrandis uitibus, & extirpandis caretis atq; filicetis. III.

NVNC *locis frigidis pampinatur, locis uero feruentibus, ac ſiccis obumbratur potius uua, ne ui ſolis areſcat. ſi aut uineæ breuitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam menſe extirpare poſſumus careta, atque filiceta.*

De urendis

De urendis paſcuis. IIII.

NVNC urenda ſunt paſcua, ut & aliorum fruticum feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, & incenſis aridis noua lætius ſuccedant.

De hortis. V.

HOC etiam menſe ultimo, ſiccis locis rapa, & napus ſerenda ſunt, hac ratione, qua ante dictum eſt. Hoc mēſe ultimo, locis ſiccioribus radices ſeruntur, quæ hyeme ſui uſum miniſtrent. Amant terram pinguem, ſolutam, & diu ſubactam, qualem rapa. Toſum & glaream reformidant. Gaudent cœli ſtatu nebuloſo. Serendæ ſunt ſpatijs grandibus, & alte foßis. Meliores proueniunt in arenis. Seruntur poſt nouam pluuiam, niſi poßint forte rigari. Quod ſatum eſt, ſtatim debet operiri leui ſarculo. Iugerum duo ſextarij, uel, ut quidam, quatuor, cum ſeruntur implent. Lætamen non eſt ingerendum, ſed potius paleæ, quia inde fungoſæ ſunt. Suauiores fiunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter aſpergas. Radices fœminini generis putantur, quæ minus acres ſunt, & habent folia latiora, & leuia, & cum iucunditate uirentia. Ex his ergo ſemina colligemus. Maiores fieri creduntur, ſi ſublatis omnibus folijs, & ſolo tenui caule dimiſſo, ſæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri uelis, ſemina die, & nocte macerabis, aut paſſo. Raphanum tamen, ſicut braßicam, conſtat eſſe uitibus inimicum: nam ſi circa ſe ſerantur, natura diſcordante refugiunt. Hoc etiam menſe paſtinacas ſeremus.

De pomis. VI.

ETIAM nunc emplaſtrantur arbuſta. Pirum nunc pleriq; inſerunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus. VII.

HOC menſe crabrones moleſti ſunt aluearijs apum, quos perſequi, ac necare debemus. Nunc etiam quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

De aqua inuenienda. VIII.

NVNC, ſi deerit aqua, eam quærere, ac ueſtigare debebis, quam taliter poteris inuenire. Ante ortum ſolis ijs locis, quibus aqua quærenda eſt, æqualiter pronus mento ad ſolum depreſſo iacens in terra ſpectabis orientem, & in quo loco criſpum ſubtili nebula aërem ſurgere uidebis, ut uelut rorem ſpargere, ſigno aliquo uicinæ ſtirpis, aut arboris prænotabis. Nam conſtat ſiccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere: ſed terrarum genus conſyderabis,

rabis, ut poßis uel de tenuitate, uel de abundantia iudicare. Creta tenues, nec optimi ſaporis uenas creabit. Sabulo ſolutus exiles, inſuaues, limoſas, & ſpatio altiore ſubmerſas. Nigra terra humores, & ſtillicidia non magna ex hybernis imbribus, & liquore collecta, ſed ſaporis egregij. Glarea mediocres, et incertas uenas, ſed ſuauitate præcipuas. Sabulo maſculus, & arena & carbunculus certas, & ubertate copioſas. In ſaxo rubro bonæ, & abundantes ſunt. Sed prouidendum eſt, ne inuentæ inter rimas refugiant, & per interuenia dilabantur. Sub radicibus montium, & in ſaxis, ſilicibus uberes frigidæ, ſalubres. Locis campeſtribus ſalſæ, graues, tepidæ, inſuaues: quarum ſapor ſi optimus fuerit, noueris eas ſub terris exordium de monte ſumpſiſſe. Sed in medijs campis montanorum fontium ſuauitatem conſequentur, ſi umbrantibus tegantur arbuſtis. Sunt & hæc ſigna inueſtigãdæ aquæ quibus tunc credimus, ſi neq; lacuna eſt, neque aliquis ibi ex conſuetudine humor inſidet aut præterit. Iuncus tenuis, ſalix, ſyluatica, alnus, uitex, arundo, edera, cæteraq́; , ſiqua humore gignuntur. Locus ergo, ubi ſupradicta ſigna repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinque, & proxime ſolis occaſum, mundum uas ibi æreum, uel plumbeum interius unctum inuerſum ponatur in ſolo ipſius foßionis. Tunc ſupra foſſæ labra crate facta de uirgis, ac frondibus, additaq́; terra, ſpatium omne cooperiatur. Sequenti die aperto loco, ſi in eodẽ uaſe ſudores intrinſecus inuenientur, aut ſtillæ, aquas ibi eſſe non dubites. Item ſi uas figuli ſiccum, neq; coctum eadem ratione ponatur, ac ſimiliter operiatur, altero uero die ſi aquarum uena eſt, in præſenti uas concepto humore ſoluetur. Item uellus lanæ aquæ poſitum, uel coopertum, ſi tantum colligit humoris, ut alia die fundat expreſſum, copias ineſſe teſtabitur. Item lucerna oleo plena, & accenſa, ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inueniatur extincta ſuperantibus alimentis, aquas idem locus habebit. Item ſi in eo loco focum feceris, & terra uaporata humidum fumum [illegible]loſumq́; ructauerit, aquas ineſſe cognoſces. His itaq; repertis, certa ſignorũ firmante notitia, puteum fodies, & aquæ caput requires: uel ſi plura ſunt, in unum colliges. Tamen maxime ſub radicibus montium in ſeptentrionali parte quærendæ ſunt aquæ, quia in his locis magis abundant, utilioresq́; naſcuntur.

De put. is. IX.

SED in fodiendis puteis cauendum eſt foſſorum periculum, quoniam plerunq; terra, ſulfur, alumen, bitumen educit. Quorum ſpiritus miſti anhelitum peſtis exhalant, & occupatis ſtatim naribus ex:orquent animas.

niſi quis fugæ ſibi uelocitate ſuccurrat. Prius ergo, quàm deſcendatur ad intima, in eis locis lucernam ponis accenſam, quæ ſi extincta non fuerit, periculum non timebis: ſi uero extinguetur, cauendus eſt locus, quem ſpiritus mortifer occupabit. Quòd ſi alio loco aqua nõ poteſt inueniri, dextra læuaq; puteos fodiemus de terra, uſq; ad aquæ ipſius libramentũ, & ab his foramina hinc inde patefacta, uelut nares intus agemus, qua nocẽs ſpũs euaporet, quo facto, latera puteorũ ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt aũt puteus latitudine octo pedum quoquouerſum, ut binos pedes ſtructura concludat: quæ ſtructura uectibus ligneis ſubinde denſetur, & ſtructa ſit lapide tofacio, uel ſilice. Si aqua limoſa fuerit, ſalis admiſſione corrigatur. Sed dum foditur puteus, ſi terra non ſtabit uitio generis diſſoluti, aut humore laxabitur, tabulas obijcies directas undiq;, & eas tranſuerſis uectibus ſuſtinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda. X.

AQVAM uero nouam ſic probabis: in uaſe æneo nitido ſpargis, & ſi maculam non fecerit, probabilis iudicetur. Item decocto æneo uaſculo, ſi arenam, uel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Item ſi legumina cito ualebit excoquere, uel ſi colore perlucido carens muſco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto ſunt putei, perforatis uſq; ad infimã partem terris ad loca inferiora, poſſunt uice fontis exire, ſi uallis ſubiectæ natura permittat.

De aquæ ductibus. XI.

CVM uero ducenda eſt, aqua ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poſſit elabi, cuius magnitudo pro aquæ menſura facienda eſt. Si per planum ueniet, inter ſexagenos, uel centenos pedes ſenſim reclinetur ſtructura in ſeſquipedem, ut uim poſſit habere currendi. Si quis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpeluncas librabimus, per quarum ſtructuram perueniat. Sed ſi ſe uallis interſerat, erectas pilas, uel arcus uſq; ad aquæ iuſta ueſtigia conſtruemus, aut plumbeis fiſtulis clauſam deijci patiemur, & explicata ualle conſurgere. Sed, quod eſt ſalubrius, & utilius fictilibus tubis cũ ducitur, duobus digitis craſſi, & ex una parte reddantur anguſti, ut palmi ſpatio unus in alterum poſſit intrare, quas iuncturas uiua calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed ante quàm in ijs aquæ curſus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, ut glutinare poſſit, ſi qua ſunt uitia tuborũ. Vltima ratio eſt plumbeis fiſtulis du

ſtulis ducere,quæ aquas noxias reddũt:nã ceruſa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligẽtius erit aquarũ receptacula fabricari,ut copiam uel inops uena procuret.

De menſuris & ponderibus fiſtu'arum. XII.

MENSVRA uero fiſtularum plumbo ſeruetur huiuſmodi. Centenaria X.pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria non:ngentas LX. Quinquagenaria ſimiliter X.pedum pondo ſexcenta. Quadragenaria pondo quadraginta LXXX. Tricenaria pondo tricenta ſexaginta . Vicenaria pondo ducenta XL. Octonaria pondo nonagintaſex.

De omphacomelli. XIII.

IN uuæ ſemiacerbæ ſucci ſextarijs ſex, mellis triti fortiter duos ſextarios debebis infundere,& ſub ſolis radijs diebus XL.decoquere.

De horis. XIIII.

AVGVSTVM Maio per ſolis curſus æquauit.

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis,uel implendis exilibus, & de ſtercorando. Titul. I.

SEPTEMBRI menſe ager pinguis,& qui diu tenere conſueuit humorem ,tertia uice arabitur, quamuis humido anno poßit & antea tertiari. Nunc ager humidus,planus,exilis,quem primo Auguſto arare diximus,iteratur,& ſeritur. Graciles cliui nũc primũ arãdi ſunt, & ſerẽdi ſtatim circa æquinoctiũ . Agri nũc ſtercorandi ſunt,ſed in colle ſpißius,ĩ cãpo rarius lætamina diſponẽtur,cũ luna minuitur,quæ res,ſi ſeruetur,herbis officiet. Vni iugero aſſerit

Columella XXIIII. ſtercoris carpenta ſufficere. In plano uero XVIII. Sed ijdem cumuli tot diſsipandi ſunt, quot ea die poterunt exarari, ne ſtercora exiccata nihil proſint. Eijciuntur quidem lætamina, & qualibet hyemis parte. Sed ſi tempore ſuo eijci aliqua ratione non poterunt, ante quàm ſeras, more ſeminis per agros puluerem ſtercoris ſparge, uel caprinum manu proijce, & terram ſarculis miſce. Nec prodeſt nimium ſtercorare uno tempore, ſed frequenter, & modice. Ager aquoſus plus ſtercoris ſiccus uero minus requirit. Sed ſi lætaminis copia non abundat, hoc pro ſtercore optime cedit, ut ſabuloſis locis cretam, uel argillã ſpargas, cretoſis ac nimium ſpiſsis ſabulonem. Hoc etiam ſegetibus proficit, & uineas pulcherrimas reddit: nam lætamen in uineis ſaporem uini uitiare conſueuit.

De ſerendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. II.

HOC mẽſe uliginoſis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis circa æquinoctium triticum, & adoreum ſeretur, dum ſerenitas conſtat, ut radices frumenti ante hyemem conualeſcant.

De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, et diuerſis remedijs ad ſationem pertinentibus. III.

SOLET terra humorem ſalſum uomere, qui ſegetes necat. Vbi hoc fit, columbinum ſtercus, aut cupreſsi folia oportet inſpergere, & ita, ut eadem miſceantur, inarare. Melius tamen omnibus remedijs erit, ſi aquarius ſulcus noxium deducat humorem. In mediocris agri iugero V. tritici modios, & adorei totidem cõſeremus, nam quatuor ager pinguis accipiet. Si modium quo ſeretur, hyeme pelle ueſtieris, & ibi aliquandiu quod ſerendum eſt, eſſe patieris, ſata bene prouenire firmantur. Item quoniam quædam animalia ſubterranea ſectis radicibus necant plerunque frumenta, contra hæc proderit, ſi herbæ, quæ ſedum dicitur, ſuccus aquæ miſtus una nocte madefaciat, quæ ſpargenda ſunt ſemina, uel agreſtis cucumeris humor expreſsus, & eius radix trita, ſi aqua diluatur, & eodem quæ ſerenda ſunt, macerentur humore. Aliqui ubi hæc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia uitiorum inſulſa amurca, uel prædicta aqua ſulcos, & aratra perfundunt.

De ſerendo ordeo canterino. IIII.

NVNC gracili ſolo ordeum ſeritur canterinum, modijs V. per iugerum.

Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte lætamen aſpergas.

De lupino ſerendo. V.

NVNC, *uel maturius aliquanto, lupinus ſeritur in qualicunq; terra, uel crudo ſolo, cui hac proderit, ut ſeratur antè, quàm frigus incipiat. Limoſo agro non naſcitur, cretam reformidat. Amat exilem terram, atq; rubricam. X. modijs iugeri menſura completur.*

De piſo ſerendo. VI.

HOC *mēſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili, & ſoluta, loco tepido, cœlo delectatur humecto. Iugero quatuor modios, uel tres ſparſiſſe ſufficiet.*

De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad medicam. VII.

NVNC *ſiſamum ſeritur putri ſolo, uel pinguibus arenis, uel terra cōgeſtitia. Iugero, quatuor uel ſex ſextarios ſeuiſſe conueniet. Hoc menſe poſtremo, prima uice agros proſcindemus, qui habituri ſunt medicam.*

De uicia, fœnogræco, & farragine ſerendis. VIII.

NVNC *uiciæ prima ſatio eſt, & fœnigræci cū pabuli cauſa ſeruntur. Viciæ VII. modij iugerum, æque & fœnigræci ſemen implebit. Farrago etiam loco ſterili ſtercorato ſeritur: ordei canterini in iugero X. modios ſpargimus circa æquinoctium, ut ante hyemem conualeſcat. Si depaſci ſæpius uelis, uſq; in Maiū menſem eius paſtura ſufficiet: quòd ſi ex ea ſemen etiam redigere, uſq; ad Martias Calend. & dehinc pecora prohibebis.*

HOC *menſe, ut loca fœcundentur exilia, lupinus circa Idus ſeritur. Et ubi creuerit, uertitur uomere, ut putrefiat exciſus.*

De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. X.

NVNC *prata ſi libuerit, poſſumus nouella formare. Si eligendi facultas eſt, locum pinguem, roſidum, planum, leuiter inclinatum, uel huiuſmodi uallem deputabimus, ubi humor nec ſtatim præcipitari cogitur, nec diu debet inhærere. Poteſt quidem & ſoluto, & gracili ſolo prati forma, ſi rigetur, imponi. Extirpandus eſt itaq; locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus, uel herbis latioribus, & ſolidis, atq; uirgultis. Deinde cū frequenter excitatus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus, & glebis ubiq; cōfractis, ſtercoretur luna creſcente recenti lætamine.*

Ab ungulis iumentorũ ſumma intentione ſeruetur intactus, præcipue quoties humeſcit, ne inæquale ſolum reddant multis locis impreſſa ueſtigia. Sed ſi prata uetera muſcus obduxerit, abradendus eſt, & ſcalptis eiſdem locis fœni ſpargenda ſunt ſemina, & quod ad necandum muſcum prodeſt, cinis ſæpius ingerendus. Quòd ſi ſterilis factus eſt locus carie, incuria, ueruſtate, exaretur, ac de nouo rurſus æquetur. Nam prata ſterilia plerunq; arare conueniet. Sed in nouo prato rapa conſerere poſſumus, quorũ meſſe finita, cætera, quæ dicta ſunt, exequemur. Vitiam tamen fœni ſeminibus mixtam poſt hæc ſpargemus. Rigari uero ante quam durum ſolum fecerit, non debebit, ne eius cratem minus ſolidam uis interflui corrumpat humoris.

De uindemia celebranda. XI.

HOC menſe locis tepidis, maritimisq; celebranda uindemia eſt, frigidis apparanda. In dolijs picandis hic modus erit, ut dolium ducentorum congiorum, XII. libris picetur: deinde pro minoris æſtimatione ſubducas. Sed maturitatem uindemiæ cognoſcimus hoc genere. Si expreſſa uua, uinacia, quæ in acinis celantur, hoc eſt grana, ſint fuſca, & nonnulla prope modum nigra, quam rem naturalis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in decem picis libras, unam libram miſcent, quæ & odori proficit, & ſapori, & picem lenitate permulcens frigoribus eam non patitur diſsilire. Picis tamen guſtu exploranda dulcedo eſt, quia ſæpe uina eius amaritudine uitiantur.

De panico, & milio metendis, & faſelo ad eſcam ſerendo, & apparandis aucupijs. XII.

NUNC quibuſdam locis panicum metetur, & milium. Tempore hoc faſelus ad eſcam ſeratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium noctuæ, cæteraq; inſtrumenta capturæ, ut circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis. XIII.

NUNC papauer ſeritur locis ſiccis, & calidis, poteſt & cum alijs oleribus ſeminari. Fertur utilius prouenire, ubi uirgæ, & ſarmenta combuſta ſunt. Tẽpore hoc braſsicã ſeres utilius, ut plantas eius Nouembri inchoante transponas: de quibus & hyeme olus, & uere poſsit cyma produci. Hoc menſe ſpatia hortorum, quæ per uernum ſeminibus impleturus es, alte tribus pedibus paſtinare debebis, & luna decreſcente bis ſtercus inferre. Hoc menſe ultimo thymum ſeremus, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poſſu & ſemine. Agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa

æquinoctium

æquinoctiũ ſeres origanũ, ſtercorari, ac rigari, donec cõualeſcat, appetit. Amat loca aſpera, atq; ſaxoſa. Hiſdẽ diebus ſeritur capparis, late ſerpit, ſuc co ſuo terris nocet. Serendum eſt ergo, ne procedat ulterius, circũueniente foſſato, uel luto ſtructis parietibus, ſolo ſicco, & gracili, herbas ſponte per ſequitur, floret æſtate. Sub occaſu uergiliarum cupparis areſcit. Gith hoc menſe ultimo bene ſeritur. Hoc menſe naſturtium ſeremus, & anetbum lo cis temperatis, & calidis, & radices locis, & paſtinacas, & cæræfoliũ cir ca Octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis die bus rapa & napos.

De pomis. XIIII.

MENSE Septembri circa Calendas Octobres, uel Februario tube res ſeremus ſobole, uel nucleis, cuius tenera diligenter nutriri debet infan tia. Sumatur cum radicibus, planta diuulſa, bubulo fimo linatur, ac luto, ſtatuatur pingui terra, & ſubacta, ſubditis conchis, & marina alga, ter ris magna ſui parte condatur. Alij pomis ſtatim grana decuſſa, & ſole ſic cata, pingui, & propè cribrata terra autumno tria ſimul ponunt, quæ fe runtur in unum coire uirgultum, quod aſſidua, rigatione iuuandum eſt, at que foſſura, quæ ſolum leuiter ſcalpens teneritudini robur inducat. Poſt annum deinde, uel aliquanto tardius quæ fuerit de ſemine planta trans fertur, & hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe Ianuario ultimo, uel Februario tuberum ſurculus mirabiliter proficit cydonio inſitus. In ſeritur autem malis omnibus, & piris, & prunis. & calabrici, melius trunco fiſſo, quàm cortice: deſuper qualo, uel fictili uaſe munitur repletis ſuq; propè ſummitatem ſurculis terra ſubacta cum ſtercore. Proſunt tuberi bus, quæ malis prodeſſe memoraui. Tuberes ſeruabuntur, ſi obruantur in milio, uel urceolis picatis, & oblitis.

De pauimentis ſolariorum, & latere. XV.

HOC etiam menſe pauimenta in ſolarijs, & lateres faciemus eo mo re, quo Maio menſe deſcripſi.

De diamoro. XVI.

SVCCVM mori agreſtis paululũ facies deferuere. Tunc ſucci ipſius duas partes, & unam mellis admiſces, & mixta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De ſeruandis uuis. XVII.

VVAS, quas ſeruare uolumus, legamus illæſas, neq; acerbitate rigi das, neque maturitate defluentes, ſed quibus eſt & granum luce pene trabili

trabili ſpledidum, & tactus cum molli iucunditate calloſus. Siqua ſunt corrupta, uel uitioſa, reſecemus, nec patiamur intereſſe, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æſtiui caloris induruit. Tunc inciſos botryonum tenaces calida pice opo[illegible]t ambiri, atq; ita in loco ſicco, frigido, et obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi.

De uite, cuius fructus humore putreſcit. XVIII.

VITIS, cuius fructus humore putreſcit, per latera pampinanda eſt ante trigeſimum uindemiæ diē, & ſola frons illa ſeruanda eſt, quæ in ſummitate poſita ſolem nimium defendit à uertice.

De horis. XIX.

SEPTEMBRIS et Aprilis dies horis ſimilibus conferuntur.

Hora	I.	pedes	XXIIII
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

De adoreo, tritico, ordeo, et eruo, lupino, et piſo, & ſiſamo, & faſelo ſerendis. Tit. I.

OCTOBRI menſe adoreū ſeremus, ac triticum. Iuſta ſatio eſt à decimo Calendarum Nouembrium, uſq; ad ſextum Idus Decembris regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur, ac ſpargitur. Hoc etiam menſe ſeremus ordeum, quod dicitur canterinum. Seritur macra, & ſicca terra, uel multum pingui. Nam quia hoc ſemine maceſcunt arua, pingui uincitur agro, alteri non habet

quod

quod amplius nocere poſsit, cum propter macritatem ſemen aliud ferre nō ualeat. Læto agro non eſt ſerendum etiam nunc eruum, lupinus, & piſum, & ſiſamum. Seremus (ut dixi) ſiſamum uſq; ad Idus Octobres, & faſelum, tamen terra pingui, ac reſtibili agro: quatuor modijs iugerū complebimus.

De lini ſemine ſerendo. II.

HOC menſe lini ſemen ſeremus, ſi placet, quod pro malitia ſui ſerendū non eſt, nam terræ ubertatem exhaurit. Sed ſi uelis loco pinguiſsimo, & modice humido, ſeretur in iugero VIII. modijs. Aliqui macro ſolo ſpiſsum ſerunt: ita aſſequūtur, ut linum ſubtile naſcatur.

De notanda uitium fertilitate, quā prouidebimus panſtioni. III.

NVNC oportuna uindemia eſt, cuius tempore notanda eſt fœcunditas uitium, & notis quibuſcunq; ſignanda, ut ex his ad ponendum ſarmenta poſsimus eligere. Aſſerit autem Columella, explorari fœcunditatem uno anno non poſſe, ſed quatuor, quo numero cognoſcitur uera generoſitas ſurculorum.

De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis, et arbuſtis. IIII.

HOC menſe poſtremo, ubi calidi, ac ſicci aëris qualitas eſt, ubi exilis, & aridus eſt campus, ubi collis præruptus, aut macer, uites utiliſsime ponuntur, de quibus ſatis menſe Februario diſputaui. Nunc locis ſiccis, calidis, exilibus, macris, arenoſis, aridis, quæcūq; de paſtinis, de uitibus ponendis, putādis, propagādis, reparādis, uel arbuſto faciēdo, antè dicta ſunt, recte fiunt ut cōtra exilitatē glebæ hybernis imbribus adiuuentur. Sic et humorem ſitientibus conferunt, & reciſa, uel merſa glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum uis, & natura neſcitur.

De ablaqueanda nouella. V.

POST Idus Octobris ablaqueanda eſt omnis nouella uinea, ſeu in paſtino, ſeu in ſcrobibus, aut ſulcis, ut amputentur radices ſuperuacuæ, quas produxit æſtate, quæ ſi conualuerint, inferiores radices faciunt inter re, et ita remanebit uitis in ſummitate ſuſpenſa, quæ res eam frigori obnoxiam faciet & calori. Sed hæ radiculæ non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut noua plaga corpori uitis impreſſa, ui ſecuturi algoris uratur. Recidemus autem relicto digiti ſpatio. Et ſi placida ibi hyems eſt, apertas relinquemus uites, ſi uiolēta, ante Decembres Idus operiemus, ſi perfri-

ſi perfrigida, aliquantum columbini ſtercoris ſub ipſa hyeme circa uiticularum ueſtigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum eſſe quinquennio.

De utilitate propagandæ nunc uineæ. VI.

HOC tempore iccirco locis, quibus dixi, propagatio melior eſt, quia firmandis radicibus uitis incumbit, cum proferendi palmites eam cura non permouet.

De arboribus inſerendis, uel uitibus. VII.

HOC menſe aliqui uites, & arbores locis candidiſſimis inſerere conſueuerunt.

De oliuetis inſtituendis, et colendis, uel remedijs eorũ, uel oliuis cõdiendis, uel foßis, riuisq́; purgãdis. VIII.

Nunc etiam locis calidis, & apricis oliueta inſtituemus, more, uel ordine, quem Februarius menſis oſtendit. Seminaria quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, et omnia, quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoque albas condiemus, ſicut poſtea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ ſunt arbores oleæ prouinciæ ſiccioribus ac tepidis, ita ut eis à ſuperiori parte humor poßit induci. Omnem ſobolem conuelli Columella præcipit, mihi autem uidetur paucas dimitti ſemper, ac ſolidas, ex quibus uel in uetuſtate, matris loco delecta ſuccedat, uel melius nutrita, & aggeſtæ terræ beneficio, & iam ſuas habens radices, ad oliuetum faciendum ſine cura ſeminarij transferatur arbuſcula. Nunc, ſi ſuppetit, intermiſſo triennio ſtercoranda ſunt oliueta, locis maxime frigidis. Caprini ſtercoris ſex libræ uni arbori, uel cineris modij ſinguli ſufficient. Muſcus tamen ſemper radatur arboribus: & putẽtur (ſicut Columella dicit) octo annorũ ætate transacta. Videtur mihi unoquoque anno ſicca, & infructuoſa cum aliqua debilitate naſcentia debere recidi. Quòd ſi fructus arbor lætos non afferet, terebretur gallica terebra uſq; ad medullam foramine impreſſo, cui oleaſtri informis talea uehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca inſulſa, uel uetus urina fundatur. Hoc enim uelut coitu ſteriles arbores uberantur, quas tamen durante malitia oportebit inſerere. Hoc menſe foſſas, riuosq́; purgabimus.

Remedium, ſi uua compluta eſt. IX.

GRAECI iubent, ſi uuam nimius imber infuderit, poſtea quàm muſtum eius primo ardore feruebit, ut ad alia uaſcula transferatur. Ita propter nae-

pter naturæ grauitatem remanens aqua ſubſidet, & tranſlatum uinum pure ſeruabitur, relicto quicquid ſe illi ex imbre miſcuerat.

De oleo uiridi faciendo, & laurino. X.

NVNC oleum uiride faciemus hoc genere. oliuam quamrecentiſſimam, cum uaria eſt, colligis, & ſi diebus aliquot collegeris, expãdis, ne caleſiat. Si qua ibi putris, aut ſicca eſt, remoues. Vbi uero compleueris modiũ factorij, ſales tritos, uel non tritos, quod eſt melius, in oliuam eandem mittis per decem modios, tres ſalis, & molis primo, & ſic ſalitam in nouis caniſtris eſſe patieris, ut pernoctet cum ſalibus, & ducat in ſe eoſdem ſapores, ac mane premi incipiat, olei meliorem fluxum reddditura, ſalis ſapore concepto: canales ſanè, & omnia receptacula olei, calida aqua prius lauabis, ut nihil de anni rancore cuſtodiant. Focos etiam non propius admouebis, ne olei ſaporem fumus inficiat. Nunc menſe poſtremo locis ſiccis, & calidis ad oleum faciendum lauri bacas legemus.

De hortis. XI.

MENSE OCTOBRI ſerenda ſunt intybã, quæ hyeme ſeruiant. Amant humores, & terram ſolutam. Arenoſis, & ſalſis locis, atque maritimis ſumma proueniunt. Area his planior appareatur, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum ſtercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur, quas cum ponemus, radices earum ſummas ferro reſecamus, ac fimo tingimus, ternum pedum ſpatio ſeparamus incrementi cauſa, pedali ſcrobe depoſitas binas, aut ternas. Cinerem ſæpe ſub hyeme diebus ſiccis, fimumq; miſcebimus. Hoc menſe ſinapim ſeremus: terram diligit aratam, & ſi fieri poteſt, congeſtitiam, quamuis ubicunque naſcatur: ſarculari debet aſſidue, ut reſpergatur puluere, quo fouetur: non minus gaudet humore: de quo ſemen legere diſponis, ſuo loco eſſe patieris, quod ad eſcam parabis, robuſtius facies transferendo. In ſinapi uetus ſemen inutile eſt, uel ſationi, uel uſui: quod dentibus fractum, ſi intus uiride uidebitur, nouum eſt, ſi album fuerit, uetuſtatem fatetur. Hoc menſe malua ſerenda eſt, quæ occurſu hyemis ab incremẽti longitudine reprimitur. Loco pingui delectatur, & humido, gaudet lætamine. Transferuntur plantæ eius, cum cœperint folia quatuor habere, uel quinque. Melius cõprehendit eius planta, quæ tenera eſt, maior enim tranſlata languebit. Sapor illis eſt melior, ſi nõ transferãtur, ſed ne cito erigan in caulẽ, in medio earũ glebulas conſtitues, aut lapillos. Rara ponẽda eſt, ſarculo delectatur aſſiduo: ſic liberandæ ſunt herbis, ne motum ſentiant

in radice. Si transferēdis plantis nodū facias in radice, eſſiles ient. Nunc
etiam locis temperatis, & calidis anethum ſeremus. Cepullæ ſeruntur et i
am hoc menſe, uel menta, & paſtinaca, thymum, & origanum, & cappar
menſis initio. Item betam locis ſiccioribus, nec non armoraceam ſeremus,
uel transferemus ad culta, ut melior fiat, nam hæc agreſtis eſt raphanus.
Nunc porrum uerno ſatum transferre debemus, ut creſcat in capite. Sanè
ſarculis circumfodiatur aßidue, & comprehenſa porri planta uelut tena/
cibus allecuetur, ut inanitas ſpatij, quæ radicibus ſuberit, incremento capi/
tis ſuppleatur. Ocymum quoq; etiam nunc ſeremus, quod citius naſci fer/
tur hoc tempore, ſi aceti imbre leuiter ſpargatur infuſum.

De pomis. XII.

CVI placet curas agere ſeculorum, de palmis cogitet conſerendis.
Hoc igitur menſe dactylorum non ueterum, ſed nouorum, ac pinguium re/
centia oſſa debebit obruere, terræ cinerem miſcere. Si plantam uelit, ponen
da eſt Aprili menſe, uel Maio. Locis delectatur apricis, & calidis. Fouenda
eſt, ut creſcat humore. Terram ſolutam, uel ſabulonem requirit, ita tamen
ut quando planta deponitur, circa eam, uel ſub ea pinguis terra fundatur.
Annicula transferatur, aut bima Iunio menſe, uel Iulio incipiente. Circum/
fodiatur aßidue, ut rigatione cōtinua æſtatis uincat ardores. Aquis palmæ
aliquatenus ſalſis iuuantur, quæ infici debent ſalibus, etiam ſi tales eas na/
tura non præbuit. Si ægra eſt arbor, fęces uini ueteris ablaqueatæ oportet
infundi, uel radicum ſuperuacua capillamenta decidi, uel cuneum ſalicis
interfoßis radicibus premi. Conſtat autem locum propè nullis utilem fru/
ctibus, in quo palmæ ſponte naſcuntur. Piſtacea ſeruntur autumno, & men/
ſe Octobri ſobole, & nucibus ſuis. Sed melius ipſa piſtacea iuncta ponun/
tur, mas, ac fœmina. Marem dicunt, cui ſub corio uelut oſſci longi uiden/
tur latere teſticuli. Qui diligentius facere uoluerit, pertuſos caliculos, &
ſtercorata terra repletos parabit, et in his piſtacia terna conſtituet, ut ex
omnibus germen quodcūq; procedat: quod ubi conualuerit planta, hinc fa
cilius transferatur menſe Februario. Amat locum calidum, ſed humectum,
& rigatione gaudet, et ſole. Inſeritur terebintho mēſe Februario, uel Mar/
tio: at alij amygdalo inſeri poße firmarunt. Cerasus amat cœli ſtatum fri/
gidum, ſolum uero poſitionis humectæ. In tepidis regionibus parua proue/
nit. Calidum non poteſt ſuſtinere. Montana, uel in collibus conſtituta regio/
ne lætatur. Ceraſi plantam ſylueſtrem transferre debemus menſe Octobri,
uel Nouembri, & eam primo Ianuario, cum comprehendit, inſerere. Plan

iatta

taria uero creari poſſunt, ſi prædictis menſibus ſpargãtur poma, quæ ſumma facilitate naſcentur. Ego ſic huius arboris facilitatem probaui, ut uirgulta ex ceraſo pro amminiculis per uineam poſita in arborem proſiluiſſe confirmem. Et Ianuario menſe ſeri poteſt. Inſeritur menſe Nouembri melius. Vel, ſi neceſſe ſit, extremo Ianuario. Alij & Octobri inſerenda eſſe dixerunt. Martialis in trunco inſeri iubet. Mihi inter corticem, & lignum feliciter ſemper euenit. Qui in trunco conſerunt, ſicut Martialis dicit, oẽm lanuginem, quæ circa eſt, auferre debebunt, quæ ſi remanſerit, inſitis nocere manifeſtat. In ceraſis hoc ſeruandum eſt, & in omnibus gummatis, ut tunc inſerantur, quando bis uel non eſt, uel deſinit gumma effluere. Ceraſus inſeritur in ſe, in pruno, in platano, ut alij, in populo. Amat ſcrobes altas, ſpatia largiora, aſſiduas foſſiones. Putari in ea putria, & ſicca debebunt, uel quæ denſius arctata protulerit, ut rareſcat. Fimum non amat, atque inde degenerat. Ceraſa ut ſine oſſe naſcãtur, fieri Martialis hoc dicit. Arborem teneram ad duos pedes recides, & eam uſq; ad radicem findes, medullam partis utriuſq; ferro curabis abradere, & ſtatim utraſque partes in ſe uinculo ſtringis, & oblinis fimo, & ſummam partem, & laterum diuiſuras. Poſt annum cicatrix ducta ſolidatur. Hanc arborem ſurculis, qui adhuc fructum non attulerunt, inſeris, & ut aſſerit, ex his ſine oſsibus poma naſcẽtur. Si ceraſus concepto humore putreſcit, in trunco foramen accipiat, quo poſſit educi. Si formicas patitur, ſuccum portulacæ debebis infundere, cum aceti media parte permiſtum, uel uini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si æſtu canicularum fatigatur, trium fontium ſingulos ſextarios ſumptos poſt ſolis occaſum radicibus arboris iubeamus influere ſic, ne remedium luna deprehendat, uel herbam ſymphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, uel ex ea iuxta imum eo dicem cubile faciemus. Ceraſa non aliter, quàm in ſole uſq; ad rugas ſiccata ſeruantur. Menſe Octobri aliqui mali arborem calidis, & ſiccis regionibus ponunt, & cydonia circa Nouembres Calendas, & ſorbum, uel amygdala in ſeminarijs obruunt, & pini ſemen aſpergũt. Hoc menſe poma condienda ſunt, atq; ſeruanda eo more, quo in ſingulorum titulis conſcinctur, uelut quæq; matura proceſſerint.

De apibus. XIII.

HOC etiam menſe aluearia caſtrabuntur, more, quo dictum eſt, quæ tamen oportet inſpicere, & ſi abundantia eſt, demere, ſi mediocritas, partem mediam relinquere pro hyemis inopia: ſi uero ſterilitas apparet in cellis, nil prorſus auferre. Mellis uero, & ceræ ſuperius eſt demonſtrata

 confectio.

confectio.

Quæ græci, uel alij ſuper uina condienda, curandaq́ dixerunt. XIII.

NE lecta prætercam, quæ græci ſua fide media de condiendi uini genere diſputarunt, demonſtrare curaui, qui uini naturam tali ratione diſcernunt, & hanc in eo uolunt eſſe diſtantiam, ut quod dulce eſt grauius dicăt, quod album, & aliquatenus ſalſum, conuenire ueſicæ, quod crocco colore blanditur, digeſtioni accomodum, quod album, & ſtipticum, prodeſſe ſtomacho laxiori, tranſmarinum pallorem facere, & tantum ſanguinem non creare. Vuis nigris fieri forte, rubeis ſuaue, albis uero plerunq; mediocre. In condiendo ergo uino aliqui græcorum muſtum decoctum ad medietatem, uel tertiam partem uino adijciunt. Alij græci ita iubent aquam marinam mundam, de puro, & quieto mari, quam anno antè compleuerint, reſeruari, cuius talem eſſe naturam, ut & ſalſedine, uel amaritudine per hoc tempus careat, & odore, & dulcis fiat ætate. Ergo eius octogeſimam partem muſto admiſcent, & gypſi quinquageſimam. Poſt tertiam deinde diem, fortiter commouent, ac pollicentur nõ ætatem ſolum uino, ſed ſplendorem quoq; coloris adferre. Oportet autè nona quaque die uinum moueri, atq; curari, uel ſi tardius, undecima. Frequens enim reſpectus faciet iudicare utrum uẽdenda ſit ſpecies, an tenenda. Quidam reſinæ ſiccæ tritæ uncias tres dolio immergunt, & permouent, & uina diuretica ſic fieri poſſe perſuadent. Muſtũ uero, quod per pluuias frequentes leue eſt, ſic curare debere iuſſerunt, quod probari guſtu ipſius poterit. Omne muſtum decoqui iubent, donec pars eius uigeſima poſſit abſumi, melius quoque fieri, ſi centeſimam partem gypſi adijcias. Lacedæmonij uero euſque decoquere, donec uini quinta pars pereat, & quarto anno uſui miniſtrare. Suaue uinum de duro fieri docent, ſi ordeacei pollinis cyathos duos ſimul cum uino ſubactos mittas in uini uaſculo, & hora una ibi eſſe patiaris. Aliqui feces uini dulcis admiſcent. Aliqui addunt glicirizæ ſiccæ aliquantuldm, & utũtur, cum diu uaſorum commotione miſcuerint. Vinum quoque inter paucos dies optimi odoris effici, ſi bacas myrti agreſtis montanas, ſiccas, & tonſas mittis in cadum, & decem diebus requieſcere patiaris: tunc coles, & utaris. Vitis etiam flores arbuſtiuæ collectos in umbra ſiccare curabis. Tunc diligenter tunſos, & cretos habebis in uaſculo nouo, & cum uolueris, tribus cadis unam floris menſuram, quam Syri chenicam uocant, adijcies, & ſuperlines dolium, & ſexta, uel ſeptima die aperies, & uteris. Vinum fieri ad potandum ſuaue ita dicunt. Fœniculi, uel ſatureiæ ſingulorum

congruum

congruum modũ uino immergi, atque turbari, uel fructum, quem duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum, & linteo ligatum mitti in uaſculo, ac ſuperliniri, & uſui eſſe quinque diebus exactis. Vinum autem uelut uetus effici de nouello, ſi amygdala amara, abſynthium pini frugiferi gummen fœnumgræcum ſimul frangas quantum ſufficere æſtimaris, & pariter tundas, & ex his unum cyathum per amphoram mittas, & magna uina conficies. Si uero ſenſeris peccatura, huic confectioni aloen, myrrham crocomagma, ſingula modis æqualibus tunſa, & in puluerem redacta cum melle miſcebis, & uno cyatho unam amphoram condire curabis. Anniculum quoque uinum ut longam ſimulare uideatur ætatem, melliloti unciam unam, glicirize uncias tres, nardi celtici tantundem, aloes epatici uncias duas tundis, & cernis, & in ſextarijs quinquaginta coclearia ſex reconde, & uas ponis in fumo. In album colorem uina fuſca mutari aſſerunt, ſi ex faba lomentum factum uino quis adijciat, uel ouorum trium lagenæ infundat alborem, diuq́; commoueat, ſequenti die candidum reperiri, quòd ſi ex afra piſa lomentum adijciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoque hanc eſſe naturam, ut alba, uel nigra ſi redigantur in cinerem, uinoq́; adijciantur, ei unamquanque formam ſui coloris imponere, ut ex nigra fuſcum, candidum uero reddatur ex alba, ea ratione ſcilicet, ut combuſti ſarmenti cineris modij unius menſura mittatur in dolium, quod habebit amphoras decem, & triduo ſic relictum pòſt operietur, ac lutetur, album uel (ſi ita uiſum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoque aſſerunt ex molli forte ſic fieri. Althcæ, hoc eſt, ibiſci folia, uel radices, aut eius caulem tenerũ decoctũ mitti, aut gypſum, aut ciceris cotulas duas, aut cupreſſi pillulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apij ſemen, aut cinerẽ ſarmentorũ, cui uis flammæ corpus reliquit exile, omni ſoliditate detracta. Vinũ uero eadẽ die ex auſtero lympidũ, atq; optimũ fieri, ſi grana piperis decẽ, piſtacia uiginti adiecto modico uino ſimul cõteras, et in ſex uini ſextarijs mittas, diu omnibus antè cõmotis, tũc requieſcere patiaris, & coles uſui mox futurũ. Item feculentũ ſtatim in lympidũ reddi, ſi VII. pini nucleos in unũ uini ſextariũ mittas, diuq́; commoueas, & paululum ceſſare patiaris, mox ſumere puritatem, colariq́; debere, & in uſum referri. Item (quod Cretenſibus oraculum Pythij Apollinis monſtraſſe memoratur) fieri ſic candidum, & ſumere uetuſtatis ſaporem, ſi ſquinantos uncias quatuor, aloes epatici uncias quatuor, maſticis optimi unciam unam, caſſiæ fiſtulæ unciã unam, piperis unciã unã, ſpicæ indicæ ſemũciã, myrrhæ optimæ unciã unã, thuris maſculi nõ rancidi unciam unã: tundis uniuerſa, et in tenuiſſimũ puluerem cribro excutiente deducis.

quinquaginta, munda manu purgas quodcunq; ſupernatabit, & in uaſculo gypſo diligenter includis, & ad uetuſtatem reſeruas. Melius tamen ſi in minora & picata uaſcula proximo uere transfundas, & gypſata diligenter operias, & in terrena, & frigida cella recõdas, uel arenis fluuialibus, uel eodẽ ſolo, uaſcula ex aliqua parte ſummergas. Hoc nulla uitiatur ætate. ſi tã diligenter effeceris.

De defruto, carœno, ſapa. XVIII.

NVNC defrutum, carœnum, ſapam conficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex muſto, modus bis & uirtutẽ mutabit, & nomina. Nam defrutum à deferuendo dictum, ubi ad ſpiſsitudinem fortiter deſpumauerit, effectum eſt. Carœnum, cum tertia perdita, duæ partes remanſerint. Sapa, ubi ad tertias redacta deſcenderit, quam tamen meliorem facient cydonia ſimul cocta, & igni ſuppoſita ligna ficulnea.

De paſſo. XIX.

PASSVM nunc fiet ante uindemiam, quod Africa ſueuit uniuerſa conficere, pingue atq; iucundum, & quod conditum, ſi utaris mellis uice, ab inflatione te uindices. Leguntur ergo uuæ paſſæ quamplurimæ, & in fiſcellis clauſæ iunco factis aliquatenus rariore contextu, uirgis primò fortiter uerberantur. Deinde ubi uuarũ corpus uis contuſionis exoleuerit, cochleæ ſuppoſita ſporta cõprimitur. Hinc paſſum eſt quicquid effluxerit, et conditum uaſculo, mellis more, ſeruatur.

De cydonite. XX.

ABIECTO corio mala cydonia matura in breuiſsimas ac tenuiſsimas particulas recides, et proijcies durum, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad menſuram mediam reuertatur, & coquendo piper ſubtile conſpergis. Aliter. Succi cydoniorum ſextarios duos, aceti ſextarium unum ſemis, & mellis duos ſextarios miſces, & decoques, donec tota permiſtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis, atque zinziberis binas uncias miſcere curabis.

De fermento muſteorum ſeruando. XXI.

EX nouo tritico purgato farriculum facies, & ex muſto de ſub pedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagænam muſti adijcias: deinde ſole ſiccabis, & item ſimiliter infundis, ac ſiccas. Hoc cum tertio feceris, panes ex eo breuiſsimos admodum facies muſteorum, & in ſole ſic-

CC catos

catos uaſculis nouis fictilibus recondis, & gypſas. Pro fermento, quo tempore anni muſteos facere uolueris, hoc uteris.

De uua paſſa. XXII.

VVAM paſſam græcam ſic facies. Melioris acini, & dulcis, & lucidi botryones in ipſa uite torquebis, et patieris ſponte inareſcere, deinde ſublatos in umbra ſuſpendis, & uuam conſtrictam cum ponis in uaſculis, ſubſternis pampinos ſicco algore frigentes, et manu comprimis, & ubi uas impleueris, itẽ pãpinos addis nihilominus nõ calẽtes, et operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quem nullus fumus infeſtet.

De horis. XXIII.

OCTOBER Martium ſimilibus umbris ſibi fecit æquari.

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS.

De ſatione tritici, farris, ordei, fabæ cum diſciplina, & de lenticula ſerenda, & de lini ſemine. Titul. I.

NOVEMBRI menſe triticum ſeremus, & far ſatione legitima, ac ſemente ſolẽni. Iugerum utriuſque ſeminis modijs quinque tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc ſeremus. In huius principio fabam ſpargimus. quæ pinguiſſimum, uel ſtercoratum deſyderat locum, uel uallem quam ſuccus ueniens à ſummitate, fœcundet. Primo ſeritur, deinde proſcinditur, & tunc ſulcatur. Occanda eſt large, ut tegi plurimum poſſit.

poſſit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ ſatione glebas non eſſe frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore poßint germina obumbrata defendi ſatione eius generis, ſicut opinio habet, non fœcundatur terra, ſed minus læditur. Nam Columella dicit, agrum frumentis utiliorem probari, qui anno ſuperiore uacuus fuerit, quàm qui calamos fabaceæ meßis eduxit. Pingue iugerum ſex modij occupant, mediocre amplius. Spiſſo bene prouenit. Macrum ſolum, nebuloſumq; non patitur. Curandum eſt præcipue, ut luna XV. ſeratur, ſi adhuc iſtum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis græci aſſerunt fabæ ſemina macerata herbis aduerſantibus non noceri. Aqua pridie infuſa citius naſci, nitrata aqua reſperſa coſturam non habere difficilem. Nunc ſeritur prima lenticula, ſicut Februario menſe narratum eſt. Hoc etiam toto menſe poterit lini ſemen aſpergi.

De pratis nouis inſtituendis, ponendis uitibus, & propagandis, & circumfodiendis nouellis.

IN huius maxime menſis principio, poſſumus inſtituere noua prata, more, quo dictum eſt. Hoc etiam toto menſe locis calidis, & ſiccis, uel apricis, erit uitium celebranda poſitio. Nunc & propago iure ducetur, & locis frigidis nouellas uites, & arborum plantas circumfodere, atq; operire conueniet, & ante Idus. Nunc mergis, hoc eſt propaginis curuatura poſt triennium, quàm preſſa fuerat, recidetur à uite.

De uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda. III.

NVNC ac deinceps uinea uetus, quæ in iugo eſt, uel pergula, ſi robuſto, & integro trunco ſit, ablaqueata fimo ſatietur, & anguſtius putata inter quartum, & tertium pedem à terra uiridißima parte corticis, acuto ferramēti mucrone feriatur, ac foßa frequentius incitetur. Nam (ſicut aſſerit Columella) ex eo loco germen plerunq; producit, & ueniente uere fundit materiam qua uitis reparetur antiqua.

De putādis uitibus, et arboribus locis tēperatis, et reliquis IIII.

NVNC putatio autumnalis celebratur in uitibus, & arboribus, maxime ubi inuitamur tepore prouinciæ, et putantur olineta, & oliua, cum uaria cœperit eſſe, colligitur, ex qua primum fiet oleum. Nam cum tota nigreſcit, quod ſpei merito poſterauit, fundendi ubertate compenſat. Eſt utilis olearum putatio, cæterarumq; arborum, ſi loci patitur diſciplina, ut deciſis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundātur. Quòd

ſi regno inſolens,& incuſtodita contigerit, agendum prius toto arboris cor pore ab inferiore parte purgato,ut altitudine animalium ſupergreſſa,mo dus tranſcendatur iniuriæ, & arbor iam ſpatio ſuo tuta curetur.

De oliuetis ponendis,& curãdis ægris arboribus,& reliquis. V.

NVNC etiam locis calidis, ac ſiccis regionibus olíueta ponuntur,ſi cut Februario diſputatum eſt. Amat hæc arbor arduo locorum ſitu medio criter ab humore ſuſpendi,ſcalpi aßidue,lætaminis ubertate pingueſcere, ſeracibus uentis clementer agitari.Hoc etiam menſe oleis ſterilibus quæ ſu pradicta ſunt remedia faciemus.Nunc & corbes,& pali,& ridicæ bene fie ri poſſunt,etiam nunc locis temperatis, eſt laurini olei iuſta confectio.

De hortis. VI.

HOC menſe allium bene ſeritur,et ulpicum terra maxime alba,foſſa, & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in arcis facies,& ſemina in locis altioribus pones IIII.digitis ſeparata,neq; altius preßa. Sarculabis frequenter,inde plus creſcẽt.Si capitatum facere uolueris, ubi cœperit caulis prodire,pro culca,ſucc us reuertetur ad ſpicas.Fertur, ſi luna ſub terirs poſita ſeratur, & item luna ſub terris latente uellatur,odoris fœditate cariturum. Vel pa leis condita allia,uel fumo ſuſpenſa durabunt. Nunc & cepulla ſeri poteſt, & carduorum planta diſponi,& amoracea ſeritur,& cunela.

De pomis. VI.

HOC menſe locis calidis,cæteris uero Ianuario perſici oſſa in paſtina tis areis ſunt ponenda,binis à ſe pedibus ſeparata,ut cum ibi plantæ excre uerint,transferantur. Sed oßa ponantur acumine deorſum uerſo. Et nõ am plius,quàm duobus,aut tribus digitis obruantur. Oſſa uero,quæ ponenda ſunt,aliqui ſiccata prius paucis diebus cineris miſtione terra ſoluta in qua lis reſeruant. Ego uero uſq; ad ſerendi tempus ſine ulla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidem qualibuſcunq; proueniunt. Sed & pomis,& frondibus,& du rabilitate præcipua ſunt,ſi cœlum calidum,ſolum arenoſum,& humidum ſortitur. Frigidis uero,& maxime uentoſis,niſi obiectu aliquo defendãtur, intereũt. Dum tenera ſunt germina,ſæpe herbis circũfoſſa liberentur. Bi mam plantam recte transferemus ſcrobe breui. Nec à ſe longe ſtatuendæ ſunt,ut inuicem ſe à calore ſolis excuſent. Ablaqueandæ ſunt per autum num,& ſuis ſtercorandæ folijs. Putanda perſicus in autumno eſt,ut arida, & putrida

& putrida tantum uirgulta tollātur. Nam ſi quid uiride reſecemus, areſcit. Languēti arbori ueteris uini feces, aquæ miſtas oportet infundi. Affirmantibus græcis perſicus ſcripta naſcetur, ſi oſſa eius obruas, & poſt dies VII. ubi patefieri cœperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inſcribas. Mox ligatos ſimul cum ſuis oſſibus obruat diligentius adhærentes. Genera eorum ſunt hæc, duracina, præcoqua, perſica, armenia. Si hæc arbor ardore ſolis inareſcit, frequēti aggeſtione cumuletur, ueſpertino iuuetur humore, obiectis defendatur umbraculis. Iuuat in ea et ſpoliū ſerpentis appendi. Nunc iam contra pruinas ſtercus ingeratur perſico, uel feces uini cum aqua permiſtæ, uel, quod magis prodeſt, aqua, in qua faba decocta eſt. Si uermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ miſtus extinguit, uel bouis urina cum aceti tertia parte confuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, uel trunco lentiſci, aut terebinthi cuneus affigitur, uel terebratæ in medio, palus ſalicis imprimetur. Si poma rugoſa creabit, aut putrida, circa imum truncum cortex recidatur, & cum inde modicus humor effluxerit, argilla, uel paleato luto plaga retegatur. Magna poma perſicus affert, ſi florenti, per triduum ternos ſextarios caprini lactis ingeſſeris. Contra uitia perſici proficit ſpartū ligatū, uel ſpartea ſuſpenſa de ramis. Menſe Ianuario, uel Februario locis frigidis, Nouembri calidis perſicus inſeratur, maxime circa terram ſurculis plenioribus, & propè arborem natis: nā cacumina uel non tenebunt, uel diu durare non poterunt. Inſeritur in ſe, in amygdalo, in pruno: ſed armenia, uel præcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhæreſcunt, & tempus ætatis acquirunt. Menſe Aprilt, uel Maio locis calidis, in Italia uero utroque exeunte, uel Iunio perſicus inoculari poteſt, quod emplaſtrari dicitur, præciſo ſuper trūco, et emplaſtratis pluribus gemmis, more, quo dictum eſt. Perſicus rubeſcit, ſi platano inſerta figatur. Duracina ſeruantur, condita muria, & oximelle, uel detractis oſſibus ficorum more in ſole ſiccantur, ac pendent. Item ſæpe uidi, detractis oſſibus duracina melle condiri, & ſaporis eſſe iucundi. Item bene ſeruantur, ſi umbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris, ut ſic ſapæ innatare cogātur uaſe concluſo.

De pinu.

PINVS creditur prodeſſe omnibus, quæ ſub ea ſeruntur. Pinum ſeremus nucleis ſuis, calidis, et ſiccis regionibus menſe Octobri uel Nouembri, frigidis & humectis Februario uel Martio. Amat locum gracilem, ſæpe maritimum, inter montes, & ſaxa uaſtior, & procerior inuenitur: uentoſis, & humidis, arborum fiunt incrementa lætiora. Sed ſiue montes uelis conſe

vere ſeu ſpatia quęcunq; ,hæc huic generi deputatis,quæ alteri utilia eſſe non poſſunt. Exarabis ergo ea loca diligenter,atq; purgabis ,& frumenti more ſemen aſperges,ac leui ſarculo curabis operire,nec enim, pluſquam palmo debet abſcondi. Defendenda eſt tenera arbor à pecore ,ne calcetur inualida. Proficiet,ſi nucleos aqua ante triduum macerabis. Aliqui dicunt fructum pineum tranſlatione miteſcere:ſed plantas hoc modo procurant,ut prius multa ſemina in caliculis terra , & fimo repletis obruant,quæ ubi proceſſerint,relicto eo, quod ſolidius eſt,auferunt alia: ubi iuſtum cœperit incrementum,trimam plantam cum ipſis caliculis transferunt,quibus fractis in ſcrobe indulgent radicibus largitatem . Terræ tamen equæ ſtercus admiſcent,facientes ſtraturam alterno ordine ſubinde creſcentem. Seruandum eſt tamen, ut eius , quæ radix una , & directa eſt , uſque ad ſummitatem ſuam poßit integra,& illæſa transferri . Putatio nouellas pini arbores tantum promouet(quod expertus ſum)ut quæ ſperaueras incrementa, duplicentur. Nuces pineæ & uſq; in hoc tempus in arbore eſſe poſſunt ,& maturiores legentur. Prius tamen legendæ ſunt , quàm pateſcant . Nuclei ipſi purgati durare non poſſunt:tamen aliqui in uaſis fictilibus nouis , & terra repletis,cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

De pruno.

PRVNA ſi oßibus ſerantur autumno,menſe Nouembri,ſolo putri, & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadem ponantur & menſe Februario. Sed tunc prius lixiuio ſunt maceranda per triduum, ut cito germinare cogantur . Ponuntur & plantis , quas ſumemus ex codice menſe Ianuario exeunte, uel Februario circa idus radicibus fimo oblitis. Gaudent loco læto & humido:cœlo tepido melius proferuntur ,tamen queunt & frigidum ſuſtinere. Locis lapidoſis , & glareoſis ſi iuuantur lætamine , excuſant ne poma caduca,& uermiculoſa naſcantur. Extirpandæ ſunt ſoboles à radice,exceptis rectioribus,quæ ſeruabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor eſt , amurca cum aqua æqualiter temperata radicibus debet infundi, uel bubulum lotium ſolum , uel humanum uetus cum duabus aquæ partibus mixtum,uel cineres ex furno , maxime ſarmentorum . Si poma decidant,oleaſtri cuneum terebratæ infige radici . Vermes eius ,atq; formicas rubrica cum pice liquida ſi adlinatur,extinguet. Sed modeſtius propter arboris noxam,ne idem faciat remedium,quod uenenum. Iuuatur frequenti humore, et aßidua foßione . Menſe Martio extremo prunus inſeritur melius trunco fiſſo,quàm cortice,uel menſe Ianuario, antè quàm incipiat gu men

men lachrymare. Inſeritur in ſe, & perſicum recipit, uel amygdalum, uel malum, ſed eam degenerem reddit, & paruam. Pruna ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Hæc ſunt, quæ damaſcena dicuntur. Alij in aqua marina, uel in muria feruente recenter lecta pruna demergunt, & inde ſublata, aut in furno tepido faciunt, aut in ſole ſiccari.

De caſtanea.

CASTANEA ſeritur & plantis, quæ ſponte naſcuntur, & ſemine. Sed quæ plantis ſeritur, ita ægra eſt, ut biennio de eius uita ſæpe dubitetur. Serenda eſt ergo ipſis caſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe Nouembri, & decembri, item Februario. Eligendæ ſunt caſtaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ: quas ſi Nouembri menſe ſeramus, facilẽ ſe præſentia fructus ipſius præſtat. Si uero Februario ponamus, ut uſq; tunc durent, ita faciendũ eſt. In umbra caſtaneæ ſiccentur expanſæ, tunc in anguſtum, & ſiccum locũ tranſlatæ cumulum faciunt, & eas omnes fluuialis arena diligenter operiat. Poſt dies XXX. eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ ſanæ ſunt, merguntur: ſupernatat quæcũq; uexata eſt. Itẽ quas probaſti, ſimiliter obrues, & poſt XXX. dies æque probas. Hoc cum tertio feceris, uſq; ad ueris initium, ſerere debebis quæ manſerint illibatæ. Aliqui in uaſculis ſeruant, arena pariter miſſa. Amant ſolum molle, & ſolutum, non tamen arenoſum. In ſabulone proueniunt, ſed humecto. Nigra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligenter infractus. In ſpiſſo agro & rubrica uix prouenit. In argilla, & glarea, non poteſt naſci. Diligit cœli ſtatum frigidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſenſerit. Delectatur cliuis, & opacis regionibus, ac maxime in ſeptentrionem uerſis. Paſtinari ergo locus debebit, qui huic deſtinatur arbuſto, altitudine pedis unius ſemis, uel duorum: uel totus aut ſulcis in ordinem deſtinatis, aut certe aratris reſolui hinc inde findentibus. Qui fimo ſatiatus, ac redactus in puluerem, caſtanearũ ſemen accipiat nõ amplius pedis dodrante demerſum. Vnicuiq; ſemini propter notã ſurculus debet affigi. Ipſa ſemina ſingulis locis ſimul terna, uel quina ponantur, et inter ſe quatuor pedum ſpatio ſeparentur: quibus transferre placuerit, bimas plãtas transferre debebunt. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor inſidens limo, germen extinguat. Cui placet, poteſt caſtaneæ in propaginem ducere ima uirgulta, quæ in radice naſcuntur. Nouũ caſtanetũ circunfodi debet aſſidue. Menſe Martio et Septembri, incrementum maius acquirit, ſi putationibus adiuuetur. Caſtanea inſeritur (ſicut probaui ipſe) ſub cortice menſe Martio, uel Aprili, tamen genere utroque reſpondet.

poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, & in ſalice, ſed ex ſalice tardius maturat & fit aſperior in ſapore. Caſtaneæ ſeruantur uel in cratibus diſpoſitæ, uel intra ſabulonem, ne inuicem tangantur immerſæ, uel in uaſculis fictilibus nouis conditæ, & loco ſicciore defoßæ, uel incluſæ uirgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, ut ſpiracula non relinquas, uel ordei paleis minutißimis obrutæ, uel paluſtri ulua figuratis denſioribus ſportis recluſæ.

De pomis alijs.

HOC menſe locis calidis, ac ſiccis regionibus agreſtium pyrorũ plantas ponimus, quas poſtea poßimus inſerere, & malorum, uel mali punici, & cydonij, & citri, & meſpili, fici, ſorbi, ſiliquæ: & plantas agreſtis ceraſi, poſt inſerendas, & mori taleas, & amygdali ſemina, & nuces iuglandes, ſi in ſeminarijs (quo dictum eſt more) pangantur.

De apibus. VIII.

HVIVS menſis initio apes ex tamariſci floribus, reliquisq; ſylueſtribus mella conficiunt: quæ auferenda non ſunt, quia ſeruantur hyberno. Eodem menſe ſordibus liberandi ſunt alui, quia tota hyeme eos mouere, aut aperire non decet. Sed hæc die aprico, tepidoq; facienda ſunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorẽ, uel aliquo ſimili omnia interiora mundentur, quò manus non ualebit attingere. Tum rimas omnes, quæ ſunt extrinſecus luto, & fimo bubulo miſtis linamus: & inſuper geneſtis, uel alijs tegumentis ſimilitudinem porticus imitemur, ut poßint à frigore, & tempeſtate defendi.

Remedium uitibus, quæ ſine fruge luxuriant. IX.

LOCIS calidis, & apricis uites, quæ fructu carent, fronde luxuriãt, & pauperiem fœtuum compenſant ubertate foliorum: nunc putare preßius conueniet: frigidis uero, menſe Februario. Si permanebit hoc uitium, circum foſſas arena fluuiali, uel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inſerunt inter flexuoſa radicum.

Remedium ſterili uiti. X.

IISDEM temporibus, & locis uitem, quæ ſterilis fuerit, græci ita præcipiunt eſſe curandam. Trunco eius fiſſo lapidem aſſerunt includendũ, & ibi urinæ ueteris humanæ quatuor cotulas circa truncum debere ſuffundi, ut ad radices inſtillatio ipſa deſcendat. Tunc adijcienda eſt terra admiſta lætamine, & circa radices ſolum omne uertendum.

34

De roſario ex paucis uirgultis inſtituendo. XI.

QVAMVIS menſe Februario ſint conſerenda roſaria, tamen locis calidis, apricis, atq; maritimis hoc etiam menſe poterimus inſtituere roſeta. Quæ ſi indigus plantarum, uolueris ex paucis uirgulis habere copioſa, quaternorum digitorum ſurculos gemmantes cum geniculis ſuis debebis excidere, & in modum propaginis ſternere, & ſtercore ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint, pedis ſpatio inter ſe transferre diſiunctos, atq; ita ſolum, quod huic generi deputabis, implere.

De uua, quæ uſq; ad uer reſeruetur in uite. XII.

GRAECIS aſſerentibus, ut uuam ſerues in uite uſq; ad ueris initia, circa ipſam uitem, quæ fructu plena eſt, loco umbroſo ſcrobem fodies, altitudine triũ pedum, latitudine duorũ, & mittis ſabulonem, & ibi calamos figis, in quibus retorques aſsidue ſarmenta fructibus plena, & illæſis botryonibus alligabis, ut ſolũ non contingant, & cooperies, ut imber eò penetrare non poßit. Item Græcis docentibus uuas in uite, aut poma in arbore ſi diu ſeruare uolueris, uaſculis clauſa fictilibus ab ima parte pertuſis diligenter à ſummo tecta ſuſpende, quamuis poma & gypſo cooperta in longam ſeruentur ætatem.

De gregibus ouilli generis, & caprini. XIII.

HOC menſe agnorũ prima generatio eſt. Sed agnus ſtatim natus uberibus maternis admouendus eſt. Manu prius tamen exiguum lactis, in quo ſpißior eſt natura, mulgendum, quod paſtores coloſtram uocant, nanque hoc agnis, niſi auferatur, nocebit. Ac primo per biduum natus cum matre claudatur. Tunc ſeptis obſcuris ſeruetur, & calidis ita ſecluſo paruulorum grege matrices mittantur in paſcua. Sufficiet autem prius quàm procedat matrices mane, & cum ſaturæ reuertuntur ad ueſperã, agnis ubera hauriendi permittere. Qui donec firmentur intra ſtabulum furfuribus uel medica herba, uel (ſi eſt copia) farina ordei paſcantur ingeſta, donec conceptum pauliſper robur ætatis, paſcuum matribus poßint habere commune.

De paſcendi ordine.

PASCVA ouillo generi utilia ſunt, quæ uel in noualibus, uel in pratis ſiccioribus excitantur. Paluſtria uero noxia ſunt, ſylueſtria damnoſa lanatis. Salis tamen crebra conſperſio, uel paſcuis miſta, uel canalibus frequenter oblata, debet pecoris leuare faſtidium. Nam per hyemem, ſi penuria eſt, fœnum, uel palea, uel uicia, uel facilior uictus ulmi ſeruatis frondibus præbeatur, aut fraxini. Aeſtiuis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cum graminis teneri ſuauitatem roris miſtura commendat. Quarta hora caleſcente potus puri flaminis, aut putei præbeatur, aut fontis. Medios ſolis calores uallis, aut arbor umbroſa declinet. Deinde ubi flexo iam die ardor infringitur, & ſolum primo imbre ueſpertini roris humeſcit, gregem reuocemus ad paſcua. Sed canicularibus, & æſtiuis diebus ita paſcendæ ſunt oues, ut capita gregis ſemper auertantur à ſolis obiectu. Hyeme autẽ, uel uere niſi reſolutis gelicidijs ad paſcua prodire non debent. Nam pruinoſa herba huic generi morbos creabit, ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Græcas oues, ſicut aſianas, uel tarentinas moris eſt potius ſtabulo nutrire, quàm campo, & pertuſis tabulis, ſolum in quo claudentur inſternere: ut ſic tuta cubilia, propter iniuriam pretioſi ucileris, humor reddat elabens. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oues ungere oleo oportebit, & uino. Propter ſerpentes, qui plerunq; ſub præſepibus latent, cedrum, uel galbanum, uel mulieris capillos, aut ceruina cornua, frequenter uramus.

De capris.

NVNC hirci admittendi ſunt, ut fœtum primi ueris fouere poßit exortus. Sed caper eligendus eſt, cui ſub maxillis duæ uidentur pendere uerruculæ, magni corporis, craßis cruribus, breui, plenaq; ceruice, auribus flexis, & grauibus, paruo capite, nitido, ſpiſſo, & longo capillo. Ad ineundas fœminas & ante anniculum congruus. Non autem durat ultra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis uberibus eſt eligenda. Non tamen ita multæ capræ, ut oues una ſtatione claudantur, quàm luto, & ſtercore carere conueniet. Hœdis ſupra lactis abundantiam, edera, & arbuti, & lentiſci cacumina ſunt ſæpe præbenda. Trimæ educare optime poſſunt, quod teneriores matres generant tranſigendum eſt. Sed ultra VIII. annos ſeruandæ non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit ætate.

De glandi-

De glandibus colligendis. XIIII.

HOC tempore glandis legendæ, ac ſeruandæ cura nos excitet, quod opus fœmineis, ac puerilibus operis celebrabitur facile more bacarum.

De materie cædenda. XV.

NVNC materies ad fabricam cædenda eſt, cum luna decreſcit. Sed arbores, quæ cædentur uſq; ad medullam ſecuribus reciſas aliquãdiu ſtare patieris, ut per eas partes humor, ſiquis in uenis continetur, excurrat. Vtiles autem ſunt hæ maxime, abies, quam gallicam uocant, niſi perluatur, leuis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix utiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atq; extremitate tectorũ, præſidium contra incendia contuliſti. Neq; enim flammam recipiunt, aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Aeſculus ædificijs, & ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris inteſtinis, cuius ſolum pondus in uitio eſt. Fagus in ſicco utilis, humore corrumpitur. Pópulus utraq;, & ſalix, & tilia in ſcalpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria, ſi humidus locus ad accipienda fundamenta palandus eſt. Vlmus, & fraxinus ſi ſiccentur, rigeſcunt, ante curuabiles, cathenis utiles habentur. Carpinus utiliſſima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſiccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, ut exciſæ trabes eius, aut in piſcina qualibet anno toto merſæ laterent, póſt operi futuræ, aut arenis obruerentur in litore, ut aggeſtionem, qua tectæ eſſent alternis æſtibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcunq; autem ex parte meridiana cæduntur, utiliores ſunt, quæ uero ex ſeptentrionali proceriores, ſed facile uitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. XVI.

HOC menſe locis ſiccis calidis, & apricis maiores arbores transferemus, truncatis ramis, illæſis radicibus, multo ſtercore, & rigationibus adiuuandas.

De oleo faciendo ſecundũ Græcos, & emendando. XVII.

GRAECI in conficiendi olei præceptis iſta iuſſerunt. Tantum legendum eſſe oliuæ, quantũ nocte ueniente poſſimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpenſam. Oſſa enim cõfracta ſordeſcũt: quare de

 ſolis

ſolis carnibus ſit prima confectio, & de ſalignis caniſtros fieri debere uirgulis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit, quod ſponte defluxerit. Sales deinde, ac uitrum iubent nouo oleo miſceri, ut hæc res ſpiſsitudinem eius abſoluat. Deinde cum amurca ſubſederit, oleum purum, XXX. diebus exactis, in uitrea uaſa transferri. Secundum ſimili diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari.

Oleum liburnico ſimile. XVIII.

OLEVM *primum liburnico ſimile fieri aſſerunt Græci, ſi in optimo uiridi oleo inulam ſiccam, & lauri folia, & cyperum omnia ſimul tuſa, & ſubtiliter creta permiſceas cum ſalibus torrefactis, ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes, deinde tribus, aut aliquanto amplius decurſis diebus, cum quieuerit, utaris.*

Vt oleum ſordidum purges. XIX.

SI *ſordet oleum, frictos, & adhuc calantes ſales iniici iubēt, & diligenter operiri. Ita mundum reddi poſt tempus exiguum.*

De oleo odoris horrendi. XX.

SI *fuerit, odoris horrendi, uirides oliuas ſine oſsibus tundi, & in olei metreta chœnicas duas mitti. Si bacæ defuerint, caules tenerrimos oleæ ſimiliter eſſe tundendos. Nonnulli utraque permiſcent adiecto etiam ſale. Sed omnia intra linteum clauſa ſuſpendūt, atq; ita in uas olei demittunt. Poſtea tribus diebus exactis auferūt, & oleum in alia uaſa transfundunt. Quidam mittunt uetuſtum laterem torrefactum. Pleriq; ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos ſubinde permutant: ubi hoc bis, aut tertio fecerint, ſales mittunt, & in alia uaſa translatum, per paucos dies ſubſidere patiūtur. Quòd ſi aliquod animal deciderit, & oleū putredine, ac nidore uitiauerit, iubent Græci coriandri manipulū in olei metreta ſuſpendi, atq; ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decuſſerit, mutandum eſt coriandrum, donec ſuperetur hoc uitium. Sed maxime proderit, poſt ſenos dies in uaſa munda transferre, melius ſi acetum ante uexerunt. Quidam fœnigræci ſemen ſiccum, tritumq; permiſcent, uel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequenter extingunt. Si acerbus odor fuerit, uuæ excrementa, quæ græci γίγαρτα uocant, præcipiunt tuſa, & in maſſam redacta merſari.*

343

De oleo rancido curando. XXI.

OLEVM rancidum Græci aſſerunt ſic poſſe curari. Albam ceram mundo, & optimo oleo reſolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc ſales frictos calentes addi, operiri, atq; gypſari. ſic fieri, ut oleum purgetur ſapore, & odore mutato. Oleum tamen omne in terrenis locis eſſe ſeruandum, & eam eius eſſe naturam, ut ſole, uel igne purgetur, uel aqua feruenti, ſi ſimul miſceantur in uaſculo.

De condiendis oliuis. XXII.

HOC etiam menſe oliuas condiemus. Harum genera ſunt diuerſa. Colymbades oliuæ fiunt ſic. Alternis cratibus oliuarum puleium ſpargis, & mel, & acetum, & ſales modice, ſtratura intercedente ſuffundes. Item ſternes oliuas ſupra ſurculos fœniculi, uel anethi, ſiue lentiſci, & ramulis oliuæ ſubditis, aceti heminam, & muriam ſuperfundis, & has conſtructiones uſq; ad uaſculi plenitudinem patieris inſurgere. Aliter. Electas oliuas muria maturabis, poſt XL. dies muriam fundis uniuerſam: tunc duas defruti partes, aceti unam, mentam minuti inciſam uaſculo adijcies, & oliuis replebis, ut iuſta infuſione liquor ſupernatet. Aliter. Oliuas manu lectas, una nocte integra, in balnei uapore eſſe patieris, tabulæ uel crati ſuperpoſitas, mane balneis exemptas, ſalibus tritis conſperges, & uteris, quæ non amplius, quàm VIII. dies poterunt cuſtodiri. Aliter. Oliuas illæſas primo mittis in muria: poſt dies XL. leuabis, atque intercides acuto calamo. Et ſi dulciores habere uolueris, duas ſapæ partes, & aceti unam, ſi acriores, aceti duas, & ſapæ unam debebis infundere. Aliter. Paßi ſextarium unum, cineris bene creti quantum manus utraque geſtabit, uini ueteris unum faniculum, & aliquantum cupreßi foliorum miſtis omnibus oliuas infundis, inculcas, & ſubinde cruſtam faciendo ſaturabis, donec ad uaſculorum ſumma ora peruenias. Aliter. Oliuas, quas iacentes repereris rugis contrahentibus criſpas colligis, & ſalibus tritis reſperſas expandis, donec ſole inareſcãt. Tũc ſubſtrato lauro alternas crates bacarũ ſæpius ordinabis. Tũc defrutum cum ſatureiæ faſciculo duabus, aut tribus undis feruere patieris. Et poſtquam tepuerit, ſupra compoſitas bacas refundes admiſto ſale paululo, & origani faſce contecto, ſupra ius omne perfundes. Aliter. Lectas bacas ex arbore ſtatim condies, rutam, & petroſilinum ſternes inter ſpatia ſtructionis, & ſubinde ciminati ſalis aſperſione cumulabis. Poſtremum mel, & acetum ſuperfundes, Nouißime optimi olei quantumcunque miſcebis. Ali

bis. Aliter. Legis oliuas ex arbore nigras, & compoſitas muria diluis, tunc ollæ adÿcis mellis partes duas, uini unam, defruti dimidiam, & ubi ſimul deferbuerint, deponis, ac permoues, & acetum miſces, cum refrixerit, ſuper oliuas origani ſurculos ſternis, & ſupra ius omne diffundes. Aliter. Oliuas manu lectas cum pediculis aqua ſpargis tribus diebus: deinde mittis in muria, & poſt XII. dies exemptas in uaſa adÿcis cum muſti & aceti æquis ponderibus. Et impletum uas ita operies, ut aliqua ſpiramenta dimittas.

De horis. XXIII.

NOVEMBREM & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit æquales.

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.
Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA, LIBER XIII.

De ſerendis frumentis, faba, & lini ſemine. Titulus I.

DECEMBRI menſe ſeruntur frumenta, triticum, far, ordeum, quamuis ordei ſatio iam ſera ſit. Et faba circa ſeptimum Idus ſeri poteſt. Nam poſt exactam brumam male ſeminantur. Hoc etiam menſe, adhuc lini ſemen ſpargi poterit, uſque ad VII. Idus Decembris.

De fodiendis paſtinis, & cædenda materie. II.

NVNC ad inſtituendas uites, ſed poſt Idus paſtina incho*mus effodere, ſicut antè tractatum eſt. Et materiem bene hoc menſe cædemus. Palos quoq;, & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti bacas, atq; lentiſci in olei ſui confectione quaſſabimus, & uinum myrtite, ſicut dictum eſt antè, retingemus.

De hortis. III.

HOC tempore ſerenda eſt lactuca, ut planta eius Februario transferatur. Etiam nunc allium, & ulpicum, & cepullæ, & ſinapi, & cunela ſeri poterunt, diſciplina, & more, quo ante narratum eſt.

De pomis. IIII.

HYPOMELIDES poma ſunt (ut Martialis aſſerit) ſorbo ſimilia. Mediocri arbore naſcuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto ſapore commiſta eſt. Seritur menſe Decembri nucleis in uaſculis poſitis. Menſe autem Februario hypomelidis planta, ſed pollicis magnitudine robuſta transfertur breuiſsimo ſcrobe, ſoluta terra, plurimo ſtercore. Sed munienda eſt, quia cito areſcit, ſi radices eius uentus afflauerit. Terram qualemcunq; non reſpuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & ſæpe ſaxoſa. Statum rigidum reformidat. Inſeri non poteſt, exigua durat ætate. Poma eius aut in picatis, & minutis urceolis, aut ſcrobe populi, aut in ollis inter uuas uinaceis obruta ſeruabuntur.

De rapis

De rapis condiendis. V.

NVNC rapa in partes minutas reciſa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exſiccata nequid reſeruent humoris, & ſinapi ex aceto (ſicut moris eſt) temperato, mergere, & condire curabimus, & repleta uaſa claudemus, ac poſt aliquantos dies guſtibus explorata, proferemus uſuri. Quam rem Ianuario quoq;, & Nouembri menſe poterimus efficere.

De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, & auium laqueis diſponendis. VI.

NVNC etiam quibus litus in fructus eſt, ubi lunæ iuuabit augmentum, quæ omnium clauſorum maris animalium, atque concharum iubet incremento ſuo membra turgere, echini carnes ſolibus condire curabunt: quod ſolito more conficitur. Hanc quoque rem per omnes bene faciemus hybernos. Pernas etiam, & lardum conficimus non ſolum menſe hoc, ſed omnibus, quos hyemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſyluas, & bacis fœcunda uirgulta ad turdos, & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc uſq; in martium menſem tendetur aucupiũ.

De horis. VII.

DECEMBREM Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cum linea ſimili ille augeatur, iſte decreſcat.

Hora	I.	pedes	XXIX
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

BIBLIOTECA BONGHI

PALLADII RVTILII AEMILIANI DE INSITIONE, LIBER AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

HABES *aliud indultæ fidei teſtimonium. Pro uſura temporis hoc opus de arte inſitionis adieci. Sed quòd uolumina hæc ruris colendi ſerius, quàm iuſſeras, ſcripta ſunt, librarij manus ſegnior fecit, cuius ego tarditatem nunquã maligne æſtimo. Scio enim quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius, quàm timere. Neſcio utrum commune ſit dominis: mihi difficile contigit, in ſeruilibus ingenijs inuenire temperiem. Ita ſæpiſſime natura hæc uitiat commodum ſiquod eſt, & miſcet optanda contrarijs. Velocitas procurrit in facinus, ſegnicies figurã benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate, quantum receſſit à ſcelere. Diu tamen apud te pudorem meum diſtuli, ſed hoc quaſi bonus famulus feci. Verũ neſcio, ſi tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande erit, & par deſyderio ſuo, quod ſtudij tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter ſentias, ego meas opes æſtimare nõ differo. Non eſt magni loci aſſibus intuendis oculos duxiſſe per puluerem, quia neſcio quomodo notæ ſunt quædam maximarum perſonarum minuta compendia.*

PASIPHILE *ornatus fidei, cui iure fatemur,*
Siquid in arcano pectoris umbra tegit,
Bis ſeptem paruos opus agricolare libellos,
Quos manus hæc ſcripſit, parte ſilente pedum,
Nec ſtrictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum ruſticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & ruſtica dicta
Affectu ſocij ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit arbitrio lætificanda tuo.
Eſt noſtræ ſtudium non condemnabile muſæ,
Vrbanum fari ruſticitatis opus:
Sub thalami ſpecie felices iungere ſyluas,
Vt ſoboli miſtus creſcat utrinque decor:
Connexumq; nemus ueſtire affinibus umbris,

Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere ſuccus,
Et lætum duplici fruge ſaporis ali.
Quæ quibus hoſpitium præſtent uirgulta docebo,
Quæ ſit adoptiuis arbor onuſta comis.
Ipſe poli rector, quo lucida ſydera currunt,
Quo fixa eſt tellus, quo fluit unda maris,
Cum poſſet miſtos ramis inducere flores,
Et uaria grauidum pingere fronde nemus,
Dignatus noſtros hoc inſignire labores,
Naturam fieri ſanxit ab arte nouam.
Non ſegne officium noſtræ reor eſſe camœnæ,
Aut operis parui gratia fiet inops.
Si uelocis equæ pigro miſcetur aſello
Ardor, ut in ſterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumq; genus productus deleat hæres,
Et ſibi defectum copia prolis agat,
Cur non arbor inops pingueſcat ab hoſpite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quicquid ueteres ſcripſere coloni,
Sacraq; priſcorum uerba labore ſequar.
Principio multas ſpecies induſtria ſolers
Protulit, & doctam iuſsit inire manum.
Nam quæcunq; uirens alienis frondibus arbos
Comitur, his diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro,
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit,
Aut uirideis oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur uda ſinu.

De uite.

Primus echionij palmes ſe iungere Bacchi
Nouit, & externo tenditur uua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum paſcit adulta genus.
Degenerisq; comæ ueſtigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curuat onuſta deo.

De oliua.

Robora palladij decorat ſylueſtria rami,
Nobilitat partus baca ſuperba feros.

Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas,
Et quæ nouit munera, ferre docet.

De piro.

Germine cana pirus, niueos haud inuida flores
Commodat, & uarium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela piros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasq; nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu
Inſtituens, duræ dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos, & inertem fœtibus ornum
Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immiſsi uertere cydonia rami,
Pomaq; confuſus blanda creauit odor.
Caſtaneæ ſeptos aſpro uelamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Meſpilaq; exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice uota premit.
Creditur in libycis ſua germina nectere ramis,
Lætaq; puniceo poſſe decore frui.

De malo punico.

Punica non alios unquam dignata ſapores
Mala, nec externis aſſociata comis.
Ipſa ſuas augent mutato ſemine gemmas,
Et ſibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Inſita proceris pergit cõcreſcere ramis
Et ſociam mutat malus amica pirũ.
Seq; feros ſyluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataq; robora ſentes
Leuigat, & pulchris ueſtit adulta comis.
Exiguam ſorbum dulci diſtendere ſucco
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare ſalignis,
Et gratum nymphis ſpargere flore nemus.
Robora thyrſigero platani concordia Baccho
Fœtibus inſtituit plena rubore nouis.

Illius inſolitas miratur perſicus umbras,
Populeæq; ferunt candida dona comæ.
Meſpilus huic paret, lapidoſaq; uiſcera mutans
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro ſudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
Caſtaneæ fuluum dant noua mala decus.

De perſico.

Ipſa ſuos onerat meliori germine ramos
Perſicus, & pruno ſcit ſociare genus.
Imponitq; leues in ſtipite phyllidis umbras,
Et tali diſcit fortior eſſe gradu.

De malo cydonio.

Cum præſtet cunctis ſe fulua cydonia pomis
Alterius nullo creditur hoſpitio.
Roboris externi librum aſpernata ſuperbit,
Sit tantum nullo creſcere poſſe decus.
Sed proprijs pandens cognata cubilia ramis,
Stat, contenta ſuum nobilitare bonum.

De meſpilo.

Aemula dura piri deſpecti mala ſaporis
Meſpilus admiſſo germine tuta ſubit.
Et geminis ſeſe uiolentior inſerit armis,
Atq; auidas terrent robora ſæua manus.

De malo citrio.

Nec non & citrij patiuntur mutua rami
Pignora, quæ grauido cortice morus alit.
Pomaq; paſturi blando redolentia ſucco
Armatis mutant ſpicula nota piris.

De prunis.

Pruna ſuis addunt felicia germina membris,
Donaq; cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus, ſed brachia roboris armat
Caſtaneæ prunus iuſſa tenere larem.

De ſiliqua.

Aſſueſcunt ſiliquæ uiridi molleſcere ſucco,
Et gremio paſcunt cætera poma ſuo.

De ficubus.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus, & inuaſis dat ſua iura comis.

Se quoq; miratur pingui grandeſcere ſucco,
Et ſolitum gaudet uincere poma modum.
Inſignes folijs platanos felicia menſis
Brachia gaudentes uitis honore comas
Ingrediens pingui ſe cortice maxima ficus
Seruat,& optatos implet adepta ſinus.

De moro.

Mutua quin etiam moris commertia ficus
Præſtat,& oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auidæ confert ſua membra ſorori,
Et metuit fœtus ſparſa cruore nouos.
Proceras fagos,& poma hirſuta uirentis
Caſtaneæ,duris aſpera mala comis
Inficiens,monſtrat piceo nigreſcere partu,
Et ſucco paſcit turgida poma nouo.
Obſequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis ueniunt munera miſta bonis.

De ſorbis.

Sorba ſuos partus merito maioris honeſtant.
Seminis,& pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos ſpinæ duros mucronibus artus
Exuit,ac libris mitibus arma tegit.
Areaq; annexo miſcere cydonia fœtu
Gaudet,& externi dona coloris amat.

De ceraſo.

Inſeritur lauro ceraſus,partuq; coacto
Tingit adoptiuus uirginis ora pudor.
Vmbrantes platanos,& iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeasq; nouo diſtinguit munere frondes,
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

Phillis odoratos primæuis floribus artus
Diſciſſi pruni cortice fixa tegit.
Pomaq; permutat uelamine perſica miſto,
Duriciemq; docet tegminis eſſe loco.
In modicam tornat ſiliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamq; trucem depulſis cogit echinis

Mirari fructus leuia poma ſui.

De piſtacijs.

Quin & amygdaleos ſubeunt piſtacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

De caſtanea.

Fulmineam ſalicem fœcundant ardua membra
Caſtaneæ, & multo paſta liquore uigent.

De nuce.

Arbuteas frondes uaſtæ nucis occupat umbra.
Pomaq; ſub duplici cortice tuta refert.
Cætera, quæ ſoler: proceſſu temporis uſus
Exprimet, exemplis inſtituere nouis.
Hæc ſat erit tenui uerſu memoraſſe poëtam,
Quem iuuat effoßi terga mouere ſoli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aſpera, ſed miti ruſticitate leges.

FINIS.

BASILEAE EX OFFICINA IOAN.
HERVAG. ANNO M. D. XXXV.
MENSE IVLIO.

815,262

Fascicolo
n. 93

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
LAB. RESTAURO
ROMA

Digitized by Google

Google